

ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต

คำบรรยายประจำวันเสาร์

ภาคมาฆบูชา ระหว่างวันที่ ๒๔ มกราคม ถึง ๒๘ มีนาคม ปี ๒๕๓๐

และ ภาคอาสาฬหบูชา ระหว่างวันที่ ๕ - ๓๐ กันยายน ปี ๒๕๓๒

ของ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยศรัทธาบริจาคของ คณะน้ำใจประทาน

ร่วมกับดอกผลทุน “ธรรมทานปริวรรตน์”

เป็นการจัดพิมพ์ครั้งแรก ของหนังสือธรรมโฆษณ์ หมวดที่ ๒ ชุด ปกรณ์พิเศษ

หมายเลข ๑๘.๗ บนพื้นแถบสีแดง จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๓

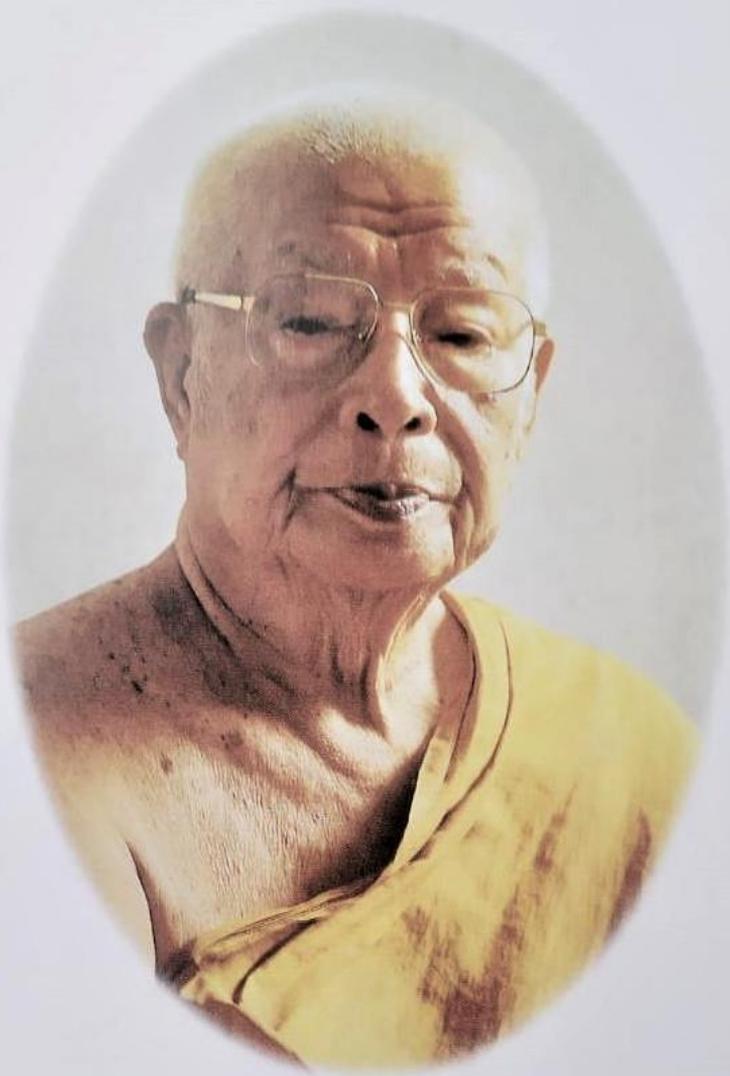
[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย.]

ธรรมนูญมูลนิธิ ไชยา
จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก

๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๓

จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

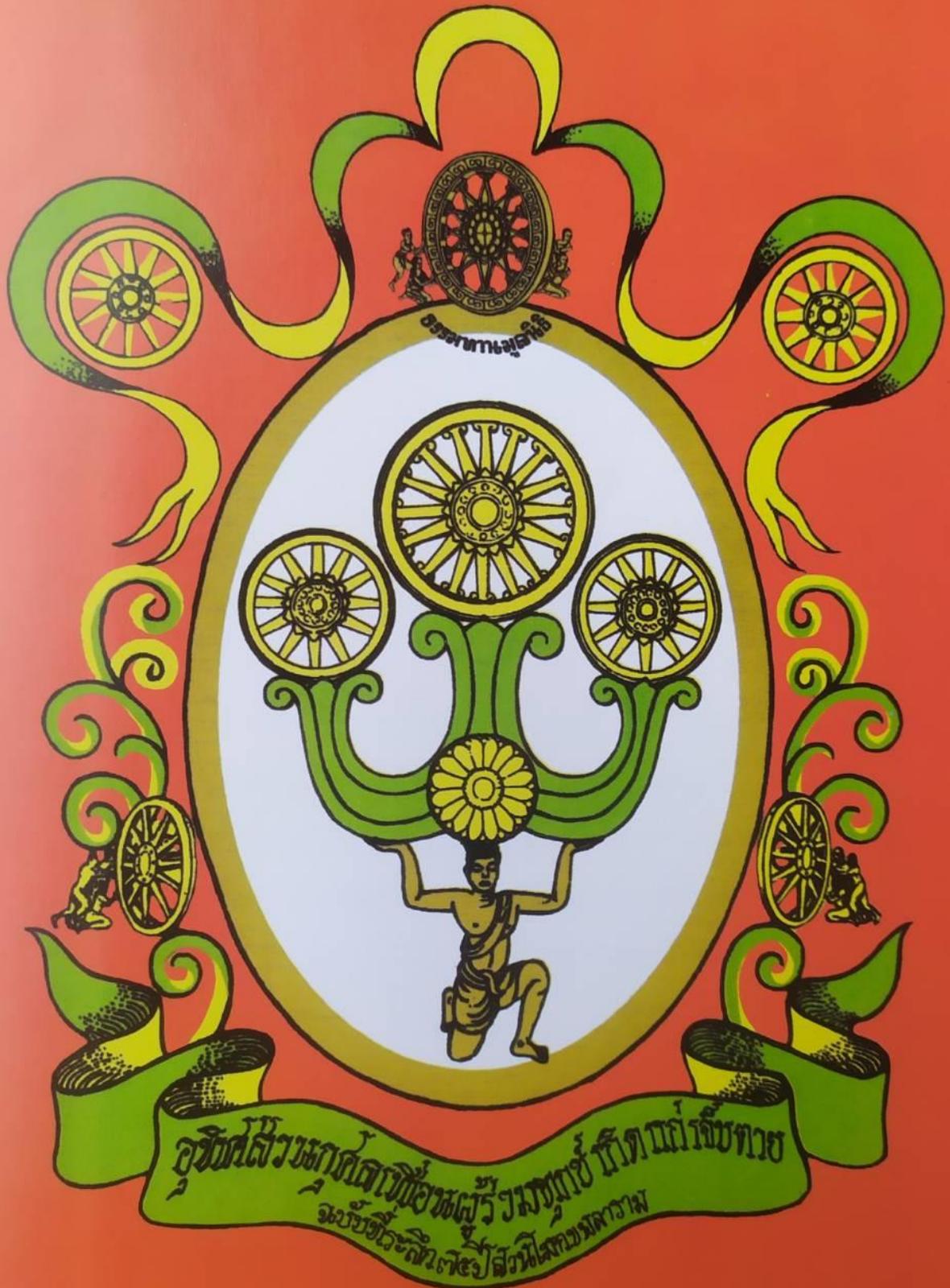

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่สำเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา
พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของคัมภีร์พุทธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณ์ตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย
แม้ฉันทายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสทหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันทไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันทอย่างกะฉันทนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเสียใ้ให้กันฟัง
เหมือนฉันทนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง
ทำกับฉันทอย่างกะฉันทไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวินาทีตสนทนอย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินทปญฺโญ

กรมการช่างศิลป์

อุทิศให้วงศกษัตริย์สยาม
ฉบับที่ ๑๖๖๖
กรมการช่างศิลป์
พิมพ์ที่โรงพิมพ์หลวง

อนุสัญญา

การที่หน่วยงานขุดได้ดำเนินการตามสำเร็จ
 แก่การวัดผลสัมฤทธิ์ของระบบนิเวศน์แล้วนั้น
 มาในครั้งนี้นั้น อนุสัญญาอนุสัญญา ทั้งโดย
 ส่วนตัว และในนามของหน่วยงานที่จัดทำขึ้น
 ในขณะนั้นเป็นที่ยอมรับได้เสมอ แม้ในภาย
 โลกมนุษย์ อนุสัญญาที่โลกนี้คือ ๓๐๐๐๐๐
 เป็นอย่างนี้.

ข้อตกลงโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะ
 หน้าที่รับผิดชอบของทุกโลกได้ แต่กลายเป็น
 วัตถุประสงค์น้อย ละความดีได้เปรียบแก่กัน
 มากกว่า. หน้าที่เหล่านี้ยังเป็นหน้าที่
 ที่จะเป็นความดี หรือที่พึงของโลก, แต่ก็มี
 ไม่เห็นที่เข้าใจกัน อย่างเพียงพอ; ยัง
 ความเข้าใจกัน และประสาธน์อย่าง
 การรวมระบบนิเวศน์ มีความมุ่งหมาย
 แก่ปัญหาส่วนนี้.

บทสรุป ล้วนแต่มีระบบเป็นเพื่อ
 ที่สามารถนำเอามาใช้ได้ ก็จะได้
 โลกได้. การนำใช้โลก มี ศาสนา
อย่างนี้ แห่งยุคสมัยใหม่. หน้าที่
 ของแต่ละคนและหน้าที่
 ของแต่ละคนทั้งนี้

คำปรารภ

ธรรมเนียมเรื่อง **ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต** นี้ ได้รวบรวมจากคำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาคมาฆบูชา ระหว่างวันที่ ๒๔ มกราคม ถึง ๒๘ มีนาคม ๒๕๓๐ รวม ๑๐ ครั้ง บรรยาย และได้ผนวกภาคอาสาฬหบูชา ระหว่างวันที่ ๕-๓๐ กันยายน ๒๕๓๒ อีก ๓ ครั้ง บรรยาย, เพื่อให้การจัดพิมพ์หนังสือแต่ละครั้งมีขนาดประมาณ ๕๐๐ หน้า โดยชุดธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิตนี้มีเนื้อหาน้อย จึงผนวกเนื้อเรื่องเข้ามาอีก ๓ ครั้ง ซึ่งได้คัดสรรชื่อเรื่อง และเนื้อหาที่เกี่ยวข้องเนื่องกันมารวมพิมพ์ไว้ด้วยกัน.

หนังสือเล่มนี้ จัดเข้าเป็นชุดธรรมเนียม หมวดที่ ๒ ชุดปกรณ์พิเศษ หมายเลข ๑๘.๗ บนพื้นแถบสีแดง ลำดับพิมพ์ออกเล่มที่ ๗๕, พิมพ์ขึ้นด้วยศรัทธาบริจาคของ **คณะน้ำใจประธาน** ร่วมกับดอกผลของทุน **ธรรมทานปริวรรตน์** ที่ตั้งไว้ทางธรรมทานมูลนิธิ.

ธรรมะที่ยังเป็นเพียงถ้อยคำอยู่ในหนังสือเล่มนี้ ยังช่วยใครไม่ได้, เมื่อใดถ้อยคำนั้นมีคนเอาไปคิด ไตร่ตรอง เห็นด้วย แล้วพากันปฏิบัติตาม เมื่อนั้นธรรมะเหล่านั้น จะกลายรูปจากที่เป็นเพียงคำพูด มาเป็นองค์ธรรมที่สามารถคุ้มครองผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ๆ ให้รอดพ้นจากทุกข์ได้. จึงหวังอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะให้ประโยชน์เป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดความสะอาด สว่าง สงบ ขึ้นในจิตใจ แก่ผู้สนใจได้ อีกเล่มหนึ่ง.

คณะธรรมทาน ไชยา

สารบัญ

ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต

	หน้า
๑. ข้อควรทราบทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า ชีวิต	๑
๒. ชีวิตขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อม	๔๑
๓. กุศของชีวิต กับ สิ่งทีห่อเลี้ยงชีวิต	๗๕
๔. กระแสแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก	๑๐๕
๕. การพัฒนาสัตยชาติญาณแห่งชีวิต	๑๓๓
๖. เราจะได้อะไรจากการพัฒนาชีวิต	๑๗๕
๗. ชีวิตพื้นฐาน กับ ชีวิตสุดยอด	๒๐๗
๘. ชีวิตเย็น	๒๓๕
๙. ชีวิตสังขตะ และ ชีวิตอสังขตะ	๒๗๓
๑๐. สรุปสังจะเกี่ยวกับชีวิต	๓๐๓

ภาคผนวก

๑. ชีวิตอันประเสริฐ	๓๔๕
๒. ชีวิตที่ว่าง	๓๗๗
๓. ชีวิตที่สนุกเหมือนเล่นกีฬา	๓๕๕

[โปรดดูสารบัญละเอียดในหน้าต่อไป]

สารบัญละเอียด

ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต

หน้า

๑. ข้อควรทราบทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าชีวิต

เรายังไม่สามารถเอาธรรมะมาใช้กับชีวิตให้มีประโยชน์เต็มที่	๑
ต้องใช้ธรรมะให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิต ทั้งธรรมะและชีวิตจึงจะมีประโยชน์	๒
ชีวิต คือ สิ่งที่ยังสดและกำลังพัฒนาตัวเองไปสู่จุดสูงสุด	๓
สิ่งที่เรียกว่าชีวิตนี้ เกิดขึ้นมาโดยกฎของธรรมชาติ คือ กฎที่ปกป้องภัย	๔
กฎที่ปกป้องภัยเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ทำหน้าที่อย่างเดียวกับพระเจ้า	๕
ชีวิตเกิดมาจากการประจวบเหมาะตามกฎที่ปกป้องภัยของธาตุทั้ง ๖	๖
ธาตุอากาศคือธาตุว่าง เป็นเครื่องรองรับให้ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ตั้งอยู่ได้	๗
ชีวิตนั้นมีใช้ตัวตนโดยพื้นฐาน เป็นเพียงสักแต่ว่าธาตุตามธรรมชาติ	๘
คำว่าชีวิตมีหลายแง่หลายมุม มันคืนได้ มันกำกวมได้	๙
พิจารณาคูความหมายของชีวิตใน ทางวัตถุ, ทางจิต, ทางธรรมะ	๑๐
สัญชาตญาณนั้นเป็นสมบัติสำคัญที่ติดมากับตัวชีวิต	๑๑
ความรู้ที่เกิดมาจากสัญชาตญาณยังไม่มีปัญญาอะไรเลย	๑๒
เด็ก ๆ เกิดมายังไม่มีปัญญา ไม่มีวิชา มันจึงโง่ไปตามผัสสะที่เกิดขึ้น	๑๓
สิ่งที่ทำชีวิตให้หายโง่ คือ ภาวิตญาณ – ความรู้ที่เจริญขึ้นในทางที่ถูกต้อง	๑๔
ภาวิตญาณใช้ดับทุกข์ที่เกิดมาจากความโง่ที่สัญชาตญาณมันสร้างขึ้น	๑๕
พุทธบริษัทนั้น โชคดีและมีบุญ ที่ได้ความรู้จากพระพุทธเจ้า	๑๖
ต้องเพิ่มภาวิตญาณให้มากขึ้น ๆ ในสิ่งที่เรียกว่าชีวิต จนกว่าจะเพียงพอ	๑๗
สรุปว่าสัญชาตญาณแก้ปัญหาคด้วยตัวเองไม่ได้ ต้องอาศัยภาวิตญาณ	๑๘

ปีใหม่นี้ขอให้มีความเจริญรุ่งเรืองกว้างขวางออกไปยิ่งกว่าปีเก่า	๑๕
คำว่า “ เซ่นตัวเอง ” เป็นคำที่ประเสริฐวิเศษสูงสุดในพุทธศาสนา....	๒๐
ชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งแวดล้อม เรียกว่าชีวิตที่มีกระแส	๒๑
กระแสแห่งชีวิตมีอยู่ ๒ อย่าง คือ ชีวิตร้อน กับ ชีวิตเย็น	๒๒
ชีวิตร้อนและชีวิตเย็นมีหลายชั้น ทั้งทางวัตถุ ทางจิตใจ และทางสติปัญญา	๒๓
ชีวิตร้อน เมื่อกิเลสมันแสดงบทบาท, ชีวิตเย็น เมื่อโพธิมันแสดงบทบาท	๒๔
ต้องอาศัยธรรมะเป็นเครื่องพัฒนาชีวิตให้สูงไปในทางแห่งโพธิ	๒๕
ธรรมะที่เป็นเครื่องพัฒนาชีวิต คือหน้าที่ที่ถูกต้อง ที่ดับทุกข์ได้จริง	๒๖
ธรรมะคือหน้าที่ที่สูงที่สุด สูงสุดจนหมดหน้าที่ คือบรรลุนิพพาน	๒๗
จงพยายามทำหน้าที่หรือธรรมะให้ถูกต้องทุกขั้นทุกตอน	๒๘
หน้าที่มี ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ยังอยู่ในโลก กับ ฝ่ายที่พ้นออกไปจากโลก	๒๙
หน้าที่ฝ่ายโลก : ๑. หาเลี้ยงชีพ, ๒. บริหารชีวิต, ๓. บริหารสังคม	๓๐
หน้าที่คือตัวชีวิต ต้องพัฒนาให้เกิดผลดีที่สุดสำหรับชีวิต	๓๑
หาเลี้ยงชีพ ด้วยการทำหน้าที่ให้ถูกต้อง มีความสุขตลอดเวลาที่ทำหน้าที่	๓๒
หน้าที่ บริหารกาย ก็ให้มีสติสัมปชัญญะ ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง พอใจ	๓๓
การกินอาหารอย่างถูกต้อง ก็เป็นการทำหน้าที่เพื่อความอยู่รอดของชีวิต	๓๔
ถ้ามีความสุขพอใจแล้ว ต้องเป็นความสุขเสมอ เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้	๓๕
หน้าที่ บริหารสังคม ต้องปฏิบัติกับทิศ ๖ ให้ถูกต้อง พอใจ และเป็นสุข	๓๖
เมื่อควบคุมชีวิตให้ปฏิบัติถูกต้อง มันก็จะได้ชีวิตสุขขยอก ชีวิตนิรันดร	๓๗
เรียนพระไตรปิฎก ก็เพื่อปรับปรุงชีวิตให้ถูกต้องจนอยู่เหนือความทุกข์	๓๘
ให้รู้จักจัดการกับชีวิต เพื่อให้ดำเนินไปจนถึงจุดสูงสุดของชีวิต	๓๙

๒. ชีวิตขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อม

ต้องรู้จักใช้ธรรมะมาเกี่ยวข้องกับชีวิตให้สำเร็จประโยชน์	๔๑
--	----

ชีวิตนี้มันหมุนไปตามเหตุตามปัจจัยที่เข้ามาแวดล้อมปรุงแต่ง	๔๒
เปรียบเทียบชีวิตในระดับต่าง ๆ : คน, สัตว์เดรัจฉาน, พืช	๔๓
คูชีวิตในแง่ของวัตถุ ชีวิตในแง่ของจิต และชีวิตในแง่ของคุณธรรม	๔๔
มีคุณธรรมมากเท่าไรก็เรียกว่ามีชีวิตมากหรือสูงขึ้นไปเท่านั้น	๔๕
ชีวิตในส่วนคุณธรรมเป็นได้ถึงขั้นโลกุตระ มีสภาพนิรันดร	๔๖
คำว่าชีวิตนั้น มุ่งหมายกันที่นามรูปก็ได้ มุ่งหมายที่ขันธห้าก็ได้	๔๗
ตัวชีวิตมุ่งหมายเอาที่อายตนะทั้ง ๖ ก็ได้เหมือนกัน	๔๘
พุทธศาสนาสอนเรื่องไม่ให้เอาชีวิตเป็นตัวตนเป็นของตน	๔๙
เรื่องหัวใจมันจึงอยู่ที่ สอนให้เห็นแจ้งชัดว่ามันไม่มีตัวตนและของตน	๕๐
พุทธศาสนาทุกนิกาย สอนเรื่องไม่ให้เห็นขันธห้าเป็นตัวตน	๕๑
ชีวิตตั้งต้นขึ้นมาด้วยความโง่ จึงไปยึดมั่นเป็นตัวตนของตนขึ้นมา	๕๒
เมื่อชีวิตมันเริ่มฉลาด จึงค่อยหันมาศึกษาธรรมะมากขึ้น	๕๓
ความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ช่วยพัฒนาชีวิตไปสู่ภาวิตญาณ	๕๔
เมื่อสัญชาตญาณได้รับการพัฒนา จะกลายเป็นภาวิตญาณ	๕๕
ชีวิตเป็นไปตามอำนาจของสัญชาตญาณและภาวิตญาณ สลับกันไปมา	๕๖
สังขารโดยแท้จริง คือการปรุงแต่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลง	๕๗
ทั้งผู้ปรุงแต่ง สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง และอาการปรุงแต่ง ทั้งหมดเรียกว่าสังขาร	๕๘
หยุดการปรุงแต่งเสียได้จะไม่มีความทุกข์, คำว่าชีวิตกับจิตใช้แทนกันได้	....

๕๙

ต้องรู้จักควบคุมเหตุและปัจจัยที่แวดล้อมชีวิตให้ถูกต้อง	๖๐
เหตุ คือต้นเหตุอุปาทาน ส่วนอารมณ์ต่าง ๆ เป็น ปัจจัย แวดล้อมโดยอ้อม	๖๑
สุขหรือทุกข์ เกิดมาจากการทำถูกหรือทำผิดในเรื่องของเหตุและปัจจัย	๖๒
ถ้าควบคุมอิทัปปัจจยตาให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง ความทุกข์ไม่เกิด	๖๓
ความเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของชีวิตทั้งด้านกาย จิต และคุณธรรม	๖๔
คำว่า “ตนพึงตน” คือสิ่งสำคัญที่สุดที่ต้องสนใจให้ถูกต้อง	๖๕

คนพึ่งตนอย่างแท้จริง มันเป็นส่วนลึกของชีวิต	๖๖
ตนเองต้องแก้ไขตนเอง ให้เปลี่ยนแปลงตนเองในลักษณะตนพึ่งตน	๖๗
ปัจจัย ๓ ขั้นตอน ที่ทำให้ชีวิตหลุดพ้น	๖๘
๑. ได้ยิน ได้ฟัง, ๒. เอามาใคร่ครวญ, ๓. ลงปฏิบัติคุณ	๖๙
ต้องมีไตรสรณาคมน์ที่ถูกต้องแท้จริง ชีวิตจึงเดินได้ถูกต้อง	๗๐
ชีวิตที่ได้รับเหตุปัจจัยที่ถูกต้อง จะวิวัฒนาการไปในทางที่ไม่เป็นทุกข์	๗๑
ชีวิตที่ยังเป็นทุกข์อยู่เพราะไม่มีความรู้เรื่องสติปัญญาที่แท้จริง	๗๒
อย่าบ้าดี หลงดี เมาดี เอาความถูกต้องดีกว่ามันบ้าไม่ได้ หลงไม่ได้	....
๗๓	
ถ้าไม่บ้าดี ไม่หลงดี ไม่เมาดี แล้วมันเป็นบ้าไม่ได้	๗๔
ยึดถือความถูกต้องให้มันถูกต้อง ก็จะถูกต้องพอใจเป็นสุขตลอดเวลา	๗๕
ความสุขที่แท้จริงไม่ต้องเสียสตางค์ โดยการทำหน้าที่ให้ถูกต้อง	๗๖
ยกมือไหว้ตัวเองได้คือสวรรค์, เกลียดน้ำหน้าตัวเองคือนรก	๗๗
ขอให้นำไปศึกษาปฏิบัติคุณ อย่าให้มีอาการเป่าปี่ให้เรดฟังเลย	๗๘

๓. คุณของชีวิต กับ สิ่งทีหลอเลียงชีวิต

ครั้งนี้มีหัวข้อว่า คุณของชีวิต กับ สิ่งทีหลอเลียงชีวิต	๗๙
ตัวคนนั้นแหละติดคุกแห่งตัวตน ชีวิตนั้นแหละติดคุกของชีวิตเอง	๘๐
สัตว์เดรัจฉานติดคุกน้อยกว่าคน เพราะมันมีตัวตนน้อยกว่า	๘๑
อย่าให้ชีวิตนี้มีคมนท้โง่เขลาจนกลายเป็นคุกแก่ชีวิตเอง	๘๒
คนดีก็ติดคุกของความดี คนเมานุญก็ติดคุกของบุญ	๘๓
ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีย์ ถ้าไปยึดมันเข้ามันกัคเอาทั้งนั้น	๘๔
คำว่า “ถูกต้อง” ขอให้ถูกต้องตามหลักธรรมะในพุทธศาสนา	๘๕
น่าละอายสัตว์เดรัจฉานที่มันสร้างคุกไม่ค่อยจะเป็นหรือเป็นน้อย	๘๖

ต้องพ้นจากโลกียะ อยู่เหนืออิทธิพลของชั่วและดี จึงจะเป็นโลกุตตระ ๘๗
 การอยู่เหนือโลก ต้องไม่มีอะไรในโลกมาครอบงำจิตใจได้ ....

๘๘

เมื่อหมดความรู้สึกรู้ว่ามีตัวตน มันก็ไม่ต้องติดคุกแห่งตัวตน ๘๘
 คุกทุกคุกล้วนมีเชื้อต่อ จะหลุดจากคุกนี้แล้วไปติดคุกใหม่ที่ยิ่งไปกว่านี้ ๘๙
 ในคุกมีสิ่งที่ยั่วที่หลอกล่อให้รักคุก ให้อยากจะอยู่ในคุก ๙๐
 อุปาทานคือสิ่งที่สร้างคุก หมดอุปาทานจึงพ้นจากคุก ๙๑
 ทั้งกามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร ล้วนแต่ยังอยู่ในวิสัยโลก คือ คุก ๙๒
 มีอุปาทานมากเท่าไร ก็สร้างความลำบากยุ่งยากมากขึ้นเท่านั้น ๙๓
 เรามีตัวตนและของตน เป็นเครื่องกักขังจิตใจให้อยู่ในคุก ๙๔
 พุทธศาสนาสอนให้ดูภายในตัวเอง รู้จักตัวเอง ไม่ต้องเชื่อใคร ๙๕
 พระอรหันต์เท่านั้นที่มีศรัทธาที่แท้จริงเต็มเปี่ยมถึงที่สุด ๙๖
 หิริโอตตปปะที่แท้จริง ต้องเกลียดกลัวไอ้ที่มันเป็นทุกข์เป็นไปเพื่อทุกข์ ....

๙๘

อย่าให้บุญกลายเป็นคุก ให้บุญเป็นเครื่องเลื่อนขึ้นไปสู่นิพพาน ๙๘
 ต้องเลื่อนชั้นถอยห่างออกจากคุก อย่าให้ลึกลงไปในคุกที่สวองามกว่า ๑๐๐
 ทำบุญให้เป็นการทำเพื่อการชำระบาป อย่าให้เป็นการทำเพื่อสร้างคุกใหม่ ๑๐๑
 มันต้องเหนือบาป แล้วก็เหนือบุญ แล้วก็นิพพาน ๑๐๒
 “เมหาเหล่า เมหาหญิง เมหาหยัง เมหาขอ ชั่วครู่รู้พอ ไม่เหมือนเมาสวรรค์” ๑๐๓
 คัมภีร์ ๓ เครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต : กามคัมภีร์, ภวคัมภีร์, วิภวคัมภีร์ ๑๐๔
 ความรู้สึกที่ว่าตัวกู้อยากนั้นมันเกิดภายหลังความอยาก ๑๐๕
 การหลุดจากคุก คือ จิตไม่ไปติดอยู่ในสิ่งที่น่ายึดถือ ที่หลอกล่อให้ยึดถือ ๑๐๖
 คำว่า “ว่าง” มันว่างจากการปรุงแต่ง ไม่ใช่ว่างเพราะไม่มีอะไรเลย ๑๐๗
 วันนี้แค่ต้องการให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าคุกที่ติดอยู่โดยไม่รู้สึกตัว ๑๐๘

๔. กระแสแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก

เพราะรู้ดีกว่า เรายังไม่มีธรรมชาติที่นำมาใช้กับชีวิตได้	....	....	....	....
๑๐๘				
ต้องนำธรรมชาติมาใช้กับชีวิตให้มีประโยชน์แก่ชีวิตให้ได้	....	....	....	๑๑๐
ดูความหมายของชีวิตในทางวัตถุ กับ ชีวิตในทางจิต....	....	....	....	๑๑๑
ชีวิตในทางคุณธรรม ทำให้ชีวิตทางวัตถุและทางจิตมีค่าขึ้นมา	....	....	....	๑๑๒
ถ้าหมดคุณธรรมแล้วชีวิตทั้งหมดก็ไร้ความหมาย เหมือนกับตายแล้ว	....	....	....	๑๑๓
ชีวิตมีกระแสที่ไหลไป ทั้งให้เกิดความทุกข์และไม่เกิดความทุกข์	....	....	....	....
๑๑๔				
เพราะยังไม่มีวิชา กระแสแห่งชีวิตจึงไหลไปในทางให้เกิดความทุกข์	....	....	....	๑๑๕
บุรุษจะต้องอาศัยสติปัญญาของพระอรหันต์จึงรู้วิธีดับทุกข์ได้	....	....	....	๑๑๖
จัดการให้กระแสมันไหลไปในทางที่ถูกต้องสูงขึ้น จนว่าจะถึงที่สุดก็หยุดไหล....	....	....	....	๑๑๗
ความเห็นแก่ตัวนั้นมาจากความโง่ที่มีตัวตนมีของตน	....	....	....	๑๑๘
ความเห็นแก่ตนนี้เลวร้ายที่สุด แม้อยู่คนเดียวก็เป็นทุกข์เหลือประมาณ	....	....	....	๑๒๐
การเบียดเบียนกันทุกชนิดมาจากความเห็นแก่ตนทั้งนั้น	....	....	....	๑๒๑
ทั้งโลกจะมีสันติภาพมีความสุขได้ เมื่อขจัดความเห็นแก่ตัวได้	....	....	....	๑๒๒
ถ้ายังมีกิเลสตัณหาอยู่ ชีวิตนี้มันก็ไหลไปด้วยอำนาจของอวิชชา	....	....	....	๑๒๓
กิเลสที่เกิดขึ้นนั้นมี ๓ ประเภท : โภคะ, โทสะ, โมหะ	....	....	....	๑๒๔
เมื่อกิเลสเกิดขึ้นจะสร้างอนุสัยไว้ในสันดาน พร้อมจะไหลออกมาเป็นอาสวะ	....	....	....	๑๒๕
กิเลส - อนุสัย - อาสวะ เป็นต้นเหตุแห่งกระแสไหลฝ่ายเกิดทุกข์	....	....	....	....
๑๒๖				
สติปัญญา คือสิ่งที่ควบคุมป้องกันไม่ให้เกิดกระแสไหลฝ่ายเกิดทุกข์	....	....	....	๑๒๗
ต้องมีสติสัมปชัญญะควบคุมตัวตนที่เกิดมาจากอวิชชาในขณะแห่งอุปาทาน	....	....	....	๑๒๘
ต้องแก้ถ้าโดยจัดให้กระแสที่ไหลทั้งหมดกลายเป็นการศึกษาเสีย	....	....	....	๑๒๙

ถ้าไม่มีสติแล้ว ปัญญามันเป็นหมัน มาไม่ทันเวลาเมื่อเผชิญหน้ากับปัญหา	....	๑๓๐
ควรควบคุมกระแสให้ไหลไปอย่างถูกต้อง คีขึ้น สูงขึ้น จนสิ้นสุดการไหล	....	๑๓๑

๕. การพัฒนาสติปัญญาแห่งชีวิต

สติปัญญา คือ ความรู้ที่รู้ได้ในตัวของมันเอง	....	....	....	....	....	๑๓๓
ความรู้ระดับสติปัญญาต้องพัฒนาต่อไปให้เป็นภาวิตญาณ	....	....	....	....	....	๑๓๔
มาคู่สติปัญญาในแขนงต่าง ๆ ในลักษณะที่มันเกี่ยวกับธรรมะ	....	....	....	....	....	๑๓๕
สติปัญญาแห่งการรักลูก เป็นสติปัญญาที่เหนียวแน่นที่สุด	....	....	....	....	....	๑๓๖
สิ่งมีชีวิตทั้งหลายมีสติปัญญาแห่งการไม่คิดจะเบียดเบียนกัน	....	....	....	....	....	๑๓๗
โดยทั่วไปสิ่งมีชีวิตอยากอยู่ร่วมกันอย่างมิตร ไม่อยากจะเป็นศัตรูกัน	....	....	....	....	....	....

๑๓๘

จงจำคำ ๒ คำนี้ไว้เถิด : สติปัญญา กัน ภาวิตญาณ	....	....	....	....	....	๑๓๘
การพัฒนาสติปัญญาแห่งความมีตัวตน	....	....	....	....	....	๑๔๐
เมื่อมีความรู้สึกเป็นตัวตน เป็นของตน แล้วมันก็เกิดความเห็นแก่ตน	....	....	....	....	....	๑๔๑
ในโลกนี้อยู่กันอย่างสงบสุขไม่ได้เพราะความเห็นแก่ตนทั้งนั้น	....	....	....	....	....	๑๔๒
ต้องทำลายความยึดถือว่าตน จึงจะทำให้เกิดภาวิตญาณขึ้นได้	....	....	....	....	....	๑๔๓
การให้ทานเพื่อได้สวรรค์ เป็นการถูกหลอกให้ทำลายความเห็นแก่ตัว	....	....	....	....	....	๑๔๔
ถ้ามีตัวตนที่ไม่เห็นแก่ตนแล้ว มันก็เท่ากับไม่มีตัวตนนั่นเอง	....	....	....	....	....	๑๔๕
การไม่รู้สึกรู้ว่ามีตัวตนเหลืออยู่ในจิตใจ คือการมีภาวิตญาณได้สำเร็จ	....	....	....	....	....	๑๔๖
สติปัญญาแห่งความรักตน ทำให้ชีวิตรอดอยู่ได้	....	....	....	....	....	๑๔๗
ถ้าพัฒนาความรักตนไม่ถูกต้อง จะเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์	....	....	....	....	....	๑๔๘
สติปัญญาแห่งการกินอาหาร ทำให้เกิดการสะสมและกักตุนอาหาร	....	....	....	....	....	๑๔๙
ต้องใช้สติปัญญาทำให้ถูกต้องในเรื่อง การมี – การหา – การกิน ซึ่งอาหาร	....	....	....	....	....	๑๕๐
สติปัญญาแห่งความกลัว ต้องกลัวอย่างถูกต้อง ด้วยสติปัญญา	....	....	....	....	....	๑๕๑

ความกลัวมีประโยชน์ให้รอดชีวิต แล้วต้องรู้จักเอาชนะความกลัว	....	....	๑๕๒
ไสยศาสตร์ต่าง ๆ นานาชนิด เป็นต้นเหตุความกลัวชนิดไม่ฉลาด....	....	....	๑๕๓
อย่ากลัวด้วยอวิชชา ให้รู้จักสิ่งที่ควรกลัวด้วยวิชชา เช่น กลัวความทุกข์	....	....	๑๕๔
สัญชาตญาณแห่งการต่อสู้ เป็นสัญชาตญาณที่ชีวิตทำเป็นขึ้นมาเอง	....	....	๑๕๕
เอาสัญชาตญาณแห่งการต่อสู้มาใช้กับสิ่งที่ควรต่อสู้ คือ กิเลส	....	....	๑๕๖
สัญชาตญาณแห่งการเหมือนพ่อแม่ ก็ต้องเอามาใช้ให้เหนือเมฆ	....	....	๑๕๗
สัญชาตญาณแห่งการโตเต็มขนาด ต้องโตให้เต็มทีของความเป็นมนุษย์....	....	....	๑๕๘
สัญชาตญาณแห่งการสืบพันธุ์ ก็ต้องสืบพันธุ์พระอรียเจ้าให้คงอยู่	....	....	๑๕๙
สัญชาตญาณแห่งการรักลูก คือไม่อยากให้ลูกตาย ไม่ใช่รักอย่างกิเลส	....	....	....

๑๖๐

ครุณวิปัสสนา เป็นลูกที่เราต้องรักให้เต็มที่ อย่าให้มันตายได้	....	....	๑๖๑
สัญชาตญาณแห่งการรวมหมู่ มักถูกขัดขวางด้วยความเห็นแก่ตัว....	....	....	๑๖๒
จงใช้การรวมหมู่นี้ มารวมธรรมะเข้าเป็นหมู่เดียวกันเพื่อดับทุกข์....	....	....	๑๖๓
สัญชาตญาณแห่งการเบ่ง เมื่อมันถึงขนาดแล้วมันมักจะเบ่งจะศึก....	....	....	๑๖๔
ให้ลดอาการเบ่งลงเหลือแค่เป็นความเชื่อมั่นตัวเอง ให้มีความกล้า	....	....	๑๖๕
สัญชาตญาณแห่งการไม่เบียดเบียน เป็นสัญชาตญาณชั้นเลิศที่อยู่ลึก	....	....	๑๖๖
ความเบียดเบียน ขัดแย้ง กระทบกระทั่ง คือ ความอุปาทวี	....	....	๑๖๗
พระพุทธเจ้าทรงสอนธรรมะโดยไม่ขัดแย้งกับที่เขาสอนกันอยู่ก่อน	....	....	๑๖๘
พุทธศาสนาไม่มีหลักการที่จะขัดแย้ง ถ้าดับทุกข์ได้จริงก็ใช้ได้	....	....	๑๖๙
ต้องพัฒนาสัญชาตญาณไปในทางที่ดับทุกข์ อย่าปล่อยไปตามธรรมชาติ	....	....	....

๑๗๐

สัญชาตญาณเป็นสมบัติดั้งเดิม ต้องจัดการพัฒนาไปในทางที่ถูกต้อง	....	....	๑๗๑
ควรพัฒนาสัญชาตญาณให้กลายเป็นภาวิตญาณ และดับทุกข์ได้ในที่สุด	....	....	....

๑๗๒

พุทธบริษัทโดยแท้จริง พัฒนาชีวิตอย่างถูกต้องด้วยสติปัญญา	....	....	๑๗๓
---	------	------	-----

๖. เราจะได้อะไรจากการพัฒนาชีวิต

ทบทวนหัวข้อการบรรยายในครั้งก่อน ๆ	๑๓๕
เราจะได้อะไรจากการพัฒนาชีวิต อย่าเห็นว่าเป็นเรื่องซ้ำซาก	๑๓๖
การพัฒนาชีวิตต้องลงทุนด้วยชีวิต โดยการใช้ชีวิตเป็นเดิมพัน	๑๓๗
การได้สิ่งสูงสุดในชีวิต : จะได้, ควรจะได้, ต้องได้, มีหวังแน่ ๆ ว่าต้องได้	๑๓๘
ชีวิตนี้มีค่าหรือคุณค่าอะไร? ชีวิตนี้มีคุณประโยชน์อย่างไร?	๑๓๙
การไม่รู้จักพัฒนาชีวิต จะไปยึดเอาอารมณ์เป็นสิ่งสูงสุดของชีวิตได้	๑๔๐
เกียรติยศ ชื่อเสียง อำนาจ บุญกุศล เป็นเครื่องหาอารมณ์ชั้นสูงขึ้นไป	๑๔๑
ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุเป็นอันตราย ทำให้คนบ้ามากขึ้น	๑๔๒
ความเจริญทางวัตถุ ยิ่งส่งเสริมให้คนมัวเมาในความสุขทางเนื้อหนัง	๑๔๓
ความเจริญที่ควบคุมไม่ได้ นั่นแหละคือความวิनाศ	๑๔๔
เรื่องกิน - กาม - เกียรติ เป็นอาการของความเจริญที่ควบคุมไม่ได้	๑๔๕
ถ้ารู้จักควบคุมอายตนะได้อย่างถูกต้อง จะให้ผลได้ถึงอริยบุคคล	๑๔๖
การพัฒนาชีวิตให้พ้นจากอำนาจของเรื่อง กิน - กาม - เกียรติ	๑๔๗
เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ที่มันร้อนนั้นเห็นง่ายเข้าใจง่าย	๑๔๘
ด้วยศีลจะได้ความเย็น ความหมายเดียวกับนิพพาน แต่ยังไม่ถึงนิพพาน	๑๔๙
ชีวิตที่ยังไม่เหนือโลก ยังอยู่ในโลก ก็สามารถเย็นได้ในระดับหนึ่ง	๑๕๐
เย็นอย่างอยู่ในโลกก็ยังไม่รู้จัก แล้วจะไปรู้จักเย็นแท้จริงสูงสุดได้อย่างไร	....

๑๕๑

นิทานเรื่องเต่ากับปลา เปรียบเหมือนพูดเรื่องนิพพานให้ชาวบ้านบุญชนฟัง	๑๕๒
จุดมุ่งหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิต คือ พระนิพพาน	๑๕๓
นิพพาน แปลว่า เย็น เย็นลงจนกระทั่งเย็นถึงที่สุด ไม่อาจร้อนได้อีกต่อไป	๑๕๔
ขอให้มีความหวังว่า นิพพานเป็นจุดจบจุดสิ้นสุดที่คัดกรอยู่ข้างหน้า	๑๕๕
ถ้าเราเป็นเวไนยสัตว์ คือ ไม่โง่เกินไป สามารถหวังที่จะบรรลุผลได้	๑๕๖

การพัฒนาชีวิตเพื่อให้ชีวิตโหวงตามแบบของพระพุทธเจ้า ๑๙๗

๑๙๗

รู้จักกำจัดกิเลสได้ จึงเรียกว่าจบการค้าแห่งชีวิตได้ เสร็จชีวิตโหวงแท้จริง	๑๙๘
ชีวิตต้องได้สิ่งสูงสุดคือโลกุตตระ อยู่เหนือกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง	๑๙๙
ชีวิตที่ว่างและไม่หวั่นไหวโดยประการทั้งปวงจะมีปริมาณตรัสสุญญตา	๒๐๐
การที่ว่างและไม่หวั่นไหว เพราะรู้จักเอาตัวตนออกไปเสียให้ได้	๒๐๑
การทำอานาปานสติภาวนาให้เต็มรูปแบบ ๑๖ ขั้น ช่วยขับไล่ตัวตนได้	๒๐๒
ชีวิตพื้นเดิมไม่ร้อนไม่เย็น ที่มันร้อนขึ้นมาได้เพราะ รากะ โทสะ โมหะ	๒๐๓
พัฒนาชีวิตเพื่อจะได้ชีวิตที่ไม่เป็นทุกข์ ชีวิตที่ว่างจากการปรุงแต่ง	๒๐๔
การพัฒนาชีวิตคือการปฏิบัติธรรม โดยมีพระนิพพานเป็นจุดจบ	๒๐๕

๗. ชีวิตพื้นฐาน กับ ชีวิตสุดยอด

เราได้พูดตามลำดับ ในแง่มุมต่าง ๆ กัน ไม่ได้เป็นการพิรีพีไร	๒๐๗
ชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องพัฒนาในฐานะเป็นสิ่งที่มีความสูงสุด	๒๐๘
จิตของพระอรหันต์อยู่เหนือคุณและค่า ชีวิตจึงไม่มีค่าสำหรับพระอรหันต์	๒๐๙
ชีวิตโดยพื้นฐานคือนรนไปตามกระแส แต่ชีวิตสุดยอดไม่มีกระแส	๒๑๐

๒๑๐

เมื่อยังมีตัวตน มีวิชา มีอุปาทาน ชีวิตก็ยังคงมีกระแส	๒๑๑
นิพพานถึงได้โดยไม่ต้องการจะไป ถ้ายังต้องการไม่มีทางจะเป็นนิพพาน	๒๑๒
การดำรงชีวิตพื้นฐานต้องบริบูรณ์ด้วยหน้าที่ที่ถูกต้อง	๒๑๓
เมื่อความทุกข์เกิดขึ้น ก็คือนรนต่อสู้หาทางออกไปจากความทุกข์ ก็ฉลาดขึ้น	๒๑๔
ถ้าเป็นเรื่องที่ยาก เช่น เรื่องอนัตตา ต้องอาศัยคำสอนของพระอรหันต์	๒๑๕
การศึกษาที่มีอยู่ในโลกนี้ ไม่สอนเรื่องไม่ควรมั่นถือมั่น ไม่มีตัวตน	๒๑๖
การมีตัวตนที่ไม่เห็นแก่ตัว คือมีตัวตนที่ฉลาด เกิดขึ้นได้ยาก	๒๑๗
ความรู้ลักษณะหนึ่งที่จะไม่ให้เกิดทุกข์ ทั้งที่ต้องทำสิ่งที่เกิดทุกข์หรือมีทุกข์	๒๑๘

ให้ถือว่าหน้าที่การงานคือธรรมะ มีความพอใจและเป็นสุขตลอดเวลาที่ทำ	....	๒๑๕
ต้องมีความรู้ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ แล้วการงานก็จะไม่เป็นทุกข์....	....	๒๒๐
ชีวิตพื้นฐาน คือ ชีวิตที่เต็มไปด้วยหน้าที่ ให้พอใจและเป็นสุขอยู่ในหน้าที่	....	๒๒๑
ความรู้ที่ประเสริฐสูงสุดของมนุษย์ คือ รู้จักหน้าที่ที่ดับทุกข์ได้	....	๒๒๒
ถ้าเราเคารพหน้าที่ คือ เคารพทั้งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์	....	๒๒๓
หน้าที่แบ่งออกเป็น ๓ หมวด : หมวดที่ ๑. ทำมาหาเลี้ยงชีวิต	....	๒๒๔
หมวดที่ ๒. บริหารชีวิตประจำวัน ให้เป็นการบริหารชนิดที่ถูกต้อง	....	๒๒๕
ให้สมัครทำการบริหารให้ดีที่สุด ให้เป็นเรื่องทางจิตใจที่ดีที่สุดไปเสีย	....	๒๒๖
เวลารับประทานอาหารให้เป็นกัมมัฏฐานตลอด จะใกล้พระนิพพานได้เร็วขึ้น	....	๒๒๗
หมวดที่ ๓. หน้าที่ทางสังคม ก็ทำหน้าที่ให้ถูกต้องเกี่ยวกับทิศทั้ง ๖	....	๒๒๘
ชีวิตสุดยอด คือ ชีวิตที่อยู่เหนือสุขเหนือทุกข์ เกิดความสุขที่มีใช้ความสุข	....	๒๒๙
ยังจะต้องเหน็ดเหนื่อย เพราะการเสวยความสุขที่มัวเมาหลงไหลพอใจอยู่	....	๒๓๐
ชีวิตสุดยอดจะเป็นสุขที่ว่างจากความยึดมั่นถือมั่น ไม่มีกิเลส ไม่มีทุกข์....	....	๒๓๑
ชีวิตสูงสุดด้วยความว่าง เหมือนที่พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่ด้วยความว่าง	....	๒๓๒
ชีวิตพื้นฐานเต็มไปด้วยหน้าที่ ส่วนชีวิตสูงสุดเต็มไปด้วยสติปัญญา	....	๒๓๓
จิตว่าง คือ จิตที่เป็นอิสระไม่ผูกพันกับสิ่งใด เป็นจิตที่ไม่หวั่นไหว	....	....

๒๓๔

วิธีลดต้นในการเลื่อนชั้นจากชีวิตพื้นฐานไปสู่ชีวิตสุดยอด	....	๒๓๕
ให้ศึกษาความสุขความทุกข์แบบบุุชชน จะก้าวหน้าเป็นชีวิตสุดยอดได้	....	๒๓๖
ให้เลื่อนชั้นชีวิตอย่างเดียวกับที่วิปัสสนาเลื่อนชั้น	....	๒๓๗
ขอยุติการบรรยาย เพราะสมควรแก่เวลาแล้ว	....	๒๓๘

๘. ชีวิตเย็น

ขอติงมายังเรื่องที่กำหนดได้ง่าย ๆ คือเรื่อง ชีวิตเย็น	....	๒๓๙
--	------	-----

เย็น ในความหมายของภาษาคน กับ ในความหมายของภาษาธรรม	๒๔๐
เย็น ในความหมายของศีลธรรม กับ ในความหมายของปรมัตถธรรม	๒๔๑
เย็นในทางความหมายศีลธรรม คือ เย็นอกเย็นใจ ยังไม่ใช่นิพพาน	๒๔๒
คำว่านิพพานมีประวัติที่ยาว ตั้งแต่อย่างต่ำ ๆ จนถึงสูงสุดทีเดียว	๒๔๓
ตัวอย่างที่ใช้นิพพานในทางวัตถุและใช้กับสัตว์เดรัจฉาน	๒๔๔
พระพุทธเจ้าได้ค้นพบนิพพาน คือ ความไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่มีตัวตน	๒๔๕
นิพพาน คือ เย็นอย่างถูกต้องที่สุด เย็นทางจิตทางใจ ไม่ใช่การตาย	๒๔๖
การทำให้ชีวิตเย็นอย่างพระนิพพานมีอยู่ด้วยกัน ๓ วิธี :-	๒๔๗
๑. ไม่มีการยึดมั่นในสิ่งใด ๆ เพราะเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา	๒๔๘
๒. ไม่มีการปรุงแต่งข้างในจิตใจ ก็ไม่มีของร้อนคือกิเลส	๒๔๙
ไม่ปรุงแต่งได้ด้วยธรรมะ ๔ เกลอส : สติ, สัมปชัญญะ, สมาธิ, ปัญญา	๒๕๐
ต้องให้ธรรมะ ๔ เกลอสทำงานร่วมกัน จึงหยุดไม่ให้มีการปรุงแต่งได้	๒๕๑
ถ้าไม่มีการปรุงแต่งตามลำดับขั้นแห่งปัจจุสมุปบาท ก็ไม่มีความทุกข์	๒๕๒
๓. ไม่หลงในความหมายของสิ่งที่เป็นอย่างอื่น เช่น ที่เป็นบวกและลบ	๒๕๓
ที่ยังสงสัยอยู่ว่าจะจะเป็นบวกหรือลบ คือโมหะ ทำให้เกิดกิเลสได้เหมือนกัน	๒๕๔
บางทีคู่ที่ร้ายที่สุด อยู่ที่คู่ตัวผู้-ตัวเมีย, เรื่องผัว-เรื่องเมีย	๒๕๕
สรุป ๓ หัวข้อพอ : ไม่ยึดมั่น, ไม่ปรุงแต่ง, ไม่หลงในของคู่	๒๕๖
สิ่งที่เป็นอิฏฐารมณ์ มีได้ทั้งชนิดที่ร้อนและชนิดที่เย็น	๒๕๗
ตัวตน ทรัพย์สมบัติ ชื่อเสียง มิตรสหาย มีทั้งชนิดร้อนและชนิดเย็น	๒๕๘
เรื่องสวรรค์ชนิดร้อนและชนิดเย็น มีข้อควรศึกษาเป็นพิเศษ	๒๕๙
สวรรค์ที่ดีที่สุดคือการทำหน้าที่ อย่างนี้แหละรอดตัว	๒๖๐
มาดูสวรรค์ที่ดีกว่า ที่ตรงกันข้าม คือความไม่ถูกรบกวน	๒๖๑
อสังกะ-ไม่มีอะไรเกี่ยวข้อง นั่นแหละคือสวรรค์ที่แท้จริง	๒๖๒
สวรรค์ที่มีใช่สวรรค์นั่นแหละ คือ สวรรค์เย็น สวรรค์ที่ถูกต้อง	๒๖๓

สวรรค์ชั้นพรหมก็ยังมีไฟรบกวนอยู่ คือ ไฟโมหะ	๒๖๔
พระนิพพานเย็น เพราะไม่มีไฟกิเลสและไม่มีของหนัก	๒๖๕
เมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด สิ่งนั้นก็ไม่กลายเป็นของหนัก	๒๖๖
ถ้าถือหลักไม่ยึดมั่นถือมั่นได้ ชีวิตนั้นมันจะเย็น	๒๖๗
ละความเห็นแก่ตัวได้ ก็สามารจรักคนทั้งหมดทั้งสิ้นได้.... ..	๒๖๘
ชีวิตเย็นนี้ หมายถึงเรื่องทางจิตทางวิญญาณ ไม่ใช่เรื่องทางวัตถุ	๒๖๙
ต้องเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ตามพระพุทธเจ้า จึงเป็นพุทธบริษัท	๒๗๐
ให้เข้าใจและดำเนินชีวิตไปตามแนวทางแห่งความเย็นให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป	๒๗๑

๘. ชีวิตสังขตะ และ ชีวิตอสังขตะ

สรุปชีวิตลงเหลือสัก ๒ แบบ คือ ชีวิตสังขตะ และ ชีวิตอสังขตะ	๒๗๓
ในระดับธรรมดา สังขตะ คือ ปรุงแต่งได้ อสังขตะ คือ ปรุงแต่งไม่ได้	๒๗๓
ชีวิตที่มีอะไรมาเจตได้ กับ ชีวิตที่มีอะไรมาเจตไม่ได้	๒๗๔
จิตนี้มีธรรมชาติประภัสสร แต่เศร้าหมองแล้วเพราะอุปกิเลสที่จรมา	๒๗๕
ยิ่งกิเลสไม่เกิดได้เท่าไร ก็จะรักษาความเป็นประภัสสรไว้ได้เท่านั้น	๒๗๗
ชีวิตที่ประภัสสรตามธรรมชาติ ยังเป็นสังขตะ คือ ถูกปรุงแต่งได้.... ..	๒๗๘
ชีวิตที่อบรมดีแล้วจะเป็นชีวิตใหม่ คือ ชีวิตที่อะไรปรุงแต่งไม่ได้	๒๗๙
ถ้าถึงที่สุดของการปรุงแต่งแล้ว ก็จะเป็นประภัสสรถาวร	๒๘๐
ตัวเรามีได้มีอยู่จริง เป็นแต่เพียงจิตที่ไปคิดปรุงแต่งว่ามีตัวเรา	๒๘๑
เมื่อจิตรู้สมบูรณ์ จึงจะถึงความเป็นอมตะ ถึงสภาพนิรันดร	๒๘๒
ชีวิตที่จิตไม่สร้างตัวกูขึ้นมา เป็นชีวิตอสังขตะ เป็นอมตะ เป็นนิรันดร	๒๘๓
แม้ยังไม่ถูกปรุงแต่ง แต่อยู่ในสภาพที่ปรุงแต่งได้ ก็เรียกว่าสังขตะ	๒๘๔
ชีวิตจะปรุงแต่งได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่ามีอวิชชา หรือ ไม่มีอวิชชา	๒๘๕

จิตที่นึกคิดได้นั้นแหละติดคุกชีวิตของตนเอง	๓๐๘
การติดคุกแห่งชีวิต ที่เป็นไปตามอำนาจของสัญชาตญาณ	๓๐๙
การติดคุกแห่งวิญญูสงสาร ตามภาษาของคนธรรมดา	๓๑๑
การติดคุกแห่งวิญญูสงสาร อธิบายอีกอย่างหนึ่งในภาษาธรรม	๓๑๒
เมื่อยึดมั่นว่าตัวตนแล้วเกิดความเห็นแก่ตน คือการติดคุกแห่งตัวตน	๓๑๓
ชีวิตทุกระดับตั้งแต่ต้นไม้ขึ้นไปถึงชั้นพรหม ล้วนแต่ติดคุกตัวตน	๓๑๔
ที่เมาคุก บ้าคุก หลงคุก พัฒนาคุก ก็เพื่อจะได้รักคุกให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป	๓๑๕
สิ่งมีชีวิตที่ยังมีอวิชชา ก็ติดคุกแห่งชีวิตในตัวเอง	๓๑๖
ชีวิตที่ขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อม เท่ากับติดคุกแห่งปัจจัยแวดล้อม	๓๑๗
ชีวิตเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย โดยมีกฎอิทัปปัจจยตาครอบงำอยู่	๓๑๘
ชีวิตที่อยู่ใต้อำนาจเหตุปัจจัย เป็นชีวิตที่มีกระแสที่จะต้องไหลไป	๓๑๙
ตัวเรานี้เป็นผลของความคิด ที่เกิดจากการกระทบของอายตนะ	๓๒๐
ผัสสะเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาทั้งปวง ถ้าในขณะที่ผัสสะนั้นมันโง่	๓๒๑
กิเลสเกิดมาจากผัสสะโง่ แล้วคลอเคลียวนาโง่ออกมา จึงเกิดตัณหาโง่	๓๒๒
ความอยากเกิดก่อน แล้วจึงเกิดความรู้สึกตัวผู้อยาก	๓๒๓
ตัวกู้นั้นเป็นมายา ประจักษ์ขึ้นมาจากรู้สึกที่อยากด้วยความโง่	๓๒๔
กิเลสเกิดขึ้น สะสมอนุสัยไว้มากพอ แล้วไหลกลับออกมาคืออาสวะ	๓๒๕
ที่บังคับกิเลสไม่ได้ เพราะไม่รู้เรื่องกิเลส เรื่องอนุสัย เรื่องอาสวะ	๓๒๖
เดี๋ยวนี้โลกทั้งโลกมันตกอยู่ภายใต้อำนาจของเวทนา.... ..	๓๒๗
สุขเวทนาส่งเสริมความเห็นแก่ตัว จึงทำให้โลกมีปัญหา	๓๒๘
ธรรมะ ๔ กลอ : สติ, ปัญญา, สัมปชัญญะ, สมာธิ ช่วยป้องกันกิเลสได้	๓๒๙
ต้องรู้จักควบคุมและจัดการกับสัญชาตญาณบางอย่างให้ถูกต้อง	๓๓๐
ให้รู้จักกลัวความทุกข์ จึงจะเดินไปในทางที่ถูกต้องได้	๓๓๑
การสืบทอดโดยไม่ต้องรับจ้างด้วยกามารมณ์ ก็ยังกระทำได้	๓๓๒
ถ้าสัญชาตญาณไม่ได้รับการพัฒนาที่ถูกต้อง จะกลายเป็นกิเลส	๓๓๓

ศึกษาธรรมะเพื่อพัฒนาชีวิตให้อยู่ในสภาพที่ไม่มี ความทุกข์	๓๓๔
ต้องพัฒนาชีวิตให้ถึงระดับสูงสุดที่มันควรจะได้ คือ อยู่เหนือความทุกข์	๓๓๕
ถ้ายังไม่ถึงว่าง ก็ยังไม่ถึงที่สุดของสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้	๓๓๖
การปฏิบัติพรหมจรรย์ในพุทธศาสนามีผลคือวิมุตติหลุดพ้นจากปัญหา	๓๓๗
ชีวิตเป็นเดิมพันสำหรับการลงทุน เรียกเป็นบาลีว่า ชีวิตโหวหาร	๓๓๘
ถ้าไม่มีกิเลสไม่มีความทุกข์โดยประการทั้งปวง จึงจบการค้าแห่งชีวิตได้	๓๓๙
ชีวิตมีค่าสูงสุดสำหรับคนเรา แต่ชีวิตไม่มีค่าเลยสำหรับพระอรหันต์	๓๔๐
ทุกศาสนาใช้คำว่า “รอด” ด้วยกันทั้งนั้น แต่ไม่เหมือนกัน	๓๔๑
ชีวิตสูงสุดมีอะไรปรุงแต่งไม่ได้ เป็นชีวิตเย็น เย็นสูงสุดเรียกว่า นิพพาน	๓๔๒
นิพพานแปลว่าเย็นจนไม่มีกิเลสเหลือเลย ไม่ใช่แปลว่าตาย	๓๔๓
กินของอร่อยวิเศษสูงสุดในโลกเท่าไร ในที่สุดก็ต้องมากินน้ำ	๓๔๔
เหนือโลก คือ เหนือสิ่งต่าง ๆ ในโลกที่มันมีอิทธิพลเหนือจิตใจ	๓๔๕
นี่เป็นการพูดเรื่องชีวิตแบบ <i>Outline</i> คือ มองดูทีเดียวมืด	๓๔๖

ภาคผนวก

๑. ชีวิตอันประเสริฐ

ชีวิตประเสริฐได้อย่างไร ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา	๓๔๙
ชีวิตที่ประเสริฐนั้นมีใจความสั้น ๆ ว่า ชีวิตที่ไม่กัศเจ้าของ	๓๕๐
ชีวิตที่ประเสริฐคือเย็น แล้วยังเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วย	๓๕๑
ตัวกูเกิดมาจากอวิชชา ผู้ฉลาดไม่เกิดตัวกูเพราะมีปัญญา มีวิชา	๓๕๒
ตัวกู ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ตัวจริง ไม่ใช่ของจริง เป็นของมายา	๓๕๓
เมื่อไม่มีทั้งดีใจไม่มีทั้งเสียใจ นั่นแหละเป็นความสงบ ความเย็น	๓๕๔
พระอรหันต์ไม่เกิดความรู้สึกเป็นบวกเป็นลบเลย เรื่องก็เลิกกัน	๓๕๕
ความไม่มีอะไรมาขู่ให้ตื่นเต้นไปในทางบวกทางลบนั้นจะสบายที่สุด	๓๕๖
จากชั่วขึ้นมาถึงดี จากดีขึ้นไปอีกก็ถึงว่าง จึงหยุดหรือสงบได้	๓๕๗

ตัวกูโดยสัญชาตญาณก็ดี โดยความรู้สึกของความโง่ก็ดี มิใช่ตัวตนที่แท้จริง	๓๕๘
พระพุทธศาสนามีอิตตาซึ่งมิใช่อิตตา เลยเรียกว่าอิตตา	๓๕๙
ชีวิตอยู่ได้ด้วยปัจจัยคือ หน้าที่การงาน ที่เป็นสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิต	๓๖๐
ธรรมะ แปลว่า หน้าที่ ไม่ได้แปลว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า	๓๖๑
หน้าที่ คือ การปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อให้ชีวิตรอดอยู่ได้	๓๖๒
หน้าที่คือสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต จึงเป็นคูชีวิตที่ถูกต้อง	๓๖๓
ชีวิตของเราเป็นได้ทั้ง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียเอง	๓๖๔
ในภาษาบาลีคำว่า “ประโยชน์” แปลว่า ผูกมัดสิ้นเชิง เป็นตัวร้ายกาจ	๓๖๕
ถ้ายังผูกพันยังเกี่ยวไว้ ยังไม่ไต่หย่อน ต้องสูงสุดคือความว่าง	๓๖๖
“ประโยชน์” ในความหมายที่ถูกต้องเพื่อดับทุกข์ ไม่ใช่เพื่อผูกพัน	๓๖๗
ชีวิตประเสริฐได้ ก็ต้องเย็นแล้วก็เป็นประโยชน์รอบด้าน	๓๖๘
สวรรค์ที่แท้จริงคือยกมือไหว้ตัวเองได้ เพราะมองเห็นตัวเอง	๓๖๙
พระพุทธเจ้าไม่กล่าวคำขัดแย้ง แต่ลูกศิษย์ชอบกล่าวคำขัดแย้ง	๓๗๐
สวรรค์อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสอยู่ที่อายตนะทั้ง ๖ ให้รู้จักกันไว้บ้าง	๓๗๑
ปู่ย่า ตายาย ของเราก็คเคยบอกไว้ว่า สวรรค์อยู่ในอกนรกอยู่ในใจ	๓๗๒
ชีวิตตามหลักพุทธศาสนาเป็นชีวิตประเสริฐที่ไม่กัศเจ้าของ	๓๗๓
การศึกษาที่ถูกต้อง คือ ดูตัวเอง, เห็นตัวเอง, ปฏิบัติให้ถูกต้อง	๓๗๔
ต้องรู้ว่าทำทำไม ทำอย่างไร ทำเพื่อประโยชน์อะไร จึงจะเป็นการศึกษา	๓๗๕
โลกยังไม่มีสันติภาพเพราะไม่มีการศึกษาที่ถูกต้อง	๓๗๖

๒. ชีวิตที่ว่าง

เราควรจะรู้จักชีวิตกันไว้ในทุกแง่ทุกมุม	๓๗๗
ไม่ว่าใครจะชอบอย่างไร เลยเอามาพูดไว้ทุกอย่างเรื่อย ๆ ไป	๓๗๘
คำว่า “สูญ” ตามบาลีแปลว่า ว่าง ไม่ได้แปลว่าสูญเปล่า	๓๗๙
ชีวิตที่ว่าง หมายถึง ไม่จับฉวยอะไร ไม่ยึดถืออะไร	๓๘๐

จิตตามธรรมชาติ ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นอะไร ที่วุ่นนี้มาทีหลัง	....	....	....	๓๘๑
ชีวิตว่างนี้จะต้องสงบเย็น แล้วก็ต้องเป็นประโยชน์ด้วย	....	....	....	๓๘๒
ชีวิตสงบเย็นนี้จะต้อง ฉลาด สามารถ เก่งกาจในหน้าที่ ไม่กั๊กเจ้าของ	....	....	....	๓๘๓
ว่างจากอึดใจคือว่างจากตัวกู, ว่างจากอึดตนียาคือว่างจากของกู	....	....	....	๓๘๔
จะมีชีวิตที่ไม่หนัก ต้องว่างจากตัวตน ว่างจากของตนให้ได้	....	....	....	๓๘๕
เมื่อชีวิตมันกั๊กเจ้าของมากเข้า ก็จะมีรู้จักเข็ดหลาบรู้จักละอาย	....	....	....	๓๘๖
หิริ โอตตัปปะเป็นจุดตั้งต้นที่จะให้ดำเนินไปสู่พระนิพพาน	....	....	....	๓๘๗
ถ้าเห็นความว่างและความไม่ว่างของชีวิต จะช่วยให้มีชีวิตว่างได้	....	....	....	๓๘๘
ตัวกูเป็นเพียงมายาไม่ใช่ตัวจริง แต่ก็สร้างปัญหาให้เหลือประมาณ	....	....	....	๓๘๙
กิเลสทั้งสามประเภท เกิดจากตัวตน เพราะความมีตัวตน	....	....	....	๓๙๐
ความกลัวหรือความละอาย เป็นจุดตั้งต้นของการปฏิบัติให้ชีวิตว่าง	....	....	....	๓๙๑
การศึกษาที่มีแต่ให้ฉลาด ยังไม่สมบูรณ์ เป็นการศึกษาหมาหางด้วน	....	....	....	๓๙๒
การศึกษาที่ถูกต้อง สมบูรณ์ แท้จริง ต้องมีการควบคุมความฉลาด	....	....	....	๓๙๓
ต้องดู แล้วเห็น แล้วรู้ แล้วปฏิบัติ จึงเป็นการศึกษาที่สมบูรณ์	....	....	....	๓๙๔
เมื่อเกิดผัสสะ ต้องมีสติปัญญาให้เพียงพอ อย่าให้เกิดเวทนาโง่ ตัณหาโง่	....	....	....	๓๙๕
การแก้ปัญหาใด ๆ จะละก็ดี จะพัฒนาก็ดี ต้องใช้หลักการศึกษาที่สมบูรณ์	....	....	....	๓๙๖
จะว่างหรือจะไม่ว่าง ก็เพราะการศึกษาถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง	....	....	....	๓๙๗
ให้พิจารณาคุณเลือกเอาชีวิตประเสริฐกับชีวิตว่าง อย่างไหนจะดีที่สุด	....	....	....	๓๙๘

๓. ชีวิตที่สนุกเหมือนเล่นกีฬา

การบรรยายวันนี้เป็นวันเสาร์สุดท้ายของปี ต้องหยุดเสียสามเดือนในฤดูฝน	....	....	....	๓๙๙
ชีวิตที่สนุกได้เหมือนการเล่นกีฬา เรียกว่า ชีวิตกีฬา	....	....	....	๔๐๐
ชีวิตกีฬานี้ เราจะเป็นทั้งคนเล่น คนดู คนเชียร์ คนตัดสิน คนให้รางวัล	....	....	....	๔๐๑
ชีวิตเป็นการรบบฟุ้งกันอยู่เป็นนิจ ประกอบอยู่ด้วยความแพ้อะและชนะ	....	....	....	๔๐๒
กีฬาระหว่าง ความสำเร็จ กับ ไม่สำเร็จ และ ความเหลวไหล กับ ความเอาจริง	....	....	....	๔๐๓

กีฬาระหว่าง ความรู้ที่เพียงพอ กับ ความรู้ที่ไม่เพียงพอ	๔๐๔
การศึกษาที่สมบูรณ์ต้องดู แล้วเห็น แล้วก็รู้ แล้วก็ปฏิบัติ	๔๐๕
ถ้ามีการศึกษาที่สมบูรณ์ ก็ต้องมีความรู้ที่เพียงพอ เล่นกีฬาชนะเรื่อย	๔๐๖
กีฬาระหว่าง ความกล้าหาญ กับ ความซื่อสัตย์	๔๐๗
กีฬาระหว่าง ความมีอดทนกับ ความไม่มีอดทน	๔๐๘
อดทนเป็นยาวิเศษที่ทำให้ไม่คิดอยู่กับสิ่งที่ปรุ่งแต่ง	๔๐๙
มีอดทนที่แท้จริง เห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริงว่ายึดมั่นถือมั่นไม่ได้	๔๑๐
ถ้ารู้จักจัดรู้จักทำแล้ว ชีวิตแต่ละวันมันจะเป็นการเล่นกีฬา.... ..	๔๑๑
รู้จักทำงานหรือหน้าที่ให้สนุก มีความสุขเมื่อกำลังทำหน้าที่	๔๑๒
อย่าทำงานเพื่อตัวกู ให้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ จึงจะเป็นคนที่สมบูรณ์	๔๑๓
สูงขึ้นไปก็เล่นอย่างไม่มีแพ้ไม่มีชนะ เหนือแพ้เหนือชนะ	๔๑๔
ที่จริงไม่มีแพ้ไม่มีชนะ มีแต่อาการที่เป็นไปตามปฏิจจสมุปบาท	๔๑๕
ต้องมีชีวิต ดำรงชีวิต ทำหน้าที่ของชีวิต เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์	๔๑๖
ถ้าเป็นคนก็ต้องทนทุกข์ แต่ถ้าเป็นมนุษย์จะชนะความทุกข์ได้เรื่อย	๔๑๗
ทำชีวิตนี้ให้ไม่มีความทุกข์จะดีกว่า มาตามดับทุกข์มันไม่ไหว	๔๑๘

ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต

- ๑ -

๒๔ มกราคม ๒๕๓๐

ข้อควรทราบทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าชีวิต

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ เป็นวันแรกสำหรับอาตมา; คือได้
เว้นการบรรยายเสีย ๓ ครั้ง เพราะอาพาธบางอย่าง, บัดนี้ก็พอจะบรรยายได้ จึง
ได้มาบรรยาย. ในฐานะเป็นภาคแรกของปี คือภาคมาฆบูชา นี้ ก็เป็นการตั้งต้นใหม่
ของภาคหรือของปี; ก็เลยต้องเปลี่ยนเรื่อง หรือเปลี่ยนชุดของเรื่องเป็นธรรมดา.
ในภาคนี้ของปีนี้ ก็จะได้บรรยายโดยความมุ่งหมายอันใหญ่ คือ “เรื่องเกี่ยวกับ
ชีวิต”; เพราะเห็นว่า ยังไม่สามารถจะเอาธรรมะมาใช้กับชีวิต หรือยังไม่สามารถ
ใช้ชีวิตให้มีประโยชน์เต็มที่ ของความหมายของมัน, สักแต่ว่ามีชีวิตไปตามพอใจ

ของคน ๆ, แล้วก็มีธรรมะไว้เล่าไว้เรียน ไว้ท่องจำ ไว้ถกไว้เถียง อะไรกันเสียมากกว่า, ไม่ได้ใช้ธรรมะให้สำเร็จประโยชน์ตามที่ควรจะเป็น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งนั้น ก็คือคู่กันกับชีวิต, ต้องใช้ธรรมะให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิต ชีวิตจึงจะเป็นประโยชน์ ธรรมะจึงจะเป็นประโยชน์, เดียวนี้ธรรมะยังไม่ถูกใช้ให้เป็นประโยชน์ นอกจากว่าไว้เรียน ๆ ท่อง ๆ จำ ๆ ทำพิธีรีตอง ชีวิตก็ไม่ถูกใช้ให้เป็นประโยชน์ หรือใช้ประโยชน์น้อยเกินไป ยังไม่สมควรกัน, ดังนั้น จะต้องปรับปรุงกันใหม่ ทั้งเรื่องของชีวิตและทั้งเรื่องของธรรมะ.

เอ้า, เป็นอันว่า การบรรยายชุดนี้ จะพูดกันถึงเรื่องธรรมะอันเกี่ยวกับชีวิต ให้ชัดเจน ครบถ้วน ทุกแง่ทุกมุม ให้สำเร็จประโยชน์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป; ขอภัยที่จะต้องกล่าวว่า ที่แล้วมามันยังไม่สำเร็จประโยชน์ หรือยังสำเร็จประโยชน์น้อย เพราะไม่ได้ทำความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์กันระหว่างชีวิตกับธรรมะ ให้ถูกต้องและสมบูรณ์; เป็นอันว่า เราจะพูดกันถึงเรื่อง ธรรมะกับชีวิต.

และในครั้งแรกของการบรรยายนี้ จะได้บรรยายโดยหัวข้อว่า ข้อควรทราบทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าชีวิต; มันเป็นข้อมูลก็ได้ ทว่า ๆ ไปซึ่งควรจะทราบ เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าชีวิต, และก็ต้องเนื่องไปถึงสิ่งที่เรียกว่าธรรมะด้วย เป็นธรรมดา เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กันอยู่.

ไม่มีธรรมะ ชีวิตก็ไร้ความหมาย, ไม่มีชีวิต ธรรมะก็ไม่รู้จะเอาไปใช้ประโยชน์อะไร; มันจะไร้ความหมายด้วยกันอย่างนี้. ดังนั้น จึงต้องรู้จักให้ดี ให้ถูกต้อง ให้เพียงพอ เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าชีวิตและสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ.

ชีวิตคือสิ่งที่ยังคงและกำลังพัฒนาไปสู่จุดสูงสุด

เราจะพูดกันเป็นข้อแรกว่า **ชีวิตนี่คืออะไร ?** ชีวิตนี่คืออะไร ? ทุกคนได้รับคำสั่งสอนมาแล้วว่า ชีวิตคืออะไร; แต่จะไม่สมบูรณ์. เด็ก ๆ ก็ได้รับคำบอกกล่าวว่า “ชีวิตก็คือความเป็นอยู่ หรือยังไม่ตาย”; เท่านั้นยังไม่พอ. มันต้องรู้ว่า เราจะใช้ชีวิตกันอย่างไร จะพัฒนามันอย่างไร จะใช้มันให้เป็นประโยชน์อย่างไร, แล้วจึงจะรู้ว่าชีวิตนี่คืออะไร โดยถูกต้อง. เด็วยุนี้มักจะให้ความหมายเฉพาะจำกัดสักแนวหนึ่งว่า “ชีวิตคือสิ่งที่ยังคง”, สดตามธรรมดา นี่ คือไม่เหี่ยวแห้งหรือไม่ตาย; **ชีวิตคือสิ่งที่ยังคง และกำลังพัฒนาตัวของมันเอง** คือองกวม. ตามธรรมดาของสดของยังเป็นผู้มันก็ต้องเจริญองกวมไปตามลำดับ. มองมันในลักษณะที่เป็นของสด ที่กำลังเจริญองกวมไปตามลำดับ เพื่อให้ถึงจุดหมายปลายทางของมัน ซึ่งเรียกว่ามีค่ามากที่สุด. มันจะเป็นสิ่งที่จะเป็นได้อย่างนี้; แต่แล้วมันก็ไม่ได้เป็น มันตายด้านอยู่ที่นี้ มันสดอยู่อย่างไม่เจริญองกวมก้าวหน้า แล้วในที่สุด มันก็ต้องเหี่ยวแห้งและตายไปเปล่า ๆ. **ริบใช้คือริบทำริบพัฒนามันให้เจริญองกวมก้าวหน้า ไปให้ถึงจุดสูงสุดเท่าที่มันจะเป็นได้; อย่าให้เสียเปล่า หรือตายด้าน** อย่างกับชีวิตของสัตว์เครื่องจวน หรือชีวิตของต้นหมากรากไม้เหล่านี้.

การพูดอย่างนี้ ก็เป็นการพูดตามที่ทุกคนจะมองเห็น ว่า **ชีวิตของสัตว์เครื่องจวนนั้น มันเท่านั้นเอง** : หิวก็กิน อิ่มก็นอน หิวก็กิน อิ่มก็นอน, แล้วก็สืบพันธุ์ตามโอกาส ตามธรรมชาติ แล้วมันก็ตาย. **ชีวิตของต้นไม้ก็คล้าย ๆ กัน**

แหละ : มันก็หาอาหารกิน หล่อเลี้ยง เจริญเติบโต เป็นเรื่องทางวัตถุ สืบพันธุ์ แล้วก็ตาย. มันเลยสูงสุดเพียงเท่านั้น คือว่ามีพันธุ์เหลืออยู่ ไม่สูญพันธุ์.

แต่ชีวิตคนจะเป็นเพียงเท่านั้นนั้น จะเป็นอย่างไร ? มันไม่ได้มีเพียงร่างกาย หรือจิตใจชนิดที่เกี่ยวกับร่างกายโดยเฉพาะ; มันมีความคิดนี้รู้สึกได้มากมายกว่านั้นมาก, คือมันมีจิตใจในระดับที่สูงกว่าจิตใจของสัตว์ และของต้นไม้ ต้นไม้ทั้งหลาย, มันคิดได้มาก แล้วมันก็มีความรู้สึกได้มาก ซึ่งสามารถจะขยายตัวให้กว้างขวางออกไป จนให้เป็นชีวิตในระดับสูงสุดกว่าชีวิตของสัตว์เดรัจฉาน และของต้นไม้ต้นไม้อื่นๆ อย่างที่จะเปรียบเทียบไม่ได้เลย.

นี่เมื่อถามว่า ชีวิตคืออะไร ? ก็น่าจะมองกันในแง่ว่า มันเป็นของที่ยั่งยืน กล่าวถึงเจริญออกงามไปสู่จุดสูงสุดปลายทางโน้น; ไปจนถึงจุดสูงสุดของชีวิต แล้วก็มันพอกันที ก็มันจะกลายเป็นชีวิตที่ไม่ตาย เป็นชีวิตนิรันดร หรือทำนองนั้น; มีความมุ่งหมายไว้อย่างนี้ ก็จะมีการพัฒนาชีวิตได้มากมายทีเดียว.

ชีวิตเกิดขึ้นมาโดยกฎธรรมชาติ, มิใช่ตัวตนโดยพื้นฐาน

ต่อไปนี่ ก็จะดู - ว่ากันอีกมุมหนึ่งว่า 'ไอ้สิ่งที่เรียกว่า ชีวิตนี้ มันเกิดมาจากอะไร ?' พวกที่เชื่อพระเจ้า พระเป็นเจ้า ก็เชื่อว่า พระเจ้าสร้างมา; แต่พุทธศาสนาเราถือว่า เกิดขึ้นมาโดยกฎของธรรมชาติ ก็มีความประจวบเหมาะทางอิทัปปัจจยตา ทางกฎของอิทัปปัจจยตา ของธาตุทั้งหลายที่มีอยู่ตามธรรมชาติ.

ในขั้นนี้ ก็เป็นที่เข้าใจกันคืออยู่แล้วว่า ไอ้ธาตุทั้งหลายมากมายไม่รู้กี่ธาตุนะ มันก็มีอยู่ในโลกตามแบบของมัน; ก็ล้วนแต่โดยกฏอิทัปปัจจยตาในระดับนั้น มันจึงมีธาตุทั้งหลายเกิดขึ้นมาในโลก, เราเรียกว่าธาตุ.

ความประจวบเหมาะทางอิทัปปัจจยตา คือการปรุงแต่งกัน : มีสิ่งนี้แล้วสิ่งนี้ก็ขึ้นมา, มีสิ่งนี้แล้วสิ่งนี้ก็ขึ้นมา, มีสิ่งนี้แล้วเพราะมีสิ่งนี้มาประกอบกันเข้า มาเนื่องกันเข้า มันก็ปรุงแต่งสิ่งใหม่ออกมา, ครั้นมีสิ่งอื่นมาเนื่องกันเข้าอีก มันประกอบกันเข้า แล้วมันก็ปรุงแต่งสิ่งใหม่ออกมา, แล้วก็มีสิ่งอื่นมาเนื่องกันเข้า ประกอบกันเข้า แล้วมันก็ปรุงแต่งสิ่งใหม่ออกมาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด; นี้เรียกว่า **กฏอิทัปปัจจยตา** เป็นคำที่สำคัญมาก, แต่ก็เป็นที่ไม่ค่อยจะมีใครรู้จักมากเหมือนกัน เพราะว่ามันไม่ได้เอามาพูดกัน. ก็รู้ไว้เถอะว่า นี่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา เรียกว่า**กฏอิทัปปัจจยตา** – ทำให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นมา, แล้วทำให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามกฏนั้น, และให้สิ่งต่าง ๆ ดับลง แล้วก็สำหรับจะเกิดใหม่อีกต่อไปได้ ตามความเปลี่ยนแปลงของกฏอิทัปปัจจยตา; ทำหน้าที่อย่างเดียวกับพระเจ้า คือสร้างสิ่งต่าง ๆ, ควบคุมสิ่งต่าง ๆ, เลิกร้างสิ่งต่าง ๆ เป็นครั้งคราวตามโอกาส.

แต่ไม่ต้องเป็นบุคคลที่มีชีวิต รู้สึกคิดนึกอย่างบุคคล; เรามีพระเจ้าอย่างชนิดนี้ ไม่ใช่มีความรู้สึกอย่างบุคคล. แต่พวกอื่นเขามีพระเจ้าอย่างที่เรียกว่า เป็นชีวิต เป็นบุคคล เป็นวิญญูณ มีความรู้สึกเหมือนบุคคล; นั่นก็มีพวกหนึ่งตามใจเขา, เราไม่ต้องทะเลาะกัน. ถ้ามาพบกันเข้า ก็ต่างคนต่างก็บอกเรื่องของตน โดยไม่ต้องขัดแย้ง โดยไม่ต้องทะเลาะกัน. เมื่อเขาพอใจอย่างนั้น แล้วก็เขาก็ดับทุกข์ของเขาได้โดยวิธีการอย่างนั้น; ก็ถือว่าเป็นวิธีหนึ่ง ที่เขาใช้ได้สำหรับเขา.

แต่สำหรับพุทธบริษัทเรา ไม่อาจจะถือหลักอย่างนั้น ไม่อาจจะใช้วิธีการอย่างนั้น; จึงมีหลักอย่างนี้ คือว่า ถ้าถามกันขึ้นว่า ใครเป็นผู้สร้างโลก ควบคุมโลก ทำลายโลก? เขาตอบว่า พระเจ้าอย่างนั้น, ใ้เราก็อธิบายว่า กฏอิทัปปัจจยตา ทำหน้าที่อย่างนั้น; ดังนั้น กฏอิทัปปัจจยตาก็เป็นพระเจ้าได้เหมือนกัน, แต่เป็นพระเจ้าที่ไม่ต้องมีความรู้สึกนึกคิดนึกอย่างบุคคล หรือเป็นบุคคล. มันก็เกิดเป็นพระเจ้าขึ้นมา ๒ ชนิด คือพระเจ้าอย่างบุคคล นี้อย่างหนึ่ง; พระเจ้าอย่างมิใช่บุคคล นั้นอย่างหนึ่ง.

ชีวิตนี้มันเกิดมาจากการประจวบเหมาะทางกฏอิทัปปัจจยตาของธาตุทั้งหลายทั้งปวง บรรดาที่อยู่ในโลก. และโดยเฉพาะในพุทธศาสนา ไม่ต้องการจะมีธาตุอะไรมากมายนัก; ต้องการเพียง ๖ ธาตุก็พอ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ; เรามีกัน ๖ ธาตุก็พอ :-

ธาตุดิน นะ อะไรก็ได้ ที่มันมีคุณสมบัติ มีโครงสร้าง เป็นของแข็ง กินเนื้อที่ก็แล้วกัน; นี้เรียกว่าธาตุดิน. ธาตุน้ำ ก็เป็นธาตุที่มีคุณสมบัติยึดเหนี่ยว เกาะกุมสิ่งต่าง ๆ ให้เข้ามารวมกันเป็นอันเดียว. ธาตุไฟ ก็คือ มีคุณสมบัติเผาไหม้ให้เกิดความร้อน กระทั่งให้เกิดความเปลี่ยนแปลง. แล้ว ธาตุลม มีคุณสมบัติที่ทำให้เคลื่อนที่ได้ ให้เคลื่อนที่ได้ ก็มีอาการแห่งความเปลี่ยนแปลงด้วยเหมือนกัน. ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม มี ๔ อย่าง มีคุณสมบัติกันคนละอย่าง, สำหรับประกอบกันเข้าแล้ว ก็เป็นส่วนที่เป็นร่างกาย เป็นเนื้อหนัง เป็นร่างกาย.

แล้วก็มี ธาตุอากาศ คือที่ว่าง : ที่ว่างสำหรับให้ธาตุทั้ง ๔ เหล่านี้ตั้งอยู่ได้; ถ้าไม่มีที่ที่ใหตั้งอยู่ มันก็ตั้งอยู่ไม่ได้ หรือก็มันไม่มีอยู่ได้. อากาศ – ที่ว่างนี้ เป็นธาตุธาตุหนึ่ง ฟังดูให้ตีตามหลักธรรมะ, เป็นธาตุที่เป็นที่ตั้ง เป็น

พื้นฐานของธาตุ ๔ ธาตุนั้น ตั้งอาศัยอยู่ได้ ดำเนินไปได้ เป็นไปได้ ประชุมแต่งกันไว้.

ธาตุสุดท้าย คือ ธาตุวิญญาณ. ธาตุวิญญาณนี้ก็เป็ธาตุทางฝ่ายจิตใจ มีคุณสมบัติคือ รู้ได้ รู้สึกได้, รู้ มีความหมายว่ารู้ได้ รู้สึกได้ กระทั่งคิดนึกได้. เป็น ๖ ธาตุด้วยกัน. นี้เป็นธาตุจิตใจ ก็ได้เข้าอาศัยธาตุฝ่ายวัตถุ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นร่างกาย, แล้วก็ตั้งอยู่บนธาตุว่าง คือความว่าง. เรื่องความว่างนี้แปลกนะ; คงจะฉงนกันอยู่มากว่ามันทำหน้าที่อะไร? มันทำหน้าที่ให้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงตั้งอยู่ได้. ถ้าไม่มีธาตุว่างเป็นเครื่องรองรับ อะไร ๆ มันก็ตั้งอยู่ไม่ได้, เช่นว่าโลก โลกนี้มันก็ต้องอยู่บนความว่าง หรือลอยอยู่บนความว่าง; ความว่างกลับมีค่าในการที่จะรองรับสิ่งทั้งปวง. แล้ว มันก็มีค่าอย่างที่เราเห็น ๆ กันอยู่ – เพราะมีที่ว่างมันจึงใช้ประโยชน์อะไรได้. เช่นว่า ถ้วย ชาม แก้วน้ำ เป็นต้น ถ้ามันไม่มีว่าง ไม่มีที่ว่างในนั้น มันก็ใช้อะไรไม่ได้ มันใส่อะไรไม่ได้; มันมีอะไรอยู่เสียก่อนแล้ว หรือมันไม่ว่าง เราก็ใส่อะไรลงไปไม่ได้. ถ้วยชามรามไห แก้วน้ำ มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร, ถ้ามันไม่มีความว่าง. หรือว่าที่นั่งนี้ ถ้ามันไม่ว่าง คุณจะนั่งได้อย่างไร; มันก็ต้องมีความว่าง ที่ว่าง มันจึงมีที่นั่งได้. เก้าอี้มันไม่ว่าง คุณจะนั่งได้อย่างไร; มันต้องมีความว่าง. ห้องอยู่อาศัย ห้องหับอะไรนี้ มันต้องว่าง มันจึงเข้าไปอยู่ได้. บ้านเรือนมันต้องมีที่ว่าง คนมันจึงจะเข้าไปอยู่ในบ้านเรือนได้. ฉะนั้นดูให้ดี ความว่างนะมีประโยชน์อย่างนี้ หรือประโยชน์ของความว่างมันมีอยู่อย่างนี้; จนถึงกับว่า จัดเป็นธาตุที่สำคัญธาตุหนึ่ง ในบรรดาธาตุทั้ง ๖ ธาตุ.

ธาตุดิน มีคุณสมบัติกินเนื้อที่ เป็นโครงสร้างขึ้นมา, ธาตุน้ำมีคุณสมบัติให้มันเกาะกุมกันอยู่ไม่กระจัดกระจายออกไป, ธาตุไฟเผาไหม้ เกิดการเปลี่ยนแปลง, ธาตุลม คุณสมบัติให้มันเคลื่อนที่ได้ เคลื่อนที่ได้, ธาตุว่างก็จะเป็นสิ่งรองรับ มีคุณสมบัติรองรับสิ่งเหล่านี้ หรือธาตุอื่น ๆ, แล้วต้องมีธาตุจิต ธาตุใจ ธาตุวิญญาณอีกหนึ่งธาตุ เข้ามาควบคุมกันเข้าด้วย; มันก็เลยเป็นชีวิตขึ้นมา คือมีร่างกายที่มีจิตใจ รู้สึกคิดนึกได้ ให้ร่างกายเคลื่อนไหวไปตามความรู้สึกคิดนึกได้, ก็เรียกว่าเป็นคนที่มีสมบุรณ์ตามความหมายนี้ คือมีชีวิต ประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้ง ๖ ที่กำลังเนื่องกันอยู่ ประชุมกันอยู่ กุมกันอยู่ เกาะเกี่ยวกันอยู่อย่างถูกต้อง ตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา เรียกว่าชีวิต.

ขอเตือนให้สังเกตดูเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้เลยว่า เป็นตัวตน หรือไม่เป็นตัวตน ? ถ้าเห็นโดยถูกต้องว่า เป็นสักว่าธาตุแต่ละธาตุตามธรรมชาติ เข้ามาประชุมกัน และสามารถรู้สึกคิดนึกได้ กระทำได้ พุดได้แล้ว, นี่จะเป็นตัวตน หรือไม่เป็นตัวตน ? ถ้าเรียกว่าเป็นตัวตนก็ได้ เพราะมันอยากจะคิดอย่างนั้น เพราะมันเชื่ออย่างนั้น; แต่ตามความจริงมันมิใช่ตัวตน, มันเป็นสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติของธาตุทั้งหลายที่ประกอบกันเข้า แล้วมันสามารถทำอาการอย่างนั้นได้ คือคิดนึกก็ได้ แล้วก็ทำให้พุดก็ได้ ทำให้กระทำอย่างนั้นกระทำอย่างนี้ อย่างนั้นก็ไป ตามหน้าที่ของมัน, อย่างนี้ ท่านว่ามันมิใช่ตัวตน มันเป็นเพียงสักว่าธาตุตามธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมัน.

นี่เริ่มรู้จักว่า ชีวิตนี้มันมิใช่ตัวตนกันอย่างนี้เสียก่อน ซึ่งมันยังมีเรื่องอีกมากที่จะต้องเข้าใจ; แต่ในขั้นนี้ให้เห็นว่า มันมิใช่ตัวตนโดยหลักพื้นฐาน. ชีวิตนี้

จึงมิใช่ตัวตน แต่มันก็ประหลาดเหลือประมาณ ที่มันเจริญออกมาได้ ที่มันคิดนึกได้ มันพูด และมันทำ และมันอะไรได้ อย่างที่เราเห็น ๆ กันอยู่; เมื่อมันทำได้ถึงขนาดนี้ เราก็มักจะถือว่ามันเป็นตัวตน ตามความรู้สึกของเรา. ใ้อชีวิตนี้มันเกิดมาจากความประจวบเหมาะ จะเรียกว่าบังเอิญก็ได้ ไม่บังเอิญก็ได้ แต่มันมิใช่เจตนาของอะไร คือมันเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ. ความประจวบเหมาะนี้เป็นไปตามธรรมชาติ คือความที่สิ่งต่าง ๆ ไม่คงที่ เพราะว่าถ้ามันได้มาพบกันเข้าระหว่างของ ๒ อย่างแล้ว มันก็เกิดสิ่งใหม่เสมอ.

จำข้อความนี้ไว้ให้ดี ๆ ว่า เมื่อ ๒ อย่างมากระทบพบกันเข้า เนื่องกันเข้าแล้ว ย่อมเกิดสิ่งใหม่ขึ้นมาเสมอ; คือมีสิ่งอื่นมากระทบพบกันเข้า มาเนื่องกันเข้ากับสิ่งใหม่นั้น ก็เกิดสิ่งใหม่อีกต่อไป แล้วมีสิ่งอื่นมากระทบพบกันเข้ามันเกิดสิ่งใหม่อีกต่อไป ๆ; จนกระทั่งว่า มันเกิดไ้อะไร... ที่เรียกว่าคน หรือสัตว์เดรัจฉาน หรือต้นไม้ต้นไม้อะไรก็ตามเถอะ, เกิดขึ้นมาได้ ทั้งที่แต่ก่อนนี้มันมิได้มี. นี้เรียกว่าการปรุงแต่งตามกฎของอิทัปปัจจยตา; มองไปที่ไหน ก็ขอให้มองเห็นอย่างนี้ แล้วก็จะไม่ไปหลงใหลยึดมั่นสำคัญว่าสิ่งนั้นเป็นตัวตนของตน; พอโง่หนักเข้า มันก็ว่าตัวกู ว่าของกู, แต่ตามธรรมดา มันก็จะเห็นเป็นตัวตนเป็นของตนขึ้นมาก่อน. ชีวิตไม่มีอะไรมากไปกว่าการประจวบเหมาะตามกฎอิทัปปัจจยตา ของสิ่งที่เรียกว่าธาตุตามธรรมชาติ.

ชีวิตมีหลายแง่มุม ควรมองให้ครบเพื่อจัดการได้ถูกต้อง

เฮ้, ที่นี้ก็มาถึงคำ – คำพูดคำนี้ที่เราใช้พูดกันอยู่นี้มันหลายแง่มุมหลายมุม, มันเลยมีความหมายที่กำกวม : เป็น ชีวิตในทางวัตถุ ก็มี, ชีวิตในทางจิตใจ ไม่มองที่วัตถุอย่างนี้ก็มี, เป็น ชีวิตทางธรรมะ คือคุณธรรมของกายและจิตใจ อย่างนี้ก็มี; ที่เราใช้พูดกันอยู่ในเวลานี้ มันคืนได้ มันกำกวมได้.

ชีวิตทางวัตถุ มันก็พุ่งเล็งไปที่วัตถุ : เมื่อมันยังมีความสด มันยังไม่ตาย ก็เรียกว่าชีวิตได้ทั้งนั้นแหละ, ไม่ว่าจะอะไร จะเป็นหญ้าบอนหรือจะเป็นตะไคร่สักจุดหนึ่ง. ถ้าถือตามทางวิทยาศาสตร์ มันก็พูดว่า ความสดอยู่ ก็ยังสดอยู่ของ *protoplasm* ที่บรรจุอยู่ในเซลล์ทั้งหลาย : ในเซลล์มันมีเยื่อชนิดหนึ่งเรียกว่าโปรโตพลาสซึมบรรจุอยู่ในนั้น ถ้ามันยังสดอยู่ ก็ยังไม่ตายมันก็เรียกว่ามีชีวิต. มันมีชีวิตในเซลล์นั้น ๆ แล้วก็ประกอบกันขึ้นเป็นส่วนใหญ่ขึ้นมา ใหญ่ขึ้นมา จนเป็นเนื้อเป็นหนัง เป็นทั้งร่างกายของเรา. ถ้าในเซลล์หนึ่งมันตาย ไอ้โปรโตพลาสซึมนั้นนะมันตาย คือมันไม่สดอีกแล้ว, มันก็ตายกันออกมา; จนถึงกับว่า ทั้งตัวทั้งเนื้อ ทั้งตัวมันก็ตาย. นี้เรียกว่าชีวิต, มองกันในแง่ของวัตถุ มันก็เป็นอย่างนี้.

ทีนี้ เราบางคน หรือบางพวกบางหมู่ ก็ว่า ไม่อยากมองอย่างนั้น; มามองที่จิตใจ – ถ้ามันยังมีจิต ยังมีจิตทำหน้าที่ได้อยู่ จิตยังทำหน้าที่ของจิตได้อยู่ ก็เรียกว่ามีชีวิตแหละ มีชีวิต ยังไม่ตาย เพราะถ้าตายมันคิดนึกไม่ได้ มันรู้สึกอะไรไม่ได้; ถ้ามันยังคิดนึกได้ ยังรู้สึกได้ จิตนั้นยังอยู่ ก็มีชีวิตอยู่. นี่มัน **ชีวิตทางจิต**.

ที่นี้ ชีวิตที่มีค่ามากไปกว่านั้น ทางธรรมะ ทางศีลธรรม; คือคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต ที่เรามักจะเรียกกันว่า ความดี ความงาม ความถูกต้อง ความอะไรก็ตามเถอะ ที่มันทำให้น่าไว้วางใจ น่าเคารพนับถือของผู้อื่น; ก็ว่า คุณค่าเหล่านั้น ก็เรียกว่าชีวิต.

ไอ้คนพวกนี้คิดสูงมาก โดยถือว่า ถ้าไม่มีคุณค่าเหล่านี้ เรียกว่าไม่มีชีวิตดอก เรียกว่าไม่มีชีวิต : ยังเดินได้ มันพูดได้ ยังไม่ตาย คิดนึกอะไรได้, แต่มันไม่มีคุณค่าอะไรเลย ก็เรียกว่ามันไม่มีชีวิตเสียแล้ว. นี่ชีวิตในทางธรรมะ หรือในทางภาษาธรรมนะ มันมุ่งหมายสูงถึงอย่างนี้.

บางทีก็พูดว่า มีชีวิตเหมือนกับตายแล้ว; จะเป็นคำดำก็ได้, คำคนใดคนหนึ่งว่า มึงนะมีชีวิตเหมือนกับตายแล้ว. มันก็ยังไม่ตายทางร่างกายและทางจิตใจ; แต่มันก็ได้ตายแล้วในทางคุณธรรม มันก็ตายได้ – มันหมดค่า หมดดี หมดสิ่งที่ชีวิตควรจะมีแล้วมันไม่มี มันก็เหมือนกับตายแล้ว.

เพราะฉะนั้น รู้จักชีวิตกันไว้ให้ดี ๆ เกิดว่า ในแง่ของวัตถุก็มี ในแง่ของจิตก็มี ในแง่ของคุณธรรมก็มี; มันเลยกำกวมว่าเรากำลังพูดถึงชีวิตไหนกันแน่. และสัตบุรุษวิญญูชนผู้มีความรู้ เขามักจะหมายกันถึงไอ้ชีวิตทางคุณธรรมนะ – ถ้ายังมีคุณธรรมก็เรียกว่ามีชีวิต, พอไร้คุณธรรมก็เรียกว่าไร้ชีวิต. เพราะฉะนั้น ขอให้มองชีวิตกันอย่างครบถ้วน ครบถ้วน เพื่อว่าเราจะได้จัดการกับชีวิตให้ถูกต้อง ให้ครบถ้วน ทุกแง่ทุกมุม.

สัญชาตญาณ เป็นสมบัติที่ติดมากับชีวิต

เฮ้, ที่นี้มาคู่ต่อไปถึง สิ่งที่เป็นสมบัติของชีวิตติดมา คือสิ่งที่เรียกว่า “สัญชาตญาณกับชีวิต”. ชีวิตมันมีสัญชาตญาณติดมากับชีวิต แล้วยังถ่ายทอดไปยังชีวิตหลังที่เกิดออกมาจากชีวิตก่อนได้อีกด้วย; เป็นความรู้ที่ประหลาดที่สุด ที่มันเกิดได้เองตามสัญชาตญาณ แล้วมันก็ถ่ายทอดไปยังชีวิตหลัง ๆ ได้ด้วย. ก็คุณคิดว่าไอ้สิ่งต่าง ๆ ที่สัตว์มันทำได้เอง โดยไม่ต้องมีใครสอน : ถ้ามันเป็นไก่ มันเกิดขึ้นมา มันก็ขันได้แหละ ไม่มีใครสอน, ทำไมมันรู้จักขันและขันได้เล่า; ถ้าเป็นแมว มันก็รู้จักร้องเหมียว ๆ เองแหละ ไม่ต้องมีใครสอน; แล้วมันก็รู้จักทำได้ทุกอย่างที่ไม่มีใครสอน, เช่นนกมันก็ทำรังเป็น ไม่ต้องมีใครสอน มันไม่ได้เคยเห็นตัวอย่างด้วยซ้ำไป.

ไอ้ความรู้ที่เกิดเองได้ตามธรรมชาตินี้ เป็นของจำเป็นสำหรับชีวิต ในฝ่ายวัตถุ ในฝ่ายร่างกาย ในฝ่ายจิตใจตามธรรมดา, ไม่เกี่ยวกับคุณธรรม; ไม่เกี่ยวกับคุณธรรม ระวังให้ดี. ความรู้ที่เกิดได้จากสัญชาตญาณนี้ – รู้กิน รู้นอน รู้ขี้ขลาด – ระวังนี้ รู้สืบพันธุ์ รู้อะไรต่าง ๆ นี้ มันก็เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น, ไม่ใช่ทั้งหมด ไม่ใช่ของมีค่าทั้งหมด; นี้เรียกว่า สัญชาตญาณ.

ถ้ามองในแง่ร้ายที่เป็นปัญหา มันก็คือว่า มันยังไม่มีปัญญาอะไรเลย; แล้วสัญชาตญาณนั้น สัญชาตญาณล้วน ๆ นั้น เป็นไปในทางฝ่ายที่จะให้โง่ ฝ่ายที่จะให้เกิดกิเลสมากกว่า. เช่นว่า พอเด็ก ๆ มันคลอดออกมาจากท้องแม่ มันได้กิน

ของอย่างนี้เข้ามันก็ว่าอรรอย ๆ ๆ – มันรู้สึกอย่างที่เราเรียกกันว่าอรรอย, อย่างนี้ไม่
อรรอย; พอได้อรรอยครั้งหนึ่ง มันก็เกิดความพอใจ หลงใหลในความอรรอย, พอไม่
อรรอยครั้งหนึ่ง มันก็เกิดอึดอัดขัดใจในความไม่อรรอย; **อย่างนี้เรียกว่ามันเกิดมา
สำหรับจะโง่.** พอมันเกิดมา ตั้งต้นเกิดมาแล้ว, ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของมันทำ
หน้าที่แล้ว, มันก็เริ่มโง่แหละ; อย่าหาว่าค่า หรืออย่าหาว่าถูกดูหมิ่นเลย. พอ
มันเกิดมาตามสัญญาตัญญาณเท่านั้นนะ มันไม่พอ มันสำหรับจะโง่; ก็สำหรับจะ
ยินดี

ในส่วนที่น่ายินดี จะยินดีในส่วนที่ยินร้าย, มันก็เกิดกิเลสตัณหา – อยากยึดมั่น
ต้องการไปตามแบบนั้น, แล้วเลยเถิดไปถึงว่า เกิดความรู้สึกว่ากู ตัวกูอรรอย ตัวกูไม่
อรรอย ตัวกูได้ ตัวกูไม่ได้ ตัวกูอย่างนั้นอย่างนี้ เกิดเป็นตัวกู ความรู้สึกเป็นตัวกู
ของกูขึ้นมาอย่างสุดเหวี่ยง. ก็เป็นอย่างนั้นเพิ่มขึ้น ๆ; เป็นเด็กโต เป็นหนุ่มเป็น
สาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน ก็ยังมีตัวกูจืดอยู่นั้นแหละ, บางทีถึงกับเข้าโลงเลย เอา
ตัวกูไปด้วย ! **นี่ก็เรียกว่า เกิดมาสำหรับจะโง่นะ : เกิดมาสำหรับจะโง่ไปตาม
สัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยไม่รู้สึกอะไร;** แล้วนี่คือปัญหา นี่คือปัญหา
แหละ, รัก โกรธ เกลียด กลัว ประดั่งกันขึ้นมา.

ถ้าไม่เข้าใจเรื่องนี้ แล้วก็ จะคิดว่า **คงศึกษาพุทธศาสนาไม่รู้เรื่องหรือ**
ไม่รู้เรื่องดอก. ถ้าเข้าใจเรื่องนี้ – ตรงนี้ จะศึกษาพุทธศาสนา**รู้เรื่อง** ว่ามันตั้งต้น
ด้วยอวิชา : เด็ก ๆ เขาไม่มีปัญญา ไม่มีวิชามาแต่ในท้อง, เกิดออกมาว่างจาก
วิชา พอว่างจากวิชามันก็เป็นอวิชา; พอเกิดมาพบรูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ **มันก็เข้าใจ**

สิ่งเหล่านั้นเองตามภาวะที่ปราศจากวิชา คืออวิชา, มันก็รู้สึกตัวเองแหละ – น่ารัก น่าพอใจ ไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจ แบ่งแยกเป็น ๒ ส่วนได้แบบนี้เสมอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของรูปทางตา เสียงทางหู กลิ่นทางจมูก รสทางลิ้น สัมผัสทางผิวหนัง หรือความรู้สึกนึกคิดของใจ. มันก็ตั้งต้นขึ้นมาด้วยความโง่, แล้วก็โง่มาก ๆ ขึ้นไป; มันก็อยากจะได้ที่ดีกว่า ที่สวยกว่า ที่ร่อยกว่า ที่หอมกว่า ที่นุ่มนวลกว่า ที่อะไรกว่า ๆ, กว่าจะอยู่เรื่อยไปตามความโง่.

นี่โลกมันก็พัฒนามาในลักษณะอย่างนี้ มันจึงเต็มไปด้วยของประดิลฐ์ขึ้นมาสำหรับหล่อเลี้ยงสิ่งเหล่านี้ ซึ่งง่ายขายคล่อง; มันก็ยังเจริญใหญ่โต เพราะว่ามันประดิลฐ์สิ่งที่ทำให้คนมันโง่ยิ่งขึ้นไปกว่าเก่า ให้หลงยิ่งขึ้นไปกว่าเก่า. ก่อนนี้ไม่สวมเสื้อก็อยู่ได้, เดี่ยวนี้ต้องสวมเสื้อ; แล้วผ้าเฉย ๆ อย่างนี้ไม่ได้แล้ว ต้องข้อมสีแล้ว; จะข้อมสีอย่างเดียวไม่พอ ต้องเขียนดอกด้วย ต้องทำลายด้วย; นี่มันก็คือโง่ขึ้นมากกว่าเดิม ๆ โดยที่มันไม่จำเป็นจะต้องทำ. นี่ชีวิตเกิดมาสำหรับโง่ แล้วมันก็ขยายความโง่; ชีวิตนี้ก็มีปัญหา. ตัดลัดว่า เมื่อไรมันจะฉลาด มันไม่โง่อย่างนี้นะ มันจึงจะจบ หรือถึงที่สุดของชีวิต. ชีวิตมันยังจะต้องไปอีกไกลนะกว่ามันจะหายโง่.

สิ่งที่มาทำให้ชีวิตหายโง่และเป็นชีวิตไม่ตาย

เฮ้, เดียวนี้ อะไรจะมาทำให้หายโง่? มันก็คือความรู้อีกประเภทหนึ่ง ปัญญาอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า ภาวิตญาณ แปลว่า ความรู้ที่ได้ทำให้เกิดขึ้น เจริญขึ้นในทางถูกต้อง. สัญชาตญาณ แปลว่า ความรู้ที่เกิดเอง, ปล่อยไปตาม ภาษา

ตนเอง มันก็เป็นอย่างนั้น ว่าตั้งต้นโง่ แล้วโง่ ๆ ๆ ๆ; เฮ้, ทีนี้ มันก็จะพบกัน เข้ากับความทุกข์นะ – โง่อย่างนี้พบกับความทุกข์อย่างนี้ โง่อย่างนี้พบกับความทุกข์ อย่างนี้ โง่อย่างนี้พบกับความทุกข์อย่างนี้ แล้วมันเจ็บปวดนะ; มันเจ็บปวดแล้ว มันก็รู้จักเข็ดหลาบ รู้จักหลบหลีกนะ เกือบจะไม่ต้องมีโครมาซอนดอก ถ้าว่ามัน ไปขยำเอาไฟ – เด็ก ๆ นะ มันก็รู้ว่าร้อน แล้วก็อย่าอีกต่อไป นี่มันหายโง่นะ. มันก็มีเรื่องทีค่อย ๆ หายโง่ เพราะความทุกข์เข้ามาสอนให้ ก็มันก็ฉลาดขึ้นทีละ น้อย ๆ; ญาณนี้เกิดใหม่ งอกออกมาจากสัญชาตญาณ ไม่ใช่สัญชาตญาณ ไม่ใช่ สัญชาตญาณ เรียกว่าภาวิตญาณ, ภาวิตะ แปลว่าทำให้เจริญแล้ว ทำให้มีขึ้นมา อีกนะ – เพิ่ม.

แต่มันก็ไม่พอ; มันมีความทุกข์อันลึกซึ้งที่เกิดขึ้นมาจากการปรุงแต่ง ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, มันลึกซึ้งเกินไปจนกว่าที่จะมองเห็นได้ด้วยตนเองว่า เป็นความทุกข์, มันเห็นเป็นความสุขเสีย มันเห็นกงจักรเป็นดอกบัวเสีย, มันเห็น ใจความทุกข์นั้นแหละ ความวุ่นวาย โกลาหลวุ่นวายไปตามแบบของกิเลส ว่าเป็น ความสุขเสีย, มันก็ได้เป็นอย่างนั้นมากขึ้น ๆ มันก็มีความทุกข์แปลกออกไปและ มากขึ้น ช้อนเร้นลึกลับมากขึ้น จนไม่อาจจะรู้ได้ด้วยตนเอง; **จะต้องอาศัย สติปัญญาของมนุษย์บางคน ที่เพียรมีสติปัญญามากพอ ที่จะรู้จักความทุกข์**

ชนิดนี้ รู้จักต้นเหตุของความทุกข์ชนิดนี้ รู้จักดับความทุกข์ชนิดนี้ ได้โดยวิธีที่ถูกต้อง คือพระพุทธเจ้า แล้วก็สอนให้คนต่อ ๆ ไปรู้จัก นี่ก็ แจกภาวิตถญาณ – ญาณที่ดีกว่า ที่ดับทุกข์ได้ ให้คนรู้ทั่ว ๆ ไป. ใครได้รับการสั่งสอน แล้วก็ทำให้เกิดขึ้นมาได้ ก็เรียกว่าโชคดีแหละ – เขาจะดับทุกข์ได้; แต่ถ้าไม่ได้รับ หรือรับแล้วก็ไม่เข้าใจ ใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ ก็ยังโชคไม่ดี, ยังจะต้องมีความทุกข์ต่อไป.

นั่นแหละเรามาฟัง มาศึกษาธรรมะ ก็เพื่อจะให้รู้ความจริงข้อนี้ คือให้เกิดญาณ ความรู้ที่สูงกว่าสัญชาตญาณ, รู้จักดับทุกข์ที่สัญชาตญาณมันสร้างขึ้น; ภาวิตถญาณจะต้องใช้ดับทุกข์ที่เกิดมาจากความโง่ที่สัญชาตญาณมันสร้างขึ้น. นี่ถ้าเพอญชีวิตไหนนะ มันได้มีภาวิตถญาณ เกิดความรู้ชนิดนี้ หรือได้รับมาศึกษา มีความรู้ชนิดนี้, เราก็ต้องใช้คำพูดว่า “มันมีบุญ มันโชคดี ใจชีวิตนี้”. เรียกว่า “โชคดีมีบุญ” นี่ก็เป็นเรื่องสมมติดอก เป็นเรื่องสมมติ, ที่จริงมันก็เป็นไปตามกฎอทัปปัจจยตานั้นแหละ. ถ้ามันได้รู้ความรู้ข้อนี้ มันก็รู้จักคิดนึกชนิดอย่างอื่นที่ไม่เป็นทุกข์นะ; นี่เราจะสมมติ เรียกว่าโชคดีมีบุญ.

พุทธบริษัทโชคดีมีบุญ ก็ตรงที่ได้รู้ความรู้ข้อนี้ จากพระพุทธเจ้า, ไม่ต้องโง่ ไม่ต้องจมอยู่ในความทุกข์เหมือนที่แล้ว ๆ มา; นี่ก็เรียกว่า ชีวิตนั้นโชคดี มีบุญ พบกับความรู้ที่ดับทุกข์ได้, ใจความทุกข์ทั้งหลายที่สัญชาตญาณตามกำเนิดสร้างขึ้นมานั้นก็ถูกขจัดให้หายไป, ชีวิตนี้ก็เปลี่ยนแปลงจากความโง่และความทุกข์ มาเป็นชีวิตที่หลุดพ้นจากความโง่และความทุกข์ แล้วก็ไปจนถึงที่สุดของชีวิตที่รู้อะไรถึงที่สุด ก็กลายเป็นชีวิตที่ไม่มีตัวกูไม่มีของกู ไม่มีความคิดว่า

ตัวกูว่ของกูอีกต่อไป มันก็เลยหลุดพ้นไปจากโลกนี้, เป็นชีวิตที่ไม่ตาย เพราะมันไม่มีตัวกูของกู อะไรมันจะตาย, แล้ว มันจะไม่มีความรู้สึกว่าอยู่ที่นี้ อยู่ที่นี้ ไม่รู้สึกว่าจะไปไหนมาไหน เหมือนที่คนธรรมดาารู้สึก. คนโง่, ขอภัยนะ ต้องพูดว่า คนโง่ละ, มันจะรู้สึกว่าจะอยู่ที่นี้ กูไปที่นั่น กูมาที่นี้ กูหยุดอยู่ที่นี้; นี่ถ้ามันมีตัวตนมันจะรู้สึกอย่างนี้. ถ้ามันเป็นชีวิตที่มีความรู้ถึงที่สุด มันไม่มีตัวตน, มันก็ไม่รู้สึกดอกว่า ฉันมาจากกรุงเทพฯ แล้วฉันก็จะกลับไปกรุงเทพฯ แล้วฉันก็จะหยุดอยู่ที่ไหน, นี่มันไม่มี, มันเป็นชีวิตที่ว่างจากตัวตน; ก็เรียกว่า ชีวิตที่ไม่ตาย ชีวิตที่นิรันดร, ไม่มีตัวกูสำหรับเกิด แก่ เจ็บ ตาย อีกต่อไป; มันก็เรียกว่า พัฒนาถึงที่สุด ด้วยอำนาจแห่งภาวิตญาณ ที่ชีวิตนั้นแหละได้ทำให้เกิดขึ้น.

ภาวิตญาณมันก็เป็นผลของการที่เผชิญกับความทุกข์ : ถ้าเราทำผิด เรา มีความทุกข์ เราก็จะฉลาดขึ้นว่า โอ๊ย โอ๊ยอย่างนี้มันผิด และมีความทุกข์ เราก็ไม่ทำ; นี่มันเป็นญาณที่ถูกต้องเกิดขึ้นมาแล้ว. ฉะนั้น ช่วยขบใจไ้ความทุกข์ที่มันสอนนะ; แต่คนมันไม่ชอบใจ ไม่ชอบใจความทุกข์ มันไม่รับเอา มันก็โง่เท่าเดิมแหละ. ถ้าเป็นทุกข์ครั้งหนึ่ง มันฉลาดขึ้นครั้งหนึ่ง ไม่โง่ในเรื่องนั้นอีกต่อไป; มันจะเป็นอย่างไร ? มันก็ฉลาดขึ้น ๆ, ทุก ๆ ครั้งที่มีความทุกข์.

นับตั้งแต่ว่า เด็ก ๆ มันไปจับเอาไฟเข้า มันก็ฉลาดขึ้นมาทันทีว่าจับไม่ได้; ทีนี้มันก็ไม่จับอีกแหละ มันก็ไม่โง่เหมือนที่แรกที่ไม่ว่าไฟ. หรือมันไปจับเอาหนามเข้า เจ็บ ตำมือเจ็บ; มันก็รู้ มีความรู้เกิดขึ้นทันทีว่าไอ้ที่นี่จับไม่ได้. หรือมันไปจับแมงป่อง หรือแมลงที่สวดย ๆ มาเล่น มันต่อยมือให้; มันก็รู้ ว่านี่มันจับ

ไม่ได้. มันรู้โดยทำนองนี้มากขึ้น ๆ ทุกอย่างทุกประการ ก็ดับทุกข์ชั้นต่ำ ๆ เตี้ย ๆ ไปได้ เพิ่มขึ้น ๆ; ไปเหลืออยู่แต่ไอ้ความทุกข์ที่ลึกซึ้ง ที่จะต้องอาศัยสติปัญญาของพระพุทธเจ้า ที่ต้องเอามาเรียนมาศึกษากัน.

ฉะนั้น ขอให้ถือว่า ที่เรามาศึกษามอบรมศึกษากันที่นี่ มันก็ล้วนแต่เป็นเรื่องของภาวิตญาณชั้นสูง ที่ว่าจะถ่ายทอดกันมาจากพระพุทธเจ้า หรือว่าจะเกิดจากการที่ได้ปฏิบัติแล้ว ได้รับผลถูกต้องแน่แล้ว สามารถจะบอกผู้อื่นให้ปฏิบัติตามต่อไปก็ได้; นี่เป็นการเพิ่มภาวิตญาณให้มากขึ้น ๆ ในสิ่งที่เรียกว่าชีวิต จนกว่ามันจะเพียงพอ. นิยาม - ญาณที่จะดับทุกข์ ได้เกิดขึ้น มีมากมายหลายขั้นตอนหลายระดับแหละ เราก็ศึกษาไปทุกขั้นตอนทุกระดับ จนกว่ามันจะเพียงพอ.

สรุปการรู้จักชีวิตตั้งแต่เกิดจนมีภาวิตญาณดับชีวิตทุกข์

เฮ้, เป็นอันสรุปความว่า ไอ้ชีวิตนี้มันมาได้ตามธรรมชาติ; มีความรู้ตามธรรมชาติเกิดเอง เรียกว่าสัญชาตญาณ ที่ทำให้รู้จักกินอาหาร รู้จักถ้อยจาจา ะปัสสาวะ รู้จักทำในสิ่งที่มันควรจะทำนะ นับตั้งแต่ว่า อะไรอันตราย อะไรไม่ใช่อันตราย กระทั่งว่ารู้จักสืบพันธุ์ไม่ให้สูญพันธุ์ เหล่านี้; แต่แล้วมันก็ยังมิมีขั้นสูงชั้นสูง ที่ว่าไอ้สัญชาตญาณนั้นแก้ปัญหาด้วยตัวเองไม่ได้ ต้องอาศัยภาวิตญาณซึ่งเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัญชาตญาณเปลี่ยนสูงขึ้นไป.

เมื่อความทุกข์มาพบกันเข้ากับสัจชาตญาณที่โง่ ๆ มันก็ทำให้เกิดสิ่งใหม่ คือความฉลาดออกไปข้อหนึ่ง เรื่องหนึ่ง, อย่างนี้เสมอไป; ชีวิตจึงเป็นการศึกษาอยู่ในตัวมันเอง, ถ้าเรามีสติปัญญา. ถ้าชีวิตนะ, ถ้าพูดว่าเราเคี้ยวฟังไม่ถูก, ถ้าชีวิตมันเป็นชีวิตที่ประกอบด้วยสติปัญญาเพิ่มขึ้น ๆ ๆ อย่างนี้ มันก็เป็นชีวิตที่พัฒนา ๆ สูงขึ้นไป ๆ, ก็หมายความว่า ภาวิตญาณนะมันเกิดขึ้น ๆ. ขอให้ช่วยจำคำ ๒ คำนี้ไว้เถอะ มันก็มีประโยชน์คุ้มค่าที่จะจำแหละว่า 'ไอ้สัจชาตญาณที่มันเกิดเองตามธรรมชาติมันนะ มันก็แก้ปัญหาได้ในระดับธรรมชาติต่ำ ๆ ของไอ้ที่ไม่มีปัญญา ไม่มีความฉลาดเพียงพอ; แต่พอมัน มากระทบเข้ากับความทุกข์ มันก็ออกเป็นภาวิตญาณออกมาหน่อยหนึ่ง ๆ เสมอ, ถ้ายังมันได้ฟัง ได้ยิน ได้ฟัง ได้รับการแนะนำสั่งสอนที่ดีที่ถูกต้องเพียงพอ มันก็เร็วขึ้น. เพราะฉะนั้น การที่เราจะปล่อยไปตามบุญตามกรรม ให้มันฉลาดเองตามบุญตามกรรมนั้น มันไม่ไหวดอก มันไม่พอ มันไม่ทัน; ไปเอาความรู้ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ค้นพบ ได้ตรัสรู้มาสอน มาเป็นเครื่องประกอบ ให้ภาวิตญาณนี้ก้าวหน้าเร็ว ๆ ก้าวหน้าเร็ว ๆ มันก็จะพอ มันก็จะทัน มันก็จะดับทุกข์ได้.

'ไอ้สิ่งที่จะทำให้ชีวิตพัฒนาอย่างถูกต้องยิ่งขึ้นไป มันก็คือภาวิตญาณ; ไม่ใช่สัจชาตญาณ ซึ่งเพียงแต่จะให้เราจักทำอะไรตามธรรมชาติ ชีวิตตั้งอยู่ได้ก็พอแล้ว, แต่ชีวิตไม่พัฒนาไปจนถึงระดับสูงสุด; มันจึงต้องอาศัยภาวิตญาณ. ท่านทั้งหลายจงชวนช่วยทุกอย่างทุกประการ ที่จะให้ภาวิตญาณนี้ เจริญออกงามเจริญออกงามขึ้นทุกวัน ทุกคืน ทุกเดือน ทุกปี; อยากจะถือโอกาสพูดแทรกที่สักนิดหนึ่งว่า ปีใหม่นี้ ขอให้ภาวิตญาณมากกว่าปีเก่า. เคี้ยวมันขึ้นปีใหม่แล้ว

มันจะเท่าเดิม หรือมันจะลดลงไปก็ได้; ปีใหม่ที่ถูกต้องนี้ ขอให้ภาวนิตญาณเจริญ ออกงามกว้างขวางออกไป ยิ่งกว่าปีเก่า ยิ่งกว่าปีเก่า.

นี่เรียกว่า ใ้อัญญาณหรือความรู้ มีอยู่ ๒ ชนิด เกี่ยวข้องกันอยู่กับชีวิต อย่างที่จะแยกกันไม่ได้ : ใ้อาศัยสัญชาตญาณช่วยนำมา มาเป็นชีวิตพื้นฐานตาม ธรรมชาติทั่วไป; แล้วก็จะใ้อาศัยภาวนิตญาณอบรมชีวิตนั้นให้สว่างไสวแจ่มแจ้งสูง ยิ่งขึ้นไป จนถึงจุดหมายปลายทางของชีวิต. เข้าใจอย่างนี้ว่า ชีวิตนี้มันไม่ได้อยู่นิ่ง, มันไม่ได้อยู่นิ่ง; มันเปลี่ยนไปตามเหตุตามปัจจัยที่เข้ามาแวดล้อม เข้ามา ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ๖ ทางนี้. เมื่อสิ่งใดเข้ามา เพียง ครั้งเดียวเท่านั้นแหละ มันก็เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในทันที : ถ้าทำไม่ดีก็โง่ ไปกว่าเดิม, ถ้าทำให้ดีก็ฉลาดไปกว่าเดิม. ฉะนั้นจึงมีการศึกษาชนิดที่ถูกต้อง สำหรับจะต้อนรับใ้อสิ่งภายนอกที่จะเข้ามาสู่ภายใน ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนะ ให้มันเข้ามาเพื่อทำให้เราฉลาดยิ่งขึ้นกว่าเดิม, ให้มันฉลาดยิ่งขึ้นกว่าเดิม; อย่ารับเข้ามาเพื่อทำให้โง่ให้หลง ให้โง่ ให้หลง; เข้ามาอรร้อย ก็อยากจะอรร้อยให้ มาก มากยิ่งขึ้นไปอีก จนบ้าเลย, เข้ามาสวยก็อยากจะให้สวย ๆ ๆ ยิ่งขึ้นไป กว่าเดิม จนบ้าเลย, ถ้าอย่างนี้ ก็เรียกว่า รับเข้ามาทำให้มันบ้า ให้มันโง่หนักขึ้น. รับเข้ามาให้มันรู้ว่า โ้อ, มันอย่างนั้นเองแหละ มันอย่างนั้นเองแหละ มันเป็น เช่นนั้นเอง มันเป็นเช่นนั้นเอง ตามแบบของอิทัปปัจจยตา, เข้ามาก็เกิดความ เปลี่ยนแปลง แล้วก็ฉลาดขึ้น จนกระทั่งว่า โ้อะ! อรร้อยก็เช่นนั้นเองแหละ ไม่ อรร้อยก็เช่นนั้นเองแหละ สวยก็เช่นนั้นเองแหละ ไม่สวยก็เช่นนั้นเองแหละ, เราทำ อย่าให้เป็นทุกข์ดีกว่า ทำอย่าให้เป็นทุกข์ดีกว่า.

คำว่า “เช่นนั่นเอง” นี้ เป็นคำที่ประเสริฐวิเศษสูงสุด ในพระพุทธศาสนา; แต่ว่าน้อยนักที่คนจะเข้าใจ มันไปฟังดูเป็นคำพูดเล่น ๆ พูดเล่น ๆ เสีย. ถ้าเห็นเช่นนั้นเอง แล้วมันก็พอแหละ มันก็เป็นพระพุทธเจ้าแหละ; คนที่เห็นเช่นนั้นเอง ไม่หวั่นไหวไปตามสิ่งใด, เป็นพระตถาคต, ตถาคต แปลว่า ถึงซึ่งความเป็นเช่นนั้นเอง คือเห็นเช่นนั้นเอง ไม่มีอะไรมาทำให้เกิดความยินดี หรือยินร้าย มันจึงไม่เกิดความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความตื่นเต้น ความวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ ความอิจฉาริษยา ความดูถูกคนอื่น ความขัดแย้ง และความไม่เห็นว่ามันเช่นนั้นเอง.

เราจะไปเคียดแค้นหรือเป็นทุกข์กับมันทำไม; เราอาศัยความรู้ “เช่นนั้นเองแหละ” แก่ใจหรือหลีกเลี่ยงไอ้สิ่งที่ทำให้เป็นทุกข์ อารมณ์ที่ทำให้เป็นทุกข์ มันก็เช่นนั้นเองเหมือนกันแหละ – เช่นนั่นเองตามธรรมชาติ ตามกฎอิทัปปัจจยตา; ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่เช่นนั้นเอง.

เห็นเช่นนั้นเอง มันก็อยู่เหนือปัญหา; ปัญหาเกิดขึ้น เพราะไม่เห็นเช่นนั้นเอง : ที่สวย ก็อยากจะให้สวยยิ่งขึ้นไป, ที่หอม ก็อยากจะให้หอมยิ่งขึ้นไป, ที่ร่อย ก็อยากให้อร่อยยิ่งขึ้นไป; มันก็เลยเกิดความหลงใหลเตลิดเปิดเปิง จนไม่รู้ว่าจะหยุดกันได้อย่างไร จะสงบกันได้อย่างไร. ถ้าเห็นว่าเช่นนั้นเอง เช่นนั่นเอง, มันก็ไม่ต้องดิ้นรน : ได้อย่างใจมันก็เช่นนั้นเอง, ไม่ได้อย่างใจก็เช่นนั้นเอง; เมื่อไม่ได้อย่างใจก็อย่าเป็นทุกข์ ก็แก้ไขจนได้ตามที่ควรจะได้, แต่ว่าไม่ใช่ได้อย่างโง่เขลา ที่ไม่มีจุดจบ – ให้สวยให้งาม ให้เอร็ดอร่อย ให้สนุกสนาน อย่าง

ไม่มีที่สิ้นสุด นี่มันไม่ถูกตามเรื่องที่จะดับทุกข์. ถ้าเห็นเช่นนั้นเอง แล้วทำให้มันถูกตามที่มันควรจะมี ควรจะได้ ควรจะเป็น ควรจะอยู่ มันถูกต้อง นั่นแหละมันจะดับทุกข์. ฉะนั้น คำว่า “เช่นนั้นเอง” จึงเป็นคำที่เข้าใจยาก; แต่ถ้าเข้าใจได้แล้วก็เป็นพระพุทธเจ้า ตามพระพุทธเจ้าไปแหละ.

กระแสแห่งชีวิต ๒ ชนิด : ชีวิตร้อนกับชีวิตเย็น

เฮ้, ทีนี้ ก็จะมาดูแลมุมมองอื่นต่อไป ว่า **ไอ้ชีวิตที่มันต้องเปลี่ยนแปลงไป** ตามสิ่งแวดล้อม ก็มีอยู่, เป็นชีวิตที่หยุดไม่ได้ ที่จะต้องถูกปรุงแต่งให้เป็นไปตามสิ่งแวดล้อม; เรียกว่า **ชีวิตที่มีกระแส**. คำว่า “ชีวิต” มันก็มีความหมายอย่างหนึ่ง; “กระแสแห่งชีวิต” คือความที่ชีวิตจะต้องเปลี่ยนไป ๆ ๆ ไม่มีหยุด, นี่เรียกว่า **กระแสแห่งชีวิต**. นี่ชีวิตมันมีสิ่งเข้ามาเนื่องมากระทบเรื่อย ทางอายตนะ เพราะฉะนั้น ชีวิตก็เปลี่ยนแปลงเรื่อย มันก็มีกระแสแห่งชีวิต; แต่มันมองไม่เห็นตัว เพราะมันไม่ใช่วัตถุ, แต่ชีวิตนี้มีกระแสที่เปลี่ยนแปลง.

ทีนี้เราก็ดูที่กระแสนี้ คือตัวชีวิตที่มีกระแสนั้น ก็จะพบว่า **ไอ้, มีอยู่ ๒ อย่างไว้;** คือชีวิตร้อนกับชีวิตเย็น. พูดเท่านี้ก็พอแล้วกรรมัง ไม่ต้องอธิบายแล้วกรรมัง ควรจะเข้าใจตัวเองแล้วกรรมัง : **ชีวิตร้อนกับชีวิตเย็น. ชีวิตร้อน** คือมันโง่ มันก็อยาก มันก็คึ้นรน มันก็ขวนขวาย มันก็หมายมันด้วยกิเลสตัณหาอุปาทาน; มันก็เป็นชีวิตที่ร้อน เป็นชีวิตที่ทำผิด ทำผิดต่อสิ่งที่ควรจะทำ ทำผิด

ต่อความถูกต้อง; มันเป็นชีวิตที่บ้าดี บ้าบุญ หลงดี หลงบุญ เอากันใหญ่; มันหาว่าไม่ว่า มันยิ่งร้อน มันก็เลยชอบของร้อนไปเสีย แทนที่จะเห็นเป็นของน่าเกลียดน่ากลัว มันเห็นเป็นของน่ารักน่าพอใจไปเสีย; เพราะฉะนั้นมันจึงจมอยู่ในความร้อน เป็นชีวิตร้อนตลอดกาล.

ที่นี้ **ชีวิตเย็น** มันเป็นชีวิตที่มีความรู้ มันรู้เรื่องนี้ มันรู้อย่างนี้ แล้วมันไม่เป็นไปอย่างนั้น; มันก็หยุด มันก็เย็น คือ **ชีวิตที่มันไม่โง่**. ถ้ามันเป็นชีวิตที่โง่ มันก็ต้องมีความร้อน มีความร้อน เป็นกระแสที่ร้อน. ถ้าเป็นชีวิตที่ฉลาด มีภาวิตญาณเต็มตัว พอตัว, มันก็ไม่ร้อน แล้วมันก็จะค่อยเย็นลง ๆ : ที่มันเคยโง่ มากร้อนมาก ร้อนจนเป็นบ้า จนฆ่าตัวตายนี้ มันก็จะค่อย ๆ เย็นลง ๆ คือมันมีความรู้ ถูกต้องขึ้นมา.

นี่มันมีอยู่ ๒ ชนิด : ชีวิตร้อนกับชีวิตเย็น. ถ้าไม่สนใจเรื่องนี้ให้ดี ๆ จะไม่เข้าใจธรรมชาติหรอก : ไม่เข้าใจเรื่องนี้ มันก็เอาชีวิตร้อนเป็นชีวิตเย็น เอาชีวิตเย็นเป็นชีวิตร้อน เห็นกงจักรเป็นดอกบัวอยู่เรื่อยไป มันไม่มีทางที่จะถูกต้อง. เพราะฉะนั้น อย่าหลงเอาร้อนเป็นเย็น เอาเย็นเป็นร้อน เหมือนกับไอ้คนที่มันไม่รู้จักอะไร. ทำไมมันจึงชอบดื่มน้ำเมา? ทำไมมันจึงต้องชอบดื่มน้ำเมา? ทำไมมันต้องชอบดื่มน้ำเมาเล่า? มันเห็นเป็นวิเศษประเสริฐที่สุด. มันต้องการเหล้า ขวดเดียวมากกว่าพระพุทธเจ้า : ถ้ามันจะได้กินเหล้า มันก็ไปที่กินเหล้า มันไม่ไปหาพระพุทธเจ้า มันต้องถึงขนาดนั้นนะ มันเห็นกงจักรเป็นดอกบัว เห็นเย็นเป็นร้อน. ขอให้คิดดูให้ดี ๆ.

ถ้าพูดเป็นธรรมะเล็กน้อย : มันก็มีความโง่มากขึ้น โง่มากขึ้น มีตัวกูของกูมากขึ้น ตัวกูของกูแก่จัดขึ้น มันก็ร้อน ๆ ๆ; ถ้ามันฉลาดขึ้น ตัวกูของกูมันลดลง เป็นตัวตนธรรมดา มันก็ค่อย ๆ เย็น ค่อย ๆ เย็น จนกว่าจะหมดตัวตน มันก็เย็นถึงที่สุด. นี่เรียกว่าชีวิตร้อนและชีวิตเย็น มันมีอยู่อย่างนี้; ใครจะเลือกเอาอย่างไรก็ตามใจสิ มีเสรีภาพ มีอิสรภาพ ไม่มีใครว่าเรา. ถ้าเลือกผิดมันก็ได้ของผิดมาแหละ ก็ได้ทบทวนมาแหละ ก็มีความทุกข์ ชีวิตร้อนเป็นชีวิตร้อน. แต่ถึงอย่างไรก็ดี มันก็มีหลายชั้นแหละ : **ชีวิตร้อน** **ชีวิตเย็นนี้** ก็มีหลายชั้น; ชั้นธรรมดา ชั้นในทางวัตถุ ชั้นในทางจิตใจ และชั้นในทางสติปัญญา. แต่ก็พอจะสังเกตได้ว่า ใจเย็นออกเย็นใจนั้นแหละ ถูกแล้ว, **ให้มันอยู่ในประเภทที่เย็นออกเย็นใจ เย็นออกเย็นใจ, มันก็ไปเริ่มเป็นชีวิตเย็นแล้ว;** ไม่ใช่นิพพาน ยังไม่ถึงนิพพานของพระอรหันต์ดอก, แต่มันก็เย็น ๆ ๆ แล้ว เริ่มเย็นแล้วในความหมายเดียวกัน เพราะเขาก็เรียกด้วยคำคำเดียวกันว่านิพพุติ หรือนิพพุโต นิพพุตาเหมือนกัน.

ฟังพระให้ศีลแล้วก็บอกอานิสงส์ศีลว่า **สีเลน สุขตี ынติ, สีเลน โภคสมุปทา; สีเลน นิพพุตี ынติ นี้ข้อนี้สำคัญมาก.** 'อ้อ สีเลน นิพพุตี ынติ นี้ดูจะไม่ว่าอะไร? บางทีจะไม่รู้ทั้งพระผู้ให้ศีลและทายกผู้ฟังก็ได้ ว่า **สีเลน นิพพุตี ынติ** หมายถึงอะไร? มันไม่ได้หมายถึงนิพพานที่เป็นพระอรหันต์ดอก, นิพพุติคำนี้; หมายถึงเย็นอย่างธรรมดา **ที่เย็นได้เพราะศีล** นั้นนะ, มันทำให้มีชีวิตเย็น เย็นออกเย็นใจ มีชีวิตเย็นอยู่ที่นี่ เรียกว่า **สีเลน นิพพุตี** นั่นคือนิพพานแหละ ดับเย็นแหละ ใต้นิพพุติเพราะศีลนะ. **สีเลน สุขตี ынติ** - ได้สุคติเพราะศีล; **สีเลน โภคสมุปทา** - ได้ทรัพย์สมบัติเพราะศีล; แล้วก็ได้ **นิพพุติเพราะศีล** - ได้ชีวิตเย็น ชีวิตที่เย็นนะ ที่คนธรรมดาในโลกนี้ควรจะได้รับ, **แต่ยังไม่ถึงขั้นพระอรหันต์หรอก** เพราะว่า

จะได้นิพพานขั้นพระอรหันต์ด้วยศีล นั้นไม่ได้ดอก มันไม่พอดอก ศีลอย่างเดียว. ถ้าว่าศีลอย่างเดียว ทำให้ได้รับชีวิตเย็นที่นี่ เย็นอกเย็นใจที่นี่ ในความหมายของนิพพานนะ ในขั้นต้น ๆ นะได้, ได้ ได้แน่. ศีลทำให้ได้ชีวิตเย็น.

รู้จักเอาศีลมาปรับปรุงทำให้ชีวิตนี้เป็นของเย็น ตามสมควร, แม้จะไม่ถึงเป็นพระอรหันต์ ก็เย็นอยู่อย่างที่ประชาชนคนทั่วไปจะมีชีวิตเย็นนั่นแหละ. ก็ไปเทียบกันดูเถอะว่า ไอ้ที่ร้อนนั้น มันไม่ไหวดอก มันน่าเกลียดน่ากลัว; ไอ้ชีวิตที่เยือกเย็น มันก็ต้องการกันทุกคนแหละ, แต่มันเย็นไม่เป็น มันเย็นไม่ถูก, แม้มันจะพูดได้ แต่มันก็ไม่เข้าใจ.

คำนี้เป็นคำที่พูดกันอยู่ตามปรกติธรรมดาสามัญในครั้งโน้น : ในอินเดียในครั้งพุทธกาล เขาได้ยินในเรื่องธรรมดาสามัญที่ชาวบ้านเขาพูดกันว่า นิพพุโต นิพพุตา นิพพุติ อะไรมีอยู่แล้ว, เป็นนิพพานในความหมายขั้นชาวบ้านอยู่แล้ว เย็นอย่างขั้นโลกียะนี้อยู่แล้ว. รู้จักว่า ชีวิตมันร้อน ในเมื่อกิเลสมันแสดงบทบาท; ชีวิตมันเย็นเมื่อโพธิมันแสดงบทบาท. กิเลสกับโพธินี้เป็นของกลุ่มปรับตรงกันข้าม : กิเลสคือโง่ คือมืด คือไม่รู้ คือผิด ๆ คือเร่าร้อน; ไอ้โพธินี้เป็นปัญญา, มีมาแล้วมันก็ทำให้ถูก แล้วมันก็เย็น.

เกิดมาจากท้องแม่ มาพบอารมณ์ต่าง ๆ คตินี้ก็ไปตามประสา นั้น เป็นกิเลส เป็นกิเลส เป็นกิเลส; จนกว่ามันจะได้คิดได้ หรือด้วยการกระทบให้เกิดความฉลาดขึ้นมา หรือได้รับคำสั่งสอนที่ถูกต้องขึ้นมา มันจึงจะกลายเป็นโพธิ. ฉะนั้น รู้จักไว้ว่า ไอ้โพธิอันนี้ มันก็หลุดออกมาจากการปรุงแต่งหรือการกระทบในชีวิตด้วยเหมือนกัน; ตัวอย่างเช่นว่า เด็กมันไปจับเอาไฟเข้า มัน

ร้อน มันก็มีความฉลาดรู้ว่าไฟร้อน, โภชน้อย ๆ มันก็เริ่มตั้งต้น; นี่มันไปทำอะไร ผิด มันสอนให้ด้วยความเจ็บปวด มันก็มีโภชน้อย ๆ เกิดขึ้นมา, นี่โภชนันก็เริ่มตั้งต้น เดินคนละทางกับกิเลส. เพราะฉะนั้น ระวังให้ดี ว่าเรานี้จะอยู่กับกิเลส หรือจะอยู่กับโพธิ์ ? ให้ชีวิตมันเป็นไปกับอะไร – กับกิเลสหรือกับโพธิ์ ? มันต่างกันแหละ มันเดินกันคนละทางแหละ : อันหนึ่งมันจะไปสู่ความร่ำร้อน, อันหนึ่งมันจะไปสู่ความเยือกเย็น. ฉะนั้น จงชวนขยายให้โอกาสที่จะสร้างโพธิ์ จะส่งเสริมโพธิ์ เจริญโพธิ์ ปรับปรุงโพธิ์ ให้ถูกต้องกับเหตุการณ์ที่มันเกิดขึ้นกับเรา. พูดว่า “เรา” อีกแล้ว, พูดว่า “กับชีวิต” นั้นแหละ; ในเมื่อพูดถึงว่า “ชีวิต” ก็คือคำว่า “เรา” ว่า “เรา”.

ธรรมะเป็นเครื่องพัฒนาชีวิตไปในทางโพธิ์-ชีวิตเย็น

เฮ้, ที่นี้จะพัฒนา – จะพัฒนาชีวิตให้สูงไปในทางโพธิ์ ๆ หรือในทางที่เรียกว่า ชีวิตเย็น : จะพัฒนาชีวิตให้ละจากต่ำ คือกิเลส, ให้สูงไปในทางที่เป็นโพธิ์, จะเอาอะไรมาพัฒนา ? นี่จะมาถึงความหมายของคำว่าธรรมะ ธรรมะ ธรรมะ ธรรมะ ธรรมะ : ธรรมะเป็นเครื่องพัฒนา. แต่แล้วก็มีปัญหาอยู่ที่ว่า ธรรมะ ธรรมะนั้นคืออะไร ? ธรรมะไว้ท่อง, ธรรมะพระไตรปิฎก เก็บไว้ในตู้ ไว้ไหว้, ธรรมะพิธีรีตอง ต้องทำอย่างนั้น ต้องทำอย่างนี้ ต้องทำทำอย่างนั้น ต้องทำทำอย่างนี้ ต้องจุดรูปก็ดอก จุดเทียนก็เล่ม หรืออะไรต่าง ๆ ซึ่งเป็นพิธีรีตอง ซึ่งก็มีมากมาย เขาก็เรียกว่า ธรรมะ ๆ; เลยมกมายมหาศาล แล้วเปลืองด้วย เปลืองด้วย, ธรรมะชนิดนั้น.

ธรรมะที่ถูกต้องที่ไม่เปลือง ที่จะช่วยได้แล้วก็, ธรรมะนั้นคือหน้าที่ ๆ
๑. ฟังดูแล้วไม่น่าเชื่อ ว่าธรรมะคือหน้าที่ ธรรมะคือหน้าที่; หน้าที่นั้นแหละ
เป็นสิ่งที่พัฒนาชีวิต. ถ้าไม่ทำหน้าที่ ชีวิตจะไม่เจริญขึ้น จะไม่สูงขึ้น. โอ้
เรื่องธรรมะคือหน้าที่นั้น ไม่ค่อยมีใครเชื่อหรือ, อาตมาคิดว่าไม่ค่อยมีใครเชื่อ;
แล้วบางคนก็จะดำ “นี่ว่าเอาเองแล้ว ว่าเอาเองอีกแล้ว”, เพราะถูกต้องอย่างนี้อยู่เรื่อย
ๆ ว่า ว่าเอาเอง.

ธรรมะคือหน้าที่ที่ถูกต้อง ที่ดับทุกข์ได้. ธรรมะ ๆ คือหน้าที่ที่
ถูกต้องที่ดับทุกข์ได้ : ธรรมะอย่างโลก ๆ ก็ดับทุกข์ในโลกได้; ธรรมะอย่าง
เหนือโลก

ก็ดับทุกข์อย่างเหนือโลกขึ้นไปได้. **ขึ้นชื่อว่าธรรมะแล้ว ก็เป็นหน้าที่ที่ถูกต้อง
ที่ดับทุกข์ได้.** เป็นคำที่เขาพูดกันอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิดโน่น; แปลว่ามนุษย์ได้
รู้จักคำนี้ รู้จักชื่อนี้ พูดกันอยู่แล้วก่อนพระพุทธเจ้าเกิด, คือหน้าที่ หมายถึงหน้าที่
ก็เรียกว่าธรรมะ ธรรมะ; ธรรมะคือหน้าที่. มันจะมาจากคนคนแรก มนุษย์คน
แรกในโลกที่สังเกตเห็นว่า โอ้! มันมีหน้าที่นะ, สิ่งที่สำคัญของมนุษย์ คือ
หน้าที่นะ; แล้วก็มันเรียกสิ่งนั้นโดยภาษาในถิ่นนั้น ในยุคนั้นเวลานั้นว่า ธรรมะ
- ธรรมะคือหน้าที่ : ให้ทุกคนระวังสังวร ต่อสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่.

แล้วก็ทีนี้ก็ ประกวดกัน, ประกวดบอกสอนเรื่องหน้าที่ที่สูงขึ้นไป
สูงขึ้นไป : “ฉันรู้จักหน้าที่สูงกว่า มากกว่า ดีกว่า ที่แกรู้”; แล้วครูบาอาจารย์คนนี้
ก็บอกหน้าที่ที่สูงขึ้นไป, ครูบาอาจารย์คนอื่น ๆ ก็บอกหน้าที่ที่สูงขึ้นไป ๆ ๆ.

จนมาถึงยุคพระพุทธเจ้าเกิด ท่านก็บอก ธรรมะ – หน้าที่ที่สูงที่สุด, สูงสุด จนหมดหน้าที่; สูงสุดจนทำแล้วมันหมดหน้าที่ คือบรรลุนิพพาน.

ธรรมะคือหน้าที่. ถึงจะเอาคำบาลีมาใช้ มาอะไร เป็น สิล สมาธิ ปัญญา มันก็เป็นหน้าที่อยู่นั้นแหละ : ไอ้ซิล สมาธิ ปัญญา คือหน้าที่ที่จะดับทุกข์. เรามองพระรัตนตรัยกันให้ใกล้ตัวเราเข้ามาก็ได้ว่า **พระพุทธเจ้านั้นคือผู้ที่ค้นพบหน้าที่อันสูงสุดแล้วนำมาสอน.** เพราะว่าครูบาอาจารย์แต่ก่อนไม่ได้พบหน้าที่อันสูงสุดอย่างนี้; พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นหลังพวกครูบาอาจารย์เหล่านั้น ท่านค้นพบหน้าที่อันสูงสุด ดับทุกข์ได้จริง แล้วนำมาสอน. พระพุทธเจ้าคือผู้ค้นพบหน้าที่แล้วนำมาสอน. **พระธรรมก็คือตัวหน้าที่ ที่จะต้องปฏิบัติมันแหละ :** หน้าที่ที่จะต้องเรียนก็เรียนไป, หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติก็ปฏิบัติ, สำเร็จประโยชน์อยู่ที่ปฏิบัติ เพราะปฏิบัติแล้วมันเกิดผลของการปฏิบัติ; ดังนั้นหน้าที่สำหรับเรียน หน้าที่สำหรับปฏิบัติ หน้าที่สำหรับเป็นผลที่ได้รับ มันก็เรียกว่าหน้าที่ทั้งนั้นแหละ. พระธรรมคือตัวหน้าที่; มีหน้าที่ทำหน้าที่ไหน มีตัวพระธรรมที่นั่นเมื่อนั้น. ทีนี้ พระสงฆ์, พระสงฆ์ ก็คือผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ได้สำเร็จตามนั้น เป็นขั้น ๆ ขึ้น ๆ ไป : โสดาฯ สกิทาคาฯ อนาคาฯ อรหันต์ ล้วนแต่ประสบความสำเร็จในหน้าที่สูงขึ้นไป. นี่คือพระสงฆ์ มันเกี่ยวกับหน้าที่.

ทั้งพระพุทธ ทั้งพระธรรม ทั้งพระสงฆ์ มีความหมายเกี่ยวกับหน้าที่. เพราะฉะนั้น ถ้าเราอยากจะมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จงทำหน้าที่ให้สมบูรณ์. **ลองปฏิบัติหน้าที่ให้สมบูรณ์เถอะ จะมีความเย็นอกเย็นใจเป็นพื้นฐานอยู่ในบ้าน**

ในเรื่อง; แล้วก็จะก้าวหน้าสูงขึ้นไป สูงขึ้นไป จนละต้นเหตุแห่งความทุกข์ได้หมดสิ้น เย็นถึงที่สุดเป็นพระอรหันต์.

อย่าทำเล่นกับหน้าที่; แต่เราจะต้องมองเห็นและยอมรับว่า หน้าที่ทุกชนิดเสมอกัน เป็นธรรมชาติเสมอกัน. มันจะเป็นธรรมชาติชั้นต่ำกว่า ก็เป็นธรรมชาติอยู่นั้นแหละ; หน้าที่ที่ต่ำลงมา ก็เป็นธรรมชาติที่ต่ำลงมา แต่ก็ยังเป็นธรรมชาติเสมอกัน ซึ่งเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เป็นธรรมชาติสูงขึ้นไป รองรับธรรมชาติที่สูงขึ้นไป ประดุจธรรมชาติที่สูงขึ้นไป. ดังนั้น จึงพยายามทำหน้าที่หรือธรรมชาติให้ถูกทุกขั้นตอน.

การรู้จักปฏิบัติในหน้าที่ ๒ ฝ่าย

คุณกราวเดียวโดยสังเขปว่า หน้าที่นั้นมันมีอะไรบ้าง ? หน้าที่ในฝ่ายที่ยังอยู่ในโลก ยังต้องอยู่ในโลก ก็มี, หน้าที่สำหรับจะออกพ้นไปจากโลก ก็มี; มันเป็น ๒ ฝ่ายใหญ่ ๆ. ที่นี้หน้าที่ที่ต้องอยู่ในโลกนี้ ดูตามที่จะพอเห็นได้ว่า มันมีหน้าที่ที่จะต้องทำมาหาเลี้ยงชีพ. ถ้าไม่มีอะไรกิน มันตายนี้, มันก็มีหน้าที่อันแรก คือทำมาหาเลี้ยงชีพให้มีอะไรกินแล้วจะไม่ตาย, นี่ก็เป็นหน้าที่อันแรก; แล้วหน้าที่อันที่ ๒ คือบริหารชีวิตประจำวัน ๆ บริหารชีวิต, แม้มีข้าวกิน ถ้าบริหารชีวิตไม่ถูกต้อง มันก็ต้องตายเหมือนกันแหละ. หน้าที่หาเลี้ยงชีวิตเป็นข้อที่ ๑; หน้าที่บริหารชีวิตเป็นหน้าที่อันถัดมา; แล้วก็ หน้าที่บริหาร บริการสังคม

หน้าที่ต่อสังคม, จะต้องทำหน้าที่สัมพันธ์กันกับเพื่อนมนุษย์, นอกจากตัวเราขึ้นไป

แล้ว ก็เรียกว่าเพื่อนมนุษย์ทั้งนั้นแหละ มีหน้าที่ที่จะต้องมีการสังคมให้ถูกต้อง. ๑. หาเลี้ยงชีพ, ๒. บริหารชีวิต, ๓. บริหารสังคม ให้มันถูกต้องเถอะ. คำว่า “สังคม สังคม” นี้ เอาตามหลักง่าย ๆ เรียกว่าทิส – ทิส ๖ ทิส มีทิส ๖ ทิส : ข้างหน้า – บิดามารดา, ข้างหลัง – บุตรภรรยา, ข้างซ้าย – มิตรสหาย, ข้างขวา – ครูบาอาจารย์, ข้างบน – พระเจ้าพระสงฆ์ เจ้านายอะไร, ข้างล่าง – ก็คือผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา เป็นกรรมกร คนใช้อะไรก็ตาม. ๖ ทิสนั้นแหละเป็นหลักของสังคม; ทำให้ถูกต้องทั้ง ๖ ทิส ก็ไม่บกพร่องในทางสังคม, ก็ดี มันก็ดี.

นี่หาเลี้ยงชีวิตด้วย บริหารชีวิตประจำวันด้วย บริหารสังคมให้ถูกต้องด้วย; หาคณะหน้าที่ที่จะอยู่ในโลกนี้. ที่เหลือนั้น ก็บริหารหน้าที่ที่สูง, ก็คือว่าปฏิบัติในด้านจิตใจ – สติ สมาธิ ปัญญา เพื่อบรรลุมรรคผล นิพพาน; นั่นหน้าที่ที่จะขึ้นอยู่เหนือโลก จะพ้นโลก จะเหนือปัญหาในโลก คือไม่อยู่ภายใต้โลกอีกต่อไป.

การทำหน้าที่และผลของการพัฒนาชีวิตฝ่ายที่ยังอยู่ในโลก

เมื่อยังอยู่ในโลก ยังต้องบริหารอย่างโลก ๆ อยู่ภายใต้โลก ก็ต้องรู้จักทำให้เย็น เท่าที่จะทำได้; ในข้อนี้ขอใช้คำว่า “ถูกต้อง ถูกต้อง”. อาตมาขอรับรองว่า **ทำให้ถูกต้อง ๆ**; ไม่อยากจะใช้คำว่า “ดี”, คำนี้มันอันตราย เพราะว่าดีนั้นมันบ้าได้ ใ้อีดีนั้นมันมาได้ ใ้อีดีนั้นมันหลงได้. ไปดูเอาเอง : ใ้อีคนบ้าในโรงพยาบาลบ้าทุกคนทุกแห่ง ทุกประเทศในโลก ทัวทั้งโลก คนบ้าเหล่านี้มันมาจากบ้าดีมาได้

แง่ใดแง่หนึ่ง เพราะมันมีมาก, ถ้ามันไม่บ้าดีเมาก็แล้ว มันบ้าไม่ได้หรอก; หรือว่าที่มันฆ่าตัวตายนะ ฆ่าตัวตาย ก็เพราะมันบ้าดี, ฆ่าลูก ฆ่าเมีย แล้วฆ่าตัวเองตายนะ เพราะมันหลงดี. เพราะฉะนั้น ไอ้คำว่า “ดี ดี” ระวังนะ, มันบ้าได้ มันมาได้. ถึงบุญก็ระวังเถอะ, มันบ้าได้ มันมาได้เหมือนกัน; อย่าไปเข้าใจลุ่มลุ่มห้ำ แล้วก็บ้ากับมัน. แต่ถ้าเราใช้คำว่า “ถูกต้อง ถูกต้อง” แล้ว ไม่ ๆ, ไม่มีอันตราย บ้าไม่ได้. พระพุทธเจ้าท่านใช้คำว่า “สัมมา สัมมา” นะ : สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปไป สัมมาวาจา ฯลฯ; คำว่า “สัมมา” นั้นมันไม่ได้แปลว่าดีหรอก, มันแปลว่าถูกต้อง มันถูกต้อง. ถ้ามันถูกต้องแล้วมันมาได้ มันบ้าไม่ได้. ถ้าไปยึดมันดีหรือบุญอยู่แล้ว มันว่าเอาเองแหละ มันมีความหมายเอาเองแหละ – ที่กูชอบนั่นแหละ ดี – บุญ, มันก็เลยบ้าได้; มันก็ได้ไปอยู่โรงพยาบาลบ้า หรือมันก็ได้ฆ่าตัวตาย ฆ่าลูกฆ่าเมียตาย เพราะมันบ้าดี.

นี่ ทำหน้าที่นี้ขอให้ทำให้ถูกต้อง; อย่าใช้คำว่าดีหรืออะไรไปทำนองนั้น มันจะเหวี่ยงออกไปทางข้าง ๆ กลายเป็นสิ่งที่บ้าได้; ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง. อย่างไรเรียกว่าถูกต้อง? ไอ้พวกคนบ้ามันก็ว่าไปตามแบบของคนบ้า; แต่ถ้าคนดีคนปรกติ คนไม่บ้าพูด มันก็ว่า ถูกต้องนั่นคือดับทุกข์ได้, จะเรียกว่าดี ไม่ชั่ว แล้วก็ ต้องดับทุกข์ได้, จะเรียกว่าถูกนั่นแหละ คือดับทุกข์ได้. เพราะฉะนั้น อย่าไปเอาดี เอาอะไรโดยความหมายอื่นเลย; ถ้าดีแล้วขอให้มันถูกต้อง ให้มีความหมายว่าถูกต้อง, แล้วมันก็จะเป็นดิชนิตที่บ้าไม่ได้ หลงไม่ได้ เมาไม่ได้. ไอ้เมาก็มันยิ่งกว่าเมาเหล้ากระมัง ไปคิดดูกันใหม่สิ ไปเปรียบเทียบกันดูสิ; ไอ้เมาก็มันจะอันตรายยิ่งกว่าเมาเหล้า เพราะว่ามันเมาก็ มันหายยาก มันไม่รู้จักหาย, ไอ้เมา

เหล่า เดียวเดียวมันก็หายไป; เพราะฉะนั้น ถ้ามาดี บำดีแล้วก็ยุ่งแหละ. ฉะนั้น
หน้าที่นั้นต้องถูกต้อง มีความหมายเป็นหน้าที่ที่ถูกต้อง.

เดี๋ยวนี้ เรามันรู้จักหน้าที่น้อยเกินไป ยังไม่รู้จักหน้าที่ทั้งหมด;
โดยมาก ส่วนที่เป็นโลกุตตระ เหนือโลก จะยังไม่ค่อยรู้. แต่แม้ที่จะอยู่ในโลกนี้
มันก็ไม่ค่อยจะรู้, ถ้ามันรู้ มันก็คงอยากจะทำหน้าที่. เพราะว่าเดี๋ยวนี้ไม่มีใคร
อยากทำหน้าที่หรอก เพราะว่าเหนื่อยเพราะเบื่อ, ถ้าเป็นหน้าที่แล้วเบื่อ เหนื่อย
มันไม่ยอมทำ มันอยากนอน; นั่นเพราะมันไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่. ใ้หน้าที่
นั้นมันคือสิ่งที่จะช่วยให้รอดนะ; หน้าที่ หน้าที่นั้นะมันคือการพัฒนาของชีวิต,
ชีวิตมันพัฒนาไปด้วยหน้าที่, เมื่อมีการทำหน้าที่อยู่นั้นแหละ คือมีการพัฒนา.

เดี๋ยวนี้ใ้ที่คนธรรมดาเรียกว่าหน้าที่ เพื่อปากเพื่อท้องทั้งนั้นแหละ :
“กูทำหน้าที่เพื่อปากเพื่อท้อง ไม่ค่อยอยาก ไม่ตาย”; ก็รู้เท่านั้น มันรู้นิดเดียว รู้นิด
เดียว มันรู้เหมือนเด็ก ๆ. ถ้ามันรู้มาก-จริง-พอ – เพียงพอจริง มันก็รู้ว่า โอ้,
หน้าที่มันคือตัวชีวิต ตัวพัฒนาแห่งชีวิต ตัวที่จะให้เกิดผลดีที่สุดสำหรับชีวิต เป็น
ชีวิตที่เต็ม มีความหมาย, ไม่ใช่เพียงเพื่อปากเพื่อท้อง. ถ้ารู้ว่าหน้าที่เป็นสิ่งสูงสุด
เป็นสิ่งทั้งหมดที่จะช่วยได้ ที่จะให้ชีวิตพัฒนาอย่างน่าชื่นใจไปสู่นิพพาน, แล้ว;
คนมันก็จะรักหน้าที่ ไม่เหน็ดเหนื่อยในการทำหน้าที่.

ถึงขนาดที่ว่า จะอาบเหงื่ออยู่กลางแดด มันก็ไม่เบื่อ มันก็ไม่รู้จักเหนื่อย;
เพราะมันรู้ว่ามันเป็นสิ่งสูงสุด ได้ทำหน้าที่เป็นสิ่งสูงสุด. หน้าที่คือสิ่งที่จะช่วยให้
ชีวิตอยู่รอดนะในทุกความหมายแหละ : รอดจากความทุกข์ รอดจากการ
เบียดเบียนของกิเลสตัณหา, รอดหมดเลย รอดถึงที่สุดเลย เพราะหน้าที่. ใ้

ภูมิใจว่า เมื่อไรทำหน้าที่ แล้วให้รู้สึกว่ามีธรรมชาติ แล้วก็พอใจ แล้วก็เป็นสุข; แล้วคนก็จะมีความสุขตลอดเวลาที่ทำหน้าที่.

จะไดนาอยู่ ก็มีความสุขตลอดเวลาที่ไดนา, จะขุดดินทำสวนอยู่ ก็มีความสุขตลอดเวลาที่ขุดดินทำสวน, จะค้าขายอยู่ก็มีความสุข, จะทำราชการก็มีความสุขตลอดเวลา, จะเป็นกรรมกร เหงื่อไหลอาบเหงื่อแทนน้ำอยู่ก็เป็นสุข, แม้แต่จะนั่งขอตานอยู่ก็เป็นสุข; ขอให้ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง มีความสุขตลอดเวลาที่ทำหน้าที่ เพื่อหาเลี้ยงชีวิต, เลยมีความสุข ในเมื่อทำหน้าที่นั่นเอง. แต่คนโง่มันมองไม่เห็น มันก็ไม่อยากจะทำหน้าที่; พอเหงื่อออกมันก็ว่าไปขโมย ไปปล้น ไปจี้ ดีกว่า ไม่ต้องออกเหงื่อ –มันเป็นเสียอย่างนี้.

เฮ้, ทีนี้ ที่ว่าความสุขที่จะได้ง่าย ๆ ได้ฟรี ๆ ได้เปล่า ๆ ไม่ต้องลงทุนอะไร ก็คือ ทำหน้าที่บริหารกาย หน้าที่ในการบริหารกาย ทุกวัน ๆ ๆ ทุกอย่าง; ไม่ว่าจะเคลื่อนไหว จะทำอะไรในการบริหารกาย ขอให้มันสติสัมปชัญญะ รู้ว่า โอ้มันเป็นหน้าที่ ต้องทำถูกต้อง ต้องทำให้ถูกต้อง.

ตื่นขึ้นมาเข้าล้างหน้าถูฟัน ถ้ารู้สึกว่าเป็นหน้าที่ก็เป็นธรรมชาติ ก็ทำให้ดีที่สุด ถูกต้องที่สุด พอใจ ๆ ๆ ตลอดเวลาที่ล้างหน้าและถูฟัน; เลยมีความสุขตลอดเวลาที่ล้างหน้าและถูฟัน. ใครเป็นอย่างนี้บ้าง ? อยากจะขอถาม ว่าใครมันล้างหน้าและถูฟัน อยู่ด้วยความสุขตลอดเวลา. คนโง่งทำไมไม่ได้ เพราะมันไม่รู้ว่า เป็นธรรมชาติหรือหน้าที่; บางทีมันไม่อยากจะล้างหน้า ไม่อยากจะถูฟันด้วยซ้ำไป, มันก็ทำลวก ๆ บ้าง มันทำด้วยจิตใจที่ไปโมโหโทโสอะไรอยู่ก็ไม่รู้ มันถูฟันล้างหน้าไปตามแกน ๆ อย่างนั้นแหละ, มันไม่มีความสุขตลอดเวลาที่ล้างหน้าและ

ฉุพิน สมกันสมกับที่มันโง่. ถ้ามันไม่โง่ : มันเป็นหน้าที่เป็นธรรมะ ตั้งใจทำดี ถูกต้องที่สุด พอใจ ๆ ๆ จนกว่าจะเสร็จล้างหน้าและฉุพิน; เลยมีความสุขตลอดเวลาที่ล้างหน้าและฉุพิน; มันกำไรเท่าไร มันมีกำไรเท่าไร ขอให้ลองคิดดู, เมื่อคนอื่นมันไม่ได้อะไรเลย.

เฮ้, ที่นี้เสร็จแล้วไปถ่ายอุจจาระปัสสาวะ เข้าห้องน้ำห้องส้วม; สติสัมปชัญญะว่ามันเป็นหน้าที่ คือเป็นธรรมะ : ต้องถ่ายอุจจาระปัสสาวะให้ถูกต้องที่สุด เป็นธรรมะถูกต้องที่สุด พอใจที่สุด; เลยมีความสุขตลอดเวลาที่นั่งถ่ายอุจจาระปัสสาวะ. เฮ้, ใครทำได้ และใครเคยทำ; คนโง่มันทำไม่ได้ และบางทีมันก็ไม่อยากจะทำ แล้วมันก็ทำลวก ๆ แล้วมันก็ไม่มีความสุขตลอดเวลาที่นั่งถ่ายอุจจาระปัสสาวะ; เหลวไป.

ที่นี้ไปอาบน้ำ ไปเข้าห้องน้ำ เอาขันตักน้ำ หรือจะไขก๊อกอาบน้ำ หรือจะทำอะไรก็ตาม มีสติสัมปชัญญะ ทำหน้าที่ซึ่งเป็นธรรมะ ต้องทำให้ดีที่สุด แล้วก็ทำอย่างถูกต้อง พอใจ ๆ ๆ มีความสุขตลอดเวลาที่อาบน้ำ; ยิ่งฉุพินโคลหลุดออกไปก็ยิ่งถูกต้อง ถูกต้องและพอใจ, มันก็เลยเป็นสุขตลอดเวลาที่ฉุพินโคล. และใครมันทำได้ ใครมันทำอย่างนี้; มันเป็นความสุขที่ให้เปล่า ให้ฟรีอย่างยิ่ง; แต่คนโง่ไม่ได้รับเลย ไม่ได้รับเลย. เพราะบางทีมันก็ไม่อยากจะอาบน้ำด้วยซ้ำไป, แล้วมันก็อาบน้ำอย่างลวก ๆ โมโหโทโส โกรธใครอยู่ก็ไม่รู้ นั่นนี่ไปเสียหมด, ไม่ได้มีสติสัมปชัญญะมีสมาธิอยู่ที่การอาบน้ำอย่างถูกต้อง พอใจ ๆ เป็นสุข ชื่นอกชื่นใจตลอดเวลาที่อาบน้ำ; นี่ใครทำได้.

ไปกินข้าว; นี่ก็ยิ่งใหญ่ใหญ่แหละ : เป็นหน้าที่ที่จะต้องกินข้าว เป็นธรรมเนียมที่จะต้องปฏิบัติ ต้องสำรวมสติสัมปชัญญะรับประทานอาหารให้ถูกต้องที่สุด พอใจ ๆ ๆ ถูกต้องพอใจ ก็เป็นสุขตลอดเวลาที่รับประทานอาหาร. คนโง่มันทำไม่ได้ มันก็ทะเลาะกับแกงอร่อย แกงไม่อร่อย ข้าวร้อนไป ข้าวเย็นไป ค่าแม่ครัวอะไร; มันก็อย่างนี้แหละ, มันก็เลยไม่ได้ทำหน้าที่ที่ถูกต้อง ไม่ได้ปฏิบัติธรรมเนียมที่ถูกต้อง ในเวลาที่กินอาหาร.

เพราะฉะนั้น เราเห็นว่า กินอาหารก็เป็นการทำหน้าที่ คือเพื่อความอยู่รอดของชีวิต เพราะทำมันถูกต้อง. ทำให้ถูกต้องตั้งแต่หิบบจามา ตักข้าวใส่ปาก เคี้ยวกินกลืน ให้มันมีสติสัมปชัญญะถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจจนกว่าจะอิ่มแหละ มันก็เลยมีความสุขแท้จริงด้วย ตลอดเวลาที่กินอาหาร. แต่แล้วคนโง่ก็ทำไม่ได้; ยิ่งคนตะกละ คนขี้กิน คนอะไรแล้ว มันก็ทะเลาะ. ถ้าแกงนี้ไม่อร่อย มันก็หมด หมดเลย, ทั้งหมดไม่มีความหมาย. ถ้าว่าไอ้ของหวานอันนี้ มันไม่ถูกรส ผิดจากที่เคยมี มันก็โกรธก็เคือง. ไม่ต้อง มันไม่ต้อง; มันต้องถูกต้อง ถูกต้อง มันเช่นนั้นเอง. ถ้าแดงโมมันไม่หวาน มันจืดไป, ส้มมันไม่หวาน มันเปรี้ยวไป; ก็อย่าไปทะเลาะกับมันสิ บอกว่ามันเป็นผลไม้ของใหม่ ชนิดใหม่ที่เราไม่เคยกินก็แล้วกัน. มันมีรสอย่างนี้ ก็กินมันอย่างนี้ ก็ได้กินของใหม่ แปลกออกไป ไม่ดีหรือ? แดงโมไม่หวาน ก็ไม่เป็นไร, ส้มไม่หวานก็ไม่เป็นไร; มันก็ไม่ต้องทะเลาะกันกับสิ่งเหล่านี้. นี่เรียกว่ากินอาหาร ทำหน้าที่ถูกต้อง ๆ ถูกต้องไปหมด พอใจ ๆ ไปหมด; มันก็เลยได้รับความสุขตลอดเวลาที่กินอาหาร.

เฮ้, ทีนี้จะทำอะไร ? จะล้างถ้วยล้างจาน จะกวาดบ้าน จะถูเรือน จะเก็บงำ : ยิ่งดีใหญ่เลย มีสติสัมปชัญญะล้างจานเลย. เอาใ้อ้จานที่ล้างนะเป็น อารมณ์ของสมาธิ, เอาของสกปรกที่ติดจานนั่นแหละเป็นอารมณ์ของสมาธิ, ทำให้ ถูกต้อง ล้างของสกปรกให้หลุดออกไปจากจาน เกิดความรู้สึกว่า ถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจ ตลอดเวลาที่ของสกปรกมันถูกล้างหลุดออกไปจาก จาน; มันก็เป็นสุขเมื่อล้างจาน ๆ. ต่อให้ล้างส้วม, เฮลิ ! ให้มันล้างส้วม, ถ้ามัน รู้ว่าเป็นหน้าที่ มันมีความตั้งใจที่จะทำ มันก็ตั้งใจทำให้ถูกต้อง ถูกต้องพอใจ พอใจที่ของสกปรกมันหลุดออกไป ของสะอาดมันแทนขึ้นมา มันพอใจ ๆ เป็น สุข เป็นสุขตลอดเวลาที่ล้างส้วม.

จะกวาดบ้านก็เหมือนกันแหละ จิตเพ่งอยู่ที่ปลายไม้กวาดที่แตะพื้น เป็น อารมณ์ของสมาธิ แล้วก็ลากไป มันก็สะอาดตามขึ้นมา ก็ถูกต้อง ๆ และพอใจ. ทำสมาธิด้วยไม้กวาด ปลายไม้กวาดที่กวาดขยะ หรือฝุ่นออกไปนั่นแหละ เป็น สมาธิกันที่ตรงนั้นแหละ; มันจะถูกต้องพอใจและอิมใจตลอดเวลาที่กวาดบ้าน. จะถูเรือนก็เหมือนกัน มีสมาธิอยู่ที่เช็ดออก สะอาด เห็นอยู่ที่พอใจ ถูกต้อง เป็น ความสุขเพราะพอใจ. ข้อนี้ยืนยันได้ว่า ถ้ามีความพอใจแล้ว ต้องเป็นความสุข เสมอ เป็นอย่างอื่นไม่ได้; แม้พอใจอย่างเลวก็เป็นสุขอย่างเลว, พอใจผิด ๆ ก็เป็น ความสุขอย่างผิดแหละ. แต่ถ้าเป็นความพอใจแล้วจะมีความสุขเสมอ; ฉะนั้น เรา อาจจะมีความสุขได้แม้ในการบริหารร่างกาย ซึ่งทำอยู่ทุกวัน แต่ไม่ได้รับความ พอใจ หรือความสุขจากการบริหารร่างกาย.

เพราะฉะนั้น ขอให้ไปปรับปรุงกันเสียใหม่ ให้มีความสุข ความพอใจ ทุกอย่างที่กระทำอยู่ ซึ่งมันต้องกระทำอยู่ หรือกระทำอยู่แล้ว หรือไม่เคยกระทำ อยากจะกระทำก็ได้. ถ้าไม่เคยล้างส้วม ก็ช่วยล้างส้วมเสียบ้าง คนที่เป็นพ่อบ้าน แม่บ้านนะ อย่าใช้แต่ลูกจ้างนั้กเลย, ไปล้างส้วมเสียบ้างจะได้บุญ จะได้ความสุข จะได้ความเจริญทางจิตใจ. นี่อาตมาเรียกว่า ไม่ต้องลงทุนอะไรเพิ่มขึ้น แต่ได้บุญ มหาศาล ได้ความสุขมหาศาล; เพราะสิ่งเหล่านี้มันทำอยู่แล้วนี่ มันทำอยู่แล้วทุกคน ทุกบ้าน ทุกเรือน มันทำอยู่แล้ว แต่มันไม่อาจจะแปลงหรือเปลี่ยนนะ –ไม่อาจจะ *sublimate* แปลงเปลี่ยนไอ้ที่มันเลวให้กลายเป็นดี ที่น่าเกลียดให้กลายเป็นน่ารัก.

เพราะฉะนั้น จงปรับปรุงชีวิตกันเสียใหม่ด้วยธรรมะ คือหน้าที่; จะมีความสุขเพิ่มขึ้นมหาศาล โดยที่ไม่ต้องลงทุนอะไร โดยที่ไม่ต้องเพิ่มงานอะไร ขึ้นมาอีก : ในงานที่ทำอยู่แล้ว ทำให้มันเป็นบ่อเกิดแห่งความสุข และความพอใจ กันเสียให้หมด; นี่ชีวิตจะพัฒนา ชีวิตจะพัฒนา.

ส่วนเรื่อง บริการสังคมนั้นก็เป็นเรื่องยืดยาว ก็พอจะรู้ได้เองว่า ปฏิบัติต่อบิดามารดาให้ถูกต้อง, ถูกต้อง ๆ พอใจและเป็นสุข; ปฏิบัติต่อบุตรภรรยาสามีอะไรก็ตาม – เบื้องหลังนะให้ถูกต้อง พอใจและเป็นสุข; ปฏิบัติต่อมิตรสหาย – ข้างซ้ายให้ถูกต้อง พอใจและเป็นสุข; ปฏิบัติต่อครูบาอาจารย์ ผู้มีพระคุณ ให้ถูกต้อง พอใจและเป็นสุข; ปฏิบัติต่อคนที่อยู่ข้างบน – พระราชามหากษัตริย์ พระเจ้าพระสงฆ์ อะไรที่อยู่ด้านบนนะ ให้ถูกต้อง พอใจและเป็นสุข; ปฏิบัติเบื้องล่างต่อคนใช้กรรมกร ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาให้เป็นที่ถูกต้อง พอใจและเป็นสุข.

ความสุขเลยเข้ามาทั้ง ๖ ทิศเลย; ทั้ง ๖ ทิศประกดังกันเข้ามาเป็นความสุข นี้เรียกว่า ถูกต้องและพอใจ.

“หน้าที่ หน้าที่” ฟังดูโดยทั่วไป ไม่มีใครรัก ไม่มีใครอยาก เพราะมันเหน็ดมันเหนื่อย มันหนักอกหนักใจ; แต่เปลี่ยนเสียใหม่ให้กลายเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความถูกต้องและพอใจ คือเป็นการปฏิบัติธรรมะ อยู่ทุก ๆ อิริยาบถ ทั้งวันทั้งคืน ทั้งหลับ ทั้งตื่น, เลยเป็นสุขเพราะหน้าที่.

ผลจากชีวิตที่ควบคุมให้ปฏิบัติถูกต้องถึงที่สุด

ข้อต่อไปก็อยากจะมีหัวข้อว่า เราจะได้อะไรจากชีวิต ? พูดว่า “เรา” อีกแล้ว, โง่อีกแล้ว. เอาพูดใหม่, พูดใหม่ว่า “ชีวิตมันจะได้อะไรจากชีวิต ?” เสียดีกว่า; จะไม่พูดว่าเรา : ว่าชีวิตนั้นแหละมันจะได้อะไรจากชีวิต ? เมื่อชีวิตได้รับการควบคุมให้ปฏิบัติอยู่อย่างถูกต้องและพอใจ มันก็ได้ชีวิตสุดยอด ชีวิตนิรันดร ชีวิตที่อยู่เหนือปัญหาทั้งปวง อยู่เหนือโลก, จบสุดแห่งชีวิต เป็นชีวิตนิรันดร เป็นชีวิตว่าง ไม่ต้องมีกระแสอีกต่อไป ไม่ต้องไหลเชี่ยวเป็นเกลียวอีกต่อไป; จะได้ชีวิตอมตะ ชีวิตนิรันดร. การปฏิบัติธรรมะในพระพุทธศาสนา ก็เพื่ออันนี้แหละ เราจึงว่าเพื่อบรรลุพระนิพพาน เป็นอมตะ เป็นนิรันดร; ปฏิบัติแล้วมันมีความ

ถูกต้องถึงที่สุด วัดได้ด้วยการที่มันหมดตัวของคุณ หมดความรู้สึกว่าตัวของคุณ

มันไม่มีปัญหาอะไร มันไม่ต้องเล่นไป ไม่ต้องเล่นมา ไม่ต้องหยุด ไม่ต้องหมก
ไม่ต้องจมอยู่ที่ไหน, มันเป็นความว่าง เป็นชีวิตนิรันดร.

ปฏิบัติถึงที่สุดแล้ว ชีวิตมันจะได้สิ่งเหล่านี้จากชีวิต; มันเป็นชีวิต
อมตะ ไม่มีกระแส ไม่ต้องวิ่งอีกไปแล้ว มันถึงปลายทางเสียแล้ว เป็นความว่าง
จากตัวกูของคุณแล้ว เรียกว่า “ไม่มีชีวิต” ก็ได้ เพราะว่าคนธรรมดาเอาตัวกูของคุณเป็น
ชีวิตนี้ เคี้ยวนี้ไม่มีตัวกูของคุณ มันเป็นชีวิตที่ว่างจากชีวิต นี้เราเรียกว่า ชีวิตที่ไม่
รู้จักตายอีกต่อไป เป็นชีวิตนิรันดร มันจะได้; ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวคนอื่น
ต่อไป เพราะมันหายโง่แล้ว มันโง่ไม่ได้อีกแล้ว มันมีกิเลสไม่ได้อีกแล้ว มันก็
ถูกต้องผ่อนไสตลอดเวลา.

รับรู้จักชีวิตกันเสียโดยเร็วเถิด ว่ามันมีความจริงอย่างนี้ มีมูลฐานอย่างนี้
มีเรื่องของมันอย่างนี้; เริ่มต้นขึ้นมาตามสัจชาตญาณ เป็นความโง่ แล้วค่อย ๆ มี
ภาวิตญาณ เป็นความฉลาด ฉลาด, ก็ควบคุมความผิดพลาดได้ มีแต่ความถูกต้อง
ชีวิตพัฒนาไปจนถึงจุดสูงสุดของชีวิต หมกกิเลส ตัณหา ไม่มีความโง่ว่าตัวตน
หรือของตน, เป็นชีวิตที่หลุดพ้นจากความทุกข์ จากความโง่ จากความยึดมั่นถือ
มั่น; เป็นสิ่งที่เราต้องรู้จัก, สรุปลความว่า เป็นสิ่งที่เราต้องรู้จัก. ถ้าเราไม่อยากจะ
รู้จักชีวิต เราคือคนโง่เกินกว่าโง่ โง่ที่สุดเกินกว่าโง่ที่สุด ถ้าเราไม่สนใจ ไม่
อยากจะรู้จักไอ้สิ่งที่เรียกว่าชีวิต; แต่แล้วเราก็กำลังโง่ที่สุดอยู่โดยไม่รู้สึกรู้สึ.

บางที่เราเรียนเรื่องชีวิต ก็ไม่รู้ว่าจะเรียนเรื่องชีวิต; เช่นเรียนเรื่องพระ
ธรรมคำสอน เรียนพระไตรปิฎก เรียนอะไรต่าง ๆ นะ มันก็ไม่เคยเอาไปจับกัน

เข้ากับสิ่งที่เรียกว่าชีวิต, มันเป็นเปรียญ มีชื่อเสียง เทศน์เก่ง ได้เงินติดก้นท์มาก ๆ นะ พระไตรปิฎกให้คุณไปในการทำงานนั้น, พระไตรปิฎกไม่ได้ให้คุณในทางว่าปรับปรุงชีวิตให้ถูกต้อง จนอยู่เหนือปัญหาเหนือความทุกข์ โดยประการทั้งปวง. ฉะนั้น อย่าเพ่อนอนใจว่า ชื่อพระไตรปิฎกมาไว้สักจบหนึ่งแล้ว มันก็จะหมดเรื่องหมดปัญหา; มันต้องทำให้มาสำเร็จประโยชน์ในการดำเนินชีวิตด้วย จึงจะหมดเรื่อง จึงจะหมดปัญหา. จึงพูดว่า ใ้ศึกษาชีวิตนะ มันต้องศึกษาที่ตัวชีวิต, ไม่ใช่ศึกษาที่พระไตรปิฎกดอก. พระไตรปิฎกนะเป็นความรู้ เป็นแนวทางที่จะให้ศึกษาที่ตัวชีวิต; ต้องศึกษาลงไปที่ตัวชีวิต แล้วก็จัดการกับมันให้ถูกต้อง ให้มันมีความถูกต้องถึงที่สุด ไม่เป็นชีวิตที่มีปัญหา.

นี่เรียกว่า เราพูดกันถึงเรื่อง ข้อควรทราบเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “ชีวิต”; เป็นการบรรยายครั้งแรก หรือครั้งต้นของการบรรยายชุดนี้. ขอให้ทุกคนมีความเข้าใจอันถูกต้องเป็นจุดตั้งต้นว่า จะรู้จักสิ่งที่เรียกว่าชีวิต ชนิดที่มันจะจัดการได้, ให้ชีวิตนี้ดำเนินไปจนถึงจุดสูงสุดของมัน; แล้วการเที่ยววิงหา วิ่งศึกษา ค้นคว้านี้ ก็จะมีประโยชน์สมตามความมุ่งหมายได้ทุก ๆ ประการ.

การบรรยายนี้สมควรแก่เวลาแล้ว, ขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ก่อน; เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าได้สวดบทพระธรรมคณสาชยาย ส่งเสริมกำลังใจของท่านทั้งหลาย ให้เข้มแข็ง กล้าหาญ ในการที่จะปฏิบัติธรรมะ หรือหน้าที่ ให้ก้าวหน้าไปด้วยดี ตลอดไป, ในกาลบัดนี้.

ข้อควรทราบทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า ชีวิต

๔๑

ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต

- ๒ -

๓๑ มกราคม ๒๕๓๐

ชีวิตขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อม

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๒ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงบรรยายในชุด **ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต** ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อ เฉพาะการบรรยายครั้งนี้ว่า **ชีวิตขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อม**.

การบรรยายนี้ มุ่งหมายให้ใช้ธรรมะมาเกี่ยวข้องกับชีวิต ให้สำเร็จ ประโยชน์ยิ่งขึ้น. ที่แล้วมาสังเกตเห็นได้ว่า ธรรมะยังเป็นเรื่องของหนังสือ ของ การท่องจำ และเป็นเรื่องไร้พืดกันมากกว่า, บางทีก็ไว้เถียงจนทะเลาะวิวาทกัน; อย่างนี้ไม่สำเร็จประโยชน์อะไรเลย, และยังแถมจะเป็นโทษไปเสียก็ได้. เรา

จะต้องทำให้สิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้น มากลายเป็นอุปกรณ์แห่งการมีชีวิตที่สงบเย็น; ขอให้ทำในใจให้สำเร็จประโยชน์.

ข้อที่ว่า “ชีวิตขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อม” นั้น หมายความว่า ใจตัวชีวิตนี้ มันเป็นไป คือมันเปลี่ยนแปลงไป มันหมุนไปตามสิ่งที่เข้ามาแวดล้อมจากทิศทางต่าง ๆ กัน. ถ้าว่าจะสนใจถึงขนาดที่มองเห็นเป็นภาพพจน์ว่า เหมือนกับลูกตะกร้อที่เขาเล่นกันหลาย ๆ คนเป็นวงใหญ่, ลูกตะกร้อนั้นก็จะกระดอนไป กระดอนมาทางนั้นที ทางนี้ที แล้วแต่ว่ามันจะถูกเตะมาจากทางไหน; หรือว่าเหมือนกับลูกฟุตบอลในสนามที่กลิ้งไปกลิ้งมา แล้วแต่ว่าคน จะมีคน เเตะให้มันไปทางไหน.

ชีวิตนี้ก็มีลักษณะอย่างนั้น แต่มันละเอียดประณีต มันไม่ใช่วัตถุ มันจึงมองไม่ค่อยจะเห็น; แต่ถ้าว่ามองกันด้วยสติปัญญา ก็ไม่ยากนัก, พอจะมองเห็นได้ว่า ชีวิตนี้มันหมุนไปตามเหตุตามปัจจัย ที่ประดังกันเข้ามาแวดล้อมปรุงแต่งในทิศทางที่ต่าง ๆ กัน. ถ้ามองเห็นก็就会有ความสลัดสังเวช แล้วก็รู้จักจัด จักทำกันเสียใหม่, อย่าให้มันเป็นมากนัก ให้มันเป็นน้อยลง กระทั่งว่า มันไม่เป็นเลย; นั่นแหละจะสำเร็จประโยชน์.

ชีวิตในความหมายทั่วไปที่รู้จักกันดี

ที่นี้ก็จะพูดกันถึงคำว่า ชีวิต ๆ. ชีวิตคืออะไร ? น้อยนักที่จะมองเห็นว่า ชีวิตคืออะไร ? มีความรู้สึกเพียงแต่ว่าเมื่อมันยังไม่ตาย มันก็มีชีวิต; แต่ที่ว่า มันจะมีความเป็นไปอย่างไร มีภาวะอย่างไร มีระบบอย่างไร ไม่ค่อยมีใครจะสนใจ

ไม่มีใครจะมอง; แล้วก็ไม่เห็นนั่นเอง. นี้ขอให้หยิบขึ้นมาพิจารณากันให้มากกว่า
แต่ก่อน : ตั้งต้นแต่เราจะเริ่มมองไปจากชีวิต ในความหมายทั่ว ๆ ไปที่รู้จัก
กันดี ว่าชีวิตคน แล้วก็ชีวิตสัตว์เดรัจฉาน แล้วก็ชีวิตพืช พืชพันธุ์พฤกษชาติ
ทั้งหลาย. ลองเปรียบเทียบกันดูก็จะเห็นความแตกต่าง :-

ชีวิตคน ในระดับคน เป็นไปอย่างระดับคน, มีอะไรสูงกว่าระดับสัตว์
หรือระดับพืช. คนมีชีวิตได้ในขอบเขตที่กว้างขวางในความหมายที่สูงกว่า, มีความ
เป็นอยู่อย่างคน แล้วเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาโลกนี้มากทีเดียว.

ชีวิตสัตว์เดรัจฉาน ก็เป็นไปตามระดับของสัตว์เดรัจฉาน, มีแบบฉบับ
ของมัน : ไม่มีอะไรมาก เพราะว่ามันคิดไม่เป็น, มันไม่สามารถจะทำอะไรให้เกิด
ขึ้นมาใหม่ได้ เหมือนกับคน, มันไม่อาจจะประดิษฐ์หรือผลิตของใหม่ ๆ ขึ้นมาได้
เหมือนกับคน; มันจึงต่างกันมาก ในการกินอาหาร ในการนุ่งห่ม ในการอยู่อาศัย
หรือว่าในการบำบัดเยียวยารักษาโรค; มันต่างกันมาก. ก็ดูชีวิตสัตว์เดรัจฉานที่มีมัน
อยู่อย่างนั้น ก็จะพอรู้สึกสังเวชได้บ้าง.

ที่นี้ก็มาถึง **ชีวิตประเภทพืช พฤกษชาติทั้งหลาย** : นี่มันเคลื่อนที่
ไม่ได้, คิดดูสิมันเคลื่อนที่ไม่ได้ นี่มันก็เป็นอยู่อย่างแบบเคลื่อนที่ไม่ได้; แล้วก็
คิดนึกอะไรไม่ได้ ก็ยังจะทำอะไรให้เกิดขึ้นแปลก ๆ ใหม่ ๆ ไม่ได้. สัตว์
เดรัจฉาน คิดนึกได้บ้าง แต่แล้วก็พูดกันไม่ได้ ก็ไม่สามารถจะถ่ายทอดความรู้
ให้แก่กันและกัน; มันจึงหยุดอยู่เพียงเท่านั้น. ส่วนมนุษย์นี้มันพูดกันได้ มันก็
ชี้แจงกันได้ มันอบรมสั่งสอนกันได้ มันถ่ายทอดวิชากันได้; มันจึงไปไกลกว่า

กัน. มองดูสภาพตามที่เป็นจริง ซึ่งเป็นความแตกต่างระหว่างคน ระหว่างสัตว์ ระหว่างพืช ว่ามันมีอยู่อย่างนี้; แล้วก็จะเห็นได้ว่า ชีวิตนี้มันมีอยู่หลายระดับอย่างนี้.

ดูชีวิตให้ละเอียดใน ๓ ด้าน

ขอให้ดูให้ละเอียดออกไป ถึงกับว่า **ชีวิตในแง่ของวัตถุ** นี้ก็อย่างหนึ่ง, **ชีวิตในแง่ของจิต** นี้ก็อย่างหนึ่ง, **ชีวิตในแง่ของคุณธรรม** มันก็อีกอย่างหนึ่ง; ซึ่งก็ได้พูดมาบ้างแล้วในการบรรยายครั้งที่แล้วมา. **ชีวิตที่เป็นไปในแง่ทางวัตถุ** โดยส่วนเดิวนั้น มันเกือบจะไม่มี ความหมายอะไรนัก : เมื่อไฮเซลล์ที่ประกอบกันเป็น โครงร่างของมัน ยังสดอยู่ ๆ มันก็เรียกว่ามีชีวิตอยู่; ถ้ามันไม่สด มันแห้ง มันตาย มันก็คือตาย. นี่ชีวิตในส่วนวัตถุล้วน ๆ มันเป็นอย่างนี้. ก็ดูใบไม้สด ๆ แล้วก็ ใบไม้มาตากให้แห้ง แล้วมันเป็นอย่างไร. ชีวิตฝ่ายวัตถุมันต่ำต้อยอย่างนี้แหละ; แต่มันก็เป็นรากฐานหรือเป็นพื้นฐาน สำหรับจะเป็นที่ตั้งแห่งชีวิตในด้านจิตใจต่อไป.

ที่นี้ **ชีวิตในด้านจิตใจ** มันก็มีความหมายมากกว่าแหละ มีความหมาย สูงขึ้นมา; คือมันมีจิตคิดนึกได้ มันคิดนึกก็ได้ มันรู้สึกก็ได้ มันรู้รับอารมณ์ต่าง ๆ ก็ได้. ถ้ารู้สึกคิดนึก เราก็เรียกมันว่า **จิต**; ถ้ามันรู้สึกต่ออารมณ์ใด ๆ ได้ เรียกมันว่า **มโน**, มโนมันรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ได้ เป็นต้น; ถ้ามันรู้แจ้งที่ตา หู จมูก

ลื่น ภายใจ, ทำหน้าที่เพียงเท่านี้ เราก็เรียกมันว่า **วิญญาณ**. ถ้าสิ่งนี้ยังทำหน้าที่ได้อยู่ ก็เรียกว่ามันยังมีชีวิตอยู่; มันก็ต้องอาศัยร่างกายซึ่งเป็นส่วนวัตถุ เป็นที่ตั้งเป็นที่อาศัย มันจึงจะทำหน้าที่ของมันได้, เมื่อมันไม่อาจจะอาศัยร่างกายเป็นที่ตั้งอาศัย มันก็แสดงออกไม่ได้ มันก็เหมือนกับไม่มี หรือตายไป. แต่ถึงอย่างไรก็ดี ก็จะเห็นได้ว่า ไอ้ชีวิตในระดับที่หมายถึงจิต ๆ นี้ มันประณีต มันละเอียด มันสุขุม มันลึกซึ้ง; ยังมีส่วนที่เราไม่รู้จักอีกมาก ว่าทำไมมันจึงเป็นไปได้ถึงอย่างนั้น. แต่ก็เอาเป็นว่า นี่มันก็เป็นชีวิตเหมือนกัน ในระดับที่เป็นวิญญาณธาตุ คือเป็นธาตุทางจิต, สูงกว่าไอ้ระดับที่เป็นวัตถุ; คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม นั้นมันในระดับพื้นฐานต่ำมาก, แต่ว่าเมื่อประชุมประกอบกันเข้าแล้วก็เป็นที่ตั้งแห่งอาศัยของชีวิตในระดับจิต ชีวิตในระดับจิตจึงแสดงตัวออกมาได้.

ที่นี้มองสูงขึ้นมาอีก ก็**ชีวิตในแง่ของคุณธรรม**. มีคุณธรรมมากเท่าไร ก็เรียกว่ามีชีวิตมากหรือสูงขึ้นไปเท่านั้น; พุทธภาษัตถมคฺคา ๆ หน่อยก็ว่า มันมีอะไรดี มันมีอะไรดีบ้าง, เพราะว่าถ้ามันไม่มีอะไรดีเสียเลย ไม่มีอะไรดีเสียเลย มันก็เท่ากับไม่มีชีวิตนั่นแหละ. ฉะนั้น ขอให้สนใจว่า **ไอ้ชีวิตที่มันจะอยู่ในลักษณะที่มีความหมายหรือมีคุณค่าสูงกันจริง ๆ นี้ มันเป็นชีวิตในระดับที่เป็นคุณธรรมเกี่ยวกับความเป็นอยู่ที่มีความหมายถูกต้อง มากหรือน้อย สูงขึ้นไป. ถูกต้องตามธรรมคา สำหรับจะอยู่ในโลก ก็เรียกว่าอย่างโลกียะ โลกียวิสัย ถูกต้องสำหรับจะอยู่ในโลก; ซึ่งมันก็ต้องกระทบกันเข้ากับสิ่งนั้นสิ่งนี้ อันมีอยู่ในโลก, ถ้าว่าไม่รู้เท่าถึง มันก็มีอาการที่เรียกว่าเป็นทุกข์. ที่นี้ก็มีคุณธรรมอีกระดับหนึ่ง ซึ่งสูงขึ้นไปกว่านั้น ได้รับการอบรมมาดีแล้ว มีคุณธรรมสูงขึ้นไป อยู่ในลักษณะที่ว่า**

‘ไม่มีอะไรในโลกนี้จะมากระทบกระทั่งให้เกิดความทุกข์ได้; นี่มันพ้นระดับบุดูชนคนธรรมดาแล้ว.

คนธรรมดานั้น มันมีเรื่องที่จะโกรธ, มีเรื่องที่จะรัก จะเกลียด จะกลัว จะวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์อะไรต่าง ๆ นานา; ถ้ามันได้รับการอบรมดีถึงที่สุดแล้ว มันก็พ้นไปจากนั้น. ที่เป็นชั้นเลวมาก มันก็โกรธเก่ง, เรื่องน้อยมันก็ทำให้เป็นเรื่องมากให้โกรธมาก, ไม่มีเรื่องมันก็ทำให้เกิดเรื่อง สำหรับจะโกรธ สำหรับจะเกลียด สำหรับจะกลัว สำหรับจะอะไรต่าง ๆ. ถ้าได้อบรมจิตใจดี ถึงขนาดที่มันไม่มีอะไรจะมาทำให้เป็นเช่นนั้นได้ ไม่มีอะไรในโลกนี้จะมารบกวนให้เกิดความรู้สึกเช่นนั้นได้, ก็เรียกว่าเป็นคุณธรรมสูงสุด เป็นชีวิตที่สูงสุด; จนกระทั่งว่า มันเข้าถึงระดับอมตะ ระดับนิรันดร ไปเป็นสภาพนิรันดร ไปมีชีวิตกันที่สภาพนิรันดร สภาพอมตะ ไม่มาอยู่กันที่เรื่องจิตใจตามธรรมดาสามัญ, มันก็เรียกว่าจบเรื่อง.

ชีวิตในส่วนคุณธรรมเป็นไปได้ถึงขั้นโลกุตตระ. ธรรมคาก็อยู่เป็นโลกียะ พอคู่ได้เท่านั้นเอง อยู่ในโลกนี้พอคู่ได้ มันก็ต้องถูกกระทบกระทั่งเหมือนอย่างทีกล่าวมาแล้วข้างต้น ว่ามันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย, เหมือนกับลูกตะกร้อที่หลาย ๆ คนช่วยกันเตะ ทางนี้ที่ทางโน้นที; โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ อารมณ์ – อารมณ์ที่เข้ามาทางตาตั้งไปทางนี้, อารมณ์ที่เข้ามาทางหูตั้งไปทางโน้น, อารมณ์ที่เข้ามาทางจมูกก็ตั้งไปทางโน้นอีก, อารมณ์ที่เข้ามาทางลิ้นก็ทางโน้นอีก, ทางผิวหนังร่างกายก็ทางโน้นอีก, ทางจิตใจเองก็ทางนี้อีก : อย่างน้อยก็ ๖ ทางมันตั้งกันอย่างนี้; มันก็แควดล้อมให้เปลี่ยนแปลงหวั่นไหวอยู่เสมอ. ขอให้สังเกตดู

ให้ดี ๆ ว่า ไอ้ชีวิตนี้มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอย่างนี้; แต่มันเป็นเรื่องประณีตละเอียด มองไม่ค่อยจะเห็นสำหรับบางคน, เว้นไว้แต่จะเป็นนักคิด นักศึกษา.

มุ่งหมายเอาชีวิตกันที่ตรงไหน ?

ทีนี้ก็จะดูกันอีกทางหนึ่งว่า ไอ้สิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น คนเรามุ่งหมายกันที่ตรงไหน ? หรืออย่างไร ? ไอ้คนไม่รู้มันก็ไม่รู้ มันว่ามีชีวิตไม่ตายก็เรียกว่ามีชีวิตแล้ว; จะเอาอะไรเป็นชีวิต มันก็ยังไม่แน่. ฉะนั้นเท่าที่เป็นอยู่จริง ที่มีอยู่จริง ก็อยากจะชี้ให้เห็นว่า มองได้ไม่ยาก; คือว่า ชั้นแรกก็ เอาชีวิตกันที่นามและรูป คืออกายกับใจ – ใจกับกายหรือนามรูป. รูป ก็คือร่างกาย เป็นที่ตั้งแห่งใจคือนาม; ๒ อย่างนี้ ยังทำหน้าที่ของมันได้อยู่ คือยังสัมพันธ์กันได้อยู่, ก็เอานามและรูปนั้นแหละเป็นชีวิต. แล้วชีวิตนี้มันก็เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยที่ปรุงแต่งนามรูป หรือที่จะเข้ามาผลักดันให้มีความเปลี่ยนแปลงไปมากหรือน้อย แล้วแต่กรณี; เรา จะมองดูชีวิตที่นามรูป เพียง ๒ อย่างนี้ก็ใช้ได้เหมือนกัน.

ทีนี้ก็จะเขยิบดูออกไปอีกหน่อย ก็จะเห็นว่า มันอยู่ที่ชั้นทั้ง ๕. ถ้าชั้นทั้ง ๕ ยังเป็นไปได้ตามหน้าที่ของมัน ยังกลมกลืนกันอยู่ทั้ง ๕ ชั้น, รวมกันแล้วก็เรียกว่า ชีวิต; นี้ก็ได้ – ได้เหมือนกัน. ศึกษาเรื่องชั้น ๕ ให้เข้าใจ ให้ดี อย่าเพียงแต่จำชื่อของมันได้ ว่าไอ้รูปนั้นคืออะไร, เวทนาคืออะไร, สัญญาคืออะไร, สังขารคืออะไร, วิญญาณคืออะไร, แล้วมันเกิดขึ้นอย่างไร, ใน วันหนึ่ง ๆ เกิดขึ้นที่จุด ก็ครั้งก็คราว. เมื่อตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำหน้าที่ได้ ก็

เรียกว่ารูป-ชั้นที่เกิเกิดขึ้น, มีความรู้สึกสุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ ก็เรียกว่าเวทนา
เกิดขึ้น, หรือเมื่อหมยมันในเวทนานั้น ตามอำนาจของเวทนานั้น อย่างใดอย่าง
หนึ่ง ก็เรียกว่าสัญญาชั้นที่เกิเกิดขึ้น, มีความคิดนึกต่อไปอีก จะเอาอย่างไรจะทำ
อย่างไร ก็สังขาร-ชั้นที่เกิเกิดขึ้น, เมื่อทำหน้าที่อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เรียกว่า
วิญญาณชั้นที่ ๕. ถ้าไอ้ทั้ง ๕ นี้มันยังทำหน้าที่ได้คล่องแคล่วอยู่อย่างนี้, ก็เรียกว่า
ชีวิตมีอยู่ในลักษณะที่เป็นชั้นที่ ๕; **เอาชั้นที่ ๕ เป็นระบบชีวิต ก็ได้**
เหมือนกัน.

ทีนี้ก็จะดูต่อไปอีก เพื่อให้มันใกล้ชิดกับไอ้ที่มันเป็นเรื่องเป็นราว ก็ดูที่
อายตนะทั้ง ๖ : อายตนะภายในทั้ง ๖ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. นี่เด็ก ๆ ก็
อาจจะเข้าใจได้ว่า ถ้าตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ยังทำหน้าที่ของมันได้อยู่ มันก็คือ
ชีวิต. แล้วถ้าจะมองกันในวงแคบ ๆ ให้มันง่ายต่อการปฏิบัติแล้วก็ยังดี, ก็จะได้
ควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ให้ถูกต้อง; มันก็เรียกว่าควบคุมชีวิตไว้ถูกต้อง
ไม่ผิดพลาด ไม่เปิดโอกาสให้เกิดการปรุงแต่งเป็นกิเลสขึ้นมาทางตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ. กิเลสเช่น โลภะ โทสะ โมหะ ก็เกิดไม่ได้, ถ้าสามารถควบคุมตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ ไว้ได้เป็นอย่างดี. เมื่อกล่าวอย่างนี้ก็เรียกว่า **ไอ้ตัวชีวิตมันก็อยู่ที่**
อายตนะทั้ง ๖.

ดูให้ดีเถอะว่า เราจะเอาไปที่นามรูปเพียง ๒ อย่าง เรียกว่าชีวิตก็ได้
เหมือนกัน, เรา จะดูไปที่ ชั้นที่ ๕ แล้วเอาเป็นตัวชีวิต ก็ได้เหมือนกัน, จะเอาไป
ดูที่ อายตนะภายในทั้ง ๖ ยังคล่องแคล่วองไวต่อการทำหน้าที่ของมันอยู่ ว่าเป็น

ตัวชีวิต อย่างนี้ก็จะได้เหมือนกัน. ถ้ารู้จักได้คล่องแคล่วหมดทั้งทุกอย่างอย่างนี้ ก็ยิ่งดี, ยิ่งดี; จะเรียกว่ารู้จักสิ่งทีเรียกว่าชีวิตนั้น อย่างทั่วถึง ๆ.

ไม่ยึดมั่นชีวิตทุกแบบเป็นตัวตน—ของตน ทุกข์ไม่เกิด

ชีวิตคืออย่างนี้ แล้วก็เป็นที่ตั้งแห่งตัวตน, คือเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน. พอยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน ชีวิตก็เป็นของหนักขึ้นมา; ก็มันจะเกิดความรู้สึกเป็นของตน เป็นของตนขึ้นมา, ทุกอย่างมันก็เป็นปัญหาหมดเรื่องได้ เรื่องเสีย เรื่องแพ้ เรื่องชนะ เรื่องทุกอย่างไป มันจะกลายเป็นตัวปัญหาขึ้นมา เป็นความหนักอกหนักใจ มันไม่เป็นไปตามที่ต้องการ มันไม่เป็นไปตามที่ต้องการ. นั่นปัญหาใหญ่มันกลายมาอยู่ที่ว่า เมื่อใดเอาชีวิตเป็นตัวตนเป็นของตน, มันก็เป็นภาระหนักอย่างยิ่งขึ้นแก่จิตใจ หรือแก่ชีวิตนั่นเอง; ซึ่งละเอียดประณีตจนคนโง่ ๆ เหล่านั้นไม่รู้ว่าความทุกข์เกิดมาจากไหน แต่กำลังมีความทุกข์วุ่นวายไม่สบายใจ แต่ก็ไม่รู้ว่ามันเกิดมาจากไหน คือมันไม่รู้ที่เกิดมาจากความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนว่าของตน. ดังนั้น พระศาสนาจึงสอนเรื่องนี้ เรื่องเดียวแหละ; นี้ขอยืนยันอย่างนี้, แต่ก็มีคนคัดค้านไม่ยอมเชื่อก็มี. ก็จะขอบอกว่า พระศาสนา นี้มันจะมุ่งสอนแต่ในข้อที่ว่า อย่าเอาชีวิตเป็นของตนเป็นตัวตน : ชีวิตในนามในความหมายของนามและรูป ก็อย่าเอาเป็นตัวตนของตน, ชีวิตในนามของขั้นที่ ๕ ก็อย่าเอาเป็นตัวตนของตน, ชีวิตในอายตนะทั้ง ๖ –ในนามของอายตนะ

ทั้ง ๖ ก็อย่าเอาเป็นตัวตนของตน; มันก็ไม่หนักอกหนักใจ ไม่เกิดกิเลส ไม่เกิด ความทุกข์.

พุทธศาสนาสอนเรื่องไม่ให้เอาชีวิต – อย่าโง่งอนเอาชีวิต เป็นตัวตน เป็นของตน. “เป็นตัวตนของตนขึ้นมา ก็สำหรับจะโง่”, ช่วยฟังดูให้ดีเถอะ, “สำหรับจะสร้างปัญหาขึ้นมา สำหรับจะให้เรื่องราวต่าง ๆ เกิด”. พุคให้ชัดกว่านี้ ก็ว่า “เป็นตัวตนขึ้นมา สำหรับจะให้ถูกโขกสับ”, พุคภาษาหยาบคายก็ว่า “ให้ถูกตี กบาล”. ถ้ามันไม่มีตัวตน ไม่มีความรู้สึกว่าตัวตนแล้ว ใครจะทำอะไรได้ ใครจะ ค่าได้ ใครจะตีได้ ใครจะนินทาได้ ใครจะโขกสับอย่างไรได้; มันไม่มี มันทำ ไม่ได้

ถ้ามันไม่มีตัวตนขึ้นมา. เดียวนี้มันก็มีตัวตนขึ้นมาสำหรับจะให้เขาโขก ให้เขาสับ ให้เขาค่า ให้เขานินทา ให้เขาว่าร้ายอะไรต่าง ๆ นานา นี้เรียกว่ามันมีตัวกูขึ้นมา สำหรับให้ถูกโขก ถูกสับ. **มันโง่ชาติโง่ มันบรมโง่ – มันมีตัวตนขึ้นมาสำหรับ ให้ถูกเขาโขกสับ ยังไงเล่า!** นี่ศาสนาจึงสอนเรื่องไม่ให้มีตัวตนของตนขึ้นมา แล้ว ก็ไม่มีใครทำอะไรได้.

ที่น่าหัวมากเดี๋ยวนี้ก็คือว่า งงกันไปหมด จนไม่รู้ว่พุทธศาสนาสอน อย่่างไร. ศาสนาเดี๋ยวมาสอนอย่่างนั้น สอนอย่่างนี้ สอนอย่่างโน้น นั้นมันเรื่อง ปลีกย่อย : เรื่องปลีกย่อย เรื่องตายแล้วเกิด ตายแล้วไม่เกิด อะไรไปเกิด อะไร เป็นอย่่างไร มันเป็นเรื่องปลีกย่อย. **เรื่องหัวใจมันอยู่ในข้อที่ว่า สอนให้เห็นแจ้ง เห็นชัดว่า มันไม่มีตัวตนและของตน.**

เดี๋ยวนี้พวกฝรั่งงกกันไปหมด, ตามข่าวที่ได้รับทราบได้รับอ่านอยู่เป็นประจำนะ : พวกฝรั่งเขาจะมีถึงว่าพุทธศาสนาอย่างเถรวาท พุทธศาสนาอย่างมหายาน; หรือพุทธศาสนาเถรวาทก็มีอย่างไทย อย่างพม่า อย่างลังกา, พุทธศาสนาอย่างมหายาน ก็มีพุทธศาสนาอย่างทิเบต อย่างจีน อย่างญี่ปุ่น อย่างเกาหลี; แล้วก็ยังมีพุทธศาสนาที่ไม่ใช่เถรวาทไม่ใช่มหายาน ก็คือพุทธศาสนาอย่างเซน. นี่มันมีมากจนเวียนหัว จนไม่รู้ว่าอะไรจะเป็นพุทธศาสนา; แล้วมันก็เรียนกันทุกอย่าง เรียนกันหมดทุกอย่าง, แล้วก็ยังไม่รู้ว่าจะใช้ประโยชน์อะไรได้อยู่แน่นอน.

มันไม่ได้เรียนจุดตรงที่ว่า **ไม่ยึดถือขั้น ๕ เป็นตัวตน ไม่ให้เกิดตัวกูของกู.** ได้สังเกตดูทั่วถึงแล้วว่า คัมภีร์มหายานนานาชนิด ต่าง ๆ กันนะ สูตรใหญ่ ๆ ก็มีมาก เป็นสูตร ๆ ไปเลย : ให้อ้อความเบื้องต้นทั่วไป มันก็มีไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามความมุ่งหมายของผู้กล่าว ผู้พูด ผู้แต่ง ผู้อะไร; แต่มันมีหัวใจตรงกันทุกสูตรอยู่เรื่องว่า **อย่าเห็นขั้น ๕ เป็นตัวตน.** ถึงนิกายเซนก็ไม่แปลกไปจากนี้. สูตรต่าง ๆ ที่เป็นต้นตอของนิกายฝ่ายมหายาน บางพวกก็ถือสัทธัมมปุณทริกสูตร บางพวกก็ถือลังกาถารสูตร, แล้วแต่; แต่ว่าทุกสูตรมันมีหัวใจสุดท้ายอยู่ที่ตรง **ไม่ให้เห็นขั้น ๕ เป็นตัวตน** ทั้งนั้น.

พุทธศาสนาอย่างพม่า อย่างลังกา อย่างไทยก็เหมือนกัน : หัวใจอยู่ที่ตรงนี้. ส่วนที่มันประกอบไปเป็นแบบพม่า ลังกานั้น มันเป็นเรื่องวัฒนธรรม เรื่องประเพณี บางทีก็เรื่องไสยศาสตร์ก็มี เข้าไปปนอยู่ในศาสนา; มันเลยทำให้เห็นว่าเป็นพุทธศาสนาต่าง ๆ กัน : พุทธศาสนาอย่างไทย พุทธศาสนาอย่างพม่า อย่างลังกา และอย่างอื่น ๆ อีกนี้. งกกันไปหมดแล้ว.

นี่ขอให้เข้าใจว่า พุทธศาสนามีอย่างเดียวกันเท่านั้นแหละ ก็จะสอน
 ไม่ให้ยึดมั่นชีวิตเป็นตัวตนเป็นของตน. ชีวิตแบบนามรูปก็ดี ชีวิตแบบขันธ ๕
 ก็ดี ชีวิตแบบอายตนะ ๖ ก็ดี จะเป็นชีวิตแบบไหนก็ตามเถิด อย่าหมายมั่นให้เป็น
 ตัวตนของตนขึ้นมา มันจะโง่สำหรับเป็นขึ้นมาให้ถูกโงกถูกล้าง. มันโง่ มันโง่สัก
 เท่าไร อยู่ดี ๆ ไม่ชอบ ให้ตัวให้ตนเกิดขึ้นมาสำหรับถูกโงกถูกล้างโดยเพื่อน
 มนุษย์ด้วยกัน แล้วก็ให้ถูกรุกรานด้วยความทุกข์คือกิเลสที่มันเกิดขึ้นเพราะเหตุ
 นั้น; ก็เลยเป็นทุกข์ทั้งภายในทั้งภายนอก. ไม่เกี่ยวกับใครก็เป็นทุกข์อยู่นั้นแหละ,
 เกี่ยวกับคนอื่นก็เป็นทุกข์อยู่นั้นแหละ; นี่เพราะมันไปโง่สร้างตัวตนขึ้นมา เป็น
 ตัวตนเป็นของตน.

ทั้งที่เป็นอนัตตา ทำไมจึงยึดมั่นเป็นตัวตน ?

ที่นี้ก็คือว่า ทำไมมันจึงเป็นอย่างนั้นล่ะ ? ทำไมมันจึงไปยึดมั่นเป็น
 ตัวตนของตนขึ้นมา ? ก็เพราะว่า มันโง่ นั่นเอง; แล้วมันไม่รู้จะใช้คำอย่างไรให้
 มันเพียงพอ : มันยิ่งกว่าบรมโง่. ชีวิตมันก็ตั้งต้นขึ้นมาด้วยความโง่, ฟังดูแล้ว
 ไม่น่าเชื่อ; ก็น่าเกลียดน่ากลัวอย่างยิ่ง.

เรื่องนี้ก็เคยพูดบ้างแล้ว แต่ก็อยากจะพูดบ่อย ๆ, โดยรู้สึกว่าจะยังไม่ค่อย
 เข้าใจ, ว่าชีวิตนี้มันตั้งต้นขึ้นมาด้วยความโง่ นั้นหมายความว่าอย่างไร ? พอ
 มันคลอดออกมาจากท้องแม่ มันก็ไม่ว่าเรื่องอะไรเกี่ยวกับความสุขความทุกข์.
 ในตอนนี้พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้อย่างน่าขัน น่าอัศจรรย์ น่าประหลาดใจที่สุด คือ

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **ไอ้ทารกนั้นมันไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ.** ฟังดูซิ : ทารกที่คลอดออกมาจากครรภ์ มันไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญา-วิมุตติ เหมือนอย่างที่เราศึกษาแล้วรู้นะ. เพราะไม่รู้เรื่องนี้ มันจึงโง่ : พอมันคลอดออกมาจากท้องแม่ สิ่งแรกที่มันจะได้สัมผัส อาจจะเป็นอย่างใดก็ตามเกิด, ถ้าสมมติว่ากินนมแม่ แล้วมันก็รู้สึกอร่อย มันรู้สึกอร่อย มันรู้สึกชอบรู้สึกรักขึ้นมา. นี่มันโง่โง่ไหม? มันโง่โง่ไหม? มันจึงมันอร่อย มันยึดถือในความอร่อย ยึดถือในน้ำนม ยึดถือในอะไรเหล่านี้ เพราะมันไม่รู้ว่ เช่นนั่นเอง เช่นนั่นเอง. ถ้ามันได้กินที่ไม่อร่อยหรือไม่ได้ตามที่มันต้องการ มันก็โกรธขึ้นมา มันก็โกรธขึ้นมา; ก็เพราะว่ามันไม่รู้ว่เช่นนั่นเอง มันก็โกรธขึ้นมา. ก็มีเรื่องให้ทารกเหล่านั้นนะ โกรธไม่โกรธ โกรธหรือรัก รักหรือโกรธนะ เพิ่มขึ้น ๆ โง่เพิ่มขึ้น ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางจิตใจก็ตาม. มันไม่อาจจะรู้ว่า “อ้อ, มันเช่นนี้เอง” นี้; คนแก่หัวหงอกแล้วนะ ยังไม่รู้ว่ เช่นนี้เอง เช่นนี้เอง, ไอ้ทารกมันจะรู้ได้อย่างไร; ทารกนั้นมันก็ยินดียินร้าย ยินดียินร้ายทุกเรื่องทุกราวที่เข้ามาสัมผัสกัน. นี้เรียกว่าโง่; แล้วก็โง่มากขึ้น ๆ ๆ จนยึดมั่นถือมั่น เป็นได้เป็นเสีย เป็นดีเป็นชั่ว เป็นแพเป็นชนะ เป็นได้เปรียบเป็นเสียเปรียบ เป็นอะไรเป็นคู่ ๆ ไป สำหรับจะมีความทุกข์.

มองให้เห็นข้อนี้สิว่า มันตั้งต้นขึ้นมาด้วยความโง่; แล้วก็มันโง่หนักเข้าหนักเข้า จนเป็นหนุ่มเป็นสาว ซึ่งจะมีความโง่มากที่สุด ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเพศกามารมณ์ มันโง่ที่สุดอย่างนั้น, แล้วมันก็ได้เสียใจเป็นทุกข์ ออกหัก ออกอะไรกันไป ตามเรื่องของมัน. หรือแม้ไม่มีเรื่องออกหัก มันก็ทรมานใจเพราะจะต้องยึดไว้

สงวนไว้ รักษาไว้ ถนอมไว้; แล้วมันก็มีแต่เรื่องที่ไม่ได้ตามใจอย่างต้องการ ไม่ได้ตามที่ใจต้องการทั้งนั้น, มันก็ถูกไ้ความทุกข์นี้กัดเอา ๆ ๆ. นี่ตอนนี้จะเริ่มฉลาดแหละ : ถ้ามันรู้จักสังเกตไ้ความทุกข์ที่เกิดขึ้น ๆ ๆ นะมันก็จะเริ่มฉลาดว่า เฮ้, มันคิดอย่างนี้เป็นทุกข์เว้ย ! คิดอย่างนี้เป็นทุกข์เว้ย ! คิดอย่างนี้เป็นทุกข์เว้ย ! มันเริ่มฉลาด ๆ มันจึงค่อยมาหันมาศึกษาธรรมะ ศึกษาธรรมะมากขึ้น รู้อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันจึงค่อยฉลาดขึ้น. บางคนก็ทันเวลานะ บางคนฉลาดทันเวลา; คือไม่เข้าโลงเสียก่อน มีความรู้เรื่องนี้ เรื่องดับทุกข์ มาได้ตามสมควร. บางคนไม่ทันเวลา ไม่ฉลาด มันก็โง่-โง่จนเข้าโลงไปเลย. นี่ชีวิตเป็นอย่างนี้.

นี่ทาร์กนั้น ไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติมา, มันจึงหลงปรุงแต่ง เป็นความรู้สึก ๒ ฝ่ายนะ คือยินดี-ยินร้าย ยินดี-ยินร้าย. ที่ยินดีก็หลง ๆ ๆ ๆ; ที่ยินร้ายก็อึดอัดขัดใจ อึดอัดขัดใจ ก็หลงชนิดหนึ่งเหมือนกัน คือหลงอึดอัดขัดใจ หลงไปให้เป็นทุกข์ : มันก็โง่เท่ากันแหละ. ยินดีหลงรักพอใจ บ้าดี เมาคี จมคิอยู่เลย มันก็เป็นทุกข์แบบหนึ่ง, ยินร้ายมันก็เจ็บปวดต่อสู้ เป็นความทุกข์ไปแบบนั้น; เรียกว่ามันยึดมันถือมันด้วยกันทั้งนั้น ไม่ว่าฝ่ายดีหรือฝ่ายร้าย.

ถ้าไม่ยึดมันถือมัน ๒ ฝ่ายนี้ มันก็ไม่ต้องเจ็บปวดเหล่านี้. อยากจะขอแสดงความรูสึกตรงนี้ อีกครั้งหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ที่น่าประหลาดที่สุด ว่าไ้เด็กทารกไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ; ท่านไม่รู้จะพูดอย่างไรเหมือนกัน จึงต้องพูดอย่างนี้ว่า เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ที่เราปฏิบัติแล้วรู้ ดับกิเลส ดับเหตุให้เกิดทุกข์เสีย แล้วก็หลุดพ้นนะ เด็กไม่มีความรู้ว่า

ถ้าไปคิดอย่างนี้ มีความทุกข์ ถ้าไปคิดอย่างนี้ ไม่มีความทุกข์, มันไม่รู้เรื่องนี้. ท่านสรุปรวมสั้น ๆ ให้เข้าใจได้ง่าย ๆ ว่า เด็กทารกนั้นไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติมาแต่ในท้อง พอออกมาที่ยินดีรับอารมณ์สำหรับจะยินดี สำหรับจะ ยินร้าย : ยินดีก็เกิดกิเลสไปแบบหนึ่ง, ยินร้ายก็เกิดกิเลสไปแบบหนึ่ง; เพราะฉะนั้น กิเลสมันก็เกิดมากขึ้น ๆ ตามอายุ ๆ. นี้เรียกว่าเกิดมาโง่ แล้วก็โง่ ๆ ๆ จนสุดเหวี่ยง แล้วเกิดความทุกข์ แล้วความทุกข์มันกัดเอา ๆ ๆ; ทีนี้เริ่มหันหา ว่า ทางไหนเว้ย ทางไหนที่จะไม่ต้องเป็นทุกข์อย่างนี้.

รู้เจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ เพื่อพัฒนาชีวิตสู่ภาวิตญาณขั้นสูงสุด

นี่ถ้าเราได้มาฟังเรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ของพระพุทธเจ้า ความคิดมันก็เริ่มเปลี่ยนสี; มันก็เริ่มแก้ไขตอนปลายหรือตอนท้ายนะ ให้ดับทุกข์ ขึ้นมา. นี้เรียกว่า ความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ มันเริ่มมีเข้ามา มันเริ่มมี เข้ามา; มันก็จะต่อสู้อุ้ได้ แล้วก็ดับทุกข์ได้. นี้เป็นหัวใจของพุทธศาสนาที่ว่า จะดับทุกข์เหล่านั้น โดยให้รู้แจ้งตามที่เป็นจริงว่า มันเช่นนั้นเอง, อย่าเอามาเป็น ตัวตน อย่าเอามาเป็นของของตน, อย่าเอาเป็นตัวกู อย่าเอาเป็นของกู, ให้ มันเป็นเช่นนั้นเองของมันไปตามธรรมชาติ; แล้วก็ไม่มี ความทุกข์เลย.

ตอนนี้ก็อยากจะ ขอร้องให้กำหนดถึงคำ ๒ คำที่เคยพูดมาแล้ว ไม่ใช่ ไม่เคยพูด แต่ว่าอาจจะลืมเสียหรือไขว่เขวกันเสียว่า เมื่อเด็กมันยังไม่มีความรู้เรื่อง เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ นั้นแหละ, ความคิดความนึกของมันก็เป็นไปตามอำนาจของ สัญชาตญาณ ของสัญชาตญาณ ยังไม่มีวิชา ไม่มีปัญญา ไม่มีแสงสว่าง เรียกว่า

สัญชาตญาณ – มีความรู้ตามสัญชาตตามธรรมชาติ อร่อยก็รัก ไม่อร่อยก็ไม่รักหรือโกรธ; นี่มันเรียกว่ามันไม่รู้ที่ถูกต้อง, มันรู้เพียง สัญชาตญาณ, ชีวิตก็เป็นไปตามสัญชาตญาณลุ่มลुकคลุกคลาน. ต่อมาไอ้ความทุกข์มันสอนให้ ความทุกข์มันบีบคั้นแล้วมันก็สอนให้, ก็เกิดความเจ็บทลอบ ไม่กล้าคิดในทางยึดถืออย่างนั้นอย่างนี้; ก็เกิดญาณอันใหม่ขึ้นมาจากสัญชาตญาณนั้น หรือว่าเปลี่ยนแปลงสัญชาตญาณอันโง่เขลานั้น ให้มาเป็นญาณที่ฉลาด คือรู้ถูกต้องตามที่เป็นจริง, อย่างนี้เขาเรียกว่า ภาวิตญาณ – ญาณที่ได้พัฒนาแล้ว ทำให้เจริญแล้ว.

สัญชาตญาณ – ญาณที่เกิดมาเองคิดมาเอง ในสิ่งที่เรียกว่ามีชีวิต ที่มันจะรู้จักทำอะไรไปตามธรรมชาติธรรมดา, นั่นแหละเรียกว่าสัญชาตญาณ; แต่พอฉลาดเสียแล้ว มันรู้จักทำแต่สิ่งที่ไม่เป็นทุกข์, ญาณอันนี้ก็เรียกเสียว่า ภาวิตญาณ คือความรู้ที่ได้อบรม ๆ ได้เพิ่มพูน ได้อบรม จนรู้ถูกต้องตามที่เป็นจริงของสิ่งทั้งปวง แล้วก็สามารถที่จะดำเนินชีวิตไปโดยที่ไม่ต้องเป็นทุกข์.

ชีวิตนี้ดำเนินมาตามสัญชาตญาณตั้งแต่เกิดมา ตั้งแต่อ่อนแต่ออก; แล้วก็ค่อย ๆ กลายเป็นภาวิตญาณ ขึ้นทีละนิดทีละหน่อย จนกว่าจะสมบูรณ์. เช่นว่าเด็ก ๆ เกิดมาไม่มีความรู้อะไร, มันเห็นไฟมันก็ไปจับไฟเข้า มันก็ร้อน มันก็เกิดความรู้ขึ้นมาใหม่ว่า อ้าว นี่ร้อนจับไม่ได้, มันก็รู้จักไฟ แล้วก็ไปจับอีกต่อไป; เรียกว่าสัญชาตญาณโง่ที่ทำให้จับไฟนั้น ถูกเปลี่ยนแปลงให้เป็นภาวิตญาณ ฉลาดว่าจับไม่ได้. หรือมันจะไปจับแมลง ตัวแมลงสวย ๆ เล่น ตัวแมลงมันต่อยมือเอามันก็มีความรู้ใหม่ว่า อย่างนี้จับไม่ได้. อย่างนี้มันค่อย ๆ เป็นมาทีละเล็กทีละน้อยมากขึ้น ๆ, แต่มันในระดับธรรมดา ระดับธรรมดา ไม่สูงถึงที่จะฉลาดไม่เกิด

ยึดถือเป็นตัวตน; ต้องมาศึกษากันอย่างดี อย่างละเอียด อย่างลึกซึ้ง ถึงกับต้องอาศัยได้ยินได้ฟัง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องนี้ เอมาคิดเอมานึกเอามาศึกษา ให้มองเห็นจริงอย่างนั้น แล้วจึงปฏิบัติตาม, เหมือนกับพวกเราอายุมากเหล่านี้ ได้ยินได้ฟังแล้ว สามารถที่จะมีความรู้ในขั้นนี้, นี้เป็นภาวิตญาณที่สูงขึ้น ๆ จนตัดกิเลสได้หมดจดสิ้นเชิง นั่นแหละเรื่องมันจึงจะจบ.

ก็เลยพูดได้ง่าย ๆ สั้น ๆ ว่า ใ้ชีวิตนี้มันลุ่มลูกกลูกกลานมาด้วยอำนาจสัญชาตญาณ และภาวิตญาณ สลับกันมา สลับกันมา : ใ้ส่วนที่โง่มันก็โง่ไป เป็นความทุกข์ไป; ความทุกข์มันก็สอนให้มันก็ฉลาดขึ้นหน่อย ก็เป็นภาวิตญาณขึ้นมาเรื่องหนึ่ง ๆ. นี้ชีวิตลุ่มลูกกลูกกลานมาในลักษณะอย่างนี้ จึงเรียกว่ามันเป็นไปตามปัจจัย เหมือนกับลูกตะกร้อที่เขาเตะไปเตะมา ลูกฟุตบอลกลางสนาม ที่เขาเตะไปเตะมาหลายทิศหลายทาง มันก็วิ่งไปอย่างนั้นแหละ; รู้จักความหมายในข้อนี้กันอย่างนี้.

กิริยาที่ปัจจัยรอบด้าน เข้ามาทำให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงนี้ สังเกตดูให้ดีให้เข้าใจให้จนได้. พอมันมีอะไรเข้ามาทางตา มันก็ได้รับการกระทบใหม่ มันก็เปลี่ยนแปลง, อะไรเข้ามาทางหู เข้ามากระทบใจใจก็เปลี่ยนแปลง, อะไรเข้ามาทางจมูก ใจมันก็เปลี่ยนแปลง, อะไรเข้ามาทางลิ้น มันก็เปลี่ยนแปลง, เข้ามาทางผิวหนังผิวหนัง มันก็เปลี่ยนแปลง, ที่นี้เข้ามาทางใจเองมันก็เปลี่ยนแปลง : ตามเหตุตามปัจจัย ที่มันเข้ามากระทบชีวิต.

อุปมาทางวัตถุที่จะพอไปเปรียบเทียบกันได้ แต่ไม่ตรงกันเพ่งทีเดียว : เปรียบเทียบกันได้เช่นว่า มันมีแก้วอยู่ก้อนหนึ่งดวงหนึ่ง ถ้าส่องไฟสีแดงเข้าไปที่แก้ว มันก็เป็นแก้วสีแดง, ถ้าส่องไฟสีเหลืองเข้าไปที่แก้ว มันก็เป็นแก้วสีเหลือง, ถ้าส่องไฟสีเขียวเข้าไปที่ดวงแก้วนั้น มันก็เป็นแก้วสีเขียว, ถ้าส่องไฟสีม่วงเข้าไป มันก็เป็นแก้วสีม่วง, ส่องไฟสีอะไรเข้าไปดวงแก้วนั้นมันก็เปลี่ยนไปตามแสงที่มีสีต่าง ๆ กันที่ส่องเข้าไป. ไอ้ชีวิตจิตใจนี้มันก็เป็นอย่างนี้แหละ มันมีอะไรคอยเข้ามาทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางกายบ้าง ทางใจบ้าง, มันก็เปลี่ยนแปลงขลุ่ยขลุ่ย ๆ อยู่นั่นแหละ; ไอ้อย่างนี้หาความสงบไม่ได้ เพราะมันถูกกระทำให้เปลี่ยนแปลง. การกระทำให้เปลี่ยนแปลงก็ดี การถูกกระทำให้เปลี่ยนแปลงก็ดี อาการที่ถูกกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงก็ดี นี่ก็คือว่าสังขาร ๆ ซ่อมความจำกันอีกทีว่า “อย่าไปมัวโง่งอยู่เลยว่า สังขารคือร่างกาย สังขารตายเนาเข้าโลง, ไอ้สังขารอย่างนั้นมันมีความหมายน้อยนัก; คำว่าสังขารโดยที่แท้ มีความหมายกว้าง คือปรุงแต่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลง”.

สิ่งที่เป็นผู้ปรุงแต่ง ก็เรียกว่าสังขาร, สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง ก็เรียกว่าสังขาร, กิริยาอาการที่ปรุงแต่งนั้น ก็เรียกว่าสังขาร; เรียกว่าสังขารหมด. มันยุ่งเท่าไร มันยุ่งเท่าไร : เมื่อมันมีการปรุงแต่งอย่างนี้ มันยุ่งเท่าไร มันมีความทุกข์เท่าไร. ฉะนั้น เขาบอกกรอกหูให้คนโง่งฟัง เป่าปี่ให้แรดฟังว่า เตสฺ วุปลโม สุโข, เตสฺ วุปลโม สุโข; คนหนึ่ง ๆ เคยได้ยินหลายสิบครั้งหลายร้อยครั้งแล้วนะ แต่ก็ยังเป็นแรดอยู่นั่นแหละ ไปเข้าใจว่าสังขารร่างกายที่นอนอยู่ในโลง. คำว่าสังขารนะมันไม่ใช่ร่างกาย; ถูกแล้วมันก็เป็นสังขาร คือถูกปรุงแต่ง, นั่นมันนิดเดียว. ไอ้คำว่า

สังขารมันกว้างกว่านั้น คือทั้งหมด; คือ เหตุที่ปรุงแต่ง ปัจจัยที่ปรุงแต่ง แล้ว ผล
ที่ถูกปรุงแต่ง แล้ว อาการที่เป็นการปรุงแต่ง, หมดนั้นเรียกว่าสังขาร. หยุด
สังขารเสียดิถจะมีความสุข คือหยุดการปรุงแต่งเสียดิถ จะมีความสุข; ไม่
ต้องตาย ไม่ต้องตาย. รู้เถิดว่า ดับสังขารนะ – อุปสโมนะ – ระวังสังขารเสียดิถ
จะมีความสุข; แต่ไม่ได้หมายความว่าตาย อย่าหมายความว่าตาย. ดับสังขารนะ
ไม่ใช่ตาย; ดับสังขารคือหยุดการปรุงแต่งเสียดิถ – อย่ามีผู้ปรุงแต่ง อย่ามีสิ่งที่ถูกปรุง
แต่ง อย่ามีการกระทำที่เป็นการปรุงแต่ง นี่คือการระวังสังขารเสียดิถ – อุปสโม, เตสั
วุปสโม – ระวังสังขารเหล่านั้นเสียดิถ; ระวังสังขารเหล่านั้นเสียดิถ หยุดการปรุงแต่ง
เหล่านั้นเสียดิถ นั้นแหละจะเป็นความสุข.

เดี๋ยวนี้ชีวิตมันมีแต่การปรุงแต่ง : ในแง่หนึ่งเป็นผู้ปรุงแต่ง ในแง่หนึ่ง
เป็นผู้ถูกปรุงแต่ง ในแง่หนึ่งเป็นการปรุงแต่ง; มันก็เลยเป็นทุกข์แหละ เพราะมัน
มีสังขารนั้นแหละเป็นตัวการ, หยุดการปรุงแต่งเสียดิถก็จะไม่มีความทุกข์. นี่มันอยู่
ที่จิตเพียงดวงเดียว มันอยู่ที่จิตเพียงดวงเดียว; ทั้งหมดนี้มันอยู่ที่จิตเพียงดวง
เดียว : บางทีจิตทำหน้าที่ปรุงแต่ง, บางทีจิตกลายเป็นผู้ถูกปรุงแต่ง, บางทีการ
ปรุงแต่งมันมีที่จิตนั้น. ถ้ามีผู้ปรุงแต่ง มีสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง มีการปรุงแต่ง มันก็
เรียกว่ามีสังขาร; มีที่จิตไหนก็เป็นทุกข์ที่จิตนั้นแหละ. ไอ้สังขาร ๆ ๆ นี่มันมีที่
จิตไหน มันก็เป็นทุกข์ที่จิตนั้นแหละ; เพราะฉะนั้น หยุดการปรุงแต่งเสียดิถได้
นั้นแหละ มันก็จะไม่มีความทุกข์.

ดังนั้น ใ้คำว่าชีวิตกับคำว่าจิตนี้มันใช้แทนกันได้ เพราะว่าใ้ที่มันจะทำหน้าที่รู้สึกคิดนึกอะไรได้ มันก็คือจิต; ปัญหามันอยู่ที่รู้สึกคิดนึกได้, ถ้ามันไม่รู้สึกมันไม่คิดนึกได้ มันไม่รับอารมณ์ได้ มันก็เท่ากับไม่มี เรื่องราวมันก็ไม่มี. เดียวนี้มันรู้สึกคิดนึกได้ มันปรุงแต่งมากไป.

นี่เรียกว่าชีวิตคืออะไร ? นี่ชีวิตในแง่ของนามรูป ในแง่ของเบญจขันธ์ ในแง่ของอายตนะทั้ง ๖ มันก็คือสิ่งที่ปรุงแต่ง ๆ ๆ; แล้ว ปรุงแต่งเป็นความคิด ใจเวลาที่สุดขึ้นมาเป็นตัวกู เป็นตัวกู เป็นของกู มีตัวกูขึ้นมาสำหรับให้ถูกใจ ถูกใจ. พอมีตัวกู มันก็พร้อมที่สำหรับจะถูกใจถูกสับ ถูกค่า ถูกนิินทา ถูกกระทำร้าย หรือถูกอะไรต่าง ๆ นานา. ถ้าตัวกูอย่ามีขึ้นมา มันก็ไม่ถูกใจถูกสับ มันว่างไปหมด; มันว่างไปหมด แล้วมันจะถูกใจถูกสับได้อย่างไร.

นี่ชีวิต คือสิ่งที่ขึ้นมาตามเหตุตามปัจจัยที่มันมาทำให้ใจมากขึ้น ๆ; ตั้งแต่เกิดมาจากท้องแม่ มันก็เริ่มใจมากขึ้น ใจมากขึ้น มีตัวกู-ของกูมากขึ้น ก็มี การยึดมั่นถือมั่นตัวกู-ของกูมากขึ้น จนกระทั่งว่า มันเหมือนกับแมงป่อง แห่ ทางไหนมันก็เห่ไปทางนั้น มันจะยกก้ามยกหางขึ้นไปทางนั้นแหละ มันเป็น เหมือนแมงป่อง. ชีวิตมันกลายเป็นใจ เป็นของใจ ใจขึ้นมา ๆ ๆ; จนกว่าความ ทุกข์มันจะสอนให้ สอนให้ที่ว่าอย่าทำอย่างนั้น อย่าทำอย่างนั้น อย่ามีตัวกู อย่ามี ของกู, แล้วมันก็ไม่โผล่หัวออกมาให้ถูกใจถูกสับอีกต่อไป. นี่คือตัวชีวิต.

ต้องรู้จัก-ควบคุมเหตุและปัจจัยที่แวดล้อมชีวิต ให้ถูกต้อง

ปัจจัยที่จะแวดล้อมชีวิต ปัจจัยที่จะแวดล้อมชีวิต เป็นสิ่งที่จะต้องรู้จักกันต่อไป. ปัจจัยของ **ชีวิตทางวัตถุ** ก็คือสภาพร่างกายมันได้อะไรเป็นปัจจัย ? มันได้อาหาร ได้ขนมสด คืออาหารนั้นแหละปรุงแต่งปัจจัยทางร่างกาย ชีวิตทางร่างกาย; **จิต** นี้ ก็คือได้รับอารมณ์ที่ปรุงแต่งจิต; ถ้า **ทางธรรม** ก็คือสติปัญญา คือความรู้ – รู้ผิดก็ปรุงแต่งไปอย่าง รู้ถูกก็ปรุงแต่งไปอย่าง, แต่ก็เป็นความรู้.

ชีวิตทางกายต้องการอาหารธรรมดานี้, ชีวิตทางจิตก็ต้องการอารมณ์หล่อเลี้ยง, ชีวิตทางนามธรรมทางคุณธรรม ก็ต้องการความรู้ สติปัญญามาหล่อเลี้ยง มาส่งเสริม ให้มันเจริญงอกงามก้าวหน้า; อย่างนี้เรียกว่าเป็นเหตุ เป็นเหตุโดยตรง.

ที่นี้ **ปัจจัยแวดล้อม, มีเหตุแวดล้อม ปัจจัยแวดล้อม** อีกพวกหนึ่งน้อย ๆ น้อย ๆ; คืออารมณ์ที่เกิดขึ้นเป็นประจำ เป็นประจำวัน ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ หลายชนิดหลายอย่าง เป็นเรื่องราวเป็นประจำนี้มาแวดล้อม ๆ ๆ เป็นส่วนน้อย, แต่ก็แวดล้อมกันไม่หยุด; แล้วถ้าไม่รู้เท่าทัน มันก็ทำให้เกิดเรื่องใหญ่ได้. เรารู้จักเหตุโดยตรง กับรู้จักเหตุโดยอ้อม : เหตุโดยอ้อมเรียกว่าปัจจัย, เหตุโดยตรงเรียกว่าเหตุ. แต่มันก็ไม่ค่อยแน่นอนนักแหละ : คำพูด ๒ คำนี้คำความมาก; แม้ในพระบาลีเองก็เหมือนกัน, บางที่ใช้คำว่าเหตุแทนปัจจัย ใช้คำว่าปัจจัยแทนเหตุ.

แต่เรารู้กันว่า ถ้ามันเป็นโดยตรง แวดล้อมกันโดยตรง เป็นหลักเป็นประธาน แล้วก็เรียกว่าเหตุ; ถ้ามันแวดล้อมโดยปริยายอยู่รอบ ๆ ก็เรียกว่าปัจจัย ๆ.

เช่นว่า ทำไมหม้อใหม่มันเกิดขึ้นมาในโลกได้ ? ใครลองคิดดูสิว่า หม้อ ภาชนะดินทั้งหลาย มันเกิดขึ้นมาในโลกได้, อะไรเป็นเหตุ ? อะไรเป็นปัจจัย ? เหตุ ที่จะให้เกิดหม้อดิน เครื่องปั้นดินเผาขึ้นมาในโลก ก็คือความต้องการของมนุษย์นั่นแหละ; มนุษย์มันต้องการนั่นแหละ มันเป็นเหตุให้ทำ; ทีนี้ปัจจัยอะไรล่ะ ? ปัจจัย ก็คือ ดินเหนียวบ้าง เครื่องหมุนบ้าง น้ำบ้าง อะไรบ้าง, เหล่านี้มันก็เป็นปัจจัย ถือเป็นเหตุโดยอ้อม.

เรื่อง เหตุ-ปัจจัย นี้มันมีอยู่ ๒ ชั้นอย่างนี้. ถ้ามันเป็นเหตุโดยตรง เป็นเหตุใหญ่ เหตุประธานแล้วก็เรียกว่า เหตุ; ถ้ามันแวดล้อมส่งเสริมโดยอ้อม เราก็เรียกว่า ปัจจัย. แต่อย่าลืมว่า แม้ในพระบาลีเองบางทีก็ใช้สับสนกัน กลับกันก็มี; แต่โดยหลักใหญ่ใจความนี้ ก็ให้เข้าใจไว้อย่างนี้ ว่าเหตุโดยตรง กับเหตุโดยอ้อม.

เหตุที่เกิดทุกซ์โดยตรง มันก็คือตัณหาอุปาทาน; ที่เป็นปัจจัยแวดล้อมโดยอ้อม มันก็อารมณ์ต่าง ๆ นี้. แล้วก็ที่มันปรุงแต่งกันอย่างน่าดู เป็นสายยาวยืด ก็คืออิทัปปัจจยตา อิทัปปัจจยตา ปรุงแต่งเป็นเหตุ ปรุงแต่งกันมาตามลำดับ โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง, แล้วแต่จะมอง; บางกรณีเรามองสิ่งนี้เป็นเหตุ สิ่งนี้เป็นปัจจัย, แต่ในบางกรณี สิ่งที่เคยมองเป็นปัจจัย มากลายเป็นเหตุก็มี. แต่ถ้าว่าในสายของปฏิจจสมุปบาท ใช้คำว่าปัจจัยทั้งนั้นเลย : อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร, สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ, วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป, นาม-รูปเป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ, เรื่อยไปจนถึงความทุกซ์แหละ; ใช้คำว่าปัจจัยหมด. มันก็มีส่วนที่เป็นเหตุ เช่นอวิชชาที่มันเป็นเหตุตั้งต้น เป็นเหตุอันใหญ่ เป็น

เหตุเป็นประธาน. มันมีกฎตายตัวของมัน : เหตุให้เกิดผล เหตุให้เกิดผล เหตุให้เกิดผล เหตุให้เกิดผล; จะเรียกว่าปัจจัยก็ได้ มันก็ให้เกิดผลเหมือนกันแหละ เพราะมันมีลักษณะเป็นเหตุ.

เดี๋ยวนี้เรา – ชีวิตนี้ก็มันมีเหตุตรงที่ ความไม่รู้ : เด็ก ๆ เกิดมาจากท้องแม่ ไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ, นี่เป็นเหตุตั้งต้น เป็นจุดตั้งต้น; ที่ได้ปัจจัยอะไรเข้ามา มันก็รู้ผิด รู้ผิด ทำผิด จนเป็นความทุกข์.

เรื่องกรรมเก่าในหนหลังนั้น ไม่ต้องเอามาพูดก็ได้ เพราะพระพุทธเจ้าเอง ท่านก็ได้ตรัสไว้ชัดเจนโดยตรงว่า “สุข ทุกข์ มิใช่ผลของกรรมเก่า”; สุขและทุกข์มิใช่ผลของกรรมเก่า อย่าไปมัวโง่ มัวเอากันแต่กรรมเก่า ยึดถือกันแต่กรรมเก่า. สุขทุกข์นี้ มันเกิดมาจากการทำผิดหรือทำถูก ในเรื่องของเหตุและปัจจัยที่นี้และเดี๋ยวนี้ คืออิทัปปัจจยตาที่นี้และเดี๋ยวนี้; ถ้าเราทำถูกไม่เกิดทุกข์หรือ, ถ้าเราทำผิดจะต้องเกิดทุกข์. แม้ว่ากรรมเก่ามันจะสร้างมา; สมมติว่ามีและสร้างมาสำหรับจะเป็นทุกข์, แต่ถ้าเราปฏิบัติถูกต้องตามกฎอิทัปปัจจยตาอยู่แล้ว ยกเลิก, อย่างภาษาเด็ก ๆ – ภาษาการพนัน ก็ว่า เจ้า, เจ้าไป – ยกเลิก. มีการปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎของอิทัปปัจจยตา ที่นี้และเดี๋ยวนี้เถอะ สามารถจะปะทะหน้ากับกรรมเก่า กรรมเก่าอะไรก็ตาม; ฉะนั้น เราไม่ต้องไปสนใจมันก็ได้ ยึดหลักอิทัปปัจจยตาให้ถูกต้องให้มั่นคง ให้แน่นนอนอยู่ที่นี้, กรรมเก่าจะเข้ามาอย่างไร ก็กระเด็นไปกลับไปไม่มีความหมาย. นี่ปัจจัยที่แท้จริง มันอยู่ที่วิชาหรือวิชาที่นี้และเดี๋ยวนี้, ทำผิดหรือทำถูก ที่นี้และเดี๋ยวนี้, มันจึงจะเกิดเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ขึ้นมา.

แต่ว่าคนเขามักจะยกไปให้เป็นเรื่องของกรรมเก่า; มันพิสูจน์ไม่ได้ มันพิสูจน์ไม่ได้ มันก็เลยได้เปรียบ ไม่มีทางผิด; แล้วมันก็โง่ – โง่คนเหล่านี้มันก็โง่ ในการที่จะปฏิบัติตามกฎที่บัญญัติมาให้ถูกต้อง ให้ถูกต้อง.

เหตุปัจจัยต้นตอ คือความรู้ หรือความไม่รู้ : ถ้าไม่รู้ก็เดินผิดเป็นสายมาเลย, ถ้ารู้ก็เดินถูกเป็นสายมาเลย; นั่นแหละเหตุปัจจัยที่แท้จริงนะ มันอยู่ที่นั่น. ทำตรงนี้อย่าให้ผิด อย่าให้มีความผิด ให้ถูกต้อง, ควบคุมอิทัปปัจจยตาให้ เป็นไปแต่ในทางที่ถูกต้อง, ความทุกข์ไม่เกิด ไม่อาจจะเกิด; แม้ที่ว่ากำลังเกิดอยู่ มันก็จะหยุดลงทันทีแหละ ถ้ามีอิทัปปัจจยตาที่ถูกต้องเข้ามา มีสติปัญญาเห็น เช่นนั่นเอง เช่นนั่นเอง, แล้วมันปรุงแต่งไม่ได้ มันเป็นสังขารไม่ได้ มันปรุงแต่งไม่ได้ มันก็ไม่มี ความทุกข์.

รู้ความเป็นมาเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของชีวิต

ที่นี้มาดูกันว่า ไฉนการที่เป็นมาตามเหตุตามปัจจัย เป็นอย่างไร. เรา รู้แล้วว่า ชีวิตหรือจิตคืออะไร เรารู้ว่าปัจจัยคืออะไร แล้วก็มารู้อีกที่ว่า การเป็นไป ตามเหตุตามปัจจัยนั้นเป็นอย่างไร. การเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยนี้ เป็นเรื่องของ ธรรมชาติ. เกิดมาจากท้องแม่ ก็เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยที่เข้ามาแวดล้อม ได้กิน อาหาร ได้รับการประคบประหงม เจริญเติบโตมาตามเหตุตามปัจจัย; โดยทาง วัตถุ โดยทางวัตถุ นี้ก็เป็นมาตามเหตุตามปัจจัย. ที่นี้โดยทางจิต มันก็คือเวทนา ที่เด็กทารกนั้นเริ่มได้รับเป็นครั้งแรก และได้รับต่อมา ๆ ๆ เป็นเวทนา ก็เป็นเหตุ

ปัจจัยในทางจิต. ทีนี้เมื่อได้รู้ความจริงเรื่องทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ มันก็เป็นเหตุปัจจัยในทางคุณธรรม; ชีวิตในระดับที่เป็นคุณธรรม มันก็ตั้งต้น, แล้วก็ตั้งต้น มีคุณธรรมสูงขึ้น ๆ.

ว่าซ้ำอีกทีว่า **ชีวิตในแง่ของวัตถุ** มันก็มีความเป็นไปตามวัตถุ ตามเรื่องของวัตถุที่เข้ามาเกี่ยวข้อง; ทีนี้ **ชีวิตในด้านของจิต** ที่เป็นตัวจิต มันก็จะเป็นไปตามเวทนา คือสุขหรือทุกข์ หรืออทุกขมสุข ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง; ทีนี้ **ชีวิตในด้านคุณธรรม** คุณธรรม, มันก็จะเป็นไปตามความรู้หรือสติปัญญา – รู้ทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์เป็นต้นนี้เข้ามา เข้ามาเกี่ยวข้อง. เราอย่าพูดว่า ชีวิต ชีวิตลุ่ม ๆ ค่ำเดียว เดียวมันจะเป็นเด็กทารกในท้อง ไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ. ว่า **ชีวิตในด้านจิต** ด้านกายนั้น มันมีอะไรเป็นปัจจัย แล้วเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้นอย่างไร; **ชีวิตในส่วนที่เป็นจิตนั้นนะ** มันมีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยและเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยนั้นอย่างไร; และ **ชีวิตในด้านที่เป็นคุณธรรมนะ** เป็นคุณธรรมของชีวิตนะ มันมีอะไรเป็นปัจจัย และมันเป็นมาตามเหตุตามปัจจัยอย่างไร, **ข้อนี้เป็นเรื่องสติปัญญาแล้ว** – ถ้าความรู้ไม่ถูกต้อง คือไม่มีสติปัญญา มันก็จะเป็นไปอย่างไม่ถูกต้อง ถ้าความรู้มันถูกต้อง คือมันมีสติปัญญาจริง ให้อชีวิตนี้มันก็เป็นมาอย่างถูกต้อง. **ขอให้เรารู้จักความเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย.**

เดี๋ยวนี้เมื่อยังไม่รู้ ปล่อยมาตามบุญตามกรรม ก็ตามอำนาจสัตยชาติญาณ สัตยชาติญาณ รู้ตามธรรมชาติ รู้ตามธรรมชาติ ไม่ต้องมีใครสอน; แต่แล้วโง่ทั้งนั้นแหละ คือรู้สำหรับจะยึดมันถือมันทั้งนั้นเลย ถ้าปล่อยมาตามสัตยชาติญาณ; จนกว่าจะมีความรู้ทางภาวิตญาณ คือฉลาดแล้ว ถูกความทุกข์กัดเอา กัดเอาจนรู้

เรื่องดี ไม่ปล่อยให้เป็นทุกข์ได้อีกต่อไป ความรู้นี้เป็นความรู้ที่เจริญขึ้นมาใหม่ เรียกว่าภาวิตญาณ. พอเรามีภาวิตญาณอย่างนี้ ชีวิตนี้ก็เข้าไปตามภาวิตญาณ, ภาวิตญาณเป็นปัจจัยประคับประคองชีวิตนี้ให้เป็นไป มีความทุกข์น้อยลง ๆ จนกระทั่งไม่มีความทุกข์เลย.

“ตนพึ่งตน” คือสิ่งสำคัญที่สุดที่ต้องสนใจให้ถูก

ที่นี้ที่ว่า มันจะต้องสนใจต่อไป สนใจต่อไป ในการที่ชีวิตนี้เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย : ยังจะต้องสนใจอีกเรื่องหนึ่งซึ่งสำคัญที่สุด สำคัญที่สุด แล้วเราก็เียงต่อใจเรื่องนี้นักอยู่มาก; คือคำที่กล่าวว่า ตนพึ่งตน, ตนพึ่งตน. คนโง่มันก็จะถามว่า ถ้าตนเป็นทุกข์แล้วจะพึ่งตนได้อย่างไร ? ใจตนพึ่งตนนะ, เมื่อชีวิตมันมีความทุกข์ แล้วมันจะพึ่งตนได้อย่างไร ? ก็ดูที่ตรงนี้ที่ว่า ใจชีวิตที่เป็นทุกข์นั้นแหละ ความทุกข์มันกัดเอา ๆ นั้นแหละ แล้วชีวิตนั้นมันจะรู้ ๆ – รู้จักความทุกข์ รู้จักเหตุให้เกิดความทุกข์ แล้วมันจะรู้จักดับทุกข์ได้. ใจชีวิตตัวนั้นแหละ หรือว่าจิตนั้นแหละ ที่มันโง่นะ แล้วมันไม่มีใครมาช่วยได้, นอกจากมันเองจะหายโง่เสีย; พอมันเองหายโง่เสีย รู้จักช่วยตัวเอง มันก็คือว่า “ตนมันพึ่งตน”.

ขอย้อนไปกล่าวถึงว่า เด็กทารกเกิดขึ้นมา ไม่รู้เรื่อง ไปจับไฟ; เอ้า, ร้อน ที่นี้ไม่จับ นี่ก็ตนพึ่งตน ตนมันสอนตน ตนมันรู้จักอะไรขึ้นมาด้วยตน แล้วมันก็ไม่ทำผิดด้วยตน. ฉะนั้น ในกระแสแห่งชีวิตที่เป็นมา ๆ เป็นมานะ มันสอน

ให้ฉลาดขึ้นทุกคราวที่มีความทุกข์แหวะ; แต่คนโง่มันไม่รับเอา. ความทุกข์มันสอนให้ฉลาด แต่คนโง่มันไม่รับเอา มันมานั่งร้องไห้ฮือ ๆ เสีย, แล้วมันไปโทษผีสาวเทวดาที่ไหนก็ไม่รู้ มันก็ยิ่งโง่หนักขึ้นไปอีก; ถ้าอย่างนี้แล้วไม่มีทางดอกที่ว่าตนจะพึ่งตน ไม่มีทางที่ตนจะเป็นที่พึ่งแก่ตน. ถ้าตนจะเป็นที่พึ่งแก่ตน มันต้องฉลาดขึ้นทุกที ที่ความทุกข์เกิดขึ้น; ทุกทีที่ความทุกข์เกิดขึ้น ขอให้รู้เรื่องนั้นแล้วก็ไม่ทำผิดเช่นนั้นอีกต่อไป. นี่ไม่ต้องมีใครมาช่วย มันสอนมันเอง มันสอนอยู่ในตัว. ถ้าเราจะว่าพระพุทธเจ้าช่วย นั่นมันอีกความหมายหนึ่งนะ; พระพุทธเจ้าท่านก็สอน ให้รู้จักวิธีที่จะพิจารณา ให้รู้จักทำให้ฉลาดในเหตุการณ์นั้น ๆ นะ เรียกว่าตนพึ่งตนเหมือนกัน.

เรามักจะสอนเขาว่า “ตนพึ่งตน” กันอย่างผิว ๆ อย่างเรื่องโลก ๆ เรื่องผิวนอกนะ : ทำนากินเองสิ ใครจะมาทำให้กินเล่า นี่ตนพึ่งตน; อย่างนี้มันพึ่งตนอย่างเด็ก ๆ. แต่ตนพึ่งตนอย่างแท้จริง ที่มันเป็นอยู่ในส่วนลึกของชีวิตนะ : ใ้อชีวิตตัวเดียวกันนั้นแหละ มันต้องช่วยตัวมันเอง, ใ้อชีวิตไหนเป็นทุกข์ ชีวิตนั้นแหละต้องช่วยตัวมันเองให้รู้จักทุกข์ แล้วให้พ้นจากความทุกข์; นั่นแหละคือ “ตนพึ่งตนอันแท้จริง”.

ถ้าตนพึ่งตนกันอย่างนี้เรื่อย ๆ ไป ไม่เท่าไรก็เป็นพระอรหันต์แหละ : ตนพึ่งตนจะสูงขึ้นไป สูงขึ้นไป จนกระทั่งเป็นพระอรหันต์โดยแน่นอน. รู้จักตนพึ่งตนว่ามันเป็นไปได้แบบนี้ มันนำอสังขรย์ที่สุด ว่าความทุกข์นั้นแหละมันสอนความโง่กลายเป็นความฉลาด เพราะว่าความทุกข์นั้นแหละมันบีบคั้นหรือมันสอน

ให้ มันเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นมาในตน ก็เลยเรียกว่า “ตนพึงตน”. ขอให้ทุกคน ทำให้ได้ใน การที่จะฉลาดขึ้นมาด้วยตน ทุกคราวที่มีความทุกข์เกิดขึ้น.

เดี๋ยวนี้มันมีตัวตน โง่ ๆ มันก็มีความทุกข์มาก, แล้วก็มีความน้อยหรือ ตัวตนที่ถูกต้องมากขึ้น ก็มีความทุกข์น้อยลง; แล้วในที่สุดไม่มีตัวตนเลย ไม่มีตัวตนเลย ก็ไม่มีความทุกข์เลยเหมือนกัน. เดี่ยวนี้มันยังโง่ มันยังต้องมีตัวตน ก็จำเป็นแหละ แต่ขอให้มีความที่มันถูกต้องขึ้น ถูกต้องขึ้น อย่าให้เป็นตัวตนที่ โง่เขลา ๆ อยู่เลย ฉลาดขึ้น ๆ นี่มันเปลี่ยนไปในตัวมันเอง เป็นที่พึ่งของตน ตนเป็นที่พึ่งของตน; จนกระทั่งรู้ถึงที่สุดว่า โอ้, ตน ๆ นี้ไม่มี, ตนนี้ไม่มี. ถ้าจะเรียกว่าชีวิตก็มีแต่ชีวิตล้วน ๆ ไม่ควรเอามาเป็นตน : นามรูปก็ไม่ควรเอามาเป็นตน, ชั้น ๕ ก็ไม่ควรเอามาเป็นตน, อายุขณะทั้ง ๖ ก็ไม่ควรเอามาเป็นตน; มันก็ไม่มีตน ฉลาดถึงที่สุด ไม่มีตัวตน; นี่มันก็ใครช่วยล่ะ ? ใครช่วยล่ะ ? คือ ความทุกข์มันสอนให้ในตน ในตัวตน. พระพุทธเจ้าจะมาช่วยแก้ไขให้โดยทันที ไม่ได้หรอก; แต่ท่านแนะวิธีให้ว่า มันจะคิดอย่างไร จะศึกษาอย่างไร, หรือมีเค้าเงื่อนอย่างไร ก็บอกให้. ตัวเองต้องมาทำการแก้ไขตนเอง ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตนเอง ในลักษณะที่ตนพึงตน ตนพึงตน.

พระพุทธเจ้าท่านสอนให้ตนพึงตนนะ ของคนโง่ที่ยังมีตัวตนนะ ก็ต้องทำอย่างนี้แหละ; แต่ถ้ามันฉลาดเสียแล้ว มันไม่มีตัวตนแล้ว, พระพุทธเจ้าไม่สอน ไม่มีอะไรจะสอนหรอก; ถ้ามันยังมีตัวตนยังโง่อยู่, ยังมีเรื่องที่จะต้องสอน : อย่าเอาตัวตนเป็นตัวตน ให้เป็นของธรรมชาติ เป็นตามธรรมชาติ เป็นชั้น เป็นธาตุ เป็นอายตนะ เป็นนามรูป เป็นชีวิตล้วน ๆ ตามธรรมชาติ, อย่าเอาเป็นตัวตน.

นี่เริ่มรู้จักทำที่พึ่งให้แก่ตน ด้วยการศึกษจากตัวคนที่เป็นทุกข์. ตัวตนชนิดที่เกิดขึ้นแล้วขบถนั้นนะ หรือตัวตนชนิดที่เกิดขึ้นแล้วเป็นที่รองรับการ เบียดเบียนรอบด้านนะ มีความทุกข์รอบด้าน เพราะมีตัวตนขึ้นมารองรับ มากอย รองรับ : อย่าเอาถับมันเลย.

ปัจจัย ๓ ขั้นตอนที่จะทำชีวิตให้หลุดพ้น

เดี๋ยวนี เราจะเพิ่มความรู้ที่ถูกต้อง คือปัจจัยที่จะช่วยให้ชีวิตดีขึ้นนั้น อย่างไร ? นี่เราจะทำจะสร้างปัจจัยที่ทำให้ชีวิตดีขึ้นนี้อย่างไร ? มันมีอยู่ ๓ ขั้นตอน : ๓ ขั้นตอน ที่จะทำให้เกิดปัจจัยที่ถูกต้อง ที่จะปรับปรุงชีวิตให้หลุด พ้นนี้.

ขั้นแรก คือ ได้ยินได้ฟัง, ศึกษาได้ยินได้ฟัง ทำให้เกิดการได้ยินได้ฟัง, นี่เป็นข้อแรก; แล้วขั้นที่ ๒ ก็ เอามาใคร่ครวญ ใคร่ครวญโดยเหตุโดยผลว่าเป็น อย่างนั้นไหม เป็นอย่างนั้นไหม และเป็นอย่างไร, นี้เรียกว่าใคร่ครวญ; ทีนี้ขั้นที่ ๓ เมื่อเห็นว่อย่างไรมันคงจะดับทุกข์ได้ ก็ ลองปฏิบัติ, ยังไม่ได้เชื่อทั้งร้อย เปอร์เซนต์หรอก แต่มีเหตุผลว่าจะดับทุกข์ได้ ก็ลองปฏิบัติ, ลองปฏิบัติไป โอ้, มันดับทุกข์ได้ ทีนี้เอาเลย.

เขาเรียกเป็นบาลียุ่ง ๆ ว่า ปรัต โฆโส – การโฆษณาของผู้อื่น : ของ พระพุทธเจ้า หรือของใครก็ตาม ของสาวกของใครก็ตาม คนอื่นเขาพูด เรียก ปรัต โฆโส – ฟัง ๆ; แล้วก็ โยนิโสมนสิการ – เอามาใคร่ครวญอยู่ในใจอย่างถูกต้อง

เพื่อให้หายโง่; ครั้นใคร่ครวญอยู่ ๆ รู้ว่า เออส่วนนี้จะดับทุกข์ได้ คงจะดับทุกข์ได้ เราก็ ลองปฏิบัติ (– ธรรมานุธรรมปฏิบัติ) : ยังไม่เชื่อ ยังไม่เชื่อร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่ว่ามีวิแววว่า มันคงจะดับทุกข์ได้ ก็ลองปฏิบัติดูสิ. เช่น พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า ให้ควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ให้มีสติปัญญาในขณะแห่งผัสสะ, อย่างนี้เป็นต้น; ก็ลองปฏิบัติดูสิ เดี่ยวมันก็จะดับทุกข์ได้, ทีนี้ก็ เชื่อ ๆ ๆ. นี่จะเป็นอุบาสก อุบาสิกา ที่แท้จริง.

ที่แรกก็เป็นอุบาสก อุบาสิกา นกแก้วนกขุนทองไปก่อนเกิด. ผู้ใหญ่เขาจับเด็ก ๆ มาให้มันว่า พุทธัง สรณัง คัจฉามิ มันก็ได้; เพราะฉะนั้น ก็เป็นอย่างที่ไม่มีสติปัญญา มันเชื่อ เพราะมันเชื่อคนพูด คนบังคับ คนจัดให้ทำ. นี่สรณาคมน์ชั้นนี้เป็นขั้นต้น และเป็นกันโดยมาก. แต่ถ้าดับทุกข์ได้แล้ว เห็นความดับทุกข์ได้จริง พระพุทธเจ้าสอนจริง ถูกจริง พระสงฆ์ก็ดับทุกข์ได้จริง แล้วเชื่อ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์จริง แล้วก็ว่าออกมาเอง ไม่ต้องมีใครสอน, พุทธัง สรณัง คัจฉามิ ออกมาเอง; นี่เป็นสรณาคมน์ที่แท้จริง. ถ้ายังไม่ถึงขั้นนี้เป็นสรณาคมน์เด็ก ๆ เป็นสรณาคมน์นกแก้วนกขุนทอง สอนให้ร้องมันก็ร้องได้ว่า พุทธัง สรณัง คัจฉามิ.

มีไตรสรณาคมน์ที่ถูกต้องเป็นปัจจัยให้ชีวิตเดินถูกทาง

เฮ้, ทีนี้ ก็มาวินิจฉัยดูว่า ตัวเองนั่นแหละอยู่ในสรณาคมน์ชนิดไหน ? ตัวเราเองนี่แหละอยู่ในสรณาคมน์ชนิดไหน ? อยู่ในสรณาคมน์นกแก้วนกขุนทองหรือหาไม่ ? หรือมันได้เห็นชัดว่า มันดับทุกข์ได้จริง พระพุทธเจ้าตรัส

รู้การดับทุกข์ได้จริง ธรรมะนี้ดับทุกข์ได้จริง พระสงฆ์ก็ปฏิบัติดับทุกข์ได้จริง
 แล้วก็ชอบพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ รักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เคารพ
 พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หวังเอาเป็นที่พึ่ง แล้วก็ร้องออกมาว่า พุทธัง
 สรณัง คัจฉามิ ?

ไอ้เรื่องนี้มันมีเรื่องน่าหัว มันจะเรียกว่าความลับก็ได้ : ไอ้พิธีเอาคน
 มารับ พุทธัง สรณัง คัจฉามิ นี้ ไม่มีดอก – ในครั้งกระโน้นมันไม่มีดอก; มันเพิ่งมี
 ตอนหลัง ๆ นะ เมื่ออยากจะให้ทำพิธีเอาคนมาบวชโดยที่มันยังไม่รู้อะไร; มาสอน
 ให้มันว่า. ถ้าจะมีว่า พุทธัง สรณัง คัจฉามิ แล้วมันจะมีเฉพาะไว้ฟังพระพุทธเจ้า
 พูด หรือใครก็ได้ จนเข้าใจเห็นชัดว่า โอ้, นี่มันดับทุกข์ได้จริง พระพุทธเจ้าตรัส
 เรื่องดับทุกข์ได้จริง; พอเข้าใจจริง เข้าใจเต็มที่ ก็จึงร้องออกมาเองว่า ข้าพเจ้าขอ
 ถี้อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ จนตลอดชีวิต.

พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนให้ว่า พุทธัง สรณัง คัจฉามิดอก; เดียวนี้คน
 มันเก่ง มันสอนให้คนอื่นว่า พุทธัง สรณัง คัจฉามิ ซึ่งตัวมันเองก็ไม่รู้ว่า พุทธังอยู่
 ที่ไหน ชัมมังอยู่ที่ไหน, มันเป็นประเพณีล้วน ๆ เห็นไหม? บางทีพระที่ให้ศีล
 นั้นแหละ มันยังโง่งจนไม่รู้ว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ที่ไหน มันก็ให้ศีล
 ได้ทั้งนั้นแหละ, มันเป็นให้ศีลตามประเพณี ตามจารีตประเพณี. ไอ้พระที่ให้ศีล
 มันก็ไม่รู้ว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างไร; แล้วไอ้อย่างนี้มักจะจองหอง
 อวดดีเสียด้วยนะ สอนยากเสียด้วยไอ้คนอย่างนี้.

ถ้ามันรู้ว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นอย่างไร, มันก็มีความสมควรที่จะบอกผู้อื่นว่า พุทธัง ธรรมัง คัจฉามิ, มันรู้สึกอยู่ในใจ; แต่แล้วมันก็ยากที่ว่า ไอ้คนที่ได้ยินได้ฟังนั้น มันจะรู้หรือไม่ มันจะเข้าใจหรือไม่ มันจะเป็นเป่าปี่ให้เรดฟังหรือไม่. นี่เราจึงต้องช่วยกัน ต้องช่วยกัน ต้องพูดจากันแล้ว พูดจากันอีก ว่าพระพุทธเป็นอย่างนั้น พระธรรมเป็นอย่างนี้ พระสงฆ์เป็นอย่างนั้น; จนกระทั่งรู้จริง รู้จริง แล้วยินดีจริง ยินดีที่ได้รับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์มาเป็นสรณะ. นี่เราจะต้องทำอย่างนี้ มันจึงจะ เกิดเหตุ หรือเหตุเกิดปัจจัยที่แท้จริง ที่ถูกต้อง ที่จะมาแวดล้อมชีวิตนี้ให้เดินถูกทาง เดินมาจากความทุกข์มาสู่ความดับทุกข์นะ; ชีวิตนี้ก็วิวัฒนาการมาในทางที่น่าพอใจ น่าชื่นใจ น่าปรารถนา, เป็นชีวิตที่ได้เหตุปัจจัยที่ถูกต้อง, ก็วิวัฒนาการมาในทางที่จะไม่ต้องเป็นทุกข์.

ควรพิจารณาตนเองให้มีภาวิตญาณประจำวัน

เดี๋ยวนี้เราเป็นอย่างไร ? เอ้า, คูต่อไป คูต่อไปว่า เดี่ยวนี้เรากำลังเป็นอย่างไร ? เรากำลังอยู่ในสภาพเช่นไร ? เรามีภาวิตญาณ, ภาวิตญาณ - ญาณที่จะรู้แจ้งเห็นจริง ที่ดับทุกข์ได้, นี้เพียงพอหรือยัง ? หรือว่ายังมีแต่สัญชาตญาณ ยังมีแต่สัญชาตญาณอยู่ตามเดิม ? มันก็จะโง่เท่าเดิม จะบ้าเท่าเดิม จะหลงเท่าเดิม จะเห็นแต่เรื่องกินเรื่องเอร็ดอร่อยทางอายตนะ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; นั่นสัญชาตญาณเดิมมันมีเท่านั้นแหละ.

เพราะฉะนั้น เราจึงเห็นคนที่กำลังเป็นทุกข์เดือดร้อนอยู่มากมายทีเดียว เพราะไม่มีความรู้เรื่องสติปัญญาที่แท้จริง มันจะเอาแต่ตามที่กิเลสมันต้องการ : มันมีกิเลสเป็นตัวตน กิเลสมันต้องการอย่างไร มันก็จะเอาอย่างนั้น, เมื่อไม่ได้มัน ก็โกรธ ไม่ได้มันโกรธมาก, ได้ไม่ดีมันก็ยังโกรธ 'ได้น้อยไปมันก็ยังโกรธ; คนโง่ มันต้องเป็นอย่างนั้นเสมอ. ถ้ามันรู้เห็นตามที่เป็นจริงแล้ว มันไม่โกรธให้เป็นทุกข์ดอก มันไม่ต้องโกรธให้เป็นทุกข์ดอก; จะไปโกรธทำไม. พอโกรธมันก็กลายเป็นคนโง่, มันเป็นอย่างนั้นเอง จะต้องไปโกรธทำไม, ไปโกรธให้กลายเป็นคนโง่ มันก็ไม่ใช่พุทธบริษัท. พุทธบริษัทมันโง่ไม่ได้นะ; พุทธะแปลว่า ผู้รู้ แล้วก็ผู้ตื่น แล้วก็ผู้เบิกบานนะ - รู้สิ่งที่ควรจะรู้ ตื่นจากหลับคือกิเลส แล้วก็เบิกบานอยู่ด้วยความสุข : นี่จึงจะเรียกว่าเป็นพุทธะ.

เดี๋ยวนี้มันยังโกรธ หันรีหันขวางอยู่เหมือนแมงป่อง : จี๋เข้าไปทางไหน มันก็หันก้ามไปทางนั้น; นี่มันเหมือนกับแมงป่อง มันโง่เท่าไร มันโง่เท่าไร. ไม้สักตัวอย่างอื่นมันก็ไม่โง่อย่างนั้นดอก; เช่นงูพิษอย่างนี้ มันไม่โง่เหมือนแมงป่อง มันไม่หันรีหันขวางเหมือนแมงป่อง.

เราจึงพยายามพัฒนาชีวิต ให้เปลี่ยนจากสัตถุชาติญาณ ความรู้ลึกตาม สัตถุชาติญาณอย่างสัตว์ธรรมดาสามัญ มาเป็นภาวิตญาณ เป็นพระอรหันต์, หรือเป็นบุรุษขั้นดี เป็นกัลยาณบุรุษ. อย่ามัวเป็นบุรุษเต็มขั้นอยู่เลย; บุรุษเต็มขั้น - รั้ง่าย โกรธง่าย เกล็ดง่าย กลัวง่าย ตื่นตื้นง่าย วิตกกังวลนอนไม่หลับ อิจฉาริษยา แผลเผาตัวเอง คูหมิ่นผู้อื่น แล้วก็สร้างแต่ความขัดแย้ง; ความขัดแย้ง

ในบาลีเรียกว่าความอุบาทว์(อุปัททว), อุบาทว์ คือความขัดแย้ง ความขัดแย้งคืออุบาทว์; มีแต่ความขัดแย้ง ไม่เห็นเช่นนั้นเอง ของสิ่งที่เป็นคู่ ๆ. คนชนิดนี้ มันบ้าดี มันหลงดี มันจมดี แล้วมันก็คิดว่ามันดี มันก็เห็นคนอื่นเป็นคนเลว คนไม่รู้; ตัวเองบ้าดี หลงดี เมาดี จมดี ไม่มีความถูกต้องเลย ไม่มีความถูกต้องเลย.

ช่วยปรับปรุงกันเสียใหม่ อย่าบ้าดี อย่าหลงดี อย่าเมาดี อย่าจมปลักอยู่ในสิ่งที่เรียกว่าดี ดี ดี; ขึ้นมาเสีย อยู่ในความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้องดีกว่าปลอดภัย. คำว่าถูกต้อง ถูกต้องนี้ บ้าไม่ได้ เม่าไม่ได้ หลงไม่ได้; แต่ถ้าดี ดี ไม่แน่, บุญก็เหมือนกัน มันไม่แน่ บุญก็ยังบ้าได้ เม่าได้ จมได้; เอาความถูกต้องดีกว่า.

สัมมา สัมมา แปลว่าถูกต้อง, สัมมัตตะแปลว่า ความถูกต้อง. ให้มีสัมมัตตะ – ความถูกต้อง ตามอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาทิฏฐิ – ความเห็นถูกต้อง, สัมมาสังกัปป – ฝืนถูกต้อง, สัมมาวาจา – พูดจาถูกต้อง, สัมมากัมมันโต – การงานถูกต้อง, สัมมาอาชีโว – ดำรงชีวิตถูกต้อง, สัมมาวายาโม – พากเพียรถูกต้อง, สัมมาสติ – ระลึกระจำจิตอยู่อย่างถูกต้อง, สัมมาสมาธิ – มีความมั่นคงแห่งจิตใจถูกต้อง, นี้เรียกว่า มีความถูกต้องส่วนเหตุ; แล้ว มีความถูกต้องส่วนผลอีก ๒ อย่าง คือสัมมาญาณะ – มีความรู้ถูกต้อง, สัมมาวิมุตติ – หลุดพ้นถูกต้อง; รวมเป็น ๑๐ ประการ นี้เรียกว่าความถูกต้อง; บ้าไม่ได้ เม่าไม่ได้ หลงไม่ได้ จมไม่ได้. แต่ถ้าเรื่องดี เรื่องบุญตามแบบของคนโง่ ดีหรือบุญตามแบบของคนโง่นี้ บ้าได้ เม่าได้ หลงได้ จมปลักอยู่ที่นั่นได้ ไม่ไปไหนดอก, มันก็นอนเป็นทุกข้ออยู่ในปลักที่ว่า “มันเรียกว่าดี ดี” นั่นแหละ แล้วก็บ้าในที่สุดแหละ.

อาตมาอยากจะพูด ที่ท่านทั้งหลายอาจจะไม่เชื่อก็ได้ล่ะ ว่าไอ้คนบ้าทั้งหมดในโลก มีอยู่ที่ร้อยล้านคน, คนบ้าทั้งหมดในโลกที่มันเป็นบ้านั้น เพราะมันบ้าดีทั้งนั้นแหละ. ไปหาคนบ้ามาคุยสักคนสิว่า คนบ้าคนไหนที่มันไม่ได้เนื่องมาจากบ้าดี; มันอยากเป็นนายกรัฐมนตรีโน่น – มันลากเกวียนอยู่ที่นี่ มันขับรดมันลากเกวียนอยู่ แต่มันอยากจะเป็นนายกรัฐมนตรี แล้วมันก็ได้บ้าจริง ๆ เหมือนกัน. มันบ้าอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมีมูลมาจากบ้าดี หลงดี จมดี แล้วก็ได้บ้ากันจริง ๆ ในโลก. ถ้าไม่บ้าดี ไม่หลงดี แล้วบ้าไม่ได้หรอก, คนเรา.

ถึงเรื่องฆ่าตัวตายก็เหมือนกันแหละ : ที่มันได้ฆ่าตัวตาย ฆ่าตัวเองตาย ฆ่าลูกฆ่าเมียก่อน แล้วฆ่าตัวเองตาย มันบ้าดี มันยึดดี มันหลงดี มันก็ไปคิดว่า ดี เพราะว่าฆ่าไอ้พวกเหล่านี้เสียให้หมด รวมทั้งตัวเอง แล้วจะได้ดี; มันฆ่าตัวเอง ฆ่าเพื่อน ฆ่า... กระทั่งฆ่าพ่อ ฆ่าแม่ มันก็ทำได้, ไอ้พวกบ้าดี; แล้วมันก็จะต้องอวดดี มันก็จะต้องหลงดี มันก็จะต้องยกหูชูหาง. นั่นแหละ เรื่องบ้าดี เรื่องหลงดี ระวังให้ดี ๆ. ใครไม่เคยเป็น นี้ดูจะไม่มีหรอก; มันมีแต่ว่าเป็นมาก เป็นน้อย เท่านั้นแหละ ไอ้เรื่องบ้าดี หลงดีนะ, เพราะมันถูกสอนมาตั้งแต่เด็ก ๆ นะ. นำสงสารไอ้ลูกเด็ก ๆ พ่อแม่มันสอนให้มัน – ดี ๆ ๆ ๆ, บ้าดี จนบ้าดี จนหลงดี จนเจ็บไข้ตายไปเสียแล้วก็มากเพราะมันบ้าดี มันเรียนจนเป็นบ้า เป็นโรคตาย; อย่างนี้ชีวิตมันเดินไปไม่ถูกต้อง มันไปยึดมันในเหตุปัจจัยที่ทำให้ผิด ให้สับสน ให้วุ่นวาย.

สรุปความว่า **ไอ้ชีวิตนี้ มันต้องถูกต้อง ต้องถูกต้อง, ไม่ใช่ว่าดี ๆ ๆ**
แล้วบ้าดี แล้วเมาก็ แล้วหลงดี แล้วยกหูชูหางเรื่องกุดี กุดี ทุกคนไม่ดี; ไอ้คน
โง่มันจะคิดอย่างนี้เสมอ กุดีคนเดียว คนอื่นไม่ดี. ฉะนั้น อย่าไปหลงกับมัน.

ที่เรียกว่า บุญ บุญ นั้นก็มีความหมายอย่างเดียวกันแหละ มันบ้าได้;
 แต่คำว่ากุศล กุศลนั้น ค่อยยังชั่ว. คำว่ากุศลนี้ มันไม่มีแง่ให้บ้า; เพราะว่าคำว่า
 กุศลมันแปลว่า ปัญญา มันแปลว่าฉลาด แล้วมันไม่บ้า. ส่วนบุญนี้มันหมายถึง
 ความสวยงาม เอรีดอ้อย สนุกสนาน แล้วมันก็บ้าได้; เพราะฉะนั้น เราจึงเห็น
 คนบ้าบุญ จนหมดเนื้อหมดตัวก็ได้, บ้าดีจนบ้าเลยก็ได้ จนฆ่าตัวตายเลยก็ได้.
 ฉะนั้น ยึดถือความถูกต้องแล้วก็อย่าบ้า; ยึดถือความถูกต้องให้ถูกต้อง แล้วก็อย่า
 บ้า. ว่าที่จริงไอ้ความถูกต้อง มันก็บ้าไม่ได้อยู่แล้วแหละ; ขอให้ยึดความถูกต้อง
 เอะ : ทำอะไรให้ถูกต้อง ทำอะไรให้ถูกต้อง, **ถูกต้องพอใจเป็นสุขอยู่**
ตลอดเวลา.

ตื่นขึ้นมาล้างหน้าล้างตา ถูกต้องพอใจเป็นสุขเสียตลอดเวลาที่ล้างหน้า;
 ไปถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะทำให้ถูกต้อง ถูกต้องพอใจเป็นสุขตลอดเวลาที่นั่งถ่าย
 อุจจาระ ปัสสาวะ; ไปอาบน้ำทำให้ถูกต้อง ถูกต้องพอใจเป็นสุขเสียตลอดเวลาที่
 อาบน้ำ; ไปกินข้าวก็ทำให้ถูกต้อง ถูกต้องตลอดเวลาที่กินข้าว เป็นสุขตลอดเวลา
 ที่กินข้าว, อย่าไปทะเลาะกับความโง่ แกงไม่อร่อย ลูกไม้ไม่หวาน อะไรอย่างนี้
 มันเป็นเรื่องทะเลาะกับความโง่ ให้มันเช่นนั่นเองแหละ, ถ้ามันไม่อร่อย ก็เรียกว่า
 แกงใหม่ก็แล้วกัน รสมันอย่างนั้น มันก็ไม่ต้องเป็นทุกข์.

ที่นี้จะช่วยล้างถ้วยล้างจาน กวาดบ้านถูเรือนก็ให้มันถูกต้อง ถูกต้อง มีความสุขตลอดเวลาที่ล้างจาน กวาดบ้านถูเรือน; แม้แต่ล้างส้วม ถ้ามันไม่มีใครล้าง ล้างส้วมให้มันถูกต้อง มีสมาธิอยู่ที่ไม้ถู แล้วมันก็หลุด มันก็สะอาดขาวขึ้น ๆ, นั่นแหละเป็นสมาธิ เป็นอารมณ์ของสมาธิ มีความพอใจและถูกต้อง เป็นสุขเมื่อล้างส้วม. ไม่มีใครล้างก็ดี เราจะได้หาความสุขเมื่อมีการล้างส้วม. ถ้าจะกวาดบ้าน จิตกำหนดที่ปลายไม้กวาด เป็นอารมณ์ของสมาธิ, ลากไม้กวาดไป มันก็สะอาดไปตามไม้กวาดที่ลากไป นั่นอารมณ์ของสมาธิ มีสติสัมปชัญญะอยู่ที่ตรงนั้น เป็นสมาธิแล้ว ความรู้สึกก็ลึกซึ้งถึงว่าถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจ มีความสุขตลอดเวลาที่กวาดบ้าน. จะถูเรือน จะล้างถ้วยล้างจาน จะทำอะไรก็ให้มันถูกต้อง ถูกต้องพอใจ ถูกต้องและพอใจ มีความสุขโดยไม่ต้องเสียเงินสักสตางค์หนึ่ง. คนโง่เขลาว่า จะได้บุญได้กุศล ต้องเสียเงินเป็นร้อย ๆ พัน ๆ หมื่น ๆ แสน ๆ สร้างนั่นสร้างนี่; แล้วก็ไม่ว่าถูกต้องอยู่ที่ตรงไหน หรือพอใจอยู่ที่ตรงไหน. เดียวนี้เราทำงานในหน้าที่ให้ถูกต้องพอใจเป็นสุขจริง พพอใจ เพราะว่าหน้าที่คือธรรมชาติคือหน้าที่ คือสิ่งที่จะช่วยให้รอด. ถ้ามีความฉลาดทำ มันก็พอใจได้จริงเหมือนกัน แม้เมื่อล้างส้วม; เลยไม่ต้องเสียสักสตางค์ : ได้ความสุขที่แท้จริงโดยไม่ต้องเสียสตางค์.

คนหนึ่งมันเสียเงินตั้งหมื่นตั้งแสนไปทำบุญ ทำกุศล เพื่อได้ไปอยู่วิมานที่มีนางฟ้า ๕๐๐ เป็นบริวาร มันจะได้บ้างใหญ่เลย มันไม่พบกับความสงบเลย, เอาสิ. ไอ้ที่มันซื้อหามาด้วยเงินแพง ๆ นั่นแหละ คุณให้ดีเถอะ มันจะไม่ใช่ความสุข

ที่แท้จริง; มันจะเป็นความมัวเมาบ้าหลัง ความเพลิดเพลนที่หลอกลวงเท่านั้นเอง, ระวังให้ดี ระวังให้ดี.

พูดอย่างนี้หลายคนไม่ชอบ อาตมาก็รู้; แต่ว่ามันเป็นความจริงอย่างนี้ มันก็ต้องพูดกันบ้างแหละ. พอใจ ๆ ถูกต้อง พอใจถูกต้องทั้งวันทั้งคืน คำลงยกมือไหว้ตัวเองได้ว่า วันนี้มีแต่ความถูกต้อง เป็นสวรรค์แท้จริง สวรรค์ที่ไม่ขบไม่กัด ไม่บ้ำ; ไม่เหมือนสวรรค์วิมาน นางฟ้า ซึ่งเพิ่มกิเลสให้มากขึ้น.

พอใจจนยกมือไหว้ตัวเองได้ นั่นแหละคือสวรรค์ที่แท้จริง, เกลียดน้ำหน้าตัวเองเมื่อไร นั่นแหละคือนรกที่แท้จริง; ที่นี้และเดี๋ยวนี้, บนที่นอนนั่นแหละ. ถ้าเกลียดน้ำหน้าตัวเอง วันนี้มีแต่ความผิดพลาดโวย, นั่นแหละนรกที่แท้จริง สิ่งเอาแล้ว; เดี่ยวนี้มีแต่ความถูกต้องทั้งวันเวีย, นั่นสวรรค์ที่แท้จริงได้เกิดขึ้นแล้ว. ทำอย่างนี้ให้ทุกวันทุกวันเถอะ กิเลสมันจะลดลง มันมีแต่ความถูกต้องถูกต้อง; มันจะถึงขั้นหลุดพ้นได้โดยไม่ต้องสงสัย.

นี่ชีวิต ๆ เป็นมาโดยสิ่งแวดล้อม โดยปัจจัยที่แวดล้อม; จงสร้างเหตุสร้างปัจจัยให้ถูกต้อง ก็คือความถูกต้องในการพูดในการทำในการคิด ในกรรมบถทั้งหลาย ในกุศลกรรมบถทั้งหลาย มีความถูกต้อง. พัฒนาชีวิตด้วยกุศลกรรมบถทั้งหลายคือความถูกต้อง ชีวิตก็จะเจริญอกงาม เจริญอกงาม; ขึ้นถึงระดับสูงสุด เป็นชีวิตนิรันดร เป็นชีวิตไม่ตาย –เรื่องนี้อย่าใจยากค่อยพูดกันวันอื่น เพราะมันเป็นชีวิตอีกแบบหนึ่ง.

นี่ชีวิตแบบในโลก แบบสังขตะ มีสังขารปรุงแต่ง; นี่ก็พูดกันแบบนี้. ถ้าชีวิตแบบอสังขตะ เป็นวิสังขารนั่น มันเป็นชีวิตอีกแบบหนึ่ง นิรันดร มันไม่รู้จักตาย ไว้พูดกันวันอื่น.

เอาละ, วันนี้ มันสมควรแก่เวลาแล้ว พวกกันในหัวข้อว่า **ชีวิตขึ้นอยู่กับปัจจัยที่แวดล้อม** ชีวิตเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่แวดล้อม; จงพยายามทำให้ปัจจัยที่แวดล้อมชีวิตนั้นมันถูกต้อง ถูกต้อง. เกิดมาโง่ แล้วความทุกข์มันก็สอนให้ฉลาด, ก็ฉลาดยิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็กำจัดความทุกข์ได้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนหมดทุกข์, ถึงที่สุดแห่งความทุกข์ **ไม่มีความทุกข์เหลืออยู่** ก็คือเป็นพระอรหันต์.

การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว, ขอให้ท่านสนใจนำไปคตินึกศึกษา ให้เข้าใจ แล้วก็ทดลองปฏิบัติดู; อย่าให้มีผลเหมือนกับว่า ฟังแล้วฟังอีก ฟังแล้วฟังอีก แต่ก็ไม่มีอะไรที่รู้ ที่ฉลาด ที่ดีขึ้น, มันเป็นการเป่าปี่ให้เรดฟิง; มันเหนื่อยทั้งผู้เป่า และทั้งเรดเองก็เหนื่อยเหมือนกันแหละที่ต้องมานั่งฟังเป็นชั่วโมง ๆ มันก็เหนื่อยเหมือนกันแหละ. เพราะฉะนั้น **อย่าให้มันมีอาการเป่าปี่ให้เรดฟิง;** แล้วเราก็จะเป็นพุทธบริษัทผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ในพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา, มีความทุกข์ลดลงจนหมดความทุกข์ เป็นที่หวังในอนาคตกาลอันสั้นนี้, อย่าให้นานนัก.

ขอยุติการบรรยายธรรมเทศนา, เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมในรูปคนสาธยาย เพื่อว่าส่งเสริมกำลังใจของท่านทั้งหลายที่จะปฏิบัติธรรม. ขอให้ฟังให้ดูให้ดีที่สุดอีกครั้งหนึ่ง ในบทที่พระสวดนี้; จะเกิดกำลังใจใน

การที่จะปฏิบัติธรรมะอันถูกต้องให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป, แล้วก็จะดับทุกข์ได้ทันในชีวิตนี้ ในชีวิตนี้. เอ้า, ขอยุติการบรรยายลง ณ บัดนี้.

ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต

- ๓ -

๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐

คุณของชีวิต กับ สิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิต

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์เป็นครั้งที่ ๓ แห่งภาคมาฆบูชา ในครั้งนี้, อาตมาก็ยังคงบรรยายเรื่อง **ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต** ต่อไปตามเดิม. ในชุดนี้ : ครั้งแรก ก็พูดถึง “ข้อควรทราบทั่ว ๆ ไป เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าชีวิต”; ครั้งที่สอง ก็ได้พูดถึง “ชีวิตเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อม”; ครั้งนี้เป็นครั้งที่สาม ก็จะพูดโดยหัวข้อว่า **คุณของชีวิตกับสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิต.**

ใครคิด-ไม่ติดคุก ? และการรู้จักคุณนานาชนิด

ฟังคุณก็เป็นของแปลกอยู่บ้าง ที่เรียกว่า **คุณของชีวิต**. มันมีความน่าหัวอยู่ตรงที่เรียกว่า **ไม่มีใครรู้จัก** : ผู้ที่ติดคุกเหล่านี้ไม่รู้จักคุก แล้วก็จะไม่รู้สึกรู้ว่าติดคุก, พอมาบอกว่าติดคุกก็คงจะไม่เชื่อ; แล้วก็จะได้พูดกันต่อไป. **ใครมันติดคุก ?** มันก็น่าหัว : ถ้าพูดอย่างธรรมดาสามัญก็ว่า **เรา ๆ** นั้นแหละมันติดคุก; มันติดคุกอะไร ? ก็ติดคุกตัวเรา. หรือจะพูดว่า **ตัวตน ๆ** พูดอย่างมีตัวตน คนธรรมดาไม่มีตัวตน, **ไอ้ตัวตน** นั้นแหละ มันติดคุก – มันก็ติดคุกแห่งตัวตน. ถ้าพูดเป็นกลาง ๆ ว่าชีวิต ๆ, ก็ **ชีวิต** นั้นแหละมันติดคุก – ติดคุกของชีวิตเอง.

ฟังดูให้ดีกว่า ถ้ามี “เรา”, **ไอ้เรานั้น**แหละมันก็เป็นคุก; เราติดคุกเรา. ถ้าพูดว่า “**ตัวตน**”, มันก็คือตัวตนติดคุกตัวตน. ถ้าพูดว่า “**ตัวกู**” มันก็ตัวกูมันติดคุกตัวกู; ตัวกูมันกลายเป็นคุกของตัวกู. ถ้าพูดว่าชีวิต **ชีวิตติดคุก**, มันก็ติดตัวชีวิตชีวิตกลายเป็นคุกขึ้นมา. ที่จริงสิ่งเหล่านี้มิได้มีตัวตน มิได้มีตัวตน, แต่แล้วมันก็เป็นคุกได้ทั้งที่ไม่มีตัวตน; ถ้าตัวตนเป็นมายา **ไอ้คุณ**มันก็เป็นมายา ก็เรียกว่ามันเป็นคุกได้. ตลอดเวลาที่ยังมีความรู้สึกว่าเป็นตัวตน เป็นตัวกู เป็นตัวเรา, มันก็ติดอยู่ในสิ่งนั้นแหละ สิ่งนั้นแหละมันกลายเป็นคุก; เรียกว่าติดคุกของชีวิตชีวิตเองกลายเป็นคุก สำหรับชีวิตนั้นติดคุก. อย่างนี้จะเข้าใจได้หรือไม่ ก็ลองใคร่ครวญดูเถิด; ถ้าเข้าใจได้ก็คงจะฟังถูก, ถ้าเข้าใจไม่ได้ ก็คงจะฟังไม่ถูกเหมือนกัน. แต่เดี๋ยวนี้อยากจะให้เข้าใจ; **อยากจะให้เข้าใจ จึงเอามาพูด.**

ทุกคน – ทุกคนล้วนแต่ติดคุก, ยกเว้นพระอรหันต์ ยกเว้นพระอรหันต์ พวกเดียวที่จะไม่ติดคุก เพราะว่าท่านไม่มีตัวตน ท่านหมดความรู้สึกแห่งตัวตน ไม่มีตัวตนที่จะกลายเป็นคุก; ขอให้สังเกตกันในข้อนี้. พอ เริ่มจะเป็นพระอรหันต์ มันก็เริ่มหลุดจากคุก; เป็นพระอรหันต์ ก็คือหลุดจากคุกโดยประการทั้งปวง เพราะมันหมดตัวตน. ถ้ายังมีตัวตนอยู่เพียงใด ตัวตนก็เป็นคุกของตัวตนอยู่เพียงนั้น. นี่เรียกว่าทุกคนติดคุกแห่งชีวิตหรือไม่ ก็ใคร่ครวญดูเถิด. อะไร ๆ มันก็ไม่พ้นไปจากอำนาจวิสัยแห่งตัวกู – ของกู มันวนอยู่ในนี้มันออกไปจากนี้ไม่ได้ : มันมีอัตตานุทิฐิ – มีความตามเห็นว่าตนว่าตน, มันก็วนอยู่ในทิฐินี้ ออกไปจากทิฐินี้ไม่ได้ ก็เลยเรียกว่า มันติดคุกแห่งทิฐิว่ตัวตน. ใครเป็นผู้ติด ? ไอ้ที่เรียกว่าตัวตนนั้นแหละ; เพราะฉะนั้น มันก็คือคนนั่นเอง – คนธรรมดาสามัญที่ยังมีความยึดถือว่าตัวตน มันก็ติดคุกแห่งตัวตนที่มันยึดถือขึ้นมา; แล้วมันนำเสนอหรือไม่ ? แล้วมันรู้สึกตัวหรือไม่ ? นี่ขอให้คิดดูเถิด.

แล้ว ที่มันนำเสนอยิ่งไปกว่านั้น นำละอายยิ่งไปกว่านั้น ก็คือว่า ไอ้คน คน มนุษย์นี้ มันติดคุกเต็มทีที่มันคิดว่ามีตัวตนเท่าไร; แล้วไอ้หมาไอ้แมวมันกลับไม่ติดคุก หรือไม่ติดคุกมากเหมือนกะคน; นำหัวหรือไม่นำหัว. สัตว์เดรัจฉานนะมันกลับติดคุคน้อยกว่าคน ก็เพราะมันคิดว่าตัวตนไม่ค่อยมาก ไม่ค่อยจะเป็น ไม่ค่อยจะมาก, มันเลยติดน้อยกว่า; มันไม่่วนวายเดือดร้อนอยู่ด้วยตัวกู ๆ มากเหมือนกับคน, คนมันติดคุกมากกว่า; นี่จะนำละอายแมวหรือไม่. หรือว่าจะดูให้ต่ำลงไปอีก จนถึงต้นไม้ ชีวิตประเภทต้นไม้ระดับต้นไม้, นี่ยิ่งติดคุคน้อยลงไปอีก มันคิดไม่เป็นมันยังไม่มีตัวตน จะไม่รู้สักอะไรเสียเลย ความติดคุกมันก็น้อยกว่า; นำละอายหรือว่านำเสนอตัวเองหรือไม่.

นี่มาบอกให้รู้ว่า มนุษย์หรือคน – คนธรรมดาคนละ มันทิดอกตัวเอง : มีตัวกูเท่าไรก็ติดอกเท่านั้น, มีของกูเท่าไรมันก็ติดอกของกูเท่านั้น; ความรู้สึกเป็นตัวกูเป็นของกูนั่นแหละเป็นตัวกู, ของใครก็คนนั่นติด; ถ้าเรียกว่าชีวิต ชีวิตก็กลายเป็นกู; ถ้าเรียกว่าตัวตน ตัวตนก็กลายเป็นกู; ถ้าเรียกว่าตัวเรา ใ้เรามันก็กลายเป็นกูสำหรับเรา. ข้อนี้เคยมองเห็นกันหรือเปล่า? ถ้าไม่มองเห็นก็ควรจะมามองเห็นกันเสียที เพราะว่าฟังธรรมะมานานักแล้ว.

ธรรมะเป็นธรรมะอยู่ในพระไตรปิฎก อยู่ในหนังสือ อยู่ในหีบในห่อ; ธรรมะไม่มาอยู่กับชีวิต ไม่มาเป็นเครื่องเปิดเผยของชีวิต ไม่มาเป็นสิ่งพัฒนาชีวิต. เดียวนี้เราจะคุยเขียนกันให้รู้สึกชัดเจนลงไปว่า ธรรมะเป็นเครื่องพัฒนาชีวิต; อย่าให้ชีวิตนี้มันมีดมนท์ มันโง่เขลา จนกลายเป็นกูแก่ชีวิตนั่นเอง.

ชีวิตกลายเป็นกู สำหรับชีวิตนั่นเองจะติดอก. ฟังดูก็คล้ายว่ามันเป็นเรื่องลึกลับ; แต่ถ้าไม่เคยคิดไม่เคยนึก มันก็เป็นเรื่องลึกลับ, แต่ถ้ามันเคยคิดเคยนึกอยู่บ่อย ๆ มันก็เป็นเรื่องธรรมดา ๆ นี้แหละ ในข้อที่ว่าใ้แต่ละคน ๆ นะมันติดอยู่ในความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนบ้าง ว่าของตนบ้าง แล้วมันก็ทำอะไรให้นอกไปกว่านั้นไม่ได้ วนอยู่ในความคิดนึกอันนี้ เหมือนกับวนอยู่ในกู ถูกขังอยู่ในกู ออกไปไม่ได้.

คนธรรมดา ก็ติดอกอย่างธรรมดา; อันทพาลมันก็ติดอกมีด ยิ่งไปกว่าธรรมดา. แม้ว่ามันจะเป็นรูปแบบที่ต่างกัน มันก็เป็นกูทั้งนั้นแหละ, ถ้ามันยังมีตัวตน. พวกเทวดาในสวรรค์ ก็มีกูสวยงามหรูหรา ๆ; ใ้พวกมนุษย์ก็ทำบุญ

อยากจะไปติดคุกที่นั่น. พวกพรหมมันก็ยิ่งมากไปกว่านั้น มีตัวกษัตริย์เหนียวแน่น ยิ่งกว่าใคร; บางคนอาจจะไม่เคยเข้าใจก็ได้, ว่าไอ้พวกพรหมนะจะมีตัวตนอันเบาบาง. ในพระบาลีมีกล่าวชัดว่า ไอ้พวกพรหมนี่กลัวตายที่สุดเลย, พอพูดถึงว่าการดับแห่งสักกายะ – ดับแห่งตัวตนว่าของกูนี้ พวกพรหมกลัวที่สุด; เพราะเขากำลังรู้สึกว่าเขาสบายที่สุด ดีที่สุด ประเสริฐที่สุด วิเศษที่สุด เป็นชีวิตที่ประเสริฐที่สุดไม่อยากจะตาย. พอพูดว่าจะต้องตายนี้พวกพรหมจะกลัวมากกว่าพวกไหน เพราะมีตัวตนที่น่ารัก น่าพอใจ น่าพิศมัย ยิ่งกว่าตัวตนพวกอื่น; ก็เลยได้ติดคุกชนิดที่ไม่รู้สึกไม่รู้จักมากยิ่งขึ้นไปอีก.

ถ้าจะดูกันในหมู่มนุษย์ มันก็มีตัวตนกันทั้งนั้นแหละ ทั้งมนุษย์โง่ มนุษย์ฉลาดแหละ; เพราะว่า ฉลาดอย่างมนุษย์ในโลกนี้มันไม่ได้ละตัวตนออก, บางทีมันจะยิ่งลำบากมากไปเสียอีก : มีทรัพย์สมบัติมาก มีเกียรติยศชื่อเสียงมาก มีไมตรีสังคม สماعมติสูงเลิศมาก, อ้าวแล้วจะว่าอย่างไร – มันก็ติดคุกที่สวยงามกว่าคนธรรมดา ซึ่งมันมีส่วนที่หลงยึดถือน้อย เพราะมันไม่ค่อยจะมี. ถ้าไปถึงอันตราย มันก็ติดคุกมีเดาเลย. นี่ในโลกอันตรายก็ติดคุก; คนปรกติก็ติดคุก.

ที่นี้ว่าคนดี คนดี มันบ้าดี มันหลงดี มันเมาดี มันจมดี, คนดีมันก็ติดคุกของความดี. ไอ้คนเมาบุญ บ้าบุญ หลงบุญ จมอยู่ในบุญ, มันก็ติดคุกบุญ บุญ บุญ; ข้อนี้คงจะถูกต้องแหละ เพราะมันมีสอนกันแต่ให้ทำบุญ สอนกันแต่ให้ทำดี, เรามอบอกว่าบุญว่าดีเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ แล้วกลายเป็นคุกหนักกว่าธรรมดา มันก็ต้องถูกต้อง; แต่ไม่เป็นไรพูดความจริงกันก็ได้. คนโบราณปุ่ยาตายายของเราเขาก็คงจะรู้ดีแหละ มันจึงมีคำพูดของคนโบราณ ซึ่งเคยเอามาพูดให้ฟัง

อยู่บ้างแล้ว แต่จะลืมกันเสียแล้วก็ได้ว่า **ทั้งชั่ว ทั้งดี ล้วนแต่อัปรีย์**; จะค่าก็ได้ เอาซิ, บอกว่า “ทั้งชั่ว ทั้งดี ล้วนแต่อัปรีย์”; นี่เป็นคำพูดของคนโบราณ, ยืมเขามา ไม่ใช่ว่าจะมองเห็นได้เอง; แต่เมื่อพอได้ยินเขาพูดก็นึกได้ – เออมันจริง. คำว่า อัปรีย์ หรืออัปียะ : อัปียะแปลว่า **ไม่น่ารัก ไม่ควรรัก ไม่น่ารัก – อัปรีย์**; เพราะว่าถ้าไปยึดมั่นถือมั่นเข้าแล้ว มันกัดเอาทั้งนั้นแหละ. **ทั้งชั่วทั้งดีไปยึดมั่นกับมันเถอะ มันกัดเอาทั้งนั้นแหละ** เพราะมันหมายถึงไปติดคุกชั่วติดคุกดี ยึดมั่นหมายมันดี แล้วก็เดือดร้อนลำบากอยู่เพราะดี **บ้าเลยเพราะดี.**

โทษแห่งการบ้าดีบ้าบุญ และการมีหลักพุทธศาสนาคุ้มครอง

เรื่องนี้จะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ไปคิดดูเองว่า **ไอ้คนบ้าทั้งหลาย ในโลกมีคนบ้า** **กี่ล้าน ๆ คน ทุกคนมันบ้าดีมาก่อน** : มันบ้าดีมาก่อนมันจึงบ้าจริง บ้าจริงขึ้นมา. ก่อนที่มันจะวิปริตเป็นคนเสียสตินั้น มันมีเรื่องบ้าดี บ้าดีแหละ – จะดี จะดี, จะดี อย่างนั้น จะดีอย่างนี้ มากมายหลายอย่าง; ก็เลยได้บ้าจริง, จนค่อย ๆ ลืมตัวไปจน บ้าจริง. มากกว่านั้นอีก มันก็ฆ่าตัวตาย : **คนฆ่าตัวตายนานาชนิดหลายรูปแบบ ไปพิจารณาสอดส่องดูไปถึงจุดที่สำคัญ ก็จะพบว่ามันมีมูลมาจากมันบ้าดี**; มันคิดว่าไม่มีทางออกทางอื่นแล้วที่ดูจะดีได้ นอกจากฆ่าตัวเองเสีย ฆ่าลูกฆ่าเมียเสีย แล้วฆ่าตัวเองเสีย แล้วก็ว่าดี พันทุกขไปที หรืออะไรก็ตามแบบของเขา; ก็คือเขาเห็นเป็นว่ามันดี มันจึงฆ่าตัวเองตาย. นี่มันคือติดคุกอยู่ในความดี ติดคุกของความดี ได้บ้าจริงบ้าง ก็ได้ฆ่าตัวตายบ้าง อะไรบ้าง; ความคิดอย่างอื่นไม่มี ก็ออกไปจากความคิดอันนี้ไม่ได้. มันติดคุกของความคิดอันนี้ มันจึงมีผลอย่างนี้. **ไอ้ที่**

เดือดร้อนนอนไม่หลับ กระสับกระส่ายอยู่ นะ มันไม่ได้ดีตามที่มันต้องการ เพราะมันได้บ้ำดีเข้าไปมากพอสมควรแล้ว มันก็ต้องนอนไม่หลับแหละ; แล้วมันก็ทรมาน – ทรมานด้วยความบ้ำดี อยากดี หลงดี เมาคดี.

ควรจะรู้จักกันว่า มนุษย์นี้มันรู้จักแต่บ้ำดี มันไม่ต้องการจะกลาง ๆ; ไม่ต้องการแต่เพียงว่า กลาง ๆ คือถูกต้องก็พอแล้ว ไม่ต้องชั่วไม่ต้องดี. ว่าถูกต้องก็พอแล้วนี่ ก็หมายความว่า ไอ้คำว่า “ถูกต้อง ๆ” นั้นมันไม่บ้ำ; ถ้ามันมุ่งหมายเอาแต่เพียงถูกต้อง ๆ แล้วมันบ้ำไม่ได้. หรือคำว่ากุศล เป็นกุศล เป็นกุศลนี้มันมาจากความฉลาด มันก็บ้ำไม่ได้; แต่ถ้าว่าบุญมันมาจากศรัทธาที่มงายก็ได้ เพราะฉะนั้น บุญมันบ้ำได้, จึงมีคำพูดว่า “บ้ำบุญ”; แต่คำพูดว่า “บ้ำกุศล” นี้ ไม่มีไม่ได้ยินดอก, เพราะคำว่ากุศลมาจากปัญญา จากความฉลาด ตัดความโง่ มันเลยไม่บ้ำ; เอนั้นแหละเป็นที่เพ่งเล็ง ว่าถูกต้อง ถูกต้อง.

คำว่า “ถูกต้อง ๆ” นี้ ขอให้ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา. ตามหลักธรรมะ : ถูกต้อง คือ ไม่เป็นอันตรายแก่ฝ่ายใด มีประโยชน์แก่ทุกฝ่าย; นั่นแหละคือถูกต้อง ถูกต้อง. ถูกต้องตามแบบนักคิดสมัยใหม่ ถูกต้องทาง *logic* ถูกต้องทาง *philosophy* ถูกต้องบ้ำ ๆ บอ ๆ นั้น ไม่มีจุดจบ; แล้วก็ไม่ค่อยจะตกลงกันได้ ว่าถูกต้องอย่างไร. ถ้าถูกต้องตามหลักธรรมะแล้วมันง่ายนิดเดียว : **ไม่ทำอันตรายใคร เป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย นี่ก็คือถูกต้อง**; เรียกว่าสัมมา สัมมา แปลว่า ชอบ ๆ – โดยชอบคือถูกต้อง. สัมมัตตา แปลว่าความถูกต้อง เป็นตัวพุทธศาสนาทั้งดุ้นเลย. สัมมัตตะ ๑๐ ประการนั้นเป็นตัวพุทธศาสนาที่สมบูรณ์; ถ้ามรรคมืองค์ ๘ ประการ ยังเพียง ๘ นี้ยังเป็นเพียงส่วนเหตุ, ถ้ามีส่วนผล คือ สัมมาญาณะ

สัมมาวิมุตติ เข้ามา, เป็น ๑๐ เป็นพุทธศาสนาสมบูรณ์. เป็นความถูกต้อง ๑๐ ประการ นี้ถูกต้อง ๆ; นี่มันจึงจะออกไปจากคุกแห่งความชั่วความดี.

ฉะนั้น ขอให้เข้าใจหลักพุทธศาสนาของตน ว่าไม่ใช่เรื่องเมาคี บ้าดี หลงดี จมดี แล้วได้บ้าเลย; แต่มันเป็นความถูกต้อง – มันเข้าใจอย่างถูกต้อง, คตินี้ก็ศึกษาต้องการอย่างถูกต้อง, พุทธจถูกต้อง, ทำการงานถูกต้อง, เลี้ยงชีวิตถูกต้อง, พากเพียรถูกต้อง, มีสติระลึกรู้ได้อย่างถูกต้อง, มีสมาธิปักใจมั่นอย่างถูกต้อง. มันถูกต้องนะ, อย่าแปลว่าดีนะ; สัมมา แปลว่า โดยชอบนั่นคือถูกต้อง ๆ. ขอให้ทุกคนสนใจไว้เถอะ จะได้ไม่ติดคุกแห่งความดี; ก็ตัวกู่มันจะดี มันจะได้ดี มันจะมีดี มันก็กลายเป็นติดคุกแห่งความดี, แต่ภายใต้นั้นไปอีกที มันเป็นคุกแห่งตัวกู – ตลอดเวลาที่มีตัวกู มันก็ต้องมีความคิดอย่างนี้แหละ มันออกไปจากความคิดอย่างนี้ไม่ได้ มันติดคุกแห่งตัวกู, แล้วตัวกูนั้นมันมีดี – มีดีเป็นที่ปรารถนามีดีเป็นที่หลงไหลพัวพัน มันก็ติดคุกแห่งความดี, ตัวกูดี ติดคุกแห่งความดีของตัวกู. อย่าเข้าใจว่าฉลาดแล้วจะไม่ติดนะ, ฉลาดอย่างไรในโลก ๆ นี้ มันยังยิ่งฉลาดที่จะดันเข้าไปในคุก. คนฉลาดมันต้องการจะดีมากกว่าอีก มันก็เลยลึกลงไปอีก – ติดคุกแห่งความดีลึกกว่าคนโง่; น่าสงสารหรือไม่น่าสงสาร. คำว่า “บ้าดี เมาคี บ้าบุญ หลงบุญ” นั่นแหละคือไอ้สิ่งที่มันเป็นคุกชนิดที่มองไม่เห็นตัว แล้วมีความดีสูงมาก ดิ่งเข้าไป ดิ่งเข้าไป ดิ่งเข้าไป; เลยกลายเป็นว่า ตลอดชีวิตนี้มันติดคุกแห่งชีวิตอยู่อย่างนี้ด้วยกันทุกคน.

แล้วก็น่าละอายสัตว์เรขาคณิตที่มันสร้างคุกไม่เป็น มันมีความคิดว่า ตัวกู – ของกู ไม่ค่อยจะเป็นหรือเป็นน้อย มันเป็นเพียงนิด ๆ หน่อย ๆ ตามสัญ-

ชาติญาณธรรมดา. ไอ้คนมันคิดเก่ง มันพัฒนาไปในทางดี ๆ ดี ๆ แล้วมาติดอยู่ที่นี่ออกไปไม่ได้ คำว่า “โลกียะ โลกียะ” มันก็เกิดขึ้น, โลกียะ – อยู่ในวิสัยโลก อยู่ในวิสัยโลก มันก็เกิดขึ้น; จนกว่ามันจะเอื่อม มันจะเอื่อมระอาเรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องดีนี่, มันจึงอยากจะพ้นไปจากนั้น อยู่เหนืออิทธิพลของชั่วและดี, มันจึงเกิดคำว่า “โลกุตตระ” ขึ้นมา โลกุตตระขึ้นมา – เหนือโลก เหนือวิสัยโลก.

คำว่า “โลก” นี้ไม่มีอะไร มีแต่วิสัยแห่งความชั่วความดี วนเวียนกันอยู่ มีบุญ – มีบาป มีสุข – มีทุกข์ มีได้ – มีเสีย มีแพ้ – มีชนะ มีได้เปรียบ – เสียเปรียบ ไม่รู้ก็ร้อยคู่ เป็นคู่ ๆ ไปเลย มันอยู่ในวิสัยโลกเป็นโลกียะ; มันเป็ระอาไอ้สิ่งธรรมดาเหล่านี้ มันก็อยากจะออกไปให้พ้นอิทธิพลของสิ่งเหล่านี้ มันจึงได้มีอิระบบหนึ่งในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมา สอนเรื่องพ้นไปจากนั้น คือโลกุตตระ.

หลักพุทธศาสนา กับ ศาสนาอื่น

มันพูดได้ว่า ศาสนาอื่นไม่อาจจะม็โลกุตตระ เพราะเขาอยากจะมีโลกที่ดีที่สุด ไม่ใช่เหนือโลก. เช่นอย่างลัทธิฮินดู ทีสอนอยู่ในพุทธศาสนา อย่างสูงสุดก็ม็อตมัน, หลุดพ้นจากโลกนี้เข้าไปอยู่ในปรมาตมัน เป็นโลกที่มีตัวตน เป็นม็ตัวตนอีก; ไม่พ้นโลกดอก เพราะมันยังมีตัวตนที่จะอยู่ ยังม็ความเป็นตัวตนที่จะอยู่ มันก็ไม่พ้นโลก, ไม่ต้องการจะพ้นโลก แต่ต้องการโลกที่ดีทีสุดแหละ.

ทีนี้ทางพุทธเราเห็นว่า ไอ้โลก ๆ นี้ไม่ไหว ไอ้โลกนี้ก็กลายเป็นคุณขึ้นมาแล้ว; อยากจะออกไปเสียจากโลก จึงเกิดโลกุตตระ – เหนือโลกขึ้นมา. แต่

เดี๋ยวนี้มันไปเข้าใจผิดกันเสียว่าเป็นโลก เป็นโลกอย่างหนึ่ง ไปอยู่กันที่นั่น เหมือนกับอยู่ในโลกนี้; นี่มันเข้าใจผิด มันจึงออกจากคุกไปไม่ได้. มันเพียงแต่ว่า จิตใจไม่อยู่ได้อำนาจอิทธิพลของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก; “ฉันอยู่ที่นี้อยู่ในโลกนี้ แต่ว่าอิทธิพลใด ๆ ในโลก เสน่ห์ใด ๆ ในโลก ความช่วยวนใด ๆ ในโลก ไม่ครอบงำฉันได้ : ฉันอยู่เหนืออิทธิพลเหล่านั้น จิตใจของฉันก็ไม่อยู่ได้โลก มันก็อยู่เหนือโลก”. ฉะนั้น เหนือโลก-โลกุตตระ ไม่ต้องตายจากโลกนี้แล้วไปอยู่อีกโลกหนึ่งหรอก; อยู่ในโลกนี้ แต่มีจิตใจชนิดที่มันเหนือโลก ไม่มีอะไรใด ๆ ในโลก หรืออิทธิพลใด ๆ ความหมายใด ๆ คุณค่าใด ๆ ในโลกที่จะมาครอบงำจิตใจฉันได้นะ; อย่างนี้เรียกว่าเหนือโลก : ไม่มีตัวกูไม่มีของกู ไม่มีอะไรที่มาพัวพันจิตใจให้ติดอยู่ที่นั่น; อย่างนี้ก็เรียกว่าเหนือโลก.

พูดได้อีกอย่างหนึ่งที่ว่า เหนือตัวกู เหนือตัวตน เหนือตัวตนเหนือตัวกู; ก็คือเหนือความรู้สึกว่ามีตัวกู ก็มีแต่ธรรมชาติตามธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ ตามกฎของธรรมชาติ. แล้วอะไรไม่มีตัวกู? มันก็ไอนั้นแหละธรรมชาติมันแหละ คือกายกับใจ กายกับใจมันเป็นธรรมชาติ แล้วมันก็รู้จักอะไรได้ทุกอย่าง เพราะใจมันรู้ได้คิดได้ แล้วมันก็รู้จักความทุกข์ รู้จักความดับทุกข์ ไม่ต้องมีตัวกู. ถ้าฟังกายกับใจที่มีสติปัญญามากขึ้น ๆ และสูงสุด มันก็จัดการของมันได้ โดยที่ไม่ต้องมีตัวกู; อย่างนี้เรียกว่าไม่มีตัวตนขึ้นมาสำหรับจะติดคุกแห่งตัวตน, มันมีแต่กายกับใจที่บริสุทธิ์ล้วน ๆ ก็ไม่ต้องติดคุก.

ให้เป็นเพียงขั้น ๕ ล้วน ๆ ไม่มีตัวตนก็พ้นคุณ : ด้วยปัญญา

ขอให้ศึกษาเรื่องนี้เข้ามาถึงจุดนี้แหละว่า มันมีแต่ธรรมชาติ จะเรียกว่า มีนามรูปล้วน ๆ เรียกว่าขั้น ๕ ล้วน ๆ หรืออายตนะล้วน ๆ อะไรก็ได้; ไม่ต้องมีสิ่งที่เป็นตัวกูที่เอามาเป็นตัวตน. มันก็มีสิ่งสิ่งหนึ่ง ในนั้นนะ ในนามรูป หรือในขั้นทั้ง ๕ นะ – ส่วนที่เป็นปัญญา ปัญญา มันได้เกิดขึ้นมา แล้วมันก็บอกได้ว่าต้องทำอะไร แล้วมันก็สั่งให้ร่างกายนี้ทำไป พร้อมทั้งจิตใจทำไปตามนั้น ให้มีจิตใจอย่างนั้น มีร่างกายอย่างนั้น มีความคิดนึกอย่างนั้น เต็ดขาดลงไป; ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์เลย. นี้เรียกว่า มีทุกข์เพราะเผลอว่ามีตัวตน ดับทุกข์เพราะหมดความเผลอว่ามีตัวตน; จึงพูดว่า เมื่อมีตัวตนก็ติดคุกแห่งตัวตน ทุกคนติดคุกแห่งตัวตน; พอหมดความรู้สึกรู้ว่ามีตัวตน มันก็ไม่ต้องติดคุกแห่งตัวตน นี้เรียกว่าหลุด – หลุดจากคุก.

คุณซึ่งความเผลอสร้างขึ้นมา ปัญญามันก็ทำลายเสีย, ปัญญาในขั้น ๕ ในธรรมชาตินี้ไม่ต้องเป็นตัวตนดอก มันก็ทำลายได้. เพราะเมื่อมันสร้างขึ้นมาได้ด้วย ความเผลอ – อวิชชา; มันก็ทำลายเสียได้ด้วยปัญญา หรือด้วยวิชชา. ฉะนั้น ทัศนภาพนี้จึงพยายามสะสมปัญญา ศึกษาให้เกิดปัญญาที่ถูกต้อง ค่อย ๆ ละตัวกู ละตัวตนนี้ ให้บางไป ๆ จนกว่าจะหมด; นั่นแหละคือการออกจากคุก. เป็นพระอรหันต์ ก็คือว่าหลุดจากคุกโดยประการทั้งปวงนะ; ตัวตนบางไป ๆ ก็เป็นไกล้พระอรหันต์เข้าไป; ถ้ายังมีตัวตนเต็มที ก็ยังเป็นบุญชนเต็มที. จึงได้พูดอย่าง

ที่แล้วว่า ทุกคนมันติดคุกแห่งตัวตน ทั้งคนโง่ ทั้งคนฉลาด ทั้งมนุษย์ ทั้ง
เทวดา ทั้งพรหม.

ไอ้ลำดับที่เขาเรียงกันไว้นะเขาว่า โลก แล้วก็ เทวโลก แล้วก็ มารโลก
แล้วก็ พรหมโลก. บางคนอาจจะไม่เข้าใจว่า ทำไมมารโลกมาแทรกอยู่ระหว่าง
เทวโลกกับพรหมโลก? มนุษย์(-โลก)คืออย่างที่รู้จักกันอยู่. ทีนี้ เทวโลก นั้นก็มี
แปลกออกไป – สนุกสนานเอร็ดอร่อย สวยงามไม่รู้จักเหงื่อกันทั้งนั้นแหละ; ทีนี้
คำว่า มารโลก ก็หมายความว่าชนิดนั้นแหละแต่มันสูงสุดชั้นสูงสุด คือเทวโลก
ชั้นสูงสุด, กามาวจรชั้นสูงสุด เรียกว่ามาร มาร, มารโลกเป็นที่อยู่ของมาร. พญา
มารนั้นต้องลงมาจากปรนิมิตตวสวัตติทั้งนั้นแหละ, ไม่ได้ลงมาจากยามา คฤติ
นิมมานรดี อะไร, มาจากปรนิมิตตวสวัตติทั้งนั้น. กามาวจรโลกอันสุดท้ายนี้
เรียกว่ามาร-โลก. ทีนี้ก็ พรหมโลก อย่างมีรูป อย่างไม่มีรูป; ก็มันมีตัวตนไปตาม
แบบที่มีรูป ตามแบบที่ไม่มีรูป ไปมีตัวตนจัด, เพราะตอนนี้กามคุณก็ไม่
เบียดเบียนแล้ว อะไรก็ไม่มีลำบากแล้ว เพราะไม่มีรูปเป็นที่ตั้งแห่งความลำบาก :
มันก็ได้หลงใหญ่ หลงตัวเองใหญ่. ไอ้เทวโลกก็ดี มารโลกก็ดี พรหมโลกก็ดี
ล้วนแต่มีตัวตน ๆ

ตัวตน ๆ ติดคุก – ติดคุกแห่งตัวตน.

คุณของชีวิตล้วนแต่มีเหยื่อที่ยัวหลอกล่อให้หลงติด

พูดให้ถูกคำอีกก็ได้ : ลงทุนสักล้านหนึ่ง สร้างโบสถ์สักหลังหนึ่ง จะ หลุดจากคุณนี้แล้วไปติดคุณนั้นที่ยิ่งไปกว่านี้ – ไปติดคุณที่สวยงามกว่านี้; ขายคุณนี้ เสียแล้วไปซื้อคุณนั้น ให้อยู่ให้สบายให้สวยงามสนุกสนานเริ่ดอร่อย สูง สุดเหวี่ยงเลย! นี่พูดแล้วมันก็ถูกค่า, แต่ถูกค่าบ่อยเข้ามันก็ชินไปเองแหละ; มันก็ พูดได้เรื่อย ๆ แหละว่าระวังให้ดี.

เรื่องตัวกูเรื่องของคุณี่มันเป็นแบบนี้ เรียกว่าคุณ กู; แล้วมันก็มีสิ่ง หล่อเลี้ยงให้ติดคุณ ให้รักคุณ; นำหัวหรือไม่นำหัว. ในคุณนะมันมีสิ่งที่ยัวที่ หลอกล่อให้รักคุณ ให้อยากจะอยู่ในคุณ เพราะไม่รู้ว่าคุณ แล้วก็ยิ่งอยากจะอยู่ใน คุณ; ถ้าเป็นคุณชั้นสวรรค์ แล้วก็ยิ่งมากกว่านี้, ถ้าเป็นคุณชั้นพรหมโลกขึ้นไปอีก ก็ ยิ่งไปกว่านั้นอีก – มีอะไรที่แรง รุนแรงมาก ดึงหรือล่อไว้ให้อยากอยู่ในคุณ ให้เมา คุณ ให้ออกจะออกจากคุณ. นี่เขาเรียกว่า เหยื่อในโลกนะ – อัสสาทะ ๆ; คำนี้ ตามธรรมดา เขาแปลว่า คุณค่าที่น่ารัก น่าพอใจ, แต่ว่าเดี๋ยวนี้มันมากกว่านั้น มันก็กลายเป็น เสน่ห์ที่ดึงดูดคนให้จมอยู่ในกองทุกข์.

คุณอย่างมนุษย์โลก ก็ มีกามารมณ์อย่างมนุษย์. คุณอย่างสวรรค์ใน กามาวจร ก็ มีกามารมณ์อย่างสวรรค์. ทีนี้คุณอย่างพรหมโลกไม่มีกามารมณ์, แต่ ก็ มีสิ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือหรือราคะด้วย ยิ่งไปกว่าอีก เหนียวแน่นไปกว่า อีก – เป็นรูปราคะ เป็นอรูปราคะ นี่ละยาก ที่ว่าพระโศดาบัน สกิทาคามี ละ

ไม่ได้ ต้องอนาคามีบรรเทาแล้ว แล้วจึงจะละหมดเมื่อเป็นพระอรหันต์นะ. แม้แต่อนาคามีก็ยังละไม่ได้ รูปราคะ อรูปราคะ; ความสุขอันเกิดมาแต่รูปและอรูปนั้นแหละคุณที่ยิ่งเข้าใจยาก เข้าใจยาก. คุณมนุษย์ คุณเทวดากามาวจร แล้วก็คุณพรหมโลกชนิดมีรูปและไม่มีรูป ล้วนแต่เป็น “คุณ” ทั้งนั้น, เรียกภาษาไพเราะก็เรียกว่า “วิภวสงสาร” เป็นวิภวสงสารที่วนเวียน ที่วนเวียนทั้งนั้นแหละ; ต้องเหนือนั้นขึ้นไปแหละ จึงจะเป็นโลกุตตระ.

อุปาทานคือสิ่งสร้างคุณ, หมดอุปาทานจึงพ้นคุณ

จะว่าอย่างไรกัน : ประกาศตัวเป็นพุทธบริษัทนะ แล้วก็ติดคุณอยู่ในโลกนี้ ในวิสัยโลก? มันก็ยังไม่ลืมตา ไม่ลืมตา ยังไม่รู้แจ้ง ยังไม่เป็นพุทธะ – ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานหรอก เพราะยังติดคุณ. เมื่อเราเกิดมา เราไม่มีความรู้ที่ถูกต้องจากท้องแม่ ไม่มีความรู้อย่างถูกต้องติดมาด้วย พอเกิดโผล่ขึ้นมา ก็เริ่มติดคุณแหละ – รักนั้นก็ติดคุณนั้น, เกลียดนั้นก็ติดคุณนี้, มีความรักความยินดี ก็ติดคุณที่น่ารักน่ายินดี, มีความเกลียดมีความยินร้าย ก็ติดคุณความยินร้ายที่น่าเกลียดน่าชัง มันก็เป็นคุณชนิดหนึ่งเหมือนกัน เพราะว่ามันจับไว้มันยึดไว้. อย่าเข้าใจว่า ใจความโกรธ ความไม่รัก – ไม่พอใจ นั้นไม่ใช่อุปาทาน, มันเป็นอุปาทานชนิดหนึ่งสำหรับที่จะยึดไว้เพื่อเกลียด เพื่อโกรธ เพื่อกลัว เพื่ออะไรต่าง ๆ. ต้องไม่มีอุปาทานอย่างใดเลย จึงจะเรียกว่าไม่มีคุณ ไม่ได้ติดคุณ.

ขอให้ทุกคนมองดูกันในข้อแรกนี้ว่า เราทุกคนกำลังติดคุก; แล้วในคุกนั้นมีสิ่งทีล่อลวงหลอกลวงให้เมาคุกให้พอใจทีจะอยู่ในคุก. จะเล่าเรื่องทีเคยเล่าบ่อย ๆ อีกทีก็ได้ว่า ผู้หญิงคนหนึ่งทีแถวนี้ อ้อออกชื่อเลย ก็อยากไปนิพพาน; อาตมาบอกว่า โอ้ ในนิพพานไม่มีรางวัลนะ, อยากไหม? อ้าว ๆ ถ้าอย่างนั้นไม่เอา ๆ ไม่อยาก; ขอถอน, ในนิพพานไม่มีรางวัล. เพียงแต่ไม่มีรางวัลก็ไม่ต้องอยากไปแล้ว; แต่ทีนี้มีรางวัลนี้ – ในโลกนี้มีรางวัล แก่ออยากจะทำ. แต่ได้ยืนยันว่าพระนิพพานนั้นเป็นสุขอย่างยิ่ง ๆ แก่อคิดว่าจะมีรางวัลชนิดทีดีกว่านี้แหละ แก่ออยากจะทำ. ก็เลย...

มีอะไร ๆ อยู่ในคุกทีล่อลวงให้คนเมาคุก พอใจคุก สวรรค์อยู่ในคุก ไม่ออกไปจากคุก. และมันก็อยากจะทำมีคุกทีดีกว่านั้นแหละ มันจึงละจากคุกอย่างมนุษย์ไปติดคุกอย่างสวรรค์กามาจริง, แล้วมันหลุด แล้วก็ไปติดคุกอย่างรูปาจารย์ แล้วไปติดคุกอย่างอรุปาจารย์ตามลำดับแหละ. กามาจริง รูปาจารย์ อรุปาจารย์ ล้วนแต่เป็นโลกียะ ยังผูกพันอยู่ในวิสัยโลก; นั้นแหละคือคุก.

คิดว่า จะเอาไหม? จะออกจากคุกกันไหม? หรือจะเลื่อนคุก – เลื่อนคุกให้ดีกว่า ให้แพงกว่าให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป? จะพูดให้มันใกล้ชิด ให้มันง่ายขึ้นมาอีก : อยู่อย่างธรรมดาสามัญ นี้ก็สบายดีแล้ว ไม่ยุ่งยาก, ทีนี้มันอยากจะทำเลื่อนคุกนี้ – ไปกู้เงินเขามาซื้อโทรทัศน์ จะได้มาโทรทัศน์ จะได้ดูโทรทัศน์ จะได้มีตู้เย็น จะได้มีอะไรต่าง ๆ. นี่มันอยากจะทำเลื่อนคุกเท่านั้นแหละ มันไม่มีอะไรดอก; เพราะว่าเราอยู่ได้โดยไม่ต้องมีตู้เย็น ไม่ต้องมีโทรทัศน์ ไม่ต้องมีรถยนต์, อ้าว! แต่มันก็ไม่พอใจ มันจะทำเลื่อนขึ้นไปให้มีโทรทัศน์ มีตู้เย็น มีรถยนต์ ก็ไปกู้เงินเขามา

แล้วก็เอามาสำหรับเป็นคนที่ดีกว่าเดิม ที่ยิ่งกว่าเดิม ที่แนบเนียนกว่าเดิม; นี่เป็นการเลื่อนคุณเท่านั้นเอง, อย่าเข้าใจว่ามันเป็นการดับทุกข์ หรือมันเป็นการออกไปจากคุณ.

บางทีมันจะต่ำมากกว่านั้น : อยู่ดี ๆ มันไม่ชอบ มันก็ไปพอใจ อบายมุข, อบายมุข คือ คิมน้ำเมา เทียวกลางคืน ดูการเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้านทำงาน; ไอ้คนเหล่านี้มันคิดว่าดีกว่าทั้งนั้น, แต่มันหา **รู้ไม่ว่านั้นมันเป็นคนที่ร้ายไปอีก** เขาจึงได้เรียกว่าอบายมุข คือปากทางแห่งอบาย; ปากทางแห่งอบาย – อบายมุข. บางคนพอใจในน้ำเมาจนยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ หมดก็มี, เคยเห็น; เมื่อขอร้องให้เลิกน้ำเมาเขาโกรธนะ. ดูการเล่น เล่นการพนัน อย่างนี้เขาชอบยิ่งกว่า : ชอบเล่นไฟยิ่งกว่าฟังพระสวดนี้; จริงหรือไม่จริงก็ไปดุกก็แล้วกัน. **มันอยากจะติดดุกต่ำ ๆ; มันไม่อยากจะเลื่อนให้มันดีขึ้นไป.**

นี่เป็นข้อใหญ่ใจความ; สรุปสั้น ๆ ได้ว่า ชีวิตมันติดดุก ติดดุกชีวิต, ตัวตนติดดุก ติดดุกแห่งตัวตน, ตัวกูติดดุกแห่งตัวกู. **เรียกว่าอุปาทาน – ความยึดมั่นถือมั่นอย่างโง่เขลานั้นแหละมันเป็นดุก.** อุปาทานว่าอะไร มันก็เป็นดุกชื่อนั้นขึ้นมา; นี่ก็ติดอยู่ที่นั่นแล้วก็มัวเมาอยู่ที่นั่น. มันมีตัวตนมากเท่าไร มันก็เป็นดุกใหญ่ขึ้นเท่านั้น; มีอุปาทานมากเท่าไร มันก็เป็นดุกมากเป็นดุกใหญ่ขึ้นเท่านั้น. มันลำบากมากลำบากน้อย มันก็เท่ากับความมากหรือน้อยของอุปาทานนั้นแหละ : **อุปาทานมีเท่าไร มันก็สร้างความมากความใหญ่ความลำบากยุ่งยากขึ้นเท่านั้นแหละ.**

สิ่งสองสิ่งที่เป็นที่ตั้งของความยึดถือ

อุปาทานก็อยู่ในรูปของ ๒ คำ คือ ตัวตน กับ ของตน; จะตัวเราหรือของเรา ตัวตนหรือของตน ตัวกูหรือของกูก็แล้วแต่เถอะ, มันก็มี ๒ อันนั้นแหละ คือมีว่าตัวตนกับว่าของตน. ตัวตน ก็คือตัวข้างใน ตัวตน ๆ : เป็นนามรูปเป็น

ตัวตน ชั้น ๕ เป็นตัวตน อายุคนะ ๖ เป็นตัวตน นี้เรียกว่าตัวตน ๆ; ดิดคุกแห่งตัวตนเต็มทีเลย หันไปทางไหนก็ยังอยู่ในคุกแห่งตัวตนแหละ จะหมุนจะดันไปทางไหนก็ยังอยู่ในคุกแห่งตัวตนแหละ ถึงขั้นพรหมโลกแล้วก็ยังหมุนอยู่ในคุกแห่งตัวตนแหละ : นี้เรียกว่า คุก “ภายใน” เป็นตัวตน. ที่นี้ คุกที่ “เนื่องกับตัวตน” จะเรียกว่า “ภายนอก” ก็ได้ แต่คำบาลีเขาว่า *เนื่องอยู่กับตัวตน* คือ *อตตนิยา*. อตตาคือ ตัวตน; อตตนิยา คือ ของตน คือ ของกู ๆ ๆ. ไอ้ตัวตนมันมีอะไรเป็นที่ยึดถือ มันก็ว่าอันนั้นแหละ ของกู ๆ ๆ; มันก็ได้แก่ สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถืออันนั้นแหละ : ที่เป็นวัตถุ เป็นนั่น ก็ว่าเป็นบุตรภรรยาสามีทรัพย์สมบัติ, ที่เป็นนามธรรม ก็เป็นเกียดยศชื่อเสียง เป็นบุญ เป็นกุศลเป็นอะไรไปตามแต่ที่มันจะยึดเอาว่าเป็นของกู.

สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ มีอยู่เป็น ๒ อย่าง : เป็นตัวตนกับเป็นของของตน – เป็น อตตาคือ เป็น อตตนิยา. แล้วมันขึ้นอยู่ที่ตัวตน เพราะว่าถ้ามีตัวตนแล้วมันก็จะมิของตน, ถ้ามันไม่มีตัวตน มันมิของตนไม่ได้. ถ้าดูกันที่แท้ มันก็คล้าย ๆ กับ มีเพียงสิ่งเดียว คือตัวตนกับสิ่งที่เนื่องอยู่กับตัวตน – มีตัวตน

เป็นประธาน. แต่ถ้าแยกเป็น ๒ อย่าง ก็มี ตัวตน, กับ สิ่งที่เป็นของตน หรือ
เนื่องอยู่กับตัวตน นั้นแยกออกมาเป็นของตนก็เรียกว่าของตน.

เรามีตัวตนเรามีของตน เป็นเครื่องกักขังจิตใจนี้ให้อยู่ในวงนั้น
ออกไปจากนั้นไม่ได้ ออกไปจากนั้นไม่ได้. ดิถุคตัวตน แล้วมีเสนห์คือของตนที่
อยู่ในคุณมาล้อมาหลอกผูกพันเอาไว้ ไม่ให้อยากออกไปจากคุณนี้, มีของตนเป็น
เครื่องหลอก เป็นเครื่องล่อ เป็นเครื่องทำให้มัวเมาอยู่ในคุณนี้ – คุณแห่งตัวตน.
ทั้งตัวตนและทั้งของตนมันก็กลายเป็นคุณไปหมด ร่วมกันไปเลย; นี่จึงเหนียว
แน่น. ก็ดูเอาเองสิ ไม่ต้องถามใครหรอก, อ่านจากหนังสือก็ลำบากไม่ค่อยได้
เข้าใจ; คุณตัวเอง คุณที่เป็นอยู่จริงในชีวิตนี้ มีอะไรเป็นตัวตน มีอะไรเป็นของตน
แล้วมันยึดถืออย่างเหนียวแน่นที่สุด จริงหรือไม่ จริงหรือไม่. ไม่ต้องเชื่อใคร;
พระพุทธศาสนาสอนให้ดูภายใน คุณตัวเอง รู้จักตัวเอง อะไร, ไม่ต้องเชื่อใคร.

การไม่ต้องเชื่อที่ถูกพุทธประสงค์และสัทธินทรีย์ที่แท้จริง

ไอ้เรื่องไม่ต้องเชื่อใครนี้ ก็ถูกด่าอีกเหมือนกัน เพราะเขาไม่รู้ว่า
พระพุทธเจ้าท่านสอนไว้อย่างนั้นนะ : พระพุทธเจ้าท่านสอนว่าไม่ต้องเชื่อใคร
ต้องเชื่อสติปัญญาของตนที่มองเห็นนะ. ในกาลามสูตรข้อสุดท้ายว่า “อย่าเชื่อ
เพราะเหตุว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา”; นี่มันก็เท่ากับปฏิเสธพระพุทธเจ้าเองแหละ
ว่าไม่ต้องเชื่อว่าพระพุทธเจ้านะเป็นครูของเรา และพูดแล้วเราก็จะเชื่อ; ท่านให้ฟัง

เท่านั้น ให้ฟังแล้วไปคิดไปใคร่ครวญ, มองเห็นว่ามันจะดับทุกข์ได้ แล้วก็ปฏิบัติดับทุกข์ได้แล้วก็เชื่อ มันกลายเป็นเชื่อตัวเอง ช่วยตัวเอง.

หลักอีกหลักหนึ่งในมหาปเทศ ก็ว่า “อย่าเชื่อเพราะผู้อื่นเขาอ้างว่าได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้า”; ไม่เชื่อ แต่ก็ไม่ปฏิเสธดอก รับมาพิจารณาว่าดับทุกข์ได้ไหม. ถ้าดับทุกข์ได้ก็ได ได้ เขาจำมาถูกแล้ว; แต่ถ้ามันดับทุกข์ไม่ได้ ก็ว่าเขาจำมาผิดแล้ว ฉันไม่เชื่อ แม้แจะอ้างว่าฟังมาจากพระพุทธเจ้า. ข้อนี้มันจะได้ไกลงไปถึงกับว่า ในพระไตรปิฎกที่เชื่อว่าได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้านั้น ก็มีน้ำหนักเท่านั้นแหละ ฉันไม่เชื่อว่าแจะได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้าเท่านั้น, ต้องดูว่ามันถูกหรือผิด มันดับทุกข์ได้หรือไม่; นั่นมันเป็นถึงขนาดนั้นนะ. นี้พุทธศาสนาเรามีอิสระขนาดนี้. มันก็เอามาใช้กับพระอานนทีได้ : พระอานนทีบอกว่าได้ฟังมาอย่างนี้ แดลงในทีประชุม; เอ้า, ก็ฟังมาอย่างนี้ก็จิด ๆ กันไว้ บันทึกันไว้ จำกันไว้; แต่ฉันจะไม่ยอมเชื่อว่าเพราะเหตุที่ได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้า ตามคำสั่งของพระพุทธเจ้า, จะต้องพิจารณาดูก่อนว่ามันดับทุกข์ได้หรือไม่. ถ้ามันเข้ากันได้กับเรื่องทั่วไปที่จะดับทุกข์ได้, ก็เ้าลองปฏิบัติดู; เอ้า! มันดับทุกข์ได้, เ้า ก็เ้าจริงทีนี้ ทำเต็มที เชื่อเต็มที ปฏิบัติเต็มที ก็ยังดับทุกข์ได้, ยิ่งดับทุกข์ได้ก็ยิ่งเชื่อเต็มที; พอหลุดพ้นแล้วก็เลยเชื่อถึงที่สุด.

ฉะนั้น ศรัทธา ๆ ทีจะมีจริงถึงที่สุด มีแต่พระอรหันต์เท่านั้นแหละ. ใ้มนุษย์เหล่านี้ย่ออวดดีไปเลยว่ามีศรัทธา, มันงมงายทั้งนั้นแหละ; ต่อเมื่อมันดับทุกข์สิ้นเชิงแล้ว มันเชื่อได้ว่า เ้า, นี้มันดับทุกข์ได้จริง มีปรากฏอยู่อย่างนี้ ศรัทธาจึงจะเต็มเปี่ยม, มันจะมีได้ก็แต่พระอรหันต์เท่านั้น; อย่ามัวงมโข่งว่า

ศรัทธาเป็นของเบื้องต้น, มันก็จริงแหละมันตั้งต้นจริงแหละ แต่มันไปเต็มที
บริบูรณ์เมื่อเป็นพระอรหันต์โน่น คือดับทุกข์ได้แล้วนะศรัทธาจึงจะเต็มที.

ข้อความอย่างนี้ หลักเกณฑ์อย่างนี้ อ่านพบในพระบาลีไม่ใช่ว่าเอาเอง;
แต่ถ้าจะมองเอาเองโดยเหตุผลมันก็เห็นจริง – ถ้าดับทุกข์ได้เสร็จแล้วมันก็เชื่อเต็มที
สิ. เดียวนี้มันก็เชื่อไปตามเขาว่า เชื่อไปตามคาดคะเนบ้าง ตามเขาว่าบ้าง ตาม
ตัวหนังสือบ้าง; มันก็เป็นเชื่อที่ไม่แท้จริงและไม่สมบูรณ์. พอดับทุกข์ได้เสร็จ
แล้ว : อ้าว! มันจริงซิท่านสอนไว้อย่างไร มันดับทุกข์ได้จริง เป็นอย่างนั้นจริง,
พระธรรมนี้ดับทุกข์ได้จริง พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้ดีจริง พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดี
จริง, เออจริง; ศรัทธาจึงจะเต็มเปี่ยม มิได้แก่ผู้ที่เป็นพระอรหันต์แล้ว. ไม่ใช่เรื่อง
เบื้องต้น; เรื่องเบื้องต้นนั้นเป็นจุดตั้งต้นที่จะดังไปตามความเชื่อภายนอก ซึ่งเป็น
การน้อมใจเชื่อ ซึ่งมีทางผิดพลาด; แต่โดยเหตุที่ว่า มันยังดีกว่าที่จะไม่เคยได้ยินได้
ฟัง หรือไม่มีความเชื่อที่เป็นจุดตั้งต้น, แต่มันยังไม่เป็นศรัทธาที่แท้จริง มันยังไม่
เป็น
“สัทธินทรีย์ยัง ที่แท้จริง”.

หิริโอตตัปปะที่แท้จริงและอุปกรณ์ให้เกลียดชุก

นี่เรามีตัวตน ติดชุกตัวตน ก็ควรจะฉลาดในชุก; พุดแล้วมันจะนำหัว.
เมื่อติดชุกแล้ว มันก็ควรฉลาดขึ้น ๆ ในชุกนั้นแหละ; อย่าเมาชุก อย่ารักชุกให้มัน
ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แต่คว่าเป็นอย่างไร แล้วก็ฉลาด – โออย่างนี้มันอย่างนี้ อย่างนี้มัน

อย่างนี้ นี่ อย่างนี้ มันมีผลอย่างนี้ อย่างนี้มีผลอย่างนี้, แล้วก็ค่อยเกลียดไอ้ที่มันเป็น ทุกข์เป็นไปเพื่อทุกข์ กลัวไอ้ที่มันเป็นทุกข์เป็นไปเพื่อทุกข์; แล้วมันก็กลัว. หิริโอตตัมปะที่แท้จริงมันมีอย่างนี้, ไม่ใช่เป็นอย่างที่พูด ๆ กัน.

อยากจะให้นึกถึงคนที่ตายไปแล้ว, ลองนึกดูซิ อายุมาก ๆ ด้วยกันแล้ว; แล้วก็นึกดู ๆ : คนก็คนที่เป็นคนแก่กว่าเราตายไปแล้ว ตายไปแล้ว, พ่อแม่ก็ดี, ไม่ใช่ก็ดี ใครก็ตามที่เขาว่ามันเก่ง มันสวย มันรวยมันอะไร ที่มันตายไปแล้ว นั้นนะ ว่ามันได้ออกจากคุกหรือไม่? มันออกจากคุกหรือไม่? มันเคยรู้เรื่องนี้หรือไม่? มันได้เคยได้ยินได้ฟังเรื่องนี้หรือไม่?, ไอ้ที่ตาย ๆ ไปแล้ว. มีเวลาว่าง ๆ เมื่อไรลองนึกดู –ใครบ้าง ๆ ที่เรารู้จักดี, มันไปไหน? มันออกจากคุกหรือมันไปหาคุกใหม่? นี่มันออกจากคุกหรือมันไปหาคุกใหม่? นี่ดูเถอะมันจะได้ช่วย ช่วยมากขึ้น : โอ้, มันไปหาคุกใหม่, ส่วนใหญ่มันไปหาคุกใหม่ มันไม่ละตัวกู, มันจะไปหาคุกสำหรับตัวกูที่ดีกว่า; แล้วก็ได้เกลียดคุก. มันมีอัตตาอัตตนิยา เรื่อยไป เพราะมันมีกูเพื่อเลือกไว้ให้อีกมาก ตามที่ความคิดความนึกมันจะนึกไปได้ ให้ดีกว่าสวยกว่า สนุกสนานกว่า คือเอาสิ่งที่พอใจอยู่แล้วนะเป็นหลัก แล้วก็เพิ่มอำนาจกำลังให้มากขึ้น มากขึ้น มากขึ้น สนุกกว่านั้น ดีกว่านั้น สวยกว่านั้น อร่อยกว่านั้น เพลิดเพลินกว่านั้น; นี่มันเป็นเหตุให้สร้างคุกใหม่.

ต้องรู้ความหมายของบุญและการทำบุญชนิดที่ถูกต้อง

ถ้าเขามีบุญ เขาก็สร้างคุณได้สวยงามกว่าเก่าแหละ ไม่ต้องสงสัยแหละ ถ้าเขามีบุญ. นี่มันเป็นเรื่องให้ถูกค่า พุทธอย่างนี้; เพราะว่าทุกคนมันต้องการบุญ ต้องการจะทำตามที่คำสั่งสอน สอนกันมาว่าให้ทำบุญ ๆ, แต่เรามาบอกว่า บุญเป็น คุณที่สวยกว่าดีกว่า ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็มันจะยึดมันมากกว่า มันจะทรมาณจิตใจ มากกว่า มันจะบ้ำจะหลงมากกว่า ระวังให้ดี ๆ. ในชั้นแรก เมื่อไม่รู้จักบุญก็ ทำบุญแหละ; ก็ทำไป ๆ มันก็รู้จักว่ายึดถือไม่ได้ ยึดถือไม่ได้ ควรจะปล่อยไว้ เอาแต่ความสะดวกสบายสำหรับที่จะนิพพานนี่, ให้บุญนี้เป็นเครื่องสะดวก สำหรับจะไปนิพพานจะให้เลื่อนขึ้นไปนิพพาน, อย่าให้บุญนี้กลายเป็นคุณขึ้นมา แล้วมันจะติดคุณนั้น ซึ่งนานกว่าเสมอ. บุญยิ่งสูงขึ้นไปเท่าไร ก็ยิ่งติดคุณนั้นนาน นานมากขึ้นไปเท่านั้น; มนุษย์มีอายุขัยกี่ปี พอเป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราชอายุก็ เพิ่มขึ้นไปอีกร้อย ๆ ปี, ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต อายุก็เพิ่ม ๆ ขึ้นเป็นพันปี หมื่นปี, พอถึงชั้นพรหม อายุก็เป็นหมื่น ๆ ปีเลย. นั่นแหละให้รู้เถอะ ว่าไอ้คุณมัน จะยึดออกไป จะนานออกไป จะเหนียวออกไปเท่านั้น; ถ้าไม่อย่างนั้นก็คงไม่ กล่าวไว้อย่างนั้นดอก เพราะมันพอใจหนักขึ้น ๆ คือคุณมันสวยกว่า คุณมันสบาย กว่า คุณมันงดงามกว่า คุณมันช่วยวนมีเสน่ห์มากกว่า. นี่เรื่องคุณแห่งชีวิต. ยิ่ง สบายกว่า สวยงามกว่าเท่าไร ก็ยิ่งกลัวตายเท่านั้นแหละ; ยิ่งกลัวตายมากเท่าไร ก็ยิ่งเป็นทุกข์มากเท่านั้นแหละ.

ที่พูดนี้ไม่รู้ว่าจะถูกค่าสักก็มากน้อย แล้วจะเป็นบุญหรือเป็นบาปก็ยังไม่ รู้; ถ้าใครฟังผิด มันไม่อยากทำบุญมันไปทำบาปแล้วก็ ก็เรียกว่าเสียหายมาก.

แต่มันเป็นไปไม่ได้ดอก ถ้ารู้จักบุญแล้วมันจะไปทำบาปนี้เป็นไปไม่ได้; เราจึงพูดกันแต่เพียงว่า อย่ายึดถือให้บุญเป็นคุณขึ้นมาอีก. หลักในพระพุทธศาสนาว่า ไม่ทำชั่ว, แล้วก็ทำดี – กุศลนะ – ทำกุศลให้ถึงพร้อม นะ; แล้ว ทำจิตให้ผ่องแผ้ว, นั่นแหละ อย่าให้ติดคุกแห่งความดี มาทำจิตให้ผ่องแผ้ว ให้หลุดจากคุกแห่งความดี.

สพฺพปาปสฺส อกรรม – ไม่ทำความชั่วทั้งปวง, กุสลสฺสุปสมฺปทา – ทำกุศลให้ถึงพร้อม คือดี, สจิตฺตปริโยทปนํ – ทำจิตให้ขาวผ่อง คืออย่าติดคุกดี อย่าติดคุกกุศล อย่าติดคุกบุญ; ถ้าถือได้ตามนี้ก็ปลอดภัยแหละ.

เดี๋ยวนี้จะเป็นว่า ไม่ว่าอยู่ที่ไหน มันติดอยู่ที่นั่นทั้งนั้น มัวเมาอยู่ที่นั่นทั้งนั้น มีปัญหาารอบด้าน ด้วยความเกิดความแก่ความเจ็บความตาย ความไม่ได้ตามที่ต้องการ นั่นแหละเป็นตัวความหมายที่เป็นคุก. แต่เดี๋ยวนี้มันก็เอาไอ้ที่ไม่ได้ตามต้องการมาเป็นการได้ตามที่ต้องการ ให้มันสับกันอยู่ หรือมันหลอกลวงกันอยู่; มันก็เลยมีปัญหา. ฉะนั้น ขอให้ระวังกันให้ดี ๆ ว่า ไอ้การเลื่อนชั้นนะ ขอให้มันห่างให้มันถอยออกมาจากคุก อย่าให้มันลึกลงเข้าไปในคุกที่สวยามกว่า เอร์ดีร่อยกว่า สนุกสนานกว่า. พูดอย่างนี้ดูเหมือนจะพูดได้แต่ที่สวนโมกข์, ไปพูดที่อื่นอาจจะถูกขว้างด้วยก้อนอิฐก็ได้ มันไม่แน่; แม้แต่ที่จะพูดที่กรุงเทพฯ มันก็จะถูกด่ามากเหมือนกัน แม้จะพูดที่กรุงเทพฯ. ที่นี้มีอิสระที่จะพูด ผู้ฟังก็ต้องเป็นอิสระพอที่จะเอาไปคิดไปนึกให้มันถูกต้อง, อย่าให้มันใจไว้วางกันไปเสียอีก.

การทำบุญขอให้เป็นการทำเพื่อชำระบาป อย่าให้เป็นไปเพื่อสร้างคุณใหม่ที่สวยงามกว่าคุณเก่า. คำว่า “บุญ” ที่แท้จริงคำนี้ เขาแปลว่าชำระบาป ล้างบาป, ไม่ใช่แปลว่าสนุกสนานสวยงามเอรีดอรัย เป็นทิพย์เป็นอะไรไปเสียทุกอย่าง ไม่ได้แปลอย่างนั้นดอกคำว่าบุญนะ; แต่ไม่รู้ใครครวไหนด เอาคำว่าบุญมาเป็นชื่อของความสุขทางกามารมณ์สูงสุด นี่มันผิดความหมายของคำว่าบุญโดยแท้จริง ของเดิมเขา : ของเดิมเขาบุญเป็นเครื่องชำระบาป. ใ้บุญแท้จริงนะมันชำระบาป; บาปอะไร ? บาปความเห็นแก่ตัว. การทำบุญออกไปที่ถูกต้อง ถ้าเป็นบุญจริงมันจะลดความเห็นแก่ตัว จะล้างความเห็นแก่ตัว; นั่นแหละคือบุญจริง. ถ้าทำบุญแล้วมันเพิ่มความเห็นแก่ตัว มันไม่ใช่บุญที่แท้จริงตามความหมายเดิมที่ว่าล้างบาป; มันกลายเป็นชื่อของความสุขชนิดที่เหลือที่จะกล่าวที่เอาไว้โฆษณาหลอกลวงคน.

จงรู้ความหมายของคำว่าบุญ ว่าถ้าทำบุญแล้วมันต้องล้างบาป คือลดความเห็นแก่ตัว; ทำบุญแล้วลดความเห็นแก่ตัว, ไม่ใช่ตักบาตรช้อนหนึ่งได้วิมานหลังหนึ่งนี่ มันคำกำไรเกินควรนั้น. มันควรจะเรียกว่าคำกำไรเกินควร ไม่เรียกว่าทำบุญดอก; เพราะว่ามันเพิ่ม ๆ ความเห็นแก่ตัวนี้ มันเพิ่มความเห็นแก่ตัว. ถ้าทำบุญแล้วไปสวรรค์ ไปสนุกสนานกันอยู่อย่างนั้น มันก็เพิ่มความเห็นแก่ตัว มันไม่ลดความเห็นแก่ตัว; มันไม่ตรงกับความหมายของคำว่า บุญ เป็นเครื่องชำระบาป, เขามีมาเพื่อล้างบาป เพื่อลดบาป; มันกลับไปเพิ่มความเห็นแก่ตัว มันก็เพิ่มบาปเท่านั้นเอง, นั่นมันคุณ เป็นคุณขึ้นมา. อย่าทำบุญให้เป็นคุณขึ้นมา แต่ทำบุญให้เป็นเครื่องชำระบาป ให้ลดความเห็นแก่ตัว ให้ลดเหตุหรืออุปสรรคแห่ง

นิพพาน คือล้างตัวให้สะอาด ให้เหมาะสมเรื่อยสำหรับจะบรรลุนิพพานนะ; แล้วมันก็อยู่เหนือบุญแหละ – มันต้องเหนือบาป แล้วก็เหนือบุญ แล้วก็นิพพาน.

อันต่ำก็คือบาป, สูงขึ้นมาก็คือบุญ, เหนือบุญก็คือนิพพานหรือว่าง. อันต่ำก็คือชั่ว, เหนือชั่วขึ้นมาก็คือดี, เหนือดีขึ้นไปก็คือว่างแหละ ก็นิพพาน. อันแรกเป็นทุกข์, แล้วก็สุขขึ้นมา, เหนือสุขขึ้นไปก็คือว่างหรือนิพพานแหละ. มันจะมีสามชั้นอย่างนี้เสมอ. อันสุดท้ายนั่นคือ มันหลุดจากคุณ เป็นนิพพาน – เป็นว่างจากคุณ ว่างจากสิ่งผูกพัน ว่างจากตัวตน ว่างจากของตน.

ควรรู้จักสังเกตนิพพานชิมลองและอย่าช้ารอยคนตาย

นี่ขอให้ทุกคนรู้จักใช้สิ่งที่เรียกว่าคุณ. เมื่อใดมีความรู้สึกว่าตัวตน ของตน, เมื่อนั้นเป็นคุณทันที ก็หนักอึ้งไปหมด; แต่มันมีความสุขสนาน เอร็ดอรรอยเป็นเครื่องบังเอาไว้ ก็เลยสนุกกันจนไม่รู้ว่ามันเป็นคุณ. เวลาที่ว่าง ๆ ไม่ดีไม่ชั่ว ไม่บุญไม่บาป ไม่สุขไม่ทุกข์, นั่นแหละเวลานั้นสบายที่สุด; บางเวลามันก็ฟลุคมีได้เองเหมือนกัน แต่คนไม่สนใจ. จึงขอเตือนให้สนใจ คอยระวัง สังเกตไว้ให้ดีว่าเวลาไหนว่างสบายที่สุดวัย แล้วก็ดูให้ดีเถอะ เวลานั้นมันไม่เกี่ยวกับดี – ชั่ว บุญ – บาป สุข – ทุกข์ดอก – มันว่าง, ก็เป็นรสของพระนิพพานนิด ๆ หน่อย ๆ มาล่วงหน้า มาให้ชิมลองดูก่อน; เมื่อชิมลองติดแล้วก็จะได้ดีใจ ๆ; ก็จะได้ทำให้อย่างขึ้นไป จนพบพระนิพพานจริง เป็นเวลาที่ยืดยาว. แต่คนไม่สนใจ ๆ , แม้ว่าความว่างจะมาเยี่ยมกรายบ้าง ก็ไม่สนใจ และไม่รู้จัก, ไม่รู้จักถือเอา ไม่

รู้จักขยายให้มันมากออกไป. นี่คือปัญหาที่มันมีอยู่จริง ซึ่งเป็นเหตุทำให้ติดคุก จมคุก เมาคูก อยู่ในคุกอย่างไม่ออกจากคุก. คูมิตรสหายชาวเกลล, ญาตี อาจารย์ อาจารย์ก็ได้, ที่มันตายไปแล้วนะ มันออกจากคุกหรือเปล่า; กลัวมันจะไปหาคุก ใหม่ที่ดีกว่าเก่า.

ที่นี้เหลียวมาดูตัวเอง เหลียวมาดูตัวเองที่นี้ ที่ติดคุกอยู่ที่นี่, เราก็กำลัง เปลี่ยนแปลงคุก เลื่อนคุก เปลี่ยนคุก เลื่อนคุก เปลี่ยนคุก อยู่จนเป็นที่พอใจ หลอก ลวงพอใจไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด. รักคุกและเมาคูก เพราะมันเปลี่ยนได้ เพราะมัน เปลี่ยนได้ : ไม่มีโทรทัศน์ ไปซื้อโทรทัศน์มาได้ มันก็เปลี่ยนคุกได้; เรียกว่าอยู่ ที่นี้มันก็เปลี่ยนคุกได้เรื่อย ติดคุกที่เปลี่ยนใหม่ได้เรื่อย.

“เมากู” : คุกที่แนบแน่นถาวร

มีตัวกูเป็นคุก. ยืมคำกลอนในหนังสือเล่มหนึ่งมาพูดว่า “มาเหล่า มา หึง มาหยัง มาขอ ชั่วครู่รู้พอ ไม่เหมือนมาสวรรค์”; เขาว่าอย่างนั้น. มา เหล่าก็เดี๋ยวก็หาย, มาผู้หึงเดี๋ยวก็หาย, มาหยัง – มาดีเดี๋ยวก็หาย, มาขอ – มา ลูกขอเดี๋ยวก็หาย; ไม่เหมือนมาสวรรค์ซึ่งไม่รู้จักคลายไม่รู้จักพอ. นั่นแหละเขามี อยู่ในหนังสือเล่มหนึ่ง. ที่อยากจะเอามาเปลี่ยน – เปลี่ยนคำสุดท้ายนะ ที่มันเป็น คุกนะ : ว่า “มาเหล่า มาหึง มาหยัง มาขอ ชั่วครู่รู้พอ ไม่เหมือน เมากู” – มาตัวกู; มาตัวกูนี้ ไม่มีวันสร้าง ไม่มีวันพอ, มันเป็นการติดคุกที่แนบแน่น ถาวรไปเลย – เมากู ๆ. ไอ้มาสวรรค์, สวรรค์ก็เป็นคุก แต่มันยังไม่ร้ายหนักเท่า

เมากู; เป็นพรหมโลก รูปพรหม อรูปพรหมแล้ว มันก็ยังมิกู เป็นหนักขึ้นไปอีก. นี่เมากูนะเป็นคุก เป็นคุกอย่างยิ่ง. นี่อย่าให้กลายเป็นคุก : อะไรที่ว่าดี ๆ ว่า บุญ ๆ นะ ขอให้มันเป็นเครื่องชำระบาป คือให้มันเป็นการเล่น – เป็นบันได สำหรับเลื่อนขึ้นไปสู่นิพพาน; อย่าให้สิ่งเหล่านั้นกลายเป็นคุกขังตัวเองไว้ที่นี่, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือสิ่งที่เรียกว่าบุญนั้นแหละ. ให้อั้วกูมันต้องมีเมากูอะไรอย่างหนึ่งแหละ – เมาคี เมาสวรรค์ เมากูอะไรก็ตามเถอะ; ให้อั้วกูมันต้องมีเมากูอะไรอย่างหนึ่งแหละเป็นของกูแหละ, แล้วมันก็เป็นคุกขึ้นมา.

สิ่งหล่อเลี้ยงชีวิต, ลักษณะไม่มีคุกเป็นต้น

ให้อั้วสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิต. เอ้า, ทีนี้จะพูดถึง สิ่งหล่อเลี้ยงชีวิต : ถ้าเราอยู่ในประเภทกามาจร – เป็นมนุษย์ เป็นเทวดากามาจร มันก็มีกามตัณหาเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงแหละ, ถ้าว่าเป็นพวกอรุปาจรมันก็มีภวตัณหาในปริยายหนึ่งเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง, ถ้าเป็นพวกอรุปาจร ก็มีวิภวตัณหา ในปริยายหนึ่งไม่ใช่ทั้งหมด – ในปริยายที่ไม่อยากจะมิรูป เป็นเครื่องหล่อเลี้ยง; มีกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหาเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง. เมื่อมีตัณหา ก็มีอุปาทานแหละ, เมื่อมีอุปาทานก็มีคุก มีคุก. ระวังตัณหา ตัณหามาจากเวทนาโง่ – เวทนาที่ไม่มีวิชชา ไม่มีปัญญา หลอกให้ยินดียินร้าย เกิดตัณหาอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา; นี่ก็มีตัณหาแล้ว ก็ต้องมีผู้อยากแหละ, ตัณหาคือความอยาก ก็ต้องเกิดรู้สึกผู้อยากขึ้นมา – ก็เป็นอุปาทาน.

ตรงนี้ก็ฟังแปลกว่า **มีความอยากก่อน แล้วจึงเกิดผู้อยาก**. ไอ้พวกนั้นมันก็หาว่าผิด *logic* แหละ เพราะเขายึดตาม *logic* ตามตรรกะหรือ *logic*; แต่ที่แท้มันมีความอยาก – ความโง่ที่เป็นความอยากขึ้นมาก่อน แล้วความโง่ที่เป็นความอยากนั้นมันก็ผลิตความโง่ที่เป็นตัวผู้อยาก คืออุปาทานขึ้นมา. **ความรู้สึกว่าตัวผู้อยากนั้นมันเกิดภายหลังความอยาก** : ความอยากหรือความโง่ต้องเป็นไปเต็มที่แล้ว อันนั้นจะผลิตหรือปรุงความรู้สึกว่ามีตัวผู้อยาก, นี่คือบาลีที่ว่า *ตัณหาให้เกิดอุปาทาน* แหละ – *ความอยากให้เกิดอุปาทานยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกูว่ของกู*, ไม่ผิด *logic* หรอก เพราะมันเป็นของไม่มีตัวจริง มันเป็นของปรุงตามอวิชา มันก็เป็นได้ซิ คือความรู้สึกอยากเกิดก่อนแล้วความรู้สึกว่าผู้อยากมันเกิดทีหลัง. มันไม่ใช่มีตัวตนที่แท้จริง ถ้าฟังไม่ถูกเป็นเรื่องตัวตนแท้จริง มันก็ผิด *logic*; แต่นี่เป็นความจริงที่ว่า **มีความอยากเกิดขึ้นเต็มที่ในจิต แล้วความอยากนั้นก็ปรุงความโง่ต่อไปอีก คือมีตัวผู้อยาก** ตัวผู้อยาก แล้วก็อยากเอามาเป็นของกู เอามาเป็นของกู.

ยึดถือสิ่งใด สิ่งนั้นจะเป็นกู; ถ้าอยากจะสรุปความง่าย ๆ ก็ว่า “ยึดถือสิ่งใด สิ่งนั้นจะเป็นกูขึ้นมาทันที”. ยึดถือสิ่งใดว่าตัวกูก็ได้ ยึดถือสิ่งใดว่าของกูก็ได้, มันสิ่งนั้นจะกลายเป็นกูขึ้นมาทันที. ฉะนั้น เราก็พอใจ, พอใจอยากพอใจ พอใจ ในนั้นในนี้ เปลี่ยนกันเรื่อย; อยากในสิ่งใดก็มีอุปาทานในสิ่งนั้น สิ่งนั้นก็กลายเป็นกูขึ้นมาทันที. **กูก็คืออุปาทาน**, ถ้าเรียกภาษาง่าย ๆ ก็คือตัวกู – ของกู. ตัวกู – ของกูนั้นคืออุปาทาน มีที่ไหนกลายเป็นกูขึ้นมาทันที แล้วก็บังจิตใจนั้นไว้ทันที; นี่ก็เรียกว่ามันมีการติดคุก. ถ้าว่าจะมีดี มีบุญ มีอะไร ก็อย่าให้

เป็นเรื่องยึดถือ, ให้เป็นดีที่ไม่เมานะ บุญที่ไม่เมานะ; นี้จะรับประกันได้ให้น้อยว่า ต้องเอาดีที่ไม่เมานะ ไม่บ้า – ไม่บ้าดีไม่เมานะ, แล้วก็ ต้องเอาบุญที่ไม่เมานะ – ไม่เมานะบุญ ไม่บ้าบุญนะ; แล้วมันก็จะปลอดภัย มันจะไม่กลายเป็นคุณ ทนทุกข์ ทรมาน.

การหลุดจากคุณ ก็คือจิตไม่ไปติดอยู่ ในสิ่งที่น่ายึดถือ ทีหลอกให้ยึดถือ. ไปติดอยู่ในสิ่งที่น่ารัก น่าพอใจหรือน่าเกลียด น่าชัง น่าโกรธ อะไรก็ตาม มันก็ติดอยู่ที่นั่น; ฉะนั้น ก็ละออกไปเสียจากความยึดถืออย่างนั้น ก็เรียกว่าออกไปเสียได้จากคุณคือโลกียวิสัย, โลกียวิสัยเป็นคุณ; ออกไปเสียได้จากโลกียวิสัยก็คือออกจากคุณ ก็คือโลกุตตระ. แต่แล้วมันก็ยาก ยากตรงที่ว่าสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือนะ มันมีเสน่ห์มากเหลือเกิน มีสิ่งปิดบังมากเหลือเกิน จนไม่รู้สึกรู้สีก มันก็ยึดถือมาเรื่อย ๆ : ตั้งแต่คลอดจากท้องแม่ มันก็ยึดถือมันยึดถือนี้ เปลี่ยนเรื่อยกันมา เป็นอุปาทานที่หนาแน่นขึ้นมา ทนทุกข์ทรมานเรื่อยมา; กว่าจะรู้สึก ได้ยินได้ฟัง มาคิดนึกพิจารณา เห็นว่า อ้าวนี้มันทรมานนี้ จึงอยากจะออกจากคุณ.

ฉะนั้น ขอให้เรียนในคุณ ให้เรียนศึกษาเล่าเรียนในคุณ : เมื่อมีความทุกข์ขอให้ศึกษาจากความทุกข์, หรือมีความสุขก็ขอให้ศึกษาจากความสุข อย่ามัวเมาในความสุข; อย่าไปมัวโกรธแค้น อึดอัด ดึงตึง เมื่อมีความทุกข์, อย่าไปหลงใหลถึงโลดในเมื่อมีความสุข; แต่ศึกษาให้ดีกว่า นี้มันคืออะไร เห็นว่าทั้งความทุกข์และความสุขนี้ ไม่ใช่ความสงบสุข ไม่ใช่ความหยุดหรือสงบ. ใ้สุขอย่างสุข ๆ กันนี้ สุขอย่างโลก ๆ นี้ ไม่ใช่ความสุข คือไม่สงบ, ทุกข์ก็ไม่ใช่ความสงบ; ไม่ทุกข์ไม่สุขนั่นแหละ จึงจะเป็นสุข ก็เป็นความสงบ. ฉะนั้น สุข ๆ มันมีอยู่

๒ ความหมายเสมอ : สุขร้อน พอใจด้วยกิเลส, สุขเย็น ก็พอใจด้วยปัญญา ด้วยวิชา. ใ้ความพอใจเขาจัดไว้เป็น ๒ รูปแบบ : กามนันทิ-พอใจในกาม อย่างนี้ก็สุขร้อน; ธรรมนันทิ-พอใจในธรรม อย่างนี้ก็ไปทางสุขเย็นแหละ, แต่ต้องเลยสุข เลยความหมายของสุข คือว่าง นั่นจึงจะเป็นสุขที่แท้จริง. แต่ถ้าพูดว่า ว่าง ว่างเป็นสุขไม่มีใครชอบไม่มีใครสนใจ เพราะมันเกลียดความว่าง, ต้องหลอกให้โง่อีกทีหนึ่งว่า ความว่างเป็นสุขอย่างยิ่ง หรือว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ความว่างความสงบเป็นสุขอย่างยิ่ง; แต่ที่แท้ไม่มีความสุขอย่างที่คนนั้นรู้ดอก ไม่มีมีความสุขอย่างที่คนนั้นเขาต้องการดอก - ที่ชาวโลกเขาต้องการนะ ความสุขอย่างนั้นไม่มี, มันมีแต่ความว่าง แล้วเราจะให้พูดว่าเป็นสุขอย่างยิ่ง เป็นสุขที่แท้จริง เดียวนี้ยังเป็นสุขหลอก ๆ อยู่ นี่สุขอย่างที่เขากำลังได้รับอยู่ เป็นสุขหลอกอยู่ ต้องเหนือสุขนั่นอีกทีจึงจะเป็นสุขแท้จริง คือนิพพาน คือว่าง.

คำว่า “ว่าง ๆ” นี้มันว่างจากการปรุงแต่ง ว่างจากสังขาร, ไม่ใช่ว่างเพราะไม่มีอะไรเลย; ไม่มีอะไรเลย อย่างนั้นไม่ใช่ว่าง ไม่ใช่ว่าง, มันเป็นอันอื่น เป็นความเข้าใจอันผิดอันอื่น ไม่มีอะไรเลยนะ. มันมี, แต่ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ตัวตน มันว่างจากตัวตน ว่างจากภาวะที่ควรยึดถือน่ายึดถือ; อย่างนี้เรียกว่าว่าง. มีความว่างอย่างนี้ก็ไม่มีความยึดถือ มันก็ไม่มีคุก ไม่มีการทนทุกข์ทรมาน เพราะการยึดถือ.

เอาละ, วันนี้ก็พูดเรื่องคุกเท่านั้นแหละ วันนี้พูดเรื่องคุกเรื่องเดียว; จะออกจากคุกโดยแท้จริงโดยวิธีการอย่างไร ไว้พูดวันหลังเถิด เพราะมันยืดยาว.

วันนี้ไม่ต้องการอะไรมาก; ต้องการแต่ให้รู้จักสิ่งทีเรียกว่าคุณ แล้วก็ติดอยู่โดยไม่รู้สึกทีติดคุณ, เท่านั้นทีพอ. มีคุณทีติดอยู่โดยไม่รู้สึกทีเป็นคุณ. คนติดเต็มที; หมาแมวติดน้อยกว่า, ต้นไม้ไม่ติดเลยทีว่าได้, เพราะมันคิดในทางยึดถือไม่เป็น. มันน้อยมากแหละ มันน้อยมากจนถึงทีกับว่า จะไม่เรียกว่าคุณของสัตว์ของต้นไม้; ไอ้ของคนนี่มันยึดถือมาก ยึดถือมากจนกลายเป็นคุณ กักขังวิญญาณทรมานจิตใจ – เรียกว่าคุณ.

การบรรยายเรื่อง คุณและเสน่ห์ของคุณ คุณและเสน่ห์ของคุณ วันนี้ทีพอสมควรแก่เวลาแล้ว, ไม่ค่อยจะมีแรง; นั้นแหละขอให้เอาไปคิด. ถ้าจะได้รับประโยชน์, ถ้าอยากจะได้รับประโยชน์ ต้องเอาไปคิด ให้เห็นจริงเห็นแจ้ง แล้วจะค่อย ๆ รู้สึกอยากจะออกจากคุณ แล้วก็มาค่อยว่ากันใหม่ คึ้นรนเพื่อจะออกจากคุณ โดยวิธีทีถูกต้องต่อไป.

วันนี้ข่อยุติการบรรยาย; เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมในแบบคณสาชยาย, มีความหมายเป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ ของท่านทั้งหลาย ในการปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้าให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป, ในกาลบัดนี้.

ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต

- ๔ -

๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐

กระแสแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๔ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงบรรยายในชุด **ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต** ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อ เฉพาะสำหรับการบรรยายในวันนี้ว่า **กระแสแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก**. ขอให้ท่านตั้งใจฟัง ให้สำเร็จประโยชน์.

การบรรยายนี้เกิดขึ้น เพราะรู้สึกว่ **เรามีกันแต่ธรรมะที่ไม่เกี่ยวกับชีวิต; มีแต่ธรรมะที่อยู่ในหนังสือบ้าง อยู่ในเสียงที่ใช้พูดจากันบ้าง, แม้ว่าจะมาอยู่ที่ปาก มัน**

ก็อยู่แค่ปาก ไม่มีที่จิตใจ ไม่มีที่เนื้อที่ตัว เลยไม่ได้รับประโยชน์จากธรรมะนั้น. ข้อนี้ นับว่าเป็นสิ่งที่เสียหายอย่างยิ่งแก่พุทธบริษัท : พุทธบริษัทไม่มีธรรมะอยู่ที่เนื้อที่ตัว, มีอยู่แต่ที่ปาก มีอยู่แต่ที่ในตู้หนังสือ, หรือมากไปกว่านั้น ก็มีอยู่ที่ การเถียงกันเล่นก็มี เเถียงกันจริงก็มี ทะเลาะวิวาทเพราะธรรมะที่เถียงกันนั้นก็มิ; อย่างนี้เป็นการเสียหาย เป็นอันตรายด้วยซ้ำไป.

ธรรมะที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงนั้น ไม่ได้มีความประสงค์อย่างนี้; มีความประสงค์เพื่อให้เกิดการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ให้ได้. ธรรมะคือสิ่งที่ต้องรู้ต้องปฏิบัติ แล้วก็ต้องดับทุกข์ได้; หมายความว่ามันช่วยให้รอด มันช่วยให้รอดจาก ปัญหาทั้งทางกายและทั้งทางจิต. โดยเฉพาะอย่างยิ่งประสงค์ในทางจิต เพราะ ปัญหาในทางกายนั้นมันไม่ลึกลับอะไร แล้วก็รู้ ๆ กันอยู่ สอน ๆ กันอยู่ มีอยู่ทั่ว ๆ ไป; ส่วนทางจิตนี่ยังเป็นของลึกลับอยู่ เป็นของละเอียดสุขุมลึกซึ้งสูงขึ้นไป, เลยต้องตกเป็นหน้าที่ของบุคคลในระดับพระพุทธรเจ้า จึงจะสามารถค้นพบ รู้แล้ว นำมาสั่งสอน ด้วยหวังว่ามนุษย์เราจะพ้นจากความบีบคั้นของปัญหาเหล่านั้น ซึ่ง เป็นความทุกข์โดยตรง เป็นความทุกข์โดยอ้อม เป็นความสับสนอลหม่านอยู่ใน โลกนี้ นี่เรียกว่าปัญหา โดยส่วนบุคคลก็ยังไม่ได้พบกับสันติสุข ที่เป็นสังคมก็ยังไม่ได้พบกับสันติภาพ. ด้วยหวังว่าบุคคลจะมีสันติสุข สังคมจะมีสันติภาพ เรา จึงมาสนใจในเรื่องธรรมะ.

การบรรยายชุดนี้ มุ่งหมายจะให้สามารถนำเอาธรรมะมาใช้กับชีวิต จะเรียกว่าพัฒนาชีวิตให้สูงขึ้นไปได้ หรือจะเรียกว่าเอามาแก้ปัญหิต่าง ๆ นานา ที่มีอยู่ในตัวชีวิตนั้นก็ได้; แปลว่าให้มันมีที่ชีวิตจิตใจ ให้มันมีประโยชน์

แก่ชีวิตจิตใจ มันก็จะเป็ผลดี เป็นผลได้ที่ดี คือความเป็นมนุษย์ที่น่าพอใจ น่าพอใจ เป็นความสงบเย็น เป็นความสุข มีชีวิตเย็น. ขอให้ท่านทั้งหลาย มีความมุ่งหมายตั้งไว้ในลักษณะอย่างนี้ เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ด้วย.

ทีนี้ก็จะได้พูดย้ำกันอีกทีว่า **สิ่งที่เรียกว่าชีวิต ชีวิต นี้คืออะไรกันแน่ ?** ข้อนี้มันตอบได้มากมายกว้างขวาง แล้วแต่จะเล็งกันในสาขาไหน ในวิชาการด้านไหน; แต่จะพูดโดยสรุปในหลักของธรรมะ ก็พอจะพูดได้ว่า มีอยู่สัก ๓ ทาง ความหมาย – ของความหมาย :-

ชีวิตในทางวัตถุ ที่เป็นวัตถุธาตุที่ประกอบกันขึ้นเป็นชีวิต มันก็ได้แก่ ความสด ความที่ยังสดอยู่ ของวัตถุที่ประกอบกันขึ้นเป็นชีวิต. ว่าอย่างวิทยาศาสตร์ว่า ร่างกายนี้ประกอบอยู่ด้วยเซลล์เล็ก ๆ, แต่ละเซลล์ ๆ หรือแต่ละตัว มีเยื่ออยู่ในเปลือกเป็นของสด เป็นชีวิตแต่ละตัว ๆ ไม่รู้ว่ากี่ล้าน ๆ ตัว ทุกตัวยังสด ยังมีชีวิต; มันก็เป็นชีวิตส่วนวัตถุ วัตถุ ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นกลุ่ม ๆ เป็นส่วน ๆ เป็นอวัยวะหนึ่ง ๆ และรวมกันทุก ๆ อวัยวะ ก็เป็นร่างกายคน. ยังมีความสดอยู่ในเซลล์นั้น ๆ จึงทำหน้าที่ได้ ประกอบกันขึ้นเป็นอวัยวะต่าง ๆ อวัยวะต่าง ๆ แล้ว แต่ละอวัยวะกระทำหน้าที่ได้. นี้ ส่วนร่างกายมีชีวิตอย่างนี้ ซึ่งมันต้องจัดการกันไปแบบหนึ่งแหละ ตามหลักของร่างกาย.

ทีนี้ก็มาถึง **ชีวิตในทางจิต** หรือส่วนที่เป็นจิต : ก็ความที่จิตยังสามารถอาศัยอยู่ในร่างกายหรือในวัตถุนั้น – ในวัตถุที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกาย ให้ความที่ธาตุของจิต จิตตธาตุ วิญญาณธาตุ มันสามารถเข้ามาทำหน้าที่อยู่ในร่างกาย ยัง

ทำหน้าที่ของมันได้ออยู่, ก็เรียกว่า **มีชีวิตในด้านจิตใจ** เพราะมีชีวิตในด้านร่างกาย เป็นเครื่องรองรับ. คุณแล้วก็เหมือนกับว่าที่ทำงานก็ได้ – ร่างกายเป็นเหมือนกับ ออฟฟิศที่ทำงานของจิต หรือจะคุณเป็นเปลือก ร่างกายก็เป็นเปลือกของจิต, แต่แล้วอย่าลืมว่าทั้งสองฝ่ายมันก็ทำหน้าที่ ในลักษณะที่เรียกว่ามีชีวิต คือยังทำหน้าที่ได้ – ที่เป็นร่างกายก็ยังสดอยู่ ที่เป็นจิตใจก็ยังมีการไหวได้ในร่างกายนั้น; เรียกว่ามีชีวิตทางจิต.

ที่นี้อย่างที่สาม **ซึ่งสำคัญมาก** ก็คือ **ชีวิตในทางคุณธรรม** หรือในทางธรรมก็เรียก คือมีคุณธรรมนั่นเอง. ร่างกายและจิตใจประกอบกันอยู่ ทำหน้าที่จนมีสิ่งที่เรียกว่าคุณค่าหรือคุณธรรม ซึ่งมันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งก็ในส่วนนี้, ถ้ามันผิดไปจะเป็นโทษอย่างยิ่ง มันก็ในส่วนนี้; มันกลายเป็นว่า ชีวิตที่มีคุณธรรม, หรือไม่มีคุณธรรม หรือไปมีค่าในทางฝ่ายตรงกันข้ามคือฝ่ายโทษ ฝ่ายทุกข์ ฝ่ายผิด ไม่มีชีวิตในลักษณะที่เป็นคุณธรรมฝ่ายถูกต้อง คือฝ่ายที่เป็นประโยชน์ ฝ่ายที่พึงประสงค์ ฝ่ายที่ควรพอใจ ควรจะต้องการ เพื่อการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข, นั่นเอง. แล้วคุณให้คิดก็จะเห็นว่า **ไอ้ชีวิตในทางคุณธรรมนี่แหละ ที่มันทำให้ชีวิตทางวัตถุหรือทางจิตมีค่าขึ้นมาได้; ถ้าชีวิตทางวัตถุทางจิตไม่ได้ประกอบอยู่ด้วยคุณธรรม มันก็ไม่มีค่าไม่มีความหมายอะไร.** ดังนั้น **ชีวิตที่สามนี่จึงสำคัญมาก** ที่จะต้องสนใจ จะต้องรู้จัก จะต้องจัดการให้ดี ๆ, ให้เกิดมีคุณค่าขึ้นมาแก่ชีวิตทั้งหมดทั้ง ๓ ความหมาย – ทั้งทางร่างกาย ทั้งทางจิตใจ และทั้งทางคุณธรรมที่มีอยู่ในกลุ่มนี้.

เรียกว่า ถ้าหมดคุณค่าหมดคุณธรรมแล้ว ชีวิตทั้งหมดก็ไร้ความหมาย
 แหะละ คือไม่มีประโยชน์อะไร : ร่างกายก็ไม่มีประโยชน์, จิตใจก็ไม่มีประโยชน์,
 ชีวิตทั้งหมดทั้งหมดก็ไม่มีประโยชน์; จึงต้องสนใจในแง่ของคุณธรรม – ชีวิตใน
 ความหมายแห่งคุณธรรมนั่นเอง. หมดคุณธรรมแล้วก็เรียกได้ว่าเหมือนกับตาย
 แล้ว เหมือนกับตายแล้ว, แม้ชีวิตทางร่างกายทางจิตใจยังอยู่ แต่มันไม่มีคุณธรรม
 ใด ๆ เลย ก็ถือว่าเท่ากับตายแล้ว มีชีวิตอยู่เท่ากับตายแล้ว คือไม่มีประโยชน์อะไร
 เลย, ขอได้ระมัดระวังในเรื่องนี้; หรือว่ามัน จะรอดชีวิตอยู่ แต่มันเต็มไปด้วย
 ความทุกข์ นี่มันจะมีประโยชน์อะไรเล่า, มันก็ยิ่งจะพูดได้ว่าตายเสียยิ่งดีกว่า – มี
 ชีวิตอยู่ที่เต็มไปด้วยความทุกข์ทุกประการนี้ ตายเสียยิ่งดีกว่านั้น. ฉะนั้น ปัญหา มัน
 จึงอยู่ที่ว่าจะมีคุณธรรมกันอย่างไร ให้ชีวิตนี้เป็นที่น่าพอใจ น่าชื่นใจ น่าปรารถนา.

เรารู้จักชีวิตโดยพื้นฐานกันอย่างไร; แล้วก็จะได้ศึกษากันต่อไป
 เพื่อให้กระทำสำเร็จประโยชน์ ในการที่จะทำให้มันมีคุณค่าเต็มตาม
 ความหมาย : เป็นมนุษย์ก็ขอให้เต็มแห่งความเป็นมนุษย์, แม้เป็นสัตว์ สัตว์
 เจริญฉะฉานนะ ก็ขอให้มันเต็มตามความหมายของมัน, แม้จะมีชีวิตอย่างต้นไม้ต้นไม้
 เหล่านี้ ก็ขอให้มันมีชีวิตเต็มตามคุณค่าของมัน; จึงต้องศึกษา.

รู้จักกระแสชีวิตไหล – หยุด พร้อมผลร้าย – ดี

อยากจะมีหัวข้อในตอนนี้อ่า สิ่งที่เราเรียกว่าชีวิตนั้นมีกระแสที่ไหลไป
 ไหลไป; จะเปรียบเทียบก็เหมือนกับว่าเราขึ้นดูในที่สูง ก็เห็นน้ำในแม่น้ำไหลไป ๆ

ในลำน้ำ ไหลไป ๆ มีอะไรไปอย่างไร, ยืนดูแล้วก็เห็นกระแสที่มันไหลไปนั้น. ถ้าตามดูไปได้ตลอดเวลาตลอดกระแส ก็จะมีความรู้มีความเข้าใจนะ, กระทั่งว่า มันไปถึงทะเลหรือไม่ กระทั่งว่ามันไปจมเสียกลางทาง หรือกระทั่งว่ามันไปติดอยู่ที่ใดที่หนึ่ง เน่าผูกพันอยู่ที่ตรงนั้น หรือว่ามีใครลากเอาท่อนไม้ท่อนนั้นในกระแสน้ำ นั้นขึ้นบกเสีย ไม่มีโอกาสที่จะไปตามกระแส. ชีวิตนี้มันก็มีการไหลในทำนองเดียวกัน เป็นกระแสแห่งการปรุงแต่งตามส่วนของมัน ๆ. **ที่เป็นส่วนวัตถุหรือร่างกาย** มันก็มีกระแสไหลไปตามแบบของวัตถุ : ก่อตัวขึ้นมาอย่างไร มีเหตุปัจจัยอย่างไร ปรุงแต่งขึ้นมาอย่างไร งามงามขึ้นมาอย่างไร เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร : กระแสแห่งความเปลี่ยนแปลง ก็เหมือนกับกระแสแห่งการไหล. นี่เป็นเรื่องทางวัตถุที่มีกระแส. **ที่นี้ มองดูในทางจิต** มันก็มีการปรุงแต่งอีกนั่นแหละ : มีอะไรถึงกันเข้า เกิดความรู้สึกทางจิต แล้วก็ปรุงกันต่อไป ให้ไหลไปตามเรื่อง : อายตนะภายในกับอายตนะภายนอกถึงกันเข้า ก็เกิดวิญญูญาณ เกิดผัสสะ เกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดภพ เกิดชาติ และเกิดทุกข์; ก็เรียกว่าเป็นการปรุงแต่ง เป็นการเปลี่ยนแปลง มีกระแสของการเปลี่ยนแปลง ไหลไปจนเกิดความทุกข์. หรือในทางที่ตรงกันข้าม ก็ไม่เกิดความทุกข์ เพราะมันมีการปรุงแต่งเปลี่ยนแปลงในทางที่ตรงกันข้าม.

ที่นี้เรามาดูกันตรงที่ว่า **มันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร จึงจะไม่เกิดทุกข์ ?** หรือว่า, เอาละเอาที่มันเกิดทุกข์กันก่อนดีกว่า, แล้วจึงจะดูว่าที่มันไม่เกิดทุกข์นั้นอย่างไร; มันจะง่ายดี. **เมื่อมีการกระทบทางอายตนะ** เช่นตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส เป็นต้น; ในโอกาสนั้น เกิดความรู้สึกขึ้น

มาแล้วว่ากระทบ, ถ้ามันไม่มีวิชาเข้ามาเกี่ยวข้อง มันก็ปรุงแต่งไปในทางธรรมชาติธรรมดาที่ไม่มีวิชาเข้ามาเกี่ยวข้อง คือมันจะเกิดเวทนาสำหรับให้ยินดียินร้าย เวทนาทำให้โง่ : นี่จิตมันก็ไปตามทางของอวิชา : มีเวทนาอย่างนี้แล้ว มันก็ปรุงแต่งให้เกิดตัณหา คือความอยาก – ที่น่าพอใจก็อยากได้, ที่ไม่น่าพอใจก็อยากทำลาย, เป็นตัณหา – อยากขึ้นมา คือความอยากไปตามอำนาจของอวิชา; มีความอยากแล้ว ก็เกิดความรู้สึกของผู้อยากขึ้นมา นี่ก็เป็นอุปาทาน; จนกระทั่งว่า เข้มข้น ๆ เป็นตัวกู – ของกูที่เข้มข้น เป็นภพขึ้นมา, เป็นชาติขึ้นมา คือชาติแห่งตัวกูที่เต็มที หรืออุปาทานที่แก้จัดจนคลอດออกมาเป็นตัวกูสำหรับจะวุ่นวายภายนอก. ตัวกูที่แสนจะโง่เขลาอย่างนี้แหละ มันก็ทำอะไรไปตามความโง่เขลานั้น ๆ : มันก็ไปเอานั่นเอานี้เข้ามาเป็นของตัวกู จนเกิดเรื่องเกิดราว เป็นความยุ่งยากลำบาก ทนทุกข์ทรมาน, เอาอะไร ๆ ของธรรมชาติมาเป็นของตัวกู เช่นเอาความเกิด แก่ เจ็บ ตายของธรรมชาติ มาเป็นเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของกูนี้, แล้วมันก็ได้ความทุกข์เองแหละ มันได้ความทุกข์เองอย่างสาสมกันทีเดียวแหละ สาสมกับความโง่ที่ไปเอาธรรมชาติมาเป็นของกู ในลักษณะที่เหมือนกับว่าแย่งชิงเอามา ปล้นเอามา หลอกหลวงเอามา. นี่ก็คือกระแสแห่งชีวิตตามธรรมดา ที่มีอยู่ในคนเราแต่ละวัน ๆ แต่ละเดือน แต่ละปี จนตลอดชีวิต; มันก็ได้รับความทุกข์.

ทีนี้ถ้าเผชิญมันได้รับความทุกข์มากเข้า ๆ ๆ มันฉลาดได้ด้วยตนเอง : มันสังเกตเห็นว่า เป็นอย่างนั้น ๆ ๆ, แล้วมันก็ควบคุมไว้ได้ มันหยุดเสีย มันไม่ให้เป็นอย่างนั้น; คือให้มีวิชา วิชาความรู้ที่ถูกต้องมา แล้วก็ไมโง่ไม่หลงว่า

เป็นอย่างนั้น; มีความรู้มากเข้า ๆ ก็เป็นผู้รู้วิธีดับทุกข์ได้ด้วยตนเอง ด้วยตนเอง. แต่ลักษณะอย่างนี้มันมีน้อยนักน้อยหนา มีน้อยนักน้อยหนา.

รู้ด้วยตนเองอย่างนี้ ดับทุกข์ของตนเองอย่างนี้ : เขาเรียกว่า “ปัจเจก-พุทธะ”, ถ้ารู้แค่ว่าไม่พอที่จะสอนผู้อื่น; ถ้ารู้มากถึงที่สุดจนสามารถสอนผู้อื่นช่วยเหลือผู้อื่น ก็เรียกว่า “สัมมาสัมพุทธะ”, เหมือนกับพระพุทธเจ้าที่เรานับถือกันอยู่นี้. นี้เรียกว่ามันน้อยนักที่จะเป็นเช่นนั้น; คนธรรมดาสามัญบุคคลทั้งหลายมันไม่อาจจะเป็นอย่างนั้นได้ด้วยตนเอง, มันต้องได้ยินได้ฟังจากท่านที่ตรัสรู้แล้วอย่างนั้นนะมาสอนให้ มาสอนให้. แต่ถึงอย่างนั้นมันก็ยังไม่เป็นได้ทุกคน; แม้พระพุทธเจ้าเกิดขึ้น สอนแล้ว, ก็จำนวนหนึ่งเท่านั้นแหละที่รู้ที่เข้าใจ ที่ประพฤติตาม ปฏิบัติดับทุกข์ได้, มีสัตว์อีกเป็นจำนวนมากที่ไม่สามารถจะรู้ได้.

ในฝ่ายที่มันจะรู้ได้นั้น มันต้องได้ยินได้ฟังคำเหล่านั้น, ได้นั่งใกล้พระอรหันต์เจ้าผู้ปฏิบัติสำเร็จแล้ว ในความเป็นอย่างนั้น, ได้รับคำสั่งสอนจากท่านเหล่านั้น, นี้ขั้นตอนหนึ่ง คือได้ฟัง; ครั้นได้ฟังแล้วก็เอามาคิดมานึก มาใคร่ครวญ มาทำในใจ มาสังเกตอย่างยิ่ง อย่างลึกซึ้ง อย่างถูกต้อง อย่างครบถ้วน, ก็เข้าใจ ๆ ก็เห็นแจ้งว่ามันจะดับทุกข์ได้โดยวิธีการอย่างนั้น; แล้วมันก็ ปฏิบัติตาม ก็ปฏิบัติตาม, ก็สามารถที่จะได้รับผลอย่างเดียวกันกับที่พระอรหันต์ทั้งหลายท่านได้รับ – นี้มันก็รอดตัว. นี้เรียกว่ามันเป็นมาอย่างนี้ ในลักษณะอย่างนี้ ในกระแสแห่งการปรุงแต่งอย่างนี้; แม้อย่างนั้นมันก็ยังมีย่อย ส่วนมากมันก็ยังไม่เข้าใจ.

เพราะ

เหตุไร ? เพราะว่า ไอ้เหตุปัจจัยที่จะดึงไปทางตรงกันข้ามนะมันมีมากเหลือเกิน.

ในโลกนี้มันก็มีสิ่งที่มาดึงมาดูดให้พอใจ ให้หลงไหล ให้รักใคร่ นั้นมันมีมากเหลือเกิน; แล้วยิ่งสมัยนี้ด้วยแล้วมันยังมีมาก ยิ่งมีมากกว่าสมัยโบราณ เพราะว่าบังเอิญมันเป็นยุคเป็นสมัยที่มนุษย์มีความก้าวหน้าแต่ในเรื่องทางวัตถุอย่างนี้ มันเป็นยุคที่มนุษย์ก้าวหน้าทางวัตถุอย่างยิ่ง; แล้วก็ทำให้โลกนี้นิยมกันแต่เรื่องอย่างนี้อย่างยิ่ง; มันก็ยังเป็นอุปสรรคแก่การที่จะไหลไปในทางดับทุกข์, แต่มันง่ายในการที่จะไหลย้อนมาในทางที่จะเพิ่มความทุกข์ เพิ่มปัญหาเพิ่มความทุกข์; เรียกว่ามันถูกกั้นหรือว่าปิดทึบ ไม่ให้ไหลไปทางหนึ่ง ให้ไหลมาอีกทางหนึ่งซึ่งมาสู่ความยุ่งยาก นี้เรียกว่าความเจริญด้วย. ฉะนั้น จงดูความเจริญให้ดี ๆ มันเป็นการไหลไปสู่ความทุกข์ก็ได้; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเจริญที่ควบคุมไม่ได้. ความก้าวหน้าความเจริญที่เราควบคุมไม่ได้ ที่มนุษย์ควบคุมไม่ได้ ที่เราคนเดียวก็ควบคุมไม่ได้ มันก็ไหลมาอย่างนี้แหละ มันก็ไหลมาสู่ความยุ่งยากลำบากเป็นทุกข์ทรมานยิ่งขึ้น. นี้เรียกว่าชีวิตนี้มันไหล ไหลง่ายเหมือนกับน้ำ แล้วแต่จะถูกแวดล้อมอย่างไร ปรุแงแต่อย่างไร ปิดกั้นอย่างไร บังคับกันอย่างไร. ในที่นี้ก็ต้องการจะให้สังเกตเห็นว่า ไอ้ชีวิตมันเป็นของไหลอย่างนี้, แล้วมันก็ไหลไป ตามเหตุตามปัจจัยเหล่านั้น; เมื่อไม่รู้ก็ไหลไปตามอย่างหลับหูหลับตา ไปจบลงด้วยความทุกข์ชนิดที่น่าสงสาร, เช่นการฆ่าตัวตาย เป็นต้น.

นี่เรามาศึกษากันในข้อนี้ ว่ามันมีการไหลอย่างไร ? ด้วยเหตุอะไร ? ก็จัดการเสียให้มันถูกต้อง ให้มันประกอบด้วยคุณธรรม ที่ไม่เป็นไปเพื่อความทุกข์ เพื่อจะดับทุกข์นั้นให้มันมากขึ้น ๆ ๆ; นี้เรียกว่ามันไหลไปในทางที่ถูกต้อง ก็อาจจะเรียกว่าสูงขึ้นก็ได้ ดิ่งขึ้นก็ได้, จนกว่าจะถึงที่สุด หยุดการไหล ไม่มีการไหล มันก็เรียกว่าจบ. มิฉะนั้น มันจะต้องไหลอยู่เรื่อยไป มันจะต้องไหลอยู่เรื่อยไป, แล้วก็ไหลอย่างชนิดที่น่าสงสารแหละ น่าสงสารแหละ – กลับไปกลับมา กลับไปกลับมา. มันมีวิชาเข้ามาปนอยู่ในกระแสแห่งการไหล มันก็ได้มีปัญหา; ถ้ามันมีวิชาเข้ามาปนอยู่ในกระแสแห่งการไหล มันจะค่อย ๆ หมดยุติ. แต่ทีนี้จะเอาวิชามาจากไหน ? มันจะมีโชคคิดบังเอิญได้พบวิชา ได้รับวิชา โดยสะดวกโดยง่ายหรือหาไม่ ? เดียวนี้มันก็น่าหัวที่ว่า ธรรมะหรือพระพุทธศาสนานี้ก็เผยแผ่กันอย่างยิ่งแล้ว; แต่ทำไมมันไม่ประสบผลตามที่ควรจะได้ คือมันไม่ได้วิชาขึ้นมามากเท่าที่เขาพยายามเผยแผ่พุทธศาสนา อย่างที่เรา ก็พยายามกระทำกันอยู่ ? นี้เพราะมันไม่รู้จักทำให้ธรรมะ – วิชานั้นนะเกิดขึ้นหรือมาเกี่ยวข้อง.

ขอให้สนใจในเรื่องที่จะทำให้วิชาเกิดขึ้นจริง ๆ และให้วิชานั้นเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตจิตใจของเราจริง ๆ; ให้มันเป็นชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยวิชาหรือธรรมะ. ฉะนั้น ก็ขอให้สนใจกันที่ตรงนี้แหละ ว่าทำอย่างไร ให้ชีวิตนี้มันเพิ่มวิชาความรู้ที่ถูกต้อง, แล้วมันก็จะเพิ่มธรรมะ; เพิ่มธรรมะแล้วความทุกข์ก็จะลดลงไปจนหมดสิ้น : มีการปฏิบัติธรรมะที่ถูกต้องอยู่เป็นประจำทุกวันทุกคืน ทั้งเดือนทั้งปี.

พิษร้ายและผลดี แห่งการมีและการหมดตัวตน-ของตน-ความเห็นแก่ตน

สังเกตได้ง่าย ๆ ว่า ไอ้ตัวการที่มันเลวร้ายที่สุดนั่นคืออวิชา อวิชา - ความรู้ไม่ถูกต้อง โง่หลงไปว่าเป็นตัวตน ตัวตนหรือของตน ตัวกูหรือของกู ตัวฉันหรือของฉัน ก็แล้วแต่; ถ้ามันได้ไหลมาในลักษณะที่เกิดตัวกู - ของกู ตัวฉัน - ของฉัน แล้วยิ่งยากที่สุดเลย ยุ่งยากที่สุดเลย.

ในกระแสแห่งอทิปปัจจยตา ที่เคยพูดมากันมากมายหลายครั้งแล้วนั้น, ถ้ายังจำได้กันอยู่ ก็จะสังเกตได้จากหลักเกณฑ์อันนั้น ว่า อายตนะภายนอกกับอายตนะภายใน ถึงกันเข้า, เกิดวิญญูณ; ๓ ประการทำงานถึงกันอยู่เรียกว่าผัสสะ; มีความโง่ ผัสสะนั้นก็เป็อวิชาผัสสะ ก็เกิดเวทนาโง่, ก็เกิดตัณหาคือความอยากที่โง่, เกิดอุปาทาน - ยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวตนเป็นของตนกันขึ้นมาที่ตรงนี้ : นี่ตัวแกนแกนในที่แข็งกล้า ที่จะเป็นตัวไหลอย่างรุนแรงไหลอย่างอันตรายแหละ. มีตัวตนมีของตน ความรู้สึกอันนี้ เกิดขึ้นแล้วมันก็ไหลเชี่ยว แล้วมัน ก็ให้เกิดสิ่งหนึ่ง ซึ่งอันตรายมากที่สุด คือ **ความเห็นแก่ตน**. ความรู้สึกที่ว่าตัวตน เกิดความรู้สึกว่าของตน แล้วยังเกิดความรู้สึกที่เห็นแก่ตน; พอมีความเห็นแก่ตนแล้ว กระแสนั้นจะไหลเชี่ยวจัด เขียวจัดเหมือนกับว่าไปคลุ้มคลั่ง แม่น้ำลำธารตรงไหนที่มันไหลเชี่ยวจัด เป็นอันตรายนะ - **จนเรียกว่าอันตรายแหละ เขตอันตราย**, มันเขียวจัดอย่างนั้นแหละ. ถ้ากระแสแห่งจิตมันไหลมาถึงขนาดที่เรียกว่า เห็นแก่ตน เห็นแก่ตน แล้วมันอันตราย.

ช่วยกำหนดจดจำไว้ดี ๆ ว่า ความเห็นแก่ตน ความเห็นแก่ตนนั้น มันมาจากความโง่ที่มีตัวตนมีของตน; แล้วเราก็มีด้วยกันทุกคน แต่ไม่รู้จัก; แล้วมันก็เกิดผลขึ้นมาตามสมควรที่มันมีอยู่อย่างไร. อันนี้แหละพอจะสังเกตได้ว่า มันเป็นความทุกข์ยากลำบากเจ็บปวดรวดร้าวอะไรขึ้นมา, แล้วก็ดูให้ดีเถอะ ใต้นั้นภายใต้มันนะ มันมีเหตุปัจจัยคือมันมีความเห็นแก่ตน.

มีความเห็นแก่ตนแล้วก็มีของหนักกดทับจิตใจ คือความเห็นแก่ตนนั้นแหละ มันหวังอย่างนี้ มันจะเอาอย่างโน้น มันเป็นภาระของชีวิต เรียกว่าภาระหนักของชีวิตขึ้นมา ในการที่จะบริหารตนหรือของตนก็ดี ในการที่จะขยายออกไปก็ดี ในการที่จะรักษาไว้ก็ดี ในการที่จะใช้จะจ่ายออกไปก็ดี; มันก็เป็นทุกข์อยู่ได้ตามลำพังคนเดียว ไม่ต้องมีใครเข้ามาเกี่ยวข้อง. ข้อนี้สำคัญมาก ขอให้รู้จักความเห็นแก่ตน ที่โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับใคร, เห็นแก่ตนอยู่คนเดียว ก็เป็นทุกข์เหลือประมาณแหละ. นอนไม่หลับเป็นโรคประสาทหรืออะไรต่าง ๆ นี้เพราะไอ้ความเห็นแก่ตนนี้มันบีบคั้นเอา, เป็นบ้าไปก็มี ฆ่าตัวตายไปก็มี. นี้เรียกว่า เบียดเบียนตน เบียดเบียนตน ซึ่งฟังยาก ซึ่งไม่ค่อยจะมีใครเชื่อว่าใครมันจะไปเบียดเบียนตนทำไม และอย่างไร. ก็คือ คนโง่นั้นแหละ มันจะเบียดเบียนตน เบียดเบียนตน, แล้วมันก็ยังไม่รู้จกว่าตนเบียดเบียนตน : ไอ้ตนที่มันไม่เคยจะมี มันก็สร้างให้มีขึ้นมาด้วยความโง่; ครั้นตนนี้เกิดขึ้นมาแล้ว มันก็กัดตนนั้นแหละ กัดตัวมันเองนั้นแหละ แล้วก็ไปทุกข์อยู่ที่จิตใจที่มีตัวตน เพราะจิตใจมันไปมีตัวตนเข้า. ถ้าจิตใจไม่มีตัวตนชนิดนี้ มันก็ไม่ถูกขบถูกกัดอะไร.

นี่สังเกตดูให้ดีว่า ใ้้ความเห็นแก่ตนนี้เลวร้ายที่สุด แม้อยู่คนเดียวก็ กัดตนนั้นแหละ หนักอยู่ที่ตนนั้นแหละ เพลลนตนนั้นแหละ เสียบแทงตนนั้นแหละ หุ้มห่อครอบงำอะไรทุกอย่างทุกประการ ที่ว่ามันเป็นทุกข้ออยู่ตามลำพังตน เพราะความเห็นแก่ตน. นี่ก็น่ากลัวที่สุดแล้ว; แล้วก็จมอยู่ในกองทุกข์ แล้วก็ มักจะหลง หลงชอบตัวตนของตนอะไรนั้นยิ่ง ๆ ขึ้นไป, ยากที่จะหลุดออกมาได้.

ที่นี้อีกทางหนึ่ง เมื่อมันไปเกี่ยวข้องกับผู้อื่น หรือเรื่องราวมันทำให้ ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่น มันก็ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนแหละ; กิดดูเถิด. การ เบียดเบียนกันทุกชนิดไม่ว่าชนิดไหน มาจากความเห็นแก่ตนทั้งนั้น, ส่วนบุคคล ก็อย่างนั้น ส่วนสังคมก็อย่างนั้น. หรือโลกทั้งโลกก็อย่างนั้นแหละ; ที่มันจะ เบียดเบียนกันทั้งโลกก็เพราะความเห็นแก่ตน. เดียวนี้มันก็มีการเบียดเบียนกันทั้ง โลกให้เห็น ๆ กันอยู่ : ยังไม่เบียดเบียนกันด้วยสงครามร้อน คือยิงกันฆ่าฟันกัน โดยตรง มันก็เบียดเบียนกันด้วยสงครามเย็น คือพยายามที่จะให้ได้เปรียบ ให้ ชนะในทางเศรษฐกิจในทางการเมืองในทางอะไรต่าง ๆ เพื่อจะเอาชนะผู้อื่น, ผู้อื่นจะลำบากยากเข็ญอย่างไร ไม่ต้องรับผิดชอบ ไม่รู้ มันจะเอาทำเดี่ยว จะครอง โลกทำเดี่ยว. เหมาะ ๆ ก็เกิดสงครามร้อนสงครามเย็นกันเสียทีหนึ่ง ยุติสงคราม ร้อนก็มีสงครามเย็น อยู่ตลอดเวลา ตลอดกาล. ทั้งโลกเดือดร้อนอย่างยิ่งอยู่ เพราะความเห็นแก่ตนของคนที่อยู่ในโลก; ทั้งโลกจึงเดือดร้อน จนกว่าจะกำจัด ใ้้ความเห็นแก่ตนนี้เสียได้.

ที่นี้หมู่คณะย่อม ๆ ลงมา เป็นประเทศเล็กประเทศน้อยเป็นส่วนน้อย มันก็ยังเบียดเบียนกันอยู่, แม้ในประเทศเดียวมีรัฐบาลเดียวมีอะไรเดี๋ยวนี้มันก็ยังเบียดเบียนกันอยู่, ด้วยความเห็นแก่ตน. โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลกับฝ่ายค้าน นั่นนะ เขาไม่ได้ใช้ธรรมะเป็นหลักปฏิบัติเพื่อจะตกลงกัน; แต่ต่างฝ่ายต่างมีความต้องการที่จะเอาชนะนะ ตัวเราฝ่ายเราจะชนะ จะคว้าอีกฝ่ายหนึ่งให้ลงไป ให้ล้มละลายไปจนได้ มุ่งหมายอย่างนี้; ไม่ได้มุ่งหมายอยู่ที่จะสร้างความเจริญความสงบสันติสุขสันติภาพอะไร; มุ่งหมายแต่จะคว้ากันระหว่างฝ่ายค้านกับรัฐบาล. ประเทศไหนก็เป็นอย่างนั้น; นี่มันจึงมีเรื่องยุ่งไม่รู้จักสิ้นสุด.

ฝ่ายทางราษฎร ก็แบ่งเป็นพรรค พรรคการเมือง พรรคนั้นพรรคนี่ – ฝ่ายราษฎร; มันก็มุ่งหมายแต่จะต่อสู้ทำลายล้างพรรคอื่น เพื่อจะเป็นรัฐบาลเสียเองอย่างนี้. ใ้ผู้แทนทั้งหลายที่อุตสาหกรรม ๆ กันเข้าไปนั่นนะ ที่แรกก็พูดว่าจะไปควบคุมรัฐบาล เขาจะไปช่วยควบคุมรัฐบาลให้ถูกต้อง; พอเขาเข้าไปแล้วเขาก็ต้องการจะเป็นรัฐบาลเสียเอง ไม่ใช่ไปควบคุมรัฐบาลละทีนี้. แล้วก็ต้องแย่งกันเป็นรัฐบาล; พรรคนั้นพรรคนี่พรรคโน้น ต้องการจะแย่งเพื่อจะเป็นรัฐบาล แล้วก็พดกันเอง. นี่สภาพบ้านเมืองมันก็อยู่อย่างนี้ มูลเหตุคนเดียว คือ ความเห็นแก่ตัว รักตัวเอง รักพรรคของตัวเองยิ่งกว่าประเทศชาติ; แล้วมันจะอยู่ได้อย่างไร. ทั้งหมดนี้ มันมีมูลเหตุมาจากสิ่งเดียว ตัวเล็ก ๆ คือความเห็นแก่ตัว; แต่มันมีพิษร้ายกาจ มีอันตรายร้ายกาจ ท่วมโลกท่วมจักรวาลเลย – มีความเห็นแก่ตัว; ถ้าเอาลงเสียได้ ทั้งโลกก็มีสันติภาพมีความสุข.

นี่ขอให้มองเห็นว่า ทั้งโลกเลย หรือว่าถ้าจะมีโลกอื่นอีกก็อย่างนี้อีก
 แหะ ทุกโลกแหะจะเป็นอย่างนี้; ปัญหาที่มีอยู่ที่ ความเห็นแก่ตัว มาจากความ
 รู้สึกว่า มีตัวมีของตัว ซึ่งมาจากอวิชา - ความไม่รู้อย่างถูกต้อง ซึ่งมันแทรกเข้า
 มาในกระแสแห่งชีวิตของ คนธรรมดา ซึ่งไม่รู้อะไร เรียกว่าเป็นบุรุษคนธรรมดา
 แปลว่า คนหนา. หนา, อะไรหนา? คือ ความงอมนหนา; มีความงอหนา ก็
 เรียกว่าคนหนาหรือบุรุษ. พุทให้ใกล้ชิดเข้ามาอีกหน่อยในบาลีที่ว่า ใฝ่ใฝ่ใน
 ดวงตานะหนา, มีใฝ่ในตาหนาเลยมองไม่เห็นตามที่เป็นจริง เห็นผิด ๆ ไปตาม
 ความมืด. นี่กระแสแห่งชีวิตของบุรุษ มันต้องไหลไปอย่างนี้ มันไม่มีทางที่จะ
 เป็นอย่างอื่น. เราเป็นบุรุษกับเขาด้วยหรือไม่? หรือเป็นมากน้อยเท่าไร? หรือ
 เห็นแจ่มแจ้งอย่างไร? จะหลีกตัวไปทางไหน? มันก็เป็นเรื่องที่เหมาะสมอย่างยิ่ง
 แหะ ที่จะต้องศึกษาให้เห็นอย่างแจ่มแจ้ง ให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง; แจ่มแจ้งไป
 ถึงว่า จะจัดการกับมันอย่างไร คือจะดำเนินกระแสแห่งชีวิตนี้อย่างไร จะควบคุม
 กระแสแห่งชีวิตนี้อย่างไร.

นี่คือข้อความที่แสดงให้เห็นว่า ชีวิตนี้มันมีกระแส คือการไหล; จะ
 ให้มันไหลปะปะ ๆ ไปตามอวิชา, หรือว่าจะให้มีวิชา ให้มันไหลอย่างดีขึ้น
 สูงขึ้น จนหยุดไหลแหะ จนไม่มีการไหล. ถ้ายังมีกิเลสตัณหาอะไรอยู่อย่างนี้ มัน
 ช่วยไม่ได้ มันต้องมีการไหล แล้วมันก็ไหลไปด้วยอำนาจของอวิชา ปรงเป็นตัวตน
 ขึ้นมา; นั่นแหละเป็น แกนกลางของตัวไหล ของการไหล ของผู้ไหล, แล้วก็
 อลระวาดระบาดออกไปถึงผู้อื่น : อย่างที่กล่าวมาแล้ว ว่าตามลำพังตัวก็เป็นทุกข์

เป็นของหนัก ชีวิตเป็นของหนัก, ถ้าพ้อออกไปเกี่ยวข้องกับผู้อื่นด้วยก็ยิ่งหนักกับผู้อื่น หนักไปทั้งโลกเลย. ถ้าโลกนี้มันประกอบอยู่ด้วยคนโง่ชนิดนี้เต็มทีจริงๆ แล้ว มันก็วินาศไปแล้ว; นี่มันคงจะมีคนที่ไม่โง่เหลืออยู่บ้าง หรือมันยังไม่ทั้งหมดแหละ มันจึงมีเพียงว่าทนทรมาณกันอย่างยิ่ง ได้รับความกระทบกระเทือนกันหมดทุกคน เพราะมันมีกระแสแห่งการไหลของโลกนี้ ไปตามอวิชา – ความมืด ความไม่รู้ไม่เห็นตามที่เป็นอย่างจริง.

ย่ำ ๆ ลิ่งเป็นต้นเหตุ – เป็นตัวกระแสไหลฝ่ายทุกข์

ขอพูดซ้ำเรื่องที่เคยพูดมาแล้ว เพราะมันเป็นเรื่องสำคัญ เามาพูดกันไว้บ่อย ๆ ว่า เพราะมีอวิชาเมื่อสัมผัสนะ – เมื่อมีการสัมผัสตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันมีอวิชา แล้วมันก็เป็นสัมผัสด้วยความโง่ เกิดเวทนาโง่ เกิดตัณหาโง่. ตัณหาโง่ – ความต้องการที่โง่ ความปรารถนาที่โง่ เรียกว่า กิเลส : กิเลส – เป็นราคะหรือโลภะ เมื่อมันต้องการจะเอา, เป็นโทสะหรือโกรธะ เมื่อมันไม่ชอบไม่รักไม่ต้องการจะเอา, หรือว่ามันเป็นโมหะ ไม่รู้ว่าจะทำอะไร โง่ป่วนเปี้ยนวนเวียนอยู่ที่นั่นแหละ เมื่อมันไม่รู้ว่าจะทำอะไร. ที่เขากล่าวชัด ๆ ไว้ว่า เมื่อมีความสุขพอใจ มันก็เกิดความ จะเอาเข้ามา, เมื่อไม่พอใจ ก็เกิดความรู้สึกละที่จะผลัดออกไปหรือทำลายเสีย, เมื่อยังไม่รู้แน่ว่าจะเป็นอย่างไร มันก็ วนเวียน ๆ อยู่ที่นั่น. นี่เคยพูดแล้ว แต่ขอพูดอีก เพราะกลัวว่าจะลืม.

กิเลสมี ๓ ประเภท : เมื่อต้องการอยากได้ ก็เกิดกิเลสประเภทจะเอา คือ โลภะ ราคะ; เมื่อไม่ชอบไม่ต้องการ ก็เกิด โทสะ โภคะ; เมื่อมันยังไม่รู้ว่าจะเป็นอะไร มันก็วนเวียนเวียนเวียนอยู่โดยรอบ จนกว่าจะออกไปว่าเป็นอย่างไร, กระทั่งมันไม่รู้ว่า ไอ้ที่ชอบหรือไม่ชอบก็ตามเถอะ นั่นนะมันก็เป็นอันตราย, มันไม่รู้ มันก็ยังรักษาไอ้ความชอบหรือความไม่ชอบนั้นไว้อยู่นั่นแหละ วนเวียนอยู่ที่นั่นแหละ(-เกิดโมหะ).

นี่โลภะ โทสะ โภคะ; พอมันได้เกิดทีหนึ่งแล้วมันก็ฝังรอยลึกลงไปในสันดานของจิตใจ ฝังรอยลึกที่จะเป็นอย่างนั้นอีก. เช่นเมื่อเกิดโลภ เกิดรัก เกิดพอใจเข้าทีหนึ่ง, มันก็ฝังรอยที่จะเป็นอย่างนั้นไว้รอยหนึ่งแหละ; เมื่อมันไม่ชอบมันโกรธ จะตี จะฆ่าอะไร โทสะ โภคะ ครั้งหนึ่งแล้ว, มันก็ฝังรอยที่จะเป็นอย่างนั้นไว้ในสันดานรอยหนึ่งแหละ; หรือมันเป็นเมื่อมันไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร โง่ ๆ เป็นโมหะ, มันก็ฝังรอยที่จะโง่อย่างนั้นไว้รอยหนึ่ง : ทุกครั้งที่มันเกิดกิเลส ไม่ว่าเกิดกิเลสตัวไหน. ไอ้รอยที่มันฝังไว้นั่นแหละ คือสิ่งที่เราเรียกกันว่า **อนุสัย**, อนุสัย - ความเคยชินแห่งกิเลส : อันนี้เก็บไว้เรื่อย เก็บไว้เรื่อย เราก็เกิดโลภะ ราคะได้ง่ายขึ้น เร็วขึ้น, เราก็เกิดโทสะหรือ โภคะได้ง่ายขึ้นเร็วขึ้น, ก็เกิดโมหะได้ง่ายขึ้นหรือเร็วขึ้น; นี่เป็นเรื่องของอนุสัย - ความเคยชินแห่งกิเลส.

และ **เมื่อมันง่าย ๆ ๆ ง่ายที่จะออกมา มันมาก เพราะมันมากมันง่ายที่จะออกมา เหมือนน้ำใส่เต็มตุ่ม มีรูรั่วนิดเดียวมันก็ออกมาได้โดยง่าย ออกมามาก : นี่ไหลออกมานี้ เรียกว่า มันพร้อมที่จะไหลออกมา แล้วมันก็ไหลออกมาจริง ๆ**

เมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเมื่อมีอารมณ์มากระทบครั้งหลัง ๆ ก็ไหลออกมา เรียกว่า **อาสวะ**.

ช่วยจำ ๓ คำนี้ไว้ดี ๆ ว่า **กิเลส** เกิดขึ้น แล้วก็สร้าง **อนุสัย** ไว้ในสันดาน; พออนุสัยมากพอพร้อมที่จะไหลออกมา เรียกว่า **อาสวะ**. กิเลส อนุสัย อาสวะ : มีกิเลสทำให้เกิดอนุสัย – ความเคยชินแห่งกิเลส; มีความเคยชินแห่งกิเลสแล้ว มันก็จะมีการไหลกลับออกมาแห่งกิเลส. กิเลสมี ๓ อาการอย่างนี้ : เป็นกิเลสที่แรก, แล้วก็สร้างความเคยชินแห่งกิเลสสะสมเอาไว้, แล้วก็ไหลออกมาแห่งกิเลส. กิเลสที่ทำที่แรก, กิเลสที่สะสมความเคยชินไว้, กิเลสที่พร้อมที่จะไหลออกมา แล้วได้ไหลออกมาจริง ๆ. จะเรียกด้วยคำว่า กิเลส ๆ มันก็ง่ายดี; คือ กิเลส, แล้วก็เคยชินแห่งกิเลส, แล้วก็ไหลออกมาแห่งกิเลส. สามอย่างนี้เรารู้จักมันให้ดี ๆ; ถ้าเรียกอีกอย่างหนึ่งก็เรียกว่ากิเลส, แล้วก็อนุสัย, แล้วก็อาสวะ. กิเลสคือกิเลส, อนุสัยคือความเคยชินแห่งกิเลส, อาสวะคือการไหลออกมาแห่งกิเลส; นี้รู้จักไว้เถอะว่า **นี้ต้นเหตุแห่งกระแส หรือว่าการบังคับให้กระแสนั้นไหลอยู่เรื่อย ตลอดถึงเป็นตัวกระแสด้วย, เป็นหมดทุกอย่างเลย ที่เป็นการไหลแห่งกิเลสทุกชนิดของชีวิตทุกชนิด, เป็นการไหลแห่งกิเลส.**

แต่ถ้าเรา **มีสติปัญญา มีความรู้เพิ่มขึ้น ๆ** เราก็ป้องกันไม่ให้เกิดกิเลสที่แรก, ไม่เกิดกิเลสก็ไม่เพิ่มอนุสัย, เมื่อไม่เพิ่มอนุสัย กิเลสที่จะไหลออกมามันก็ไม่ค่อยจะมี หรือมันไม่มี. หรือ ถ้ามีสติป้องกันไม่ให้เกิดกิเลส ก็ไม่เกิดอนุสัย; หรือ ถ้ามีอนุสัยก็มีสติป้องกันไม่ให้ไหลออกมา ไม่ให้ไหลออกมา ไม่ให้ไหล

ออกม่าง่าย ๆ คือไม่มีกิเลสออกม่าง่าย ๆ นั่นเอง. มันเป็นเรื่องธรรมดาสามัญแท้ ๆ ของคนธรรมดาในโลก ที่จะต้อง รู้จัก กิเลส แล้วก็ รู้จักป้องกัน กระแสแห่งกิเลส ไม่สร้าง ความเคยชินแห่งกิเลส แล้วก็ สามารถที่จะป้องกัน กิเลสไม่ให้ไหลออกมา แล้วก็ ทำให้ไม่เกิด กิเลส. บังคับกิเลสไว้ได้เรื่อย ๆ มันก็ลดอนุสัยลงไปเอง ลดอนุสัยลงไปเอง. ถ้าเรามีกิเลสเรื่อย ๆ มันเพิ่มอนุสัยสะสมกิเลส; ถ้าเราลดกิเลสเสียได้, มัน ลดอนุสัย – อนุสัยข้างในมันจะลดลง ๆ คือความเคยชินแห่งกิเลสจะลดลง ๆ มันก็ ไม่ค่อยจะมีไหลออกมา นี่มันเป็นการควบคุมมาถึงอัสวะด้วย.

นี่ไฉนเรากล่าวหรือว่าไฉนตัวการตัวร้ายของมัน ก็อยู่ที่อันนี้ : กิเลส, ความเคยชินแห่งกิเลส, การไหลล้นออกมาแห่งกิเลส; นี่เป็นตัวการ เป็นตัวรังเรื้อรังของกิเลส ซึ่งทำให้มันมีการไหลแห่งกิเลส ซึ่งก็เป็นการไหลของชีวิตนั่นเอง. ถ้าถามว่า ทำไมชีวิตมันจึงไหลได้? เพราะมันมีกิเลสเป็นเครื่องบังคับ เป็นเหตุบังคับให้มันไหลนะ : มันทำให้มีการปรุงแต่งอย่างร้ายแรงอย่างรุนแรง แล้วมันก็มีการเคลื่อน มีการไหล มีการเปลี่ยนแปลง แล้วปัญหามันก็เกิดขึ้น.

สติปัญญาคือสิ่งที่ควบคุม – ตัดกระแสไหลฝ่ายทุกข์

สิ่งที่จะป้องกันกระแส ควบคุมกระแส ตัดกระแส นั่นก็คือ สติปัญญา. สติจะป้องกันไม่ให้เกิดกระแส ไม่ให้มีการไหลแห่งกระแส; หรือจะจัดการให้มัน

หยุดก็ด้วยปัญญา จะตัดกระแสเสียด้วยปัญญา ซึ่งสตินำเอามาใช้. ปัญญามีอยู่ แต่ปัญญา ไม่มีสตินำเอามาใช้ มันก็ไม่สกัดกั้นกระแส ไม่ปิดกั้นกระแส; เราจึงต้องมีทั้งสติมีทั้งปัญญา. สติต้องไปเอาปัญญามาทันทั่วทั้งที่ ในการปิดกั้นกระแส หรือในการตัดกระแส หรือการทำให้กระแสหมุนกลับ เปลี่ยนกระแสไป; คือผัดเข้ามาตั้งครั้งตั้งก่อน แล้วไหลมา ๆ จนจะเป็นความทุกข์อยู่แล้ว, มีสติระลึกได้ เอาปัญญามาเปลี่ยนกระแสไหลไปฝ่ายที่ดับ ๆ ๆ ลงไป ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์. นี้เรียกว่ากระแสที่ไหลมา มันไหลไปจนถึงที่สุดก็ได้ – เป็นทุกข์กันโดยสมบูรณ์. กระแสเกิดขึ้น ไหลมาได้ครั้งเดียว, สติปัญญาเกิดขึ้น ก็เปลี่ยนกระแสให้หมุนไปในทางถูกต้อง แล้วมันก็ดับ ๆ ๆ. ถ้าดีที่สุด ก็ป้องกันไม่ให้เกิดกระแสชนิดนี้ ไม่ให้เกิดกระแสแห่งวิชานะ คือกระแสผัดนะ : พอเริ่มกระแสก็ให้มันเป็นวิชาเสียเลย ให้มันมาด้วยสติปัญญา ด้วยวิชา เรื่อย ๆ มา; มันจะมีแต่กระแสแห่งการดับ ดับ ๆ ๆ มันก็ไม่เกิดทุกข์. ถ้าไม่มีกระแสแห่งวิชาหรือสติปัญญา มันก็ไหลไป : เกิด ๆ ๆ ๆ ต่อกันไปเรื่อย จนเกิดทุกข์.

นี่เราสมควรให้เป็นกระแสดับ จัดการให้เป็นกระแสดับ ต้องการให้เป็นกระแสดับ คือกระแสแห่งสติปัญญา; แล้วชีวิตนี้มันก็จะไหลไปในลักษณะที่ดับ ๆ ดับ ๆ – ดับทุกข์; พุคอีกอย่างหนึ่งก็ว่า คีขึ้น ๆ ๆ จนกระทั่งมันไม่ไหล มันหยุดไหล.

ในที่สุด, ตัวตน ความรู้สึกตัวตน อันเป็นมายาที่ไม่ใช่มีตัวจริงนั้นแหละ เป็นตัวที่จะต้องจัดการกับมัน; มิฉะนั้น มันจะเกิดขึ้น มันจะเกิดขึ้น แล้วมันจะไหล ไหล ๆ ไปแต่ในลักษณะที่จะให้เป็นทุกข์ เป็นทุกข์ ๆ.

ในการไหลแห่งตัวตนนั้น ใจตัวตนมันก็เป็นของหนัก อยู่ในตัวมันเองแล้ว – เป็นความทุกข์ : ภารา หเว ปอฺจกฺขณฺธา – ชั้นที่ ๕ เป็นของหนักเนื้อ : ไม่มีอะไรมันก็เป็นหนักอยู่ในตัวเอง เพราะแบกของหนัก. อย่างที่เคยพูดว่า แบกก้อนหินมันก็หนัก แบกเพชรพลอยมันก็หนัก; ถ้าแบกแล้วมันก็หนัก. ถ้ามีตัวตนมันก็หนักและเป็นทุกข์; ทีนี้ถ้าตัวตนนั้น มันไปกระทบใครเข้าอีก มันก็พลอยเป็นทุกข์กันต่อ ๆ ต่อ ๆ ไปอีก; แล้ว มันอาละวาดเป็นตัวตนระดับโลก เห็นแก่ตนระดับโลก มันก็เป็นทุกข์กันทั้งโลก.

พยายามมีสติสัมปชัญญะ ควบคุมตัวตนที่เกิดมาจากอวิชชา ในขณะแห่งอุปาทาน; ท่องจำอิทัปปัจจยตาไว้ให้ดี : อวิชชา-สังขาร-วิญญาน-นามรูป-สฬายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา – อุปาทาน นั่นแหละตัวตนอยู่ที่ตรงนั้นแหละ; ถ้าไปถึงตรงนั้นแล้วมันต้องเป็นทุกข์แหละ มันช่วยไม่ได้. ถ้ามันเป็นเพียงเวทนา แล้วก็รู้สึกตัวเสีย, หรือเป็นตัณหา พออยาก ก็หยุดเสีย อย่าให้มีตัวกู้อยาก ก็ไม่มีอุปาทาน; นี่กระแสมันจะหยุดที่ตรงนั้น แล้วมันจะดับ มันไม่ไหล ไม่เป็นกระแสแห่งตัวตน มันกลายเป็นวิชชา. ไม่มีตัวตนมันก็ไม่ไหล; ถ้ามีตัวตนมันก็ยังไหล ก็เกิดความเห็นแก่ตน มันก็มีเรื่องใหญ่เหมือนอย่างที่ว่าแล้ว.

ควบคุมความรู้สึกว่าตัวกู่ว่าของกูนี้เสียให้ได้ มันแสดงบทบาทซับซ้อนหลายชั้นนัก ยุ่งยากลำบากหลายชั้นตอนนัก; ขอให้รู้จักกันไว้ให้ดี ๆ. มีสติควบคุมกระแสไม่ให้ปรุงแต่งเป็นตัวตน, ปรุงแต่งเป็นตัวตนแล้ว ก็ต้องหยุดไว้

ฤทธิ์เดชของตัวตน ให้มันเปลี่ยนเป็นกระแสที่ถูกต้องของสติปัญญา; อย่างนี้มันก็ไปจบลงด้วยความดับทุกข์ หรือไม่ต้องเป็นทุกข์.

เอาละ, เอาเป็นว่า ชีวิตนี้มีกระแส คือการไหล. ไปดูให้เห็นเหมือนว่า มันไหลเชี่ยวไป เหมือนกับน้ำในแม่น้ำนั้นแหละ; ดูให้เห็นไอกระแสนะ แล้วก็จะมีความรู้สึกถ่วงขึ้นมาแหละ ถ่วงความทุกข์ขึ้นมาแหละ; ก็พยายามที่จะจัดการให้มันถูกกับเรื่องกับราว. เมื่อรู้สึกว่ายไหลอยู่ในกระแส ไหลอยู่ในกระแส ไหลอยู่ในกระแส ก็แก้ลำมัน เรียกว่าแก้ลำมัน; โดยจัดให้กระแสทั้งหมดหรือทุกข์ขึ้นตอน กลายเป็นการศึกษาเสีย คือให้กระแสนี้อยู่อย่างไรให้(สติปัญญา)มันแสดงความจริงออกมา ว่าเป็นอย่างไรเป็นอย่างไร กระแสนี้กระแสนะไร เกิดมาจากอะไร ไหลมาด้วยเหตุอะไร, จัดให้เป็นการศึกษาเสียในกระแสแห่งชีวิตนั้นแหละ แล้วมันก็จะได้ปัญญาเพิ่มขึ้น ๆ ในกระแสแห่งชีวิตนั่นเอง.

ฟังดูแล้วมันก็จะว่าไม่อาจจะเป็นไปได้ก็ได้; แต่ถ้ามันมีความพยายาม มีความรู้ มีความเป็นพุทธบริษัทที่เพียงพอแล้วมันทำได้ -ให้กระแสชีวิตที่ไหลไปนั้นนะเป็นการศึกษาเสีย, เห็นนั่น เห็นนี่ เห็นโน้น เห็นทุกอย่างถูกต้อง ๆ เป็นการศึกษา, เรื่องกิเลส เรื่องขันธ เรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ เรื่องธรรมชาติ เรื่องอะไรก็ตาม ที่มันปรุงแต่งอยู่ในกระแสแห่งชีวิตที่ไหลไป เป็นการศึกษาเสียตลอดเวลา, จัดให้การไหลนั้นมันเป็นการศึกษาเสียเลย แล้วก็เพิ่มปัญญา ปัญญา - ความรู้ ความรู้เพิ่มขึ้นมา แล้วมันก็จะเชี่ยวชาญในการมีสติ ในการใช้สติปิดกั้น

กระแส ทำลายกระแส, แล้ว สตินี้ก็จะคล่องแคล่วว่องไวในการที่จะนำเอาปัญญาที่มีอยู่มาใช้เผชิญหน้ากับกระแส.

อย่าลืมว่า บอกกันหลายครั้งหลายหนแล้วว่า ถ้าไม่มีสติแล้ว ปัญญามันเป็นหมัน เหมือนกับปัญญามันนอนอยู่ในตู้พระไตรปิฎก ไม่ได้ออกมา; ถ้ามีสติ, สติมันไปเอามา เอามาอย่างรวดเร็วสายฟ้าแลบเลย เอามาทันเวลาเลย เอามาเผชิญหน้ากับปัญหา; ในที่นี้ก็เอามาจัดการกับกระแสเพื่อจะเปลี่ยนกระแสเสีย หรือเพื่อจะหยุดกระแสอันนี้เสีย สร้างกระแสอันใหม่ที่ตรงกันข้าม ให้ชีวิตกลายเป็นการฝึกฝนให้มีสติเพิ่มขึ้น เพิ่มขึ้น ๆ มีสติรวดเร็วขึ้น ไม่โง่งม่งามเหมือนแต่ก่อน มันก็จะสามารถควบคุมกิเลสได้, ในที่สุดก็กล่าวได้ว่า ไอ้ชีวิตหรือกระแสชีวิตนี้มันก็ไหลไปในทางถูกต้อง ไหลไปในทางสว่างไสวแจ่มแจ้งขึ้นมา เรียกว่ามันไหลไปในทางสูง ไม่ไหลไปในทางต่ำ, เมื่อสูง ๆ ๆ ขึ้นไปมันก็จะถึงที่สุดจุดหนึ่งเลย คือไหลไม่ได้ หยุดไหล หมดกำลังไหล เป็นพระนิพพานกันอยู่ที่นั่น ไม่ไหลไปด้วยอำนาจของกิเลสอีกต่อไป.

เรื่องของชีวิตมีความจริงในเบื้องหลังเช่นนี้และอย่างนี้ จึงพยายามบอก ว่า กระแสแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก ๆ, รู้จักให้ดี ๆ; แล้ว จัดการให้กระแสแห่งชีวิตนี้เป็นการศึกษาความจริง เป็นการพอกพูนปัญญา เป็นการฝึกฝนสติที่จะเอาปัญญามาใช้ทันทั่วทั้งที่เมื่อเกิดกระแสแห่งชีวิตไหล ในกรณีใดในกรณีหนึ่ง; ควบคุมมันให้ได้ ควบคุมชีวิตได้ก็คือควบคุมกระแสแห่งชีวิตได้, ควบคุมกระแสแห่งชีวิตได้ก็คือควบคุมกระแสแห่งความทุกข์ได้, ควบคุมกระแสแห่งความทุกข์ได้ มันก็คือควบคุมความทุกข์ได้นั่นเอง ความทุกข์มันก็ไม่เกิด.

เอาละ, เป็นอันว่า เราได้พูดกันถึงเรื่องกระแสแห่งชีวิต พอให้เห็นเค้าเงื่อนสำหรับจะเข้าไปมอง – มองด้วยตนเองต่อไป มองต่อไปจนเห็นชัดเจน ว่าชีวิตมีกระแสคือความไหลอย่างไร เป็นสิ่งที่ต้องศึกษา เป็นสิ่งที่ต้องศึกษาจนรู้จัก รู้จักจนควบคุมมันได้; แล้วไม่ต้องสงสัย ชีวิตนี้ก็จะประสบสิ่งที่ดีที่สุดที่ชีวิตจะควรจะได้ ควรจะได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ **ความสิ้นสุดแห่งกระแส – เป็นนิพพาน.**

การบรรยายก็สมควรแก่เวลาแล้ว ในเรื่องกระแสแห่งชีวิต เป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก. หวังว่าท่านผู้ฟังทั้งหลาย จะได้รู้จักยิ่งขึ้น ยิ่งขึ้น ๆ ก่อนแต่ตาย, ให้รู้จักเสียให้เพียงพอ; ให้ควบคุมแต่ในทางที่ไหลไปอย่างถูกต้อง ดีขึ้น สูงขึ้น จนสิ้นสุดแห่งการไหล; ด้วยกันจงทุก ๆ ท่านทุก ๆ คนเทอญ.

การบรรยายสมควรแก่เวลา, ขอยุติการบรรยาย เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมคณสาชยาย เป็นการส่งเสริมกำลังใจของท่านทั้งหลายให้เข้มแข็ง ให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป ในการที่จะดับทุกข์ของตน ๆ, ในกาลบัดนี้.

ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต

- ๕ -

๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐

การพัฒนาสัตยชาติญาณแห่งชีวิต

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้, อาตมาก็คงบรรยายในชุด **ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต** ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อ เฉพาะการบรรยายในวันนี้ว่า **การพัฒนาสัตยชาติญาณแห่งชีวิต.**

สัตยชาติญาณต้องเปลี่ยนกระแสเป็นภาวิตญาณ

ได้กล่าวกันมาหลายครั้งหลายหนแล้วว่า สัตยชาติญาณนั้นคืออะไร ? ซึ่งจะทบทวนเป็นใจความสั้น ๆ อีกทีหนึ่งว่า คือ **ความรู้ที่รู้ได้ในตัวมันเอง ที่เกิด**

มาเอง เป็นไปเองโดยไม่ต้องมีการศึกษา, แม้จะไม่ต้องเอาอย่างอะไร – ใคร มันก็เกิดขึ้นมาได้เป็นความรู้สึกเช่นนั้น หรือเป็นการเป็นไปในลักษณะอย่างนั้น.

แต่ว่าการที่มันเป็นไปได้เองอย่างนั้นมันไม่สำเร็จประโยชน์ คือมันยังเป็นปัญหา ยังเป็นเหตุให้เกิดความยุ่งยากลำบาก หรือเป็นทุกข์; มันไม่ก้าวหน้าไปจนถึงจุดสุดท้ายที่มนุษย์ควรจะไปถึง; มันเป็นเพียงความรู้ที่ทำให้ชีวิตรอดหรือรอดชีวิต หรือเพียงแต่ไม่สูญพันธุ์ แต่แล้วมันก็ไม่สมบูรณ์. ดังนั้น จะต้องเดินทางต่อไป ๆ อีก ด้วยภาวิตญาณ คือความรู้ที่เราทำให้เกิดขึ้น.

ความรู้ที่มันมีอยู่เอง เกิดอยู่เองตามธรรมชาติ หรือสัญชาตญาณนั้นมันไม่พอ มันไม่เพียงพอ; เราจะต้องพัฒนาต่อไปถึงจุดที่สูงที่สุด กระทั่งหมดจดจากปัญหาทั้งปวง หรือพูดโดยโวหารอีกอย่างหนึ่งเขาก็พูดกันว่า เป็นอมตะ เป็นนิรันดร, เป็นชีวิตอมตะ คือไม่ตาย เป็นชีวิตนิรันดร คืออยู่ตลอดไปไม่มีที่สิ้นสุด. นี่คือความจำเป็นที่จะต้องมีความภาวิตญาณ คือความรู้ที่ได้เพิ่มพูนขึ้นเพิ่มพูนขึ้น เจริญขึ้น มากขึ้น, ดีขึ้นก็ได้ จนกระทั่งถึงที่สุดที่มันจะดีได้ จะสูง

จะได้ ประเสริฐได้; เป็นสิ่งที่ควรจะสนใจ, จะพูดอีกทีหนึ่ง เป็นสิ่งที่จำเป็นก็ได้ – จำเป็นที่จะต้องทำ ที่จะต้องมี ไม่ใช่เพียงแต่จะสนใจกันเล่น ๆ แต่จะต้องทำให้ได้ คือให้เกิดญาณที่สูงขึ้นไปตามแขนงนั้น ๆ.

ที่นี้ก็จะได้ยกมากล่าวเป็นแขนง ๆ หรือเป็นเรื่องเป็นเรื่อง เป็นส่วนเป็นส่วนไป เท่าที่ควรจะนำมากล่าว. ที่จริงในวิชาสมัยใหม่เขาก็มีเรื่องนี้ – เรื่อง

สัญญาชาตญาณนี้ เราก็เอาตามนั้นบ้าง, ไม่เอาตามนั้นบ้าง; เพียงแต่ จะเอาตามที่ว่า จะรู้จักได้จะเข้าใจได้ ในการที่จะเอามาพูดกันในวันนี้ ในลักษณะอย่างนี้, คือ ในลักษณะที่มันเกี่ยวข้องกับธรรมชาติมันเอง. หัวข้อที่จะยกมากล่าว ก็เช่น :-

สัญญาชาตญาณแห่งความมีตัวตน; มันรู้สึกว่ามีตัวตนอยู่ มันจึงเป็นที่ตั้งแห่งชีวิต คின்றนเพื่อความมีชีวิต. สัญญาชาตญาณแห่งการรักตนหรือถนอมตน มันก็เป็นเหตุให้ดำรงชีวิตประคองชีวิตให้ตั้งอยู่ได้; เป็นสัญญาชาตญาณ หมายความว่า มันเกิดขึ้นมาเองไม่ต้องมีใครมาสอน : เรื่องให้รักชีวิตให้ถนอมชีวิตนี้ ไม่ต้องสอน. สัญญาชาตญาณแห่งการกินอาหาร, นี่มันก็เป็นสิ่งที่รู้สึกได้เอง; ทารกมันก็อยากอาหาร หิวอาหาร หาดอาหารตามเรื่องของมัน, แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน.

ที่นี้ก็มาถึง สัญญาชาตญาณแห่งความกลัว; เราก็กลัวอะไร ๆ กันมาตามลำดับตั้งแต่เล็ก ๆ. ไม่มีใครสอนมันก็กลัวเป็น; ลูกแมวที่เพิ่งเกิดสักวันสองวันนั้นนะ มันก็ฟูฟ่า – กลัวไอ้สิ่งที่เข้าไปหาเข้าไปเกี่ยวข้อง มันแสดงอาการกลัวเป็น; พร้อมกันนั้นมันก็มี สัญญาชาตญาณแห่งการต่อสู้ มันหนีไปไหนไม่ได้, แม้แต่ลูกแมวเล็ก ๆ มันก็มีอาการต่อสู้ ต่อสู้ ชูฟ่อ ๆ ได้เหมือนกัน. ก็มี สัญญาชาตญาณที่ทำให้มันรู้จักเติบโตเต็มขนาด; ข้อนี้ก็ขอให้เข้าใจด้วยว่า มันจะโตเกินขนาดไปไม่ได้. ไอ้คนก็มันโตเต็มขนาดของคนนะ มันโตไปกว่านั้นไม่ได้ มันจะโตเท่าช้างไม่ได้ อย่างนั้น; ช้างมันก็โตเต็มขนาดของช้าง มันจะโตเกินกว่านั้นไปไม่ได้; ไอ้สัตว์ตัวเล็ก ๆ ก็เหมือนกัน สุนัขและแมวมันก็โตได้เต็มทีของมันเท่าที่มันจะโตได้ : มันรู้จักโตเท่าที่มันจะโตได้เท่านั้นเอง แล้วมันก็หยุดเอง.

สัญญาตญาณแห่งการสืบพันธุ์. นี่ก็เป็นสิ่งที่จะรู้สึกได้เอง ไม่ต้องศึกษา ไม่ต้องมีใครสอน : เมื่อเติบโตถึงขนาดที่จะสืบพันธุ์ได้ อวัยวะต่าง ๆ มันก็รู้จัก หรือรู้สึก และรู้จักทำหน้าที่ของมันเอง จนว่ามันได้สืบพันธุ์แล้วมันก็ไม่สูญพันธุ์. นี่เป็นความรู้ที่มันรู้ได้เอง.

สัญญาตญาณแห่งการเลี้ยงลูกรักลูก. คุณเออะ ที่มันรักลูกนะสักเท่าไร ตั้งแต่สัตว์ตัวเล็กตัวน้อย ลูกไก่ ลูกแมว ลูกสุนัข ลูกอะไร แม่มันรักเท่าไร. แล้วคนก็เหมือนกันแหละ มันรักลูก แล้วมันก็เลี้ยงลูก; จนกว่ามันจะรู้สึกว่าไม่ต้องเลี้ยงแล้ว มันจึงจะละใ้อการเลี้ยงลูกถึงขนาดนั้น, ก็ลดลงมา ลดลงมา ปล่อยให้มันเป็นสิทธิ์อิสระได้; แต่แล้วก็ไม่อาจจะพ้นความห่วงใยผูกพันว่ามันก็เป็นลูกของเรา จนกระทั่งแก่กระทั่งเฒ่ามันก็ยังมีความรู้สึกรักกังวลอย่างลูกอยู่นั่นเอง; เป็นสัญญาตญาณที่เหนียวแน่นที่สุด.

สัญญาตญาณแห่งการอยู่รวมกันเป็นหมู่. ข้อนี้ต้องสังเกตดู ว่าสัตว์ทั้งหลายมันรู้จักรวมกันเป็นหมู่ แล้วมันก็จะอยู่กันแต่ตามหมู่ : ควายเป็นฝูง ควายเป็นฝูง, วัวก็เป็นฝูงวัว, ไก่ก็เป็นฝูงไก่; มันก็จะรวมฝูงกัน ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าแม้แต่พวกนกมันก็รวมกันเป็นฝูง. มันเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นเองตามสัญญาตญาณ โดยไม่ต้องมีใครสอน ว่าการอยู่รวมกันเป็นฝูงนั้นดีกว่า คือปลอดภัย ๆ. แล้วยังมีอีกหลายอย่างหลายประการแหละในการที่มันไปกันเป็นฝูง : มันเป็นที่น่าเกรงขาม ของศัตรู แล้วมันจะสามารถต่อสู้ศัตรูซึ่งเรารู้ ๆ กันดีเรื่องเหล่านี้ เช่นหมู่ป่ารวมกันเป็นฝูง มันก็อาจจะต่อสู้เสือ หรืออะไรก็ได้ที่มันเป็นศัตรู; วัว ควายเป็น

รวมกันเป็นฝูง มันก็สามารถที่จะต่อสู้ศัตรู; จึงชอบจะรวมกันอยู่เป็นฝูง, โดยเฉพาะนกบางชนิด จะรวมกันเป็นฝูงตั้งร้อย ตั้งพัน ตั้งหมื่น จับกลุ่มกันขึ้นมา.

ทีนี้ สัญชาตญาณที่จะกิกะนอง หรือว่าเบ่ง, ที่เราเรียกกันภาษาบ้าน ๆ โสภโศกหน่อย ว่า “มันเบ่ง” “มันเบ่ง”. เมื่อมันมีความสุขมีสุขภาพ อนามัยดีเต็มที่สมบูรณ์ที่สุด มันก็จะเกิดความรู้สึกเบ่ง อวด อวดกำลัง อวดเบ่ง ๆ. แม้แต่ไก่อย่างนี้พอก็ขึ้นมาคิกะนองขึ้นบนตอไม้ บนก้อนหิน บนอะไรที่มันสูง ๆ แล้วก็ขันท่าเลย; มันก็เป็นเรื่องของสัญชาตญาณ ที่มันจะต้องทำอย่างนั้น. เหมือนกับควายกับวัว พอมันคิกะนองขึ้นมามันก็เบ่งด้วยท่าทางต่าง ๆ – วิ่งยกหางบ้าง พันหัวคันทนาบ้าง เรียกคะนองและแผลงฤทธิ์. นี่มันก็รู้สึกได้เองโดยที่ไม่ต้องได้รับการสั่งสอน.

แล้วในที่สุด อยากรจะระบุไปถึง สัญชาตญาณแห่งการไม่คิดจะเบียดเบียน. อันนี้ออกก่อนข้างละเอียดสักหน่อย ขอให้สังเกตดูให้ดี. สัตว์ที่มีชีวิตนะ มันมีความรู้สึกไม่อยากจะเบียดเบียน หรืออยากจะเป็นมิตรแหละ; แต่เมื่อมีศัตรูเข้าไปมันก็เป็นมิตรอยู่ไม่ได้ มันก็ต้องถือว่าเป็นศัตรูมันก็ต้องต่อสู้. แต่โดยเนื้อแท้แล้วมันก็ไม่อยากจะต่อสู้ หรือจะทำร้าย, แต่เดี๋ยวนี้มันมีอะไรแสดงเข้าไป ให้เห็นไม่น่าไว้ใจ มันก็คิดว่าเป็นศัตรูแล้วมันก็จะทำร้าย. ที่จริงมันก็ไม่อยากจะทำร้าย ให้เหน็ดให้เหนื่อยให้ลำบาก. ดูที่งู งูทั้งหลายนี้มันก็ไม่ได้คิดจะขบจะกัดอะไร; แต่ถ้าว่าไปเหยียบมัน มันก็ต้องกัดแหละ เพราะแสดงการเป็นศัตรู, หรือเข้าไปในลักษณะที่ว่าจะทำร้ายมัน มันก็ต้องกัด, หรือว่าจะเข้าไปทำร้ายลูกอ่อนของมัน มันก็จะต้องกัด มันก็ถือว่าเป็นศัตรู. เราเลยคิดว่ามันมีความดุร้าย

โหดร้ายเป็นนิสัย แต่ความจริงนั้นมันไม่ได้มีความคิดจะทำร้าย, มันอยากจะอยู่สบาย ๆ ไม่ต้องมีปัญหาเหมือนกัน. แม้เสือกก็เถอะมันไม่ได้มีความคิดที่จะทำร้าย; แต่ที่มันทำร้ายนั้นนะ เพราะว่ามันหิว หรือมันจะกินเป็นอาหาร หรือว่าคนเข้าไปในลักษณะที่ไม่เป็นมิตร เป็นศัตรู มันก็ต้องทำร้ายเอา. **ความคิดโดยพื้นฐานแท้จริง : สัตว์ทั้งหลายไม่ได้คิดที่จะเป็นศัตรูกับใคร อย่างน้อยก็คิดจะอยู่เฉย ๆ ตามสบาย ๆ.**

ฉะนั้น ถ้าเราประพุดกันให้ดีต่อสิ่งเหล่านี้ ก็จะเป็นมิตรกันได้แม้แต่กับสัตว์ร้าย ๆ. ใ้ส่วนที่มันหิวมันไม่มีอาหารจะกิน มันต้องกิน แล้วมันเป็นสัตว์ที่กินสัตว์เป็นอาหารมันก็ต้องกิน; นั้นมันไม่ใช่ความดุร้าย, นั้นมันก็เป็นเรื่องธรรมดาเหมือนกับที่พวกเราหาอาหารกิน.

ข้อนี้ต้องมองกันให้ละเอียดและนานสักหน่อย จะพบว่าไอ้ชีวิตโดยสัญชาตญาณนี้มันก็ไม่อยากที่จะทำตนเป็นศัตรู เป็นสัตว์อันตราย; เพราะมันยุ่งยาก มันลำบาก มันเหน็ดเหนื่อย มันต้องระมัดระวังมาก อะไรมาก ในการที่จะทำตนเป็นผู้อันธพาล หรือเป็นอันตราย. แต่แล้วเมื่อมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องในลักษณะที่ไม่เป็นมิตร มันก็เลยเป็นศัตรูกัน.

อย่าเอาเรื่องการจับกินเป็นอาหารนั้นนะเป็นเรื่องอันธพาล หรือเป็นเรื่องดุร้าย, นั้นมันเป็นเรื่องธรรมดา; ฉะนั้น ถ้าไม่หิวแล้ว มันก็ไม่ได้กัดกินเป็นอาหาร. ใ้ปลาชนิดที่ดุร้ายเอามาเลี้ยงรวมกับปลาที่อ่อนแอ ก็เลี้ยงได้, ถ้าให้มันกินอาหาร

เสียให้อิ่ม แล้วมันก็จะไม่กินปลาที่อ่อนแอ; เพราะว่าการเบียดเบียนผู้อื่นนั้นมันไม่ใช่เรื่องสนุก หรือว่าเป็นเรื่องมีความสุขอะไร.

สรุปว่า โดยทั่วไปจิตใจของสิ่งที่มีชีวิต อยากจะอยู่ร่วมกันในลักษณะที่เป็นมิตร ไม่อยากจะเป็นศัตรู; แต่มันละเอียดอ่อนมันซ่อนเร้นอยู่ ต้องสังเกตดูให้ดี ๆ.

พวกโจรพวกอันธพาลนั้นนะ มันต้องการทรัพย์สมบัติต่างหาก มันต้องการส่วนนั้นมากเกินไป; มันเลยรักษาความเป็นมิตรระหว่างเพื่อนมนุษย์ไว้ไม่ได้. แต่ตามธรรมชาติถ้าอย่างมีความต้องการทรัพย์ หรืออะไรทำนองนี้ มันก็มีความรู้สึกที่ว่า จะเป็นมิตรเป็นสหาย เป็นผู้ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน. นี่ก็ให้รู้สังเกตไว้ว่ามันก็เป็นเดิมนั้น เดิมพันอันสูงสุดอยู่ในสัมพันธภาพ.

ขอให้สังเกตทบทวนว่า ถ้าสิ่งเหล่านี้มันมี ๆ แล้วมันก็มีอยู่ตลอดเวลา และก็อยู่ในสิ่งที่มีชีวิตอย่างที่จะขาดเสียไม่ได้ ขาดเสียไม่ได้, ขอให้ศึกษาให้รู้จักมันให้ครบถ้วนชัดเจน; แล้วเราก็จะได้พูดกันต่อไป ว่าไอ้สัมพันธภาพเหล่านี้มันเอาไปทิ้งเสียที่ไหนไม่ได้ มันมีอยู่ในชีวิต, แต่ถ้ามันมีอยู่ในลักษณะ

เดิมนั้น เพียงเท่านั้นมันยังไม่พอแหละ เรียกว่ามันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความผาสุก สงบเย็นอะไร, มันจะต้องพัฒนา หรือเปลี่ยนกระแสนของมันเสียให้ถูกต้อง แล้วก็จะเกิดผลสูงสุด ถึงที่สุดได้.

จำคำ ๒ คำนี้ไว้ว่า **ที่มันเกิดอยู่เองไม่ต้องสอน ไม่ต้องศึกษา ไม่ต้องฝึกฝน** นั้นเรียกว่า “สัญชาตญาณ หรือ สัญชาตญาณ” – ความรู้ที่เกิดเองในชีวิต มีอยู่ในชีวิต ไม่ต้องเรียน ไม่ต้องสอน ทำเป็น, แล้วก็ทำในฐานะเป็นสิ่งที่ประจำ ๆ ที่เดียว ประจำกันกับชีวิต; **ทีนี้** เอมาคัดแปลงฝึกฝนให้มันถูกต้องทิศทางที่จะไม่**เป็นทุกข์โดยแท้จริงนะ เป็นความรู้ใหม่ เรียกว่า “ภาวิตญาณ ๆ”**. จำคำ ๒ คำนี้ไว้เถิด ไม่เสียหลายเป็นแน่นอน.

เราจะต้องมีภาวิตญาณ คือความรู้ที่เราพัฒนา ๆ คือทำให้ดีขึ้นให้สูงขึ้นให้ถูกต้องขึ้น เรียกว่าภาวิตะ – พัฒนาแล้ว ๆ. และเหตุการณ์มันก็บังคับให้ต้องทำอย่างนั้น ให้ต้องทำอย่างนั้นอยู่ในตัวด้วยเหมือนกัน ถ้าไม่ทำอย่างนั้นมันจะมีปัญหาหุยมหิมไปหมด, แล้วบางเรื่องจะเป็นปัญหายุ่งยากลำบากถึงขนาดหนัก; จึงต้องมีภาวิตญาณ คือพัฒนาความรู้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติในสันดานนะ ให้มันเจริญขึ้น ๆ ในทางที่ถูกต้อง, **ไม่ส่งเสริมไปในทางที่ตรงกันข้าม** คือจะให้เกิดความทุกข์เพราะความเห็นแก่ตัว. เอ้า, เท่าที่พูดนี้คงจะยังไม่เข้าใจดอก; **ทีนี้** ก็จะได้พูดกันให้ชัดเจนเป็นข้อ ๆ ไป, ขอให้ตั้งใจฟังให้ดีให้สำเร็จประโยชน์ :-

การพัฒนาสัญชาตญาณตามหลักพระศาสนา

ข้อที่ ๑ **ที่ว่า สัญชาตญาณแห่งความมีตัวตน.** รู้สึกว่ามีตัวตนก็คือรู้สึกว่ามีตัวฉัน รู้สึกว่ามีตัวกู. **ดูที่เด็ก ๆ เอะ** พอมันรู้ภาษาสักหน่อยแล้ว มันก็มี**ความคิดเป็นตัวกู** แล้วก็**แรงขึ้น ๆ เป็นของกู.**

พวกเด็ก ๆ เล็ก ๆ, ที่เด็กตัวโตมันจะอยู่ให้ต่อยกัน มันก็ขีดเงาหัวของเด็กคนหนึ่งที่ตรงนี้ ขีดเงาหัวของไอ้เด็กคนหนึ่งที่ตรงนี้ แล้วบอกว่าถ้าใครเหยียบเงาหัวแล้วต้องเอามัน; ทีนี้มันก็มีไอ้เด็กคนที่มันโอบโง้งก็เหยียบเงาหัว, ไอ้เด็กคนนั้นก็ต่อยเลย; นี่ไม่ต้องมีใครสอนหรอก. **ไอ้ความรู้สึกว่ามีตัวฉัน ตัวฉันนี้ มันมีขึ้นมาได้ในลักษณะอย่างนี้. ยิ่งรู้จักดี รู้จักอร่อย รู้จักอะไรมากขึ้นเท่าไร ไอ้ความมีตัวฉันมันก็มากขึ้นเท่านั้นแหละ.** เหมือนอย่างเรื่องที่เราเล่ากันมาบ่อย ๆ ว่าเด็กเล็ก ๆ เดินไปชนเสา หรือเดินไปชนเก้าอี้เจ็บหัวโนนี่ มันก็โกรธ โกรธเสา โกรธเก้าอี้ว่ามันทำกู, มันก็เลยเตะเสา เตะเก้าอี้ ให้ได้หน้าแข็งโนเพิ่มขึ้นไปอีกนี่. เพียงแต่หัวโนยังไม่พอ มันก็เตะเก้าอี้ มันเตะเสา แล้วแต่ว่ามันจะโกรธสักเท่าไร; มันมีความรู้สึกเป็นตัวตน เป็นตัวกู ไอนั้นเป็นศัตรูของกูมันทำกูเจ็บนี้ โดยไม่ต้องมีเหตุผลอย่างอื่น เด็ก ๆ มันก็รู้ตามความรู้สึกของสัญญาณว่า มันก็เป็นตัวตน – กูก็เป็นตัวตน มันทำแก่กู กูก็ต้องตอบแทนมันนี่; จนกระทั่งเข้มข้น ๆ จนใครสบประมาทไม่ได้ จนใครสบประมาทไม่ได้. **นี่เรียกว่า ตัวตนที่มันเป็นไปตามสัญญาณ; ถ้าไม่รู้จักควบคุม มันก็ผลิตเปิดเปิงจนเกือบจะอยู่กับใครไม่ได้.**

ทีนี้ในส่วนลึกที่เป็นส่วนของธรรมะนั้นนะ : **เมื่อมันมีรู้สึกว่าเป็นตัวตนเป็นตัวกูอย่างนี้, ไอ้ความรู้สึกที่เป็นของกู ๆ มันก็ต้องเกิดขึ้นเป็นธรรมดา.** มันรักอะไร มันอยากจะได้อะไร หรือมันมีอะไรที่คอยให้ความสะดวกสบายบำรุงบำเรออะไรอยู่ มันก็มีความยึดมั่นเป็นของตน; ถึงแม้จะตรงกันข้ามก็เถอะ มันก็เรียกว่าของตนได้เหมือนกัน ว่าศัตรูของตน ศัตรูของกู, ถ้าเป็นของรัก ของพอใจ มันก็มีมิตรสหายของกู บุตรภรรยาของกู. **นี่ ของกู ๆ มันก็ไปเกาะอยู่ที่ ตัวกูคือตัวตน; แล้ว**

ในที่สุดมันเกิดออกมาอีกอย่างหนึ่ง อันที่ ๓ ก็คือ **ความเห็นแก่ตน**, ตัวนี้ร้ายกาจ : มีความรู้สึกเป็น **ตัวตน** เป็น **ของตน** แล้วมันก็ **เห็นแก่ตน**.

ขอให้สังเกตจนรู้จัก**ความเห็นแก่ตน**, มันทำอันตรายผู้มันตลอดเวลาแหละ : มีความเห็นแก่ตนเท่าไร เมื่อไร ที่ไหน มันก็เกิดความหนักอกหนักใจแบกของหนักแบกตัวตนเมื่อนั้นแหละ มันก็เป็นห่วงตน มันก็มีปัญหาเกี่ยวกับตนนานาชนิด; ถ้ามันเลยเถิดไปมันกินนอนไม่หลับ เป็นโรคประสาท เป็นบ้าและตาย : อยู่คนเดียวโดยไม่ต้องมีใครเข้ามาเกี่ยวข้อง. **ความเห็นแก่ตัวนั้นอย่าเข้าใจว่าจะมีโทษต่อเมื่อไปทำร้ายผู้อื่น, ไม่ใช่อย่างนั้น; อยู่ลำพังตนแหละ ใจความเห็นแก่ตนมันก็กดทับบีบคั้นทำให้เกิดความรู้สึกวิตกกังวลสงสัยอะไรต่าง ๆ นานา, เป็นทุกข์อยู่คนเดียวแหละ สำหรับผู้เห็นแก่ตน.**

ทีนี้ถ้าว่ามันไปเกี่ยวข้องกับคนอื่นเข้าอีกเป็นคนี่ ๒ ที่ ๓ มันยอมทำร้ายคนอื่น เอาเปรียบคนอื่น เบียดเบียนคนอื่นแหละ เพราะเห็นแก่ตน; นี้เพราะเห็นแก่ตน. เมื่อมันมีความเห็นแก่ตนแล้ว มันก็รักใครไม่ได้; ช่วยดูให้ดี ๆ : ถ้ามันมีความเห็นแก่ตนแล้วมันรักใครไม่ได้ มันเมตตาใครไม่ได้; แม้ที่สุดแต่ "ไอรักอย่างกามารมณ์"แล้วนี้มันก็ยังรักไม่ได้ ถ้ามันเห็นแก่ตนแล้วมันไม่มีความหมาย. มันรักใครไม่ได้ : ทั้งในแง่ของกิเลสและในแง่ของสติปัญญา มันรักใครไม่ได้.

ฉะนั้น จะต้องมองดูให้ดี ๆ ว่า **ความเห็นแก่ตนนี้ เป็นข้าศึกเป็นอันตรายอย่างยิ่งเสียทุกแง่ทุกมุมทุกอย่าง; จนกระทั่งเห็นว่า ในโลกนี้ใน**

บ้านเมืองนี้อยู่สงบสุขไม่ได้เพราะเห็นแก่ตนทั้งนั้น, อันธพาลทั้งหลายที่มันทำการเบียดเบียนผู้อื่น เพราะมันเห็นแก่ตนทั้งนั้น, หรือว่าผู้ที่มีหน้าที่บริหารกิจการ ถ้าเห็นแก่ตนแล้ว มันก็ทำผิดหมดแหละ จะบริหารประเทศชาติหรืออะไรก็ผิดหมด, แม้ในโลกนี้มันก็เดือดร้อนอยู่เพราะว่ามันมีผู้เห็นแก่ตน มันพูดกันไม่รู้เรื่อง มันก็กอบโกยประโยชน์ของตนโดยไม่ต้องคำนึงถึงประโยชน์ของผู้อื่น มันก็ได้ทะเลาะวิวาทกันใหญ่โตขึ้นมา ใหญ่โตขึ้นมาจนเป็นสงครามโลก สงครามที่ทำกันทั่วโลกก็รวมกันใหญ่ เพราะต่างฝ่ายต่างเห็นแก่ตน. นี่คือการมีตัวตน สัญญาณแห่งการมีตัวตนซึ่งมันควบคุมไว้ไม่ได้ หรือไม่ถูกควบคุม มันก็เดินไป ๆ จนเป็นอันตรายใหญ่หลวงอย่างนี้.

ทีนี้ในทางที่ตรงกันข้าม ก็จะควบคุมอย่างไร คือจะทำให้เกิดภาวิตญาณ ภาวิตญาณที่มันถูกต้อง ที่จะควบคุมไอ้สัญญาณข้อนี้ไว้ให้ได้; ก็เกิดมีผู้คิดค้นนะ ผู้คิดค้น ผู้พบ ผู้พบความจริงข้อนี้ แล้วนำมาสอนในเรื่องให้ไม่เห็นแก่ตน ให้ทำลายความยึดถือว่าตน. โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือพระศาสดาแห่งศาสนาเป็นพวก ๆ ไปแหละ จะควบคุมความเห็นแก่ตน ทำลายความเห็นแก่ตนเป็นชนิด ๆ เป็นแบบ ๆ แบบ ๆ ไป : ชาวพุทธก็มีแบบของเรา ชาวคริสต์ อิสลาม ก็มีแบบของเขา. พระศาสดาก็มุ่งหมายจะทำลายความเห็นแก่ตน ให้รักผู้อื่นด้วยกันทั้งนั้นแหละ; แต่จะสำเร็จ หรือไม่สำเร็จนั้นมันอีกเรื่องหนึ่ง. แต่ว่ามันเป็นสิ่งที่พระศาสดาเหล่านี้เขาได้รู้แล้วว่าเป็นอันตราย จะต้องกำจัดออกไป.

เดี๋ยวนี้เราไม่ต้องพูดมากไปถึงขนาดนั้น; เอาแต่ว่าเรื่องของเราคงจะ
ทำอย่างไรนั้นก็พอแล้ว. ขอให้มองเห็นว่ามันทำลาย มันทำลายความสุขของ
ตนเองและของผู้อื่น; จึงมีคำสอนในส่วนพื้นฐาน เรียกว่าศีลธรรม ศีลธรรม ที่แต่
ละศาสนาสอนให้ทำลายตัวตน. แต่มันก็ไม่ค่อยจะสำเร็จ เพราะความเห็นแก่ตน
นั้นมันมากเกินไป แล้วมันก็ไม่ยอมรับคำสอน ที่ให้ทำลายความเห็นแก่ตน ซึ่ง
มันตรงกันข้ามกับความรู้จักประจำตัว.

ยกตัวอย่างเช่นเรื่องให้ทาน นะ : ให้ทาน ถ้ามั่นเป็นการให้ทานที่
ถูกต้องนะ มันเป็นเรื่องขุดเกลาคความเห็นแก่ตัวนะ; การทำทานนะมันจะเป็น
การขุดเกลาคความเห็นแก่ตัวไปที่เล็กที่ละน้อย ตามส่วนที่ให้ทานออกไป. ให้
ทานแก่มนุษย์ด้วยกันก็ได้ ให้ทานแก่สัตว์เดรัจฉานก็ได้, ยิ่งให้ทานแก่ศัตรูได้
แล้วก็ยังขุดเกลาคความเห็นแก่ตัวมากที่สุด. ถ้าทำได้มันก็เป็นอย่างนี้; มันก็ดี.
แต่โดยพฤติกรรมที่มีอยู่จริงมันทำไม่ค่อยได้ ไม่มีใครเอา ไม่มีใครยอมให้ทานเพื่อขุด
เกลาคความเห็นแก่ตัว; จึงมา “ไม้ใหม่” มาไม้ใหม่ซึ่งพอจะได้ผลบ้าง บอกว่า “ให้
ทานเถอะตายแล้วจะได้ไปอยู่วิมานบนสวรรค์ ตักบาตรสักช้อนหนึ่งได้วิมานหลัง
หนึ่ง”, อย่างนี้เอาทันทีเลย เอาทันทีเลย ตักบาตรหลายช้อนเลย. นี่เพราะมันโง่
มันก็ต้องพูดกันอย่างนั้นแหละ, ก็มันยังดีกว่าไม่ทำ มันยังดีกว่าไม่ทำเสียเลย; มัน
ทำทานโดยว่าจะไปอยู่สวรรค์วิมาน มันก็ยังดีกว่าไม่ทำเสียเลย. ฉะนั้น
ครูบาอาจารย์เขาฉลาด เขามาเหนือเมฆ เขาก็มาบอกอีกด้านนี้ อีกแง่นี้ ว่าให้ทาน
แล้วก็ได้ประโยชน์กำไรหลายร้อยเท่าหลายพันเท่า; แต่มันเป็นการเพิ่มความเห็นแก่

ตัวให้คนนั้นนะ. แต่ถึงอย่างไรก็ดีมันก็เป็นบทเรียนเริ่มแรกที่ว่ามันจะรู้จักเสียสละ รู้จักให้ทานออกไป; ถ้ามันทำบ่อย ๆ ทำมาก ๆ ขึ้นไป มันจะวกเข้าไปหาไอ้การให้ทานที่ถูกต้องได้เหมือนกัน คือทำลายความเห็นแก่ตัว.

ที่นี้อีกทีหนึ่งมันก็ได้ผล : ได้ผลข้างเคียง ผลพลอยได้. เพราะว่าถ้าไอ้คนโง่เหล่านี้มันจะทำทานเพื่อแลกเอาสวรรค์ก็ตามใจเถอะ; แต่ว่าไอ้ทาน ทานที่มันให้ออกไปนั้นนะ มันไปเป็นประโยชน์แก่สังคมนั้น. มันจะให้ทานแลกเอาสวรรค์วิมานก็ตามใจ แต่ว่าทานที่ให้ไปนั้นมันเป็นประโยชน์แก่ศาสนา มันเป็นประโยชน์แก่สังคมสาธารณประโยชน์อะไรนี้, มันก็ยังมี; นี่มันก็ยังเรียกว่า ถูกหลอกให้ทำลายความเห็นแก่ตัว ไม่ได้จะทำด้วยความสมัครใจ. ฉะนั้น เราจรรู้จักกันไว้ว่า ไอ้การให้ทานให้ทานของพวกเรานี้ส่วนใหญ่เป็นอย่างไร ส่วนใหญ่เป็นอย่างไร : ให้ทานเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว หรือให้ทานชนิดที่เพิ่มความเห็นแก่ตัว; ถ้าทำเพื่อเพิ่มความเห็นแก่ตัว ก็รีบเปลี่ยนเสียเท่านั้นแหละ มันก็จะดีขึ้น.

เอาละ, มาพูดกันถึงชื่อว่า ตัวตน – สัญชาตญาณแห่งความมีตัวตน เห็นแก่ตน มีผลให้เห็นแก่ตนเป็นต้น แล้วมันก็เสียหายกันใหญ่; มันจะละมันอย่างไร ? จะละมันอย่างไร ? จะพัฒนากันไปในทางไหน ? มันก็ต้องพัฒนาไปในทางที่มีตัวตนชนิดที่ไม่เห็นแก่ตน มีตัวตนชนิดที่ไม่เห็นแก่ตน. ตามปกติมันมีตัวตนชนิดที่เห็นแก่ตน; ทีนี้พัฒนาให้ดีกว่านั้น ก็ให้มีตัวตนชนิดที่ไม่เห็นแก่ตน หรือเห็นแก่ตนน้อยลง ๆ ๆ. ตามธรรมดามันเป็นตัวตนของกิเลส ของกิเลส ไปตาม

กิเลส เพราะเห็นแก่ตน; พัฒนาให้มาเป็นตัวตนของโพธิ – โพธิปัญญา มันก็มีตัวตนชนิดที่ไม่เห็นแก่ตน.

ดูให้ดี, ถ้ามันไม่เห็นแก่ตนนะ มันก็เท่ากับไม่มีตนนั้นแหละ. มันมีตัวตนแต่ไม่เห็นแก่ตน : ก็มันมีตัวตนตามสัตยชาติญาณ ตามธรรมชาติของสัตยชาติญาณ แต่มันมีปัญญาเกิดขึ้นที่จะไม่เห็นแก่ตัวตน, มันก็เท่ากับไม่มีตัวตน. ไอ้คำสอนที่เราสอนกันเรื่องไม่มีตัวตน ไม่มีตัวตน ไม่เห็นแก่ตน ไม่มีตัวตนนี้, มันก็มาได้ผลร่วมกันแหละ. ถ้ามันมีตัวตนที่ไม่เห็นแก่ตน มันก็คือเท่ากับไม่มีตัวตนนั้นแหละ; มันง่าย – มันง่ายกว่า. การที่จะสอนว่ามีตัวตนแต่ที่ไม่เห็นแก่ตนนะ – มีตัวตนที่สะอาด ที่บริสุทธิ์ที่ถูกต้อง ไม่เห็นแก่ตนนี้ มันสอนได้ง่ายกว่าที่จะสอนว่าไม่มีตัวตนโดยประการทั้งปวง – นี่มันไม่อาจจะเข้าใจ.

ที่นี้ภาวิตญาณ – ความรู้ที่ดีขึ้น มากขึ้น สูงขึ้น ก็คือทำให้เกิดความรู้ว่ามีตัวตนชนิดที่ไม่เห็นแก่ตัวตนดีกว่า; ก็จะไม่เป็นทุกข์นั้นแหละ. ถ้ามีตัวตนที่เห็นแก่ตน มันก็จะเพิ่มความทุกข์ เพิ่มความทุกข์กันไม่มีที่สิ้นสุด; มามีตัวตนชนิดที่ไม่เห็นแก่ตน ไม่เห็นแก่ตน ไม่เห็นแก่ตน, จนหมดตัวตน เลิกกัน เลิกมีตัวตนกัน นี่เป็นภาวิตญาณถึงระดับสูงสุด. ไม่มีความรู้ลึกลับว่าตัวตนเหลืออยู่ในจิตใจ ไม่มีความเห็นแก่ตนที่จะเกิดขึ้นมาได้; นี่คือภาวิตญาณที่ได้ทำขึ้นมาสำเร็จแล้วจากสัตยชาติญาณแห่งความมีตัวตน.

ที่นี้เราทุกคนมันก็มีสัตยชาติญาณแห่งตัวตน, อันนี้จับมาขัดเกลากันเสียใหม่อบรมกันเสียใหม่ ให้มีตัวตนชนิดที่เห็นโทษแห่งความมีตัวตน ความเห็น

แก่นมันก็ลดลง กลายเป็นมีตัวตนที่ไม่เห็นแก่นตน; ฟังคู่มันก็แปลกนะ. “มีตัวตนที่ไม่เห็นแก่นตน” มันก็แปลก; แต่ความจริงมันต้องเป็นอย่างนั้น คือเป็นตัวตนที่ดีขึ้น ถูกต้องยิ่งขึ้น, แต่ในที่สุดมันต้องหมดตัวตนนะ มันจึงจะดับทุกข์สิ้นเชิง. จะไปมีตัวตนอย่างคืออย่างวิเศษอย่างทีศาสนาอื่นเขาสอนนั้นนะไม่พอ, ยังไม่หมด ยังไม่หมด; ต้องหมดตัวตน. แต่เอาเถอะ การที่มีตัวตนชนิดที่ดีที่ไม่เห็นแก่นตน มีสติปัญญารักษาไว้เพียงตัวตน; มันก็ดับทุกข์ หรือเกือบจะไม่มีทุกข์ก็แล้วกัน.

นี่มันจึงเถียงกันอยู่ข้อนี้ว่าเอาอย่างไรหนะ : บางลัทธิเขาเอาข้างมีตัวตนที่ดีถาวร เป็นอยู่ตลอดนิรันดรกับพระเจ้าไปเลย มีตัวตนอย่างนั้นอยู่กับพระเจ้าไปเลย ก็ตามแบบของเขา, เมื่อเราไม่ว่าเขาผิดหรือถูก ต้องถูกตามแบบของเขา. แต่ถ้าตามแบบของเราคือพุทธบริษัทแล้ว เราจะทำกระทั่งถึงหมดความรู้สึกว่าตัวตน เป็นสูญญตาเป็นความว่างจากตัวตน เป็นนิพพานเพราะหมดความรู้สึว่าตัวตนซึ่งเป็นของหนัก เป็นของหนัก. อันนี้ละเอียดมาก อาจจะได้เถียงกัน ต่างคนต่างก็มีเหตุผลแล้วก็เถียงกันโดยไม่เอาชนะ หรือไม่ยอมแพ้ชนะกันได้; แต่ก็ไม่เป็นไร พุทธบริษัทก็รู้เรื่องของพุทธบริษัทไว้ จะทำอย่างไรจะลดความรู้สึว่าตัวตน หรือความเห็นแก่นตนนั้นได้อย่างไร ได้ทำอะไร ก็ลดไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งมันหมดความรู้สึว่ามีตัวตน เห็นเป็นธรรมชาติ ตามธรรมชาติ เป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตาโดยไม่ต้องมีตัวตน, จิตนี้ก็ไม่มีความทุกข์ เพราะไม่มีความหนัก เพราะไม่ต้องยึดถืออะไร เพราะเป็นความหลุดพ้นจากตัวตน.

สรุปความว่า เรามีสัญชาตญาณแห่งตัวตนหรือตัวกู ก้นมาตั้งแต่เล็ก ๆ แล้วก็เพิ่มขึ้น ๆ ๆ จนเจ็บปวดรวดร้าวแหวะ จนเป็นบ้า จนเป็นโรคประสาท จนเป็น “ตาย” แหวะ กระทั่งหลงหนักเข้าก็มันฆ่าตัวตายทั้ง ๆ ที่ตัวตนเป็นของตน; จงพัฒนาสัญชาตญาณแห่งตัวตน ให้มีตัวตนชนิดที่ไม่ยึดถือตัวตน หรือยึดถือตัวตนนั้น่น้อยเข้า ให้มีตัวตนที่มีความหมายแห่งตัวตนน้อยลง ๆ ๆ จนหมดความยึดถือว่าตัวตน แล้วก็ไม่เกิดความเห็นแก่ตน เรื่องมันก็จบ. นี่พัฒนา

สัญชาตญาณข้อแรก หรือข้อที่สำคัญที่สุด คือความมีตัวตน.

ที่นี้ก็มาถึง(ข้อที่ ๒) สัญชาตญาณแห่งความรักตัวตน รักตนหรือถนอมตน. นี่มันคู่กันแหวะ มันคู่กันกับสัญชาตญาณแห่งตัวตนแหวะ. มันมีประโยชน์ที่ทำให้ชีวิตอยู่ได้แหวะ, รักชีวิต ถนอมชีวิต รักตัวตน ถนอมตัวตน มันก็ทำให้ชีวิตอยู่ได้. แต่ถ้าด้วยความยึดมั่นถือมั่นมันก็เป็นของหนัก เป็นของหนัก เป็นของทรมาณ มันกลายเป็นหลงตัวตนไปเสีย. เราเอาเพียงว่า รู้ว่าค่าราคาความประเสริฐของชีวิต มีอยู่อย่างไร ก็พยายามรักษาไว้ให้ได้ ให้มันมีค่า ให้มันเป็นไปตามความมุ่งหมายอันแท้จริงของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต; ถนอมชีวิตให้คงอยู่อย่างที่ว่ามันเจริญ เจริญไปในทางที่จะมีค่าสูงสุด. มีชีวิตเฉย ๆ มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร ถ้ามันไม่มีค่า; มีชีวิตเสียเปล่า ๆ นี่มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร; มันก็ถนอมค่าของชีวิตนั่นเอง. ความมีค่า ความประเสริฐ ความอะไรของชีวิตนี้ ถนอมเอาไว้ให้ได้ รักษาเอาไว้ให้ได้. หรือจะพูดตรง ๆ ก็ว่า ชีวิตนี้มีค่ามาก ถึงกับสามารถจะบรรลุนิพพานนะ ก็รักษาคุณค่าอันนี้ไว้ให้ได้ ให้ชีวิตนี้มีคุณค่า

ที่เหมาะสมที่พร้อมที่จะบรรลุนิพพาน จึงจะเป็นการรักคนที่ถูกต้อง ถนอมคนที่ถูกต้อง, ไม่ใช่รักคนด้วยกิเลส เห็นแก่ตนแล้วก็ทรมาณตนโดยไม่รู้สีกตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว.

จงพัฒนาความรักคนนั้นนะให้มันถูกต้อง; ถ้าไม่ถูกต้องใช้ความรักคนนั้นแหละจะเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์. ให้เปลี่ยนกระแสมันเสีย ให้ความรักนั้นมันเปลี่ยนกระแสชนิดที่จะไม่นำมาซึ่งความทุกข์. ถ้ารักคนมันถูกต้องแล้วมันก็ไม่นำมาซึ่งความทุกข์ คือทำคนให้มันเดินไปถูกทางที่จะไม่เกิดความทุกข์; นี้เรียกว่ารักคนอย่างถูกต้อง. ถ้ารักคนอย่างหลับหูหลับตา มันก็ทำไปด้วยกิเลส ทำไปตามอำนาจของกิเลส, มันก็ได้ตัวคนที่เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์มา มันก็ได้ความทุกข์มากยิ่งขึ้นไป, ยิ่งรักคนเท่าไรยิ่งเป็นปัญหามากเท่านั้น ยิ่งหนักเท่านั้น; นี้เรียกว่ารักคนด้วยกิเลส. ถ้าว่ารักคนอย่างถูกต้องด้วยสติปัญญาด้วยโพธิ มันก็รักถูกทางที่ไม่ให้กลายเป็นของหนัก หรือเป็นทุกข์ทรมาณขึ้นมา; เพราะว่าการรักคนนั้นได้รับการพัฒนาจนถูกต้อง.

รักคนโดยอำนาจสัญชาตญาณ มันก็เหมือนกับสัตว์ทั่ว ๆ ไป มันก็รักคน แล้วมันก็มีปัญหาอะไรตามเรื่องของมัน; แต่มันก็คืออยู่ที่ว่าการรักคนมันทำให้พยายามเพื่อรอดชีวิตนะ; ถ้าไม่รักคน มันก็ปล่อยปละละเลยไป มันก็ไม่รอดชีวิตอยู่ได้. **นี่เดี๋ยวนี้เราจะต้องรักคนชนิดที่จะไม่เพิ่มความทุกข์ ไม่เพิ่มปัญหา, ทำให้คนนี้ขัดเกลادن บริหารตน พัฒนาตนให้มันออกห่างจากความทุกข์; นี้จึงจะเรียกว่ารักคนที่ถูกต้อง รักคนที่แท้จริง รักคนด้วยภาวิตญาณ. นี้ก็เป็นการ**

พัฒนาสัตยชาติญาณให้มาเป็นภาวิตญาณที่ถูกต้องในความหมายร่วมกันว่า รักตน และถนอมตน.

พระพุทธเจ้า ที่ว่าสอนเรื่องไม่มีตัวตนนะ ก็ยังมีภายิตว่า จงรักตน จงถนอมตน จงรักษาทน อะไรเหมือนกัน; แต่มันเป็นไปด้วยภาวิตญาณ จัดการกันอย่างถูกต้อง แล้วก็ให้มีตัวตนที่ไม่มีควมยึดถือ; ไม่มีควมยึดถือมันก็ไม่กัเอา. ถ้าไปมีความยึดถือที่ไหนมันก็กัเอาที่นั่น; ใ้ตัวตนนั้นแหละมันกั.

ที่นี้ก็มาถึง(ข้อที่ ๓) สัตยชาติญาณแห่งการกินอาหาร หรือต้องกินอาหาร ซึ่งมันเป็นเหตุให้ชีวิตอยู่ได้นะ. สัตว์มันต้องกินอาหาร, แล้วมันก็รู้จักกินอาหารแหละ -โดยสัตยชาติญาณแหละ. ใ้ทารกเพิ่งคลอดออกมามันก็รู้จักกินน้ำ รู้จักกินนม รู้จักกินอาหาร รู้จักหิวแล้วก็กิน ไม่ต้องมีใครสอนหรอก; ก็แปลว่า สัตยชาติญาณแห่งการกินอาหาร หรือต้องกินอาหาร มันก็มีอยู่ตามธรรมชาติเพื่อชีวิตรอด มันก็เป็นผลดี. แล้วมันก็ต้องหาอาหารแหละ มันก็ต้องแสวงหาอาหาร ก็เพื่อจะให้ม่ีอาหารกิน.

แล้วถ้ามันฉลาดไปอีกหน่อยหนึ่ง แม้โดยสัตยชาติญาณ, มันก็รู้จักสะสมอาหารแหละ รู้จักกักตุนอาหาร สะสมอาหาร; นี้อย่าไปคิดว่าเป็นสติปัญญาอะไรนัก. แม้แต่สัตว์เครื่องจันหลายชนิดมันก็รู้จักสะสมอาหารนั้น ไปเปิดรังมด รังปลวก รังผึ้ง หรือเปิด... แมลงบางอย่างมันกักตุนอาหารไว้มากมายเหมือนกัน. ใ้สัตว์คนที่เป็นคนนี่ อาจจะม่ีรู้จักกักตุนอาหารมากเหมือนสัตว์เหล่านี้ก็ได้; แต่แล้วความคิดมันก็ค่อย ๆ เกิดขึ้นมาในการกักตุนอาหาร กลายเป็นมีทรัพย์สมบัติขึ้นมา. มันจะต้องมียุคที่มนุษย์แรก ๆ ม่ีรู้จักกักตุนอาหารหรอก ไปเก็บเอาในป่า

ไปไล่จับเอาในป่า แล้วก็กินก็ใช้กันวันหนึ่ง ๆ. ต่อมามันถึงขนาดที่สังเกตเห็นได้เองว่าหามาเก็บไว้สะสมไว้; ก็มีสัตว์นั้นแหละเป็นครู. สัตว์รู้จักสะสมอาหารเหมือนกัน มนุษย์ก็รู้จักสะสมอาหารเหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น เราก็ถือเอาสัตตัญชาตญาณอันนี้เป็นหลักว่า จะต้องมีการกิน จะต้องหาอาหาร จะต้องกักตุนอาหารไว้พอเหมาะสม อย่างเหมาะสม; มันก็มีสติปัญญาที่จะทำอย่างนั้น ทำได้ดีกว่าสัตตัญชาตญาณอย่างสัตว์. แม้ในเรื่องที่เราจะปฏิบัติธรรมะ ก็มันมีเรื่องกล่าวถึงสัพปาเย สัพปาเย – ความสบาย สะดวกสบาย; ก็มีคำว่า “อาหารสัพปาเย” อยู่อย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน – ประพฤติกระทำให้มีความสบาย สะดวก ถูกต้อง ไม่มีความยุ่งยากลำบากอะไรในเรื่องที่จะมีการกิน. สัตตัญชาตญาณที่จะกักตุนอาหารมันก็มาใช้ให้ถูกต้องที่จะมีการสะสมสบายเป็นสัพปาเย. สถานที่ที่สัพปาเย, บุคคลที่สัพปาเย, ธรรมะที่สัพปาเย; แต่ก็ไม่วैनที่จำเป็นต้องมีการสัพปาเยอยู่ด้วย. **จงใช้สติปัญญาทำให้เรื่องการมีอาหาร การหาอาหาร การกินอาหารให้มันถูกต้อง ให้มันถูกต้อง.**

นี่เรียกว่าดีกว่าสัตว์แหละ. ก็เป็นเรื่องที่ต้องพัฒนาสัตตัญชาตญาณแห่งการกินอาหาร หาอาหาร เก็บรักษาอาหาร เพื่อความสะดวกสบายมากกว่าแต่กาลก่อน; แต่ทั้งหมดนี้ต้องทำด้วยสติปัญญา อย่าทำด้วยกิเลสตัณหา มันจะเหมือนสัตตัญชาตญาณเดิม ๆ ของสัตว์. ต้องทำด้วยสติปัญญาของมนุษย์ แล้วก็ที่เป็นพุทธบริษัทด้วย; รู้จักบรรเทาความทุกข์ที่เกี่ยวข้องกับอาหาร เพราะต้องกินอาหาร ต้องมีอาหาร ก็จัดให้มันถูกต้อง; อย่าให้มันเกิดความวิตกกังวล หนักอกหนักใจ

ยึดมันถือมัน จนเป็นความทุกข์ขึ้นมา, เพราะถึงอย่างไรต้องกินอาหาร ต้องมีอาหาร ต้องหาอาหาร แต่แล้วก็ให้มันทำไป อย่างที่ไม่เกิดความทุกข์ขึ้นมา.

ที่นี้ก็จะพูดถึง(ข้อที่ ๔) **ลักษณะของสมาธิ**. การที่รู้จักกลัว เด็ก ๆ รู้จักกลัว ทารกรู้จักกลัว นั้นนี่คือปัจจัยแห่งความรอดของมัน; มันกลัวเจ็บ มันกลัวตาย มันกลัวสิ่งที่น่ากลัว แล้วมันก็หลีกเลี่ยงจากสิ่งเหล่านั้นมันก็คือความรอด. แต่แล้วเป็นไปอย่างไม่มีสติปัญญา มันก็เป็นความทุกข์ เขาจึงจัดความกลัวเอาไว้เป็นความทุกข์ชนิดหนึ่ง; โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลัวตายนะ เป็นที่รวมแห่งความกลัวทั้งหลาย เพราะเป็นความทุกข์อย่างยิ่ง เป็นความโง่เขลาอย่างยิ่ง เป็นกิเลส เขาเรียกว่าเป็นกิเลส. **ไอ้ความกลัวที่ทำให้เป็นความทุกข์นะ นั่นมันเป็นตามลักษณะ; อย่างที่เราเห็นนี้ : นกหนูอะไรมันกลัวมันวิ่งหนี หรือมัน... มันกลัวอย่างจะขาดใจแหละ มันก็มีความทุกข์.**

ที่นี้ถ้าเราเป็นมนุษย์มีจิตใจสูง มันก็จะต้องไม่ต้องเป็นทุกข์มากมายอย่างนั้น : กลัวอย่างถูกต้องเพื่อพ้นจากอันตราย ก็คือกลัวด้วยสติปัญญา; อย่ากลัวด้วยกิเลสด้วยอวิชา.

เรื่องนี้ก็เคยพูดกันมาบ้างแล้ว ใครจะเชื่อ หรือไม่เชื่อ ว่า ถ้าเจอเสือก็วิ่งหนีโดยไม่ต้องกลัว; ใครจะทำได้ หรือไม่ก็ไม่รู้. ถ้าว่าเจอเสือก็ไม่ต้องกลัว ไม่ต้องเป็นทุกข์ หัวใจให้อยู่กับตัว; จะวิ่งหนีก็วิ่งหนีด้วยสติปัญญาที่วิ่งหนีอย่างดีที่สุด; จะขึ้นต้นไม้ก็ขึ้นอย่างดีที่สุด โดยไม่ต้องมีความกลัว. ถ้ามีความกลัวมันจะวิ่งหนีไม่ดี มันจะล้มลง มันจะขึ้นต้นไม้ไม่ดี มันจะตกลงมา; หรือว่าถ้ามันกลัว

มากเกินไปมันจะวิ่งหนีไม่ได้นะ มันจะก้าวขาไม่ออก มันจะขึ้นต้นไม้ไม่เป็นนะ. นั่นถ้าความกลัวที่มันโง่เขลามากขึ้นนะ มันจะวิ่งหนีก็ไม่ได้ มันก้าวขาไม่ออก เพราะมันกลัวจัดเกินไป ขึ้นต้นไม้ก็ขึ้นไม่เป็นแล้ว เตือกก็กินสบายเลย. **นี่ใช้ความกลัวมันก็มีประโยชน์ที่จะช่วยให้รอดชีวิต; แต่ต้องรู้จักควบคุมอย่าให้มันเกิดความทุกข์ขึ้นมา.**

ที่นี้มาถึงขั้นสูงขึ้นมาที่ว่า **มันเจ็บไข้ เจ็บไข้จะตายอย่างนี้ ก็ไม่ต้องกลัวตายหรอก. ตายอย่างไม่ต้องกลัวไม่ดีกว่าหรือ; ตายอย่างต้องกลัวมันก็น่าทุเรศเวทนาน่าสงสาร. มันตายอย่างทำทายนความเจ็บไข้ ทำทายนความตาย มันก็เท่ากับไม่ตาย. นี่พัฒนาสัตตปัญญาแห่งความกลัว ให้มันรู้จักกลัวด้วยสติปัญญา แล้วมันรู้จักเอาชนะความกลัวได้ โดยไม่ต้องเป็นทุกข์.**

ความกลัวเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ โดยสัตตปัญญาช่วยให้ชีวิตรอด; แต่**ถ้ากลัวอย่างโง่เขลามันก็มีความทุกข์. มันกลัวจนเป็นบ้า หรือมันกลัวจนตาย** เพราะความกลัวก็มีเหมือนกัน. สัตว์ที่ขี้ลาดนั้นมันกลัวจนตาย ที่เขาพูดนั้นก็มีความจริงอยู่บ้าง; เช่นลูกหนูถ้าถูกแมวตะครุบ ตะครุบถูกหรือไม่ถูก กัดหรือไม่ได้กัด หรือไม่ได้กัดมันก็กลัวจนตายก็ได้. แล้วสังเกตเห็นสัตว์จำพวกกระจิงนี้ ถ้าหมาไล่ ไล่ตะครุบแล้วบางทีมันก็ตายเพราะความกลัว วิ่งหนีไม่รอดเพราะความกลัว จนไอ้หมากัดทีหลัง แต่มันวิ่งไม่รอดเพราะความกลัว หรือมันจะสลบ หรือจึงตายเสียก่อนด้วยซ้ำเมื่อหมากระโจนลงมา; นี่มันเรียกว่าความกลัวมันมากเกินไปจนตายเพราะความกลัว. **นี่เรียกว่า ความกลัวมันมากเกินไปแล้ว มันให้โทษเสียแล้ว, ทั้งที่ความกลัวมีประโยชน์สำหรับให้รอดชีวิต.**

ถ้าเด็ก ๆ ไม่รู้จักกลัวอะไรเสียเลย มันก็คงทำผิดมาก จนเป็นอันตราย หรือตายได้; แต่ถ้ามันกลัวมากเกินไป มันก็เป็นผู้น่าสงสารแหละ จะโง่งงที่สุดก็ได้. แล้วถ้ามันโง่งงมากเกินไปมันก็กลัวมาก จนกลัวสิ่งที่ไม่ต้องกลัว, กลัวจิ้งจก กลัวตุ๊กแก กลัวไส้เดือน แม้แต่กลัวลูกหนูตัวเล็ก ๆ ที่ทำอะไรไม่ได้มันก็ยังกลัว; นี่มันมากเกินไปเสียแล้วอย่างนี้. ฉะนั้น ให้มันกลัวด้วยสติปัญญาด้วยวิชา เพื่อจะหลีกเลี่ยงอันตรายก็แล้วกัน; อย่ากลัวด้วยโมหะด้วยอวิชา จนต้องตายเพราะความกลัวนั่นเอง, ความกลัวมันก็ฆ่าคนนั้นเสีย.

สัตยชาติญาณแห่งความกลัวก็มีประโยชน์ แต่ถ้าไม่พัฒนามันก็เป็นไปเพื่อความทุกข์; ก็ต้องพัฒนาความกลัวให้ฉลาด กลัวอย่างฉลาดอย่างกลัวอย่างโง่. ใ้เรื่องกลัวจิ้งจกตุ๊กแกลูกหนูนั้นเลิกกันเสียที.

แล้วก็มาถึงไ้ ความกลัวชนิดที่ไม่ฉลาด คือเรื่องไสยศาสตร์ต่าง ๆ นานาชนิด ที่หวาดกลัว - กลัวผีกลัวอะไรต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องทางไสยศาสตร์ เพราะไม่รู้ความจริงเกี่ยวกับข้อนั้น; มันก็มีแต่อวิชา มีแต่อวิชามันก็กลัว ๆ ๆ จนเป็นบ้าเป็นหลังไปเพราะไ้ความกลัวเหล่านั้น.

นี่เรื่องความกลัวก็ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย, เรื่องที่ไม่มีจริงก็ทำให้มีจริงขึ้นมาได้ : ผีไม่มีจริงก็ทำให้มีจริงขึ้นมาจนได้, เรื่องอะไรต่าง ๆ ไ้เรื่องคุณ เรื่องไสย เรื่องอะไรต่าง ๆ ของไสยศาสตร์นะ มันไม่มีจริงมันก็ทำให้มีจริงขึ้นมาได้ เพราะความโง่งงของคนที่เชื่อมัน. เดียวนี้มันค่อย ๆ หายไปไหนละลองคิดดู ?

เดี๋ยวนี้มันค่อย ๆ หายไปไหน ? เพราะว่าคนมันฉลาดขึ้นมา มนุษย์มันฉลาดขึ้นมา มันไม่กลัว มันไม่กลัว; ไอ้สิ่งเหล่านั้นมันก็ค่อย ๆ หายไปแหละ.

ไอ้บ้านเรา เมื่อสมัยก่อนที่เรียกว่า “ใส่โจ”, ภาษากรุงเทพฯ เรียกอะไรก็ไม่รู้. ใส่โจต้นผลไม้ : เอาอะลามาหุ้มผ้า เขียนกากบาทด้วยปูน แขนงไว้, เต็ก ๆ มันกลัวนะ มันไม่กล้าลัก; แต่เดี๋ยวนี้มันไม่ได้เสียแล้ว เดี่ยวนี้มันไม่ได้เสียแล้ว มันไม่กลัวเสียแล้วนี่. นี่เพราะว่าไอ้ความรู้ความฉลาดมันเข้ามาเมื่อไร ไอ้ความกลัวหรือวิชาเหล่านั้นมันก็จะหายไป ๆ. ไอ้สิ่งอะไร...สิ่งศักดิ์สิทธิ์ชนิดนั้น ชนิดนั้นนะ มันมีเพราะอวิชาเป็นมูลฐาน ก็คือกลัวด้วยอวิชา กลัวด้วยกิเลส. เดี่ยวนี้เรื่องชนิดนั้นจะค่อย ๆ หายไป เพราะมนุษย์มันฉลาดขึ้น ๆ; ถ้ามนุษย์มันฉลาดกันหมด คือเรียนรู้เรื่องวิทยาศาสตร์กันหมด สิ่งเหล่านี้มันก็หายไปเอง.

นี่เรารู้จักควบคุมความกลัวให้ถูกต้อง อย่าให้ความกลัวเป็นปัญหา อย่าให้มันเป็นเรื่องยุ่งยากลำบากเป็นทุกข์เพราะสิ่งที่เรียกว่าความกลัว. พอความกลัวเกิดขึ้นสติก็พ้นเพื่อนทันทีแหละ สติก็พ้นเพื่อน เป็นเรื่องปัญญาอ่อน เป็นเรื่องไม่รู้ทิศทาง เป็นเรื่องต้องใช้คำอะไรตรง ๆ ว่า “มันโง่ทันที” แหละ; พอกลัวทันทีมันก็โง่ทันทีเหมือนกัน มันก็ทำอะไรไม่ถูกต้อง. เพราะฉะนั้น อย่างกลัวชนิดนั้นคือกลัวด้วยอวิชา; แต่ว่ากลัว รู้จักสิ่งที่ควรกลัว ด้วยอวิชาด้วยปัญญา เช่นกลัวความทุกข์นี่. ความทุกข์ทั้งหลายที่มันมีจริง ๆ – ความเกิดความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความอะไรต่าง ๆ ที่เป็นความทุกข์นะ ก็รู้จักว่าต้องไม่มี

ต้องขจัดออกไป. หรือบาป หรือความชั่วนี้ก็กลัว แต่ว่าต้องขจัดออกไป. นั่น

แหละเราจะมีความกลัวที่พัฒนาขึ้นมาสูง ๆ จนกลัวชนิดที่มีประโยชน์ กลัวชนิดที่จะดับทุกข์; มิฉะนั้นแล้ว ความกลัวจะเป็นตัวความทุกข์ และเป็นต้นเหตุให้เกิดความทุกข์ด้วย.

เดี๋ยวนี้ เราจะให้ความกลัวนั้นมันฉลาด ๆ จนไม่ต้องเป็นทุกข์เพราะความกลัว; แล้วก็จะบรรเทาความกลัว ลดความกลัว จนกระทั่งตัดไอ้สิ่งที่เรียกว่าความกลัวให้หมดไป เหมือนอย่างที่พระอรหันต์นะ พระอรหันต์นี่ไม่กลัวอะไร ไม่มีอะไรที่กลัว เห็นเป็นเช่นนั้นเอง; แล้วก็เห็นอะไรเป็นอันตราย เป็นเรื่องทำอันตราย ก็หลีก ๆ ๆ เสีย โดยไม่ต้องกลัวอีกแหละ. “ก็หลีกเสีย โดยที่ ‘ไม่ต้องกลัว ’” นี่น่าหวั่นะ : จะเจ็บไข้ก็ไม่ต้องกลัว, รักษาไป; จะเจ็บไข้ จะแก่ชรา จะตายก็ไม่ต้องกลัว, ก็ทำให้มันตามที่มีมันควรจะทำ, ไม่ต้องมีความกลัวให้เป็นทุกข์.

เฮ้อ! ตาย, ถึงเวลาตายก็ตายสิ ไม่ต้องกลัวตายให้เป็นทุกข์. เดี่ยวนี้มันกลัวจนเกินความจริง เกินความเจ็บไข้ที่มันเป็นจริง มันก็กลัวมาก, กลัวมาก จนตายเพราะกลัว ไม่ได้ไข้ตายเพราะเหตุการณ์อันแท้จริง ไม่ใช่เพราะความเจ็บไข้อันแท้จริง แต่มันตายเพราะกลัว. นี่พัฒนาสติปัญญาแห่งความกลัวกันเสียอย่างนี้.

เฮ้อ, ทีนี้(ข้อที่ ๕) สติปัญญาแห่งการต่อสู้. นี่ก็แยกแยะดูให้ดีนะ ว่าไอ้การต่อสู้นี้เป็นสติปัญญาที่ชีวิตทำเป็นเอง ทำเป็นขึ้นมาเอง. นึกดูถึงลูกแมว ลูกอะไรก็ตาม เกิดมา ๒-๓ วันเท่านั้นรู้จักขู่ รู้จักสู้ไม่ยอม มันก็สู้ไปตามประสา ลูกแมวแหละ; เรียกว่าสติปัญญาแห่งการต่อสู้, แล้วมันก็ต่อสู้เรื่อย ๆ มา.

สัตว์ทั้งหลายมันก็ต่อสู้เพื่อจะเอาตัวรอดมันก็มีประโยชน์; การต่อสู้มันก็มีประโยชน์เพื่อเอาตัวรอด.

แต่แล้วถ้าว่ามันทำไปด้วยความโง่ มันก็เป็นทุกข์แหละ, มันก็เป็นทุกข์. เลาสัญญาชาติญาณแห่งการต่อสู้นี้มาใช้กับสิ่งที่ควรจะต่อสู้ที่แท้จริงที่สูงขึ้นไป. เช่น ต่อสู้อารมณ์ – อารมณ์ร้ายที่มากกระทบที่ทำให้เป็นทุกข์ แล้วต่อสู้กับอารมณ์ที่มากกระทบ; อย่างนี้มันดีกว่าที่ไปต่อสู้กับคน หรือกับสัตว์ หรือกับ... เป็นการต่อสู้ชนิดอวิชชาธรรมดา ๆ. ต่อสู้กับความบีบคั้นของกิเลส; เดียวนี้คนเราไม่ค่อยจะต่อสู้การบีบคั้นของกิเลส, ขอม ขอมมันง่าย ๆ. กิเลสมันต้องการอะไรมันบังคับไป – บังคับให้ไปกินเหล้า ไปกินน้ำเมา ไปเล่นไพ่ ไปเป็นอบายมุขอะไรก็ได้; กิเลสมันบังคับไป แล้วคนนั้นก็มิได้ต่อสู้.

เดี๋ยวนี้เราใช้สัญญาชาติญาณแห่งการต่อสู้ มาต่อสู้ในสิ่งที่ควรจะต่อสู้อย่างยิ่ง คือการบีบบังคับของกิเลส มันก็คือต่อสู้กับกิเลส; น่าดูกว่า ประเสริฐกว่า ที่จะไปต่อสู้ระหว่างคนต่อคนด้วยกัน ด้วยความเห็นแก่ตัว ด้วยการแย่งชิงประโยชน์กันอะไรอย่างนี้ มันไม่ใช่การต่อสู้ที่มีประโยชน์. ต่อสู้กับบาปต่อสู้กับอกุศลจิต ที่มันเป็นศัตรู; ต่อสู้กับศัตรูอย่างนี้ดีกว่า.

จะพูดอีกทีว่า ต่อสู้กับความเกิดแก่เจ็บตาย ก็ได้ ก็ได้เหมือนกัน; อย่าให้ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย มีความหมายมาบีบบังคับหัวใจของเราให้เป็นทุกข์. ต่อสู้กับมันให้เห็นว่าเป็นของธรรมดา ๆ เช่นนั่นเอง ฎไม่กลัวมีงหรือก, แล้วก็ทำอะไรไปตามที่ควรจะทำ; นี้จะพูดได้ว่าต่อสู้กับ ความเกิด ความแก่ ความ

เจ็บ ความตาย ไม่ให้มันมาบีบคั้นหัวใจเราเล่นง่าย ๆ. อาศัยสัตตชาตญาณแห่งการต่อสู้อันที่มันปรับปรุงขึ้นมาสูงถึงขนาดนี้ ก็มีประโยชน์; ถ้ามีฉะนั้นแล้ว มันก็จะเข้าไปในเรื่องยุ่งยากลำบากและเป็นทุกข์, เรื่องต่อสู้อันนี้.

(ข้อที่ ๖) สัตตชาตญาณต่อไปที่อยากจะให้พิจารณากันก็ สัตตชาตญาณที่เหมือนพ่อแม่. นี่ยังเราไม่ต้องรู้สึก เราไม่ต้องได้รู้สึกคิดนึก หรือไม่ต้องพยายามอะไรได้ มันเกิดมามันก็เหมือนพ่อแม่แหละ : ลูกคนที่เหมือนคน ลูกแมวมันก็เหมือนแมวแหละ; นี้นี่มันจะต้องเหมือนพ่อแม่. แล้วมันยังมีร่างกายจิตใจอะไรเหมือนพ่อแม่; เขาจัดเป็นสัตตชาตญาณชนิดหนึ่งด้วยเหมือนกันแหละที่มันจะต้องมีความรู้สึก เดินไป เป็นไปเหมือนบรรพบุรุษ. เราเอาสัตตชาตญาณเหมือนพ่อแม่มาใช้, มาใช้ให้เหนื่อเมฆ ๆ : พระพุทธเจ้าเป็นพ่อ พระธรรมเป็นแม่ พระสงฆ์เป็นพี่ เคยพูดมาหลายหนแล้ว, อย่าลืม; นี้เราจะมีสัตตชาตญาณแห่งการเหมือนพ่อแม่เอาไว้ให้มาก ๆ – เหมือนพระพุทธ เหมือนพระธรรม เหมือนพระสงฆ์, หรืออย่างน้อยก็เหมือนพระอริยเจ้าองค์ก่อน ๆ องค์ก่อน ๆ ที่ล่วงลับไปแล้ว ที่ไปข้างหน้าไปแล้วนั้นนะ. มีสัตตชาตญาณแห่งความเหมือนพ่อแม่ให้จนได้ : พระอริยเจ้าสัตตบุรุษอะไรก็ตามเถอะที่มันถูกต้อง ที่มันดับทุกข์ได้ ที่มันได้เกิดขึ้นก่อน แล้วก็ได้อย่างที่พูดกันไว้ เป็นพวกเรานี้ เราก็จะมีสัตตชาตญาณแห่งความเหมือนพ่อแม่นี้ รักษาเอาไว้ให้ได้ เอาไว้ให้ได้; ถือว่าเราก็มีพันธุ์เป็นอริยะ ให้ถือว่าตัวเราเองก็มีพันธุ์พืชพันธุ์เป็นอริยะ ก็คือเป็นผู้ที่จะดับทุกข์ได้; แล้วก็กระทำตนให้เหมือนพืชพันธุ์อย่างนอกดอก ให้มันดับทุกข์ให้ได้ เป็นไปตามแนวนั้น – เป็นอริยะตามพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ไป.

แล้วสัญญาณที่มันเนื่องกันอีกอันหนึ่งก็คือ (ข้อที่ ๗)

สัญญาณแห่งการที่มันโตเต็มขนาด. คิดดูเถอะ สัตว์หรืออะไรก็ตาม หรือ ต้นไม้ต้นไถ่ก็ตามที่มันมีชีวิตนะ มันมีความโตเต็มขนาด เพราะว่ามันไม่อาจจะโต มากไปกว่านั้นได้แล้ว : เกิดเป็นคนก็มันโตได้มากที่สุดเท่าคน, เกิดเป็นช้างมันก็ โตได้ที่เต็มเท่าช้าง, เกิดเป็นมดมันก็โตได้ที่เต็มเท่าขนาดมด; **แต่มันมีความสำคัญอยู่ที่ว่ามันโตเต็มที่นะ** มันไม่ชะงักอยู่ครึ่ง ๆ กลาง ๆ หรือ. **เราก็โตให้เต็มที่.**

ถ้าเราเกิดมาเป็นมนุษย์ เราก็โตให้เต็มที่ของความเป็นมนุษย์ ให้ถึงขีด สูงสุดของความเป็นมนุษย์; อย่าให้เป็นมนุษย์ที่กลวง หรือไม่เติบโต หรือโตครึ่ง เดียว. มีหลักเกณฑ์ว่า จะโตให้เต็มที่ ของชีวิตที่มันจะโตได้เท่าไร; เช่นเราก็ พอจะรู้สึกได้ว่า ทุกคนเป็นพระอรหันต์ได้ ธรรมชาติมันสร้างมาให้ทุกคนเป็น พระอรหันต์ได้; แต่มันเป็นไม่ได้เพราะว่าหลายคน หรือหลายคนมันโตไม่ได้ มัน ไม่อยากจะโต หรือมันไม่รู้ว่าโตได้ มันก็ยอมแพ้; **แล้วก็มันมีความโง่มากมันไม่ ทำลายอวิชา มันไม่ทำลายความโง่เอาเสียเลย มันก็โตไม่เต็มขนาด.** ฉะนั้น ขอให้ละอาย ละอายไอ้สิ่งที่ว่า มันโตเต็มขนาด : จะเป็นหัวเผือกหัวมันมันก็โตกัน เต็มขนาด, จะเป็นนกเป็นไก่เป็นสุนัขเป็นแมว มันก็โตเต็มขนาด, เป็นคนก็มี ร่างกายโตเต็มขนาด; แต่อย่างนั้นไม่พอ มันต้องให้จิตใจโตเต็มขนาดด้วย. **นี่ เรื่องสำคัญอยู่ที่จิตใจ ให้จิตใจมันสูงให้มันโต ให้มันเจริญเต็มขนาด โดยถือว่า มนุษย์ทุกคนเป็นพระอรหันต์ได้ ดับทุกข์ได้; อย่าให้มันเสียโอกาสข้อนี้เลย.**

เราจะต้องโตให้เต็มขนาดที่ธรรมชาติกำหนดมาว่ามนุษย์นี้จะไปได้สูงสุดถึงไหนกัน.

ถ้าว่าสูงสุดถึงความเป็นพระอรหันต์ ก็ต้องไปให้ถึงแหละ; นี่จะเรียกว่าโตเต็มขนาดตามความหมายแห่งสัตยชาติญาณ ว่าไอ้สิ่งที่มีชีวิตนี้ต้องโตถึงขนาดเต็มขนาดมันจึงจะหยุด. นี่เรียกว่าพัฒนาสัตยชาติญาณ.

ที่นี้(ข้อที่ ๘) สัตยชาติญาณแห่งการสืบพันธุ์. สัตว์ที่มีชีวิต สิ่งที่มีชีวิต ต้นไม้ ต้นไม้ที่มีชีวิต – มนุษย์ก็ตาม สัตว์ก็ตาม ต้นไม้ก็ตาม มันมีการสืบพันธุ์โดยสัตยชาติญาณ; ไม่ต้องมีใครมาสอนมันก็เป็นไปได้เอง แล้วก็มีเจตนาโดยสัตยชาติญาณที่จะสืบพันธุ์. ดังนั้น มันจึงไม่สูญพันธุ์ : พันธุ์คนก็สืบกันมาเรื่อย, พันธุ์สัตว์มันก็สืบกันมาเรื่อย, พันธุ์ต้นไม้มันก็สืบกันมาเรื่อย; โดยการสืบพันธุ์ตามที่ธรรมชาติกำหนดไว้, มีอวัยวะสำหรับการสืบพันธุ์ แล้วมันก็สืบพันธุ์ แล้วมันก็ไม่สูญพันธุ์.

ก็เปลี่ยนเป็นว่า เราก็มียพันธุ์ฝ่ายจิตใจ นะ, มีอริยพันธุ์ก็ได้ มีอริยพงศ์ อริยพันธุ์ – พันธุ์พระอริยเจ้า มีพืชพันธุ์ของพระอริยเจ้า; ต้องสืบพันธุ์ในส่วนนี้ไว้ให้ได้ อย่าให้สูญพันธุ์แห่งพระอริยเจ้า หรือสัตบุรุษ หรือมนุษย์ที่ดีมนุษย์ที่ถูกต้อง, อย่าให้สูญพันธุ์ของความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง. ไหน ๆ มันก็มีการสืบพันธุ์แล้ว สัตยชาติญาณมันต้องการการสืบพันธุ์แล้ว; แต่อย่าสืบพันธุ์ง่าย ๆ ง่าย ๆ เลว ๆ ต่ำ ๆ เพียงแต่ว่าร่างกายทางร่างกาย. ขอให้สืบพันธุ์ในทางจิตทาง

วิญญานไว้ด้วย. นี่เอาสัตยชาติญาณแห่งการสืบพันธุ์ สืบพันธุ์ไม่ให้สูญพันธุ์นี้เป็นหลัก; แล้วก็พยายามสืบพันธุ์ให้มีพันธุ์พระอรียเจ้า พันธุ์สัตบุรุษ พันธุ์บุญชนชั้นดีอะไรให้มันมีอยู่.

ถ้าใช้คำว่า “มนุษย์” ก็ได้เหมือนกัน : ขอให้สืบพันธุ์ของมนุษย์ที่แท้จริง คือมีจิตใจสูงอยู่เหนือกิเลสเหนือความทุกข์; นั่นแหละคือพันธุ์ของมนุษย์ชั้นดีชั้นแท้จริง. ขอให้เราสืบพันธุ์ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ไว้ได้; อย่าเพียงแต่ว่าสืบพันธุ์คือออกลูกมา ออกลูกมา ออกลูกมา มันเป็นการสืบพันธุ์ที่เป็นสัตยชาติญาณ มันยังเป็นอวิชชามากนัก, ให้มันเป็นแสงสว่างสืบพันธุ์ด้วยวิชชากันไว้เพียงพอ.

เฮ้, ที่นี่ก็มีสัตยชาติญาณต่อจากนั้นไป(ข้อที่ ๘)ก็คือรักลูก, สัตยชาติญาณแห่งการรักลูก. ก็ลองคิดดูเถอะที่เราารู้สึกเอง ที่เราสังเกตเห็น หรือว่า... ไม่ต้องมีใครสอนเรื่องรักลูก ไม่มีใครสอน. อาตมาดูไปมาตั้งหลายสิบแม่แล้วแหละ ไม่มีใครสอนมันเลย มันรักลูกเหลือประมาณ รักเกินกว่าที่เราจะรักเป็นเสียอีก - รักลูกไก่อ่ : แม่มันรักลูกโดยสัตยชาติญาณไม่ต้องมีใครสอน. ลูกคนก็เหมือนกันแหละ ไปดูเถอะ : แม่พอมีลูกออกมามันก็ไม่ต้องมีใครสอน, มันรัก รักลูกสุดที่มันจะรักได้, แล้วก็มันทำทุกอย่างด้วยความรักลูก; นี้เรียกว่าสัตยชาติญาณแห่งการรักลูก. แล้วเมื่อรักลูกมันก็ต้องเลี้ยงลูกแหละ เพราะคำว่า “ความรัก ๆ” นั้นมีความหมายที่ตีมากนะ คือว่า “มันไม่ยอมให้ตาย”. ให้อุ้ความรักที่ถูกต้อง

ความรักที่ถูกต้อง ต้องมีความหมายว่า “อยากไม่ให้มันตาย”; นั่นแหละคือความรัก.

ไอ้ความรักทางกิเลสตัณหาจะนั่นมันไม่ใช่ความรัก, มันอะไรก็ไม่รู้; แต่เขาก็เรียกว่าความรักเหมือนกัน. ถ้ามันเป็นความรักทางธรรมะที่มันถูกต้อง ไม่เกี่ยวกับกิเลสตัณหา ก็คือความอยากไม่ให้มันตาย; แล้วนั่นแหละคือความรักแหละ. เช่นแม่มันมีความรักเหลือประมาณ แล้วมันก็มีการเลี้ยงลูก เอาใจใส่ ประคบประหงมป้องกัน; แล้วมันถึงขนาดที่ว่า จะยอมตายแทนลูกก็ได้ในบางกรณี : ความรักมันมากอย่างนั้น.

นี่เอาสัตยาตญาณแห่งความรักลูกนี้มาใช้สิ มาใช้สิ :- ลูกนี่คืออะไร? ลูกที่ออกมา ที่คลอดออกมาเนี่ย มันก็ต้องเป็นเรื่องของผลออกมาจากต้นเหตุ. เรามีความโง่ เกิดมาไม่มีปัญญา ไม่มีวิปัสสนา ไม่มีความเห็นแจ้ง เพราะมันเป็นเพียงสัตยาตญาณ; ทีนี้เราก็ มาศึกษา ฝึกฝน อบรม อบรมให้เกิดของใหม่ ใหม่ ชนิดที่ไม่เคยมีมาก่อนนะ ก็คือปัญญา นั่นเอง. ทีนี้ปัญญามันจะเกิดที่เดียวเต็มเต็มอัตราไม่ได้หรอก; มันจะเกิดมาน้อย ๆ ก่อน น้อย ๆ ก่อน, ฉะนั้น เราจงรักลูกน้อย ๆ นี้อย่างยิ่ง เหมือนที่แม่ไก่อันรักลูก. ปัญญาที่ได้ทำให้ค่อย ๆ มีขึ้นมา ค่อย ๆ มีขึ้นมา เป็นปัญญาตัวน้อย ๆ สำหรับจะงอกงามต่อไป นั่นแหละคือลูกของเรา : จงรักมันให้มากที่สุดเถิด.

ในภาษาธรรมะเขาก็มีคำเรียกนะ : เขาเรียกว่า **ดรฺณวิปัสสนา**; ดรฺณ-วิปัสสนา, ดรฺณคือลูกอ่อน + วิปัสสนา, ดรฺณวิปัสสนาคือวิปัสสนาที่ยังอ่อน ยัง

อ่อนมาก ๆ ที่แรกเกิด. ปัญญาที่แรกเกิด วิปัสสนาที่แรกมีนั้นนะ เรียกว่าจรณ-
วิปัสสนา; นั่นแหละเป็นลูกของเราที่เราคลอดออกมา เราต้องรักมันให้เต็มที่
อย่าให้มันตายได้ อย่าให้มันตายได้, แล้วจรณวิปัสสนามันก็จะโตขึ้น ๆ ๆ จน
เอาตัวรอดได้ – โตเต็มที่. รักลูกก็เลี้ยงลูก.

หรือจะพูดให้มันดีกว่านั้น มันก็พูดว่า ไอ้ตัวตน – ตัวคนที่อบรมได้
ใหม่ ตัวคนที่ถูกต้อง ที่อบรมได้ใหม่เป็นตัวตนที่ไม่เห็นแก่ตน ตัวคนที่เริ่มรู้จัก
ไม่เห็นแก่ตนนี้ก็ตัวตนน้อย ๆ ตัวตนฝ่ายที่มันจะดับทุกข์นะ ตัวตนฝ่ายที่มันจะ
สูงไปเป็นไอ้สิ้นสุดแห่งตัวตน นี้ก็เรียกว่า ตัวตนน้อย ๆ ที่มีความเห็นแก่ตนลดลง
ความยึดถือว่าตัวตนน้อยลดลง มันยังเป็นตัวตนน้อย ๆ ทำได้แบบนี้ยังเป็น
ตัวตนน้อย ๆ, นี้ก็เหมือนกับลูกของเรา รักษามันไว้ให้ดีอย่าให้มันตายได้
ป้องกันไว้ให้ดีอย่าให้มันตายได้ บำรุงรักษา มันก็จะโตขึ้นโตขึ้น เหมือนกับ
เลี้ยงลูกรอดจนเติบโต รอดไปเป็นผู้เป็นคน.

ในทางจิตทางใจนี้ ไอ้ตัวตนน้อย ๆ ที่มันเปลี่ยนกระแสนี้ในทางที่
ถูกต้องนี้ เลี้ยงมันไว้ให้ดี เพราะมันเป็นลูกของเรา; ก็มันก็จะออกมาเป็นตัวตน
อีกแบบหนึ่งแหละ คือตรงกันข้ามไปในทางดับทุกข์ เป็นไปในทางดับทุกข์ สิ้น
ทุกข์ หหมดทุกข์เรื่อย ๆ ไป. รักมันเหมือนกับสัตว์ทั้งหลายรักลูกนะ. นี้เราพัฒนา
สัตตชาตญาณแห่งการรักลูกมาให้เป็นอย่างนี้; คือรักลูกในฝ่ายจิตใจ ด้านจิต
ด้านวิญญาณ; แล้วลูกมันก็เติบโตขึ้นมาสำเร็จประโยชน์.

อยากจะพูดให้หมด; ก็มาถึง(ข้อที่ ๑๐) **สัตยชาติญาณแห่งการรวมหมู่** รวมหมู่. สัตว์ทั้งหลายมีสัตยชาติญาณแห่งการรวมหมู่ รวมกันเป็นหมู่เดียว เป็นกำลังเดียวต่อสู้ศัตรู. ผงหมูปากก็เอาชนะเสียได้ เพราะมันรวมกำลังกัน. สัตยชาติ-ญาณแห่งการรวมกันเป็นหมู่นี้ คนก็ยังคงการจะรวมกันเป็นหมู่โดย สัตยชาติญาณ; แต่กิเลสเข้ามาขัดขวางเสีย ความเห็นแก่ตัวนั้นแหละมันมาขัดขวาง : มันอยากจะคิดคนเดียว รวยคนเดียว กินคนเดียวอะไร มันไม่อยากจะรวมหมู่. ถ้าไม่มีกิเลสเหล่านี้มาขัดขวาง คนก็จะรักกันเป็นหมู่ ๆ.

เอาละ, ว่า **มีสัตยชาติญาณแห่งการรวมหมู่**; ก็อยากจะให้นึกถึงว่า เรา จะต้องรวมธรรมะ รวมธรรมะ : มีธรรมะกี่ชนิด ธรรมะจะมีได้กี่ชนิด กี่สิบชนิด ก็ร้อยชนิดเอามารวมเป็นหมู่เดียวกันเสียให้หมด เพื่อจะดับทุกข์ เพื่อจะไปนิพพาน นะ เพื่อจะบรรลุนิพพาน. อาศัยธรรมะข้อเดียวนั้นมันเป็นไปไม่ได้; ถึงแม้ว่า จะพูดว่าข้อเดียว ๆ ก็เถอะแต่มันเป็นไปไม่ได้, มันเฝ้าอยู่ด้วยอะไรหลาย ๆ ข้อ ผสมซ้อนอยู่ในนั้นแหละ. ถ้าพูดว่าปัญญา ๆ มันก็ต้องมีอะไรที่เป็นอุปกรณ์ของ ปัญญา เป็นรากฐานของปัญญา เป็นที่ตั้งของปัญญา, มันจึงเป็นปัญญาอยู่ได้. ถ้า เรียกว่าปัญญาดับทุกข์ได้ เอาตัวปัญญาเป็นหลัก, มันก็ต้องมีสมาธินะที่มันจะช่วย ให้เกิดปัญญา; **ถ้าไม่มีสมาธิมันมีปัญญาไม่ได้.** ทีนี้ว่าถ้ามันจะมีสมาธิ มันก็ต้อง มีการเป็นอยู่ที่ถูกต้องคือศีลนั้นแหละ การดำรงชีวิตเป็นอยู่โดยหลักพื้นฐานถูกต้อง คือศีลนั้นนะ จิตมันจึงจะเป็นสมาธิได้. ถึงศีลก็เหมือนกัน มันจะเป็นศีลอยู่ได้มันก็ต้องมีอะไรที่เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงอีก มีหิริ โอตตปปะเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้มีศีล. เพราะฉะนั้นมันก็เลยเนื่องกันหมด : **ธรรมะทั้งหมดจะเนื่องถึงกันหมดในเมื่อจะ**

ทำหน้าที่ดับทุกข์. จะแจกเป็นกี่ข้อมันก็ต้องมีครบทุกข้อ : จะแจกเป็นอินทรี ๕ พละ ๕ มันก็ต้องเนื่องกันทั้ง ๕ ข้อ, เป็นโพชฌงค์ ๗ มันก็เนื่องกันทั้ง ๗, เป็นอริยมรรคมีองค์ ๘ มันก็เนื่องกันทั้ง ๘; ต้องเข้าฝันเป็นเกลียวเดียวกันไปเลยนี่. เรียกว่า **ธรรมสมังคี – มีองค์เสมอกัน** คือรวมกันทำหน้าที่พร้อม ๆ กัน.

จงใช้สัตตยาตญาณแห่งการรวมหมูนี้นี้ มารวมธรรมะก็อย่างก็ชนิดที่มันต้องดับทุกข์นะ มาเข้าเป็นหมู่เดียวกันเป็นธรรมะเครื่องดับทุกข์; แล้วมันก็ดับทุกข์ได้แหละ. ถ้ามันไปแยกกันอยู่ มันก็เป็นไปไม่ได้ จะไปเน้นแต่เรื่องศีลอย่างเดียวเหมือนกับบางคนพูด มันก็ไม่ได้, จะไปเน้นแต่สมาธิอย่างเดียว มันก็ไปไม่ได้, มัน จะไปเน้นแต่ปัญญาอย่างเดียวมันก็ไปไม่ได้ แต่เดี๋ยวนี้คำว่าปัญญามันดึงเอาอะไรหลาย ๆ อย่างมารวมไว้ในนั้นเสร็จ. หรือว่า ถ้ามันมีปัญญาแท้จริงนะ มันจะรวมเอาทุกอย่างเข้ามาหาตัวมันได้ เพราะว่าปัญญามันเป็นยอด มันจะดึงเอาทุกอย่างเข้ามาเป็นสายระยาง เป็นกลุ่มพร้อมถูกต้องพร้อมกันหมด เพราะอำนาจของปัญญา; อะไร ๆ ที่เป็นอุปกรณ์เป็นปัจจัย เป็นรากฐานเป็นอาการเป็นอะไรของปัญญา มันถูกดึงมาพร้อมครบถ้วนบริบูรณ์. เรียกว่าครบจนสามารถสู้เสือได้แหละ; เหมือนกับหมูป่าฝูงหนึ่งมีหลายตัวหลายชนิดรวมกันเป็นหนึ่งฝูง ก็สู้เสือได้ – มีหมูป่าอย่างนั้น มีหมูป่าอย่างนี้ มีหมูป่าหน้าทีอย่างนั้นอย่างนี้ครบทั้งฝูง แล้วมันก็สู้เสือได้. ถ้าเรามีธรรมะครบถ้วนอย่างนี้ มันก็สู้กิเลสได้.

ถือโอกาสสัตยาตญาณรวมหมู่ มาใช้ในการพัฒนาธรรมะให้เป็น
สมังคี หรือว่าสโมธาน, แล้วแต่จะเรียก; รวมกันแล้วก็เกิดกำลังพอ กำจัด
ปัญหาศัตรูออกไปได้.

เฮ้, ทีนี้(ข้อที่ ๑๑) สัตยาตญาณแห่งการเบ่ง. สัตยาตญาณแห่งการ
เบ่ง ฟังดูน่าเกลียดน่าชัง; แต่ขอให้รู้ไว้ว่า มันเป็นสัตยาตญาณอันหนึ่งด้วย. เมื่อ
ถึงขนาดแล้วมันจะเบ่ง มันจะคึก; ถ้ามันถึงขนาดของมันแล้ว มันก็จะเบ่งมันก็จะ
คึก. แม้แต่ไถ่ไปถึงที่สุดแล้วมันก็เบ่ง มันก็คึก มันก็ขัน มันก็บินขึ้นที่สูง ๆ มันก็
วิ่ง. หรือว่านกบางชนิดนะ มันก็ต้องแสดงอาการชิงชังคึก. วัวควายก็เหมือนกัน
มันต้องชิงชังคึก มันประกาศความกล้าความสามารถอะไรของมัน เรียกว่ามันคึกก็
แล้วกัน มันเบ่งก็แล้วกัน.

ถึงคนก็เถอะ พอมันแน่ใจ เชื่อตัวเองขึ้นมาเมื่อไรมันก็เบ่ง มันก็คึก
มันก็อาละวาด. นี่ก็เป็นสัตยาตญาณอันหนึ่งซึ่งไม่ต้องสอนดอก; ถ้ามันมากเกินไป
ไปนักมันก็คืออวดดีนั่นเองแหละ มันก็คืออวดดีนั่นเอง, ใ้เบ่งใ้คึกนะ; ถ้า
มันอยู่ในพอสถานประมาณมันก็ยังพออยู่ได้. ถ้าเลยเถิดมันก็คืออวดดี แล้วมันก็
หมดดีแล้วมันก็จะฆ่าตัวตาย.

เราก็ควรจะมีความกล้าใ้เบ่งหรือคึก โดยถูกต้องแต่โดยสติปัญญา
ของโพธิ. อันนี้เป็นธรรมะสำคัญข้อหนึ่งเหมือนกัน คือ ความกล้าหาญ ความ
กล้าหาญนั่นเอง. ถ้าไม่มีความกล้าหาญมันก็ยอมแพ้ หรือมันก็ไม่อาจจะแสดง
บทบาทอะไรได้. เดียวนี้มันไม่กล้า โดยเฉพาะก็ไม่กล้าจะดับทุกข์ ไม่คิดว่าตัวเอง

นี้จะสามารถดับทุกข์ได้ มันจัดตัวเองไว้เป็นผู้ไม่สามารถ; แล้วมันก็ไม่สนใจเรื่อง
 ธรรมะที่จะดับทุกข์. ไม่สนใจเรื่องนิพพาน เพราะมันไม่กล้าคิดว่าเรานิพพานได้;
 มันไม่กล้าคิดนะ มันยอมแพ้แน่. นี่ความกล้านี้ก็จำเป็นอยู่เหมือนกัน; ก็ดูสิ ถ้า
 คนมันไม่กล้า มันกลัวแล้วมันแสดงอะไรไม่ได้ : เขาเชิญมาพูดมาบรรยายมันก็ทำ
 ไม่ได้ มันก็ขึ้นแสดงธรรม ขึ้นแสดงปาฐกถาอะไรก็ไม่ได้ เพราะว่ามันกลัวเพราะ
 มันไม่กล้า. **เดี๋ยวนี้เราก็สะสมคุณธรรมคุณสมบัติไว้ให้พอ แล้วมันก็กล้าแหละ,**
มันก็มี ความกล้า : ในสังคมในชุมชน เราก็มีความกล้า, หรือว่าจะเผชิญหน้า
 กับกิเลสกับความทุกข์ เราก็กล้า มีความกล้าที่จะต่อสู้กับกิเลสและความทุกข์.

คนโดยมากไม่กล้า กลัว, แล้วก็ไม่รู้สึกเสียด้วยว่าไม่กล้าและกลัว; มัน
 ก็อยู่ใต้อำนาจของกิเลสหมดสิ้นเชิง. **ฉะนั้น ขอให้มีความสัญญาณแห่งความ**
เชื่อมั่นตัวเอง มีความกล้า; แต่อย่าให้เลยไปถึงเบ่งหรือคึก คึกเหมือนกับสัตว์
 เจริญงาน; ให้มันกล้าอย่างมนุษย์ ให้มันกล้าเต็มทีของมนุษย์ ตามความหมายของ
 มนุษย์ **คือกล้าที่จะเอาชนะความทุกข์ กล้าที่จะเอาชนะกิเลส,** นี่มันถอดออกมา
 จากสัญญาณแห่งความเบ่งหรือความคึกของสิ่งมีชีวิตทั่ว ๆ ไป. ที่มันหยุดอยู่
 แค่นั้น ก็คือของสัตว์เจริญงาน, มันคึกหรือมันเบ่งหรือมันกล้าอยู่แต่เพียงเท่านั้น
 เพราะมันรู้สึกคิดนึกได้เพียงเท่านั้น. แต่ถ้าเป็นมนุษย์เป็นคนนี้ มันควรจะกล้า
 สูงขึ้นไปกว่านั้น : **กล้าทำสิ่งที่ยากที่สุดแหละ คือการละกิเลส การต่อสู้กับกิเลส.**
การดับทุกข์นี่ต้องการความกล้า; ไม่มี ความกล้าแล้วมันก็ไม่มีความกล้า.

ขอให้มีความพร้อม แล้วก็รวมกันเข้า แล้วก็มีความกล้า เชื่อตัวเอง.
 ที่ว่าสัตว์ ๆ - ความเชื่อนั้น ก็มีความกล้ารวมอยู่ด้วย ในสิ่งที่เรียกว่าความเชื่อ. มี

ความเชื่อเท่าไร มันก็มีความกล้าเท่านั้นแหละ. ขอให้รู้จักเพาะเลี้ยงสัตยาตญาณแห่งความกล้า ความกึกคะนอง ในการที่จะทำหน้าที่นั้นแหละให้เพียงพอ.

เอ้า, ทีนี้ก็เอาเป็นข้อสุดท้าย(ข้อที่ ๑๒) : สัตยาตญาณแห่งการไม่เบียดเบียน. สัตว์ทั้งหลายมันก็กลัวความตายความทุกข์ รักความสุขอยู่ด้วยตัวเอง ในตัวเอง, ไม่ต้องมีใครสอน; มันจึงมีลักษณะไปในทางที่ไม่อยากจะเบียดเบียน ไม่อยากจะกระทบกระทั่ง. ทำไมสัตว์ป่าจึงไม่รู้เข้ามาหาคน ทำอันตรายคนเล่า? เพราะมันกลัวเหมือนกัน. แม้เสือก็เถอะมันก็ไม่อยากจะกัดคนหรือกวนไว้แต่มันหิว หรือมันมีความจำเป็นอย่างอื่นไปบังคับมัน; ถ้าอยู่เฉย ๆ มันก็อยากจะหลีกสวาทกันไป โดยไม่ต้องเผชิญหน้ากัน. นี่เรียกว่าเป็นสัตยาตญาณชั้นเลิศที่ไม่อยากจะเบียดเบียน ไม่อยากจะหาเรื่องสร้างจัญเพื่อการเบียดเบียน; แต่มันอยู่ลึก ลึกมากจนเรามองเห็นไปในทำนองว่าทุกคนต้องการจะเบียดเบียนผู้อื่น ต้องการจะเอาประโยชน์. ไอ้ที่ต้องการจะเอาประโยชน์นั้นมันไม่ใช่สัตยาตญาณอันนี้, มันสัตยาตญาณอันอื่นที่มันเหนือกว่า ที่มันมาครอบงำสัตยาตญาณที่ว่าไม่อยากจะเบียดเบียน ไม่อยากจะมีเรื่อง ไม่อยากจะมีเรื่อง; ฉะนั้น เราก็ส่งเสริมสัตยาตญาณแห่งการไม่เบียดเบียน. ถ้ามันลดความเห็นแก่ตัวได้มันก็ง่าย ที่จะไม่เบียดเบียน; ฉะนั้น จงไปจัดการกับไอ้ความเห็นแก่ตัว ให้ลดความเห็นแก่ตัว ให้สติปัญญามันมีกำลัง มีอิสระ, อย่าให้กิเลสมันมีกำลัง มันดึงเอาไปให้เห็นแก่ตัวหมด.

ถ้าสติปัญญาที่กำลัง, มันจะดึงไปในทางที่ไม่กระทบกระทั่งกับใคร ไม่อยากจะขัดแย้งกับอะไร ไม่อยากจะทำให้เกิดเรื่องกับอะไร. นี่ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่าโดยเนื้อแท้ไอ้สิ่งที่มีชีวิตมันก็ต้องการอย่างนี้ คือมันต้องการความสงบนั่นเอง.

แต่เดี๋ยวนี้มันมีสิ่งอื่นเข้ามาบังคับ มาตรการงำ; เช่นมันหิวจะต้องกินเป็นอาหาร มันก็จับสัตว์อื่นกินเป็นอาหาร, หรือมันคิดว่า ไอ้นี้มาทำอันตรายกู กูก็ต้องทำอันตรายมันก่อน ปลอดภัยไว้ก่อน, แต่เนื้อแท้ส่วนลึกของมัน ก็อยากจะอยู่ชนิดที่ไม่มีเรื่องกับใครทั้งนั้น.

นี่สัมพันธภาพแห่งความไม่ต้องการจะเบียดเบียน ไม่ต้องการจะขัดแย้ง ไม่ต้องการจะกระทบกระทั่ง. คำว่า “เบียดเบียน ขัดแย้ง กระทบกระทั่ง” นี้ ภาษาบาลีเรียกว่าอุบาทวะ ๆ, ที่เป็นภาษาไทยก็ว่าอุบาทว์ ๆ นั้นนะ; คำเดียวกันแหละ. **อุบาทว์** คือความขัดแย้ง คือความหาเรื่องกระทบกระทั่ง กระทบกระทั่งหรือขัดแย้ง; สัมพันธภาพแท้ ๆ มันก็ไม่ต้องการจะเกิดการขัดแย้ง หรือกระทบกระทั่ง เพราะมันไม่อยากจะเสียเวลา ลำบากทุกข์ยาก เหงื่อเหนียว, มันอยากจะนอน

มากกว่าจะไปกั๊กกัน แต่ถ้ามันมีเรื่องที่จะต้องไปกั๊กกัน มันก็จะต้องไปกั๊กกันเป็นธรรมดา. แต่สัมพันธภาพแท้ ๆ มันต้องการจะอยู่ด้วยความสงบ; จึงถือว่าเป็นสัมพันธภาพสูงสุดมีค่าที่สุด ที่ควรจะส่งเสริม. เราควรตั้งความหวังที่จะอยู่ด้วยความสงบ ไม่ขัดแย้งกับผู้ใด เราจำเป็นอย่างยิ่งแหละในหมู่มนุษย์; เพราะมนุษย์มีสติปัญญาอันสามารถจะขุดค้นเอาเหตุผลมาขัดแย้ง มาต่อสู้อะไรกัน ไม่รู้จักสิ้นสุดเลิกระอากัน มันจึงมีเรื่องขัดแย้งกันไม่มีที่สิ้นสุด.

ฉะนั้น ระวังที่พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า **อย่ามีความขัดแย้งกับผู้ใด**; มีคำตรัสว่า **ตถาคตไม่กล่าวคำขัดแย้งกับผู้ใดในโลก – ในโลก ในเทวโลก มารโลก พรหมโลก, ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์; คือไม่ขัดแย้งกับใคร.** แต่เราไม่ค่อยสังเกตนะ, พระพุทธเจ้าท่านมีหลักการอย่างนี้ะ ไม่ทำให้เกิดการขัดแย้งนะ; แม้ว่าไอ้เรื่องมันขัดแย้ง ท่านก็ไม่กล่าวคำขัดแย้ง. ที่เขาสอนกันอยู่ก่อน ก่อนพระพุทธเจ้าจะเกิดขึ้นนั้นเขาสอนกันอยู่อย่างไร ท่านก็จะไม่ไปขัดแย้งว่าผิด ๆ บ้าบออะไร; ไม่ขัดแย้งหรอก. ท่านว่า นั่นท่านว่าอย่างนั้นก็ท่านชอบใจ; แต่เราก็เราว่าอย่างนี้ เราพบอย่างนี้ เราเห็นอย่างนี้ เรามีหลักการอย่างนี้, ก็เสนอให้ฟัง ถ้าท่านชอบก็เอา ไม่ชอบก็แล้วไป **ขอย้ำให้เกิดการขัดแย้งกันเลย.**

พระพุทธเจ้าท่านสอนธรรมะไม่ไปกระทบกระทั่งขัดแย้งกับที่เขาสอนกันอยู่ก่อน; ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงไม่ถูกฆ่าในเวลาอันสั้น เหมือนกับบางลัทธิ, หรือว่าบางลัทธิก็ต้องไม่มีที่จะอยู่ เพราะว่ามันกล่าวคำขัดแย้ง.

ให้จำเป็นหลักไว้ว่า **พุทธศาสนาไม่มีหลักการที่จะขัดแย้ง** : เมื่อเขาชอบอย่างนั้นเขาถืออย่างนั้น ก็เอาสิ; แต่นั่นขอแนะอย่างนี้ให้ท่านพิจารณา, ถ้าท่านชอบก็เอาสิ. มีมากมายหลายเรื่องแหละที่ว่าพระพุทธเจ้าท่านไม่พูดให้มันขัดแย้งกันขึ้นมา : เรื่องนรกสวรรค์ก็ดี ก่อนนี้เขาเชื่อกันอยู่อย่างอื่นอย่างหนึ่งแหละ ก็อย่างบนฟ้าใต้ดิน, ท่านก็ตรัสว่า : เอี่ยมันอยู่ที่อายตนะโวกัย – อายตนะผิดก็เป็นนรก, อายตนะถูกก็เป็นสวรรค์; เป็นเรื่องสวรรค์ในอกนรกในใจ, ท่านชอบอย่างไรที่ท่านเอาอย่างนั้น, เราอย่ามาทะเลาะวิวาทกันด้วยเรื่องนี้เลย.

มันมีอยู่มากที่ว่าเป็นพุทธศาสนาที่แท้จริงของพระพุทธเจ้านะ แต่ว่าไม่ได้เอามาพูดกัน, ถีอไปตามหลักเดิม ๆ ที่ว่ามันสอนอยู่ก่อนพระพุทธเจ้า; ลัทธิที่นั่นแหละมันได้มาถึงแผ่นดินนี้ แลหมทองนี่ก่อนพุทธศาสนา, ฉะนั้น ความเชื่ออย่างนั้นมันจึงมีอยู่มาก ทัวไปที่มันขัดกับหลักพุทธศาสนา : เรื่องเวียนว่ายตายเกิดก็ดี เรื่องกรรมก็ดี เรื่องชาติก็ดี เรื่องอะไรหลาย ๆ เรื่องทีเดียว.

จงรู้จักเลือกเฟ้นแยกแยะออก ว่าอย่างไรเป็นพุทธศาสนา; เห็นได้ง่าย ๆ ว่า มันเป็นไปเพื่อการดับทุกข์โดยตรง, ไม่เป็นไปเพื่อการอะไร... เนื้อหา ทำความเนิ่นช้าอะไร, แล้วก็ มันก็ต้องพิสูจน์ได้ เห็นได้ โดยประจักษ์ โดยเหตุผล.

คนแต่ก่อนเขาก็เชื่อตำรา, พระพุทธเจ้าก็บอกว่า “อย่าเชื่อตามตำราคือปิฎก”; เพราะมันเปลี่ยนแปลงได้ คัดลอกผิดได้ ไอ้ข้อที่เขียนไว้นั้นมันไม่ถูกต้อง, แล้วตำรานั้นมันจะมาเป็นหลักได้อย่างไร; แล้วคนมันเปลี่ยนแปลงแก้ไขตำราได้. ต้องเห็นความจริงที่มีอยู่ในเหตุผล ของเรื่องนั้น ๆ ว่าถ้ามันดับทุกข์ได้จริง แล้วก็เอา; แล้วก็ลองดู แล้วก็เอา.

นี่เรารู้ว่า การขัดแย้ง ไม่ใช่สิ่งที่พึงปรารถนา; ให้เขาคำเราสักกระบวนหนึ่งก็ได้ ไม่เป็นไรหรอก เราไม่ต้องขัดแย้งหรอก; มันอยากจะด่ามันก็ด่าไปเถอะ ไม่ต้องออกไปต่อสู้ หรือขัดแย้ง. เราขอสงวนสิทธิไว้ว่า เราจะพูดสิ่งที่เราชอบ สิ่งที่เราเห็นด้วยเราพอใจอยากจะพูดเราขอโอกาสพูด; แต่ไม่ใช่เพื่อการขัดแย้ง. นี่เรียกว่าความไม่เบียดเบียนอันสูงสุด : สัมมาทิฐิแห่งการไม่เบียดเบียนอันสูงสุด คือไม่ต้องการจะขัดแย้งกับผู้ใดใคร ๆ ในโลก. เป็น

สัญชาตญาณ

ที่มันมีอยู่นะ, แต่แล้วมันควบคุมไว้ไม่ได้ แล้วมันมีสิ่งอื่นเข้ามาส่งเสริมให้เกิดความขัดแย้ง; ฉะนั้น ความขัดแย้งมันจึงเกิดขึ้น ทั้งที่โดยเนื้อแท้แล้วสัญชาตญาณของสิ่งที่มีชีวิตมันไม่ต้องการจะขัดแย้ง. อย่าพูดถึงคนถึงสัตว์เลย แม้แต่ต้นไม้มันก็ไม่อยากจะทะเลาะกันหรอก, มันพยายามที่จะหลีกเลี่ยงการทะเลาะกัน.

[สรุป]

เป็นอันว่า สัญชาตญาณตามธรรมชาติเกิดเอง มีอยู่ที่ชนิดที่ชนิดก็ช่างหัวมัน เอามาพิจารณากันพอสมควรเท่านั้นแหละ ว่า จงพัฒนามัน พัฒนามัน, เสริมมันให้ไปในทางที่ดับทุกข์, ถ้าปล่อยไปตามธรรมชาติมันยังไม่พอที่จะดับทุกข์; แล้วมันจะเป็นโอกาสให้ความโง่ ความไม่ถูกต้อง ความไม่เข้าใจกันเข้ามาแทรกแซง, แล้วมันก็จะดึงไปจนผิดหมดแหละ. เช่นความกลัวอย่างนี้ มันก็มีประโยชน์ที่จะหนัก; แต่ถ้ามันกลัวมากเกินไปมันก็กลายเป็นบ้า กลายเป็นทุกข์หรือกลายเป็นตายเพราะความกลัว.

นี่อย่าให้สัญชาตญาณเลยขอบเขตจนกลายเป็นกิเลส กลายเป็นกิเลสเป็นทุกข์ไปหมด; ให้มันได้รับการพัฒนาเป็นสติปัญญาถูกต้อง ๆ ๆ ทุก ๆ แขนงของมัน ทุกระดับของมัน แล้วก็ดับทุกข์ได้จริง.

วันนี้ก็พูด เรื่องชีวิต : ธรรมะเป็นเครื่องพัฒนาชีวิต ก็คือการควบคุม เปลี่ยนกระแส, ใช้คำว่า “เปลี่ยนกระแส” – เปลี่ยนกระแสของสัญชาตญาณให้ เดินไปในทางที่ดับทุกข์ยิ่งขึ้น; อย่าเดินวกไปในทางที่จะเป็นทุกข์เพิ่มขึ้น.

ธรรมดามันก็ออกจะเป็นกลาง ๆ; เช่น ความกลัวอย่างนี้ มันก็มี ประโยชน์เพราะมันเป็นเหตุให้หนีอันตราย, แต่มันก็กลายเป็นโทษเมื่อมันกลัวด้วยความ โง่ มันกลัวมากเกินไปด้วยความโง่, ให้มันรู้จักกลัวอย่างถูกต้องด้วยความฉลาดด้วยสติปัญญา ให้อุณหภูมิของมันก็เป็นของที่มีประโยชน์; ถ้าไม่ได้พัฒนา, มันเลยไปเป็นกิเลสเป็นความโง่ มันก็ไม่มีประโยชน์เป็นโทษ. ให้ถือว่าสัญชาตญาณทั้งหลายยังอยู่เป็นกลาง ๆ ถ้าปล่อยให้เจริญไปในทางกิเลสแล้วก็แย่ เติบโตไปด้วยความทุกข์เต็มไปด้วยปัญหา; พัฒนามาในทางที่ถูกต้องของสติปัญญา มันก็ดับทุกข์ ดับทุกข์ ดับทุกข์มาก ๆ ยิ่งขึ้นไป จนถึงกับไม่มีความทุกข์ เหลืออยู่เลย.

สัญชาตญาณ เกิดเอง เป็นเอง มีเองในสิ่งที่มีชีวิต, เรียกว่าสมบัติดั้งเดิม – สมบัติดั้งเดิมของสิ่งที่มีชีวิตติดตัวมา เป็นเดิมพันเดิม ติดตัวมา; ต้องจัดการพัฒนาให้มันเป็นไปในทางที่ถูกต้อง, มิฉะนั้นมันก็จะติดอยู่ในกองทุกข์ เรียกว่า

ติดคุกของชีวิตแห่งความโง่ความยึดมั่นถือมั่น คือสัญชาตญาณที่มันเดินไปตามสายของกิเลส มันเป็นการเดินไปตามสายของกิเลส ทั้งหมดนั้นจะเป็นปัญหาเป็นความทุกข์; ให้สัญชาตญาณมันเดินมาตามสายของโพธิ สติปัญญา, ตรงกันข้ามจากกิเลส. กิเลสมันต้องเป็นอวิชา, โพธิมันต้องเป็นวิชา. ทำให้สัญชาตญาณ

สมบัติเดิมของเราที่หอบหิ้วเอามา ได้มาพบกันเข้ากับปัญญาสติปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนิดที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้; แล้วมันก็เดินไปในทางที่จะดับทุกข์ ๆ ๆ. นี่พัฒนาสัญชาตญาณนั้นให้กลายเป็นภาวิตญาณ และดับทุกข์ได้ ในที่สุด.

นี่ธรรมะ ธรรมะคือสิ่งที่จะพัฒนาชีวิตโดยลักษณะอย่างนี้; เราพูดกันถึงเรื่องธรรมะในฐานะเป็นสิ่งพัฒนาชีวิตมา ๔ ครั้งแล้ว, เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้; ขอให้จับเอาความหมายให้ถูกต้องว่ามันเป็นเครื่องพัฒนาชีวิตอย่างไร ก็จะไม่เสียที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา ซึ่งเปิดเผยเรื่องธรรมะ ๆ ๆ ที่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์.

หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะมีความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นบ้าง เพิ่มขึ้น ๆ, เพื่อรู้จักสิ่งเหล่านี้ตามที่เป็นจริงว่าชีวิตคืออะไร, สัญชาตญาณคืออะไร, ภาวิตญาณคืออะไร, ความทุกข์คืออะไร, ความดับทุกข์คืออะไร; มันก็จะเข้ารูปเข้าเรื่องกันจนสำเร็จประโยชน์แก่ชีวิต คือมีชีวิตที่เยือกเย็นเป็นที่พึงปรารถนา มีชีวิตที่เยือกเย็นมีความเย็นอกเย็นใจตลอดเวลา ก่อนจะตาย.

เอาละ, การบรรยายก็สมควรแก่เวลา ขอให้จดจำเอาความหมายใจความสำคัญไปใคร่ครวญ ไปทบทวนให้เข้าใจยิ่ง ๆ ขึ้น ยิ่งขึ้น ๆ ให้ถึงขนาดที่ดับทุกข์ได้ก่อนแต่ตาย ก่อนตาย; ก็จะเป็นความดี เป็นพุทธบริษัทแท้จริง เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น

ผู้เบิกบาน, ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานโดยแท้จริง, เพราะว่าเราได้มี การพัฒนาชีวิตอย่าง ถูกต้องด้วยสติปัญญา.

ขอยุติการบรรยาย, เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมที่ เป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติธรรมะให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยสมควรแก่กรณี, ในกาลบัดนี้.

ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต

- ๖ -

๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐

เราจะได้อะไรจากการพัฒนาชีวิต

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๖ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงบรรยายในชุด **ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต** ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ว่า **เราจะได้อะไรจากการพัฒนาชีวิตนั้น.**

ขอให้ท่านสนใจ ใจความสำคัญที่ได้บรรยายมาแล้วตามลำดับ. ในครั้งที่ ๑ ก็ว่า **ข้อควรทราบเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าชีวิต,** มันมีอะไรบ้าง มันจะต้องทราบ. ครั้งที่ ๒ ว่า **ไอ้ชีวิตนี้มันขึ้นอยู่กับปัจจัยที่แวดล้อม** เข้ามาทางตา หู

จมูก ลึ้น กาย ใจ, มันจะเปลี่ยนแปลง มันจะวิวัฒนาการไปตามสิ่งที่แวดล้อมเข้ามาทางตา หู จมูก ลึ้น กาย ใจ มันก็คงที่ไม่ได้; นี่จะต้องดูว่า จะต้องจัดการกับตา หู จมูก ลึ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นที่เข้ามาแห่งสิ่งแวดล้อมของชีวิตนั้นอย่างไร.

ในครั้งที่ ๓ ก็ว่า มันมีลูกสำหรับชีวิต; คือว่ามันมีสิ่งซึ่งทำให้ชีวิตหลงใหลติดพันอยู่ ไม่รู้สึกต่อความที่ติดพันอยู่ มันเป็นลูกที่ติดอยู่โดยไม่รู้สึกตัว, แล้วมันก็มีสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิตนั่นเองเป็นเสมือนลูก. มันต้องมีสิ่งหล่อเลี้ยง แล้วสิ่งหล่อเลี้ยงนั้นแหละมันกลายเป็นสิ่งยั่วให้หลงใหล ให้ติดพัน กลายเป็นเหมือนลูกที่ขังเอาไว้ มีจิตใจจะหลุดออกไปไม่ได้.

ทีนี้ มันก็ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแส; คือว่าชีวิตนี้มันมีกระแส – กระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง, มันก็เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสอันเกิดมาจากสิ่งที่เข้ามาปรุแง่ง เข้ามาหล่อเลี้ยงแล้วก็ปรุแง่ง.

นี่เราจะพัฒนาชีวิตกันโดยการส่งเสริมสัญชาตญาณนานาชาติ ที่มันมีอยู่ในชีวิตแล้วนั้น ให้พัฒนาการสูงขึ้นไป เกินกว่าระดับของสัญชาตญาณ จนเป็นภาวิตญาณ, ดังที่กล่าวมาแล้วในการบรรยายครั้งสุดท้าย.

มาถึงวันนี้ก็จะพูดถึงว่า แล้วเราจะได้อะไร : เราจะได้อะไรจากการพัฒนาชีวิต หรือการพัฒนาสัญชาตญาณอันนั้น. ขอให้ทำความเข้าใจให้ดี ถ้าไม่เข้าใจมันจะเห็นหรือจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องซ้ำซาก ไม่มีเรื่องอะไร ไม่มีความหมาย

อะไรไปก็ได้; แต่ที่จริงมันเป็นสิ่งหรือเป็นเรื่องที่มีความหมายมากที่สุดแหละ ว่า เพราะว่าเกิดมาที่หนึ่งมันก็มีชีวิต แล้วมันควรจะได้อะไร จึงจะไม่เสียที่ที่เกิดมา.

เดี๋ยวนี้เราก็มักจะปล่อยไปตามเรื่อง คือตามใจมัน เป็นไปวันหนึ่ง วันหนึ่ง; เราก็ทำมาหากิน แก้ไขป้องกันความอดอยาก แล้วก็ยินดี-ยินดีไปตามเรื่อง และไม่เห็นว่าปัญหาอะไรนี่. ถ้าคิดกันเสียอย่างนี้ มันก็จะจริงเหมือนกันที่ว่า ไม่ต้องรู้ต้องชี้อะไร ว่าจะต้องได้อะไรจากชีวิตนี้; ก็เลยไม่มีการศึกษา ไม่มีการพยายามให้ดีที่สุดในการที่จะได้สิ่งนั้น มันก็เลยไม่ได้สิ่งนั้น, มันก็เป็นการปล่อยไปตามบุญตามกรรมจนตลอดชีวิตนั่นเอง.

ถ้าสภาพอย่างนี้ยังไม่มีปัญหา ก็ไม่ต้องพูดอะไรกันก็ได้; แต่ถ้าเห็นว่า "สภาพที่ไม่ได้อะไรอย่างนี้ มันมีปัญหามาก มันเสียที่ที่เกิดมามีชีวิตแล้ว, มันก็เป็นเรื่องที่ต้องพูดกัน และเป็นเรื่องที่ต้องสนใจกัน. หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะ "ได้" ให้ความสนใจแก่เรื่องนี้ ตามสมควรก็ได้ หรือให้มากที่สุดเท่าที่ท่านจะให้ "ได้" ก็ยิ่งดี.

เราจะต้องได้อะไรจากการพัฒนาชีวิตให้สมกัน. การพัฒนาชีวิตนี้ มันต้องลงทุนนะ; อย่างน้อยมันก็ "ใช้ชีวิต" นั้นแหละเป็นเดิมพัน, แล้วก็ ศึกษา ศึกษา ใ้รู้ ใ้รู้ว่าจะต้องทำอย่างไร, แล้วก็ ปฏิบัติ ปฏิบัติให้ถูกต้องตามที่มันควรจะทำอย่างไร, แล้วมันก็ได้อะไรเพิ่มขึ้น ๆ จนกระทั่งถึงที่สุดที่จะได้ ที่เรียกว่าบรรลุนิพพานนะ หรือว่าขึ้นสู่ชีวิตนิรันดร ชีวิตอมตะทำนองนั้น.

คำที่ต้องเข้าใจให้ถูกต้อง เกี่ยวกับการได้สิ่งสูงสุดของชีวิต

เราจะต้องระลึกให้ดี ๆ; ก็คือ จะต้องแยกแยะกันให้ดี ๆ ในถ้อยคำที่จะใช้พูด. ก็คือ สิ่งสูงสุดของชีวิตนั้น เป็นสิ่งที่เราจะได้ เป็นสิ่งที่เราจะได้, นี้ก่อนข้างคาดคะเน; หรือว่า สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่เราควรจะได้, นี้แน่ใจเข้ามากกว่าควรจะได้; หรือว่า ใ้อสิ่งนั้นต้องได้ ต้องได้แน่นอน ต้องได้ เป็นอย่างอื่นไม่ได้, นี้มันก็ยังมีความหมายมากขึ้น; เอาเป็นว่า เราหวังว่าจะได้แน่ – เป็นสิ่งที่หวังว่าจะได้แน่ ๆ, นี้ก็จะดีที่สุด. ท่านลองคิดดูให้ดี ๆ ว่า มันมีความหมายอย่างไร, แล้วท่านกำลังมีความหมายในระดับไหน.

สมมติว่า นิพพานเป็นชื่อของสิ่งสูงสุดที่ชีวิตจะได้ แล้วเราจะใช้คำว่าอย่างไร : จะได้ หรือว่า ควรจะได้ หรือว่า ต้องได้ หรือว่า มีหวังแน่ ๆ ว่าต้องได้. ทั้งหมดนี้มันไม่เหมือนกันทีเดียว; แต่มันจะกลายเป็นว่า เราไม่ได้มีความคิดนึกในเรื่องนี้อย่างไรเลย – ไม่ได้เอามาคิดในฐานะที่เป็นเรื่องที่ “จะได้” หรือ “ควรจะได้” หรือ “ต้องได้” หรือว่า “หวังว่าจะได้แน่”, ไม่ได้เอามาคิดเลย ไม่มีความรู้สึกอะไรเลย. ถ้าอย่างนี้มันก็น่า... น่าอะไรก็แล้วแต่จะเรียก – น่าหวาดเสียว น่ากลัว น่าสงสาร; เพราะว่ามันจะเหมือนกับสัตว์ จะเหมือนกับสัตว์. ในบรรดาสัตว์นั้น มันไม่มีความรู้สึกเกี่ยวกับปัญหาเหล่านี้ สัตว์ทั่ว ๆ ไป ดูเถอะสัตว์เดรัจฉานทั่วไป มันไม่มีปัญหาที่จะมาต้องตอบว่า มันจะได้ไหม มันควรจะได้ไหม มันต้องได้ไหม หรือมันหวังจะได้ไหม; มันก็นอน ๆ นอนสบายไปตามเรื่องของมัน โดย

ที่

มีอาหารกินไปวันหนึ่ง ๆ ก็พอแล้ว. นี่มันก็เป็นเรื่องของสัตว์ ไม่ต้องตั้งปัญหา ไม่ต้องถามตัวเองว่า จะได้อะไร ควรได้อะไร ต้องได้อะไร มีหวังว่าจะได้อะไร แน่ ๆ ในการที่เกิดมา. ไม่มีความรู้สึกนึกคิดว่าได้เกิดมานะ; มีความรู้สึกสั้น ๆ ในความรู้สึกว่าหิวก็กิน อิ่มก็นอน หิวก็หากิน อิ่มก็นอน. มันก็มีเท่านั้น มันก็ได้ เป็นเพียงเท่านั้น และเป็นสิ่งสูงสุดเสียเพียงเท่านั้น ปัญหามันก็หมด. แต่ถ้าคนเรา เป็นอย่างนั้น มันก็จะไม่ดีไปกว่าสัตว์; เพราะมันคิดนึกได้ มันรู้สึกได้ ว่ามัน ควรจะได้อะไรซึ่งเป็นจุดสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้.

บางคนจะมีความเขลา หรือมีอวิชา - ความไม่รู้มากเกินไป จนไม่รู้รู้สึกว่า ชีวิตนี้มันมีค่าอะไร ชีวิตนี้มันมีค่าอะไร มันไม่เคยนึก มันไม่เคยรู้สึก, แม้เป็นมนุษย์ เป็นคนนี่; แล้ว มันก็ไม่อาจจะรู้ว่า ชีวิตนี้มีความประเสริฐ มีความประเสริฐ ที่ได้เกิดมามีชีวิตเป็นมนุษย์นี่เป็นการได้ดี หรือเป็นการได้ที่ประเสริฐ; มันไม่รู้โดยพื้นฐานเสียเลยว่า ไอ้ชีวิตนี้เป็นสิ่งที่มีค่า ๆ, เพราะว่าได้กินไปวัน ๆ หนึ่งมันก็พอแล้ว ได้ทำอะไรไปตามความต้องการ ในวันหนึ่ง ๆ ก็พอแล้ว ไม่มีค่าอะไรมากไปกว่านั้น. นั่นในหมู่คนบางกลุ่มบางระดับ เขาคิดกันเพียงเท่านั้น ไม่ต้องพูดถึงถึงสิ่งที่เรียกว่า ค่าหรือคุณค่าของชีวิต, ก็เลยไม่ต้องมีความคิดเลยไปถึงว่า เอ๊ะ! มันมีความประเสริฐอย่างไร ชีวิตนี้มันมีความประเสริฐอย่างไร, แล้ว ก็จะพาลหาว่า ไอ้คนที่ไปมัวคิดว่าชีวิตมีค่า หรือชีวิตนี้มีความประเสริฐอย่างนั้น

อย่างนี้ มันจะกลายเป็นคนบ้าไปแล้วกรรมัง มันคิดมากไปเปล่า ๆ. **นี่คือความ**
เป็นจริงที่มันมีอยู่ในหมู่คนเรา เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าชีวิต.

โทษของการไม่รู้จักพัฒนาชีวิต

ทีนี้ก็จะพิจารณากันดูถึงสถานะของบุคคล, บุคคลคนธรรมดาสามัญ
 ที่สุด ที่เรียกว่าบุคคลนี้, มันเป็นอย่างไรร ? ก็ดังที่กล่าวมาแล้วว่า มันก็เกิดมาโดย
 'ไม่รู้สึกรู้ว่า' เกิดมาทำไม ? แล้วมันเกิดมาแล้วมันก็ได้กิน ได้เดิน จนเติบโต,
 จนถึงวัยสืบพันธุ์ มันก็มีความรู้สึกเรื่องสืบพันธุ์ ซึ่งมีกามารมณ์เนื่องอยู่ด้วย ซึ่ง
 เป็นธรรมดาแหละที่สัตว์ธรรมดาสามัญ มันจะต้องพอใจในรสของกามารมณ์แห่ง
 การสืบพันธุ์.

อันนี้มันเป็นของประหลาดอย่างยิ่งที่ว่า 'ไอ้ธรรมชาติมันเหนือเมฆ มัน
 มาเหนือเมฆ. ถ้าไม่ใส่กามารมณ์มาในเรื่องของการสืบพันธุ์ ไอ้คนมันก็ไม่
 สืบพันธุ์สิ มันจะไปสืบพันธุ์ให้ยุ่งยากลำบาก เหน็ดเหนื่อยทำไมเล่า มันก็ไม่
 สนใจที่จะสืบพันธุ์. แต่ว่าธรรมชาติมันก็เหนือเมฆ ก็เรียกว่ามันเหนือกว่า - มันก็
 ใส่ให้กามารมณ์หรือรสแห่งกามารมณ์นั้นนะ แฝงอยู่กับการสืบพันธุ์; ข้อนี้ก็
 ต้องอธิบายก็ได้. เกิดรสทางระบบประสาทสูงสุด ในเมื่อฝ่ายตัวผู้หลังน้ำเชื้อ
 สืบพันธุ์ให้แก่ฝ่ายตัวเมีย นี่มันเป็นอย่างนี้ทั้งคนและทั้งสัตว์ แล้วก็เป็สิ่งสูงสุดที่
 เป็นเครื่องเร้าระบบประสาทแห่งความรู้สึก 'ไม่มีอะไรสูงไปกว่า; ก็เลยมาติดตัน
 กันอยู่ที่นี้ มีสิ่งนี้เป็นสิ่งสูงสุด. ดูเอาเองก็แล้วกัน โดยเฉพาะเด็ก ๆ โดยเฉพาะ

คนวัยรุ่น แม้แต่กระทั่งคนหนุ่มคนสาว มันก็ไปสูงสุดอยู่ที่นั่น; ความคิดมันก็เลยติดอยู่ที่นั่น ว่าเป็นสิ่งสูงสุด. ไม่ปรารถนามันก็ต้องได้ มันก็ได้ตามธรรมชาติแหละ – เลว ๆ ดี ๆ อะไรก็ไปตามธรรมชาติ; แล้วมันก็เลยมีความรู้สึกยึดเอาสิ่งนี้เป็นสิ่งสูงสุด ของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต.

แม้บางคนจะพูดว่า เขาต้องการเกียรติยศ ต้องการชื่อเสียง ต้องการอำนาจ ต้องการบุญกุศลต่างหาก. คุณให้ดี, คุณให้ดี คนที่พูดอย่างนั้น; มันอาจจะโกหกอย่างอื่นก็ได้ : มันมีชื่อเสียงทำไม ? มันมีชื่อเสียงเพื่อเป็นเครื่องมือหากามารมณ์ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. มันมีอำนาจทำไม ? มันมีอำนาจเพื่อจะกวาดเอาไ้ กามารมณ์เข้ามาให้มาก ๆ ๆ ไม่รู้จักอิม ไม่รู้จักพอ. มีทรัพย์สมบัติทำไม ? อ้าว, มันก็เพื่อจะซื้อหาไอ้ปัจจัยแห่งกามารมณ์. มันจะคบหาสมาคม มีการสมาคมชั้นสูง สมาคมชั้นสูง; คุณให้ดีเถอะ มันก็บ้ากามารมณ์ชั้นสูงนั่นแหละ.

ทีนี้บางคนว่า เราชอบบุญ บุญจะไปสวรรค์. ไปทำไม ? ไปทำไม ไปสวรรค์ ? ในความรู้สึกของคนคนนั้นนะ ไปสวรรค์ทำไม ? ทำไมจึงอยากไปสวรรค์ ? เพราะมันได้ยินว่า ในสวรรค์นั้นสมบูรณ์ไปด้วยกามารมณ์ชนิดที่เป็นของทิพย์โน่น; ฟังคุณให้ดี ๆ – กามารมณ์ชนิดที่เป็นของทิพย์โน่น; มันก็เลยอยากไปสวรรค์. คิดดูแล้วจะเห็นว่า ไอ้เรื่องบุญชน ๆ นี้มันลัทธิลัทธิตา มันจมอยู่ที่สิ่งเหล่านี้แหละ มีความรู้สึกทางกามารมณ์หนาปิดบังตา, ตาจึงไม่เห็นอย่างอื่น นอกจากจะเห็นแต่ความเป็นอย่างนี้.

แล้วเดี๋ยวนี้ ในโลกนี้ ในโลกนี้ปัจจุบันนี้ ก็ยิ่ง ๆ ยิ่งเป็นอย่างนี้. ความเจริญทางวิทยาศาสตร์อันน่าอัศจรรย์นั้นแหละ มันก็เจริญไปในทางผลิตปัจจัยอุปกรณ์ การส่งเสริมให้เกิดความสะดวกสบายสนุกสนาน เอรีดอรรอย แก่เนื้อหนัง. “แก่เนื้อหนัง” คำนี้เป็นภาษาของคริสเตียน, ขอยืมมาใช้หน่อย : เห็นแก่ความสุขทางเนื้อหนัง เห็นแก่ประโยชน์ทางเนื้อหนัง อะไรเป็นเรื่องเนื้อหนัง. ก็เห็นความสุขทางเนื้อหนังนั้นแหละเป็นเป้าหมาย; แล้วก็เลยผลิตปัจจัยส่งเสริมความรู้สึกลงทางเนื้อหนังออกมา ให้แปลก ให้พิเศษออกมา มันก็ขายดีสิ มันก็ขายดี มันก็ยิ่งขายดี ขายดี ขายดีจนสามารถจะผลิตให้ยิ่งขึ้นไป ยิ่งขึ้นไป ไม่มีที่สิ้นสุด. นี่เขาจะผลิตอะไรกันขึ้นมาอีกก็ไม่รู้; แต่ว่าเดี๋ยวนี้ก็มีสารพัดอย่างแหละ ที่จะส่งเสริมปัจจัยแก่ความสุขทางเนื้อหนัง, การกินอาหารก็ดี การแต่งเนื้อแต่งตัวก็ดี ที่อยู่อาศัยก็ดี ให้วิเศษ ให้ถูกใจ. แม้แต่เรื่องยารักษาโรคนี้ ก็ยังต้องทำให้อรรอย ให้ถูกใจ, ไม่ต้องให้หมิ่นให้เหม็นเหมือนแต่กาลก่อนแล้ว. ทั้งหมดนี้มันก็เพื่อความความสุขทางเนื้อหนัง หรือกามารมณ์นั่นเอง.

ในขณะที่เดียวกัน เขาก็ไม่เคยพิจารณาว่า ใ้อัจฉริยก้าวหน้าทางวัตถุอย่างนี้นั้นนะ มันเป็นอันตราย คือทำให้คนบ้ามาก ๆ มากขึ้นไป มากขึ้นไป. ที่จะเห็นได้ง่าย ก็เช่น ใ้อัจฉริยทางฝ่ายยาเสพติด ซึ่งว่ามีรสอรรอย ประเสริฐอะไรก็ไม่รู้ ไม่เคยลอง; แต่ว่าใครไปเกี่ยวข้องเข้าแล้วมันติดนะ มันติด, ติดถึงกับว่า ขอสตางค์แม่ไม่ได้ก็ฆ่าแม่เสียเลยนะ, ขอสตางค์แม่ไปซื้อยาเสพติดไม่ได้ มันก็ฆ่าแม่เสียเลย อย่างที่มีในหน้าหนังสือพิมพ์บ่อย ๆ. นี่ก็เป็นเรื่องของการก้าวหน้า ของความเจริญในการผลิต ชนิดที่ส่งเสริมความอรรอย ทางเนื้อหนัง.

ในเรื่องอื่น ๆ ก็เหมือนกันแหละ คุณให้คิดเถอะ ไอ้เรื่องที่เอามาซื้อหา เอามาประดับประดา กินอยู่ ใช้สอยนุ่งห่มอะไร, มันยิ่งกิน เกินความจำเป็นเข้าไป ทุกที เกินความจำเป็นเข้าไปทุกที. เทียบกับคนที่เขามีผ้าถุงผ้าห่มน้อย แล้วเขาก็เป็นสุขสบายไม่แพ้คนสมัยนี้. เดียวนี้มันก็ก้าวหน้าเรื่อยไป ต้องมีผ้าอย่างนั้น มีผ้าอย่างนั้น ละเอียคอ่อนอย่างนั้น ละเอียคอ่อนอย่างนี้ แล้วต้องเขียนต้องปักต้องเย็บต้องประดิษฐ์อย่างนั้น ประดิษฐ์อย่างนี้ ซึ่งจะไม่เป็นที่สิ้นสุด; นี่เรื่องเครื่องนุ่งห่ม. ทีนี้เรื่องเครื่องตกแต่งบ้าน ก็คุณเองต้องมีอะไร เดียวนี้จะต้องมีอะไร; พอมีไฟฟ้า มันก็มีทางที่จะใช้ได้มากมายหลายสิบอย่าง สะดวกสบายสวยงามอย่างนั้นอย่างนี้. อาหารการกินก็ ไอ้เราอยู่บ้านนอก มันอาจจะไม่ได้เคยกินอาหารไอ้หม้อละพัน หม้อละหลาย ๆ พันบาท ที่เขาซื้อขายกันอยู่.

สรุปความว่า ไอ้ความเจริญ ความเจริญแผ่นดินใหม่ ที่เรียกกันว่า ความเจริญทางวัตถุ นั่นแหละ มันยิ่งส่งเสริมให้มันมา ให้มันมาในเนื้อหนัง ในเนื้อหนังนี้ ความเป็นอยู่ความสุขทางเนื้อหนังยิ่งขึ้นไป ยิ่งขึ้นไป; แล้วมันก็ประหลาดตรงที่ว่า มันเป็นสิ่งที่ควบคุมไม่ได้นะ มันไม่มีใครควบคุมได้นะ. ความเจริญทางวัตถุสมัยใหม่ ไม่มีใครควบคุมได้; มันมีแต่ นั่นแหละ มันควบคุม, คือ กิเลสที่ไปหลงในความสุขทางเนื้อหนัง นั่นแหละ เป็นผู้ควบคุมสั่งบังคับให้ทำอย่างนี้ขึ้นมาอีก ทำอย่างนั้นขึ้นมาอีก ทำอย่างโน้นขึ้นมาอีก อย่าให้ซ้ำกับไอ้ของเก่าที่มีอยู่แล้ว; มันกลายเป็นว่า ไปส่งเสริมกำลังกิเลสให้กิเลสมีกำลังที่จะควบคุม; มันเลยอยู่ใต้อำนาจของกิเลส.

ลองคิดเทียบเคียงดูอย่างนี้ว่า แม้ว่าเราจะชนะเขาหมด ควบคุมครอบครองโลกทุก ๆ โลก ครอบครองโลกทุก ๆ โลก; แต่แล้วกิเลสมันก็ยังควบคุมเรา. พังดูให้ดี ๆ สิ; แม้เราจะเป็นใหญ่ ปกครองไปทั้งหมด ๆ โลก ทุก ๆ โลก อย่างที่เขาเคยพูดกันนั่นแหละ, แต่แล้วกิเลสก็ยังครอบครองเรา ควบคุมเรา บังคับเรา

ไสหัวเรานั้นแหละ. เล่นกับกิเลสสิ; มันควรจะรู้จักไอ้สิ่งนี้ กันให้ดี ๆ.

เมื่อเราควบคุมความเจริญอย่างใหม่ไม่ได้ มันก็สร้างปัญหาเรื่องส่วนเกิน ก็เดือดร้อนแหละ. หลงส่วนเกิน และเห็นแก่ตัว แล้วก็แย่งชิงเบียดเบียนกัน เหมือนอย่างที่ปรากฏมากขึ้นทุกวัน ๆ นะ การฆ่ากันตายมากขึ้นทุกวัน การฆ่าตัวเองตายก็เพิ่มขึ้น ๆ เพราะความเจริญแผนใหม่นั้นเอง. นำหัวหรือไม่นำหัว; ความเจริญ เรียกว่าความเจริญ แต่แล้วก็ป็นเหตุให้ฆ่าตัวเองตายมากขึ้น เพราะไม่ได้ตามที่ตัวเองต้องการ, แล้วถ้าออกไปถึงผู้อื่น เกี่ยวข้องกับผู้อื่น ก็ฆ่าผู้อื่นตายด้วย.

แล้วก็น่าประหลาด ที่เขาพูดนะ ไม่ใช่เราจะเอามานินทา, ไม่ใช่; เขาว่าในประเทศอเมริกานั้นนะ คนฆ่าตัวเองตายมากกว่าที่มีผู้อื่นมาฆ่าให้ตาย. คิดดูเถอะ การตายด้วยฆ่าตัวตายนี้มากกว่าการที่มีคนอื่นฆ่าให้ตาย. เพราะมันก่อก่อกุ้มเรื่องปัญหาสารพัดอย่างแหละ หลง หลงเหลือที่จะหลงไม่มีทางออกอยู่ในชีวิต ในที่สุดก็ ฆ่าตัวตาย; แล้วกลับ, ในบางประเทศนะ ว่าบางประเทศที่มันเจริญด้วยวัตถุนี้, มันมีกลับมีมากกว่าคนอื่นมาฆ่าให้ตาย. นี้ดู, ดูความเจริญทางวัตถุที่ควบคุมไม่ได้.

เพราะฉะนั้น ขอบอกกล่าวให้รู้กันทั่วทุก ๆ คนเลยว่า **ไอ้ความเจริญที่ควบคุมไม่ได้**นั่นแหละ คือความวินาศ ความวินาศ. เอากันในบ้านเรือน บ้านหนึ่งครอบครัวหนึ่ง มันเจริญอย่างควบคุมไม่ได้ มันไปกู้หนี้ยืมสินมาซื้อหาวิทยุ ซื้อหาทีวี ซื้อหาตู้เย็น ซื้อหาอะไรต่าง ๆ สารพัดอย่าง มันควบคุมไม่ได้ แล้วในที่สุดมันก็วินาศ มันก็คือวินาศ. **“ความเจริญที่ควบคุมไว้ไม่ได้ นั่นแหละคือความวินาศ”** : ช่วยบอกกันให้ดี ๆ คู่กันให้ดี ๆ. ถ้าจะมีความเจริญอะไรกันบ้าง ก็ขอให้อยู่ในสภาพที่ควบคุมได้ : ควบคุมวิถีทางของมันให้อยู่ในความถูกต้องได้ แล้วมันก็จะมีความเจริญ. ถ้าควบคุมไม่ได้ ไอ้ความเจริญนั่นแหละคือความวินาศ.

นำหัวหรือไม่นำหัว ในเมื่อความเจริญนะ มันมากลายเป็นไอ้ความวินาศ มันร้ายกาจยิ่งกว่า “ก้อนเส้ากลายเป็นเสื่อ”. คนโบราณเขาพูดว่า “ก้อนเส้ากลายเป็นเสื่อ” หมายความว่ามันเคราะห์ร้ายเต็มทีแหละ : ก้อนเส้า – ดินแท้ ๆ นี้ มากลายเป็นเสื่อกัดเอานี้ มันก็เป็นเรื่องโชคร้ายเต็มที. แต่เดี๋ยวนี้ระวังให้ดี – นี้ก้อนเส้ามันกำลังกลายเป็นเสื่ออยู่นะ : **ไอ้ความเจริญที่เราควบคุมไว้ไม่ได้**นั่นแหละ มันกลายเป็นเสื่อ. ก่อนนี้มันเป็นก้อนเส้า ไม่ทำอะไรดอก อยู่ด้วยกันในครัวทุกวัน ๆ; แต่เดี๋ยวนี้มากลายเป็นเสื่อขึ้นมา.

ความเจริญที่ควบคุมไม่ได้. ก็ดู : มันจะมองไปที่ความเจริญก็ได้ จะมองไปที่ลักษณะอาการของมันก็ได้ คือ ความก้าวหน้าในเรื่องกิน ความก้าวหน้าในเรื่องงาม ความก้าวหน้าในเรื่องเกียรติ. นี่มันพอจะแยก พอจะแยกออกให้เห็นเป็นอย่าง ๆ ได้, เราประดิษฐ์คำนี้ขึ้นมาใช้ในการพูดจา เพื่อสะดวกแก่การ

พูดจาว่า กิน กาม เกียรติ, ๓ ก. ก. – กิน ก. – กาม ก. – เกียรติ; แต่โดยเนื้อแท้แล้ว มันก็ขึ้นอยู่กับเรื่องกาม เรื่องกาม. มันไม่ได้กินอาหารเพียงรอดชีวิตนี้ มันกินให้อร่อย มันก็เป็นเรื่องกาม. ถ้ามีเกียรติ มันก็ใช้เกียรติเป็นเครื่องมือหา กาม; มันก็เลยเป็นใหญ่อยู่ที่กาม. แต่เอาแหละแยกกัน ๓ อย่าง จะศึกษาได้โดยง่าย มันศึกษาได้โดยง่าย ว่ากิน ว่ากาม ว่าเกียรติ.

เอาละ, ชีวิตพื้นฐาน มันอยู่ได้ด้วยอาหาร มันต้องมีการกินก่อนอย่าให้ตายเสีย. ครั้นไม่ตายแล้วมันก็มาติดอยู่ที่เรื่องกาม เป็นรสสูงสุดที่ชีวิตมันต้องการ, เป็นเรื่องเพศ นี่เป็นใจความสำคัญ, แล้วก็เป็นผู้ประพันธ์แห่งเพศหรือเนื่องกันกับเพศที่เป็นความเอร็ดอร่อยทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางผิวหนังบ้าง ทางจิตใจเองบ้างก็ได้ นี่มันก็เป็นอุปกรณ์ แก่สิ่งที่เรียกว่ากาม หรือเป็นกามโดยอ้อม. แล้วมันเมากันก็มากน้อยเล่า : เรื่องความเอร็ดอร่อยทางอายตนะ

– ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี้ มันเมากันก็มากน้อย; เรียกว่า เป็นทาสทางอายตนะด้วยกันทั้งนั้น.

คำนี้สำคัญมาก ช่วยจำไว้ดี ๆ – เป็นทาสของอายตนะ คือเป็นทาสของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่มันจะสัมผัสรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์. เป็นทาสสุดเหวี่ยง แล้วก็นั่นแหละคือบุดูชนเต็มขั้นละ, เขาเป็นบุดูชนเต็มขั้น เป็นทาสของอายตนะเต็มที. ถ้ามันถอย ถอยออกมา เพลาลง ๆ ก็เป็นบุดูชนชั้นดี บุดูชนชั้นกัลยาณบุดูชน. ถ้ามันควบคุมได้ตามสมควรไม่เกิดปัญหา ก็จะเป็น

อริยชน อริยบุคคล. สูงขึ้นไปจนควบคุมได้หมดสิ้น ไม่มีปัญหาเลย มันก็เป็น พระอรหันต์แหละ – ยอดมนุษย์ หรือยอดอริยบุคคล.

อย่ามองดูกันในแง่อื่นเลย อย่าให้ต้องมีใครมาแต่งตั้งให้ ให้การ รับรองอะไรเลย : มัน เป็นบุุชช เต็มขั้น ของมันตัวเอง, แล้วถ้ามัน โขกมันดี มัน ค่อยสังเกตค่อยศึกษา ค่อยรู้จักควบคุมบ้าง มันก็ค่อย ๆ ดีขึ้นมา เป็นบุุชช ชั้นดี เรียกว่ากัลยาณบุุชช – มันไม่บ้า มันไม่เมา มันไม่หลงมากเหมือนอย่างนั้น แล้ว มันก็ค่อยยังชั่วแล้ว. ที่มันควบคุมถึงขนาดที่ไม่เกิดเป็นปัญหา ไม่เกิดเป็นปัญหา ขึ้นมา, อยู่สบายแล้ว; นี่ก็ เป็นอริยบุคคลในขั้นแรก ๆ. แล้วอริยบุคคลนี้ก็เจริญ สูงขึ้นไป สูงขึ้นไป จนไม่มีปัญหาเหลืออยู่เลย ก็ เป็นพระอริยเจ้าชั้นยอดสุด คือ เป็นพระอรหันต์. นี่ชีวิตมันให้อะไรมากถึงขนาดนี้; ถ้าเราควบคุมได้ เรา จัดการไป

ถูกต้อง มันก็ให้ผลตอบแทนถึงกับความเป็นพระอรหันต์.

แต่เดี๋ยวนี้มันก็น่าหัวที่ว่า คนเหล่านั้นไม่ต้องการความเป็นพระอรหันต์ : “มันจืดชืดเกินไป มันไม่สนุกสนาน มันไม่โลดโผน เราอยากจะทำอย่างบุุชช กินเหล้า เมายา สรวลเสเฮฮา รำวงเต้นรำ เราต้องการอย่างนี้”; พอใครชักชวนเรื่อง ความเป็นพระอรหันต์ มันก็สั่นหัวนะ มันก็สั่นหัว. นี่บุุชช เต็มขั้น มันก็ต้อง เป็นอย่างนี้ ฟังไม่ถูก มันฟังไม่ถูก; ถึงแม้มันจะฟังถูกโดยความหมาย มันก็ไม่ ชอบหรอก เพราะว่ามันจืดชืดนี่ มันจืดชืด มันไม่มีรสชาติหรือเสน่ห์ร้ายแรงของ ไข่เรื่องกามารมณ์. เฮ้, ก็จัดไว้เป็นคนธรรมดาสามัญอยู่ในโลกนี้ เป็นคน ธรรมดา เป็นระดับพื้นฐาน; จนกว่าว่ามันฉลาดพอ สังเกตเห็นว่า อ้าวนี่มันอยู่

ในกองทุกข์นี้ มันแวดล้อมอยู่ด้วยกองทุกข์ มันก็เกิดเกลียดเกลียดขึ้นมา เกลียดความทุกข์ขึ้นมา จึงค่อยขวนขวาย ขวนขวายจะควบคุมสิ่งเหล่านี้. มันต้องฉลาดก่อนนะ ฉลาดในเรื่องตัวตน ความยึดมั่นถือมั่นมีตัวตนที่จะเป็นตัวอย่างนั้นผู้อย่างนี้; แล้วมันจึงจะค่อยฉลาดในเรื่องกามารมณ์ หรือเรื่องอะไรที่ว่าหลอกลวงที่สุด อะไรที่สุด.

การพัฒนาชีวิตให้พ้นจากอำนาจของ กิณ-กาม-เกียรติ

แต่เดี๋ยวนี้ เราอยากจะพิจารณากันในเรื่องของกิณ กาม เกียรติ ว่า ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่า มันมีอยู่เป็นระดับแหละ. เอาว่าสัก ๒ ระดับก็พอแหละ มันจะไม่ต้องมากมายนัก : ระดับที่มันร้อน ระดับที่มันร้อน; แล้วก็ ระดับที่ไม่ร้อน หรือจะเรียกว่าเย็นก็ได้ แต่จะไม่ใช่เย็นที่สุดนะ เย็นอย่างชาวบ้านนะ เย็นอย่างโลก ๆ.

เรื่องกิณ เรื่องกาม เรื่องเกียรติที่ร้อนนั้นก็เห็นเข้าใจได้ง่าย : ร้อนไปหมด - ร้อน ร้อนเมื่อนึกถึง, ร้อนเมื่อจะหามา, ร้อนเมื่อได้มา, ร้อนเมื่อเก็บไว้, ร้อนเมื่อบริโภค; มันร้อนไปหมด เพราะมันเป็นเรื่องของคนโง่ที่สุด โง่สุดเหวี่ยง. ใช้อะไรเหล่านี้มันก็ร้อน ร้อนเพราะกิเลส เพราะทำให้เกิดกิเลส มันก็ร้อนเพราะกิเลส มันก็เลยมีด : ทำให้ตัวเองร้อน และพลอยทำให้ผู้อื่นร้อน ในเมื่อมันเกิดประโยชน์มันขัดกัน; มันก็เลยร้อนไปทั่วโลก. เดี่ยวนี้ที่คิดจะครองโลก, คิดจะครองโลก มันก็เพื่อจะเอาทั้งหมดไว้เป็นของตน : เอาเรื่องกิณ เรื่องกาม เรื่อง

เกียรติ ทั้งหมดไว้ เป็นของเราผู้เดียว มันจึงได้คิดจะครองโลก. อีกฝ่ายหนึ่งมันก็ไม่ยอม มันก็ไม่ยอม ก็จะแย่ง, มันก็ได้ต่อสู้กัน แย่งกันครองโลก; เลยเคือคร้อนกันทั้งโลก. นี่กิน กาม เกียรติ ที่แม้อยู่ในบุคคลคนเดียวก็เป็นของร้อน; เมื่อแพร่หลายออกไป ก็เป็นร้อนกันทั้งโลก, ร้อนกันทั้งโลก.

ทีนี้ก็มาดูว่า มัน มีอีกระดับหนึ่ง ซึ่งไม่ต้องอย่างนั้น ไม่ต้องถึงกับร้อน; คือ กิน กาม เกียรติ ชนิดที่มันควบคุมได้. ยังไม่เป็นพระอรหันต์อยู่เพียงใดนะ มันก็ต้องเนื่องด้วยกิน กาม เกียรติอยู่เพียงนั้นแหละ เว้นแต่จะเป็นพระอรหันต์เท่านั้น ที่จะหมดปัญหา; แต่ว่าเขารู้จักควบคุม ทำให้มันเย็น ไม่ให้มันร้อน เย็นในระดับวิสัยโลก ไม่ใช่เย็นระดับโลกุตตระ, ไม่ใช่. ระดับวิสัยโลก มีเงิน มีทอง มีข้าวของ ทรัพย์สมบัติ บุตร ภรรยา สามีอะไรก็ตามที่ชาวโลกเขามี, แต่แล้วก็ไม่ต้องร้อนใจ ไม่ต้องร้อนใจ รู้ความจริงตามสมควร ไม่หลงไหลจนร้อนเรียกว่า มีความเย็นนอกเย็นใจนั้นแหละ; คือว่ามีทรัพย์สมบัติ มีอาหาร มีข้าวปลาอาหาร มีอะไรมาก มากแหละ, แต่ารู้จักทำใจไม่ให้ร้อน. จะมีกามารมณ์ ยังจะต้องมีการสืบทันธุ์ มีลูก มีหลานมีอะไรอยู่ ก็รู้จักควบคุมไม่ให้มันเป็นของร้อน. หรือจะมีเกียรติ มีเกียรติยศชื่อเสียง มันก็ไม่เมา ไม่หลงไหล มันก็ไม่เป็นของร้อน. เรียกว่า เป็นผู้ที่มีความเย็นนอกเย็นใจ พร้อมกันไปกับที่มีทรัพย์สมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียง ครอบคร้ว; นี่เป็นได้ถึงพระอริยเจ้า ชั้นโสดาบัน ชั้นสกิทาคามีนั้น. ชีวิตเย็นอย่างโลก อย่างโลก ๆ, ใจชีวิตเย็นอย่างโลก ๆ.

เดี๋ยวนี้มันยากที่จะเป็นอย่างนั้น คือมันควบคุมกิเลสไม่ได้ มันก็ทำเกินความสามารถที่จะควบคุมได้ มันก็ร้อน; แล้วก็ไม่รู้จักร้อน ก็ทนร้อนจนเคยชิน จนบูชากิเลส หรือบูชาของร้อน จนกลายเป็นธรรมดา เป็นธรรมดาไป. แล้วมักจะสอนกันผิด ๆ ว่า ถ้าจะชอบอย่างนั้น ก็ต้องอย่าไปกลัวอย่างนั้นสิ อย่าไปกลัวอย่าไปกลัวเรื่องของกิเลส ก็เลยชอบกิเลส; เป็นคำสอนที่ผิด.

แล้วมีของนำหัวที่อยากจะเอามาพูดให้ฟังว่า พระ, พระเจ้าพระสงฆ์นะ, เขาพูดกรอกหู กรอกหัวอยู่เกือบจะตลอดเวลาแหละ; แล้วมันก็ฟังไม่ถูก มันก็ฟังไม่ถูก. ข้อนี้เคยพูดมาบ้างแล้ว คงจะยังจำได้; แต่ว่าบางคนยังไม่เคยฟัง หรือจำไม่ได้. ก็พระก็พูดกรอกหูอยู่ทุกที่ว่า สีเลน นิพพุติ ынติ นั้นนะ; ให้ศีลที่ไรก็มี บอกอานิสงส์นี้ : สีเลน สุขคติ ынติ สีเลน โภคสมุปทา สีเลน นิพพุติ ынติ ตสุมา สีล วิโสชเย. ด้วยศีลนะ ย่อมจะได้้นิพพุติ คือความเย็น. ความเย็น ความหมาย คำเดียวกับนิพพาน, แต่ไม่ถึงนิพพาน; หมายถึงความเย็น – มีทรัพย์สมบัติ ชื่อเสียง เกียรติยศอะไร เป็นคนมั่งมี แล้วก็มีชีวิตชนิดเย็นออกเย็นใจ.

นิพพุติ คำนี้แปลว่า ความเย็นตามวิสัยโลก ตามประสาชาวโลก, ไม่ใช่ นิพพาน; เพราะจะนิพพานด้วยศีลนั้น เป็นไปไม่ได้. แต่ว่าจะเย็นในความหมายของนิพพานอย่างชั้นตัวอย่าง ชั้นต้น ๆ ชั้นโลก ๆ ชั้นอยู่ในโลก : เป็นคนมั่งมี มีทรัพย์สมบัติ มีชื่อเสียง มีอำนาจวาสนา แล้วก็รู้จักทำให้ชีวิตนี้เย็น เย็น, ไม่ร้อน ไม่เป็นบ้า ไม่เดือด. นั่นแหละเรียกว่า พระเขากรอกหูอยู่ทุกวัน ก็จะไม่วุ่น ไม่วุ่นใจที่จะเข้าใจ; มันก็ไม่เข้าใจว่า ไ้ นิพพุติ ынติ นั้นคืออะไร. ถ้าสนใจมันก็

จะมองเห็นได้ : โอ้, มันทำได้นะ เราจะมีชีวิตเย็นนะ มีความเย็นอกเย็นใจ สร้างขึ้นมาได้เพราะศีล; แล้วก็อยู่ในโลกนี้แหละ มีความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง ในการแสวงหาทรัพย์สมบัติ มีทรัพย์สมบัติ มีการบริโภคทรัพย์สมบัติ เก็บรักษาลำรงไว้อะไรก็ตาม ในลักษณะที่ถูกต้อง แล้วก็ใช้ชีวิตชนิดที่เย็นอกเย็นใจตามประสาคนที่ยังอยู่ในโลก.

แต่อย่าลืมว่า แม้กระนั้น ก็เลสบางอย่างก็ยิ่งเบียดเบียนนะ, มันไม่ได้เย็นสนิท; แต่มันก็เย็นแหละ เย็นกว่าคนธรรมดา ที่มันไม่มีความรู้สึกอย่างนี้ มันถูกโลกะ โทสะ โมหะ เพลิดเพลินมากเกินไปนั่น มันก็ร้อนปัด ๆ ไป. เดี่ยวนี้มันควบคุมได้ตามสมควร มีความเย็นขั้นต้นโดยพื้นฐานในวิสัยโลก แต่ไม่ได้สิ้นเชิงเหมือนนิพพานโดยแท้จริง.

ขอให้สนใจว่า ใ้อีวิตธรรมดาสามัญในโลก ยังไม่เหนือโลก ยังอยู่ในโลกนี้ มันก็เย็นได้ระดับหนึ่งแหละ ระดับหนึ่ง. ชีวิตนี้มันช่วยให้เย็นอย่างนี้ได้ระดับหนึ่ง; เราควรจะต้องเป็นความมุ่งหมายที่ว่า จะได้ ฉันทจะได้ ฉันทจะทำงานอะไร ๆ ไป จนเพื่อจะได้ชีวิตเย็นอย่างนี้, หรือว่า ควรจะได้ ควรจะได้, หรือว่า ต้องได้ ต้องได้, เพราะทุกอย่าง ธรรมชาติสร้างมาให้อยู่ในวิสัยที่จะทำได้; ขอให้สนใจกันอย่างนั้น.

ใ้อเย็นอย่างสูงสุด เพราะหมดกิเลสโดยสิ้นเชิงนั้น มันเป็นเรื่องของพระอรหันต์. พระโสดาฯ สกิทาคาฯ อนาคาฯ มันก็ยังไม่สิ้นเชิงหรอก; แต่ว่ามันแน่ที่ว่าจะไปทางนั้น ที่จะไปทางฝ่ายเหนือโลก. พระโสดาฯ สกิทาคาฯ อนาคาฯ

ยังมีได้อยู่เหนือโลกโดยประการทั้งปวง, ไม่เหมือนพระอรหันต์; แต่ว่ามันแน่นอนว่าจะจะเป็นพระอรหันต์ จะแน่นอนในฝ่ายเหนือโลก ท่านก็เลยจัดไว้ว่าเป็นฝ่ายเหนือโลก เป็นโลกุตระด้วย, ก็ไม่เป็นไร เพราะมันแน่ เพราะมันแน่ หรือว่ามันเย็นได้มาก มากกว่าบุุชชุน อย่างที่จะเปรียบเทียบไม่ได้.

เดี๋ยวนี้แม้แต่ว่าเย็น – เย็นอย่างในโลกนี้ก็ไม่รู้จัก, แล้วจะไปรู้จักเย็นชนิดเหนือโลกได้อย่างไร. ไอ้นิพพุติ, นิพพุติ – ความเย็นที่จะได้ด้วยศีลนะ ก็ยังไม่รู้จัก ทั้ง ๆ ที่พระพุทธอรอกหุอยู่ทุกวัน โดยเฉพาะทุกวันพระ, ทุกวันพระที่มีการรับศีล มันก็ต้องพูดประโยคนี้ให้ทายกทายิกาอยู่ทุกวัน. เย็นอย่างอยู่ในโลกนี้ก็ไม่รู้จักเสียแล้ว, แล้วจะไปรู้จักเย็นแท้จริงสูงสุดชนิดเหนือโลกได้อย่างไร; มันก็... คิดดูเองก็แล้วกัน.

แล้วไม่รู้ถึงขนาดที่ว่าไม่สนใจ ไม่สนใจ. เอ้า, ตรงนี้ต้องเล่านิทานอีก. นิทานที่เคยเล่าบ่อย ๆ นิทานเก่าแก่ว่า เต่ากับปลา เขามีโอกาสมาพบกัน; วันหนึ่งเต่ามันห่างไปเสียนานหน่อย, ปลาถามว่า “ไปไหนมานานักไม่เห็นเลย?” มันก็บอกว่าไปเที่ยวบนบกเพลินไป, ว่าอย่างนั้น : เต่าว่าไปเที่ยวบนบกเพลินไป. ปลาก็ชักสงสัยว่าบกอะไรกันหว่า; แม้แต่ฟังก็ฟังไม่ถูกนะว่าบกอะไรกันเล่า. ไอ้ปลา มันก็ต้องถามตามประสาชื่อ ประสาชื่อของมันว่า บกเป็นอย่างไร? ว่าบกนี้มันอ่อนให้เราว่ายไปได้แบบนี้หรือ? บกนะมันอ่อนให้เราหัวของเราแทรกว่ายไปแบบนี้ได้หรือ? ไอ้เต่ามันก็ว่า ไม่ใช่ ไม่ใช่. “บกนี้มันเป็นคลื่นหรือเปล่า เมื่อถูกลมพัด?” ไอ้เต่ามันก็ว่าไม่ใช่. “บกมันเย็นแบบนี้หรือเปล่า?” ไอ้เต่ามันก็ว่าไม่ใช่. มันจะถามสักทีคำก็คำ ไอ้เต่าก็บอกว่าไม่ใช่ ๆ ๆ ไปเรื่อย. ไอ้ปลาก็ชัก

โมโหว่า "ไอนี้มันเล่นโกหก ทำไมมันจึงไม่ใช่ไปเสียทุกอย่างเล่า; มันก็ด่าแต่แล้วก็เลิกคบกัน, ไอ้คนโกหก. นี่ลองคิดคำนวณดูว่า ไอ้เต๋ามันเที่ยวไปบนบก มันก็รู้เรื่องบก; แต่ปลามันขึ้นมาไม่ได้นี่ มันไม่รู้เรื่องบกโดยประการทั้งปวง, ถ้าจับโยนขึ้นมาบนบก มันก็จะตายเสียแล้ว มันก็ไม่รู้สึกอะไร มันก็ตื่นแต่จะกลัวตายมันก็ไม่ต้องรู้สึกบก ถ้าไม่ได้ให้ลงไปใต้น้ำมันก็ตาย มันก็ไม่รู้เรื่องบก ถ้ากลับลงไปใต้น้ำอีกมันก็ไม่รู้เรื่องบก.

นี่ บুদ্ধชนมันจะเป็นเหมือนปลานะ มันอยู่แต่ในน้ำ คือเรื่องของบุद्धชน เรื่องของกิเลส เรื่องของความร้อน – กิน กาม เกียรติ, หรืออายตนะทั้งหลาย ที่เป็นของร้อน, เขาบอกว่า มีบก พยายามให้สนใจ มันก็ไม่อาจจะสนใจ มันไม่อาจจะเข้าใจ มันไม่อาจจะคิดตามไปได้จนเข้าใจ มันก็เลยไม่ต้องเข้าใจเรื่องบก. นี่การที่จะพูดเรื่องนิพพานแก่คนชาวบ้านบุद्धชนนะ มันก็ลำบากอย่างนี้; อย่างดีเขาก็เชื่อ – เชื่อเพราะเกรงใจก็ได้ หรือว่าเชื่อเพราะว่าผู้พูดเป็นครูบาอาจารย์ มันก็ต้องเชื่อไว้หน่อย, มันก็เชื่ออย่างที่ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไรนั่นแหละ ก็เชื่อไว้อย่างนั้น, มันก็ไม่รู้จักก็ไม่เห็นจริง ไม่เห็นแจ้ง ไม่เข้าใจอะไร. มันก็เลยไม่อาจจะเข้าใจได้ว่า เราเกิดมานี้มันมีนิพพานเป็นสิ่งสูงสุด, จุดหมายปลายทางอยู่ที่นิพพาน. มันไม่มีโอกาสจะรู้จะเข้าใจ ก็เลยไม่ต้องรู้ว่า จุดหมายปลายทางของชีวิต มันคืออะไร อยู่ที่ไหน.

จุดหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิตคือนิพพาน

นี่คือเรื่องที่เราเอามาพูดกันในวันนี้ ว่านิพพานนะเป็นจุดหมายปลายทางอันหนึ่ง เราจะได้ ไหม เราควรจะได้ ไหม หรือ เราต้องได้แน่ ๆ ไหม หรือว่าเรามีหวัง มีหวังที่จะได้ ที่อาจจะได้ โดยธรรมชาติมันสร้างมา.

เมื่อพูดถึงการพัฒนาชีวิต เราจะได้อะไร ? มันก็ต้องพูดถึงสิ่งเหล่านี้แหละ : มันจะได้สูงสุดถึงพระนิพพาน. แต่แล้วมันก็ไม่รู้จักพระนิพพาน เหมือนที่ปลา มันไม่รู้จักบก มันก็ฟังเท่านั้นเอง ก็ฟังเท่านั้นเอง. เราก็อ้างเทศน์เรื่องนิพพาน กำบรรยายเรื่องนิพพานกันมากมาย มากมายก่ายกองแล้ว, มันก็ยังมีผลเหมือนกับปลาไม่รู้จักบกอยู่นั่นเอง. นี่มันเป็นสิ่งที่จะต้องนำมาคิด.

ถ้าเอาเรื่องนิพพานมาพูด ไอ้คนพูดนั้นมันก็จำมาพูด มันไม่เคยบรรลุนิพพาน ไม่เคยรู้เรื่องนิพพาน มันก็จำเอามาพูด. มันจะหลอกยิ่งกว่าเต่าเสียอีก กระมัง; เพราะเต่ามันยังรู้จักเรื่องบก มันเอาไปเล่าให้ปลาฟัง นั่นมันรู้ของจริงมันไปพูด. แต่ที่เดียวกันนี้ ที่เทศน์ที่สอนกันเรื่องนิพพานนะ มันจะยิ่งกว่าเต่านะ, คือมันไม่เคยรู้เรื่องนิพพานด้วยตนเอง มันว่าเอาตามที่ได้ยินได้ฟังมา บอกต่อ ๆ กันมา. แล้วก็สมยอมกันทั้งนั้นแหละ ทั้งผู้บอกผู้สอนอะไร ว่าอีกหมื่นชาติ - นิพพานนี่อีกหมื่นชาติ : ผู้สอนก็บอกว่า อีกหมื่นชาติจึงจะได้นิพพาน, ผู้ฟังก็ยอมว่าอีกหมื่นชาติจึงจะได้นิพพาน. มันก็เลยค้างเติ่งไว้หมื่นชาติ หมื่นชาติ; เป็นอันว่า ไม่ต้องรู้เรื่องนิพพาน.

ข้อนี้ขอให้เข้าใจคำว่า นิพพาน นิพพาน ให้ถูกต้อง มันแปลว่าเย็น – มันเย็นลงมันเย็นลงจนกระทั่งมันเย็นถึงที่สุด ไม่อาจจะร้อนได้อีกต่อไป. ร้อนมันก็เหลือทนแหละ; แต่ถ้าว่าเย็นลงพอสมควร มันก็พอจะทนได้ เรียกว่าเย็นออกเย็นใจอยู่ในโลกนี้. มันไม่ใช่เย็นถึงที่สุดหรอก แต่มันก็เย็นระดับหนึ่งแหละ เย็นออกเย็นใจ เป็นที่นิยมกันทั้งนั้น : หมดปัญหา หมดห้วง หมดกังวล หมดกลัว หมดกลัวเรื่องปากเรื่องท้อง เรื่องไม่มีอะไรจะกิน เรื่องอะไรต่าง ๆ เหล่านี้มัน หมดไป มีความรำรวยพอสมควร มีเกียรติยศชื่อเสียงพอสมควร มีอำนาจวาสนามีอะไรพอสมควร; มันก็เย็นได้ในระดับหนึ่ง.

ลองคิดว่า แม้เย็น เย็นชนิดอยู่ในโลกนี้ ไม่ต้องไปนิพพานสมบุรณ์ เย็นอยู่ในโลกนี้ มันควรจะเป็นอย่างไร? มันควรจะได้ไหม? เพื่อไม่ให้เสียชาติเกิด. มันควรได้เพื่อไม่ให้เสียชาติเกิด; ถ้าไม่อย่างนั้น มันก็ไม่ว่า อะไรควรไม่ควร, ถึงกับไม่ว่าเกิดมาทำไม เกิดมาทำไม มันก็ไม่ว่า, มันก็เลยไม่ว่า ใจความเย็นนี้ ควรจะได้, ชีวิตเย็น เย็นออกเย็นใจนี้ ควรจะได้ มันก็ไม่ว่า. ถ้าพูดว่า ต้องได้ ต้องได้ มันก็ยังไม่เอาหนักขึ้น; แต่มันต้องได้นะ มันต้องได้นะ, มิฉะนั้น มันจะเสมอกับสัตว์เดรัจฉานซึ่งมันไม่ต้องได้ และมันก็ไม่รู้เรื่องนี้, มันจะเสมอกับสัตว์. หรือ บางทีมันจะต่ำกว่าสัตว์นั้น มันจะเดือดร้อน เพราะว่าเหตุให้เดือดร้อนกับคนนี่มันมากกว่าสัตว์มากนัก, คนจึงต้องมีความรู้มีการปฏิบัติต่อสู้ต่อต้านมากกว่าสัตว์ มันจึงจะมีความสุขพอสมควร. สัตว์นะมันไม่มีอะไรบวกรวน ไม่มีปัญหาอะไรบวกรวนมากเหมือนคนนะ เพราะมันคิดไม่เป็นนั่น

แหละ มันคืนรน อะไรไม่เป็น, มันเท่าแต่กิน – นอน กิน – นอน. **เดี๋ยวนี้มันเป็นสิ่งที่ต้องได้ เพื่อไม่ลงไปเสมอกับสัตว์ หรือต่ำกว่าสัตว์.**

แล้วมันมีความหวังว่าต้องได้แน่ **ขอให้มีความหวังว่าต้องได้แน่ ๆ**; เพราะธรรมชาติสร้างมาดีแล้ว ธรรมชาติสร้างมาดีแล้ว ธรรมชาติสร้างมาอย่างเพียงพอ สำหรับให้เรา รู้จักคิดนึกเข้าใจเรื่องนิพพาน แล้วสามารถที่จะปฏิบัติ – ปฏิบัติตามระบบคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าท่านค้นพบ; ปฏิบัติสมควรถูกต้องแล้ว มันได้แน่ มันได้แน่ มันหวังที่จะได้แน่.

แล้วมันยังนำประหลาดอีกอย่างหนึ่งว่า **มันรออยู่ข้างหน้านะ** : นิพพานนะ มันรออยู่ข้างหน้าอย่างแน่นอน; เอาสิ ให้เรานี้คืนรนไปสิ คืนรนไปสิ ยังไม่ได้ก็คืนรนไปสิ; เอายังไม่ได้ก็รอ และคืนรนไปสิ ก็หมื่นชาติแสนชาติ; แล้วในที่สุดมันไม่มีทางไปไหนดอก **จุดจบมันไม่มีทางที่ไหนที่อื่นที่ไหนได้** นอกจากหยุดเย็น เพราะหมดตัวตน **ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนนั้น**. ให้มันทนทุกข์ทรมานไปสิบชาติ ร้อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติ แสนชาติ ก็กัปปี้ ก็... ในที่สุดมันก็ต้องไปจบที่นิพพาน มันรอดก็อยู่ข้างหน้า ไม่หนีไปไหน แล้วก็ไม่มีทางที่จะหนีไปไหน. เอ้า, ยังไม่จุดจบก็ไปสิ ก็เวียนว่ายไปสิ เวียนว่ายไป เวียนว่ายไป. ถ้ามันจบ มันต้องจบที่นี้ มันต้องจบที่นิพพาน **ที่ถอนตัวตนเสียได้ ไม่ยึดมั่นถือตัวตน**. เรียกว่านิพพานมันดักรออยู่ข้างหน้า อย่างไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงพ้นได้นี่; เพราะฉะนั้น **ขอให้มีความหวังถึงอย่างนี้.**

เดี๋ยวนี้ ถ้าวางใจจริง ก็ศึกษาให้เข้าใจ จนถอนความยึดถือว่าตัวตนเสียได้, มันก็มีนิพพานที่นี่และเดี๋ยวนี้; อย่างน้อยก็ ขอให้ได้นิพพานตัวอย่างนิพพานขิมลอง. เมื่อใดกิเลสไม่รบกวนจิตใจ เรามีความเย็นความสบาย; นั่นแหละตัวอย่างนิพพานขิมลอง. ไม่เกิดราคะ โทสะ โมหะเมื่อใด มันก็เป็นตัวอย่างนิพพานขิมลอง; คือว่าง คือว่าง ไม่มีปัญหา หยุค เย็น สงบ – นิพพานตัวอย่างนิพพานขิมลอง.

แล้วเราควรจะถามตัวเองว่า เราเป็นเวไนยสัตว์หรือเปล่า? คำนี้บางคนจะยังไม่เข้าใจ “เวไนยสัตว์”; เวไนยะ คือไม่โง่เกินไปนั่นแหละ, ไม่เป็นคนอากัฏ คือโง่เกินไป พิจารณาเกินไป มันก็เป็นเวไนยะ คือสามารถที่จะบรรลุมรรคผลได้. ถ้าเราจะจัดตัวเองว่า เป็นเวไนยะ – เวไนยสัตว์ที่พระพุทธเจ้าโปรดได้, เราก็ต้องมีความหวังแหละที่จะรู้เรื่องนี้ ที่จะปฏิบัติเรื่องนี้ได้ ไม่เหลือวิสัยของเรา. ถ้าเราไม่เป็นเวไนยสัตว์ ก็หมายความว่า หมด ๆ ๆ – หมดคำ หมดความหมาย; แล้วเราก็ไม่ต้องการ. เรายังต้องการจะบรรลุถึงธรรมะที่ควรจะบรรลุ มีหวังอยู่อย่างนี้, ก็เรียกว่ายังเป็นเวไนยสัตว์อยู่. เราจะให้ จะตีราคาตัวเราสักเท่าไร? ถ้าไม่ตีราคาเป็นเวไนยสัตว์ก็ตามใจ มันก็เลิกกัน มันก็ไม่ต้องพูดกัน.

เราจะต้องรู้ว่า เรามีชีวิตชนิดที่ธรรมชาติมันให้มาอย่างเหมาะสมที่จะเป็นเวไนยสัตว์; เพราะมันสูงขึ้นมาจากสัตว์เดรัจฉานมาเป็นมนุษย์ แล้วก็ป็นมนุษย์ที่นานนักหนาแล้ว ที่ได้รับคำสั่งสอนสืบต่อ ๆ กันมา มันก็ควรจะอยู่ในขั้นที่เป็นเวไนยสัตว์ได้.

พัฒนาชีวิตเพื่อได้ชีวิตโหวหารตามแบบพระพุทธเจ้า

มีคำที่ควรจะกำหนดไว้อีกคำหนึ่ง ซึ่งก็เคยพูดมาแล้วเหมือนกัน ก็เอามาพูดอีกเพื่อกันลืมว่า **ชีวิตโหวหาร, ชีวิตโหวาระ** แปลว่า **การลงทุนค้าด้วยชีวิต**. โหวาระ หรือโหวหารนี้ ตัวหนังสือแปลว่าลงทุนเพื่อหากำไร การลงทุนเพื่อจะได้กำไร เขาเรียกว่าโหวหาร แต่ว่าภาษาไทยนี้ไม่ค่อยจะหมายความถึงอย่างนั้น เขาเป็นเพียงโหวหารพูด โหวหารกล้า โหวหารพูดเท่านั้น. แต่ที่จริงคำนี้ ภาษาบาลีนั้น เขาหมายถึง **การลงทุนเพื่อจะได้กำไรกลับมา** : **รูปียส์โหวหาร** – การลงทุนค้าด้วยรูปียะนะเป็นนิสัคคียปาจิตติย, ในปาฏิโมกข์ก็มีอยู่คำ – **รูปียส์โหวหาร** – มีการกระทำการค้าด้วยรูปียะ คือเงินตรา, ภิกษุนั้นก็เป็นิสัคคียปาจิตติย. โหวาระ แปลว่าลงทุนค้า. **ไอ้ชีวิตนี้ธรรมชาติให้มา เพื่อชีวิตโหวหาร – ลงทุนค้าด้วยชีวิต** นั่นเอง; **ให้ใช้ชีวิตนั้นแหละเป็นการลงทุน เพื่อให้ได้กำไรกลับมาสูงกว่าเดิม.** คือพอเราเกิดมาเป็นคน แล้วก็ศึกษา ก็เล่าเรียน ก็รอบรู้ ก็ทำให้มันได้ผลเป็นนี้ – เป็นเรื่องเย็น เป็นเรื่องมรรค ผล นิพพาน; อย่างน้อยก็เป็นชีวิตเย็น ชีวิตเย็น. ยังไม่ถึงระดับขั้นมรรค ผล นิพพาน ก็ยังเป็นชีวิตเย็น – นิพพุติ นิพพุติ นิพพุติ อย่างที่พูดมาแล้ว; ให้มันได้ชีวิตเย็น ก็ยังได้กำไร ได้กำไร : **ชีวิตนี้ลงทุนค้าแล้วก็ได้กำไร.**

ก่อนพระพุทธเจ้า : มีเรื่องเล่าไว้ในพระบาลีว่า, พอจะรวบรวมความได้ว่า, เขาถือว่ากล่าวว่ามีเงินมีทรัพย์สมบัติพอตัว มีวัว ควาย ไร่ นา มีอะไรสบายไปหมด ไม่ต้องเป็นทุกข์; นั่นก็เรียกว่า **สมุจเฉทโหวหาร, ชีวิตสมุจเฉทโหวหาร**

– **จบการลงทุนค้าด้วยชีวิต.** มีคำบรรยายว่า ไล่เครื่องนุ่งห่มขาว สวมรองเท้าขาว กั้นร่มขาว ไปเดินอยู่ตามทุ่งหญ้าริมลำธารสบายใจ, หรือไปเที่ยวคุยตามวัดตามวา ไม่ต้องทำอะไร เป็นอย่างนั้นอยู่ได้จนตลอดชีวิต ก็เรียกว่าจบการค้าด้วยชีวิตเหมือนกัน. มีคนทำได้อย่างนั้น แล้วก็เกิดพบกันกับพระพุทธเจ้า เขาก็อวดพระพุทธเจ้าว่า ข้าพเจ้าเสร็จชีวิตโหวงแล้ว; พระพุทธเจ้าว่า ไหนว่ามาคูสิ, เสร็จอย่างไร ? ไอ้คนนี้ก็เล่าอย่างนั้นแหละ : เงินพอแล้ว ไร่นาทรัพย์สมบัติพอแล้ว ลูกหลานรับช่วงการทำงานไปหมดแล้ว, เดียวนี้สบายคูสิ สวมชุดขาวมาเดินอยู่ริมป่าละเมาะนี้. พระพุทธเจ้าว่า นั่นไม่ใช่ชีวิตโหวงอย่างของเรา. ข้อนี้ก็รู้ไว้ด้วยนะ เป็นหลักอันหนึ่งว่า พระพุทธเจ้า ไม่ขัดคอใครนะ, แต่ลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้านี้มันชอบขัดคอกันเหลือเกิน; พระพุทธเจ้าจะไม่ขัดคอใคร, ถ้าเป็นพระพุทธเจ้านะ : เราตถาคตจะไม่กล่าวคำขัดแย้งกับผู้ใด – ใคร ในโลก, ในเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์. จะไม่กล่าวขัดคอใครนั่นแหละ เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าท่านถืออย่างยิ่ง; มากมายมหาศาลทุกเรื่องทุกอย่างไม่ขัดคอใคร; พร้อมกับบอกว่า ในอริยวินัยนี้ชีวิตโหวง เป็นอย่างนี้ ๆ; คือตรัสเรื่องมัชฌิมาปฏิปทา เรื่องสัมมัตตะสิบ; กำจัดกิเลสได้นะ กำจัดกิเลสได้ นั่นแหละจึงจะเรียกว่า จบการค้าแห่งชีวิต; เดียวนี้เป็นอย่างโน้นแล้ว เป็นอย่างที่เป็นแล้วนี้ ถ้าหลานตายร้องไห้ไหม ? นี่ก็ร้องไห้, ถ้าอะไร... ถ้าทรัพย์สมบัติที่ซ่อนไว้ ฟังซ่อนไว้หายไป ขุดไม่พบจะเดือดร้อนไหม ? ก็เดือดร้อน. ไม่ได้ ไม่ได้, อย่างนี้จะเรียกว่า จบการค้าแห่งชีวิตไม่ได้ มันได้แต่เรื่องทางวัตถุเล็ก ๆ น้อย ๆ, ในเรื่องทางจิตใจมันยังไม่ได้. พราหมณ์คน นี้ ก็เลยตั้งใจศึกษาธรรมะกับพระพุทธเจ้าเสียใหม่.

ชีวิตจะได้อะไรเป็นสิ่งสูงสุด ? มนุษย์เคยคิด คิด ๆ ๆ กันมาหลายยุคหลายสมัย ตั้งแต่แรกเริ่มเดิมทีมาคิดอย่างนี้; ต่อมาพระพุทธเจ้าท่านเลื่อนขึ้นไปอย่างนั้น – เลื่อนขึ้นไปจนสูงสุดว่า **ชีวิตมันต้องได้สูงสุดคือที่โลกุตระ อยู่เหนือกิเลสและความทุกข์ โดยประการทั้งปวง.**

ถ้าเราจะเอาเรื่องของพระพุทธเจ้ามาเป็นหลักศึกษากันง่าย ๆ ก็ต้องเอาเรื่อง **ปรมาสูตรสุญญา** มาพูดกัน; คำนี้ก็สำคัญที่สุด, อาตมาก็เคยเอามาพูดบ้างแล้ว หรือหลายหนแล้ว แต่จะอยู่ในความจำของใครหรือไม่เท่านั้นแหละ. **ปรมาสูตรสุญญา, ปรมาสูตรสุญญา – สุญญาอย่างยิ่งที่ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า;** เพราะว่ามันมีสุญญา – ความว่างนะหลาย ๆ แบบ, ถ้ามันถึงสูงสุดไม่มีอะไรยิ่งไปกว่านั้นแล้ว ก็ต้องเรียกว่าปรมาสูตรสุญญา; มันมีได้แต่พระอรหันต์ แต่มันจะต้องเป็นพระอรหันต์ที่คล่องแคล่ว หรือเก่งด้วย – ว่าง ว่างอย่างยิ่ง ไม่มีว่างอะไรยิ่งไปกว่า.

มีคนมาทูลถามว่า พระองค์ – พระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ด้วยวิหารอะไร ? อยู่ด้วยวิหารธรรมอะไร ? พระพุทธเจ้าตอบว่า **เราอยู่ด้วยวิหารธรรมชื่อปรมาสูตรสุญญา – ว่าง ๆ** คือจิตว่างจากการกระทบกระทั่งของสิ่งใด ๆ, แม้จะมีอะไรมากระทบกระทั่ง มันก็ยังว่างอยู่นั่นเอง, มันว่างไม่ได้นี้, ทำอย่างไร ๆ มันว่างไม่ได้นี้. นั่นแหละ, ถ้าเราโง่ เราเรียนอะไรได้ไม่มาก เราจำอะไรได้ไม่มาก ศึกษา

ยุ่งยากไม่ได้, ก็ง่าย ๆ อย่างนี้ว่า “ไอ้จิตที่มันคงที่ ไม่มีอะไรมากระทบแล้ว เปลี่ยนแปลงหวั่นไหว นั่นแหละปรมาณูตรสัจธรรม”.

พระพุทธเจ้ายกตัวอย่างในคราวนั้นว่า แม้พระราชามหากษัตริย์จะยกพล บริวารเท่ากองทัพมาเฝ้าเหมือนอย่างที่เคย : มาถามปัญหาบ้างอะไรบ้าง; ก็จิตอยู่ อย่างนั้นแหละ จิตอยู่อย่างนั้นแหละ : ไม่กระดุกกระดิก ไม่ตื่นตื่นไป เพราะว่า ไอ้กองทัพพระราชามาเฝ้า. หรือว่ากองทัพพวกพราหมณ์มหาศาล คฤหบดีมหาศาล เศรษฐี, มากันเป็นฝูง ๆ; จิตมันก็อยู่อย่างนั้น. หรือให้พวกเดียรถีย์อื่น ลัทธิอื่น ที่เป็นข้าศึกยกกองมาเพื่อจะถามปัญหา เพื่อจะได้ปัญหา เพื่อจะยกวาตะให้พ่ายแพ้ นี้; ก็อย่างนั้นแหละ ก็อยู่อย่างนั้นแหละ. ไม่ว่าอะไรจะเข้ามานี้ จิตมันก็อยู่อย่าง นั้น ก็มันปรุงแต่งไม่ได้นี่ เพราะมันว่างจากตัวกู; “เพราะมันว่างจากตัวกู” ฟัง ให้ดี. ถ้ามันมีตัวกูมันก็หวั่นไหวสิ, พระราชามหาศาล มาจะทำให้เกียรติยศแก่ตัวกู มันก็หวั่นไหว; พวกพราหมณ์คฤหบดีมาก็หวั่นไหว, พวกเดียรถีย์มาได้ปัญหา เอ้า ก็หวั่นไหว, อะไรก็หวั่นไหว. อย่างนี้ไม่ว่าง ไม่ว่างอย่างยิ่ง เพราะว่ามันมี ตัวตนที่คอยหวั่นไหวไปตามไอ้สิ่งที่เข้ามากระทบ.

เหมือนอย่างที่ว่า ยกตัวอย่างพวกเราสมัยนี้ เพียงแต่บรูษไปรษณีย์ถือจดหมายเดินเข้ามาส่งในบ้าน มันก็หวั่นไหวแล้ว, ไม่รู้ว่าในจดหมายนั้นจะดีร้ายอย่างไร ก็หวั่นไหวแล้ว, เพียงเท่านี้มันก็หวั่นเสียแล้ว. ถ้านายกรัฐมนตรีหรือพระเจ้าแผ่นดินเสด็จมาบ้านเรา, ว่าอย่างไร? มันก็หวั่นไหว หรือฝูงชนจนจะเป็นบ้าด้วยซ้ำ ถ้าโจรขโมย ทรัพย์เข้ามในบ้านเรา เรารู้สึกอย่างไร? มันก็หวั่นไหว จะเป็นบ้าอยู่แล้ว. อย่างนี้เรียกว่า มันหวั่นไหว มันไม่ว่าง; ถ้ามันว่าง

มันไม่หวั่นไหวโดยประการทั้งปวง นั้นจะเหมือนพระพุทธเจ้า – มีปรมาตฺตร-
 สุธัญญา. นี่ลองคิดดูเถอะว่า ชีวิตมันเป็นไปได้มากถึงอย่างนี้ละ; ชีวิตนี้มัน
 พัฒนาให้สูง ให้พิเศษได้ถึงอย่างนี้ – ไม่มีอะไรหวั่นไหว.

จะถูกตลอดเตอรั้งาวัดที่ ๑ ก็ไม่มีอะไรกระดุกกระดิก หวั่นไหวอะไร,
 จะไม่ถูก ก็ไม่หวั่นไหว; คือไม่หวั่นไหวก็แล้วกัน. ถ้ามันเป็นเรื่องที่ต้องแก้ไข ก็
 แก้ไขไปสิ, ความเจ็บไข้มาก็ไม่ต้องหวั่นไหวก็รักษาไปสิ, ถ้าหายก็ไม่หวั่นไหว,
 ตายก็ไม่หวั่นไหว; ความเจ็บไข้มาไม่ต้องหวั่นไหว ไม่ต้องกลัว ไม่ต้องเป็นทุกข์.
 เดียวนี้คนเราพออะไรมันมีวิเวกมาในทางที่จะเสื่อมเสีย สูญเสียอะไร, มัน
 หวั่นไหวเสียแล้ว, เรื่องมานิดเดียวหวั่นไหวได้มากจนกระเทือนไปทั้งชีวิตจิตใจ;
 นั่นแหละคือมันหวั่นไหว. มันเพียงแต่ว่าโทษเลขมา นี่มันก็หวั่นไหวว่านี่ ไม่รู้ว่า
 ข้าวตายหรือข้าวดี ข้าวร้ายอย่างไร, มันก็หวั่นไหว.

นึกถึงพระพุทธเจ้าไว้เถิดมันง่าย มันง่าย – วางถึงที่สุดไม่หวั่นไหว.
 เดียวนี้พอมีอะไรสักหน่อย มันก็หวั่นไหว ไปในทางจะตาย จะตาย, หรือแม้ว่าที่
 มันเป็นเรื่องได้ มันก็หวั่นไหวว่าจะไม่ได้, แม้เงินทองที่มันมีอยู่ มันก็หวั่นไหวว่า
 จะสูญหายไป, ที่ยังไม่ได้ มันก็หวั่นไหวว่าทำไมไม่ได้ ทำไมไม่มาเร็ว ๆ; มันอยู่
 ด้วยความหวั่นไหวไม่มีวาง เพราะปัจจัยปรุงแต่งให้ตัวตน ๆ หวั่นไหว ตัวตนที่มี
 อยู่มันหวั่นไหว. การที่จะไม่หวั่นไหวก็เพราะเอาตัวตนออกไปเสียให้ได้.

พูดกันมานักหนาแล้วว่า ใจ้ความรู้สึกว่าตัวตนนั้น เป็นสัญชาตญาณ มี
 อยู่ในชีวิตเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์; อันนั้นแหละเป็นตัวเหตุให้หวั่นไหว มีตัวตน

ตัวตน ๆ เรื่อยมา ๆ ก็ห้วนไหวเรื่อยมา จนแก่จนเต่าแล้วก็มี ความทุกข์ติดตามมาตลอดเวลา. จนกว่าจะรู้ว่า เออ ไอนี้ไม่ไหว ไอนี้ใช้ไม่ได้ ไอนี้เป็นตัวทุกข์ เป็นมูลเหตุแห่งความทุกข์ เป็นรากฐานแห่งความทุกข์ ต้องเอาออก ต้องเอาออก; พิจารณาเห็นโทษของมันจนเกลียดมัน จนไม่ยอมให้มันอยู่ จนจะจับไล่มันออกไป ไม่ให้มีความรู้สึกว่ามันเกิดขึ้นมาได้. ทำอานาปานสติภาวนาให้เต็มขั้น ให้เต็มรูปแบบ ๑๖ ขั้นเถอะ มันจับไล่ตัวตนไปได้จากความรู้สึกในชีวิต ไม่มีความหมายแห่งตัวตนอยู่ในชีวิต มันก็ไม่ห้วนไหวต่อสิ่งใดหมด เพราะว่ามันไม่มีอะไรจะห้วนไหวนี่; สิ่งที่จะห้วนไหวคือตัวตน หรือความรู้สึกว่าตัวตนนั้นแหละมันห้วนไหว หรือมันจะต้องห้วนไหว; ถ้าไม่มีไอนี้ตัวตนมันก็ไม่มีทางจะห้วนไหว. นี่ชีวิตเป็นไอนี้มากถึงอย่างนี้ เป็นไอนี้มากถึงอย่างนี้; เราจะได้ กัณโหม? เราควรจะได้ กัณโหม? เราต้องได้ กัณโหม? เรามีหวังว่าจะได้ ไหม? ขอให้ช่วยนำไปคิดดู.

วัตถุประสงค์มุ่งหมายของการบรรยายในวันนี้ ก็คือหัวข้อว่า “เราจะได้อะไรจากการพัฒนาชีวิต” – จะได้อะไร ควรได้อะไร ต้องได้อะไร มีหวังว่าจะได้อะไรจากชีวิต. ถ้าฟังถูกก็คงจะได้ความรู้เพิ่มขึ้น, ถ้าฟังไม่ถูกก็จะว่าพูดเพ้อเจ้อพูดเรื่องเดียวไม่รู้จักจบ พูดเรื่องเดียวไม่รู้จักจบ; แต่ที่จริงไม่ได้พูดเรื่องเดียวอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ, พูดติดต่อกันไป ติดต่อกันไปตามลำดับ เพื่อให้มันรู้เรื่องเหล่านี้ โดยเฉพาะเรื่องชีวิตนี้ให้มันครบถ้วน เพราะมันมีชีวิตขึ้นมาแล้ว เพราะมันมีชีวิตอยู่แล้ว แล้วมันมี – กำลังมีปัญหาอยู่ในชีวิตนั้นแล้ว เราก็ต้องพูดเรื่องนี้แหละ ที่จะสลัดไอนี้ปัญหาหรือความทุกข์ เข้าศึกศัตรูของชีวิตนี้ออกไป, แล้วก็จะเริ่มได้ชีวิต

เย็น เย็น ๆ ๆ ๆ เย็นน้อย ๆ เย็นอย่างโลก ๆ, แล้วสูงขึ้นไป จนเย็นอย่างโลกุตระได้สักวันหนึ่ง.

เรามีชีวิตอย่างสัตตชาติญาณตามธรรมชาติ มันไม่ร้อนเท่าไรนะ, แต่พอเราโตขึ้นมา มีกิเลส ยิ่งโตขึ้นมายิ่งมีกิเลส ยิ่งโตขึ้นมายิ่งมีกิเลส มันยิ่งร้อน ๆ ๆ; แล้วทำอย่างไรมันจึงจะกลับตรงกันข้าม กลายเป็นเย็น ๆ ๆ เย็นลง ๆ. ชีวิตนี้มันมีตามธรรมชาติ ตามสัตตชาติญาณทั่วไปเหมือนสัตว์นะ มันก็ไม่ร้อนไม่เย็นอะไรนัก; แต่แล้วเรามาโยงเพิ่มกิเลสขึ้นตามอายุ ตั้งแต่คลอดออกมาจากท้องมารดาสัมผัสสัมผัสสัมผัส มีอวิชาเพิ่มขึ้น ๆ ยึดมั่นถือมั่นเพิ่มขึ้น ๆ ก็ร้อน ๆ ๆ, ใจจุดสูงสุดเป็นหนุ่มเป็นสาว; ทีนี้ถ้าว่าใจความร้อนมันเผาผลาญเอามาก ๆ มันรู้จักคิดจักนึก มันจึงเริ่มลด เริ่มลด, ปฏิบัติในทางลด ลดความร้อนมาเป็นชีวิตเย็น เย็น ๆ ๆ ๆ กว่าเย็นถึงที่สุดเป็นพระอรหันต์.

เหลืออบดู, ทำเหมือนกับเหลืออบดูคราวเดียวหมด ตามธรรมชาติ : ชีวิตตามธรรมชาติ ไม่ได้ร้อนอะไรนักเหมือนกับสัตว์เดรัจฉานนั่นแหละ; แต่แล้วพอได้สัมผัสอารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ – ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนะ มันสร้างกิเลส มันโง่ทุกที มันโง่ทุกที มันโง่ทุกที, โลภะ โทสะ โมหะ ก็หนาขึ้น ๆ ๆ แล้วก็ร้อนกันเต็มที่ ร้อนกันเต็มที่; ตอนนี้จะไปทางไหน. ถ้าโชคดี มันได้ยินได้ฟัง เรื่องดับความร้อน มันเข้าใจเรื่องดับความร้อน, มันก็หันกลับมาระงับต้นเหตุแห่งความร้อน ลดความร้อน ลดความร้อน มันก็เย็น ๆ เย็น ๆ. **พื้นเดิมไม่ร้อนไม่เย็นอะไรนัก ตามธรรมชาติ;** แล้วก็ร้อน ๆ จนที่มันจะร้อนได้ เพราะราคะ โทสะ โมหะ;

แล้วมันก็เบื่อ ๆ มันก็ลดลง ๆ เป็นความเย็น ๆ ๆ; ถ้าเย็นเสียได้ก่อนแต่ตายก็ดี เหมือนกัน.

เรามีปัญหาเรื่องความทุกข์ พยายามแต่จะดับทุกข์อย่างเดียว ไม่ต้องการอย่างอื่น ให้เย็นทันทีที่มีชีวิต เป็นชีวิตเย็น เป็นชีวิตที่ไม่มีตัวตน เป็นชีวิตนิรันดร ไม่มีตัวตน ไม่รู้จักดับ; เป็นชีวิตตามธรรมชาติ มันก็เป็นไปตามธรรมชาติ, ไม่มีตัวตนก็แล้วกัน. เมื่อร่างกายมันดับไป ใจจิตความคิดมันก็ดับไป มันก็เลิกกัน เราไม่มีความทุกข์ อย่าไปหวังอะไรให้มันเป็นปัญหาเพิ่ม; **เดี๋ยวนี้ไม่มีความทุกข์ เป็นดีที่สุด; จะได้รับประโยชน์ที่สูงที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ – เย็นที่สุด ว่างที่สุด เป็นอิสระที่สุด.**

ขอให้ทุกคนศึกษาเรื่องชีวิต โดยนับตั้งแต่กล่าวมา และจะได้กล่าวต่อไปอีกบ้าง; จะได้รู้จักดำเนินชีวิตเหมือนกับลงทุนค้า, ลงทุนค้าด้วยชีวิต ให้ได้กำไรมากที่สุดเท่าที่ชีวิตมันมีค่า หรือมันมีราคา.

แม้ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ขอให้ได้เย็น ๆ ให้มากที่สุดเท่าที่มันจะเย็นได้, มีความสงบเย็น เย็นกายเย็นใจ เย็นอกเย็นใจ เย็น, ไม่ร้อนก็แล้วกันแหละ. ถึงมันจะมีร้อน ซ่อนอยู่ลึก ๆ ก็ยังไม่เป็นไร; แต่เดี๋ยวนี้เอาไอ้ที่มันร้อนมาก ๆ ออกไปเสียก่อน; อย่างน้อยก็เรียกว่าได้มาครั้งหนึ่งแล้ว ได้กำไรมาครั้งหนึ่งแล้ว.

ให้ได้ชีวิตชั้นสูงสุด ในที่สุด, คือไม่มีตัวกู; เหมือนกับว่าลึ้มละลายไปอีกครั้ง – ไม่มีตัวกู ชีวิตที่ไม่มีตัวกู, นั่นแหละเป็นชีวิตสูงสุด. การพัฒนาชีวิต

จะได้สิ่งนี้จากชีวิต; คือชีวิตที่เป็นอมตะ ชีวิตนิรันดร ชีวิตที่ไม่รู้จักทุกข์ ชีวิตที่ว่าง ว่าง ว่างเหลือประมาณ จากการปรุงแต่ง.

ขอให้สนใจจัดการกับมันเถิด. จะปล่อยไปตามบุญตามกรรม มันก็ไม่ได้อะไรดอก มันไม่ได้อะไร, มันก็ได้ยุ่งยากลำบากไปตามเรื่องของมัน ปล่อยไปตามบุญตามกรรม; แต่ให้มันอยู่ในการควบคุม ดำรง หรือดำเนินให้ถูกต้องเถอะ มันจะเย็นลง ๆ, คือมันปล่อยตัวตนออกไปได้เท่าไร มันก็เย็นลงเท่านั้น.

การพัฒนาชีวิต ก็คือการศึกษาปฏิบัติธรรมะ. ปฏิบัติธรรมะได้เท่าไร มันก็พัฒนาชีวิตได้มากเท่านั้น; เรื่องก็มีเท่านั้น. จนถึงที่สุดแล้ว มันก็ไม่ต้องพัฒนา, มีพระนิพพานเป็นจุดจบ เป็นจุดจบ, และถือว่าเป็นสิ่งที่หวังว่าจะได้ หวังว่าจะได้ เพราะธรรมชาติมันจัดมาให้ดีแล้ว ธรรมชาติจัดมาให้เพียงพอที่จะได้; ก็อย่าละโอกาสนี้เสีย.

การบรรยายในวันนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว คือการบรรยายโดยหัวข้อว่า “เราจะได้อะไรจากการพัฒนาชีวิต”. ถ้ามีความสนใจมากพอแล้ว ก็จะได้พูด เรื่องวิธีการพัฒนา นั้นนะ ให้มันชัดเจน ให้มันละเอียด ให้สมบูรณ์ต่อไป ในโอกาสข้างหน้า; วันนี้ขอยุติการบรรยาย เพราะสมควรแก่เวลา เพราะมันรู้สึกเหนื่อยแล้ว.

ขอยุติการบรรยาย เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระ
ธรรมคณสาชยาย ส่งเสริมกำลังใจ ในการปฏิบัติธรรมะให้สำเร็จยิ่ง ๆ ขึ้นไป, สืบ
ต่อไปในกาลบัดนี้.

ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต

- ๗ -

๗ มีนาคม ๒๕๓๐

ชีวิตพื้นฐานกับชีวิตสุดยอด

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๗ ในวันนี้, อาตมาก็ยังบรรยายในชุด **ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต** อยู่นั่นเอง; ท่านบางคนอาจจะรู้สึกว่าเป็นการจู้จี้พิไร ไม่รู้จบ อยู่แต่ในเรื่องเดียวกัน. ความจริงมันก็จะเป็นอย่างนั้น หรือจะรู้สึกอย่างนั้น แก่บุคคลบางคน; แต่จงไม่เป็นแก่ทุกคน. ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่า เราได้พูดมาตามลำดับ ในแง่มุมต่าง ๆ กัน; ดังนั้นจะมีหัวข้อย่อย เฉพาะสำหรับการบรรยายในครั้งนี้ว่า **ชีวิตพื้นฐานกับชีวิตสุดยอด.**

ความต่างระหว่างชีวิตแบบบุญชนกับชีวิตอหัง

ท่านทั้งหลายจะต้องสังเกตดูให้ดี ๆ ว่า เรากำลังจะพูดอะไร พูดอย่างไร; ในครั้งที่แล้ว ๆ มามันก็ได้พูดโดยรายละเอียด ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานก็มีเป็นหลักชั้นยอดชั้นสูงสุดก็มี ตามเรื่องว่ามันจะกล่าวอย่างไร; ส่วนในครั้งนี้จะได้แยกให้เห็น ให้ชัด ให้สะดวก ให้ง่าย ในการที่จะดำเนินชีวิตทั้ง ๒ แบบ, ขอให้ตั้งใจฟังให้ดี ให้สำเร็จประโยชน์. มันเป็นเรื่องสำคัญ หรือมันเป็นเรื่องทั้งหมดของทุกเรื่อง.

เรื่องของชีวิตนะ มันเป็นเรื่องทั้งหมดของทุกเรื่อง : จะเป็นเรื่องอะไร ๆ อย่างไร เท่าไร มันก็รวมอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าชีวิตทั้งนั้น; ฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่อาจจะมองดูได้มากแ่ง มากมุม แล้วก็ต้องเข้าใจกันทุกแ่งทุกมุม เพื่อมีการปฏิบัติอย่างถูกต้องครบถ้วนจริง ๆ. ในขั้นนี้เราจะดูกันว่า ชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องพัฒนาในฐานะเป็นสิ่งที่มีความสูงสุด : มันจะมีอะไรที่มีความสูงสุดไปกว่าชีวิต เพราะมันเป็นที่ตั้งแห่งทุกสิ่ง, อะไร ๆ มันก็ต้องกระทำในชีวิตหรือโดยชีวิต รับผลของการกระทำโดยชีวิต; แล้วมันเป็นสิ่งที่ต้องพัฒนา คือมันไม่ได้เกิดมาเต็มครบถ้วนบริบูรณ์ ทั้งในแง่ของความรู้และการกระทำ; มันเหมือนกับต้นไม้อ่อน ๆ ที่ออกมาจากเมล็ดผลไม้ เป็นหน่อต้นไม้อ่อน ๆ โผล่ออกมาจากเมล็ดของผลไม้ มันยังไม่มีอะไรที่จะมีค่า; มันต้องพัฒนาเหมือนกับต้นไม้ที่มันออกมา

จากเมล็ดผลไม้ แล้วมันก็เติบโตจนมีประโยชน์เต็มที่ ตามความหมายของต้นไม้ชนิดนั้น.

มันต้องแยกกันหน่อย : ข้อนี้มันต้องแยกกันหน่อย คือว่า สำหรับพวกเราบุดูชนธรรมดาสามัญทั่วไป มันก็มีค่า – ชีวิตก็เป็นสิ่งที่มีค่าเหนือสิ่งทั้งปวง, อะไร ๆ มันรวมอยู่ที่ชีวิต; แต่ถ้า สำหรับพระอรหันต์นั้นนะ มันก็กลายเป็นอีกเรื่องหนึ่ง, คือมันกลายเป็นของไม่มีค่าไม่มีความหมาย. ฟังดูให้ดีว่า ถ้าเรายังเป็นคนธรรมดา ชีวิตก็เป็นของมีค่า; แต่ถ้าเกิดเป็นพระอรหันต์ขึ้นมา ชีวิตก็ไร้ค่า ไม่มีค่า ไม่มีความหมายอะไร เพราะว่าจิตใจนั้นของพระอรหันต์ มันอยู่เหนือค่า เหนือคุณค่า เหนือความมีคุณค่า เหนือความต้องการคุณค่าใด ๆ, เลยไม่มีภาระที่จะต้องพัฒนาอีกต่อไป, โดยแท้จริงก็คือ มันพัฒนาเสร็จแล้ว. ฟังดูมันก็น่าหัว มันไม่มีค่า. มันคล้าย ๆ กับว่า ย้อนต้น ย้อนต้น : เกิดมาก็ไม่มีค่าติดมา – ไม่มีค่าอะไรติดมา หรือไม่ทันจะมีค่าอะไรเลย, แล้วก็ได้มีการพัฒนาให้มีค่า; ครั้งพัฒนาไป พัฒนาไป ถึงที่สุดของการพัฒนา กลายเป็นหมดค่า หมดค่าไป. มันก็น่าหัวตรงที่ว่า พัฒนาเพื่อให้มันหมดค่า. นี่ก็เป็นสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่; ท่านทั้งหลายคิดดูให้ดี ๆ.

เมื่อยังไม่รู้จักสิ่งนั้นโดยเฉพาะ มันก็มีปัญหา; ครั้นรู้จักสิ่งนั้นโดยเฉพาะแล้ว มันก็หมดปัญหา. เหมือนกับว่า มีความอยากในสิ่งใด มันก็มีค่า; พอได้มาแล้วมันก็เริ่มไม่มีค่า จนกระทั่งว่าไม่สนใจไม่ใยดี ไม่มีความหมายอะไรอีกต่อไป. นี่มันก็เป็นเรื่องธรรมดา ๆ. ให้เข้าใจไว้ว่า ใ้ชีวิตมันก็แบบนั้นแหละ : แม้ว่าจะไม่มีตัวมีตนเป็นผู้เป็นบุคคล เป็นอะไร มันก็รู้สึกคิดนึกได้ตามแบบของ

จิตใจ โดยสัญชาตญาณ มันทำให้คิดนึกเป็นตัวตนขึ้นมา แล้วก็อยากจะให้ดีที่สุด; ครั้นดีที่สุดแล้วก็รู้ว่า ไม่มีอะไร เพราะว่ามันก็ไปเป็นธรรมดา เป็นธรรมดาในระดับหนึ่ง ขึ้นมาถึงระดับนี้ คือจิตนั่นเอง มันเปลี่ยน เป็นเปลี่ยนระดับ เปลี่ยนระดับ, ใจสิ่งที่มันต้องการมันก็เปลี่ยนระดับ เปลี่ยนระดับ.

เห็นได้ : ลูกเด็ก ๆ เขาก็ต้องการอะไรอย่างยิ่งแหละ อย่างสุดสวาท ขาดใจ; พอครั้นมันเปลี่ยนวัย เปลี่ยนอายุขึ้นไปถึงระดับอื่น, สิ่งนั้นมันก็ไม่มี ความหมายอะไร ไม่มีความต้องการ ไม่มีความอะไรอีกแล้ว มันก็เปลี่ยนไป เปลี่ยนไป, จนกระทั่งถึงที่สุดจริง ๆ มันก็ไม่ต้องการอะไร เพราะไม่มีอะไรที่น่า ต้องการ. แต่ตามธรรมดามันเป็นเช่นนั้นไม่ได้; เพราะหัวใจความรู้มันไม่เจริญ มากถึงอย่างนั้น มันก็ตายเสียก่อน, มันก็ตายไปด้วยความต้องการอย่างใดอย่าง หนึ่ง การาคาซังอยู่. นี่ มันไม่ได้พัฒนาไปจนถึงที่สุด.

แต่พระอรหันต์นั้นะไม่เป็นเช่นนั้น : ไม่ทันจะตายก็รู้ว่า เอ้า, เช่น นั้นเอง เช่นนั้นเอง; หมุนไปทางไหนก็ล้วนแต่เช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง; ไม่ ต้องการอะไร มันหยุดต้องการอะไรเสียได้ ก่อนแต่ที่จะตายแหละ ก่อนที่จะดับ จันท์.

นี่เราพิจารณากันในข้อนี้บ้าง เรียกว่าจะรู้จักชีวิตครบถ้วน หรือสิ้นเชิง; พอที่จะแบ่งชีวิตออกไปได้เป็น ๒ ชนิดว่า **ชีวิตโดยพื้นฐาน** คின்றนไปตาม กระแส กับ **ชีวิตสุดยอดไม่มีกระแส** เพราะไม่มีสิ่งที่ต้องการ มันก็หยุดกระแส เป็นชีวิตสุดยอด. แล้วก็มองเห็นได้ทันทีด้วยตัวเองว่า ใจเรานี้มันอยู่ในระดับ

ไหน เราอยู่ในระดับไหน เราควรจะทำอย่างไร; เรายังมีอะไรที่ต้องการ ต้องการ ไปเสียทุกอย่างใหม่. แม้ที่สุดแต่ต้องการนิพพาน ต้องการนิพพาน, มันก็ ต้องการนิพพานด้วยอวิชา ด้วยความไม่รู้จักชีวิต. แม้ต้องการนิพพานนะ ที่เป็นอยู่กันโดยมากก็ต้องการด้วยไม่รู้จักนิพพาน ว่าเป็นที่สุดแห่งความต้องการ เป็นชีวิตชนิดที่ถึงความไม่ต้องการ, ภาวะที่เป็นนิพพานไม่เป็นที่ตั้งแห่งความ ต้องการ, ถ้ายังมีความต้องการมันก็นิพพานไม่ได้, แม้แต่ต้องการนิพพาน : มัน อาศัยอวิชาอย่างใดอย่างหนึ่ง ยึดถือไว้ในคุณค่าของนิพพาน แล้วก็ว่าตัวเอง คิด เองเอง หมายถึงตัวเอง, ไม่อาจจะรู้ว่านิพพานนั้นเหนือค่า เหนือคุณค่า เหนือความ มีคุณค่า ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความต้องการ.

เอาละ, เป็นอันว่า สำหรับเราธรรมดา ชีวิตเป็นของมีค่า; สำหรับพระ อรหันต์ มีจิตบรรลุถึงนิพพาน ชีวิตกลายเป็นของไม่มีค่า ไม่ต้องการอะไร ไม่ ต้องการแม้แต่นิพพาน ถ้ายังต้องการจะนิพพานอยู่ ก็ยังไม่นิพพานคือยังไม่เป็น พระอรหันต์. เมื่อรู้ความเป็นเช่นนั้นเองของสิ่งทั้งปวง ไม่ต้องการอะไร, ก็เป็น ชีวิตสุดยอด ไม่มีกระแสที่จะไหลไปทางไหนอีกแล้ว.

เมื่อเรายังมีความรู้สึกเป็นตัวตน ๆ คือมีอวิชา มีอุปาทาน, ชีวิตก็ยังมีกระแสไหล – มีกระแสที่มันจะไหลไปตามความต้องการแห่งอวิชาของตัวตน; หมคอวิชา หมคตัวตน หมคความต้องการก็ไม่มีกระแสไหล ไม่มีกระแสแห่งความ ไหล. เดียวนี้มันยังมีตัวตน มีอวิชาเป็นเครื่องควบคุมอยู่ มีอุปาทานเป็นตัวตน, ก็คลานงุ่มง่าม คลานงุ่มง่ามตัวมเต็ม คลานงุ่มง่าม ๆ ไปตามประสาตัวตน ที่ยัง ประกอบอยู่ด้วยอวิชา; มันก็เกิดหน้าที่ เกิดปัญหาไปตามเรื่อง ตามสมควรแก่

กรณีในเรื่องต้นบ้าง ท่ามกลางบ้าง เบื้องปลายบ้าง. นี่มันจึงเกิดเป็นหลักให้กล่าวได้ว่า ชีวิตพื้นฐานกลานตัวมเต็ม ตัวมเต็มไป, แล้วก็มีชีวิตสุดยอด ไม่มีอาการอย่างนั้น เพราะไม่ต้องการจะไปทางไหน มันหยุดความต้องการเสียหมด.

ชีวิตแรก ก็เป็นชีวิตที่ยังหลับนะ ยังไม่มีธรรมะพื้นฐาน; ชีวิตสุดยอด มันก็ตื่นขึ้นมาแล้ว รู้แล้วตามที่เป็นจริง, มันก็ไม่มีความต้องการที่จะไปที่ไหน แต่แล้วเราก็มารเรียกกันเองว่า ไปนิพพาน บ้าง อยู่ในนิพพาน บ้าง, นี่เป็นคำพูดภาษาคน เป็นภาษาสมมติ. เมื่อคนพูดโดยที่ไม่รู้เรื่องอะไรก็พูดไปอย่างนั้น; มันก็เกิดความเข้าใจไม่ได้ ความเข้าใจไม่ได้ขึ้นในคำพูดของตัวเอง. คนธรรมดาที่พูดโดยภาษาของคนธรรมดา เช่นต้องการนิพพานเป็นต้น โดยไม่รู้ว่า นิพพานนั้นเป็นที่หยุดแห่งความต้องการ.

นิพพานนั้นไม่ต้องการ; คือ นิพพานนั้นไม่ต้องต้องการ, ถ้าต้องการ มันก็ไม่มีทางที่จะเป็นนิพพาน. นิพพานถึงได้โดยที่ไม่ต้องการจะไป; หยุดความอยากได้ อยากไป อยากอะไร แล้วมันก็เป็นนิพพานเอง. ชีวิตที่หยุดความต้องการอย่างนี้ได้; นั่นแหละคือชีวิตสุดยอด. ถ้ายังมีความต้องการก็กลานตัวมเต็ม ตัวมเต็มไป, มันก็เป็นชีวิตพื้นฐาน; ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ เกิด.

เดี๋ยวนี้มันก็มีตัวตนที่ต้องการอะไรอยู่มาก, ทั้งที่บางอย่างก็ไม่รู้ว่าจะเอาไปทำไม; คือเห่อ ๆ ตาม ๆ กันไป, เขาว่าไปนิพพานดีที่สุดใน เอ้า ก็เห่อ ๆ กันไป โดยที่ไม่รู้ว่า ให้นิพพานนั้นมันหยุดการไป หยุดความต้องการที่จะไป; เราเลยมีปัญหา มีปัญหา.

เอาละ, ทีนี้ก็จะเห็นได้ว่า มันมีชีวิตได้เป็น ๒ แบบอย่างนี้ : **ชีวิตพื้นฐาน** กลานด้ามเต็มไป, **ชีวิตสุดยอด** ก็ไม่มีการต้องการ หรือไม่มีความพยายามที่จะไปที่ไหน.

ก็มาพูดกันถึงว่า เราจะดำรงชีวิตทั้ง ๒ ขั้นตอนนี้อย่างไร; มันมีเป็น ๒ ขั้นตอนอย่างนี้ขึ้นมาแล้ว ว่า **โดยพื้นฐาน** โดยพื้นฐานทำไป ๆ; แล้วก็ **โดยขั้นสุดยอด** คือไม่มีการกระทำ ไม่มีความต้องการ เป็นชีวิตที่ไม่ต้องการอะไร, มันอยู่ได้ด้วยอะไร? นี่ก็เป็นของที่ยังจะต้องทำการศึกษา ทำการศึกษากันต่อไป : **มันไม่ต้องการอะไร แล้วมันอยู่ได้ด้วยอะไร?**

ชีวิตพื้นฐาน นี้ มันเป็นชีวิตที่ต่อสู้อยู่ในโลก เต็มไปด้วยหน้าที่; **ชีวิตสุดยอด** นั้น มันชนะโลกทั้งหมดแล้ว ไม่มีอะไรในโลก ที่จะช่วยให้ต้องการอีกแล้ว, มันเลยมรดกหน้าที่. **ชีวิตพื้นฐาน** ก็คือชีวิตที่เต็มไปด้วยหน้าที่, **ชีวิตสุดยอด** มันก็ชีวิตที่หมดหน้าที่; พิจารณากันดูให้ดี, รู้จักไว้ทั้ง ๒ อย่าง คงจะมีประโยชน์แน่.

ระบบการดำรงชีวิตพื้นฐานต้องบริหารด้วยหน้าที่ที่ถูกต้อง

ชีวิตพื้นฐาน เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาก่อน : มันต้องเป็นไปตามอำนาจของสัญญาตญาณ ซึ่งเราได้พูดกันมาอย่างชัดเจนแล้วเรื่องสัญญาตญาณ, ใน การบรรยายครั้งก่อน ๆ. สัญญาตญาณเป็นสิ่งที่อำนาจมาก บังคับควบคุมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่าชีวิต เป็นความรู้สึกที่เกิดได้เองตามที่ธรรมชาติกำหนดให้ กำหนดไว้

ก็รู้ได้ด้วยตนเอง, มีลักษณะเป็นไปในทางมีตัวตน แล้วก็ต่อสู้เพื่อตัวตน; เมื่อควบคุมไม่ได้ ก็กลายเป็นความเห็นแก่ตน แล้วก็เป็ทุกข์ในทุกด้าน : อยู่คนเดียว ก็เป็นทุกข์, ไปเกี่ยวข้องกับคนอื่นก็เป็นทุกข์, เพราะความเห็นแก่ตน.

นี่สัญชาตญาณติดมากับชีวิต แล้วก็สร้างปัญหาขึ้นมาโดยที่มันแปรไป เป็นกิเลส ไม่ค่อยจะเป็นไปในทางโพธิ หรือสติปัญญา. ตามธรรมชาติพอเกิดมา มันก็ถูกแวดล้อมด้วยสิ่งแวดล้อมนั้นแหละ ให้เด็กทารกนั้น ส่งเสริมสัญชาตญาณ แห่งความมีตัวตนยิ่งขึ้นไป ยิ่งขึ้นไป, จนเกิดความเห็นแก่ตน จนเกิดเป็นปัญหา รอบด้าน มีความทุกข์เข้ามารอบด้าน; นี่จึงจะค่อยรู้จักเจ็บปวด รู้จักว่าอันนี้ไม่ ถูกต้องแล้ว คิดหาหนทางที่จะไม่ให้เป็นกิเลส ที่จะต่อสู้ไม่ให้เป็นกิเลส ที่จะ ควบคุมตนเองนะไม่ให้เกิดกิเลส ไม่ให้เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส. แต่มันก็เป็นการ ยากลำบากเหลือประมาณแหละ ที่ตนเองจะควบคุมตนเอง จะสั่งสอนตนเอง จะรู้ ด้วยตนเองนี่มันก็ลำบาก; แต่มันก็เป็นไปได้ แล้วมันก็ได้เป็นมาแล้วอย่างนั้นจริง ๆ, คือความทุกข์นั้นแหละมันสอนให้ ขอบใจความทุกข์กันเสียบ้างสิ มันสอน อย่างไม่มีอะไรจะดีเท่า.

พอความทุกข์เกิดขึ้น เราก็ดิ้นรนต่อสู้หาทางออกไปจากความทุกข์ แล้ว มันก็ฉลาดขึ้นทุกที. มันก็น่าขันเหมือนกัน มันเกิดขึ้นมาเป็นความทุกข์สำหรับจะ สอนคนโง่ หรือจะเรียกว่าลงโทษคนโง่ก็ได้ เพราะมันโง่ เพราะมันคิดผิด มัน ทำผิด มันพูดผิด เกิดผลเป็นความทุกข์ขึ้นมา; เมื่อมันไม่อยากจะมีความทุกข์ มันก็ต้องเปลี่ยนแปลง มันต้องคิดหาหนทางที่จะไม่ทำอย่างนั้น. บางอย่างมันก็ง่าย ง่ายที่จะรู้จักแก้ไขขึ้นมาด้วยตนเอง; เช่นเด็กทารกมันไปหยิบไฟนี้ มันร้อนมันก็

วางมันทิ้ง แล้วมันก็ฉลาดขึ้นมาว่าเดี๋ยวนี้หยิบไม่ได้ของอย่างนี้ มันก็ไม่หยิบไป
อีกต่อไป, หรือว่ามันจะไปหยิบแมลงที่มีพิษต่อมือ มันก็ฉลาดด้วยตนเองว่า
อย่างนี้หยิบไม่ได้. แต่นี้เป็นเรื่องทางวัตถุ เป็นเรื่องเบื้องต้น; พอมาถึงเรื่องจิตใจ
มันละเอียดอ่อน มันไม่ค่อยจะมีตัวเป็นคุ่นเป็นก้อนให้รู้จักสังเกตศึกษา, มันจึงไม่
ค่อยรู้ว่า ถ้าทำอย่างนี้แล้วมันเกิดความทุกข์ ไม่ทำ, ถ้าคิดอย่างนี้แล้วมันก็เกิดความ
ทุกข์ แล้วก็อย่าคิด ไม่ควรจะคิด; การพูดจาก็เหมือนกัน. แต่แล้วมันก็ไม่ใช่ว่าจะ
เปล่าเสียทีเดียว คุณให้คิดเถิด : ถ้ามันไม่โง่งจนเกินไป มันก็จะรู้สึกได้เองว่า พูดอย่าง
นี้ไม่ได้ ทำอย่างนี้ไม่ได้ คิดอย่างนี้ไม่ได้ มันมีความทุกข์ เปลี่ยนเสียเถิด. ถ้าใคร
มันไม่รู้สึกเอาเสียเลย ก็เรียกว่าไม่ไหวหรอก, คนนั้นมันไม่ไหวแน่. เมื่อเป็นทุกข์
ขึ้นมาแล้ว ยังไม่รู้จักว่านี่เป็นทุกข์ ซึ่งควรจะทำเสียอย่างอื่นนี้; อย่างนี้มันก็จะ
เป็นบ้าตายแหละ.

แต่ถ้ามันเป็นเรื่องที่ยากเกินไป มันก็ต้องอาศัยคำสั่งสอนของผู้มีปัญญา
เหมือนกัน; ฉะนั้น ต้องได้ยินได้ฟังคำของพระอรียเจ้า เอาไปศึกษาเอาไป
ปฏิบัติ, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เช่นความรู้เรื่องอนัตตา อนัตตา ยากที่จะรู้จักได้ด้วย
ตนเอง. แม้ได้ยินได้ฟังจากพระอรียเจ้า ก็ยังไม่อาจจะรู้ได้อย่างนี้ไปเสียก็มี; แต่
ถึงอย่างไรก็ดี ถ้านำเอามาพูดจาวิพากษ์วิจารณ์ปริกษาหาหรือกันอยู่เสมอ ๆ มัน
ก็อาจจะรู้ได้.

พอมาถึงขั้นนี้ ขั้นละเอียดอ่อนอย่างนี้ มันมืด มันมืด; แล้วมันก็ไม่
ค่อยจะพบผู้ที่มีความรู้แตกฉานในเรื่องนี้. ที่เป็นเพื่อน เป็นมิตร เป็นสหายด้วยกัน

มันก็ไม่รู้; แล้วมันก็ยังชักจูงไปในทางไม่รู้มากขึ้นไปอีกเสียอีก คือในทางผิดพลาดนะ ที่เป็นทุกข์กันยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม.

ขอให้ลองคิดดูเถิดว่า คนเกิดขึ้นมาในโลกนี้ มันก็เหมือนกับคนที่เขาปิดตา เอาผ้าผูกตาแน่นหนาแล้วปล่อยให้มันเดินไป; ใครมันจะโชคดี ที่จะรู้จักเอาผ้าผูกตาออก คือทำลายอวิชชา ทำลายความไม่รู้, ค่อย ๆ รู้ ค่อย ๆ รู้ ค่อย ๆ แยกผ้าผูกตานั้นออกไป จนกว่าจะไม่มีอะไรผูกตา มันก็ไปเป็นพระอรหันต์โน้น, กว่าที่จะไม่มีผ้าผูกตาโดยประการทั้งปวงโน้น มันไปเป็นพระอรหันต์โน้น. เดียวนี้ มันก็ยังมีผ้าผูกตาอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนใดส่วนหนึ่งเหลืออยู่นั่นเอง; ขอให้ใคร่ครวญดูให้ดี ๆ.

การศึกษาในโลกที่กำลังสนใจกันอยู่อย่างยิ่ง อย่างยิ่งยวดนะ นิยมชมชอบกันทั้งโลกนะ, มันไม่มีเรื่องนี้เอาเสียเลย. ไม่ใช่เราจะมาตั้งกองนิเทศาว่าใครที่ไหน, ก็พูดไปตามความเป็นจริงที่มันมีอยู่ในโลก ว่า การศึกษาที่มันมีอยู่ในโลกนี้ มันไม่มีเรื่องที่จะเปิดผ้าผูกตา, มันจะมีไอ้เรื่องใหม่มาผูกตาเพิ่มขึ้น ๆ มีสิ่งที่ทำให้ผลิตเพลิดหลอกหลวง หลงใหลมากขึ้น ๆ; มันกลายเป็นเสียอย่างนี้.

ไปเรียนกันให้จบมหาวิทยาลัยทุกมหาวิทยาลัยในโลก เอ้า, เอากันอย่างนั้นดีกว่า, มันก็จะไม่พบว่า ที่ไหนสอนเรื่องไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ไม่ควรไปหมายมั่นให้สิ่งทั้งปวงเป็นไปตามความต้องการของตน; ไม่มีมหาวิทยาลัยไหน

สอนให้รู้ว่า มันไม่มีตน, มันมีแต่ความคิดโง่ ๆ ของจิตที่ไม่มีความรู้อะไรตามที่ เป็นจริงเกี่ยวกับธรรมชาติ.

มีวิชาเป็นเหตุให้เห็นว่าเป็นตน ก็คิดไปทำไปตามอำนาจของวิชานั้น, มันก็มีผลอย่างเห็นอยู่ในโลกปัจจุบันว่า ศึกษาคั่นคว้า ผลิตขึ้นมา ล้วนแต่สิ่งที่จะมอมเมาตนนั่นแหละ ให้หลงไหลอยู่ในสิ่งสวยงามสนุกสนานเอรีดอ้อยที่แปลกออกไป ๆ แปลกออกไป ๆ, และยังจะแปลกออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด. ในโลกนี้ก็มีแต่สิ่งชนิดนี้เพิ่มขึ้น แล้วคนโง่เหล่านี้จะทนไหวหรือ มันก็ต้องยิ่งโง่มากขึ้นไปกว่าเดิม พอใจ ก็พอใจ พอใจ ขวนขวายหาอยู่แต่สิ่งที่จะเพิ่มความรู้สึกประเภทนี้ – ความรู้สึกที่จะมอมเมาตนเองให้หลงไหลอยู่ในโลกนี้.

นี่เรียกว่า การศึกษาของโลก ของโลก แขนงไหนก็ตาม มันเป็นไปเพื่อสร้างไอ้สิ่งที่จะประเล้าประโลมใจ ยิ่งขึ้นไปกว่าเดิมทั้งนั้นแหละ; มันก็เพิ่มปัญหาให้มากขึ้น. สิ่งที่ดีควรจะเบื่อกันเสียที มันก็เบื่อไม่ได้; เพราะว่ามันขยายออกไปให้ดีกว่า สวยกว่า งามกว่า ไพเราะกว่า อะไรกว่า, มันก็เบื่อกันไม่ได้ มันก็เลยเจริญ ๆ ๆ เหลือประมาณในทางวัตถุ; ควบคุมไว้ไม่ได้ ควบคุมไว้ไม่ได้; มันก็ส่งเสริมกิเลส ส่งเสริมกิเลส. ยิ่งเจริญด้วยวัตถุ ยิ่งเจริญด้วยกิเลส, ยิ่งเจริญด้วยกิเลส ยิ่งเห็นแก่ตัว; โลกนี้มันก็ยังเพิ่มความเห็นแก่ตัว ก็คิดว่า มันจะเกิดอะไรขึ้นมา.

ความเห็นแก่ตัวนั้นนะ มันทรมาณตัวบุคคลผู้นั้นอย่างยิ่ง แล้วมันจะทำร้ายผู้อื่นที่มีผลประโยชน์ขัดกันนั้นนะอย่างยิ่ง; มันไม่มีทางที่จะให้เกิดความ

สงบเลย. ฉะนั้นไอ้ความมีตัวนี้ เข้าใจได้ยาก; มันต้องการความมีตัวที่ไม่เห็นแก่ตัว, แต่ถ้าปล่อยตามสัญชาตญาณ มันเป็นอย่างนั้นไม่ได้ – ถ้ามันมีความรู้สึกว่ามีตัว มันก็เห็นแก่ตัว. ไอ้ความมีตัวที่เป็นโพธิ์นี้ มันเกิดได้ยาก; ถ้าว่ามันเกิดได้จริง – ไอ้ความมีตัวมีโพธิ์ ไม่เกิดกิเลส เกิดแต่โพธิ์ โพธิ์ โพธิ์, มันก็จะมิผลว่าไม่เห็นแก่ตัว. หรืออีกอย่างหนึ่งซึ่งมันก็ฟังยากว่า มันมีตัวชนิดที่ไม่เห็นแก่ตัว, คือตัวฉลาด : ก่อนนี้มันมีแต่ตัวโง่ ๆ มันเห็นแก่ตัว เอ้า, มันก็เกิดเรื่องราวใหญ่โตไปตามความเห็นแก่ตัว; ถ้ามันฉลาดถึงกับว่ามีตัว ยังไม่อยากจะทิ้งตัว ยังอยากจะมีตัว เราก็เอาตัวชนิดที่ไม่เห็นแก่ตัว อย่างนี้มันก็ได้เหมือนกัน, ผลมันก็เท่ากับไม่มีตัว แหละ เพราะว่ามันไม่เห็นแก่ตัว มันก็ไม่ทำให้เกิดเรื่องราวขึ้นมา.

นี่พวกบางพวก บางลัทธิ บางศาสนานะ, เขาก็จะมีตัว เขาก็จะมีตัว ไม่ละตัว ยังคงจะมีตัว; แต่เขาก็มุ่งหมายจะมีตัวชนิดที่ไม่เห็นแก่ตัวนั้นแหละ, แต่มันจะทำได้หรือไม่ นั่นมันอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก. พุทธศาสนาเราต้องการไม่มีตัว เห็นความไม่มีตัว ไม่เป็นตัว ของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง; ความรู้เรื่องนี้ไม่มีสอนในมหาวิทยาลัยทั้งโลกแหละ. เรื่องไม่มีตัว ยังไม่มีสอนแหละ, แม้ว่า มีตัวชนิดที่ไม่เห็นแก่ตัว มันก็ไม่มีสอน หรือว่ามีสอนบ้างมันก็ผิวเผินเกินไป เป็นขั้นศีลธรรมของลูกเด็ก ๆ ไม่เห็นแก่ตัวอย่างลูกเด็ก ๆ, ไม่ใช่เป็นความไม่เห็นแก่ตัวชนิดระดับสูง ระดับจิตระดับวิญญูณโดยแท้จริง.

นี่ก็เป็นทีลำบากแก่คนในโลก ที่มันจะต้องเห็นแก่ตัว – มันจะต้องมีตัวชนิดที่เห็นแก่ตัว, เพราะว่ามันส่งเสริมกันแต่อย่างนั้น มันก็เลยต้องรับบาป ต้อง

รับกรรม ต้องรับบาป บาปดั้งเดิมคือมีตัว เห็นแก่ตัว แล้วยังเป็นทุกข์; น้ำมันก็เป็นปัญหาพื้นฐานแล้ว.

ทีนี้ มันยังมีแฝงอยู่อีกข้อหนึ่งนะ : **ไอ้ความรู้ชนิดที่จะไม่ให้เกิดทุกข์** ในเมื่อจะต้องไปทำสิ่งที่มันจะต้องเกิดทุกข์หรือมีทุกข์. หน้าที่การงานทั้งหลาย ไม่ว่าหน้าที่การงานชนิดไหน ไปทำเข้ามันก็ต้องลำบาก เหน็ดเหนื่อยและเป็นทุกข์; อย่างจะทำานี้ ก็รู้กันอยู่แล้วว่ามันเหน็ดเหนื่อยเท่าไร จะต้องเป็นทุกข์เท่าไร, จะค้าขายจะเป็นทุกข์เท่าไร จะต้องต่อสู้แข่งขันเอาเป็นเอาตายกันอย่างไร. **ไม่ว่าการงานไหนหรือ** ล้วนแต่มันมีที่ตั้งแห่งความทุกข์ทั้งนั้น; ข้อนี้เราก็ไม่ได้สอนกัน. การศึกษาที่มีอยู่ ก็มีแต่สอนให้รู้จักทำงาน ๆ, เป็นเทคโนโลยีเป็นอะไรสูงสุดพิเศษทำงาน ๆ; **แต่ไม่ได้มีการสอนอีกอันหนึ่งควบคู่กันไปว่า** ทำอย่างไรจึงจะ**ไม่มีความทุกข์ในการทำงาน, ทำอย่างไร จึงจะมีความพอใจและเป็นสุขตลอดเวลาที่ทำงาน;** มันไม่มี มันไม่ได้สอนนั้น. เดียวนี้เรามีในฝ่ายธรรมะ ในฝ่ายศาสนาของเราว่า **ให้ถือว่า ไอ้หน้าที่การงานนั้นแหละคือธรรมะ, คือสิ่งที่จะช่วยให้อุด.**

เราก็พอใจที่จะทำงาน แม้ว่าจะเหน็ดเหนื่อย เพราะว่า **มันเป็นสิ่งที่จะช่วยให้อุด;** อย่างที่เคยพูดมาแล้วหลายครั้งหลายหนว่า **ทำหน้าที่ ทำหน้าที่, หน้าที่คือสิ่งที่จะช่วยให้อุด, เมื่อทำหน้าที่แล้วหน้าที่ก็จะกลายเป็นพระเจ้า** ขึ้นมาช่วยให้อุด, เราก็เลยรักการงาน สนุกในการทำงาน ไม่เหน็ดเหนื่อยในการทำงาน

ไม่เบื่อหน่ายในการทำงาน, มันก็เปลี่ยนไอ้ความทุกข์ในการทำงาน ให้กลายเป็นความสนุกสนานพอใจไปเสีย ถึงกับพูดว่า แม่เหงื่อจะออกมา มันก็กลายเป็นน้ำมนต์เยือกเย็น รดอาบให้เย็นเป็นสุข พอใจ โอ้ มันทำงานได้ผล มันทำงานจริง ทำงานถึงที่สุด, ก็เลยพอใจ ว่ามันถูกต้องแล้วในการทำอย่างนี้ แม่เหงื่อจะไหลออกมาท่วมตัว มันถูกต้องแล้ว ถูกต้องแล้ว มันก็พอใจ มันก็ไม่ใช่ทุกข์ ความทุกข์ที่เกิดมาจากการทำกรงานมันก็หายไป.

นี่เรื่องนี้สำคัญมาก เราจะอวด, จะอวดหรือจะทำทนายเลยก็ได้ว่า ในพระพุทธศาสนา มีคำสอนพิเศษอยู่อย่างหนึ่งคือข้อที่ว่า ป้องกันไม่ให้เกิดความทุกข์ในการทำงาน หรือในการทำหน้าที่; ไม่สอนแต่ทำหน้าที่ ๆ อย่างนั้นอย่างนี้ ทำหน้าที่อย่างนั้นอย่างนี้, แต่จะสอนพร้อมกันไปเลยถึงข้อที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่เกิดความทุกข์ขึ้นมาในการทำหน้าที่ หรือทำการงาน. หน้าที่การงานต้องมีความทุกข์ มีความเหน็ดเหนื่อยเป็นธรรมดา; รู้จักให้ลึกลงไปถึงว่า “ทำอย่างไรจะไม่เกิดความทุกข์ เพราะการทำหน้าที่, แต่เกิดความพอใจสนุกสนาน อิ่มอกอิ่มใจ ในการทำหน้าที่, พอใจ พอใจ ถูกต้องแล้ว ถูกต้องแล้ว ยกมือไหว้ตัวเองได้ เมื่อทำการงาน”.

เคล็ดที่ทำให้เป็นสุขในการทำการงานนี้จะต้องรู้ไว้ สำหรับคนที่จะดำเนินชีวิตพื้นฐาน. บุคคลคนธรรมดาสามัญทั่วไป จะต้องดำเนินชีวิตพื้นฐานคือเต็มไปด้วยหน้าที่; แล้วก็มารู้จักเจนนว่า “ทำอย่างไรจึงจะไม่เกิดความเป็นทุกข์ในการทำหน้าที่, การงานกลายเป็นความสุข ความพอใจ เป็นความสุขที่

แท้จริง”. นี่เคล็ดสำคัญของการดำรงชีวิตพื้นฐาน. แต่เดี๋ยวนี้ธรรมชาติของเราที่ไม่ค่อยจะมีโอกาสมาทำหน้าที่ในหมู่มนุษย์; เพราะว่ามันไม่สนใจก็มี. ถ้าสนใจศาสนาก็เอามาทำเป็นไสยศาสตร์เสียหมด; เอาศาสนาหรือธรรมะที่จะดับทุกข์โดยตรงเป็นความจริงอย่างนี้ไม่มี, เอามาทำเป็นไสยศาสตร์ ไข่ออนวอนบวงสรวง. เอาวัตถุศักดิ์สิทธิ์มาแขวนคอให้คุ้มกันภัยอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ แล้วมันก็เป็นทุกข์ทั้งที่มีอะไรแขวนคออยู่เต็มนั้นแหละ. นี่ขอให้ลองคิดดูให้ดี ๆ; **ต้องมีความรู้ถูกต้อง มีความเข้าใจถูกต้อง มีสัมมาทิฐิ จึงจะจัดไข่อะไรสักอย่างออกไปแล้วการงานก็จะไม่เป็นทุกข์.**

ทำหน้าที่ ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง นี่เป็นหลักสำคัญของชีวิตพื้นฐาน. ก็เราได้แยกชีวิตออกเป็น ๒ ชนิดแล้ว : ชีวิตพื้นฐาน กับชีวิตสุดยอด. เดี่ยวนี้กำลังพูดกันถึง **ชีวิตพื้นฐาน** ก็คือชีวิตที่เต็มไปด้วยหน้าที่ เต็มไปด้วยหน้าที่; แล้วเมื่อรู้จักทำหน้าที่ให้เป็นความพอใจ และเป็นความสุข มันก็จะมีความสุขชนิดหนึ่ง, ชนิดหนึ่งนะไม่ใช่ทั้งหมดหรอก, อยู่ในการทำหน้าที่นั่นเอง. เห็นว่าหน้าที่นะคือสิ่งที่ช่วยให้ออก, สิ่งอื่นไม่มี; **อย่าเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าจะเป็นที่พึ่งให้โดยที่บุคคลนั้น ๆ ไม่ต้องทำหน้าที่,** นั่นแหละเป็นความโง่มาหาศาลความโง่ตัวหลังสุด ตัวใหญ่สุดแหละจะมา ว่าพระพุทธเจ้าจะช่วยให้ได้โดยที่เราไม่ต้องทำหน้าที่.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า *ความเพียรนะ กิจนะ เป็นสิ่งที่เธอทั้งหลายต้องทำเอง ตถาคตเป็นแต่ผู้ชี้แนว ชี้หนทาง.* ฉะนั้น เราต้องทำหน้าที่ตามที่พระพุทธเจ้า

แนะ แล้วเราก็ได้รับการช่วยเหลือจริง จากหน้าที่ที่เรากระทำ สมตามพระพุทธ-
 ภาษิตที่ว่า **ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน** ก็คือทำหน้าที่. ดังนั้นถ้าจะถามว่า **ความรู้**อะไร,
ความรู้อะไร เป็น**ความรู้**ที่**ประเสริฐ**ที่สุด **สูงสุด**ใน**หมู่**มนุษย์เรา? หรือใน**ทั้งหมด**ก็
 แล้วยกกันแหละ; ดูให้ดีเถอะ มันจะพบว่า **ไอ้ความรู้**จัก**หน้าที่**ที่**ถูกต้อง**นั้นแหละ
 คือ**ความรู้**สูงสุด, **ไม่มี**ความรู้**อะไร**จะ**สูงสุด**ไป**กว่า**ไอ้**ความรู้**หน้าที่**ที่**ถูกต้อง
 เพราะว่า **เมื่อ**รู้**หน้าที่**ที่**ถูกต้อง**แล้ว **ทำ**แล้ว**มัน**ดับ**ทุกข์**ได้ **ความรู้**อย่าง**อื่น**มัน**ไม่**
 ดับ**ทุกข์** มันก็**ประเสริฐ**สูงสุด**ไป**ไม่ได้. เช่น**ความรู้**ว่า**ไป**โลก**พระ**จันทร์**ได้** หรือ
 จะ**ไป**โลก**พระ**อังคาร **ดาว**อื่น**ดวง**อื่น**ได้อีก**ต่อไป**ข้าง**หน้า **ก็**ไม่**ประเสริฐ**อะไร.
ความรู้ที่จะ**ประคอง**รู้**อะไร**ขึ้น**มา**อย่าง**พิเศษ** – **ความรู้**เรื่อง**คอมพิวเตอร์**อะไร**ที่**
 หลง**ไหล**กัน**นัก**, **ความรู้**อิเล็กทรอนิกส์**อะไร**ก็ตาม, **มัน**ไม่**ประเสริฐ** มัน**เป็น**
ความรู้ที่**ไม่**ดับ**ทุกข์**; หรือ**อย่าง**ดี**ก็**พูด**ได้**ว่า **มัน**อาจ**จะ**ใช้**ดับ**ทุกข์ **แต่**ก็**ไม่**ได้**ใช้**ไป
 ใน**ทาง**ดับ**ทุกข์**. **เดี๋ยวนี้**ความรู้**พิเศษ** **เครื่องมือ**พิเศษ **อะไร**แสน**จะ**พิเศษ**ในโลก**นี้
เขาก็ไม่**ได้**ใช้**ไป**เพื่อ**จะ**ดับ**ทุกข์**; **แต่**ใช้**ไป**ใน**ทาง**ที่จะ**เอา**เปรียบ**ผู้อื่น** **และ**สร้าง
ปัญหา

ให้**มัน**มาก**ขึ้นมา**. **นี่**ความรู้**ที่**พิเศษ**เดี๋ยวนี้** **ก็จะ**กลายเป็น**ความรู้**ที่**รู้จัก**ประคอง
 อารู**ให้**เห็น**ใคร**ทั้งหมด **ทำลาย**ผู้อื่น**ให้**วินาศ**ไป**หมด : **เดี๋ยวนี้**ความรู้**ที่**เขา**ว่า**
ประเสริฐพิเศษ**กัน**เสีย**อีก**. **เรา**ไม่**เห็น**ด้วย.

ไอ้ความรู้**ที่**ประเสริฐ**สูงสุด**ของ**มนุษย์** **คือ**ความรู้**จัก**หน้าที่**ที่**ดับ**ทุกข์**
ได้, **เอา**เพียง**เท่านั้น**; **พิสูจน์**อย่างไร **ทำ**ไหน **มัน**ก็**ยัง**ประเสริฐ**พิเศษ**อยู่นั้นแหละ,
ถ้ามัน**เป็น**ความรู้**ที่**ดับ**ทุกข์**ได้. **เพราะ**ฉะนั้น **มัน**ก็เป็น**ความรู้**เรื่อง**หน้าที่**ที่**ถูกต้อง**;

ช่วยจำคำนี้ไว้ให้ดี ๆ ว่า **หน้าที่ที่ถูกต้อง มันจะดับทุกข์ได้ในทุกกรณี** เพราะมันถูกต้องแก่การดับทุกข์ในกรณีนั้น ๆ, นี้เรียกว่า **หน้าที่ที่ถูกต้อง. ความรู้เรื่องหน้าที่ที่ถูกต้อง เป็นความรู้ประเสริฐพิเศษที่สุด;** แม้ความรู้ที่จะทำให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน มันก็ไม่ได้ออกไปจากความหมายอันนี้ คือรู้หน้าที่ที่ถูกต้อง, ปฏิบัติแล้วดับกิเลสสิ้นเชิง บรรลุมรรค ผล นิพพาน ก็เป็นความรู้ที่ถูกต้องจริง ๆ. นี้เราจะพูดครอบคลุมทั้งจักรวาล กระทั่งนอกโลกในโลกร เราก็พูดว่า “**ความรู้ที่รู้จักหน้าที่ที่ถูกต้อง**” ก็พอแล้ว; มันจะดับความทุกข์ได้ในทุกความหมายแหละ, ถ้ามันเป็น**ความรู้ที่ถูกต้อง.**

พระพุทธเจ้าท่านมีความรู้ข้อนี้ แล้วก็สอนเราให้ดับทุกข์ได้ จึงเป็นที่พึ่งสูงสุด; แต่แล้วมันก็ยังต้องมาสร้าง**ความรู้ที่ถูกต้องให้ทำหน้าที่ ทำหน้าที่ ทำหน้าที่** ฉะนั้น **หน้าที่ที่ถูกต้องนะเป็นที่พึ่ง.** พระพุทธเจ้าก็บอก**หน้าที่ที่ถูกต้อง,** พระธรรมก็คือ**หน้าที่ที่ถูกต้อง,** พระสงฆ์ก็คือ**ผู้ปฏิบัติหน้าที่ที่ถูกต้องสำเร็จ** ให้ดูเป็นตัวอย่าง; **พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์** ก็ล้วนแต่เป็นเรื่อง**หน้าที่.** พระพุทธเจ้าจึงเคารพ**หน้าที่** ดังที่ทรงยืนยันเช่นนั้น; คือเคารพ**พระธรรมะ ธรรมะ ธรรมะ** ของสัตว์บุรุษ คือ**ธรรมะที่ดับทุกข์ได้นั่นเอง หน้าที่ที่ดับทุกข์ได้นั่นเอง.**

ถ้าเรา**เคารพสิ่งที่พระพุทธเจ้าเคารพ** แล้วปัญหาจะหมดไป. นี้ช่วยพึ่งให้ดี ๆ นะ : เรา**เคารพพระพุทธเจ้า** แต่เราก็มิได้**เคารพสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงเคารพ;** จะเรียกว่าอะไรดี – จะเรียกว่า “**ไอ้ชาติโง่**” นี่มัน**สมกันใหม่ มันสมกันใหม่** กับไอ้คนชนิดนี้. **เคารพพระพุทธเจ้า** แต่ไม่**เคารพสิ่งที่พระพุทธเจ้าเคารพ**, นี่มันจะเป็น “**ไอ้ชาติโง่**” สักก็มากน้อย.

พระพุทธเจ้าเคารพธรรมะ คือหน้าที่; แต่เราที่เคารพพระพุทธเจ้านี้ กลับไม่เคารพหน้าที่, ไปเคารพกิเลส ไปยอมเชื่อฟังกิเลส ทำตามกิเลส, มันไม่มีความจริงเหลืออยู่เลย. **นี่ชีวิตพื้นฐานนี้ซึ่งเต็มไปด้วยหน้าที่ จะต้องเคารพหน้าที่** คือสิ่งที่พระพุทธเจ้าเองก็ทรงเคารพ.

พูดอย่างนี้มันก็เสี่ยงต่อการถูกด่า ถูกอะไร, แต่ก็ไม่เป็นไร ขอให้ความจริงมันมีอยู่ มันรู้อยู่ เห็นอยู่; เพราะว่าหน้าที่ หน้าที่ มันรวมเอาพระพุทธ ธรรมะ พระสงฆ์ไว้หมดเลย – คำว่าหน้าที่คำเดียว. ถ้าเราเคารพหน้าที่ คือเคารพพระพุทธ ธรรมะ พระสงฆ์, เคารพสิ่งที่พระพุทธเจ้าเคารพ. ขอให้ถือไว้เป็นหลักว่า ถ้าเราเคารพสิ่งที่พระพุทธเจ้าเคารพแล้ว, จะไม่มีปัญหาอะไรเหลืออยู่เลย สำหรับที่จะเป็นทุกข์. นี่ขอให้ผู้ที่ดำเนินชีวิตพื้นฐาน พื้นฐานนี้ จงเคารพหน้าที่, ทำหน้าที่ให้ถูกต้องที่สุด พอใจ พอใจ เป็นสุขอยู่ตลอดเวลาที่ทำหน้าที่; ลงทุนด้วยการทำหน้าที่ เพื่อมีความสุขความพอใจ ชื่นใจอิ่มใจอยู่ตลอดเวลา. “มองดูตัวเองแล้วยกมือไหว้ตัวเองได้”; ให้อำพุดนี้ไม่ใช่คำพูดเล่น ๆ. เมื่อมองดูตัวเอง ใคร่ครวญดูตัวเองแล้วยกมือไหว้ตัวเองได้, ทนอยู่ไม่ได้ต้องยกมือไหว้ตัวเอง; นี่ไม่ใช่เรื่องพูดเล่น. เป็นเรื่องความจริงที่สุดที่มันประสบความสำเร็จ ที่เป็นความสำเร็จ, เป็นการทำให้สิ่งที่พึง ซึ่งอาจจะเป็นที่พึงได้โดยแท้จริง.

ดังนั้น ขอให้ทุกคนปฏิบัติตนอยู่ในลักษณะที่เมื่อมองดูตัวเองแล้วยกมือไหว้ตัวเองได้ หรือทนอยู่ไม่ได้ต้องยกมือไหว้ตัวเอง ว่ามันช่างถูกต้อง มันช่างดี มันช่างจริง มันช่างอะไรเสียจริง ๆ; นี่เป็นเครื่องวัดที่แน่นอน เป็นหลักฐานที่แน่นอน เป็นเครื่องพิสูจน์ที่แน่นอนที่สุดว่ามันอยู่ที่ตรงนี้. **ถ้าเราจะมีชีวิต**

พื้นฐานอยู่ในโลกนี้ จงทำอะไรให้ถูกต้อง ชนิดที่มองดูแล้วยกมือไหว้ตัวเองได้ด้วยกัน.

(หน้าที่โดยตรง ๓ หมวดของผู้มีชีวิตพื้นฐาน)

เมื่อความสำคัญมันอยู่ที่หน้าที่ หน้าที่, เราก็ดูสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่กันอีกสักหน่อยก็ได้; ก็เคยพูดมาแล้วไม่รู้จักกี่ครั้งก็หน แต่กลัวว่าจะลืม. หน้าที่หน้าที่นี้ แบ่งออกเป็น ๓ หมวด ก็แล้วกัน, ๓ หมวดพอแล้ว ไม่ต้องมากนัก :-
หมวดที่ ๑ : ทำมาหาเลี้ยงชีวิต; มีความรู้เพียงพอในเรื่องทำมาหาเลี้ยงชีวิต จะทำนา จะทำสวน จะค้าขาย จะทำราชการ จะทำกรรมกร จะทำขอตาน ทำอะไรก็ตาม หน้าที่ในการหาเลี้ยงชีวิตต้องถูกต้อง, แล้วก็สูงสุดเสมอกัน เป็นชานาชาวนา เป็นพ่อค้า ข้าราชการอะไรก็ตาม แมว่ามันจะต่างกันโดยรูปร่าง โดยเงินทองโดยอะไรก็ไม่เป็นปัญหา แต่มันเสมอกันโดยการทำหน้าที่ถูกต้อง คือหาเลี้ยงชีวิตได้.

หน้าที่ หมวดที่ ๒ ก็คือบริหารชีวิตประจำวัน. แมว่ามีเงินทองข้าวของอะไรได้มา มันก็ยังต้องมาทำการบริหารชีวิต คือการดำรงชีวิต ดำรงชีวิต. บริหารชีวิตแต่ละวัน ๆ นี้ มันก็หลายอย่าง หลายสปีอย่างหลายร้อยอย่างเหมือนกัน, ถ้าจะจำแนกออกไปโดยละเอียด; เอาแต่ที่รู้จักกันอยู่แล้วที่ทำกันอยู่แล้วนั้นแหละ ขอให้มันเป็นการบริหารชนิดที่ถูกต้อง คือเป็นธรรมชาติแล้วพอใจ พอใจ.

ตื่นนอนขึ้นมา จะล้างหน้าจะถูฟัน ก็มีสติสัมปชัญญะเหมือนกับปฏิบัติธรรมะ มีสมาธิอยู่ที่นั่น ล้างหน้าถูฟันดีที่สุด ถูกต้องพอใจที่สุด, เลยเป็นสุข – เป็นสุขตลอดเวลาที่ล้างหน้าและถูฟัน. แต่คนโง่มันทำไม่ได้ พ่อแม่มันก็ไม่เคยสอน มันก็เลยทำไม่ได้. ขอให้ตั้งใจทำเสียใหม่เถอะว่า แม้แต่จะล้างหน้า จะถูฟันอย่างนี้ มันเป็นการบริหารที่ต้องทำให้ถูกต้อง ดีที่สุด ทำด้วยสติสัมปชัญญะเต็มที่; เหมือนกับปฏิบัติกรรมฐานแหละ. ถ้าเมื่อถูฟันแล้วก็ : แปรงถูฟันนั่นแหละ เป็นอารมณ์ของสมาธิ ถูเข้าไปที่ฟัน รู้สึกที่ฟัน เป็นอารมณ์ของสมาธิ; ทำให้ดีที่สุดเถิด มันจะมีการปฏิบัติธรรมะอยู่ที่ล้างหน้าและถูฟันตลอดเวลา ก็เป็นสุข เป็นสุข แท้จริง ชื่นใจตัวเอง พอใจตัวเอง เคารพตัวเอง นับถือตัวเอง ตลอดเวลาที่ถูฟัน. แต่คนโง่มันทำไม่ได้ พุดหยาบคายหน่อย; พ่อแม่มันก็ไม่ได้สอน มันก็ไม่รู้จักทำอะไร ๆ ที่มันเปรียบเทียบได้กับ เรื่องล้างหน้าถูฟันอะไรก็ตามเถอะ, ต้องทำให้ดีที่สุด ให้เหมือนกันหมด.

แล้วมัน จะไปถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เข้าไปในห้องน้ำ, มันก็ต้องทำให้เหมือนกับว่า เข้าไปในห้องกัมมัฏฐานแหละ : มีสติสัมปชัญญะทำให้ดีที่สุดแหละ ถูกต้องที่สุด พอใจที่สุด; มีสมาธิอยู่ที่สิ่งที่กระทำนั่นแหละ แล้วมันก็ได้รับความสุข ตลอดเวลาที่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ. แต่คนโง่มันทำไม่ได้ จิตใจมันอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้, แล้วบางทีมันก็ไม่อยากจะทำด้วยซ้ำไป. นี่ขอให้ตั้งใจกันเสียใหม่ว่า เมื่อถึงเวลาจะถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ก็ให้ทำเสมือนหนึ่งว่า เป็นเวลาทำกัมมัฏฐาน; ทำได้หลายแง่หลายมุม – เห็นความไม่เที่ยง เห็นความปฏิถูล เห็นอะไรก็ได้เห็นได้ทุกอย่างแหละ. แต่เดี๋ยวนี้เอาแต่เพียงว่า มันเป็นการบริหารชีวิต

ทำให้ถูกต้องที่สุด ให้ดีที่สุด ได้โอกาสมีความสุข มีความพอใจ อิ่มอกอิ่มใจ เป็นสุขตลอดเวลาที่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ก็พอแล้ว; มันเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ มันต้องทำอยู่แล้วนี่, ก็สมควรทำให้ดีที่สุด ให้เป็นเรื่องทางจิตใจที่ดีที่สุดไปเสีย.

ที่นี้ จะไปอาบน้ำ ก็เหมือนกัน : เข้าห้องน้ำถูกต้อง ทุกอย่างถูกต้อง, ตั้งแต่เวลาที่ตักน้ำรด ภูชีไคล ทำอะไร กระทั่งเสร็จการอาบน้ำ ถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจ; อย่าไปมัวคิดถึงเรื่องอื่นเลย มันเป็นเวลาปฏิบัติธรรมะที่สำคัญที่สุด. เวลาคิดเรื่องอื่นมันก็มี แต่เวลานี้จะต้องทำเรื่องนี้ ให้เป็นการปฏิบัติธรรมะใน

การบริหารชีวิต เลยมีความสุขตลอดเวลาที่อาบน้ำ. คนโง่มันก็ทำไม่ได้อีกแหละ เพราะว่าจิตใจมันไม่รู้อยู่ที่ไหน มันไปอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้; มันก็ ต้องเอาหน้า เอาขนน้ำ เอาความเย็นที่สัมผัสกับน้ำที่เนื้อที่ตัวนี้ เป็นอารมณ์ของสมาธิ. ทำสมาธิรูปแบบไหนก็ได้ แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือว่า บริหารร่างกายชีวิตเป็นธรรมะ.

ที่นี้ ไปรับประทานอาหาร ก็เหมือนกัน : ให้ถือว่า เวลารับประทานอาหาร เป็นเวลาที่ปฏิบัติกัมมัฏฐาน ถูกต้องตั้งแต่หยิบจานหยิบช้อนตักใส่ปาก เคี้ยว กลืน มีสติสัมปชัญญะตลอดเวลา; ก็เลยเป็นธรรมะสูงสุดทางจิตใจ ตลอดเวลาที่รับประทานอาหาร. คำนี้อร่อย ก็สอนเรื่องความไม่เที่ยง, คำนี้ไม่อร่อย ก็สอนความไม่เที่ยง, ถูกใจหรือไม่ถูกใจ ก็สอนความเป็นเช่นนั้นเอง ความ เป็นเช่นนั้นเอง.

ถ้าว่าผลไม้วันนี้มันไม่หวาน เช่น แดงโมมันไม่หวาน ก็อย่าโง่ไปทะเลาะกับมันเลย; ว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง มันเป็นผลไม้ชนิดหนึ่ง ซึ่งเราไม่เคยกิน, มันมาให้เราหาโง่ว่า อย่างนี้ก็มีแดงโมจืด ๆ มันเป็นของมันอย่างนี้ มันเป็นชนิดหนึ่ง; ไม่ต้องไปทะเลาะกัน. กับข้าวไม่อร่อย ก็มันก็คืออย่างนี้เอง มันเป็นสูตรใหม่; ไม่ต้องไปด่าแม่ครัวผู้ปรุงอาหาร ว่าทำไมดีไม่อะไร. ทำอย่างนี้จะเป็นกัมมัญฐาน ตลอดเวลาที่รับประทานอาหาร จะใกล้พระนิพพานเร็วขึ้น ๆ.

เฮ้, ที่นี่มาถึง ล้างถ้วยล้างจานกวาดบ้านถูเรือน ซึ่งไม่มีใครอยากทำนั้นแหละ; ขอให้ทำเถิด. เมื่อล้างจาน ก็มีอารมณ์ของสมาธิอยู่ที่งาน อยู่ที่น้ำ อยู่ที่ของสกปรกที่ค่อยหลุดออกไปจากจาน หลุดออกไปจากจาน มีจิตมุ่งมาอยู่แต่ที่นี่. เมื่อกวาดบ้าน ก็อยู่ที่ปลายไม้กวาด ที่ขยะสกปรกมันเคลื่อนไป ๆ : อารมณ์ของสมาธิอยู่ที่นั่น. ล้างส้วมที่สกปรก ก็ยังได้รับความรู้มาก แต่คนมันก็ไม่ชอบทำ; ถ้าทำแล้วมันจะได้ความรู้อะไรหลาย ๆ อย่าง เกี่ยวกับไม่เที่ยง เกี่ยวกับปฏิถูลเกี่ยวกับเช่นนั้นเอง เกี่ยวกับหลาย ๆ อย่างแหละ. นี่ขอให้ทำให้หน้าที่ทุกชนิด ทุกกระเบียดนิ้ว ทุกวินาที กลายเป็นธรรมะให้หมด : นี่หน้าที่ในการบริหารชีวิตจะมีก็สืบอย่าง ก็ร้อยอย่าง ทำให้เป็นธรรมะเสียให้หมด.

ที่นี่ หมวดที่ ๓ หน้าที่ทางสังคม. เราอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้นะ, จำไว้นะ; แม้เขาจะให้เราอยู่คนเดียวในโลก เขายินยอมกันทั้งโลก เราก็อยู่ไม่ได้หรอก – อยู่คนเดียวในโลก, มันก็ต้องมีการอยู่ด้วยเพื่อนร่วมโลก; ก็เลยทำหน้าที่ทางสังคมให้ถูกต้อง. สังคมกับคนโดยรอบด้านนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า มีอยู่ ๖

ทิศทาง : ข้างหน้าบิดามารดา, ข้างหลังบุตรภรรยา, ข้างซ้ายมิตรสหาย, ข้างขวา
ครูบาอาจารย์, ข้างบนผู้อยู่เหนือ ผู้บังคับบัญชา เจ้านาย พระเจ้า พระสงฆ์,
ข้างล่างก็คนอยู่ใต้บังคับบัญชา; ให้มันถูกต้องให้มันเป็นที่พอใจด้วยกันทั้ง ๒
ฝ่าย ในฐานะที่เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน; อย่างน้อยที่สุดก็ในฐานะเป็น
เพื่อนเดินทาง ไปสู่จุดหมายปลายทางด้วยกัน, จะสมมติเรียกว่าไปนิพพานด้วยกัน,
เป็นเพื่อนเดินทางไปนิพพานด้วยกัน อย่าให้เกิดข้อขัดแย้งใด ๆ ขึ้นมา ซึ่งเป็น
อุปสรรค เป็นอุปัทวะ หรืออุบาทว์. ข้อขัดแย้งนั้น คือคำว่าอุบาทว์; อย่ามีการ
ขัดแย้ง มันจะมีความเสียหาย มีการทำความเข้าใจกันให้ได้ แม้กับศัตรู ศัตรู ผู้ที่
เป็นศัตรูคู่อาฆาตมาดร้ายนั้นแหละ ก็พยายามทำความเข้าใจกันให้ได้; อย่าไปทำ
การขัดแย้ง มันจะเกิดอุบาทว์ขึ้นมา. นี้เรียกว่า ทำหน้าที่ทางสังคมนะ ถูกต้อง ๆ
หมด.

หน้าที่ทั้ง ๓ นี้ ถูกต้องแล้ว ครบถ้วนแล้ว ก็เรียกว่า มีชีวิตพื้นฐาน
ถูกต้องแล้ว มีชีวิตพื้นฐานถูกต้องแล้ว. ชีวิตพื้นฐาน คือชีวิตที่ต้องต่อสู้ เต็มไป
ด้วยหน้าที่ เต็มไปด้วยหน้าที่. หมดไปเรื่องหนึ่งแล้ว ว่าชีวิตพื้นฐาน.

ระบบการดำรงชีวิตสุดยอด – ว่างเหมือนอรหัง

ที่นี้ก็มาถึง **ชีวิตสุดยอด** เรื่องที่สอง. ถ้าว่าได้ปฏิบัติชีวิตพื้นฐานมา
อย่างถูกต้อง, แล้วจะไม่ยากเลยที่จะดำเนินขึ้นสู่ชีวิตสุดยอด หรือกลายเป็นชีวิตสุด
ยอด. **ปฏิบัติชีวิตพื้นฐานถูกต้องโดยประการทั้งปวง ยกมือไหว้ตัวเองได้ทุก**

กรณี ทุกเวลา ที่นึกถึงตัวเอง; มันก็มีความสุข มันก็มีความสุข. ไร้ความสุขนี้ก็เป็นของแปลก : ถ้ามันมีความสุขถูกต้องแท้จริงด้วยสติปัญญา มันก็จะไม่ยึดมั่นถือมั่นติดตันอยู่ที่ความสุขนั้นหรือ เพราะมันเห็นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสิ่งที่เรียกว่าความสุข; มันเกิดพบความสุขชนิดใหม่ขึ้นมา

– ความสุขที่มีใช้ความสุข.

ตอนนี้จะถูกด่า; ไม่มีใครฟังถูกว่า “ความสุขที่มีใช้ความสุข” คือมันเหนือสุขเหนือทุกข์. ความสุขชนิดนี้มันเหนือธรรมดา เหนือความสุขพื้นฐานเหนือสุขเหนือทุกข์, คือไม่ไปหลงกับความสุขหรือความทุกข์ จะเกิดความสุขอย่างใหม่อย่างอื่นขึ้นมา คือความสุขที่เหนือสุขเหนือทุกข์ มันจะเป็นชีวิตสุดยอด มันไม่มีการะ มันไม่มีการผูกพัน มันไม่มีกระแสที่จะไหลเชี่ยวเป็นเกลียวไปที่ไหน, มันหยุด มันสงบ มันเป็นอิสระ; เพราะว่าได้ผ่านชีวิตพื้นฐานขึ้นมา จนมีความสุขพื้นฐานเป็นที่พอใจแล้ว พอใจแล้ว ๆ มันก็จะสอนให้เองว่า มันเท่านั้นเอง มันเช่นนั้นเอง มันแค่นั้นเอง มันอย่างนั้นเอง เป็นสิ่งที่เต็มไปด้วยการป้องกัน ต่อสู้ รักษา เป็นภาระเป็นหน้าที่, ก็เลยเห็นว่า ความสุขที่เหนือไปกว่านั้นยังมี

– ความสุขที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่เกาะเกี่ยวอยู่กับภาระหน้าที่ที่ให้ผลเป็นความสุขชนิดที่เคยมีมาแล้วแต่หนหลัง ว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง ยังต้องเหน็ดเหนื่อย เพราะการเสวยความสุข.

เด็ก ๆ ไม่เชื่อ : ถ้าเราจะพูดว่า “ยังต้องเหน็ดเหนื่อย เพราะการแสวงหาความสุข”, เด็ก ๆ จะไม่เชื่อ; แต่ถ้าคนโต ๆ แล้ว มันก็จะมองเห็นได้ว่า ไม่ว่าความรู้สึกชนิดไหนแหละ มันเหน็ดเหนื่อยทั้งนั้นแหละที่จะต้องไปต่อสู้ จะต้องไปรู้จักกับมัน, อารมณ์ชนิดไหนก็ตาม เมื่อไปแสวงหาแล้ว ก็เหน็ดเหนื่อยทั้งนั้น.

นี่จิตมันก็จะโน้มไปในทางสูง เหนือความสุขชนิดนั้น คือเหนือการแสวงหาความสุข เหนือการแสวงหาอารมณ์; มันรู้จักชีวิตดีว่าเป็นอย่างไร ธรรมดาเป็นอย่างไร หลุดพ้นเป็นอย่างไร, รู้จักโลกดีว่าโลกนี้มันเป็นอย่างไร, รู้จักวิสัยโลกรู้จักความน่าเบื่อหน่ายที่มันถูกลู่ลูงไปตามวิสัยโลกนะ มันน่าเบื่อหน่าย, ก็เลยเปลี่ยน มีจุดเปลี่ยนที่ตรงนี้ ที่จะยกขึ้นจากพื้นฐานทั่ว ๆ ไป ขึ้นสู่ไอ้จุดสูงสุด. เพราะว่าถ้าไม่ประมาณะ มีสติสัมปชัญญะ ทำการงานได้รับ ความสุข เสวยผลของการงานเป็นความสุข; แล้ว ยังมีปัญญาพิจารณาเหลืออยู่ มองเห็นว่า “เอ๊ะ ! ไอ้ความสุขทั้งหลายนี้ไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลง ตามตะครุบไม่ค่อยจะไหว, แล้วก็ไปยึดมั่นถือมั่นเข้า เป็นความทุกข์, มันไม่มีอะไร – ตัวตนที่ไหนที่จะทนได้ต่อความทุกข์ นี่มันเป็นอนัตตา; ไอ้ความทุกข์ไม่ต้องพูดถึงดอก เพราะว่าแม้แต่ความสุข มันก็แสดงความเป็นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อย่างยิ่งเช่นนี้เสียแล้ว; จะต้อนรับมันอย่างไรดีนี่ ? เมื่อมาถึงขั้นนี้ มันก็หยุดมัวเมา หยุดพอใจ หยุดหลงใหลในเรื่องของความสุข, เมืองสวรรค์ก็กลายเป็นเมืองที่น่ารำคาญที่สุดแหละ ยุ่งไปด้วยเรื่องเสวยความสุข ไม่มีพักผ่อน”.

นี่มันจะไปสู่ชีวิตสุดยอด มีสติสัมปชัญญะสูงไปกว่าเดิม – สูงไปกว่าเดิม เพียงแต่ว่าทำหน้าที่; คือไปรู้จักผลของหน้าที่ ว่าไม่ใช่สิ่งที่น่าเสนาหาอะไรนัก ไม่ถูกรบกวนด้วยสิ่งเหล่านี้ดีกว่า สบายกว่า, คือไม่ถูกรบกวนด้วยความสุข หรือความทุกข์. นี่ไอ้ชีวิตสุดยอดมันกระเด็นออกไปอย่างนั้น อยู่เหนือความสุขเหนือความทุกข์, เป็นความสุขที่เหนือความสุข เราก็พึงยากหน่อย. ต้องเปลี่ยนความหมายของคำว่าความสุข : เป็นความสุขที่ว่าง เรียกว่าความว่างจะถูกกว่า; ไอ้ความสุขที่ไม่ไหว พอมาถึงความสุขค่อยยังชั่วหน่อย แต่ก็ยังเหน็ดเหนื่อยเพราะการเสวยความสุข, สู้อากาศไม่ได้ ไม่ต้องเสวยอะไร ก็เรียกความสุขขั้นที่ว่าง ความสุขขั้นว่าง – ว่างจากตัวตน ว่างจากความเป็นของตน, โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ว่างจากความยึดมั่นถือมั่น ไม่มีกิเลส ไม่มีความสุข แต่ประการใด.

(หน้าที่โดยตรงของผู้จะมีชีวิตสุดยอด)

ตอนนี้มันต้องทำอีกอย่างแล้ว : ถ้าชีวิตพื้นฐานทำหน้าที่ หน้าที่; ชีวิตชั้นยอดสุด มันก็เลื่อนหน้าที่ขึ้นไปถึงหน้าที่ชั้นสูงสุด – หน้าที่พิจารณาเห็นความจริงของสิ่งทั้งปวง คือการทำในทางจิตตภาวนานั้นเอง, คำเรียกที่จะเป็นกลางที่สุดก็มีอยู่คำว่า จิตตภาวนา แปลว่า การทำความเจริญด้วยอำนาจของสมาธิ.

พระพุทธเจ้าท่านใช้คำนี้แหละ แต่พวกเราไม่ค่อยใช้กันเอง : ไอ้ที่ว่าทำสมาธิ ทำวิปัสสนา ไม่รู้ก็อย่างก็อะไรนะ พระพุทธเจ้าท่านเรียกสั้น ๆ ว่า ทำ

จิตตภาวนา หรือ สมาธิภาวนา. สมาธิภาวนา – ทำด้วยจิตที่เป็นสมาธิ : ทำให้เกิดความสุขก็ได้ ทำให้เกิดสติสัมปชัญญะก็ได้ ทำให้เกิดความรู้เท่าทันสังขารทั้งหลายทั้งปวง ควบคุมความคิดความนึก ควบคุมความยึดมั่นถือมั่น; เหล่านี้เป็นสมาธิภาวนาทั้งหมด, แต่เพราะทำด้วยจิตจึงเรียกว่า จิตตภาวนา.

คือหน้าที่มันสูงขึ้นมา; สูงขึ้นมากกว่าหน้าที่กินข้าว อาบน้ำ ทำหาเลี้ยงชีวิต, นี่มันยังต่ำไป; ที่นี้มันก็สูงขึ้นมา จนรู้จักทำหน้าที่พิจารณาความจริงของผลของหน้าที่ในขั้นต้น ๆ. ชีวิตพื้นฐานมีหน้าที่ ทำหน้าที่ได้ผลขึ้นมาอย่างไร; ชีวิตชั้นสูงสุด ชั้นยอดสุดนี้ ก็พิจารณาเห็นไอ้ความสุขเหล่านั้น ผลเหล่านั้น ผลของหน้าที่เหล่านั้นว่า มันเช่นนั้นเอง ปล่อยให้มันเป็นไปตามธรรมชาติ ธรรมดาตามเรื่องตามราวของมัน, ไม่สนใจแม้แต่ที่จะเสวยความสุข ไม่สนใจแม้แต่ที่จะเสวยความสุข. พอมาถึงขั้นนี้ไม่ต้องยกมือไหว้ตัวเองก็ได้ เพราะว่ามันอยู่เหนือดี

– เนื้อข้าว เนื้อผัด – เนื้อลูก เนื้อบุญ – เนื้อบาป เนื้อ...; มันไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดโดยความเป็นของตน.

ไม่มีบวก – ไม่มีลบ ไม่มีดี – ไม่มีชั่ว วางไป; ชีวิตสูงสุดจึงอยู่ด้วยความว่าง เหมือนพระอรหันต์ทั้งหลาย มีชีวิตอยู่ด้วยความว่าง, เห็นว่า ทุกสิ่งยึดถือเป็นตัวตนของตนไม่ได้ แล้วมันเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน เรียกว่าอิทัปปัจจยตา, แล้วมันว่างจากตัวตน เรียกว่าสุญญตา, แล้วมันเป็นเช่นนั้นเอง เรียกว่าตถตา. คำเหล่านี้แต่ละคำมีความหมายมากที่สุด, ขอให้สนใจและเข้าใจจำไว้ให้ดี ๆ : อนิจจัง – ไม่เที่ยง; ทุกขัง – ดูแล้วน่าเกลียด; อนัตตา – ปราศจาก

ความหมายแห่งตัวตน; อิทัปปัจจยตา – เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย; สุธัญญตา – ว่าง ๆ จากการปรุงแต่ง; ตถาตา – เช่นนั่นเอง เช่นนั่นเอง ไม่แปลกอะไรสักชนิดหนึ่ง – ที่เป็นสังขตธรรมก็หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย, ที่เป็นอสังขตธรรมก็ไม่หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย, มันเป็นเช่นนั้นเองนี่. ชีวิตสุดยอดมาอยู่ด้วยแสงสว่างแห่งธรรมะว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อิทัปปัจจยตา สุธัญญตา ตถาตา, มีอีกหลายคำ แต่เท่านี้ก็พอแล้ว เกินไปแล้ว; จิตเลยว่าง ไม่ถูกดึงไปทางไหน – ไม่ถูกดึงไปในทางบวก ไม่ถูกดึงไปในทางลบ, เห็นการปรุงแต่ง เป็นสิ่งที่น่าขยะแขยง ต้องการอยู่อย่างอิสระโดยไม่ถูกปรุงแต่งแต่ประการใด. นี่คือความเป็นอิสระ ๆ เป็นความหลุดพ้นจากอำนาจของสิ่งใด ๆ เป็นลักษณะของจิตที่หลุดพ้นแล้ว; นี่ก็เป็นชีวิตสูงสุด.

ขอให้แยกกันเด็ดขาดว่า ถ้าเป็นชีวิตพื้นฐานก็เต็มไปด้วยหน้าที่; ถ้าชีวิตสูงสุด หรือสุดยอด ก็เต็มไปด้วยสติปัญญา รักษาไว้ได้ซึ่งความว่าง ว่าง ๆ ๆ , ไม่มีอะไรมาครอบงำจิตใจให้เกิดความรู้สึกเปลี่ยนแปลงหวั่นไหว ตื่นเต้น, อะไรจะเกิดขึ้น ก็เช่นนั้นเอง ก็ว่างเช่นนั้นเอง.

คำว่า ว่าง ว่าง นี้ เป็นคำที่น่าสงสารแหละ, เป็นคำที่สำคัญที่สุด ถูกต้องที่สุด จริงที่สุด ช่วยได้มากที่สุด; แต่คนก็ไม่ชอบที่สุดเหมือนกัน – คนธรรมดาก็ไม่ชอบที่สุดเหมือนกัน. อาตมาเคยถูกเขาคำ เรื่องสอนเรื่องจิตว่างเรื่องความว่างนี้, มากมาย มากมายมหาศาล; ไม่หวั่นไหวเลย, แต่ก็ยังคงพุดยังคงนั่งอยู่

แหละ. เรื่องจิตว่าง ก็ว่า จิตเป็นอิสระไม่ถูกผูกพันอยู่กับสิ่งใด ไม่ไปติดชะงักอยู่กับสิ่งใด เรียกว่าจิตมันว่าง แล้วก็ไม่หวั่นไหว.

เขาไปโลกพระจันทร์กันได้ก็เช่นนั่นเองแหละ ไม่รู้สึกอัศจรรย์อะไร; เขาจะทำอะไรกันที่ไหนอย่างไร เราก็ยังไม่หวั่นไหวไปตามนั้นหรอก, ดูก็ได้ เห็นก็ได้; เห็นทุกข์ เห็นสุข เห็นดี เห็นชั่ว ของคนเหล่านั้น, แต่เราก็ไม่หวั่นไหว. อย่างที่เคยเปรียบเทียบ ยกตัวอย่างให้ฟังว่า สมมติว่านายกรัฐมนตรี พระเจ้าแผ่นดินเสด็จมาบ้านเรา ก็อย่างนั้นแหละ ก็ไม่หวั่นไหวอะไร ไม่ได้หวั่นไหวกระโตกกระตากอะไร, คนขอทาน หรือโจรขโมยจะเข้ามาในบ้านก็ไม่หวั่นไหวอะไร; รู้หน้าที่ที่ทำให้มันถูกต้องก็แล้วกัน, ไม่หวั่นไหว.

บางคนพอเขาเอาจดหมายมาให้ ทางไปรษณีย์เอาจดหมายมานี้, เปิดซองจดหมายมือสั้น, มือสั้นเปิดซองจดหมาย; มันหวั่นไหวเสียตั้งแต่ตอนไม่ทันจะรู้ว่าข้อความนั้นว่าอะไร คือเปิดซองจดหมายมือสั้น; นี่มันหวั่นไหว. พอได้ข่าวดีก็หวั่นไหว, ได้ข่าวร้ายก็หวั่นไหว; ไม่มีอะไรที่ไม่หวั่นไหว. ถ้าปรกติอยู่ได้ ปรกติอยู่ได้ ไม่หวั่นไหว, แล้วก็ปัญหาว่า เรื่องนี้จัดการอย่างไร เรื่องนี้จัดการอย่างไร โดยไม่ต้องหวั่นไหว; เขาเรียกว่า นั่นแหละคือไม่หวั่นไหว. เสือมาก็วิ่งหนีได้โดยไม่ต้องกลัว; ไม่มีใครเชื่อใจไหม? เสือมาก็วิ่งหนีได้, หรือไม่วิ่งหนี ก็แล้วแต่เหตุการณ์, ถ้าวิ่งหนีก็ไม่ได้วิ่งหนีด้วยความกลัว. ถ้ากลัวมันจะวิ่งไม่รอด, ถ้ากลัวมันจะวิ่งไม่ได้ จะขึ้นต้นไม้ก็ไม่ได้ถ้ากลัวเสียแล้ว; มันก็ไม่หวั่นไหว ก็ปรกติ ถ้าเห็นว่าควรขึ้นต้นไม้ก็ขึ้นต้นไม้, ควรวิ่งหนีก็วิ่งหนี, หรือถ้า

ควรจะต้องสู้กับเสือ ก็สู้กับเสือโดยไม่ต้องกลัว, ตายก็โดยไม่ต้องกลัว ตายก็ไม่กลัว
ไม่ต้องกลัว, ไม่ต้องตายด้วยความกลัว; นี้จะเรียกว่าไม่หวั่นไหว.

เจ็บไข้ได้ป่วยก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ ไม่หวั่นไหว. รักษา, รักษาด้วย
สติปัญญาว่าควรรักษาอย่างไร โดยไม่ต้องกลัวตาย ไม่ต้องหวั่นไหว, ตายก็ตาย,
หายก็หาย; **เช่นนั้นเองทั้งนั้นแหละ** : จะตายหรือจะหายก็คือเช่นนั้นเองแหละ
จะไปหวั่นไหวอะไรกัน, เสียเวลาเปล่า ๆ. นี้เรียกว่า จิตว่าง หรือความไม่
หวั่นไหว เพราะไม่มีอะไรมาเกี่ยวพันจุดลากกระชาก. นี้คือชีวิตสุดยอด.

วิธีทำให้มีชีวิตสุดยอดแบบนักปราชญ์ลูกทุ่ง !

เราพูดกันเสร็จไปแล้ว ๒ อย่าง ชีวิตพื้นฐาน, ชีวิตสุดยอด. ที่นี้
อยากจะแถมพกดด้วยว่า **วิธีการของนักปราชญ์ลูกทุ่ง นักปราชญ์ชาวนา**
นักปราชญ์ลูกทุ่ง; ไม่ได้เรียนอะไรมากร ไม่รู้จักพระไตรปิฎกสักตัวหนึ่ง, แต่ก็มี
ทางที่จะ

ทำได้ ที่จะเป็นผู้มีชีวิตสุดยอด. ชีวิตพื้นฐานก็ไม่มีปัญหาแล้ว ทำหน้าที่ทุกอย่าง
ถูกต้องหมด; ที่นี้จะมาถึงชีวิตสูงสุด ทั้งที่อยู่เป็นชาวบ้านชาวนา คนธรรมดา
มันก็ยังมืทาง มีทาง, เป็นการเร่งให้ใกล้พระนิพพานโดยเร็วขึ้น ก็คือถือหลักที่เขา

ใช้ในเรื่องหลุดพ้นนั้นแหละ : สูญญตา อนัตตา ตถตา นี้อย่างที่บอกแล้ว ว่ามันมีอยู่อย่างนั้น.

เมื่อได้รับอะไร - ได้รับความรู้สึกที่เป็นสุขแบบบุญชน สุขแบบบุญชน ชาวบ้าน ทางบ้าน ทางเรือน ทางเพศนี้ เรียกว่าทางกามารมณ์หรือทางเพศนี้; เมื่อได้รับความสุขชนิดนี้อยู่ละ, ก็ศึกษา ศึกษาลักษณะอาการ รสชาติอะไรของมัน, แล้วก็ตั้งปัญหาถามขึ้นมาว่า เอ, นี่มันบ้าหรือดี? ลองดูสิ; กำลังเสวยสุขสูงสุด ทางกามารมณ์ ว่าอย่างนั้น ยกตัวอย่างนะ, ก็ตั้งปัญหาว่า เอ๊ะ, นี่มันบ้าหรือดี? มันบ้าหรือดี? หยุคชะงัก ศึกษา ตั้งปัญหาว่า นี่มันบ้าหรือดี? มันก็พอจะมีความรู้เกิดขึ้นมากกว่าเดิมนะ; ทำไปทำไม? นี่ทำกันทำไม? ทำไปทำไม? บ้าหรือดี? อะไรเป็นเหตุให้ทำวะ? แล้วว่า นี่จะทำกันไปถึงไหนวะ? จะสิ้นสุดเมื่อไร? นี่มันโง่หรือฉลาดวะ? นี่เป็นของจริงหรือของหลอก? นี่เมื่อได้รับความสุขโลก ๆ สุขทางวิสัยโลก สุขทางกามารมณ์ทางเพศสูงสุด ก็ลองตั้งปัญหาเหล่านี้ดูสิ - เป็นนักปราชญ์ นักปราชญ์ลูกทุ่ง นักปราชญ์ชาวนา; มันก็จะเจริญเร็ว ก้าวหน้าไปในทางรู้เรื่องความหลุดพ้น หรือชีวิตสุดยอดได้เหมือนกัน.

แม้ในทางที่ตรงกันข้าม คือมีความทุกข์ นั่งนอนร้องไห้ น้ำตาไหลอยู่ น้ำตาไหลอยู่ เป็นทุกข์เหลือประมาณนี้; เรียกว่าตรงกันข้ามกับอย่างแรก ก็ถามว่า มันบ้าหรือดีหว่า? นี่มันบ้าหรือดี? ถามอย่างเดียวกันแหละ : ทำไปทำไม? ทำไมจะต้องร้องไห้อย่างนี้? จะทำไปถึงไหน? จะสุดเมื่อไร? โง่หรือฉลาด? เป็นเรื่องหลอก ๆ หรือเป็นเรื่องจริง ที่มาต้องร้องไห้เป็นทุกข์ทรมาน

อยู่อย่างนี้ ? เดียวมันก็จะค่อยเกิดความรู้สึกสูงขึ้นไปแหละ ไม่มากก็น้อยแหละ ว่า “โอ้มันบ้า หรือมันไม่ต้องทำก็ได้”. นี่เป็นทางลัดอย่างยิ่งสำหรับการดำรงชีวิตอย่างบุคคลแล้วต้องการจะเลื่อนไปสู่ระดับชีวิตสุดยอด; ก็ให้โอกาสที่ได้รับความสุขอย่างโลก ๆ นั้นแหละ หรือความทุกข์อย่างโลก ๆ นั้นแหละ เป็นอารมณ์ของวิปัสสนา : ถามมันดูว่า นี่มันบ้าหรือมันดี ? มันถูกหรือมันผิด ? มันโง่หรือมันฉลาด ? ไม่ต้องทำอะไรใหม่ ? นี่ทางลัด, ทางลัด หรือเคล็ดลับจากชีวิตพื้นฐานไปสู่ชีวิตสุดยอด; เหล่านี้ก็มีอยู่.

เป็นอันว่า เราได้พูดกัน ๓ เรื่องวันนี้ : เรื่อง ชีวิตพื้นฐานเต็มไปด้วยหน้าที่; ชีวิตสุดยอดเต็มไปด้วยปัญญา; และ วิธีลัดสั้นจากชีวิตพื้นฐานไปสู่ชีวิตสุดยอดอย่างที่ว่ามาแล้ว – เมื่อได้รับอารมณ์สูงสุด ทางเป็นสุขก็ตาม ทางเป็นทุกข์ก็ตาม ทางเนื้อทางหนังก็ตาม ทางจิตทางวิญญาณก็ตาม ตั้งปัญหาเหล่านี้ดูเถิด มันจะเลื่อนชั้น มันจะลัด มันจะเลื่อนชั้น, เลื่อนชั้นอย่างเดียวกับที่วิปัสสนาเลื่อนชั้นนั้นแหละ. ทำวิปัสสนาบรรลุมรรค ผล นิพพาน เลื่อนชั้นอย่างไร ใ้ไหนเราก็เลื่อนชั้นตามแบบของชาวนา แบบของลูกทุ่ง แบบของคนธรรมดาสามัญ มันก็เลื่อนชั้นได้เหมือนกัน. เมื่อทำได้มาก ๆ ทำได้บ่อย ๆ มันก็เลื่อนชั้นไปได้มาก; ก็เป็นทุนรอนสำหรับที่จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแวงเดียว แล้วบรรลุพระอรหันต์, ไม่ต้องพูดกันมาก.

เอาละว่า การบรรยายในวันนี้ ก็เป็นเรื่องชีวิตพื้นฐานกับชีวิตสุดยอด, ก็มีทางเดินลัดสั้นรวดเดียวระหว่างของ ๒ สิ่งนั้น. หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะได้เอาไปใคร่ครวญ พินิจพิจารณา; เห็นด้วยในส่วนไหนที่ว่าจะทำได้และมีประโยชน์ ก็ขอให้ทำเถิด, ก็จะมีความสำเร็จงอกงามก้าวหน้าไปในทางแห่งพระศาสนา ของสมเด็จพระบรมศาสดา อยู่ทุกทิพาราตรีเป็นแน่นอน.

การบรรยายนี้สมควรแก่เวลา, ขอยุติ; เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าสวดบทพระธรรมในแบบคณสาชยาย ให้เกิดกำลังใจในการปฏิบัติธรรมะ ทุกแง่ทุกมุม, ทำหน้าที่ให้ดีที่สุด ยิ่ง ๆ ขึ้นไป, ในกาลบัดนี้.

ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต

- ๘ -

๑๔ มีนาคม ๒๕๓๐

ชีวิตเย็น

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๘ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงบรรยายในชุด **ธรรมะคือสิ่งที่พัฒนาชีวิต** ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อยสำหรับบรรยายในวันนี้โดยเฉพาะว่า **ชีวิตเย็น**.

เรื่อง พัฒนาชีวิต ที่บรรยายเรื่อย ๆ มานี้ อาจจะรู้สึกสับสนแก่ผู้ฟังบางท่านบ้างก็ได้, ถ้าไม่ได้กำหนดพิจารณาให้เข้าใจมาโดยลำดับ; จึงขอตั้งมายังเรื่องที่จะกำหนดได้ง่าย ๆ กันอีกสักครั้งหนึ่ง คือเรื่องคำว่า “ชีวิตเย็น”. เราได้พูดกันมามากมายถึง ข้อควรทราบในเบื้องต้นเกี่ยวกับชีวิตเป็นอย่างไร, ชีวิตขึ้นอยู่กับ

ปัจจัยแวดล้อมอย่างไร, ชีวิตกับสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิตผูกพันกันอย่างไร, มีทางที่จะพัฒนาได้โดยพัฒนาสัญชาตญาณนั้น ๆ ให้เป็นไปในทางแห่งโพธิ อย่ได้เป็นไปในทางแห่งกิเลส เหล่านี้เป็นต้น; ทั้งหมดนั้นมันก็เพื่อจะรู้จักไอ้สิ่งสักสิ่งหนึ่งซึ่งสำคัญที่สุด คือ สิ่งที่เรียกว่า ชีวิตเย็น.

ขอให้เข้าใจไว้ตลอดกาลเลยว่า ไอ้เรื่องของคำพูดนี้มันกำกวมได้, คำพูดของมนุษย์กำกวมได้ ไม่ว่าจะแต่โบราณหรือเดี๋ยวนี้, ไม่ว่าจะภาษาไทยหรือภาษาบาลีมันกำกวมได้; มันต้องรู้ว่าเรากำลังพูดกันถึงเรื่องอะไร ระดับไหนโดยเฉพาะ มันก็จะไม่กำกวม. เราจึงต้องพูดกันในข้อนี้แหละเป็นส่วนใหญ่ ว่าเรากำลังพูดกันในแง่ไหนส่วนไหน.

เช่น คำว่า เย็น เย็น ในภาษาไทยธรรมคาสามัญที่เป็น ภาษาคน นี้ก็อย่างหนึ่ง, ภาษาบาลีที่เป็น ภาษาธรรม ก็อีกอย่างหนึ่ง. ในภาษาไทยมันก็ยังกำกวมในข้อที่ว่า ถ้าเย็นสบายอยู่ได้ร่มไม้มีลมพัด มันก็เย็นสบาย คำว่าเย็น มันก็เป็นสิ่งที่ปรารถนา; แต่ถ้ามันเย็นหมดไม่มีความร้อนเหลืออยู่เลย มันก็คือตาย มันก็สู้ไม่ไหว, เย็นมันก็คือตาย ถ้ามันไม่มีความร้อนเหลืออยู่เลย. นี่คำว่าเย็น เย็น มันก็เลยเป็นคำที่กำกวมขึ้นมา.

บางทีคำว่า เย็น เย็น มีความหมายที่ไม่ต้องการไม่ปรารถนากันก็มีอยู่; เช่นว่าไอ้คนนี่ใจมันเย็นเสียเหลือเกิน จนไม่รู้จักจะทำอะไร, ใจเย็นจนไม่รู้จักจะทำอะไร อย่างนี้มันก็ไม่ไหว; ถ้าว่าใจเย็นทนได้ไม่โกรธง่าย นี่มันก็ดี. ดูความกำกวมของภาษา แล้วก็รู้ไว้ดี ๆ ว่า เรากำลังพูดถึงความหมายไหนในลักษณะอย่างไร. ในภาษาบาลีก็เหมือนกันแหละ มันมีอยู่หลายระดับ : ในระดับชาวบ้าน

มันก็เย็นสบาย เย็นออกเย็นใจ เรียกว่า นิพพุตะ; ถ้ามันสูงสุดมันก็เรียกว่านิพพาน. ในภาษาบาลีคำว่าเย็นนี้ใช้ได้หลายความหมาย ซึ่งจะได้พิจารณากันข้างหน้า.

พิจารณาดูความหมายของคำว่า “เย็น” ในแง่มุมต่าง ๆ

รวมความว่า เย็นในความหมายศีลธรรม ก็อย่างหนึ่ง, เย็นในความหมายของปรมัตถธรรม มันก็อย่างหนึ่ง. ในความหมายทางศีลธรรม ก็หมายถึงเย็นออกเย็นใจ เรียกโดยภาษาบาลีว่า นิพพุติ นิพพุติ. จะขอให้สังเกตอีกครั้งหนึ่งว่า ที่พระบอกอานิสงส์ลว่า สีเลน นิพพุติ ынุติ – ไปถึงนิพพุติได้ ก็เพราะศีล; นิพพุติ นี้ก็แปลว่าเย็น แต่ยังไม่ถึงนิพพาน, คือเย็นอย่างชาวบ้านต้องการ เย็นออกเย็นใจนั่นแหละ เขาเรียกว่านิพพุติ. แต่ถ้าในระดับปรมัตถธรรม มันหมายถึง เย็นเพราะหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง; ใ้เย็นอย่างนี้ ไม่เรียกว่านิพพุติเสียแล้ว มันเรียกว่านิพพานเลย, นิพพาน – เย็นในส่วนจิตใจในส่วนลึกของจิตใจ. นี้ความหมายของคำว่าเย็น ๆ ในทางศีลธรรมทั่ว ๆ ไปนี่ก็อย่างหนึ่ง, ในทางปรมัตถธรรมชั้นสูงสุดมันก็มีความหมายอีกอย่างหนึ่ง. ถ้าว่าเย็นในทางสูงสุด มันก็เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ ซึ่งคนธรรมดาจะไม่ชอบ ไม่ต้องการก็ได้, มันเย็นจนเรียกว่าชาวบ้านไม่ต้องการ; คือคนมีกิเลสไม่ต้องการใ้เย็นชนิดนั้น – เย็นอย่างนิพพาน.

นี่ความที่ว่ามันกำกวม มันปนกันยุ่ง. ไม่มีอะไรปรุงแต่ง มีความสะอาด มีความสว่าง มีความสงบ ถึงที่สุด คนก็ว่าจะจิตซัดเกินไป; หรือว่าไม่รู้จัก

รัก ไม่รัก ไม่โกรธ ไม่เกลียด ไม่กลัว ไม่ตื่นเต้นต่ออะไร ไม่วิตกกังวลอาลัยอาวรณ์
อะไร ไม่อิจฉาริษยาใคร ไม่คูหมิ่นใคร ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่หวงไม่หึง ไม่อะไรไป
เสียทุกอย่าง, คนธรรมดาที่ว่า จะมากเกินไป เพราะเขายังชอบให้มันมีอะไรมาช่วย
ให้ตื่นเต้น ให้สนุกสนาน.

จะพูดกันถึงคำว่า **เย็น** ในแบบศีลธรรม ก่อน **คือนิพพุติ**. นิพพุติ เป็น
คำบาลี ควรจะได้ยินได้ฟัง แล้วควรจะทำไว้ได้ด้วย แล้วควรจะเข้าใจอีกด้วย,
แปลว่า **เย็นในความหมายทางศีลธรรม** คือยังอยู่ในโลก ยังเป็นไปตามวิสัยโลก,
พวกเราคงจะพูดกันอยู่บ่อย ๆ ด้วยคำว่า “เย็นอกเย็นใจ เย็นอกเย็นใจ”; อย่างนี้
ไม่ได้หมายถึงนิพพาน.

ในบาลีก็มีเรื่องราวถึงคำนี้พอเป็นเครื่องสังเกตได้ อย่างเรื่องในอรรถ-
กถาธรรมบท : ในวันที่เขาประกวดเลือกพระชายาของพระสิทธัตถะ มีหญิงสาว
โคตมีในตระกูลโคตมะองค์หนึ่ง เขาก็ร้องออกมาว่า “บุรุษนี้ (หมายถึงชาวบ้าน
-คนหนุ่ม, พระสิทธัตถะคนนี้) ถ้าเป็นลูกของผู้หญิงคนใด แม่คนนั้นก็เย็นเป็น
นิพพุตา, ถ้าเป็นลูกของพ่อคนใด พ่อนั้นก็เย็นคือเป็นนิพพุโต, ถ้าเป็นภัสตรา
ของหญิงใด หญิงนั้นก็เย็นเป็นนิพพุตา”; นี้อย่างนี้ ไม่ใช่นิพพาน, มันเห็นได้
ชัด ๆ ว่า คำว่าเย็นนะ ในความหมายว่านิพพุติ นิพพุติ นี้ไม่ใช่นิพพาน.

เย็นอย่างชาวบ้านต้องการกันทั่ว ๆ ไป ว่าเย็นอกเย็นใจ; มีบุตรดีพ่อ
แม่ก็เย็นอกเย็นใจ, มีภรรยาดีสามีก็เย็นอกเย็นใจ, มีสามีดีภรรยา ก็เย็นอกเย็นใจ, มี
เพื่อนดีเพื่อนก็เย็นอกเย็นใจ, มีลูกศิษย์ดีมันก็เย็นอกเย็นใจ, มีคนใช้ดีก็เย็นอกเย็น

ใจ, มีเจ้านายดี เจ้านายดีก็เย็นอกเย็นใจ, แม้แต่มีสัตว์เลี้ยงดี มีสุนัข มีแมว มีไก่ดี มันก็ยังเย็นอกเย็นใจ. เคยได้ยินเขาเรียกกันว่า แมวคู่ทรัพย์, ไก่คู่ทรัพย์, หมาคู่ทรัพย์ อะไรกันก็ไม่รู้ มันก็คงมุ่งหมายอย่างเดียวกันนี้แหละ; ถ้ามันมีหมาแมวชนิดนี้ แล้วก็คนเจ้าของก็เย็นอกเย็นใจนี้, ที่จริงมันก็น่าสนใจอยู่เหมือนกัน ถ้ามีแล้วมันเย็นอกเย็นใจ. ความเย็นอกเย็นใจในความหมายธรรมดา ที่คนทั่วไปก็รู้สึกได้ และต้องการกันอยู่; นี้เรียกว่าเย็นแบบศีลธรรม เย็นแบบนิพพาน, ยังไม่ใช่นิพพาน.

(ความเป็นมาของ “นิพพาน” แต่ต้นจนถึงระดับสูงสุด)

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า นิพพาน. คำว่านิพพานนี้มันมีประวัติที่ยาว ตั้งแต่อย่างต่ำ ๆ เตี้ย ๆ จนมาถึงไอ้สูงสุดทีเดียว; คือมนุษย์มันก็รู้จักคำว่าเย็น หรือความเย็นนะ มันก็เรียกความเย็นแม้ในระดับต่ำที่สุดของบุดูชนว่าเย็น ๆ นี้, ต่อมา มีผู้มีปัญญาสูงขึ้นไป โอ้, แล่นี่ไม่เย็น เรายังไม่เอา เราจะเอามากกว่านี้, แล้วก็เอามากกว่านี้ เอามากกว่านี้ จนกว่าจะถึงนิพพานแท้จริงและสูงสุด. ฉะนั้น คำว่านิพพาน นิพพานในภาษาบาลีนั้น มันมีตั้งแต่อย่างต่ำที่สุด ไม่ถึงศีลธรรมด้วยซ้ำไป เป็นเพียงธรรมดา เย็นตามธรรมดา, แล้วก็เย็นทางศีลธรรมทางคุณธรรม สูงขึ้นมา; ก็เรียกว่าเย็น เย็น คือ นิพพาน นิพพาน ทั้งนั้น. มนุษย์รู้จักก่อนเพราะรู้จักได้ง่าย แล้วก็ถือเป็นหลักที่เราต้องการ. ถ้าครูบาอาจารย์พวกไหนคนอาจารย์พวกไหนมาสอนเรื่องเย็นก็สนใจ แล้วก็ปฏิบัติตาม เพื่อเย็น เย็น เย็นขึ้นไปตามลำดับ. เมื่อคนยังโง่มาก ยังเป็นป่าเถื่อน ยังเป็นชาวป่าอยู่ มันก็รู้จักเย็นแต่ในระดับต่ำ ๆ

ระดับน้อย ๆ. จนมันก็รู้มาตั้งแต่ก่อนนั้นเสียอีก; คือรู้มาตั้งแต่เรื่องทางวัตถุไม่ได้เกี่ยวกับจิตใจ, เย็นทางวัตถุ เช่นน้ำเย็นนี้ ก็เอาคำว่าเย็นนี้เป็นคำตั้งต้นของความรู้สึกที่ควรจะมี. ดังนั้น คำว่า “นิพพาน นิพพาน” นี้จึงได้ใช้กันมา ตั้งแต่เรื่องทางวัตถุ ทางร่างกาย กระทั่งเรื่องทางจิตทางวิญญาณ สูงขึ้นมาตามลำดับ; ขอให้เข้าใจไว้ด้วยสำหรับคำว่านิพพาน.

นิพพานในทางวัตถุ. เช่นว่า ถ่านไฟแดง ๆ นะเย็นลงเป็นสีดำนี้ ก็เรียกว่านิพพาน คือ ถ่านมันนิพพาน, ถ่านไฟที่ลูกโพลงมันนิพพาน. กระทั่งว่าอาหาร คือข้าวสุกข้าวต้มหุงปรุงขึ้นมาใหม่ ๆ ทันทิ กินไม่ได้ ร้อน ต้องรอให้มันนิพพานเสียก่อน. นี่คำพูดอย่างนี้ใช้กันอยู่ในครัวนั้นแหละ ในบ้านในเรือน ในครัว ว่า เย็นลงแห่งสิ่งที่ร้อน วัตถุที่ร้อน; ทำวัตถุที่ร้อนให้เย็น ก็เรียกว่าทำให้นิพพาน. ในบาลีมีกล่าวถึง ช่างทอง เมื่อเขาจะทำให้ทองที่หลอมเหลวกว้างเย็นนะ เขาเอาน้ำมารด เอาน้ำมารดมันให้มันเย็น; คำนี้ก็ใช้คำว่า “ทำให้มันนิพพาน” ด้วย. คำว่า นิพพานเป็นคำธรรมดาถึงขนาดนี้ละ : ทำให้เย็น ก็เรียกว่า ทำให้นิพพานในทางวัตถุ.

ที่นี้ต่อมามีคำใช้กับสัตว์เดรัจฉาน(–ใช้นิพพานกับสัตว์เดรัจฉาน) : สัตว์คู่ร้ายมีอันตราย คือสัตว์ป่าที่ไม่ได้รับการฝึกฝน มีอันตรายมาก เอามาฝึกฝน ๆ จนเชื่อง; ที่เราเห็นได้ง่าย ก็เช่นช้างป่า มันคู่ร้ายเท่าไร เอามาฝึกมาทำกันไม่กี่เดือน มันเชื่องเหมือนกับแมวอย่างนี้. ช้างป่า ควายป่า อะไรป่าที่มันต้องเอามาฝึกกัน จนกว่าจะเชื่อง นี้ก็เรียกว่า ทำให้มันนิพพาน, คือทำให้มันเย็นเหมือนกัน. นี้ก็ความหมายหนึ่ง.

ที่นี้ก็มาถึงคน เรื่อง(นิพพาน)ของคน. มันมีความรู้สึของคนต่าง ๆ กัน ใครชอบรู้สึกเย็นอย่างไร ก็เอาอย่างนั้น. แต่ที่เป็นกิจลักษณะกล่าวไว้ในบาลี ก็มีตั้ง ๓ ชั้นนะ; คือเอากามารมณ์ พอใจ ได้กามารมณ์ พอใจไปเสียทุกอย่าง ก็เรียกว่าเย็นเรียกว่านิพพาน เอานิพพานเป็นกามารมณ์; ฟังดูสมัยนี้แล้วก็น่าหัว หรือน่าขะแยงแหละ ว่าเอากามารมณ์เป็นนิพพาน. ต่อมาเมื่ออาจารย์ที่พบสูงขึ้น ไปว่า โอ้, ไม่ไหว ๆ เราไม่เอา; ก็เอาใจรูปฌานนะ – สมาธิประเภทรูปฌาน นั้นนะเป็นนิพพาน, เป็นจบของความเย็น ที่สุดของความเย็น. ต่อมาก็มีการ ค้นพบสูงขึ้นไปกว่า คือพบอรุฌาน; เอ้า, ก็ไม่เอาแล้วรูปฌาน, เอาอรุฌาน (เป็นนิพพาน); ก็สูงสุดกันอยู่ที่นั่นเสียทีหนึ่งก่อน, ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด.

อาจารย์คนสุดท้ายของพระพุทธเจ้า ก็สอนเรื่องเนวสัญญานาสัญญา-ยตนะ, อุทกดาบสรามบุตรหรืออะไรชื่ออย่างนั้นแหละ สอนให้แก่พระพุทธเจ้า, แล้วว่า นี่ที่สุดแห่งความทุกข์ คือนิพพานนั่นแหละ. แต่พระพุทธเจ้าท่านยอมรับ ไม่ได้ ท่านไม่ยอมรับ; ก็ออกจากอาจารย์คนนั้น ไปค้นหาของพระองค์เอง จึง พบใจเรื่องนิพพาน – เรื่องเย็นเป็นที่พอใจ คือความไม่ยึดมั่นถือมั่น, ความไม่ รู้สึกว่ามีตัวมีตน – มีของตน, ไม่ยึดมั่นสิ่งใดโดยความเป็นตัวตน – เป็นของตน, ไม่เกิดกิเลสใด ๆ ขึ้นมาได้เลย, โลภะเกิดไม่ได้, โทสะเกิดไม่ได้, โมหะเกิดไม่ได้, กิเลสทั้งหลายเกิดไม่ได้ เพราะไม่มีความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวตน; เอ้า, ทรงพอ พระทัยว่า นี่เป็นที่สุด ถึงนิพพานที่ควรจะต้องเอาเป็นที่สุด แล้วก็ทรงสอนอย่าง นั้น แล้วก็สอนเรื่อย ๆ มา จนกระทั่งทุกวันนี้. ก็ไม่มีใครสามารถบัญญัติ นิพพานให้สูงไปกว่านั้นได้. ก่อนนี้นั้นก็มีแต่ระดับต่ำ แล้วก็ค่อย ๆ สูงขึ้นมา สูง

ขึ้นมา สูงขึ้นมา; ไอ้ชีวิตเย็นเป็นนิพพานนะ มันมาจบลงที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วสอน : หมดยุติขจัดหาอุปาทานว่าตัวตน แล้วก็ไม่มีเกิดกิเลสใด ๆ.

กิเลสทั้งหลายเป็นความร้อน; เมื่อไม่มีเกิดกิเลสใด ๆ มันก็ไม่มีความร้อน มันก็มีความเย็น, แต่มันก็เป็นเรื่องเย็นทางจิตทางวิญญาณอีกความหมายหนึ่ง, ไม่ใช่เย็นทางวัตถุทางฟิสิกส์ เหมือนอย่างที่หมอถือว่า ถ้ามันไม่มีความร้อนเหลือเลย คนมันก็ตายเท่านั้นแหละ, มันคนละอย่างอย่างนี้. ในทางจิตทางวิญญาณ ไม่มีความร้อนเหลือเลย หมดยุติ โทสะ โมหะ โดยประการทั้งปวง คนก็ไม่ตาย, แล้วก็เย็น ก็คือเย็น แล้วก็ไม่ใช่ตาย. นิพพานนั้นไม่ใช่ตาย; ถ้านิพพานคือตาย มันก็ง่ายนิดเดียว ซื่ออย่าฆ่าแมลงมากินด้วยหนึ่งก็ได้นิพพานแล้ว, มันก็ไม่ลำบากอะไร ถ้านิพพานหมายถึงตาย. ฉะนั้น ให้รู้ว่า นิพพานนั้นคือเย็นที่ถูกต้องถึงที่สุด คือเย็นทางจิตทางใจ ไม่มีความร้อนทางจิตทางวิญญาณ ก็เรียกว่านิพพาน. นี่ชีวิตเย็นในระดับสูงสุดฝ่ายปรมัตถธรรม.

เฮ้อ, สรุปลความสั้น ๆ อีกทีว่า ถ้าเย็นในฝ่ายศีลธรรม มันก็นิพพุติ – เย็นอกเย็นใจ เย็นอยู่ที่บ้าน เย็นอยู่ที่เรือน, ทุกอย่างเป็นไปอย่างที่ไม่ต้องเกิดโมโหโทโส; นั่นแหละเท่านั้นแหละได้เพียงเท่านั้นแหละ, ยังมีตัวตนอยู่ มีอะไรที่วาระบกวอนอยู่ แต่ไม่ถึงกับจัดว่าเป็นอันตรายศัตรูอะไรนัก เพราะเราต้องการกันในระดับต่ำอยู่ที่บ้านที่เรือน มีแต่ความเย็นอกเย็นใจก็พอแล้ว, นี่ก็เรียกว่าชีวิตเย็น.

เอาละ, เป็นอันว่า ไอ้ชีวิตเย็นนี้แบ่งได้เป็น ๒ ประเภทแหละ คืออย่างศีลธรรม, แล้วก็ อย่างปรมัตถธรรม; แล้วแต่ละอย่าง ๆ แบ่งออกไปได้

เป็นหลายระดับแหละ เป็นหลายระดับ แล้วแต่จะมุ่งหมายกันถึงพวกไหน ใน ปริมาณเท่าไร ในระยะเวลาเวลาเท่าไร. นิพพานอย่างไม่มีเชื้อเหลือ – ไม่มีอุปาทิ เหลือ, กับนิพพานอย่างมีอุปาทิเหลือ; นี่แม้สูงสุดแล้วก็ยังมีแบ่งเป็นระดับ.

การทำให้มีชีวิตเย็นอย่าง “นิพพาน”, ๓ วิธี

เรามาพูดกันถึงเรื่อง ชีวิตเย็น เท่าที่เราในสมัยนี้จะประพฤติปฏิบัติได้ จะมีได้กัน, ก็จะได้ ก็จะได้. แม้ว่าจะยังไม่ถึงกับเป็นพระอรหันต์ – หมดกิเลสโดยสิ้นเชิง ก็ขอให้รู้จักควบคุมมันไว้ อย่าให้มันโพล่งขึ้นมา. นี่คุณต้องเข้าใจว่า กิเลส นั่นนะ ถ้ามันโพล่งขึ้นมาได้ มันก็ร้อนแหละ; ถ้าควบคุมไว้ไม่ให้โพล่งขึ้นมา มันก็ยังไม่ร้อน ไม่ต้องร้อน. อีกอันหนึ่งมันหมดกิเลสเลย; หมดกิเลสเลย นั่นมันอีกอย่างหนึ่ง, นั่นมันไม่มีปัญหา; แต่ถ้ามันมีปัญหา ยังมีกิเลสอยู่ มันก็ต้องคุมไว้อย่าให้มันโพล่งขึ้นมา, เหมือนกับไฟนี้ถ้าอย่าให้มันลุกขึ้นมา มันก็ไม่ไหม้บ้านไหม้เรือนดอก.

ฉะนั้น คนมีกิเลส ก็ตั้งหน้าตั้งตาควบคุมมันไว้อย่าให้มันโพล่งขึ้นมา; พอมันได้เหยื่อทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อะไรก็ตาม, มีสติสัมปชัญญะควบคุมมันไว้ดี ๆ อย่าให้มันโพล่งขึ้นมา ก็ได้รับรสอย่างเดียวกับนิพพาน; แม้ว่าจะไม่เป็นนิพพานโดยสมบูรณ์ โดยถึงที่สุด มันก็เป็นนิพพานที่น่าพอใจ ที่ควรจะพอใจ หรือน่าพอใจ ที่ว่ากิเลสมันไม่โพล่งขึ้นมา; มันจะมีเชื้อ

แห่งโลกะ โทสะ โมหะ อยู่ข้างในก็ตามใจมัน มันไม่ให้มันโพลงขึ้นมาได้ มันก็
เย็นแหละ มันก็เยือกเย็นแหละ.

นี่เรามีสติปัญญา และสัมปชัญญะครบถ้วนจัดการไว้ดี ควบคุมสิ่ง
เหล่านี้ไว้ให้ดี ทั้งภายนอกและภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, รูป เสียง กลิ่น
รส โสภณูปพะ ธรรมารมณ์ ให้มันเป็นไปอย่างชนิดที่มันไม่โพลงเป็นไฟขึ้นมา ก็จะ
เรียกว่า **ชีวิตเย็นในรูปแบบแห่งนิพพานแหละ**, เกินกว่านิพพุติ ซึ่งเย็นอย่าง
ชาวบ้าน.

ถ้าจะพูดให้เป็นหลัก ๆ ใ้เย็นอย่างนิพพาน, ก็จะพอพูดได้ว่า :-

อย่างที ๑ (หรือข้อที่ ๑) **เพราะไม่ยึดมั่นไม่มีการยึดมั่นในสิ่งใด**
เพราะเห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่เสมอ ในสิ่ง
ที่มากกระทบ หรือในสิ่งที่เป็นภายในที่ตั้งอยู่; เช่นขันธทั้ง ๕ เช่นอายตนะทั้ง ๖
อะไรเหล่านี้ เราเห็นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของมันอยู่ มันก็ไม่ไปยึดมั่น
ในสิ่งเหล่านั้น ทั้งภายนอกและภายใน, **ไม่ยึดมั่นโดยความเป็นตัวตน – เป็นของ
ตน.** เห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตา ของมันอยู่เสมอ,
จนกระทั่งเห็นว่ามันเป็นอย่างนั้นแล้ว **มันไม่มีตัวตน เป็นสูญญาคือว่างจาก
ตัวตน;** แล้วดีที่สุดกว่านั้นก็คือ เห็นว่า มันเป็นเช่นนั้นเอง(ตถตา หรือตถตา).

เรื่องนี้เอามาได้พูดมาก็ครั้งแล้ว ขอให้ช่วยทบทวนกันดูบ้าง : เรื่อง
คำว่า เช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง เราพูดกันมาก็สิบครั้งแล้ว แล้วใครได้รับประโยชน์
หรือเอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร. ถ้าเห็นเช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง โดย

ถูกต้องครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว ก็เป็นพระตถาคตองค์หนึ่งแหละ; องค์หนึ่งเสียแล้วแหละ; ไม่ต้องมานั่งทรมานอะไรกันอยู่อย่างนี้อีก.

ขอให้จำคำว่า ตถาตา สูดยอควไธเถอะ. เห็นอนิจจัง ว่ามันไม่เที่ยง, เห็นทุกขัง ว่าเพราะไม่เที่ยงมันจึงทรมานเอา, แล้วเห็นว่าไม่มีใครต่อต้านมันได้ มันเป็นอนัตตา; นี่ทั้งหมดนี้รวมกันแล้ว มันคือมันไม่มีตัวตนไว้ มันเป็น สุธัญญตา. เป็นสุธัญญตาแล้ว สรุปลเสียอีกที่ว่า โอ้ย, มันเช่นนั้นเองไว้, เช่นนั้นเองไว้. เมื่อเห็นสุธัญญตา ตถาตาแล้ว มันจะไม่ยึดมั่นสิ่งใด ไม่ยึดมั่นสิ่งใด โดยความเป็นตัวตน – ของตน. นี่กิเลสไม่เกิด กิเลสที่มีอยู่ก็ค่อย ๆ ร่อยหรอไป ๆ จนกระทั่งหมดไป เพราะความไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดโดยความเป็นตัวตน – ของตน. นี่เป็นข้อที่ ๑ ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดโดยความเป็นตัวตน – เป็นของตน.

ที่นี้ ข้อที่ ๒ ไม่มีการปรุงแต่ง. คำนี้คงจะฟังยาก อธิบายยากและฟังยาก, ไม่มีการปรุงแต่ง. เมื่อใดมีการปรุงแต่ง เมื่อนั้นมีของร้อน มีกิเลส; ปรุงแต่ง โดยเฉพาะก็ในภายในแหละ, ปรุงแต่งข้างนอกเป็นเรื่องวัตถุ ไม่มีปัญหาอะไร. ปรุงแต่งข้างในลิ้มมันมีปัญหา : รูปเข้ามาทางตา, เสียงเข้ามาทางหู, กลิ่นเข้ามาทางจมูก อะไรก็ตาม, มาถึงจิตใจแล้ว มันมีการปรุงแต่ง – ปรุงแต่งเป็นวิญญูณขึ้นมาบ้าง, ปรุงแต่งเป็นผัสสะขึ้นมาบ้าง, ปรุงแต่งเป็นเวทนาขึ้นมาบ้าง, ปรุงแต่งเป็นตัณหาเป็นอุปาทาน; มีการปรุงแต่งของสิ่งเหล่านั้นของปัจจัยเหล่านั้น ปรุงมา ๆ ปรุงมา ๆ, พอมาถึงขั้นอุปาทานมีตัวกู เป็นของกู แล้วไม่ต้องสงสัย ที่นี้มันก็เป็นทุกข์แหละ เพราะมันมีตัวขึ้นมาแล้ว มันก็หนัก เพราะแบกตัว ถือตัว ดำรงตัว เห็นแก่ตัว หนักที่สุด. ถ้าไม่มีการปรุงแต่งอย่างนั้น มันก็ไม่มีเรื่องอะไรนะ.

เพราะมันมีสังขารคือการปรุงแต่ง มันจึงมีเรื่องไปทั้งหมด : ปรุงแต่งอย่างดี ก็
 บ้าไปตามดี ยุ่งไปตามดี เมาคือบ้าดีไปตามเรื่องของมัน; ปรุงแต่งไปในทางชั่ว มัน
 ก็เป็นทุกข์ทรมาน ลำบากเจ็บปวดยุ่งยาก เฮ้อ, มันก็ทุกข์ไปตามแบบของมัน. เรื่อง
 นี้ไม่ค่อยจะอยากพูด เพราะว่ามันเสี่ยงต่อการถูกด่า – ว่าถ้าว่าเป็นปรุงแต่งไปตาม
 บุญ มันก็ยุ่งไปตามแบบบุญ, ถ้าปรุงแต่งไปทางบาป มันก็ยุ่งไปทางบาป; อย่า
 ปรุงแต่งกันเสียเลย อย่าต้องเป็นบุญเป็นบาป อย่าต้องเป็นดีเป็นชั่ว อย่าให้มีการ
 ปรุงแต่ง.

ทีนี้ จะไม่ปรุงแต่งได้อย่างไร ? ก็มีสติ สัมปชัญญะ สมาธิ ปัญญา
 ธรรมะ ๔ เกลตกรบถ้วนอยู่; อะไรเข้ามาก็เผชิญหน้าด้วยธรรมะเหล่านี้แหละ.
 สติสัมปชัญญะนะสำคัญที่สุด; ถ้าพูดกันอย่างเดี๋ยวก็น่าพูด เรื่องสติ. สติมีแล้วก็จะ
 หยุดการปรุงแต่งด้วย คือไม่ให้เกิดการปรุงแต่ง; แล้วก็จะหยุดกระแสแห่งการ
 ปรุงแต่งด้วย, ถ้ามันมีการปรุงแต่งไปบ้างแล้ว มีกระแสกำลังไหลไป สติมันก็
 หยุดกระแสเหล่านั้นเสีย. นี่(สติ)มันมีประโยชน์ทั้งที่ว่าจะไม่ให้เกิดการปรุงแต่ง
 ไม่ให้เกิดกระแสแห่งการปรุงแต่ง; แล้วมันยังสามารถที่จะหยุดกระแสแห่งการ
 ปรุงแต่งที่เกิดขึ้นมาบ้างแล้ว ให้หยุดเสีย.

สตินี้เป็นธรรมะสำคัญที่สุด, ขอให้สนใจคำว่า สติ สติ. ถ้าปราศจาก
 สติไม่มีสติแล้ว มันล้มละลายหมดแหละ แม้จะเดินไปไหนมาไหนก็เดินไม่ถูก
 จะทำอะไรมันก็ไม่ถูก. ถ้า มีสติ มันเป็นเหตุให้ระลึกได้ : ผิดถูกอย่างไร ชั่วดี
 อย่างไร มันระลึกได้มันระลึกได้; ระลึกอะไรล่ะ ? ก็ระลึก เอาปัญญา ที่ได้ศึกษา
 นะมาเผชิญหน้ากับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ในการกระทบกันกับอารมณ์ : เอาปัญญา

เฉพาะส่วนที่มันจะแก้ไขเหตุการณ์อันนี้, ไม่ใช่ต้องเอามาทั้งหมด, ไม่ใช่ต้องระลึกทั้งหมด, คือเอามาเฉพาะส่วนที่มันจะต่อสู้อุปสรรคสถานการณ์อันนี้ มากลายรูป เป็น **สัมปชัญญะ** ยืนคุมอยู่ที่เดียว มาเข้าจ้องมายืนคุมอยู่ไม่ละไปจากสายตาเลย, นี่เป็นสัมปชัญญะ; นี่ก็ **มีสมาธิ** ที่มีกำลังใจพอที่จะทุ่มเทกำลังจิตทั้งหมด ที่จะให้มันเป็นไปตามความถูกต้องของสตินะ, นี่ก็ต้องใช้สมาธิกันละตอนนี้ จึงจะสู้อารมณ์นั้นไหว.

ขอให้จำธรรมะ ๔ อย่างนี้ไว้ว่าสำคัญที่สุด แล้วรวมเป็น *teamwork* คือมันต้องทำงานร่วมกัน. **สติ ปัญญา สัมปชัญญะ สมาธิ**; ถ้าเรียงอย่างนี้ก็ เป็นไปตามลำดับเหตุการณ์ : **มีสติระลึกได้** เป็นข้อแรก เมื่อเหตุการณ์เกิดขึ้นว่าอะไรเป็นอย่างไร; ก็คือ ระลึกถึงความถูกต้องหรือ**ปัญญา** ก็ต้องการ**ปัญญา** สติระลึก

ถึง**ปัญญา**; แล้วก็ **เอาปัญญาลำดับที่มันตรงกับเรื่องที่เกิดขึ้นนะ** ไม่ใช่เอามาทั้งหมด เพราะมันหลายชนิดนัก หลายเรื่องนัก, เอาปัญญานั้น มาทำเป็น **สัมปชัญญะ** คุมเหตุการณ์นั้น ๆ; ถ้ากำลังใจมันอ่อนไปมันสู้ไม่ไหว มันจะยอมแพ้ มันจะล้มละลาย ก็ต้องมี**สมาธิ** **สมาธิ** – มีสมาธิที่ดำรงไว้อย่างมั่นคง : เหตุการณ์มันก็เป็นไปในทางร้ายไม่ได้ แล้วมันก็เปลี่ยนมาในทางความถูกต้อง.

สติ ปัญญา สัมปชัญญะ สมาธิ เป็นแกนใหญ่ เป็นไอ้ตัวสำคัญ สัก ๔ อย่างนี้พอ, ตั้งชื่อให้ใหม่ ๆ ว่า **ธรรมะ ๔** **เกลด** **ธรรมะ ๔** **เกลด**, ใช้ต่อสู้กับเหตุการณ์ใด ๆ ได้ทั้งหมดทั้งสิ้น; แล้วมันก็ไม่เกิดการปรุงแต่ง ให้เป็นกิเลส ตัณหา อุปาทาน และความทุกข์; มันสามารถที่จะหยุดจับไว้ไม่ให้มีการปรุงแต่ง

ไม่ให้มีการปรุงแต่ง; มันก็ไม่มี ความทุกข์, ชีวิตนี้ก็เย็น เพราะมันไม่มีการปรุงแต่ง.

อย่าลืมนะ คำว่าสังขารนี้ ใช้อะไรปรุงแต่งนี้ ก็เรียกว่าสังขารเหมือนกันแหละ. การปรุงแต่งนี้ก็เรียกว่าสังขารเหมือนกัน, ไม่ใช่สังขารอยู่ที่ร่างกาย หรือ ไม่ใช่สังขารอยู่ที่ความหมายอย่างอื่น; มันมีความหมายอยู่ที่ว่า มันเป็นการปรุงแต่ง ในฐานะเป็นผู้ปรุงแต่งก็ได้, ในฐานะเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งก็ได้. ถ้าไม่มีการปรุงแต่งแล้ว มันก็ไม่มีผู้ปรุงแต่ง, ไม่มีผู้ถูกปรุงแต่ง; นี่คือการปรุงแต่ง ก็เลยไม่เกิดขึ้น.

ที่แรกมันเป็นเพียงอายตนะภายใน อายตนะภายนอกเท่านั้นแหละ. แต่พอมากระทบกัน ปรุงแต่ง มีวิญญูญาณทางอายตนะ – วิญญูญาณทางตา ทางหู ทางจมูก ทาง... เกิดขึ้นมา มันมีวิญญูญาณขึ้นมา; ทั้งอายตนะ ๒ และวิญญูญาณ ๑ รวมกันเป็น ๓ ทำงานกันอยู่ ทำงานร่วมกันอยู่ เวลานั้นเรียกว่าผัสสะ, ผัสสะก็เกิดขึ้น; ผัสสะเกิดขึ้นก็ ปรุงแต่งเวทนา; เวทนาจึง ปรุงแต่งตัณหา; ตัณหาก็จึง ปรุงแต่งอุปาทาน; อุปาทานก็ ปรุงแต่งภพ ชาติ และเป็นทุกข์. พุทธยัตถะโดยรายละเอียดก็คือ ปฏิจจสมุปบาท, พุทธสัน ๆ ง่าย ๆ ก็คือ การปรุงแต่งตามลำดับ

จนเกิด

ตัณหา – ของกู; ก็มีปัญหา มีความทุกข์. ถ้าไม่มีการปรุงแต่ง ก็ไม่มีปัญหา ไม่มี ความทุกข์.

นี่ข้อที่ ๒ เราเรียกว่าไม่ปรุ้งแต่ง. ข้อที่ ๑ ว่า ไม่ยึดมั่นใด ๆ โดย
ความเป็นตัวตน – ของตน; ข้อที่ ๒ ว่า ไม่ปรุ้งแต่งใด ๆ โดยความเป็นตัวตน –
เป็น
ของตน.

ที่นี้ ข้อที่ ๓ ก็ว่า ไม่หลงของที่เป็นคู่; นี้ตัดบทหน่อย มาตอน –
อาจจะเป็นตอน – เป็นคล้าย ๆ ตอนปลายเรื่องก็ได้ แต่มันก็เนื่องกันมาตั้งแต่
เบื้องต้น. ถ้ามันจะเกิดการปรุ้งแต่งขึ้นมาเป็นคู่ ๆ เราก็ไม่หลง, ไม่หลง; ไม่
หลงในความหมายของสิ่งที่ เป็นคู่. ข้อที่ ๓ นี้ว่าไม่หลงของคู่ ไม่หลง
ความหมายของสิ่งที่ เป็นคู่.

ของคู่ ๆ นั้น ภาษาเด็ก ๆ ภาษาวิทยาศาสตร์ สมัยใหม่ที่ใช้เรียนกันนี้,
สรุปเป็น บวก และ ลบ บวกหรือลบ – บวกคือดี คือได้ คือพอใจ, ลบ คือไม่ดี
ไม่ได้ ไม่พอใจ, ที่เรียกว่า *positive* หรือ *negative*; รวมทั้งที่ยังสงสัยอยู่ว่าจะเป็น
positive หรือ *negative* (ก็ถือเป็นของคู่ด้วย), ถ้าถือตามหลักธรรมะในพุทธศาสนา.
แต่พวกฝรั่งเขาไม่มีดอก, พวกฝรั่งเขามีเพียง *positive* และ *negative*; ในพุทธ-
ศาสนา เรายังมีแถมว่าที่กำลังสงสัยอยู่ว่าจะเป็น *positive* หรือ *negative* นี้ก็
เป็นของคู่เหมือนกัน, แล้วแต่ว่ามันจะสงสัยว่าจะอะไร สงสัยในฝ่ายไหน.

ข้อนี้มีความยากลำบากแก่การเข้าใจหรือการศึกษาอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่ง
ขอให้สนใจเป็นพิเศษ เรื่องเวทนา, เรื่องเวทนา : เวทนาที่เป็นสุข, เวทนาที่เป็น
ทุกข์, แล้วเวทนาที่ไม่เป็นสุขและเป็นทุกข์; นั้นแหละ ถ้าไม่สอนหรือไม่อธิบาย

กันจริง ๆ จัง ๆ แล้ว ก็ จะไม่เข้าใจนะ ว่าเวทนาที่ไม่สุขไม่ทุกข์นั้นจะให้เกิด ตัณหาได้อย่างไร. ในโรงเรียนนักธรรมชั้นเอกก็ไม่สอนเรื่องนี้, ไม่สอนกันโดย รายละเอียดอย่างนี้ ว่าเวทนาที่เป็นสุขมันก็ให้เกิดตัณหาที่จะเอาแหละ, ที่เป็นทุกข์ ก็เกิดตัณหาที่จะทำลายแหละ, ที่ไม่เป็นสุขไม่เป็นทุกข์เล่าจะเกิดตัณหาอะไร ? และพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่ามีอยู่ ๓ เวทนา ทั้ง ๓ เวทนาให้เกิดตัณหาเสมอ ๆ กัน. เวทนาที่ไม่สุขไม่ทุกข์ ก็คือเวทนาที่กำลังสงสัยอยู่ว่าจะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ นั้นแหละ. ใ้ฉันี่เรามีเก่งกว่าหลักวิชาของพวกฝรั่งที่มีเพียง *positive* และ *negative* มันไม่เอาอันที่ระหว่างนั้น คือที่กำลังสงสัยอยู่ว่าจะเป็น *positive* หรือเป็น *negative* เข้ามาอีกอันหนึ่ง เพราะว่ามันก็เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดกิเลสด้วยเหมือนกัน มันไม่ใช่ พ้นจากนั้นไปเลย.

ของเป็นคู่ คือ บวก, หรือ ลบ, และ ที่กำลังสงสัยอยู่ว่าจะเป็นบวกหรือ จะเป็นลบ นี่เป็นเรื่องของโมหะ สำหรับโมหะ เป็นคู่สมรสของโมหะ. ที่เป็น บวก มันก็เป็นคู่สมรสของโลภะหรือราคะ, ที่เป็นลบ ก็เป็นคู่สมรสของโทสะหรือ โทษะ, ที่เป็นไม่สุขไม่ทุกข์ – ไม่สุขไม่ทุกข์ยังอยู่ในข้อสงสัยว่าบวกหรือลบ มันก็ เป็นคู่สมรสของโมหะ เพราะมันไม่รู้ มันมาจากความไม่รู้ ซึ่งไม่อาจจะตัดสินใจ ลงไปได้ว่าสุขหรือทุกข์ ยินดีหรือยินร้ายนั่นเอง. ขอให้รู้จักเวทนาไว้ทั้ง ๓ เวทนา เถิด จะสมบูรณ์, จะมีความรู้ที่สมบูรณ์ในเรื่องของเวทนาหรือหลักของพระพุทธ- ศาสนา.

ที่นี้ก็ไปแยกเอาเองเถอะ มันมีเป็นคู่ ๆ แต่เราเอากันแต่ที่มนุษย์รู้จักและ พุคกันอยู่ก็ได้. อย่างที่มนุษย์คนธรรมดาสามัญบุคคลจะไม่วุ่นใจกับทุกข์ขมสุข-

เวทนา; ที่มาสอนมาพูดมาเถียงมาแย้งอะไรกันมีแต่เรื่องสุขเวทนาและทุกข์เวทนา. ให้อธิบายเรื่องสุขเวทนา มันไม่เข้าใจ มันก็ไม่ต้องเอามาพูด; ฉะนั้นมันก็ยังเหลือแต่ของคู่ ๆ, ของเป็นคู่ ๆ ตามที่มันซัดลงไป ว่ามันเป็นบวกหรือเป็นลบ ว่ามันเป็นสุขหรือเป็นทุกข์, เราจึงมีคู่ ๆ ว่าดี-ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์ ฯลฯ ทุกคู่ที่กำลังมีอยู่ในโลกของมนุษย์ที่ยังเป็นคนธรรมดา.

เคยนับควาตั้ง ๓๐-๔๐ คู่ ที่นึกออก แต่เดี๋ยวนี้ก็ลืมเลือนหมด เพราะมันไม่จำเป็นดอก; มันคงจะมีมากกว่านั้น. ดี-ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์ ได้-เสีย แพ้-ชนะ ได้เปรียบ-เสียเปรียบ กำไร-ขาดทุน; แล้วก็ยังมีเป็นคู่ธรรมดาตามธรรมชาติ ข้างบน-ข้างล่าง ข้างเหนือ-ข้างใต้ ข้างน้ำ-ข้างบก อะไรก็แล้วแต่เถอะ. มันเป็นคู่ ๆ คู่ ๆ. แล้วมันก็นำหัวที่ว่า มันต้องมีเป็นคู่; ถ้าไม่มีเป็นคู่ มันไม่เกิดความหมายดอก. ถ้าไม่มีชั่ว ดีก็ไม่มีความหมายอะไร, ถ้าไม่มีบาป บุญก็ไม่มีความหมายอะไร, ถ้าไม่มีทุกข์ ให้อธิบายก็ไม่มีความหมายอะไร; หรือจะพูดกลับกันก็ได้ว่า ถ้าไม่มีดี ชั่วก็ไม่มีความหมายอะไร, ถ้าไม่มีบุญ บาปก็ไม่มีความหมายอะไร; เพราะมันจะต้องเป็นคู่ที่สัมพันธ์กัน ที่ทำให้เกิดความหมายแก่กันและกัน.

เรื่องของคู่นี้แหละ ทำให้เกิดปัญหาแก่มนุษย์ คือให้เกิดกิเลส เกิดความต้องการไปตามความหมายของสิ่งนั้น ๆ : ถ้าดีมันก็เกิดต้องการขึ้นมา, ถ้าชั่วมันก็ต้องการจะฆ่าเสีย ทำลายล้างเสีย คือไม่ถูกใจ. ถ้าบุญก็อยากได้ ถ้าบาปมันก็ไม่อยากได้; มันก็เป็นเรื่องที่ทำอันตรายทั้งสองฝ่ายแหละ เพราะว่าบุญก็ปรุงแต่งไปตามแบบบุญ, บาปก็ปรุงแต่งไปตามแบบบาป, ดีก็ปรุงแต่งไปตามแบบดี,

ชั่วก็ปรุงแต่งไปตามแบบชั่ว. บางทีคู่ที่ร้ายกาจที่สุด มันก็จะมาอยู่ที่คู่ตัวผู้คู่ตัวเมีย นั้น; คู่ตัวผู้ – คู่ตัวเมียนั้น มันจะเป็นคู่ที่มันเป็นคู่ที่เลวร้ายหรือสร้างปัญหามากที่สุด. เรื่องผิด – เรื่องเมียนั้นแหละ เรื่องตัวผู้ – ตัวเมียนั้นแหละ มันจะเป็นไอ้คู่ที่ร้ายกาจที่สุด ที่กำลังครอบงำมนุษย์อยู่เดี๋ยวนี้.

ถ้าไม่หลงในความเป็นของคู่เหล่านี้ มันก็ไม่มีปัญหาอะไร; แต่มันก็ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงไปจากของคู่เหล่านี้ เราอยู่ในโลกมันไม่อาจจะหลีกเลี่ยงไปจากของเป็นคู่ ๆ เหล่านี้. มันเหลืออยู่แต่เราจะจัดการกับมันอย่างไร อย่าให้เป็นโทษเป็นทุกข์เกิดขึ้นมา; จัดการกับความดีก็จัดการไปอย่าง, จัดการกับความชั่วก็จัดการไปอย่าง อย่าให้เกิดเป็นทุกข์ขึ้นมา. เรื่องกามารมณ์ เรื่องผิด – เรื่องเมีย เรื่องหญิง – เรื่องชาย เรื่องอะไรก็ตามเกิด มันก็ต้องจัดการไปอย่างถูกต้อง อย่าให้ความหมายของมันครอบงำจิตใจ จนทำไปผิด ๆ ผิด ๆ เหมือนที่เป็นทุกข์เดือดร้อน มาตัวเองตายเหมือนว่าเล่นนี้. นี่ไม่หลงของคู่. สัตว์ทั้งหลายหลงอยู่ในของคู่อย่างไร : เรื่องกำไร – เรื่องขาดทุน เรื่องมีเกียรติ – เรื่องเสียเกียรติ; เรื่องโลกธรรมนั้น : ได้ลาภ – เสื่อมลาภ, ได้ยศ – เสื่อมยศ, ได้निया – ได้สรรเสริญ, ได้สุข – ได้ทุกข์; ล้วนแต่เป็นเรื่องของคู่ทั้งนั้น.

๓ หัวข้อนี้แหละพอ จะพูดอย่างอื่นอีกก็ได้ แต่เห็นว่า ๓ หัวข้อนี้ก็พอ : ข้อ ๑ ไม่ยึดมั่นถือมั่นโดยความเป็นตัวตน; ข้อ ๒ ไม่ปรุงแต่งให้มันเป็นตัวตนเป็นทุกข์อะไรขึ้นมา; ข้อ ๓ ไม่หลงในของคู่ หรือความหมายแห่งของคู่, แล้วให้รู้ว่า (ของคู่)มันมีอยู่อีกอันหนึ่งซึ่งมันยังเป็นปัญหาว่าจะเป็นฝ่ายไหน จะเป็นตัวฝ่ายไหน มันก็ต้องอีกอันหนึ่งด้วยเหมือนกัน มันยังไม่ชัดว่ามันดีหรือชั่ว แต่มัน

สงสัยอยู่ว่าจะต้องดีหรือจะต้องชั่ว จะต้องได้หรือจะต้องเสีย จะต้องแพ้หรือจะต้องชนะ มันก็รบกวนจิตใจเท่ากัน.

เราอยากจะบอกไว้คนที่เขาศึกษากันเพียง *positive* กับ *negative* ว่ายังไม่หมด, มันยังมีสิ่งที่ยังสงสัยอยู่ว่าจะเป็น *positive* หรือ *negative* ก็มีปัญหาทรมานจิตใจได้โดยเท่ากัน. เหมือนกับคำว่า อทุกข์มสุขเวทนานะ ไม่ใช่เรื่องไม่มี ความหมาย; เป็นเวทนาเท่ากัน ให้เกิดตณหาเท่ากัน สร้างความทุกข์ได้เท่ากัน ทั้งสุข-เวทนา ทั้งทุกข์เวทนา ทั้งอทุกข์มสุขเวทนา. **ถ้ามันไม่มีเวทนาโดยประการทั้งปวง นั่นมันจึงจะไม่มีปัญหาอะไร;** แต่ที่นี่มันยังมีเวทนาชนิดที่ไม่แสดงออกไปชัดว่าสุขหรือทุกข์ แต่มันก็ยังเป็นเวทนา มีอิทธิพลครอบงำจิตใจให้เกิดความต้องการ ความหวั่นไหว ไปได้ทุกทิศทุกทาง แล้วแต่มันจะสงสัยไปในทางไหน.

สิ่งเป็นอิฏฐารมณมีทั้งชนิดร้อนและชนิดเย็น

เอ้า, ทีนี้ก็จะดูกันต่อไปให้ละเอียดว่า แม้ที่มันเป็นฝ่ายที่ถูกใจนะ – ฝ่ายที่พอใจยินดี เป็นอิฏฐารมณ – พอใจ, เช่นดี เช่นสุข เช่นบุญ เช่นอะไรนี้, ยังแบ่งได้อีกนะ คือมีทั้งชนิดร้อนและชนิดเย็นนะ ดูให้ดี ๆ.

เอ้า, สวรรค์, เอาสวรรค์ก่อนเลย : สวรรค์มันมีทั้งชนิดร้อนและชนิดเย็นนะ. กามารมณในโลกนี้, สวรรค์นี่.

หรือว่า **ไอ้ที่มันดี** : ไอ้ดีชนิดร้อนก็มี ดีชนิดเย็นก็มี. ถ้ามันตำนั ก ก็ ไอ้ดี ๆ ๆ ของบุคคลนั้นะ คือดีที่บำได้ หลงได้ เมาได้. ดีทั้งนั้น ยังมีทั้งร้อนและมี ทั้งเย็น : ไอ้ดีนี้ยังมีทั้งร้อนและทั้งเย็น. ที่ว่า **สุขแล้ว – สุข** เป็นสุขกันแล้ว, ก็ยังมีทั้งสุขร้อนและสุขเย็นนะ. นี่อิฏฐารมณ.

บุญ ก็มีทั้งบุญที่ร้อนและบุญที่เย็น; บุญที่ร้อนมันเป็นบุญของกิเลสของ อวิชชา, ยึดมั่นถือมั่นมากเกินไป มันก็กดเอาเหมือนกันแหละ.

ไอ้ตัวตน, ตัวตนนี้ก็มีทั้งตัวตนร้อนและตัวตนเย็นเหมือนกัน; ตัวตนที่ยังไม่ร้อนดีกว่า ยังเป็นตามสัญชาตญาณเฉย ๆ รู้สึกเป็นตัวตนโดยสัญชาตญาณเฉย ๆ ไม่สูงขึ้นมาถึงระดับกิเลสอุปาทาน มันก็ยังไม่ร้อน. ฉะนั้น ตัวตนตัวกู่นี้มีทั้งร้อนและทั้งเย็น.

ทรัพย์สมบัติ มีทั้งร้อนและทั้งเย็น : ทรัพย์สมบัติที่หลงไหลที่มัวเมาที่ยึดถือ นั่น เป็นทรัพย์ร้อนทั้งนั้น; ทรัพย์สมบัติที่ไม่ยึดถือไม่หลงไหลไม่มัวเมา ก็ไม่ร้อน ก็เป็นทรัพย์เย็น.

ชื่อเสียง ก็เหมือนกันมีทั้งร้อนและทั้งเย็น. ชื่อเสียงนั้นแหละระวังให้ดี มีทั้งร้อนและทั้งเย็น; อย่างน้อยก็มีคนกวน มีคนกวนไม่มีหยุดแหละ. เราไม่กล้ามีชื่อเสียงมาก ๆ กับเขา เพราะว่าเรากลัวคนมารบกวน. ไอ้ชื่อเสียงก็ยังมีทั้งร้อนและมีทั้งเย็น.

เพื่อนมิตรสหาย : มิตรสหายก็ยังมีทั้งเพื่อนร้อน และเพื่อนเย็น. ความเป็นเพื่อนก็ต้องการ; แต่บางทีก็กลายเป็นของร้อนยุ่งยากลำบาก. การคบค้าสมาคมสังคมนั้นด้วยดีสามัคคีกันนั้นแหละ ยังมีทั้งร้อนและทั้งเย็นนะ; สามัคคีกันให้ร้อนทั้งเมืองก็ได้.

จึงกล่าวได้ว่า **ไอ้สิ่งที่เป็นอิฏฐารมณ** ที่ปรารถนากันนั้นแหละ มันก็ยังมีแบ่งแยกออกไปได้เป็นร้อนและเป็นเย็น; มิฉะนั้น ไม่มีการพูดดอกว่าเงินร้อน – เงินเย็น. พูดอย่างนี้ก็เข้าใจกันดีแล้วว่า เงินร้อนมันเป็นอย่างไร, เงินเย็นมันเป็นอย่างไร. เงินร้อนนะมันเผดเผาเจ้าของแหละ เดียวมันก็หนีหายไปเสียแหละ; ถ้าเป็นเงินเย็นมันก็ไม่เป็นอย่างนั้น. ทรัพย์สมบัติที่ไปขโมยเขามา มันก็เป็นเงินร้อน; ไปโกงเขามาอะไรเขามาก็เป็นเงินร้อน. เงินก็ยังมีร้อนและมีเย็น. นี้ฝ่ายดีแท้ ๆ ฝ่ายอิฏฐารมณแท้ ๆ ฝ่ายบวกแท้ ๆ มันก็ยังมีร้อนและมีเย็น; รู้จักกันไว้ให้ดี ๆ.

อิฏฐารมณชนิดสวรรค์ มีข้อควรศึกษาเป็นพิเศษ

ไอ้เรื่องสวรรค์ร้อน – สวรรค์เย็นนี่อธิบายยาก; แต่พอจะรู้กันได้แหละ. **ไอ้สวรรค์**ชนิดความหมายธรรมดาสามัญก็เต็มไปด้วยกามารมณแหละ; เทพบุตรคนเดียวนางฟ้าตั้งห้าร้อยนั้นนะ มันคงจะบ้าอยู่ตลอดเวลา มันจะเย็นได้อย่างไร. ฉะนั้น สวรรค์มันก็เลยมีทั้งสวรรค์ร้อน – สวรรค์เย็น.

แล้วสวรรค์นี้รู้จักกันให้ดี ๆ เกอะ. สวรรค์ สวรรค์ในภาษาธรรมดา ๆ
 แล้วก็ มันมีทั่วไปแหละ : แล้วแต่ว่ามันรักมันพอใจในสิ่งใดสุดขีดสุดเหวี่ยง สิ่ง
 นั้นจะเป็นสวรรค์ขึ้นมาหมด. นั่นแหละ เรื่องสวรรค์ร้อนหรือเรื่องสวรรค์ที่จะ
 หลอกหลวง. ถ้ามันชอบเล่นไฟนะ วงไฟนะคือสวรรค์ของมัน - ของคนนั้น. ถ้า
 มันชอบสวนดอกไม้ เข้าไปในสวนดอกไม้ก็เป็นสวรรค์ของมัน. ถ้าเป็นสถาน
 เริงรมย์ มันชอบเรื่องกามารมณ์ เริงรมย์ ไปที่นั่นมันก็ไปสวรรค์ของมัน ไอ้เด็ก ๆ
 มันหนีไปสวรรค์ของมัน มันไม่เล่าไม่เรียน.

ที่นี้คนที่มึนจิตใจจะเอียดประณีต ไปอยู่ที่ยอดเขาโล่งเวียงสวยงาม ก็เป็น
 สวรรค์ของมัน; หรือไปอยู่ที่ริมทะเลอันสวยงามก็มีความรู้สึกพอใจที่สุด ไอ้ริม
 ทะเลนั้นก็มันเป็นสวรรค์ของมัน. แต่พวกที่ชอบเล่นไฟมันสิ้นหัวแหละ มันไม่เอา
 ดอก; สวรรค์มันอยู่ที่วงไฟโน่น, มันจะไปอยู่ที่ริมทะเลที่สวยงามไม่ได้.

ถ้าเป็นอุบาสกอุบาสิกาเคียดหน่อย ก็วัดนั่นแหละเป็นสวรรค์, ที่วัด
 แหละเป็นสวรรค์ ที่ทำบุญให้ทาน - วัดนั่นเป็นสวรรค์; แต่คนบางพวกมันไม่เอา
 ดอก มันเป็นสวรรค์ไปไม่ได้.

ไอ้คนที่บ้านหนังสือละก็ ห้องสมุดนั่นแหละคือสวรรค์ของมัน. ข้อนี้เคย
 ได้แก่ตัวเอง อาตมาเคยยืนยันได้ ได้แก่ตัวเอง : บางยุคบางสมัยมันบ้านหนังสือ
 ห้องสมุดที่สมบูรณ์ที่ครบถ้วนนะเป็นสวรรค์ของเรา พอใจรู้สึกเหมือนกับได้ขึ้น
 สวรรค์; ไปเห็นห้องสมุดที่ประเทศอินเดียมันช่างสมบูรณ์เหลือเกิน, รู้สึกว่าเป็น
 สวรรค์เอาเสียทีเดียวในห้องสมุด. **ห้องสมุดเป็นสวรรค์ของคนที่บ้านหนังสือ**

ห้องสมุดเป็นสวรรค์. นี่สิ่งใดที่มันชอบถึงขนาดเป็นกิเลสขึ้นมา มันก็เป็น
สวรรค์หมด.

ทีนี้ ขอนะสวรรค์ที่ดีที่สุด อย่างหนึ่ง คือ การทำหน้าที่. อะไรเป็น
หน้าที่นั้นแหละ ให้รักให้พอใจ ให้ทำหน้าที่อย่างเพลิดเพลิน มีความสุขเมื่อทำ
หน้าที่; สวรรค์อยู่ที่หน้าที่ อย่างนี้แหละรอดตัว รอดตัว. ใครมีสวรรค์อยู่ที่หน้าที่
นั้นแหละรอดตัว; ทำงานสนุกไปเลย. ฝนตกก็ยิ่งเอาใหญ่ยิ่งสนุก, บางทีฝนตก
ผลัดฟ้าลงมาอาบน้ำฝน ถ้าหว่านมันยิ่งสนุก. การงานที่พอใจก็เป็นสวรรค์ได้.

มันมีสวรรค์นานาชนิด ที่อาจจะหาได้ตามพอใจของตนในโลกนี้ ทำไม
ไม่เอา, ทำไมไม่ทำให้ทุกสิ่งเป็นสวรรค์คือพอใจ พอใจในสิ่งที่ให้เกิดความพอใจ
เป็นสวรรค์, นับตั้งแต่วงไฟ; แล้วก็ดูสิว่า มันสวรรค์ร้อนหรือสวรรค์เย็น,
สวรรค์แท้จริงหรือสวรรค์หลอกลวง, สวรรค์ถาวรหรือสวรรค์ชั่วคราว. ตาม
ความรู้สึกของกิเลส พอใจหลงไปหมดทั้งเนื้อทั้งตัวเป็นสวรรค์, แม้แต่บ่อนเล่น
การพนันก็กลายเป็นสวรรค์ไปได้เพราะเหตุนี้; อย่างนี้จะเรียกว่าชีวิตเย็นได้
หรือไม่? มันไม่เย็นได้ดอกสวรรค์แบบนี้, สวรรค์แบบนี้เป็นสวรรค์ร้อนไม่เย็น
ดอก.

เฮ้, ทีนี้ มาดูให้เป็นสวรรค์ สวรรค์ที่ดีกว่า ที่ตรงกันข้ามนะ คือไม่
ต้องอาศัยกิเลส, อยากจะพูดว่า ความไม่ถูกอะไรบวมน; ใครรู้จักบ้าง. ความไม่
ถูกอะไรบวมน เรียกเป็นบาลีหน่อยว่า วิเวก วิเวก; วิ แปลว่า สิ้นเชิง, เอกะ
แปลว่า หนึ่งเดียว; หนึ่งเดียวโดยประการทั้งปวงโดยสิ้นเชิง เรียกว่าวิเวก - ไม่มี

อะไรอบกวน. เมื่อไม่มีอะไรอบกวนเรานะ เราสบายก็มาน้อย, เราสบายก็มาน้อย : คนที่ไม่อบกวนเรา, กิเลสที่ไม่อบกวนเรา, เหตุการณ์ภายนอกที่ไม่อบกวนเรา, ตามธรรมชาติหรือไม่ธรรมชาติเหตุการณ์ทั้งหลายที่ไม่อบกวนเรา, ความรับผิดชอบ

ใด ๆ ก็ไม่ต้องมี ไม่ต้องรับผิดชอบอะไร; นี้เรียกว่าไม่มีอะไรอบกวนถึงขนาดนี้ นะ. คนที่ไม่อบกวน, กิเลสที่ไม่อบกวน, เหตุการณ์ปรากฏการณ์อะไรที่ไม่อบกวน, กระทั่งว่าไอ้ความรับผิดชอบก็ไม่ต้องมี ไม่มีควมรับผิดชอบที่คอยอบกวน; อย่างนี้สบายไหม? เย็นไหม? มันจะเย็นกว่าสวรรค์อย่างแรก ๆ – สวรรค์อย่างที่ว่า.

แล้วก็จะพูดคำที่ว่าจะไม่ยอมเชื่อก็ตามใจ, ว่าไม่ใช่สวรรค์นั่นแหละคือสวรรค์. ไม่ใช่สวรรค์นั่นแหละคือสวรรค์; ไอ้คำพูดนี้ถ้าไม่เคยเรียนบาลีมันก็ฟังไม่ค่อยถูกต้อง. คำว่า “สวรรค์” ในภาษาไทยนะ, ภาษาบาลีมัน สกฺข หรือสุวฺข ในสันสกฤต; สักกะ หรือสะวะระกะ มันก็แปลอย่างเดียวกันแหละ ว่า มันเกี่ยวข้องกับมันผูกพัน. ที่เรียกว่า “สวรรค์ สวรรค์” นะ มันเป็นเรื่องเกี่ยวเกาะหัวใจสัตว์; สักกะ แปลว่า เกี่ยวข้องผูกพัน, แล้วคนมันบ้าก็มาน้อย เอาความเกี่ยวข้องกับผูกพันว่าเป็นสวรรค์นะ. ถ้าไม่มีเกี่ยวข้องกับมันผูกพัน ไม่ใช่สวรรค์ นั่นแหละคือสวรรค์แหละ คือสวรรค์ที่วิเวก ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับไม่มีอะไรอบกวน; เพราะฉะนั้น ไม่ใช่สวรรค์นั่นแหละคือสวรรค์.

สักกะคือสวรรค์ของคนพวกนั้น; แต่เราว่า อสักกะ –ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับ นั่นแหละคือสวรรค์ที่แท้จริง; สวรรค์ที่มีใช่สวรรค์นี้ กลับเป็นสวรรค์ที่

แท้จริง; ไอ้สวรรค์ที่แท้จริง(ของคนพวกนั้น)มีแต่ความรบกวน รบกวน : ถ้า สวรรค์ชั้นกามารมณ์ – กามาวจร ก็รบกวนด้วยกามารมณ์, สวรรค์ชั้นรูปฌาน ก็ รบกวนด้วยความสุขแบบนั้น, อรูปฌาน ก็รบกวนด้วยความสุขแบบนั้น : ถ้า เรียกว่าสวรรค์แล้วกลายเป็นเครื่องรบกวน. สวรรค์ที่ไม่ใช่สวรรค์นั้นคือสวรรค์ที่ แท้จริง.

ที่นี้มันมีปัญหาคือความเชื่อของคนทั่ว ๆ ไปในโลก มันก็มีอยู่ว่า สวรรค์ เป็นที่อยู่ของพระเจ้า, พระเจ้าอยู่ในสวรรค์. แต่คำพูดอย่างนี้ไม่ใช่พุทธศาสนา; พุทธศาสนาไม่มีพระเจ้า แล้วก็ไม่มีสวรรค์สำหรับพระเจ้า, มีแต่สวรรค์ที่เป็นเรื่อง ของคนมีกิเลส : พอใจในกามารมณ์ หลงใหลในกามารมณ์ ได้อย่างออกอย่างใจ ไปในทางกามารมณ์ ซึ่งบางยุคบางสมัยบางคนบางพวกเอาเป็นนิพพานไปเสียก็มี. แต่ถ้าว่ามันเป็นสวรรค์ที่ไม่ใช่สวรรค์นั้นแหละ ก็จะเป็นที่อยู่ของพระเป็นเจ้า เพราะว่าพระเป็นเจ้านั้นต้องเป็นผู้สูงสุด อยู่เหนือทุกอย่าง เหนือดี – เหนือชั่ว เหนือบุญ – เหนือบาป เหนืออะไรทั้งหมด จะไปอยู่ในสวรรค์ที่มีเครื่องเกี่ยวข้อง ไปได้
อย่างไร, ถ้าไปอยู่ก็ไม่ใช่พระเจ้าจริง เป็นพระเจ้าปลอมแหละ. พระเจ้าที่จะไป หมกมุ่นอยู่ในสวรรค์นั้น ก็เป็นพระเจ้าที่ปลอม ไม่ใช่พระเจ้าที่แท้จริง.

นี่เรารู้จักว่า สวรรค์คืออะไร ? สวรรค์ร้อนก็มี สวรรค์เย็นก็มี. สวรรค์ ที่มีไม่ใช่สวรรค์นั้นแหละคือสวรรค์เย็น คือเป็นวิเวกหมด ไม่มีอะไรมาเกี่ยวข้อง รบกวน ก็เป็นสวรรค์ที่มีใช่สวรรค์ คือไม่มีอะไรเกี่ยวข้อง; แต่แล้วนั้นแหละคือ สวรรค์ที่แท้จริง, ที่ควรจะพอใจ. เดี่ยวนี้มันก็มีสวรรค์ที่มาได้ หลงได้, สวรรค์

ชนิดนี้ร้อนทั้งนั้นแหละ; แต่ก็ซื้อได้ไม่แพงคอก ตักบาตรช้อนเดียวก็ได้วิมานหลังหนึ่งแล้ว ซื้อได้ไม่แพง; กว่าจะหมดความโง่ความหลงในเรื่องนี้.

สรุปความว่า อภิวรรณณ์แท้ ๆ มันก็ยังมีทั้งที่ร้อนและที่เย็น; ถ้ามันเป็นเรื่องไม่มีอะไรบวกรบกวมนะ มันก็จะเย็น, ไม่มีอะไรบวกรบกววน สุข พอใจ. เดียวนี้มันมีอะไรบวกรบกววนอยู่ : แม้ว่าไปอยู่ในสวรรค์ชั้นกามาจรก็มีราคะ, มีราคะที่เป็นเหตุให้บริโภคนิสวรรค์ชนิดนั้น; ถ้าไปอยู่ในสวรรค์ชั้นพรหม, ชั้นพรหมนี้ถ้าเรียกตามภาษาบาลีกลาง ๆ ก็เรียกว่าเป็นสวรรค์ได้เหมือนกัน เขาเรียกว่าสวรรค์ชั้นพรหม, มันก็บวกรบกววนด้วยโมหะว่ามีตัวกู ตัวกู – ตัวกูดีกว่าใคร ตัวกูสูงสุด ตัวกูชนิดที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย อะไรอีกต่อไป มันมีตัวกู, มันก็มีโมหะ มีไฟโมหะนั้นแหละบวกรบกววนอยู่ในสวรรค์ชั้นพรหม.

รวมความว่า มีกิเลสที่ไหนก็มีความร้อนที่นั่น มีกิเลสที่ไหนก็มีความร้อนที่นั่น; ชั้นพรหมสูงสุด – ภวคคพรหม มันก็ยังมีกิเลสโมหะว่ามีตัวกู ตัวกูตัวกู. พวกพรหมนี่คือพวกที่กลัวตายที่สุด ไม่ใช่เรื่องพูดเล่นนะ; ให้อพวกพรหมสูงสุดของสัตว์ทั้งปวงนั่นนะ เป็นพวกที่กลัวตายที่สุด เพราะว่ามันพอใจในการเป็นพรหมนี่, เป็นตัวกูที่เลิศ ตัวกูประเสริฐ ตัวกูสูงสุด, มันเลยไม่อยากตายที่สุด. ถ้าคนที่สุข ๆ ทุกข์ ๆ ล้มลุกคลุกคลานนี้มันก็ไม่เท่าไร มันอยากตายก็ได้; แต่ถ้ามันพอใจที่สุด ยินดีที่สุด มันก็ไม่อยากตาย เพราะฉะนั้น พวกพรหมเป็นพวกที่กลัวตายที่สุดเลย.

ชั้นพรหมมันยังไม่ใช่เย็นอย่างนิพพานดอก, มันยังมีไฟรบกวนอยู่คือ โมหะ; แม้ว่าไฟราคะหรือโทสะจะไม่ได้รบกวน หรือไม่ค่อยจะมีมารบกวน, แต่ก็ยังมีไฟโมหารบกวนเต็มที่. เกี่ยวกับกิเลสมี ก็เป็นของร้อน.

นิพพาน ไม่มีไฟร้อนเพราะกิเลสและไม่มีของหนัก

ไฟราคะ ไฟโทสะ ไฟโมหะ ชื่อเหล่านี้คุ้นเคยกันดีแล้ว แต่รู้จักความหมายของมันให้ถูกต้อง; แล้วมันก็จะรู้จักดีขึ้น. ไฟราคะ หรือโลภะ นี้เป็นไฟสำหรับจะดึงเข้ามาหา มากอดรัดไว้ มาทะนุถนอมบำรุงบำเรออะไรนี่; ไฟนี้ดึงเข้ามาหาตัว. ไฟโทสะ โกรธ ไฟนี้ผลัดออกไป, ฆ่าเสียให้ตาย ทำลายเสียให้หมด. ส่วนไฟโมหะนี้ไม่รู้จะทำอะไร เลยวิ่งอยู่รอบ ๆ วิ่งอยู่รอบ ๆ ไม่ดึงเข้ามาไม่ผลัดออกไป; คล้าย ๆ กับไม่ *positive* ไม่ *negative* แหละ ไม่บวก-ไม่ลบ, แต่มันยังมีความที่จะเป็นบวกหรือเป็นลบ มันก็เลยวิ่งอยู่รอบ ๆ, ไฟโมหะ. ไม่มีไฟเหล่านี้ก็เย็นแหละ.

แต่คอยระวังเอาเองนะ คำว่าเย็น เย็น นั้นนะในความหมายที่ถูกต้องนะ; ถ้าเย็น เย็น ไม่มีความร้อนในทางวัตถุมันก็คือตายแหละ, ชีวิตที่ไม่มีความร้อนเหลืออยู่เลยเย็นหมด มันก็คือตาย. หรือถ้าว่าเย็นมากเกินไปมันก็คือหนาว; พวกที่ไม่เคยไปชิมหนาวมาก่อนแล้วก็ไม่ค่อยรู้สึกว่ไอ้หนาวนี้น่าเกลียด น่าโกรธ น่า... คือเป็นทุกข์นั่นแหละ.

อาตมาก็เคยไปชิมหนาวที่บวค้ำที่เชียงใหม่ หนาว ๕ องศา ลดลงยังเหลือ ๕ องศา; ทูรันทูรายอย่างยิ่ง ทำอะไรก็ไม่ได้ เว้นไว้แต่ว่าจะอาบน้ำ. เมื่อเข้า ๆ เมื่อกำลังหนาวนะ อาบน้ำเหมือนเข็มแทง อาบน้ำเหมือนไฟลวก, ทนอาบอย่างนั้นแหละ; พออาบแล้วก็พอสบายพอจะทำอะไรได้. แล้วไปถูกหนาวเหลือ ๕ องศา ที่คาจิลิงที่ประเทศอินเดีย มันจะร้องไห้เสียให้ได้. มันหนาวจนบอกไม่ถูก ผ้าห่มไม่มีความหมายอะไร ผ้าห่มก็สิ้น ๆ มันก็ไม่มี ความหมายอะไร; ผ้าห่มขนสัตว์หนา ๆ ๓ ผืนซ้อนไม่มีความหมายอะไรเลย; จะร้องไห้เสียให้ได้; จะต้มน้ำร้อนใส่กระติกไว้เดี๋ยวมันก็เย็นหมด. มันหนาวนะ, ถ้ามันหนาว มันเกินเย็น มันก็ไม่ไหวเหมือนกัน.

ที่นี้พระนิพพานนะไม่ใช่เย็นอย่างนั้น; พระนิพพานที่ว่าเย็น เย็น ไม่ใช่เย็นเพราะหนาวอย่างนั้น, หรือเย็นหมดความร้อน แล้วก็ตายเลย, ไม่ใช่. ไม่มีกิเลสมันก็เย็น; แต่มันไม่ใช่ตาย ไม่ใช่เย็นจนจะต้องตาย, หรือว่าเย็นจนหนาวทรมาณถึงกระดูก.

ที่นี้ ใจความเย็นนี้มันยังคู่กันได้อีกว่า มันไม่มีของหนัก; ถ้ามีของหนักมาทรมาณอยู่ให้หนัก หนักกาย หนักใจ หนักวิญญาณ หนักอะไร, มันก็ไม่ใช่เย็นเหมือนกัน. คำว่าเย็นนี้ต้องไม่มีของหนัก; ไม่มีของร้อน อย่างไม่มีกิเลส เหล่านั้นก็พูดแล้ว, ที่นี้ก็ไม่มีความหนัก. อะไรเป็นของหนัก? ความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด สิ่งนั้นกลายเป็นของหนัก; ยึดมั่นเป็นตัวกู-ของกูขึ้นมา, ตัวกู-ของกู ก็เป็นของหนัก. การยึดถือบุตรภรรยาสามี ทรัพย์สมบัติ ข้าวของเงินทองอะไร ขึ้นมาเป็นตัวกู-ของกู, สิ่งนั้นก็เป็นอย่างหนัก.

ที่นี้คนอาจจะเข้าใจผิด – **แล้วจะอยู่กันอย่างไร ?** เราก็ต้องอยู่โดยไม่
ต้องยึดมั่นถือมั่นนะสิ. บุตร ภรรยา สามี ทรัพย์สมบัติ เงินทองข้าวของ
เกียรติยศชื่อเสียง มิโดยไม่ต้องยึดมั่น, มิโดยไม่ต้องยึดมั่น; มีตัวตนมีตัวกูโดยไม่
ต้องยึดมั่นว่าตัวกู.

ฟุ้งยากสักหน่อย แต่มันก็เป็นสิ่งที่ทำได้ : เมื่อมันอยากจะมีตัวกูมี
ตัวตนก็มี, แต่อย่ายึดมั่นมันฮือ; มีตัวตนอย่างไม่ยึดมั่นเป็นของตน – เป็นตัวตน,
มีตัวกูก็ไม่ต้องยึดมั่น; มีทรัพย์สมบัติ ชื่อเสียงเกียรติยศก็ไม่ต้องยึดมั่นว่าเป็นของ
กู, จะใช้มันให้เป็นประโยชน์, ใช้มันตามหน้าที่ที่จะต้องใช้. คำสอนคริสเตียนก็
ยังมีพูดถึงข้อนี้ว่า “มีภรรยาก็เหมือนกับไม่มีภรรยา”; มีภรรยาก็เหมือนกับไม่มี
ภรรยา ก็ไม่ได้หมายความว่าไม่ทำหน้าที่อะไร ระหว่างสามภรรยา, ก็ทำหน้าที่
ตามแบบฉบับสามภรรยา แต่ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นว่าของกู, จึงเรียกว่ามีภรรยาก็
เหมือนกับ

ไม่มีภรรยา. มีทรัพย์สมบัติก็เหมือนกับไม่มีทรัพย์สมบัติ – ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็น
ตัวกู – ของกู มาสุขอยู่ในจิตใจ, ไม่ยึดมั่นถือมั่น. ช้าง ม้า วัว ควาย ก็อยู่ที่ทุ่งนา,
เงินทองก็อยู่ในธนาคาร, ไม่มาอยู่บนหัว ไม่มาอยู่ในจิตใจ. นี้เรียกว่า ไม่ยึดมั่นถือ
มั่น, มีก็เหมือนกับไม่มี.

ถ้าถือหลักไม่ยึดมั่นถือมั่นได้ นั้นแหละมันจะเย็น ชีวิตนั้นมันจะเย็น;
ไม่ใช่ว่าไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว มันจะหนีหายไปหมด – เงินก็จะสูญหายไปหมด, ผัว
เมียก็จะทิ้งหนีไปหมดอะไร, มันไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น. มันไม่ยึดมั่นถือมั่น
ให้เป็นของหนักอกหนักใจ ทรมาณอยู่บนจิตบนใจ, หรือเมื่อจะต้องพลัดพราก

จากกันไป ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ร้อนอะไร มันเป็นเช่นนั้นเอง. นี้เรียกว่า ไม่ยึดมั่น โดยความเป็นตัวตน – ของตนในทุกสิ่งนะ; โดยเฉพาะชีวิตนั้นแหละ ไม่ยึดมั่น ชีวิตว่าเป็นของตน, มีชีวิตโดยไม่ต้องยึดว่าชีวิตเป็นของตน, กระจายออกเป็นขั้น ทั้ง ๕ เป็นชีวิต ก็ไม่ยึดมั่นขั้นทั้ง ๕, กระจายมาเป็นตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของตน.

แม้แต่ของภายนอก เช่นบุญ เช่นกุศล ก็มีอย่างนั้นแหละ โดยไม่ต้องยึดมั่นให้เป็นตัวตน – ของตน ก็ใช้ให้เป็นประโยชน์ไปได้ตามแบบของบุญของกุศล; จะใช้เป็นประโยชน์อะไรก็ใช้ได้ แต่อย่าไปยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวตน – เป็นของตน มันจะหนัก, บุญจะกลายเป็นของหนักขึ้นมา, ความดีจะกลายเป็นของหนักขึ้นมา กดทับจิตใจของบุคคลนั้น. เกียรติยศชื่อเสียงอะไรก็ตาม เมื่อยึดมั่นถือมั่นแล้วมัน ก็กลายเป็นของหนักขึ้นมา. อย่าเป็นตัวกู – ของกู มันก็ไม่ได้แบกอะไร ไม่ได้ หามอะไร ไม่ได้ทุนอะไร ไม่ได้หิวอะไร. ไม่มีอะไรที่ยึดไว้เป็นตัวกู – ของกูนี้ มันก็สบาย มันก็ไม่เห็นแก่ตัวได้; เพราะมันไม่มีตัวที่จะเห็น มันไม่มีตัวที่จะ ยึดถือ มันก็อยู่ด้วยความไม่เห็นแก่ตัว มันก็เลยสบาย.

ถ้ามีตัวมีเห็นแก่ตัวมันก็ทรمانจิตใจ คือถือตัว ยึดตัว ต้องทรمانใน การยึดถือตัวในการมีตัว. อยู่คนเดียวก็เป็นทุกข์แหละ ถ้ามันเห็นแก่ตัว; หรือเปลอ เข้ามันก็ไปทำอันตรายคนอื่นเป็นทุกข์ต่อไปอีก เป็นทุกข์กันทั้งโลก, ถ้าคนมันเห็น แก่ตัว. ที่นี้ไม่เห็นแก่ตัว มันก็ไม่เบียดเบียนตัว และไม่เบียดเบียนผู้อื่น. ถ้าเห็น แก่ตัวมันกลับเบียดเบียนตัว ให้ทรमानให้ลำบาก เพราะมันต้องแบกตัว ยึดถือตัว, เป็นห่วงตัว วิตกกังวลอาลัยอาวรณ์เกี่ยวกับเรื่องตัว เรื่องของตัวเอง. นี้เรียกว่ามัน

เบียดเบียนตัว เพราะว่ามันยึดถือตัว มันเห็นแก่ตัว. มันมีความเห็นแก่ตัว มันก็ต้องเบียดเบียนตัว; ระวังให้ดีขึ้นนี้มันทำให้ร้อน. **ไม่เห็นแก่ตัวมันก็เย็น.**

ไม่เห็นแก่ตัว วิเศษมาก ลองไม่เห็นแก่ตัวสิ มันก็ไม่ต้องมีตัวคนเดียวที่เห็นแก่ตัว, มันจะรักคนทุกคนทั้งหมดทั้งสิ้นได้ เพราะมันไม่เห็นแก่ตัว. เดียวนี้มันเห็นแก่ตัวนี้ มันรักใครไม่ได้ มันรักแต่ตัว; **พอไม่เห็นแก่ตัวมันสามารถจะรักคนทั้งหมดทั้งสิ้นได้** เรียกว่า ทุกคนเป็นเพื่อน, แล้วก็เพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อนตาย ขึ้นมาทันทีเลย.

ถ้าอยากจะมีเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้นนั้นนะ อย่ามัวแต่ท่องอยู่เลย, อย่ามัวแต่ท่องอยู่เลย, ท่องกันมากี่สิบครั้งแล้ว มันก็ไม่มี; ละความเห็นแก่ตัวเสียเถอะ, ละความเห็นแก่ตัวเสียเท่านั้นแหละ **ทุกคนทุกชีวิตจะเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของเราขึ้นมาทันทีเลย, เข้ามาทันทีเลย, ไม่ต้องเจริญภาวนาท่องบ่นอะไร** ให้อุ๊ยทุกคนจะมาเป็นเพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อนตายของเราด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ทั้งสากลจักรวาล ทั้งเทวดาและมนุษย์เลย. ให้อุ๊ยพวกที่นั่งเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มันว่าแต่ปาก มันกลับมีตัว ๆ : มีตัวฝ่ายนั้น มีตัวฝ่ายนี้, มีตัวฝ่ายที่จะช่วย มีตัวฝ่ายที่จะถูกช่วย, มีตัวฝ่ายที่จะรัก มีตัวฝ่ายที่จะถูกรัก; มันยังมีตัวอยู่ มันก็จดจ่ออยู่ที่ตัว, มันไม่เห็นแก่ตัวทั้งหลายที่ปวงได้ดอก.

นี่ละ, ทำลายความเห็นแก่ตัวออกไปเสีย ก็จะเป็นการเจริญพรหมวิหาร หรืออัมปมัญญา อะไรแล้วแต่จะเรียก อย่างดี อย่างแท้จริงขึ้นมา; นี่แล้วมันก็มี

สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อนตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น. **แม้มันก็เป็นชีวิตเย็น.** ขอให้เป็นอย่างนั้นจริง ๆ ให้มันรู้สึกอย่างนั้นจริง ๆ ใจชีวิตนี้จะเป็นของเย็น ไม่มีศัตรู ไม่มีที่ต่อหวาดกลัวอะไร, จิตใจไม่ต้องกลัวอะไร อยู่ก็อยู่ ตายก็ตาย โดยไม่ต้องหวาดกลัวอะไร; นี้เรียกว่าชีวิตมันเย็น.

[สรุป]

เอาละ, เรียกว่า ชีวิตเย็นเป็นสิ่งที่ต้องสนใจ โดยหลักเกณฑ์ที่กล่าวมาแล้ว; ให้เข้าใจกันไว้อย่างถูกต้องและเพียงพอ, มันเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณที่สามารถทำได้ ไม่ใช่เรื่องทางวัตถุ. มันมีคำพูดสำหรับพูดในเรื่องทางจิตทางวิญญาณ บางคำก็ใช้กันไม่ได้กับเรื่องทางวัตถุ. **เดี๋ยวนี้เราเอาความหมายทางจิตทางวิญญาณกันเป็นหลัก** รู้จักคำว่าเย็น เย็น อย่างถูกต้อง. เขารู้จักคำคำนี้ ใช้พูดคำนี้มาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ก็เป็นความเย็นที่ยังต่ำ ยังอยู่ในระดับต่ำ หรือยังมีอวิชชามาก; แล้วยกค่อย ๆ รู้ความเย็นที่สูง ๆ ขึ้นมา จนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ทรง**สั่งสอนความเย็นที่แท้จริงถึงระดับสูงสุด** **ไม่มีใครสอนให้เย็นไปกว่านี้อีกได้.** ธรรมชาติมันมีไว้ให้แล้วอย่างนี้ แล้วทำไมมนุษย์จึงไม่ได้รับ; เพราะว่ามันมนุษย์ไม่รู้เรื่องนี้เสียเลย, ไม่รู้เรื่องแม้แต่เรื่องของตนเองว่ามีอะไรบ้าง : มีกิเลสอย่างไร, มีความทุกข์อย่างไร, เพราะเหตุไรจึงมีกิเลส เพราะเหตุไรจึงมีความทุกข์ มันก็^{ไม่}รู้. มันก็ควรจะรู้กันเสียบ้าง.

ถ้าเป็นพุทธบริษัทแล้วก็จะยังต้องรู้แหละ ไม่อย่างนั้นจะไม่เป็นพุทธบริษัท; ถ้าร้อนแล้วมันก็ไม่ใช่พุทธบริษัท เพราะมันมีกิเลสเผา. มันจะต้องเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ตามพระพุทธเจ้านะ จึงจะเป็นพุทธบริษัท. แล้วก็อย่าหลงเอาของร้อนมาเป็นของเย็นนะ มันก็จะเที่ยวแสวงหาสวรรค์ในบ่อนไฟนั่น เพราะมันเอาของร้อนเป็นของเย็น กลับกันเสียนะ. นี่ก็สำคัญเหมือนกัน อย่าเข้าใจผิด, อย่าให้มันกลับกันเสีย. ทำหน้าที่ ๆ ให้ถูกต้องในการดับทุกข์, หน้าที่ – ธรรมะ, ธรรมะ – หน้าที่, หน้าที่คือธรรมะ, ธรรมะคือหน้าที่; ปฏิบัติถูกต้องแล้วมันไม่ร้อน มันเย็น. ถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจ ทำอะไร ๆ ให้รู้สึกว่าคุณต้อง ถูกต้อง และพอใจ พอใจ; ชีวิตนี้ก็เย็นแหละ เย็นแน่ ๆ. จะกินข้าว จะอาบน้ำ จะล้างถ้วยล้างจาน กวาดบ้านถูเรือน ทำด้วยสติสัมปชัญญะให้ถูกต้องพอใจ แล้วชีวิตนี้มันก็เย็นแหละ.

ในที่สุดมันก็ได้ความว่า เรารู้จักชีวิตเย็นกันพอสมควร; ก็พยายามดำรงชีวิต ดำเนินชีวิตให้มันเย็น ให้มันเย็น. นี่เรื่องชีวิตเย็นนี้มันก็เป็นอย่างนี้ อย่างที่พูดมานี้มันสมควรแก่เวลาแล้ว; ชั่วโมงครึ่ง พูดเรื่องชีวิตเย็น. ขอให้จำเค้าเงื่อนไขไว้ดี ๆ ไปจัด ไปทำ ไปเตรียมไปอะไรให้มันเดินไปตามทางที่มันจะเย็น; จะไปร้อนมันทำไม มันไม่มีประโยชน์อะไร. ธรรมชาติสร้างมาสำหรับพบกับความเย็นใน

ที่สุด ก็ขอให้ได้พบกับความเย็นในที่สุด, ให้เป็นพุทธบริษัท ไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา. นี่ขอให้ท่านทั้งหลายได้รู้จักเรื่องความเย็น ดำเนินตนไปตามแนวแห่งความเย็น มีความเย็นยิ่ง ๆ ขึ้นไปทุกทีพาราตริกกาลเทอญ.

การบรรยายสมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยาย; เปิดโอกาสให้
พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมคณสาชยายส่งเสริมกำลังจิต กำลังสติ สมาธิ
ปัญญา ในการปฏิบัติธรรมะให้สำเร็จตามความประสงค์มุ่งหมายตลอดไป, ในกาล
บัดนี้.

ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต

- ๙ -

๒๑ มีนาคม ๒๕๓๐

ชีวิตสังขตะ และ ชีวิตอสังขตะ

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **ธรรมะคือสิ่งที่พัฒนาชีวิต** ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อย เฉพาะในวันนี้ว่า **ชีวิตสังขตะและชีวิตอสังขตะ**.

เรื่องชีวิตนี้ ก็ได้พูดมาทุกแห่งทุกมุมมาตามลำดับ ในวันนี้ก็อยากจะสรุป ให้มันเหลือน้อย ๆ สัก ๒ แบบ คือ **แบบที่เป็นสังขตะ** และ **แบบที่เป็นอสังขตะ**; จะเป็นการช่วยให้เข้าใจคำ ๒ คำนี้ดีขึ้นด้วย แล้วรู้จักชีวิตในด้านในความหมายที่

ลึกซึ้งด้วย. ขอให้ตั้งใจฟังให้ดี จะได้เกิดความคุ้นเคยกับคำที่สำคัญที่สุดในพุทธศาสนา คือคำว่า **สังขตะ อสังขตะ**, นี้คู่หนึ่ง; ที่นี้ถ้าเรียกอีกอย่างหนึ่งก็เรียกว่า **สังขาร และ วิสังขาร**. ความหมายก็คล้าย ๆ กัน : **สังขตะ** แปลว่า ถูกปรุงแต่ง, **อสังขตะ** แปลว่า ไม่ถูกปรุงแต่ง; ที่นี้ **สังขาร** – **สังขาร** ก็ปรุงแต่งหรือปรุงแต่งได้, **วิสังขาร** ก็คือปรุงแต่งไม่ได้. เข้าใจไ้คำคู่ ๆ นี้ไว้ให้ดี ๆ จะมีประโยชน์.

ดูชีวิตสังขตะ – อสังขตะ อย่างธรรมดา

เ้าคู่แรก : ชีวิต ๒ แบบ – เป็นสังขตะ และเป็นอสังขตะ. เราจะดูกันตั้งแต่ขั้นต่ำสุด ขั้นต่ำสุด คือธรรมดาสามัญที่สุด. **สังขตะ** ก็คือ **มีอะไรมาทำให้เปลี่ยนแปลงได้**; หรือว่าคำพิเศษ ก็คือว่า **มาเชิดได้**. เรายังมีชีวิตชนิดที่มีอะไรมาเชิดได้ มาช่วยมาหลอก มาล่อได้; รวมความแล้วมันก็คือ **โง่** ถ้ามันโง่ก็มีอะไรมาเชิด คือจูงให้ทำ บังคับให้ทำ ล่อให้ทำ หลอกให้ทำ เหมือนกับที่เป็น ๆ กันอยู่ เรียกว่ามันเชิดได้ มันถูกเชิดได้. นี่ก็เป็นของธรรมดาสามัญ. ที่นี้ในกรณีตรงกันข้าม มันไม่โง่ให้มีอะไรมาเชิดได้ ใครจะมาเชิดให้เราเป็นอย่างนั้น เชิดให้เราเป็นอย่างนี้ ไม่มีทาง. นี่ความหมายแห่งคำว่า **อสังขตะ – ปรุงแต่งไม่ได้** มันมีอยู่อย่างนี้; ใครจะมาทำให้หัวเราะก็ไม่ได้ ใครจะมาทำให้ร้องไห้ก็ไม่ได้ จะมาเชิดให้บ้าหลังลุกขึ้น โลดกระโดด โลดเต้นก็ทำไม่ได้ นี่เรียกว่ามันเชิดไม่ได้. นี่เอาความหมายธรรมดาสามัญในโลกมนุษย์ธรรมดา ๆ ก็ว่า ชีวิตชนิดที่ยังมีคนอื่นหรือสิ่งใด ๆ ก็ตาม มาเชิดให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ได้; นำละอายใหม่ นำสงสารใหม่ นำรังเกียจใหม่. ถ้าเป็นคนที่อยู่เท่ารู้ทัน **ทันคน ทันเหตุการณ์ ทันธรรมชาติ**

ทันธรรมะอันลึกซึ้ง, มันก็ไม่ห้วนไหว ไครมาเชิดให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ไม่ได้. เพียง ๒ ความหมายเท่านั้น เพียง ๒ ความหมายเท่านั้น ก็วิเศษแล้ว ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจแล้ว; ถ้าว่าเป็นชีวิตชนิดที่อะไรมาเชิดไม่ได้ มันก็เป็นอิสระแก่ตัว.

ทีนี้ยังดู ดูให้ดีว่า บางเวลา เราก็อะไรไม่ได้เหมือนกัน; แต่ว่าโดยมากนั้นมันเชิดได้. เขาจะเอานั่นเอานี้มาล่อ มาล่อมาหลอก เอาเงินมาหลอก เอาของสวยงามมาหลอก เอาของน่ารักน่าพอใจมาหลอก; โดยมากมันมักจะหลอกได้. ถ้ามันอยู่ในสภาพที่หลอกไม่ได้ นั่นแหละก็เรียกว่า เชิดไม่ได้. นี่ก็คือความหมายแห่งคำว่า อสังขตะ – ไม่ถูกปรุงแต่ง หรือปรุงแต่งไม่ได้; เราคิดดูเอาเองว่าจะดีสักเท่าไร จะประเสริฐสักเพียงไร จะมีความทุกข์มากหรือน้อยเพียงไร. ศึกษาเรื่องธรรมคาสัมมูอย่างนี้ อย่างนี้กันเสียก่อน แล้วก็จะค่อย ๆ เข้าใจธรรมะที่ลึก ๆ ขึ้นไป. เอาเรื่องธรรมคาสัมมูนี้ มันก็เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธรรมะเหมือนกัน แต่มันเป็นธรรมคาเกินไป ในชีวิตธรรมคาสัมมูเกินไป เราก็เรียกกันอย่างนี้ ว่ามัน เป็นชีวิตที่มีอะไรมาเชิดได้, กับ เป็นชีวิตที่อะไรมาเชิดไม่ได้ เพราะมันรู้เท่ารู้ทันไปเสียทุกอย่าง. นี้เรียกว่าพูดอย่างธรรมดา ๆ.

ดูชีวิตสังขตะ – อสังขตะ อย่างลึกซึ้ง

เฮ้, ทีนี้ก็จะพูดกันอย่างลึกซึ้งบ้างว่า จิตประภัสสร ตามธรรมชาติ ตามธรรมดานั้นนะ มันยังถูกเชิดได้. ถ้ามันเป็นจิตประภัสสร ที่อบรมดีถึงที่สุดแล้ว มันถึงที่สุดแล้ว มันกลายเป็นประภัสสรถาวร ไม่ใช่ประภัสสรตามธรรมชาติ;

อย่างนี้เข็ดไม่ได้ เข็ดไม่ได้อีกต่อไป. ก็มาอยู่ที่ว่า ประภัสสรตามธรรมชาตินี้ยังเข็ดได้ ประุ้งแต่งได้; ประภัสสรที่อบรมดีแล้ว พัฒนาดีถึงที่สุดแล้ว มันก็ถาวร – เข็ดไม่ได้. นี่คิดดูให้เข้าใจเรื่องที่ว่า จิตประภัสสรตามธรรมชาติ มีอยู่ตามธรรมชาติ หรือว่าเกิดมาจากท้องแม่ หรือว่าอยู่ในท้องแม่ มันก็ประภัสสร คือเรื่องแสงนะ เหมือนกับบริสุทธิ์แต่มันไม่ใช่บริสุทธิ์หรอก มันเป็นธรรมชาติของมันอย่างนั่นเอง.

นี่ธรรมชาติ : จิตนี้มีธรรมชาติประภัสสร แต่เศร้าหมองแล้วเพราะอุปกิเลสที่จรมา. ทีนี้เด็กมันโตขึ้นมาตามลำดับ ใจ้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของมันก็รับอารมณ์ตามธรรมดาเป็นคู่ ๆ ไป. เมื่อได้รับอารมณ์แล้ว มันไม่มีความฉลาด ไม่มีความรู้ ไม่มีญาณ ไม่มีอะไรที่เพียงพอ มันก็ห้วนไหวไปตามอารมณ์ : ถ้าอารมณ์มาให้รักมันก็รัก, ถ้าอารมณ์มาให้โกรธมันก็โกรธ, ถ้าอารมณ์มาให้เกลียดมันก็เกลียด, ถ้าอารมณ์มาให้กลัวมันก็กลัว; มันมีอย่างนี้มากขึ้น ๆ. แต่ถ้าไม่มีอารมณ์มากระทบมายั่วมาปรุงอะไร มันก็ประภัสสรอยู่ตามธรรมชาติ คือเกลี้ยงหรือเรื่องแสง คล้ายกับบริสุทธิ์อยู่อย่างนั้น; แต่แล้วแต่มันจะมีอะไรมาปรุงแต่งอีก. ในวันหนึ่งคืนหนึ่ง มันก็มีการเปลี่ยนแปลงมาก; แล้วก็เปลี่ยนแปลงมากขึ้นตามอายุ เพราะอายุเจริญมากขึ้น การรับอารมณ์มันก็มาก มันก็กว้างขวาง มันก็รุนแรง ใจ้ความเป็นประภัสสร มันก็เปลี่ยนมาก จนเกือบจะสูญเสียไปหมด, หากความเป็นจิตประภัสสรเหมือนกับเด็กในท้องมารดา หรือแรกออกมาจากท้องมารดาไม่ได้แล้วเดี๋ยวนี้. แปลว่าจิตสูญเสียธรรมชาติเดิมมันมากขึ้น ๆ มากขึ้น ๆ. นี่เรียกว่าจิตนี้ยังปรุงแต่งได้ ยังมีสิ่งใด ๆ มาปรุงแต่งได้; แม้ว่าธรรมชาติจะ

ประภัสสรคือรุ่งเรือง หรือคู่คล้ายกับบริสุทธิ์ สว่างไสว แต่มันก็เปลี่ยนเป็นมืดมัว เป็นกิเลสได้. นี่คืออาการที่เรียกว่า สังขตะ คือยังปรุงแต่งได้ แล้วก็ถูกปรุงแต่งอยู่ด้วย.

ทีนี้มันก็เจริญ ๆ, มันก็เจริญขึ้นมาด้วยลักษณะอย่างนี้ ถูกปรุงแต่งให้ พัดไปพัดมา พัดไปพัดมา มีความทุกข์อย่างนั้น มีความทุกข์อย่างโน้น มีความทุกข์อย่างนี้ ช้า ๆ ซาก ๆ วน ๆ เวียน ๆ อยู่นี้ ก็เริ่มเห็นความจริง คือรู้จักความทุกข์ เห็นความทุกข์; ก็เลยเปลี่ยน เปลี่ยนแนว คือต่อสู้ เพื่อจะต่อสู้กับความทุกข์ หรือเหตุให้เกิดทุกข์นี้; จึงศึกษา จึงศึกษาไอ้เรื่องทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์, หรือว่าถึงกับออกบวชเลย ไอ้อยู่ในบ้านในเมืองนี้ มันช้า มันเต็มไปด้วยอุปสรรค มันช้า มันงุ่มง่าม, แล้วมันก็ออกบวชเลย ออกบวชเพื่อประพาศพรหมจรรย์ให้ง่าย ให้สะดวก. มันก็รู้เรื่องนี้มากเข้า มันก็มีความเปลี่ยนแปลงมากเข้า เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในสิ่งทั้งปวงมากเข้า จนกระทั่งเห็นสูงสุด ถึงสุญญตา ถึงตถตา บรรลุธรรมะสูงสุด ความเป็นประภัสสรก็แน่น แข็งแรงขึ้น แข็งแรงขึ้น จนกระทั่งเป็นพระอรหันต์ ความเป็นประภัสสรก็ตายตัวและถาวร ประภัสสรความเรืองแสง รุ่งเรือง ไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงได้อีกต่อไป.

นี่จิตประภัสสรของพระอรหันต์นั่นถาวรที่สุด; ถ้ายังไม่ถึงพระอรหันต์ มันก็ถาวรน้อยลงมา ถาวรอ่อน คือว่ามีกำลังอ่อนกว่า น้อยถอยลงมา. เมื่อใดจิต ไม่มีกิเลส ความเป็นประภัสสรก็มาก. เราทำไม่ให้เกิดกิเลสได้เท่าไร ก็รักษา ความเป็นประภัสสรไว้ได้เท่านั้น.

ในเรื่องทำบุญนี้ยังไม่แน่ : เรื่องทำบุญนะ ถ้าทำบุญด้วยอยากจะทำเอา
 เอากรรมเอาสวรรค์ อย่างนี้ไม่ประภัสสร; แม้จะมีบุญอะไรอยู่ ก็ยังไม่
 เรียกว่าประภัสสร. ต่อเมื่อต้องการจะเกลียดไปจากสิ่งรบกวน หรือของหนัก
 เหล่านี้ ก็โน้มไปทางที่จะประภัสสร; แล้วมันก็จะมีความขึ้นต่อเมื่อรู้จักทำจิตให้
 เป็นสมาธิ. ถ้าทำจิตให้เป็นสมาธิได้ จิตอยู่ในสมาธิ หรือในสมาบัติก็ตาม มันว่าง
 จากกิเลส ไม่ถูกรบกวน ไม่ถูกรบกวน ก็มีความเป็นประภัสสรสูงขึ้นมากกว่า
 ธรรมดา ถ้าอยู่ในฌานในสมาธินะ. ที่นี้ฌานสมาธิก็มีหลายชั้น เป็นรูปฌาน เป็น
 อรูปฌาน ความเป็นประภัสสรมันก็สูงขึ้นไป สูงขึ้นไป มีความหมายมากขึ้นไป,
 แต่ก็ยังไม่สูงสุด; จนกว่าจะได้มองเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสังขารทั้งหลาย
 ทั้งปวง เบื่อหน่าย คลายความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง แล้วก็ดับความยึดมั่นถือ
 มั่นได้, นี่ความเป็นประภัสสรมันก็สูงสุด เป็นประภัสสรถาวรแหละ จบลงที่เป็น
 พระอรหันต์ นี่มี
 จิตประภัสสรที่แน่นอนถาวร, กลับเป็นอย่างนั้นอีกแหละ กลับหมองเศร้าอีกไม่ได้.
 ธรรมชาติเดิมเป็นประภัสสรชนิดที่กลับเป็นไม่ประภัสสรได้ เพราะว่ามันยังอ่อน
 อยู่ มันยังไม่สู้กับอารมณ์ได้.

นี่ก็น่าสังเกตไว้ว่า ตามธรรมชาติเดิม มันก็ปรกติ แต่มันก็ไม่แข็งแรง
 พอที่จะต่อต้านกับอารมณ์ มันก็สูญเสียความปรกติด้อย ๆ; สูญเสียความปรกติ
 มันก็ไม่ประภัสสร คือไม่เรืองแสง ไม่มีอาการแห่งความบริสุทธิ์.

เราจึงแยกได้ว่า ชีวิตที่มีประภัสสรตามธรรมชาติ นั้นก็ยังเป็นสังขตะ
 – ยังถูกรบกวนได้; จนกว่าจะมีชีวิตชนิดที่เป็นอสังขตะ – ปรุ่่งแต่งไม่ได้, แม้

อะไรจะเข้ามายั่ว มายวน มาชักจูง มาอะไร มากระทำไม่ได้ คือปรุงแต่งไม่ได้ ความหมายเดียวกันแหละ. ประภัสสรตามธรรมชาติ ยังถูกปรุงแต่งได้; ประภัสสรที่อบรมแล้วถึงที่สุดแล้ว ปรุงแต่งไม่ได้ – ประภัสสรของพระอรหันต์ โดยเฉพาะ.

เราก็แบ่งชีวิตเป็น ๒ ชนิดแหละว่า ชีวิตที่ยังปรุงแต่งได้เป็นสังขตะ เป็นประภัสสรตามธรรมชาตินี้ ล้มลุกคลุกคลานไปอย่างนี้; กับชีวิตที่มันเป็น อสังขตะ มันอบรมดีแล้วด้วยธรรมะ ด้วยที่เรียกว่าสมณะวิปัสสนา หรือว่าจิตตภาวนา หรือสมาธิภาวนา แล้วแต่จะเรียกแหละ ก็การอบรมจิตก็แล้วกัน, จนถึงขั้นที่ว่า มันเป็นจิตมีความรุ่งเรืองด้วยวิชชา ด้วยปัญญา ด้วยแสงสว่าง กำจัดอุปาทาน – ความยึดมั่นถือมั่นออกไปเสียได้, นี้เรียก เป็นชีวิตใหม่ ชีวิตใหม่ ชีวิตที่อะไรปรุงแต่งไม่ได้ จะไม่ต้องล้มลุกคลุกคลานด้วยสิ่งที่เข้ามาแวดล้อมปรุงแต่งอีกต่อไป. ก็ลองพิจารณาเปรียบเทียบกันดูว่า มันต่างกันอย่างไร อย่างไหนมัน น่าจะมี น่าจะมี. นี้รู้จักแยกชีวิตเป็น ๒ แบบ คือ สังขตะ – ยังปรุงแต่งได้, อสังขตะ – ปรุงแต่งไม่ได้อีกต่อไป; ดังนี้.

เราก็ได้พูดเรื่องชีวิตกันมาหลายแง่หลายมุมแล้วนะ, การบรรยายครั้งนี้ เป็นครั้งที่ ๕ นะ; ล้วนแต่พูดเรื่อง ชีวิต ชีวา มาทั้งนั้นเลย.

ดูชีวิต – จิตประภัสสรที่ชัดขึ้นกว่าที่แล้วมา

ดูให้ชัดออกไปอีก ที่เกี่ยวกับประภัสสรณะ : ถ้ามันเป็นสังขตะชนิดสังขตะ, นี่ค่าน้ำมันแปลกหู มันจะไม่ค่อยเข้าใจ แต่จำไว้ให้ดี ให้ชิน ให้ชินปาก ในการพูดในการฟัง, ถ้ามันเป็นสังขตะ มันก็เป็นประภัสสร ที่ยังอยู่ใต้อำนาจเหตุปัจจัย – เหตุปัจจัยเข้ามาแวดล้อมปรุงแต่ง มันก็อยู่ใต้อำนาจเหตุปัจจัย เหตุปัจจัยมันก็ปรุงแต่งได้ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย, ประภัสสรชนิดนี้ มันก็มีการล้มลุกคลุกคลาน ล้มลุกคลุกคลาน มีการต่อสู้ มีการพยายามที่จะต่อสู้ แล้วก็สู้ไม่ได้ หรือสู้ได้ก็กลับแพ้; มันยังไม่เก่ง.

ที่นี้ มันก็มีความอะไรละ – เคยชินนะ – เคยชินกับการต่อสู้ การล้มลุกคลุกคลาน สุข ๆ ทุกข์ ๆ อย่างนี้มากขึ้น ๆ, มันก็รู้จักต่อสู้ได้ดีขึ้น ถูกต้องมากขึ้น ชนะมากขึ้น; เรียกว่า มันดีขึ้น ๆ.

ถ้ามันพ่ายแพ้ มันถูกปรุงแต่ง มันก็เป็นชีวิตร้อน; ถ้ามันชนะ ไม่ถูกปรุงแต่ง มันก็เป็นชีวิตเย็น. เราจึงกล่าวได้ว่า ประภัสสรนี้มันก็พัฒนาสูงขึ้นมาในทางที่จะเย็น ชีวิตเย็น ชีวิตเย็น เย็นมากขึ้น ๆ ๆ จนกว่าจะถึงที่สุดของประเภทนี้ ของประเภทที่ปรุงแต่งได้นี้ – ของประเภทที่เป็นสังขตะปรุงแต่งได้นี้ มันสิ้นสุด; นี่ก็หมายความว่า พัฒนา ๆ ๆ ทุกวิถีทางแหละ, โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็โดยวิธีจิตตภาวนา สมาธิปัญญา หรือสมถวิปัสสนา แล้วแต่จะเรียก ซึ่งมันเป็นเรื่องละเอียดอีกเรื่องหนึ่ง เรื่องวิพัฒนาจิตนะ เราก็พูดกันแล้วคราวอื่น หรือยังจะพูดกันต่อไปอีกข้างหน้า, แต่เดี๋ยวนี้มารู้ว่า ที่มันจะประภัสสรได้ก็ต้องมีอาศัยพัฒนา.

ที่นี้ มาถึงที่สุดของการปรุงแต่งแล้ว ก็เป็นประภัสสรอันสุดท้าย : พัฒนามาอย่างถูกต้อง ๆ พัฒนาดีขึ้น ๆ ดีขึ้นจนถึงมีความเป็นประภัสสรถาวร. ประภัสสรถาวรนี้หมายความว่าตลอดกาลแหละ กลับเปลี่ยนเป็นถูกเซ็ดไม่ได้อีกต่อไป จะกลับเปลี่ยนมาเป็นชนิดที่ถูกเซ็ดได้อีกนะไม่มีแล้ว ไม่มีแล้ว มันเป็นถาวรแล้ว เซ็ดมันไม่ได้อีกต่อไป; ก็หมายความว่า ไม่มีอะไรที่จะมาปรุงแต่งได้อีก ปรุงแต่งได้อีก, มันมีสติ สัมปชัญญะ สมาธิ ปัญญา เพียงพอที่จะรับสถานการณ์ไม่ให้ปรุงแต่งได้ มันกลายเป็นจิตประภัสสรที่ไม่ไปตามกระแสแห่งการปรุงแต่ง, มันไม่มีกระแสก็ว่าได้ จะเรียกอย่างนั้นก็ได้. ถ้ามันไม่มีการปรุงแต่งแล้ว มันก็ไม่มีกระแสแหละ; เมื่อมันไม่มีกระแส มันก็ไม่มีการล่องลอยไปตามกระแส ไม่ต้องล่องลอยไปตามกระแส. นี่มันถาวร มันแน่นหนา มันมั่นคง มันเป็นสภาพเดิมแท้ชนิดที่เปลี่ยนไม่ได้อีก : ใสสภาพเดิมแท้ ๆ ที่เปลี่ยนได้นั้นเล็กกันหมด หมดกัน; มีสภาพเดิมลักษณะเดิมอย่างนั้น แต่ว่าเป็นชนิดที่เปลี่ยนไม่ได้อีกต่อไป ก็เรียกว่าเป็นประภัสสรชนิดที่ถาวร ถาวร.

ที่นี้ มันจะมีความหมายว่า มันเป็นทุกข์ไม่ได้อีกต่อไปนะ มันต้องมีความรู้ มีปัญญา มากพอถึงขนาดที่รู้ว่ารู้ความจริงว่า ไม่ใช่มีตัวตน ไม่มีตัวตน. เมื่อไม่มีตัวตน มันก็ไม่มีตัวตนที่จะเกิด จะตาย จะเปลี่ยนแปลงอะไร; ใสสิ่งทีเปลี่ยนแปลงก็เป็นของสังขารไป, ถึงแม้ว่ามันจะเป็นร่างกายของเรา ร่างกายของเรา มันจะเปลี่ยนแปลงไป ก็เป็นเรื่องของร่างกายไป ไม่มีของเรา จิตไม่ยึดถือเอามาเป็นของเรา. ถ้าว่าที่จริงแล้ว ก็เคยพูดแล้วว่า มันไม่มีตัวเรา มันมีแต่จิตคิดเอาเองว่าเป็นตัวเรา. แต่ถ้าเราพูดธรรมดา ๆ อย่างนี้ ก็ต้องพูดว่า มีตัวเรา; ถ้าพูด

ให้ถูกต้องก็พูดว่า จิตมันไม่คิดว่ามีตัวเรา, ถ้าพูดอย่างโง่ ๆ ก็ว่า เราไม่คิดว่ามีตัวเรา.

ตัวเรามันมิได้มีอยู่จริง เป็นแต่จิตมันคิดว่ามีตัวเรา. เราพูดกันเสียจนชินว่ามีตัวเรา, ไม่มีใครเคยพูดโดยคำพูดว่า “จิตคิดว่ามีตัวเรา” เพราะมันมีตัวเราเสียแล้ว; แต่ที่จริงเป็นเพียงจิตมันคิดว่ามีตัวเรา. ใจ้จิตนี้มันก็เกิด – ดับ เกิด – ดับ ก็คือตาย เกิด – ตาย เกิด – ตาย. ถ้ามันรู้ความไม่มีตัวเราโดยเด็ดขาด ในลักษณะที่เรียกว่าเป็นประภัสสรถาวรแล้ว, มันไม่มีความคิดเป็นตัวเรา; มันก็ไม่มีใครเกิด มันก็ไม่มีใครตาย มันไม่มีตัวกูเกิด ไม่มีตัวกูตาย เหมือนอย่างที่มีอยู่แต่ละวัน ๆ.

เมื่อมีความคิดเป็นตัวกูที่หนึ่ง ก็เรียกว่าเกิด, พอดับไปแห่งความคิดนั้น ก็เรียกว่าตาย; เดียวก็เกิดความคิดเป็นตัวกูอันใหม่ขึ้นมาอีก ก็เรียกว่าเกิดอีก, เดียวมันก็ดับไปอีก มันก็เรียกว่าตาย. อย่างนี้มันมีตัวกู ในความรู้สึกของจิตนะ เกิด – ดับ เกิด – ดับ คือเกิด – ตาย เกิด – ตาย เกิด – ตาย, อยู่มาหลายวันหนึ่ง ๆ. เมื่อจิตรู้สมบูรณ์ เป็นประภัสสรถาวร, ใจ้อาการอย่างนี้มันก็ไม่มี; ก็มันไม่มีการเกิด – ตาย เกิด – ตาย ก็เรียกว่ามันเป็นอมตะ เป็นอมตะ, แล้วมันไม่มีการปรุงแต่งอะไร มีลักษณะอย่างเดียวกันตลอดไป เรียกว่า นิรันดร. ประภัสสรที่มีความไม่ตาย ประภัสสรที่นิรันดร ความเป็นนิรันดร คือตลอดกาล ของการที่ไม่เกิด – ดับ เกิด – ดับ เกิด – ดับ เรียกว่า จิตอมตะ. จิตถึงความ เป็นอมตะ เรียกว่า ชีวิตอมตะ; จิตถึงสภาพนิรันดร ก็เรียกว่า เป็น ชีวิตนิรันดร.

เป็นชีวิตอีกความหมายหนึ่งแหละ. ไม่ใช่ความหมายเดียวกับที่เราพูด ๆ กันอยู่ในโลกว่า **ชีวิตนี้หมายถึงไอ้เรื่องเป็น ๆ อยู่ ๆ**, พูดอย่างวิทยาศาสตร์ ก็ว่า **มันยังสดอยู่ ยังมีชีวิตอยู่ ถ้ามันแห้งมันก็ตาย**; ไอ้คำว่าชีวิตในลักษณะนี้ มันใช้กับ ไอ้เรื่องวัตถุกับเรื่องไอ้ธรรมดาโลก ๆ อย่างนี้. แต่เดี๋ยวนี้เราพูดว่า “**ชีวิตนิรันดร**” นี้ มันอีกความหมายหนึ่ง – คำว่าชีวิตมีความหมายอีกความหมายหนึ่ง; แต่ก็ยังมี ความหมายที่ยังตรงกันอยู่ ก็คือว่ายังเป็นอยู่เป็นอยู่, ไม่ตาย ไม่ตาย – ไม่ตายทางจิต ทางวิญญาณ ไม่ตายในทางนามธรรม ในทาง... นั่นแหละเรียกว่าสูงสุด. ส่วน ร่างกายมันจะตายก็ตายไปสิ; จิตมีความคิด มีความรู้ ต่อสิ่งที่เรียกว่าไม่ตาย เป็น นิรันดร เป็นอมตะ.

ไอ้ร่างกายนี้ก็ตายไปสิ มันไม่ใช่ของจิต หรือมันไม่ใช่ของตัวกูที่จิตมัน สร้างขึ้นมา; เรียกว่า **มันเป็นชีวิตในความหมายชั้นสูง** ไม่ใช่ความหมายต่ำ ๆ ธรรมดา ๆ ซึ่งตายได้. แม้ยังตายได้ก็ยังเรียกว่าชีวิตนี้ ถ้าเกิดใหม่อีก ก็ยังเรียกว่า ชีวิต. **เดี๋ยวนี้ถ้าว่าไม่เกิดไม่ตายอีกต่อไป** นั่นแหละมันควรจะเรียกว่า “**ชีวิตจริง**” ยิ่งกว่า “**ชีวิตที่แท้จริง**” ยิ่งกว่า เพราะไม่เกิดและไม่ตายอีกต่อไป **มีลิตทิจ**ที่จะ เรียกว่า “**ชีวิตอย่างแท้จริง**”.

เดี๋ยวนี้คนที่ยังไม่รู้อะไร มันก็เรียกชีวิตง่าย ๆ อย่างนี้ – **ชีวิตเดี๋ยวเกิด เดี่ยวตายแหละ** **ชีวิตที่ยังสดอยู่ เดี่ยวก็แห้ง**; ก็เลยคนละความหมาย. ชีวิตสดที่แห้งได้ ตายได้ นี้จะเรียกว่าชีวิตอะไรกัน, มันก็ชีวิตชั่วคราวเท่านั้นเอง ก็ไม่ นิรันดร. ถ้าชีวิตเป็นอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งไม่เกิดไม่ตาย ไม่แห้งได้ ไม่สดได้ด้วยซ้ำไป,

มันก็เป็นของที่ไม่ตายนั้นแหละ ควรแก่นามว่าชีวิตโดยแท้จริง – เรียกว่าชีวิต หรือความมีอยู่ของอสังขตธรรม. ความมีอยู่ของอสังขตธรรม คือสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ นี่เราก็เรียกว่าชีวิตอสังขตะ ชีวิตที่เป็นอสังขตะ – ปรุงแต่งไม่ได้, เป็นอมตะ – ตายไม่ได้, เป็นนิรันดร – มีอยู่ตลอดเวลา. ฉะนั้น ขอให้ท่านทั้งหลาย ใคร่ครวญดูให้ดี ว่าคำว่า ชีวิต ๆ ที่เราใช้กันอยู่นี้ มันหลอกหลวงนี้ มันก็ชีวิตชั่วคราวนี้ ไม่ก็ปีก็เข้าโลง เผาไป, จะชีวิตอะไร ? ถ้าชีวิตหรือความมีความเป็นชนิดที่มันไม่เป็นอย่างนั้น มันมีอยู่ตลอดไป เพราะอะไรปรุงแต่งไม่ได้; ไอนี้ตอนเข้าใจยาก ยากเข้าใจนิพพาน เข้าใจวิสังขาร เข้าใจอสังขตะ, ยากก็ตรงนี้แหละ; คือมันเป็นสิ่งที่ไม่ตายอีกต่อไป นั่นแหละควรจะเรียกมันว่าชีวิตอันแท้จริง.

เดี๋ยวนี้ยังไม่มีชีวิตอันแท้จริงดอก; จิตนี้ จิตในนามว่าตัวเรา ตัวเรา ในนามว่าจิตนี้ มันยังไม่ได้มีชีวิต, ไม่รู้จัก, ไม่รู้จัก มันก็ไม่มี, ไม่รู้จักก็ไม่มีไ้อชีวิตชนิดที่แท้จริง. รู้จักชีวิตภาษาลูกเด็ก ๆ – ตายแล้ว : สัตว์ตัวเล็ก ๆ นี้เกิดมา เดี่ยวสัตว์ตัวเล็ก ๆ นี้ก็ตายแล้ว สูญเสียชีวิตแล้ว; แล้วไปเอาสิ่งชนิดนั้น หรือความเป็นอย่างนั้นว่าชีวิต, มันก็เป็นเรื่องของเด็ก ๆ. ถ้าชีวิตมันแปลว่าไม่ตาย มันก็ต้องไปรู้จักไ้อสิ่งที่มีมันไม่ตายกันจริง ๆ สิ, อะไรที่มันจะไม่ตายกันจริง ๆ; ถ้าเดี๋ยวนี้ไม่รู้ ก็พยายามที่จะรู้สิ พยายามที่จะเห็น พยายามที่จะเข้าใจ, แล้วพยายามที่ให้อจิตเข้าถึงสิ่งนั้นสิ จิตนั้นก็จะมีชีวิตที่เป็นนิรันดร เป็นอสังขตะ ชีวิตอสังขตะ.

ที่นี้จะมาดู แง่ของความหมายที่ละเอียดอยู่ ว่า **ปรุ่่งแต่งได้ – ปรุ่่งแต่งไม่ได้**. คำว่า “สังขตะ” นี้ หมายความว่ามันปรุ่่งแต่งได้ หรือถูกปรุ่่งแต่ง, หรือแม้ยังไม่ถูกปรุ่่งแต่ง มันก็ยังไม่อยู่ในสภาพที่ปรุ่่งแต่งได้; มันยังไม่ถูกปรุ่่งแต่ง ก็เรียกว่าแบบสังขตะ – ชีวิตสังขตะ เพราะมันจะ – มันยังถูกปรุ่่งแต่งได้. แม้เมื่อยังไม่ถูกปรุ่่งแต่ง มันก็เรียกว่าเป็นสังขตะอยู่นั่นแหละ. ต่อเมื่อปรุ่่งแต่งไม่ได้ปรุ่่งแต่งไม่ได้ล่ะ, แม้จะไม่ถูกปรุ่่งแต่ง แม้จะยังไม่มีการปรุ่่งแต่ง, ก็เรียกว่าอสังขตะคือ

ปรุ่่งแต่งไม่ได้. นั่นคำว่าอสังขตะ มันก็ปรุ่่งแต่งไม่ได้ : ทั้งที่อยู่ตามปรกติ หรือว่าในเหตุการณ์ข้างหน้า เหตุการณ์ข้างปัจจุบันหรืออะไรก็ตาม มันปรุ่่งแต่งไม่ได้ทั้งนั้น.

ให้เห็นไอ้ความหมายที่ตรงกันข้ามของสิ่งทั้งสองนี้ ของสิ่งทั้งสองนี้ : อันหนึ่งแม้ยังไม่ได้ปรุ่่งแต่ง มันก็ปรุ่่งแต่งได้, อันหนึ่งแม้ยังไม่ได้ปรุ่่งแต่ง มันก็ปรุ่่งแต่งไม่ได้ ก็เป็นสิ่งที่ปรุ่่งแต่งไม่ได้. นี่ความหมายที่ซ่อนเร้นมันมีอยู่อย่างนี้. ให้เข้าใจไว้เป็นหลักว่า แบบหนึ่งมันถูกปรุ่่งแต่งได้ อาจจะปรุ่่งแต่งได้, แม้ยังไม่ถูกปรุ่่งแต่ง มันก็อยู่ในลักษณะที่ปรุ่่งแต่งได้ หรืออาจจะถูกปรุ่่งแต่ง; อีกอันหนึ่งปรุ่่งแต่งไม่ได้ แม้อยู่ในลักษณะนี้ แม้ยังไม่ถูกปรุ่่งแต่งนี้ ก็ยังอยู่ในลักษณะที่ปรุ่่งแต่งไม่ได้, อย่างไม่ อย่างไม่ก็ปรุ่่งแต่งไม่ได้.

เพราะมีวิชา ชีวิตจึงปรุ่่งแต่งได้

เฮ้, ทีนี้มาคุยกันต่อไป : คุยกันต่อไปว่า **ทำไมจึงปรุงแต่งได้ ? ทำไมจึงปรุงแต่งไม่ได้ ?** ตอบได้ง่าย ๆ ว่า เพราะมีวิชา หรือไม่มีวิชา. ที่ยังปรุงแต่งได้ ปรุงแต่งได้นั้นก็เพราะมันมีวิชา – ความไม่รู้ที่ถูกต้อง; ไม่มีความรู้ที่ถูกต้องนั้นแหละ เป็นโอกาสให้ถูกปรุงแต่งได้. **ถ้ามันมีวิชาที่ถูกต้อง มีความรู้ที่ถูกต้อง ปรุงแต่งไม่ได้หรอก;** เหมือนกับที่เราเป็นคนฉลาด รู้เท่ารู้ทันนี้ ใครจะมาหลอกเข็ดให้เราเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ไม่ได้. ที่คนมาหลอกเข็ดเราให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ได้ ก็เพราะเรามันโง่ เพราะเรามันไม่มีวิชา; ถ้าเราไม่โง่ มีวิชาเสียแล้ว ใครก็มาเข็ดไม่ได้. นี่ก็เหมือนกันแหละ : จิตนี้ถ้ามันมีวิชา มันก็ถูกปรุงแต่งไม่ได้ ถ้ามันมีวิชา วิชาไม่รู้ ไม่รู้จักการต่อสู้ต้อนรับอะไรนั้น มันก็เกิดโอกาสให้ปรุงแต่งได้ **มันจึงปรุงแต่งได้ เพราะมีวิชา.**

คุณให้ละเอียดลงไปก็ว่า เพราะไม่มีวิชานะ มันก็ไม่เกิดความหมายแห่งตัวตน ความคิดจะวิเวกเป็นตัวเป็นตนของตนมันไม่มี มันก็เลยปรุงแต่งไม่ได้; มันไม่มีตัวตนที่จะต้องอะไรมาเป็นของตน มันเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สุขัญญา หรือตถตา ไปแล้ว, เลยไม่มีโอกาสที่จะไปโง่ ไปอยาก ไปต้องการ หรือไปยึดมั่นถือมั่น. ไม่อาจจะเกิดการปรุงแต่ง เพราะว่ามันมีวิชา รู้เสียว่า ใ้การปรุงแต่งนั้นมันเป็นทุกข์ มันเห็นการปรุงแต่งว่าเป็นความทุกข์อยู่ตลอดเวลาอย่างนี้ มันก็ไม่เอา มันก็ไม่เอา เพราะอำนาจของวิชา หรือความรู้ที่ถูกต้องนี้.

เรื่องนี้น่าขันแหละ ที่เคยบอกให้อามาบอกให้ฟังบ่อย ๆ หลายหนแล้ว จำได้; ใครจะจำได้หรือไม่ได้ก็ไม่ทราบ แต่ว่าเคยบอกแล้ว ในคำที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้อย่างน่าขันว่า “ไอ้ทারণั้น มันไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญา-วิมุตติ มาแต่ในท้อง”. ประโยคนี้สำคัญมาก “ทারণั้นมันไม่มีความรู้เรื่องเจโต-วิมุตติ หรือปัญญาวิมุตติมาแต่ในท้อง” : มันออกมาจากท้องแม่โดยไม่มีวิชา; มีแต่อวิชา คือความไม่รู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ, เพราะฉะนั้น พอมันมาพบกับอารมณ์อะไรเข้า มันก็รัก มันก็ชอบ มันก็โกรธเกลียด กลัว ไปตามเรื่องของมัน เพราะมันไม่มีความรู้เรื่องวิมุตติมาแต่ในท้องแล้วมันไม่รู้จักกระทำ หรือว่าต่อสู้ หรือป้องกันอะไร. ถ้ามันมีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ มาแต่ในท้องนะ, ไอ้ทারণั้นมันก็จะไม่ไปยึดมันถือมันอะไร ให้เกิดความยินดียินร้าย ให้เกิดอุปาทาน. คิดดูสิ มันเป็นคำที่น่าประหลาดแล้วก็น่าขันก็น่าขันแหละ, ที่ต้องพูดว่า เพราะทারণั้น ไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ มาแต่ในท้อง ออกมาพร้อมสำหรับจะโง่สำหรับจะยึดมันถือมัน. ถ้ามันเป็นไปได้ถึงกับว่า มันมีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติมาแต่ในท้อง, มันก็ไม่โง่ มันก็ไม่ยึดมันถือมัน มันก็ไม่มีการปรุงแต่ง มันก็ไม่มีการสูญเสียบรรยากาศหรืออะไรได้ คือไม่เกิดกิเลสได้นั่นเองแหละ.

ถ้ามีอวิชาอยู่ มันก็เท่ากับเปิดโอกาสให้มีการปรุงแต่ง มีความยึดมันถือมัน, ถ้ามันมีวิชา – ความรู้ที่ถูกต้องอยู่ มันก็ไม่เปิดโอกาสให้ปรุงแต่ง ไม่เปิดโอกาสให้ยึดมันเป็นตัวตน หรือเป็นของตน; ดูให้ดี ๆ อย่างนี้. รู้ให้มันชัดเจนเสียว่า เพราะมันมีอวิชา มันจึงสูญเสียความเป็นบรรพชา, ปรุงแต่งขึ้นมา ยึดมันถือ

มัน แล้วก็เศร้าหมอง ก็เศร้าหมอง คือเป็นทุกข์; ถ้ามันมีวิชา ก็ทำถูกต้องหมด, แม้มันเป็นทารก ถ้ามันมีวิชา มันก็ทำถูกต้องหมดว่าควรทำอย่างไร ควรรู้สึกอย่างไร ควรจัดการอย่างไรที่ถูกต้อง มันก็ไม่ยึดมันถือมัน. เดียวนี้มันน่าหัว ที่ว่าไอ้ทารกน้อย ๆ นี้ มันไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตตินะ คือจะปล่อยวางนะ; มันไม่มีความรู้ที่จะปล่อยวางมาแต่ในท้อง มันก็จับฉวยเอา จับฉวยเอาทุกเรื่อง มันก็ได้เกิดเป็นการปรุงแต่งทุกเรื่อง, ปรุงแต่งเป็นตัวตน สำหรับจะยึดมันถือมันนั่นนี่มาเป็นของตน มันก็มีเรื่องมาก เพราะความยึดมันมาเป็นตัวตนของตน : เกิดความรักบ้าง เกิดความเกลียดบ้าง เกิดความโกรธบ้าง เกิดความกลัวบ้าง เกิดความตื่นเต้นบ้าง เกิดความวิตกกังวลบ้าง อาลัยอาวรณ์บ้าง อิจฉาริษยาบ้าง หวงบ้าง หึงบ้าง คูหมีนผู้อื่นบ้าง ขัดแย้งบ้าง ไม่รู้ว่าเช่นนั้นเอง ไม่รู้ว่าสิ่งทั้งหลายเช่นนั้นเองบ้าง.

ข้อสอบไล่สำหรับทดสอบการปฏิบัติธรรมว่าสำเร็จหรือไม่

อยากจะให้ทุกคนจำไอ้คำบางคำเหล่านี้ไว้ มันมีประโยชน์สำหรับตรวจสอบ สำหรับทดสอบว่า ถ้ามันมีสิ่งเหล่านี้ คือธรรมดาคือใจ; คือ มีความรัก มีความโกรธ มีความเกลียด มีความกลัว มีความตื่นเต้น มีความวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ อิจฉา ริษยา หวง หึง คูหมีนท่าน มีการขัดแย้ง ชอบขัดแย้ง แล้วก็ไม่รู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นเช่นนั้นเอง. นี่สิบกว่าอย่างนี้ พอแล้วสำหรับจะใช้ทดสอบ. ที่จริงมันมีมากกว่านี้ แต่มันเกินไป ไม่ต้องพูดถึงก็ได้; เท่านั้นที่พอแล้ว.

เพราะมันโง่ มันจึงไปรัก ขอให้เข้าใจไว้ได้อย่างนี้, แม้รักอะไรก็ตาม
เถอะ; เพราะว่ามันยังโง่ คือมันไม่รู้ว่าไปรักให้ลำบากใจทำไมเล่า อยู่เฉย ๆ โดย
ไม่ต้องมีความรัก ไม่ดีกว่าหรือ; ถ้าจะทำอะไรก็ทำไปสิ ก็ทำไปตามที่ควรจะทำ
สิ, ไม่ต้องให้เกิดความรักมาป้กอก. นี่เพราะมันโง่ มันจึงรัก.

นี่ **เพราะมันโง่ มันจึงโกรธ**, เพราะมันไม่ได้เข้าใจ มันก็โกรธ; มัน
ไม่รู้ว่าไปโกรธให้เสียเวลาทำไม ให้ความโกรธมันป้กอกทำไมเล่า, ไม่ต้องโกรธ
ก็ได้.

เกลียด, ที่นี้มันก็เกลียด. **เพราะมันโง่ มันจึงไปเกลียด** ให้เสียเวลา.
ไปเกลียดนั่นเกลียดนี่ตามความนิยมกันก็มี หรือเกลียดเพราะไม่ถูกใจตัวเองก็มี มัน
ยึดมั่นถือมั่นความน่าเกลียด อย่างนั้นอย่างนี้มากไปก็มี; มันก็ไปเกลียดให้เสียเวลา
ให้มันเกิดความลุกไหม้ขึ้นมาในใจของตัวเอง.

อีกอย่าง **มันก็กลัว กลัว**; มันไม่ต้องกลัวให้เสียเวลา, เราไม่ต้องกลัวนี้
เราจะทำอะไรก็ทำไปสิ ไม่ต้องกลัว. อย่างว่าเห็นเสือมาก็ไม่ต้องกลัว; ก็วิ่งหนีเสือ
โดยไม่ต้องกลัว ขึ้นต้นไม้โดยไม่ต้องกลัว ให้มันเป็นทุกข์. ถ้าไปกลัวแล้วมันก็
จะขึ้นต้นไม้ไม่ได้นะ มันจะวิ่งหนีไม่รอดนะ ถ้ามันไปกลัว. ฉะนั้น มันก็ไม่ต้อง
กลัวให้เสียเวลาสิ; จะทำอะไรก็ทำสิ.

รัก โกรธ เกลียด กลัว. ตื่นเต้น; ที่นี้ **ตื่นเต้น** – เห็นอะไรก็ตื่นเต้น.
เด็ก ๆ ก็ชอบไปดูหนัง ชอบไปดูละคร ชอบไปดูอะไรที่มันตื่นเต้น; **เพราะมันโง่**

มันจึงตื่นเต้น จะไปตื่นเต้นมันทำไม. เดียวนี้มันก็มีอะไรที่น่าตื่นเต้น, ไปซื้อไปหามาสำหรับตื่นเต้นหลอกตัวเองให้ตื่นเต้น. ที่จริงมันไม่ควรจะตื่นเต้นในสิ่งใด ๆ หมดแหละ; มันเช่นนั้นเอง. ไอ้กายกรรมชั้นเลิศที่เขาไปเอามาจากเมืองจินนะ กายกรรมกวางเจานะ อาตมาลองสอบถามดู ทุกคนมันตื่นเต้นกันทั้งนั้น; เอามาฉาย เพียงแต่มาฉายให้ดูไม่ได้ไปดูตัวจริง มันก็ตื่นเต้นเกือบตาย; นี่มันโง่ มันไม่เห็นเช่นนั้นเอง. หรือว่าจะไปโลกพระจันทร์ได้ มันก็ตื่นเต้นกันใหญ่ ก็นั่น อุตส่าห์เอาโทรทัศน์มาดู เรื่องไปโลกพระจันทร์; มันโง่มันตื่นเต้น. มันไม่ต้องตื่นเต้น มันไม่มีอะไรที่ต้องตื่นเต้นนะ; นี่เดี๋ยวนี้มันมีวิชามันก็ต้องตื่นเต้น.

รัก โกรธ เกลียด กลัว ตื่นเต้น; แล้วก็ วิตกกังวล, อาลัยอาวรณ์. คนแก่ ๆ นั้นแหละเป็นเก่ง : วิตกกังวลนอนไม่หลับ อาลัยอาวรณ์จนพอม. แต่มันก็เป็นกันทุกคนแหละ; แต่ว่าคนแก่นี้ดูจะเป็นมาก : วิตกกังวลกลัวลูกหลานจะเป็นอย่างนั้น กลัวลูกหลานจะเป็นอย่างนี้ ไม่เห็นหน้าสักครูหนึ่ง ก็เอาแล้ว เทียวตามหาแล้วว่า อยู่ที่ไหน เป็นอย่างไร; นี่คนแก่ ความโง่ของคนแก่ – วิตกกังวล อาลัยอาวรณ์, มันไม่ต้องมี. ที่นี้ถึงว่า จะเพื่อความปลอดภัยก็ได้, ก็ทำได้ ก็คุ้มครองรักษาไปได้ โดยที่ไม่ต้องวิตกให้หนักอก อาลัยอาวรณ์ให้เศร้าโศกเศร้า.

ที่นี้ อิจฉาริษยา มันมีลักษณะเป็นสัญชาตญาณอยู่ด้วยในตัว อิจฉาริษยานี้. ดูเหมือนจะไม่ต้องสอน ไอ้เด็ก ๆ มันริษยาเป็นนะ, เด็ก ๆ ไม่มีใครสอนนะ ริษยาน้องเป็นนะ. ทั้งที่น้องยังไม่ได้ทำอะไรให้สักนิดเลย มันก็อิจฉาน้องเป็นเสียแล้ว เกิดมาไม่ทันก็วันเลย. นี่มันเป็นเรื่องอวิชา อวิชา. แล้วก็โตขึ้น ๆ ไม่

อยากให้ใครตีเท่าตัว ไม่อยากให้ใครสวยเหมือนตัว ไม่อยากให้ใครเป็นคู่แข่งกับตัว มันก็อิจฉาริษยา อิจฉาริษยา อิจฉาไว้ล่วงหน้าเสียด้วยซ้ำไป. เห็นใครสวยมันก็อิจฉาแล้ว ไม่ทันมาเป็นคู่แข่งสักที มันก็คิดว่าจะมาเป็นคู่แข่ง มันก็อิจฉา. เห็นเขาจะดีก็อิจฉา หรือเขาดี ยิ่งเห็นเขาดีเขาสวยอยู่ด้วย ยิ่งอิจฉา. **นี่ร้ายกาจ เพราะว่า มันลงโทษคนอิจฉาริษยาทันที, มันกัดหัวใจคนอิจฉาริษยาทันทีที่อิจฉาริษยา; ไอ้คนโน้น – คนที่ถูกอิจฉาริษยาไม่รู้สึกอะไรก็ได้, ไอ้คนนี้อิจฉาริษยาอยู่เกือบตาย อิจฉาริษยาอยู่ในใจเกือบตาย, ไอ้คนโน้นไม่รู้สึกอะไรก็ได้. นี่ดูสิ ความอิจฉาริษยามันเผาหัวใจไอ้คนที่อิจฉาริษยานั่นเอง, มันไม่ไปทำอันตราย ไอ้ผู้ถูกอิจฉาริษยาเลย. แล้วส่วนมากก็เป็นอย่างนั้นแหละ อิจฉาริษยาเขาไม่ได้คอก; และยังไม่ได้เท่าไร มันก็ยังกัดหัวใจคนอิจฉาริษยามากเท่านั้น. นี่เรียกว่าอวิชา; ถ้าไม่มีอันนี้มันก็เรียกว่ามันมีวิชา.**

ความหวง ความหึง; นี่มันก็เป็นเรื่องเนื่องกันแหละ เนื่องกันมา : หวงมาก ๆ เข้า ก็คือหึง; ทั้งหวงทั้งหึงก็คืออวิชา, ไม่ต้อง ๆ.

ทีนี้ก็ ยกตนข่มผู้อื่น ก็มีนิสัยที่จะให้มันดีกว่าคนอื่น. ต้องขอพูดหน่อยตรงนี้ว่า เมื่อสวดมนต์ สวดมนต์ ไหว้พระสวดมนต์พร้อม ๆ กัน, มันมีคนทีแกล้ง – แกล้งสวดไม่ให้พร้อมคนอื่น ให้เด่น เเด่นออกมาว่าเราสวดได้ เราสวดเก่ง. ไม่สวดให้พร้อมคนอื่น ให้ตัวได้เด่นออกมาว่าตัวสวดได้ ตัวเก่ง. **นี่มัน ยกตนข่มท่าน** โดยลักษณะอย่างนี้. ถ้าว่าไปสวดให้พร้อมกลมกลืนกันไปเสีย ไม่มีใครรู้ว่าตัวเก่ง; ต้องสวดไม่ให้พร้อม ให้แลบออกมา ให้เห็นว่าไอ้คนนี่มันเก่ง. นี่มันเป็นอย่างนี้ มันเป็นกิเลส มันเป็นอวิชาอย่างนี้, จะต้องระวังกันไว้บ้าง. ให้

พร้อม ๆ กันแหละดี; ไม่ต้องคิดว่าคนเขาจะได้รู้ว่า โอ้ เราสวดเก่ง เราสวดได้ เราสวดเก่ง ก็เลยแกล้งสวดไม่ให้พร้อมคนอื่น. นี่ยกตัวอย่างเท่านั้นแหละ แต่มันก็ยังมีอีกมากแหละในการที่จะข่มผู้อื่นหรือว่าจะไร, ยังมีอีกมากมาย รู้เอาเอง.

แล้วก็ **ชอบขัดแย้ง ชอบขัดแย้ง.** แม้แต่ในวัดในวา ก็ชอบขัดแย้ง เขาพูดอะไรออกมา อยากจะขัดแย้ง ขัดแย้งให้มันพูดผิด ให้มันเป็นของผิด. **ชอบการขัดแย้ง** นี้ก็เลสตัวนี้หนามาก. คำขัดแย้ง ความขัดแย้ง ในภาษาบาลีเรียกว่า อุปัททวะ – อุบาทว์. ขัดแย้งให้มัน... ขัดแย้งให้จนได้ แล้วมันก็ต้องเกิดเรื่องแหละ มันก็ต้องเกิดเรื่อง เกียดกันบ้าง ทะเลาะกันบ้าง กระทั่งทำร้ายกันบ้าง เพราะความขัดแย้ง. แล้วก็ชอบความขัดแย้ง; ก็มัน มันก็ชอบเด่นอีกเหมือนกัน เพราะมันชอบเด่น ชอบออกหน้าออกตา.

ขอพูดซ้ำวันนี้ดีกว่า พระพุทธเจ้าทรงไม่ประสงค์ให้ขัดแย้ง ทรงประสงค์ให้ไม่ขัดแย้ง ให้เอาอย่างพระองค์ : พระตถาคตไม่กล่าวคำขัดแย้งใด ๆ กับใคร ๆ ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ อะไรก็ตาม; ตถาคตไม่กล่าวคำขัดแย้ง. ทั้งที่รู้ยู่ย่านั้นมันพูดผิด, นั้นมันพูดผิดก็ไม่กล่าวคำขัดแย้ง; เพราะฉะนั้นมันจึงไม่เกิดเรื่อง. พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นมาในประเทศอินเดียนั้น, เขาเชื่อกันอย่างอื่น เขาถือกันอย่างอื่น เขาปฏิบัติกันอย่างอื่น; ไม่ทรงขัดแย้ง ไม่ไปบอกว่าผิด ไม่อะไร ก็ผสมโรงไปเลย : ถ้าว่าเชื่อว่านรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้า, ก็ปฏิบัติอย่างนี้ลึจะไม่ไปนรก, ปฏิบัติอย่างนี้ลึจะไปสวรรค์ ไม่ต้องขัดแย้งว่าไม่มีหรืออะไร. แต่กลับตรัสว่า **ฉันเห็นแล้วนรกอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ทำผิด ๆ, สวรรค์อยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อทำ**

ถูกต้อง; แต่ไม่ขัดแย้งว่าของเขาคิด ของเราถูก. แต่บอกให้รู้ว่า เราก็ก็นั่นแล้ว
อย่างนี้, อันไหนมันอย่างไร ชอบอย่างไรก็เอาเถิด : ถ้าชอบสวรรค์ ก็อย่าทำให้
มันผิดก็แล้วกัน; ถ้าชอบนรกก็เอาสิ ทำให้มันผิด ๆ มันก็ได้ันรก.

นิสัยขัดแย้งนี้ก็จะดูจะ มันจะเป็นสัญชาตญาณอยู่หน่อย ๆ หรือมาก ๆ ก็
แล้วแต่; ยากที่จะละได้, ชอบขัดแย้ง. อาตมาเองก็เหมือนกันแหละ ก่อนนี้
เมื่อเรียนนักธรรมแรกบวชชอบขัดแย้ง; ชอบขัดแย้ง ในเรื่องนักธรรมนั่นแหละ
หัวข้อธรรมนั่นแหละ. พอกลับมาจากโรงเรียนก็มาเถียงกัน จนมีจดจำ จน...
เพราะมันชอบขัดแย้งกับความคิดของผู้อื่น : เราก็ก็นั่นแล้วมันถูกตามแบบของเรา เขา
ก็ถูกตามแบบของเขา มันก็ตีความต่างกันในเรื่องเดียวกัน มันก็ขัดแย้งกัน; จนมา
เห็นว่า โอ้, มันเป็นเรื่องน่าละอายที่สุด โอ้ความขัดแย้ง, อย่าทำพูดหรือคิด ที่
เป็นการขัดแย้ง, อย่ากระทำขัดแย้ง อย่าพูดขัดแย้ง อย่าคิดขัดแย้งนั่นแหละดี.
ถ้าเกี่ยวกับผู้อื่นก็ทำความเข้าใจกันให้มาก ทำความเข้าใจกันให้ถูกต้องนั่นแหละ,
ไม่ต้องขัดแย้ง; อย่างนี้เป็นพุทธบริษัท คือ เอาอย่างพระพุทธเจ้า.

มันยังมีอีกมากเรื่องนะ, ถ้าจะเอามาพูดเดี๋ยวก็หมดเวลา หรือเกินจำเป็น.
อีกหลายเรื่องหลายราวที่พระพุทธเจ้าท่านไม่ขัดแย้ง ในสิ่งที่เขาทำกันอยู่อย่างผิด ๆ
อย่างโง่ ๆ เมื่อพระองค์เกิดขึ้นมา ตรัสรู้ขึ้นมา; แต่จะบอกว่า ในหมู่พระอริย
เจ้านะเขาทำกันอย่างนี้ เขาทำกันอย่างนี้, แต่ไม่ใช่คำว่า “ไอนั้นมันผิดโวย ต้อง
อย่างนี้สิ” อย่างนี้จะไม่พูด, แต่ว่าในหมู่พระอริยเจ้าเขาทำกันอย่างนี้ จะเป็น
อย่างไร แก่เอาไปคิดดู. มีมากเรื่อง เรื่องกรรม เรื่องอะไรเหล่านี้ ไม่ขัดแย้ง; ที่
สนับสนุนได้ก็สนับสนุนไปเลย เป็นเรื่องเบื้องต้น เป็นเรื่องศีลธรรม เป็นเรื่อง

อะไรทำนองนี้. เช่นเรื่องว่า **ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ต้องรับไปตามกรรม** อะไรนี้ ก็ไม่เห็นว่าคุณค่าในเรื่องนี้ เขาสอนกันอยู่แล้ว; มาพูดสอนเรื่องว่า **ทำอย่างไรจะอยู่เหนือดีเหนือชั่ว เหนือกรรม**, นี่พระพุทธเจ้ามาพูดเรื่องนี้เสีย. นี่เรียกว่า **ไม่ขัดแย้ง** แต่ว่าพูดเรื่องสิ่งที่ดีกว่า สูงกว่า ออกไปได้. ถ้าไปมัวทำขัดแย้งอยู่ มันก็เกิดการทะเลาะวิวาท; บางทีก็จะถึงกับเสียชีวิตก็ได้ เพราะไปขัดแย้งเปล่า ๆ. นี่ไม่ต้องขัดแย้ง ก็สั่งสอนอยู่ได้เป็นเวลาหลายสิบปี.

ไม่ขัดแย้ง; แล้วก็ **ไม่โง่งในเรื่องว่า มันเป็นเช่นนั้นเอง เช่นนั่นเอง.** เรื่องนี้ละเอียดที่สุด **แต่ไม่รู้จะพูดอย่างไร**, นึกไม่ค่อยจะออกบางทีอธิบาย, ว่า **ไอ้เรื่องเช่นนั้นเองนะ.** เราจะไม่รู้สักว่า **มันเช่นนั้นเอง** เพราะพอเกิดมา เราก็ได้รับการสั่งสอนว่า **มันเป็นอย่างนั้น มันเป็นอย่างนี้ มันเป็นอย่างโน้น**, แล้วก็ เป็นคู่ ๆ เป็นดี-เป็นชั่ว เป็นบุญ-เป็นบาป เป็นสุข-เป็นทุกข์ เป็นได้-เป็นเสีย เป็นแพ้-เป็นชนะ เป็นกำไร-เป็นขาดทุน. มันสอนกันเสียอย่างนี้ **จนไม่เห็นอะไรที่เป็นเช่นนั้นเอง;** มันก็เลยยึดมันถือมันไอ้ส่วนที่เขาถือกันมาได้ ว่าดีว่าสวย ว่ารวยอะไร, มันก็โง่ง มันก็หลงรัก หลงโกรธ หลงเกลียด หลงกลัว หลงวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ อิจฉาริษยา หึง หวง อะไรไปตามเรื่อง, **เพราะมันไม่เห็นเช่นนั้นเอง.**

ขอให้รู้จักคำว่า **เช่นนั้นเอง เช่นนั่นเอง;** อย่างที่เคยพูดมาแล้วนั่นแหละ เคยอธิบายมาแล้ว, **แต่ดูยังไม่ค่อยเข้าใจกันนัก** ยังไม่ค่อยเอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้.

ถ้ามันเห็นเช่นนั้นเองอยู่ แล้วมันก็ปรุงแต่งไม่ได้. มันเห็นเช่นนั้นเอง
 นี้ มันไม่รัก ไม่โกรธ ไม่เกลียด ไม่กลัว ไม่อยากได้ ไม่..., มันก็ปรุงแต่งไม่ได้;
 เห็นเช่นนั้นเอง มันก็ปรุงแต่งไม่ได้. ถ้าเห็นเช่นนั้นเองมันจะรักได้หรือ, ถ้าเห็น
 ว่ามันเช่นนั้นเองมันจะโกรธได้หรือ, ถ้าเห็นเช่นนั้นเอง แล้วมันจะเกลียดได้หรือ
 มันจะกลัวได้หรือ; มันกลัวไม่ได้ มันรัก โกรธ เกลียด กลัว อิจฉา ริษยา วิตถ
 กังวล อาลัยอาวรณ์ไม่ได้ทั้งนั้นเลย, ถ้ามันเห็นเช่นนั้นเอง; แต่ฟังดูเหมือนกับ
 พุคเล่น.

เมื่ออาตมาเอาเรื่องนี้มาพูดเป็นครั้งแรก เมื่อนานมาแล้ว, พุคกับคนบาง
 คนที่ว่ามีสติปัญญา เป็นมหาอุบาสกอะไรนี้ แต่อย่าออกชื่อเลย มันไม่จำเป็นดอก;
 เขากลับถามว่า นี่พุคเล่นหรือพุคจริง, ถามอาตมาว่า นี่พุคเล่นหรือพุคจริง ที่ให้ถือ
 เช่นนั้นเอง ให้เอาหลัก เช่นนั้นเอง มาปฏิบัติ เขาสงสัยว่า จะพุคเล่นกระมัง ?
 บอกว่า ไม่ใช่พุคเล่น; นี่พุคจริงที่สุด สูงสุดของพุทธศาสนา – เช่นนั้นเอง,
 ไม่ใช่

พุคเล่น : เห็นอนิจจัง ก็คือ เห็นว่ามันเช่นนั้นเอง – อนิจจัง; เห็นทุกขัง ก็คือมันเช่น
 นั้นเอง – ลักษณะทุกขัง เป็นทุกขัง; เห็นอนัตตาก็เช่นนั้นเอง; เห็นสุญญตา – ว่าง
 จากตัวตน ก็เช่นนั้นเอง. นั่นแหละ เห็นเช่นนั้นเอง ไม่ใช่เรื่องพุคเล่น แล้วก็
 ไม่ใช่เรื่องธรรมดา, เป็นเรื่องสุดยอดของพุทธศาสนา – เห็นเช่นนั้นเอง.

มันไม่ทำให้เกิดการปรุงดอก; คือมันไม่รัก ไม่มีอวิชาสำหรับจะยินดี
 หรือสำหรับจะยินร้าย, มันไม่เกิดความรู้สึกเป็นบวก ไม่มี – ไม่เกิดความรู้สึกเป็น

ลบ. เดียวนี้คนในโลกนะมันยังโง่ เรื่องบวก เรื่องลบ เขาใช้คำฝรั่งของเขาว่า *positive – negative* นั้นนะ, เขาเห็นเป็นของสำคัญอย่างยิ่ง สำคัญอย่างยิ่ง มีความหมายอย่างยิ่ง; มันไม่เห็นเช่นนั้นเอง. ถ้ามันเห็นเช่นนั้นเองแล้วก็ มันหมดแหละ บวกหรือลบมันไม่มีดอก; มันมีแต่การปรุงแต่งไปตามลักษณะของมัน

– ชอบก็เรียกว่าบวก, ไม่ชอบก็เรียกว่าลบ, มันเป็นการปรุงแต่งเหมือนกัน. เห็นเช่นนั้นเอง ให้เห็นเช่นนั้นเอง แล้วก็ไม่มีอะไรน่าอัศจรรย์, ไม่มีอะไรน่ารัก น่าโกรธ น่าเกลียด น่ากลัว น่าอะไรทุกอย่างเลย.

นี่เป็นเรื่องที่จะป้องกันการปรุง ไม่ปรุงให้เกิดความรู้สึกอย่างทีกล่าวมาแล้ว เมื่อตะกี้; แล้วก็อย่าทำให้เห็นเป็นของคู่ดอก, ไม่บวก-ไม่ลบ ไม่ดี-ไม่ชั่ว ไม่ได้-ไม่เสีย ไม่บุญ-ไม่บาป ไม่สุข-ไม่ทุกข์ ไม่แพ้-ไม่ชนะ. แต่ยากนะที่คนจะฟังเข้าใจว่า ไม่ได้-ไม่ชั่ว ไม่ได้-ไม่เสีย ไม่บุญ-ไม่บาป ไม่สุข-ไม่ทุกข์. แต่ถ้าคนมาเห็นเช่นนั้นเองแล้วก็ มันลั่นหัวหมดเลย; เพราะว่าดีมันก็ยุ่งไปตามแบบดี ชั่วมันก็ยุ่งไปตามแบบชั่ว. ไม่ได้ไม่ช่วนั้นมันไม่ยุ่ง; คิดเท่านั้นไม่ออกหรือ : มีบุญก็ยุ่งไปตามแบบคนมีบุญ, มีบาปก็ยุ่งไปตามแบบคนมีบาป. ไม่บาปไม่บุญนั้นมันไม่ยุ่ง นี่ทำไม่ไม่ชอบเล่า. เอาละ, สุข ๆ ก็กระหืดกระหอบไปตามสุข, ทุกข์ก็กระหืดกระหอบไปตามแบบทุกข์; ไม่สุขไม่ทุกข์นั้นแหละ มันไม่ยุ่ง มันไม่ยุ่ง.

ที่สวดพระคุณของพระพุทธเจ้าว่า ไม่ฟู ไม่แฟบ ไม่หวั่นไหว :
 พุทธคุณบทหนึ่งว่า ไม่มีจิตฟูขึ้น ไม่มีจิตแฟบลง ไม่มีจิตหวั่นไหว; นั่นแหละ
 ประเสริฐสำคัญที่สุด. ถ้ามันยังมีการปรุ่่งแต่งแล้ว, มันต้องฟูขึ้นบ้าง แฟบลง
 บ้าง หวั่นไหวบ้าง เพราะมันปรุ่่งแต่งได้ เพราะว่ามันถูกปรุ่่งแต่ง; มันก็ถูกร
 บกวนด้วยสิ่งทั้งปวง สิ่งทั้งปวงมาทำให้เกิดความรู้สึกไปตามความหมายของ
 ๒๒

นั้น ๆ : ที่น่ารักก็ทำให้เกิดความรัก, ที่น่าโกรธก็มาทำให้เกิดความโกรธ, ที่น่า
 เกลียดก็มาทำให้เกิดความเกลียด; อย่างที่ออกชื่อมาแล้วตั้งสิบกว่าอย่างนั้นแหละ.

ช่วยจำไว้ให้ดี ไว้ทดสอบ, ไว้ทดสอบว่า มันปฏิบัติธรรมะสำเร็จ
 หรือไม่สำเร็จ; อย่าไปเชื่ออาจารย์ปีศาจนา ที่มันออกประกาศนียบัตรให้ว่า คนนี้
 ปฏิบัติสำเร็จแล้ว; อย่าไปเชื่อมัน อย่าไปเชื่อประกาศนียบัตรแบบนั้นเลย, มาใช้
 วิธีทดสอบว่า มันมีไ้อย่างนี้หรือไม่. ถ้าไ้คนนั้นยังมี รัก มีโกรธ มีเกลียด มี
 ก้าว มีตื่นเต้น มีวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ อิจฉาริษยา หวง หึง คูหมิ่นท่าน ขัดแย้ง
 ผู้อื่น ไม่รู้ว่าเช่นนั่นเอง แล้ว; มันเปล่าแหละ มันไม่มีอะไรดอก มันไม่มีอะไร.
 นี้อาจจะเรียกอีกอย่างว่าเป็นข้อสอบไล่ สอบไล่ตัวเองก็ได้ ว่าสอบไล่ได้หรือสอบ
 ไล่ตก เพราะมันมีอย่างนี้หรือไม่; ไว้สอบไล่คนที่เขาไปปฏิบัติสำนักนั้น สำนัก
 โนนมา อาจารย์รับรองมาว่าสำเร็จแล้ว. ลองวัดดู; ถ้ามันยังมีอย่างนี้ป่วยการ ๆ;
 มันเป็นประกาศนียบัตรของคนโง่ให้แก่คนโง่ เพราะได้รับประโยชน์อะไร
 บางอย่าง.

อานุภาพล้ำค่าแห่งการเห็น “เช่นนั่นเอง” !

เอาละ, ในที่สุด ถ้าว่าเห็นเช่นนั้นเอง เห็นเช่นนั้นเองแล้วก็, ไม่ถูกปรุงแต่งแน่ จะไม่ถูกปรุงแต่งแน่ จะรักษาประภัสสรไว้ได้เรื่อยไป มากขึ้น ๆ เป็นประภัสสรที่แท้จริง ถูกต้องถาวรยิ่งขึ้น ๆ; แล้วมันก็จะกลายเป็นพระตถาคตนะ เป็นพระตถาคต. ผู้ที่ถึงเช่นนั้นเอง นั่นแหละจะเป็นพระตถาคต.

ตถา แปลว่า เช่นนั้น, ตตะ แปลว่า ถึง; ตถาคตตะ แปลว่า ถึงเช่นนั้นถึงเช่นนั้นเอง. ในโรงเรียนเรายังสอนกันไม่ค่อยถูก แปลคำนี้ว่าสัตว์. ในอันตคาหิกทิกขุ, ทิกขุข้อที่สงสัยว่า ตถาคตนั้นตายแล้วเกิดหรือไม่เกิดนะ มีว่าเกิดก็มีไม่เกิดก็มีนะ; คำว่าตถาคตนั้นแปลว่าสัตว์; ในบาลีตัวบาลีแท้ว่า ตถาคต แต่แปลเป็นไทยว่าสัตว์. ที่จริงคำว่าตถาคตคำนี้แปลว่าผู้ถึงซึ่งตถา ถือเป็นพระอรหันต์นั่นแหละ. ผู้ถึงซึ่งตถา ถึงซึ่งเช่นนั้นเองแล้วนะ ตายแล้วจะเกิดหรือไม่เกิด? ถ้าว่ามันถึงตถาแล้วจริง ๆ มันไม่เกิด, มันอยู่เหนือเกิด เหนือไม่เกิด มันไม่เกี่ยวกับเกิดแล้ว. แต่ให้รู้ว่า ถ้าผู้ใดเห็นตถา ถึงตถา มีความรู้สึกเป็นตถา ก็เช่นนั้นเอง, ไม่ขึ้นไม่ลงไปตามอารมณ์เหล่านั้น; ผู้นั้นเป็นตถาคต คือคำว่าพระอรหันต์นั่นแหละ คำเดียวกันกับคำว่าพระอรหันต์นั่นแหละ.

นี่การที่ไม่ถูกปรุงแต่งนั้น ก็เพราะว่าเรามีอาวุธต่อสู้คือตถา หรือตถตา ตถาตา ก็เรียก, ตถาก์เรียก ตถาตาท์เรียก, ตถตาท์เรียก, เหมือนกันแหละคำเดียวกัน – ความเป็นเช่นนั้นเอง; ถือเป็นอาวุธไว้คู่มือลือ เป็นอาวุธคู่มือลือ จะแก้ปัญหาทุกอย่างทุกประการ. นี่กล่าวพูดอย่างนี้; ไม่มีปัญหาอะไรที่จะเกิด

ปัญหาขึ้นมาได้ ถ้าเอาไอ้ตาทานี้ใส่เข้าไป. จะเจ็บ จะไข้ จะเป็น จะตาย จะได้ จะเสีย จะอะไร ตาทานี้แหละ จะไล่ออกไปหมด, ถ้าให้มันเก่ง เก่งหน่อยนะ ไล่ คำว่า “โวย!” เข้าไปด้วย – เช่นนั่นเองโวย! เช่นนั่นเองโวย! บอกตัวเองอยู่เสมอ : เช่นนั่นเองโวย! จะไม่รัก ไม่โกรธ ไม่เกลียด ไม่กลัว ไม่อะไรต่าง ๆ จะไม่เกิดปัญหาอะไรขึ้น. เอ้า, พอเจ็บไข้ อ้าวมันก็เช่นนี้เองโวย! ก็กินยา กินยา เช่นนั่นเองโวย! ยาก็เช่นนั่นเอง หายก็เช่นนั่นเองโวย! ตาย – ตายก็เช่นนั่นเองโวย! นี่เช่นนั่นเอง เช่นนั่นเอง เช่นนั่นเอง.

ไม่ต้องหัวเราะ ไม่ต้องร้องไห้; นี่ก็หมายความว่าหมดแล้ว. ถ้าไม่ต้องหัวเราะ ไม่ต้องร้องไห้ ก็คือไม่ยินดีไม่ยินร้าย แล้วก็ไม่ต้องตื่นเต้นอะไรหมด ไม่ฟู ไม่แฟบ. เมื่อไม่รู้สึกลักษณะนี้ มันก็คือไม่ได้-ไม่เสีย ไม่แพ้-ไม่ชนะแหละ. ได้เงินมา ได้ลาภมา ก็เช่นนั่นเอง. ไม่ได้ลาภสูญเสียลาภก็เช่นนั่นเอง. แล้วมันก็เลยไม่ต้องได้อะไร ไม่ต้องเสียอะไร ไม่สุข-ไม่ทุกข์ ไม่บุญ-ไม่บาป ไม่แพ้-ไม่ชนะ ไม่รวย-ไม่จน ไม่เป็นอะไรหมด กระทั่งไม่เป็นหญิง-ไม่เป็นชาย ไม่เป็นเทวดา ไม่เป็นมนุษย์ ไม่เป็นอะไรหมด มันเป็นแต่เช่นนั่นเอง.

ถ้ายังไม่เข้าใจ จะรู้สึกเหมือนกับพูดเล่น เหมือนกับพูดเล่น ไม่มี ความหมาย; แต่อาตมาจะบอกว่า นี่ก็คือความหมายสูงสุดที่สุด ทั้งหมดของพระ พุทธ-ศาสนา : เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้น ต้องไปรวมอยู่ที่เห็นเช่นนั่นเอง, เห็นสุญญตา – วางจากตัวตน ก็ไปรวมอยู่ที่เห็นเช่นนั่นเอง, เห็นอิทัปปัจจยตา ก็ไปรวมอยู่ที่เห็นเช่นนั่นเอง, เห็นธัมมัญญิตตา ธัมมนิยามตา อะไรก็รวมไปอยู่ที่ เห็นว่าเช่นนั่นเอง เช่นนั่นเอง; การเห็นที่ถูกต้อง ที่จริงแท้ทุกอย่างทุกชนิดทุก

ประการ จะไปรวมอยู่ที่คำว่าเช่นนั้นเอง. เอาไว้เป็นคู่มือติดตัว ไม่ว่าจะกรณีไหนจะแก้ปัญหาได้หมด แม้เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ทำมาหากินอยู่ในบ้านในเรือนในโลกนี้ ก็เช่นนั้นเองแหละ จะช่วยไม่ให้เป็นที่ทุกข์ จะทำนาทำสวนอะไรก็ได้. มันแก้ปัญหาได้หมด ทั้งเรื่องโลก ทั้งเรื่องธรรมะ ทั้งเรื่องต่ำ ทั้งเรื่องกลาง ทั้งเรื่องสูง; คือมันจะสลัดไอ้โลกธรรมทั้ง ๘ ออกไปได้หมด ด้วยคำว่าเช่นนั้นเอง. ได้ลาภ-เสื่อมลาภ ได้ยศ-เสื่อมยศ ได้ฉันทา-ได้สรรเสริญ ได้สุข-ได้ทุกข์ จะก็ทุกข์ที่สุดแท้ มันปวดออกไปได้ ด้วยคำว่า เช่นนั้นเอง มันเช่นนั้นเอง. เลยไม่มีความหมาย; จะมีสักก็ทุกข์ก็ไม่มีความหมาย, อย่างว่าแต่เพียง ๔ คู่เลย ให้มันร้อยคู่ก็มันไม่ทำอะไรได้ เพราะว่าเช่นนั้นเอง.

ไม่ใช่ถ้าเห็น “เช่นนั้นเอง” แล้ว จะไม่ทำอะไร; มัน “เช่นนั้นเอง” สำหรับจะทำอะไรให้ถูกต้อง. มันเจ็บไข้ขึ้นมา ให้มันเช่นนั้นเองไว้ก่อนอย่าไปกลัว, อย่าไปทุกข์ อย่าเป็นทุกข์ มันเช่นนั้นเองไว้ก่อน. แล้วไอ้ยาที่จะเอามารักษา ก็คือเช่นนั้นเองเหมือนกันแหละ เอามาเถิด; รักษาหายก็เช่นนั้นเอง; ไม่หายก็เช่นนั้นเอง; ไม่ต้องเป็นทุกข์ ไม่ต้องกลัวนี้ ไม่ต้องกลัวไอ้ความเจ็บ ความไข้ ความทุกข์อะไร. นี่ยอดสุดของธรรมะที่จะแก้ปัญหาทั้งหมดได้ จะป้องกันความทุกข์ทุกอย่างได้; คือคำว่า เช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง – ตถตา ตถตา. ใครถึงตถตา คนนั้นเป็นพระอรหันต์.

ธรรมเนียมโบราณพอใครจะตายก็ไปพูดกรอกหูว่า “อรหันต์อย่าลืม อรหันต์อย่าลืม อรหันต์อย่าลืม” นะ; เมื่ออาตมาเล็ก ๆ ยังเคยเห็นอยู่ เดียวนี้จะทำหรือไม่ทำก็ไม่รู้. ใครจะตายก็ไปกรอกหูบอก พระอรหันต์อย่าลืม; ที่จริงบอกว่า “เช่น

นั่นเอง” เสียดีกว่านั้น. บอกมันว่าเช่นนั้นเอง เพราะมันคือพระอรหันต์นั่นเอง : คำว่าเช่นนั้นเอง ก็คือคำว่าพระอรหันต์นั่นเอง. ถึงซึ่งตถาไมหวั่นไหวโดยประการทั้งปวงแล้ว เป็นพระอรหันต์. ถ้าไปบอกมันว่า พระอรหันต์อย่าลืม; มันไม่รู้ว่าพระอรหันต์คือใคร พระอรหันต์คืออะไร อยู่ที่ไหน. ถ้าบอกว่าเช่นนั้นเอง มันจะพอฟังถูกบ้าง; ไอ้ตายนี้ก็เช่นนั้นเอง. ที่พระอรหันต์ท่านถึงแล้วนะ ท่านถึงเช่นนั้นเองแล้ว เป็นพระอรหันต์แล้ว; เราจะเอามาเป็นเรื่องสำหรับคิดนึกเมื่อเวลาจะตาย. ขอให้ได้รับความหมายที่แท้จริง ว่า มันเช่นนั้นเอง ไม่เกิดความรู้สึกยินดียินร้ายไม่ได้

ไม่เสีย ไม่ไปไม่มา ไม่อะไรทั้งหมดแหละ เป็นพระอรหันต์ – พระอรหันต์ ผู้คงที่ คงที่ ๆ ๆ ๆ. ตถาตา – คงที่ เช่นนั้นเอง; ต้องเป็นเช่นนั้นเอง จึงจะคงที่. ถ้าไม่เช่นนั้นเอง มันคงที่ไม่ได้; ถ้ามันจะคงที่ได้มันต้องเช่นนั้นเอง ต้องเช่นนั้นเอง.

ฉะนั้น จำไว้เป็นของประจำกาย คู่ชีวิต. ถ้าชอบแขวนตะกรุด ก็ต้องลงอักขระว่า เช่นนั้นเอง ว่าตถตา; หรือจะจารึกอะไรไว้เตือนใจที่ไหน ก็จารึกไว้ว่า เช่นนั้นเอง; จะสักที่เนื้อที่ตัว ก็ให้สักคำว่า เช่นนั้นเองไว้ดีกว่า. เมื่อเช่นนั้นเองแล้วมันไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร; เมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรมันก็ไม่เป็นทุกข์. มันเท่ากับที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า *สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น* นั่นแหละ เพราะว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง. นี้คำนี้ ๒ – ๓ พยางค์ มันย่อคำมากกว่าไอ้คำยาว ๆ ว่า “สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”; นั่นมันยาวนาน คำพูดมันยาวนาน, เหลือให้หน่อยว่า “เช่นนั้นเอง” – ก็คือ “ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”.

เมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่น มันก็ไม่มีปัญหา มันก็ไม่มีความทุกข์ มันก็ไม่มี การปรุงแต่งให้เป็นทุกข์; จะไม่ยึดมั่นถือมั่นได้ ก็เพราะเห็นความจริงของสิ่งนั้น ๆ, ใช้อิทธิพลที่เห็นนั่นคือว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง. พูดให้มันดั่ง ๆ ว่า มันเช่นนั้นเอง – เช่นนั่นเองไว้อย่างไร เช่นนั่นเองไว้อย่างไร; ถ้ามันจะคือสิ่ง เราก็ใส่ “ไว้อย่างไร” เข้าไป ด้วย – เช่นนั่นเองไว้อย่างไร ! จะเอาไว้อย่างไรว่ามันไม่ไปหลงไปตามนั้น ไม่ไหลไป ตามนั้น ไม่หลงไปในกระแสบวก ไม่หลงไปในกระแสลบ ให้มันเป็นเช่นนั้นเอง. นี่คือนิยามที่ปรุงแต่งไม่ได้ หวังใจไม่ได้ เป็นทุกข์ไม่ได้ เป็นชีวิตอสังขตะ คือ ไม่ตายโดยแท้จริง.

ไอ้ชีวิตสังขตะนั้นเกิด ๆ ตาย ๆ เกิด ๆ ตาย ๆ, เป็นชีวิตสังขตะ; ไม่ตายอย่างเด็ก ๆ อย่างลูกเด็ก ๆ. ถ้าไม่ตายโดยแท้จริงก็คืออสังขตะ – ภาวะที่ อะไรปรุงแต่งไม่ได้; จิตใจเข้าถึงภาวะนี้ เรียกว่าเข้าถึงวิสังขาร.

บทสวดเรื่องปฐมภาสิต ก็มีคำนี้ว่า ...เจ้าจะปรุงแต่ง – ทำเรือนให้เรา ไม่ได้อีกต่อไป, เราหักโครงเรือนของเจ้าหมดแล้ว..., จิตถึงวิสังขารเสียแล้ว... เพราะถึงวิสังขาร คือปรุงแต่งไม่ได้อีกต่อไป.

เอาละ, เป็นอันว่าวันนี้ไม่พูดอะไรมาก พูดเรื่องคำสองคำเท่านั้น : ชีวิตสังขตะ กับ ชีวิตอสังขตะ. ขอให้เข้าใจแยกกัน เห็นชัดเจนอย่างที่พูดมาแล้ว แล้วก็มุ่งหมายชีวิตอสังขตะอยู่เป็นประจำ มีเครื่องมือสำหรับทำให้สำเร็จ คือตถตา ตถตา – เช่นนั่นเอง เช่นนั่นเอง. ปรุงแต่งไม่ได้ ปรุงแต่งไม่ได้ ก็เป็นอสังขตะ ไม่ถูกปรุงแต่ง เป็นวิสังขาร คือปรุงแต่งไม่ได้. นี่เป็นพุทธบริษัทสมบูรณ์ สมบูรณ์

แบบเป็นพระอรหันต์ เป็นพุทธบริษัทที่สมบูรณ์แบบ เพราะมีความรู้ลึกอย่างนี้. ไม่ใช่คำพูดเล่น ๆ ว่า เช่นนั่นเอง, เป็นคำสูงสุดทั้งหมดทั้งสิ้นของพระพุทธศาสนา – เช่นนั่นเอง, ใครถึงเข้าแล้วคนนั้นเป็นตถาคต เป็นตถาคต – เป็นคำแทนชื่อของพระอรหันต์.

เดี๋ยวนี้เรามักจะเข้าใจว่า ตถาคตใช้กับพระพุทธเจ้าอย่างเดียว พระองค์เดียว; ที่จริงใช้หมดกับผู้ที่พ้นทุกข์โดยประการทั้งปวง, คือพระอรหันต์ทั้งหมดทั้งสิ้น เป็นตถาคตทั้งนั้น. มันก็จะได้เค้ามาจากที่ว่า พระพุทธเจ้ามักจะตรัสถึงพระองค์เองด้วยคำว่า ตถาคต; แต่ก็ไม่ค่อยมีนักในบาลี, มามีมากในตอนหลัง; เลยคิดว่าเป็นคำเรียกพระพุทธเจ้าองค์เดียว. แต่ที่จริงพระพุทธเจ้าตรัสในนามทั้งหมด ในนามของผู้ที่ถึงตถาคตทั้งหมด; พระองค์เป็นคนหนึ่งในบรรดาคนเหล่านั้น จึงเรียกว่าตถาคต – ถึงแล้วซึ่งตถาคต ไม่เปลี่ยนแปลงอีกต่อไป เป็นอมตะ เป็นนิรันดร.

เอาละ, เรื่องชีวิต ๒ แบบนี้ สำหรับง่าย ๆ อย่างนี้; ก็มีอย่างนี้.

คำบรรยายนี้มันก็สมควรแก่เวลาแล้ว สมควรแก่เร็วแรงด้วย ต้องขอยุติตามที่สมควรแก่เวลา, เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมคณสาชยาย ให้เกิดกำลังใจแก่ผู้ฟัง ในการที่จะปฏิบัติธรรมะนี้ ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนกว่าจะสำเร็จประโยชน์, ในกาลบัดนี้.

ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต

- ๑๐ -

๒๘ มีนาคม ๒๕๓๐

สรุปสัจจะเกี่ยวกับชีวิต

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๑๐ ในวันนี้, เป็นการบรรยายในชุด **ธรรมะคือสิ่งที่พัฒนาชีวิต** ต่อไปตามเคย; แต่ว่าเป็นครั้งสุดท้ายของภาคนี้. การบรรยายครั้งนี้ เป็นครั้งสุดท้ายของภาคมาฆบูชา จึงขอโอกาสกำหนดหัวข้อเฉพาะของการบรรยายในวันนี้ ครั้นนี้ว่า **สรุปสัจจะเกี่ยวกับชีวิต**; หมายความว่าบรรดาเรื่องเกี่ยวกับชีวิตหลายแง่หลายมุม ที่ได้บรรยายมาแล้วตลอดเวลาหลายครั้งนั้น วันนี้เป็นการสรุปความ. ขอให้พยายามทำในใจ

อย่างนั้น ให้ได้ใจความสำคัญ ๆ ครบถ้วน, เพื่อยึดถือเป็นหลักสำหรับปฏิบัติต่อไป.

เรามานั่งพูดคุยกันที่แผ่นดิน กลางดิน บางคนยังไม่ทราบ มีผู้มาใหม่หลายคน; ก็อยากจะบอกให้ทราบว่า เป็นความประสงค์มุ่งหมาย ที่จะใช้ที่นั่งกลางดินเป็นที่บรรยายธรรมะ ด้วยเหตุผลหลายอย่างหลายประการ.

ข้อแรก ก็คือ พระพุทธเจ้าท่านประสูติกลางดิน, พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้กลางดิน, พระพุทธเจ้าท่านสอนกลางดิน, พระพุทธเจ้าท่านอยู่กลางดิน คือกุกุพื้นดิน, แล้ว พระพุทธเจ้าปรินิพพานกลางดิน. ดูความหมายของคำว่าดินแผ่นดินนะ, ที่มีต่อพระพุทธเจ้านั้นนะ มันอย่างไรบ้าง.

แผ่นดินมันเป็นที่ตั้งแห่งสิ่งทั้งปวง บรรดาที่มีชีวิต : ชีวิตอย่างคนก็ได้ ชีวิตอย่างสัตว์ก็ได้ ชีวิตอย่างต้นไม้ก็ได้ มีความสำคัญที่จะต้องตั้งอาศัยบนแผ่นดิน, ถ้าไม่ได้อาศัยแผ่นดิน มันก็มีไม่ได้; ขอให้ลองคิดดูให้ดี ๆ. เรามาพูดคุยกันกลางดินมันสะดวกที่จะเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับชีวิต; ให้ถือว่ามันเป็นการศึกษาด้วยสิ่งของ บทเรียนด้วยสิ่งของ, อยู่ในตัว.

แผ่นดินเป็นที่ตั้งแห่งชีวิตในทางรูปธรรม. จิตหรือวิญญาณธาตุเป็นที่ตั้งแห่งชีวิตในแง่ของนามธรรม. ชีวิตในแง่ของรูปธรรมก็อย่างหนึ่ง ในแง่ของนามธรรมก็อย่างหนึ่ง; แต่ก็ไม่พ้นที่จะต้องเกี่ยวข้องกับดิน. อาศัยแผ่นดินทำให้มีร่างกาย ร่างกายก็เป็นที่ตั้งอาศัยแห่งจิต ซึ่ง(จิต)เป็นที่ตั้งอาศัยแห่งคุณธรรมทั้งหลายอีกต่อหนึ่ง.

อะไร ๆ มันก็ตั้งอยู่บนดิน เป็นเครื่องรองรับชั้นพื้นฐาน. ขอให้ถือเอาประโยชน์จากการที่มานั่งพูดกันกลางดินนี้ ได้แปลกออกไป กว้างออกไป ไกลออกไปกว่าธรรมดา, มากกว่าที่จะไปนั่งพูดกันบนตึกราคาแสนราคาล้าน. นี่เป็นเครื่องขอร้อง – เป็นสิ่งขอร้องให้พยายามถือเอาประโยชน์ให้ได้อีกส่วนหนึ่ง.

เราก็จะมาพูดกันในเรื่องเกี่ยวกับชีวิต เป็นครั้งสุดท้าย คือ สรุปความ : สรุปสาระ คือเรื่องที่เป็นสาระคือของจริงที่เกี่ยวกันอยู่กับชีวิต. คำคำนี้ในภาษาไทยใช้มาก คือคำว่าชีวิต ชีวิต; แม้ว่าในภาษาบาลี จะไม่ค่อยใช้คำนี้, แต่ก็มีก็กล่าวถึงสิ่งที่เราเรียกกันในภาษาไทยว่าชีวิต ชีวิต นี้.

สรุปชีวิตสาระ : ตอนควรรู้จักเรื่องชีวิต

สิ่งที่เรียกว่าชีวิตคืออะไร ? สิ่งทีเรียกว่าชีวิตคืออะไร ? ในขั้นต้นที่สุด อยากจะให้คำจำกัดความง่าย ๆ ว่า **ชีวิตคือของสดที่กำลังพัฒนาไปสู่จุดหมายปลายทาง.** ในโรงเรียนครูเขาสอนว่า **ชีวิตคือความเป็นอยู่ ความเป็นอยู่.** แต่จะขอบอกในที่นี้ว่า **ชีวิตคือสิ่งที่สด แล้วกำลังพัฒนาไปสู่จุดหมายปลายทางตามเรื่องราวของมัน.**

ถ้ามันไม่สด ก็พัฒนาไม่ได้ เพราะว่าถ้าไม่สดมันก็คือแห้ง, คือแห้งก็คือตาย. ถ้ายังเรียกว่าชีวิต ก็ยังเป็นของสดที่กำลังพัฒนาไปได้. ในแง่ของวัตถุเป็นความสดของอะไรบ้าง ? ก็ลองใคร่ครวญดู. ข้อนี้ควรจะมองไปถึงขั้นลึกสุด

ว่าเป็นความสดของเซลล์ ทุก ๆ เซลล์ที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกาย; มันจะมีกลิ่น ๆ เซลล์ก็ช่างมันเถิด แต่ว่าในทุก ๆ เซลล์นั้นนะ มีสิ่งที่ยังสด คือ *protoplasm* ที่มันบรรจุอยู่ในทุก ๆ เซลล์นั้นยังสด คือไม่ตาย. ถ้าไอ้ทุกเซลล์มันตาย ไอ้คนมันก็ตาย เดียวนี้ *protoplasm* ในเซลล์แต่ละเซลล์นั้นยังเป็นของสด ยังกำลังช่วยตัวเองปรุงแต่งตัวเองให้คงอยู่ สำหรับประกอบกันขึ้นเป็นกลุ่มแห่งเซลล์ เป็นอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย; ในนั้นมีความสดของเซลล์. นี่พื้นฐานของชีวิต คือความสดของเซลล์. ครั้นประกอบกันขึ้นเป็นส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย มันก็ยังมีความสดนั้นอยู่, ร่างกายมันจึงไม่แห้งและไม่ตายไป.

นี่พื้นฐาน มันประกอบอยู่ด้วยความสดในทางวัตถุ; เราจะถือเอาความหมายของคำว่าสดนี้ คือสิ่งที่มันจะพัฒนา มันจะขยายตัว มันจะปรุงแต่งไปได้ตามความสามารถ.

มันมีความสดเพื่อออกงาม เพื่อปรุงแต่ง เพื่อเจริญต่อ ๆ ไป ระหว่างที่มันยังไม่ตาย ก็เรียกว่าชีวิต. ทีนี้ชีวิตในทางวัตถุนี้มันต้องตาย จบลงด้วยความตาย, การที่จะพูดว่า ชีวิตคือสิ่งที่ไม่ตายนี้ ดูจะไม่ค่อยถูกนัก : ในแง่ของวัตถุในทางวัตถุนั้นมันยังตายได้; มันต้องมีชีวิตในความหมายอื่น ที่จริงจังกวานั้น คือไม่ตายแหละ, ก็เป็นเรื่องทางจิตสูงขึ้นไป เป็นเรื่องทางนามธรรม ยิ่งไปกว่าจิตเสียอีก, คือธรรมชาติที่ไม่ตาย ซึ่งจะกล่าวรวบรัดก็คือ เรื่องนิพพาน เรื่องวิสังขาร เรื่องอสังขตะ - สภาวะที่ไม่รู้จักตาย, แต่มันมิได้สดอย่างเนื้อหนังของคนหรือต้นไม้, มันเป็นภาวะที่สูงไกลไปกว่านั้น จึงจะมีลักษณะที่ไม่ตายได้. ถ้าจะพูด

กันถึงชีวิตนิรันดร ชีวิตอมตะ ต้องหมายถึงภาวะอย่างนั้น คือตายไม่เป็น; เราจึงมีชีวิตเป็นหลายชนิดอย่างนี้, หรือจะรวบรัดก็ว่า ๒ ชนิด คือ ตายได้ และไม่ตาย.

เราจะถือเอาความหมายว่า มันต้องมีการพัฒนาได้ กว่าจะถึงจุดสูงสุด : ชีวิตที่ตายเป็นหรือตายได้นี้ จะมีการพัฒนาเรื่อยไป ๆ จนถึงประสพกับภาวะที่ไม่รู้จักตาย; นั่นมันจึงจะเรียกว่าถึงที่สุด. ที่นี้มันก็ไม่ค่อยจะมีใครสนใจ; โดยทั่วไปก็ไม่ได้สนใจกับเรื่องชีวิต เพราะไม่ได้มีความคิดนึกเรื่องเกี่ยวกับชีวิต; รู้จักกันแต่เพียงเรื่องปาก เรื่องท้อง มันก็เพื่อชีวิตอยู่ในตัว, เพื่อเอร็ดอร่อย สนุกสนานมากกว่า. ควรจะสนใจ ในเรื่องของชีวิตให้ได้รับสิ่งสูงสุด หรือให้ได้ก้าวไปถึงจุดสูงสุด อย่าให้เสียเปล่า หรืออย่าให้มันมีค่าน้อยเกินไป; เหมือนกับสัตว์เดรัจฉาน มันไม่ต้องมีความรู้อะไร ไม่ต้องสนใจเรื่องชีวิต, แต่คนเราจะเป็นอย่างนั้นไม่ได้ คนเราจะต้องรู้เรื่องชีวิต และทำให้ได้รับประโยชน์สูงสุดเต็มที่ ตามที่ควรจะเป็นได้. นี้เราจึงต้องรู้จักเรื่องของมันให้ดี ๆ; มิฉะนั้นเราก็จะคล้ายกับสัตว์เดรัจฉาน – รู้แต่เรื่องกิน เรื่องนอน เรื่องสืบพันธุ์ หรือเรื่องอะไรทำนองนี้.

จึงขอแบ่งแยกชีวิตว่ามันเป็นชั้น ๆ : ชั้นแรกก็คือ ชีวิตทางวัตถุ – ทางวัตถุธาตุณะ ที่เป็นเนื้อหนังร่างกายอย่างนี้; ในชั้นที่สองก็คือ ชีวิตในทางจิต คือเป็นธาตุอีกชนิดหนึ่งเรียกว่าวิญญาณธาตุ อาศัยกันอยู่กับร่างกาย, นั่นเป็นเรื่องจิต; เรื่องที่สามก็ ชีวิตในทางธรรมะ คือสภาวะที่สูง สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป ที่จิตหรือชีวิตจะ

เข้าถึงได้. นี่ดูให้เป็นชั้น ๆ มันจะง่ายในการที่จะศึกษา ในการที่จะปฏิบัติ กระทั่งถึงว่า จะพัฒนามันอย่างไร; มีความรู้ให้ถูกต้องแล้วก็ให้เพียงพอ ในการที่จะพัฒนาชีวิตในด้านกาย, แล้วก็พัฒนาชีวิตในด้านจิต, แล้วก็พัฒนาชีวิตในด้าน ธรรมะ คือคุณสมบัติ คุณค่าอะไรที่จิตควรจะได้รับ **ซึ่งไม่ใช่สิ่งเดียวกันกับจิต** เพราะมันเป็นสิ่งที่จิตจะเข้าถึงหรือได้รับ.

เอาละ, เป็นอันว่า เรามีชีวิตทางฝ่ายกาย, มีชีวิตทางจิต, มีชีวิตทาง คุณธรรม – ทางธรรมะ; เราจะต้องรู้จักใช้สิ่งสำคัญอันนี้ ในเมื่อมีนาม – ชื่อเต็มที่ว่า **ชีวิตินทรีย์** ชีวิตินทรีย์ – อินทรีย์คือชีวิต. **สิ่งสำคัญคือชีวิต** : จะมองกันในแง่ กายก็สำคัญ จะมองในแง่จิตก็สำคัญ จะมองในแง่ธรรมะก็สำคัญ; **เพราะว่าถ้าไม่มีชีวิต เรื่องมันก็จบกัน.** ชีวิตทางสภาวะธรรม มันจะไม่เรียกได้ว่า เป็นของสด เหมือนกับชีวิตทางเนื้อหนังร่างกาย; แต่ถ้าใช้ภาษาธรรมเป็นหลัก มันก็จะมี ความสดยิ่งไปเสียกว่า, เพราะว่ามันไม่รู้จักเหี่ยวแห้ง และมันไม่รู้จักตาย.

ชีวิตในทางสภาวะธรรมนั้น มันก็ตั้งอยู่บนชีวิตในทางจิต; จิตนี้ก็ เหมือนกัน ดับได้ เกิดได้ ตายได้ เหมือน ๆ กับชีวิตทางกาย. ชีวิตทางจิตอาศัย ชีวิตทางกาย, ชีวิตทางกายก็อาศัยธาตุทางกาย – ธาตุทางวัตถุที่จะประกอบกันขึ้น เป็นร่างกาย เช่น ดิน น้ำ ไฟ ลม โดยเฉพาะ. ชีวิตคืออะไร ? สรุปลงใจความได้ว่า มันเป็นของสดที่กำลังเปลี่ยนแปลงได้ และจะพัฒนาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนกว่าจะ ถึง **ที่สุดนั่นเอง.**

สรุปชีวิตสั้นจะ : ตอนลูกของชีวิตและการติดลูกชีวิต

แล้วมันเกี่ยวกับเราอย่างไร ที่เราจะต้องสนใจ จะต้องรู้จัก ? ปัญหาอย่างยิ่ง ปัญหาที่น่าหัวเราะอย่างยิ่ง ก็คือว่า ไอ้เรานั้นแหละ, ไอ้คำว่า “เรา” ในที่นี้ก็หมายถึงจิตที่คิดนึกได้, เรานั้นแหละกลับติดลูกชีวิต. “ติดลูกชีวิต” จะฟังออกหรือไม่ออก ? คือติดตารางของชีวิต. ทุกคนติดลูกชีวิต ติดตารางชีวิตของตนเอง, เว้นแต่พระอรหันต์จำพวกเดียว ที่จะไม่ติดลูกติดตารางของชีวิต; นอกจากนั้น ต่ำกว่านั้นแล้วก็ติดลูกของตัวเอง ติดลูกชีวิตของตัวเอง. มันยังน่าหัวอีกหน่อยหนึ่งว่า คนนะติดมากกว่าสัตว์ สัตว์ติดลูกชีวิตน้อยกว่าคน; ไอ้คนนี่ติดลูกชีวิตเต็มที เพราะมันคิดเก่งกว่าสัตว์มากนัก มันคิดสำหรับจะยึดมันถือมันได้มากกว่าสัตว์, เพราะฉะนั้นจึงติดลูกชีวิตมากกว่าสัตว์; แต่ว่าไม่มีใครละอาย, หรือว่ามันไม่ต้องละอายก็ได้ เพราะว่ามันไม่ได้เจตนา.

ติดลูกแห่งชีวิต นี่หมายความว่าอย่างไร ? คือ มันต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของชีวิต บ้าง มันยึดมันถือมันในตัวชีวิตนั้น จนไม่เป็นอิสระแก่จิตใจ บ้าง. อันแรกที่สุด ก็คือว่า ต้องเป็นไปตามอำนาจของสัญชาตญาณ; สัญชาตญาณก็เคยพูดกันมาหลายครั้งแล้ว ก็คงจะพอเข้าใจกันได้ว่า ไอ้ความรู้สึกหรือความรู้ที่มันเกิดได้เอง มีอยู่ประจำในชีวิต เป็นสิ่งที่จะเรียกว่าควบคุมชีวิตก็ได้ เป็นสิ่งที่ผลักไสให้มันหมุนไปเป็นไปก็ได้. เรามีสัญชาตญาณติดประจำมาในชีวิตมากมายหลายอย่างหลายประการ; ต้องกินอาหาร มันก็ต้องแสวงหาอาหาร ก็ทนอยู่ไม่ได้, ต้องแสวงหาอาหาร ต้องทนทรมาน, ต้องต่อสู้, ต้องหนีภัย, ต้องกลัว,

ต้องรัก, ต้องโกรธ, ต้องเกลียด, กระทั่งต้องสืบทอด, จะต้องเลี้ยงดู เลี้ยงหลาน
อะไรไปตามเรื่อง; มันมีคำว่า “ต้อง ต้อง” ระวังให้ดี, มันหลีกเลี่ยงออกไปไม่ได้
มันต้องทำอย่างนั้น มันถูกบังคับให้ทำอย่างนั้น.

เหมือนอย่างว่า เป็นเด็ก ๆ มันก็ต้องทำตามประสาเด็กทำอย่างเด็ก, ไม่
ทำอย่างเด็กมันก็ไม่ได้ มันก็อยู่ไม่ได้; ถ้าเป็นวัยรุ่นขึ้นมา มันก็ต้องทำอะไรต่าง
ๆ ตามแบบวัยรุ่น ไม่ทำไม่ได้ มันเห็นอยู่ชัด ๆ : มันมีความโง่เท่าไร มีสติปัญญา
เท่าไรฉลาดเท่าไร ในขณะที่เป็นวัยรุ่น มันก็ต้องทำทุกอย่างตามที่วัยรุ่นมัน
จะต้องทำ; ครั้น เป็นหนุ่มเป็นสาว มันก็ต้องทำตามเรื่องของคนหนุ่มคนสาว ไม่
ทำไม่ได้ ไม่ทำมันจะบ้าตาย, นี่มันก็เป็นการติดคุกในระยะนี้. ต่อมาเป็นพ่อบ้าน
แม่เรือน แต่งงานมีครอบครัวเป็นพ่อบ้านแม่เรือน ก็ต้องทำหน้าที่พ่อบ้านแม่เรือน
ให้ถูกต้องดีที่สุดในอย่างนั้นมันเกิดปัญหา, แล้วมันก็เป็นภาระมากขึ้น ๆ ไม่
เหมือนกับเด็ก ๆ ที่เอาแต่กิน แต่เล่น มันก็พอแล้ว, พ่อบ้านแม่เรือนมีภาระที่
จะต้องทำอย่างที่ว่าต้องจำใจทำ ไม่ทำไม่ได้; นี่เราเรียกว่ามันติดคุกของชีวิต ในชั้น
พ่อบ้านแม่เรือน. ครั้น เป็นคนเฒ่าคนแก่ มันก็มีภาระหน้าที่ตามแบบคนเฒ่าคน
แก่ จะมีวิตกกังวลอะไรตามแบบของคนเฒ่าของคนแก่ จนนอนหลับยาก, อย่างนี้
เป็นต้น; มีภาระเกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติ ซึ่งต้องจัดต้องทำกันให้ปลอดภัย ให้เป็น
หลักฐาน; มีภาระเกี่ยวกับเกียรติยศชื่อเสียง ไม่มีใครละเลยได้ พยายามที่จะทำให้
ดีที่สุด; กระทั่งว่าจะไปสวรรค์ให้ได้ ตายแล้วจะไปสวรรค์ให้ได้ มันก็ยังเป็นภาระ
ที่ผูกพันอยู่นั่นเอง ไม่หลุดออกจากคุกไปได้ แม้ว่าจะได้ไปสวรรค์กันจริง ๆ. นี้
ขอให้มองดูกันในแง่ที่ว่า ใ้อชีวิตของคนโดยเฉพาะนี้ มันติดคุกอย่างนี้.

ที่นี้มองอีกมุมอื่นก็ว่า **มันติดคุกแห่งวิญญูสงสาร** แห่งวิญญูสงสาร ตามภาษาคนธรรมดา; วิญญูสงสาร คือการเวียนเกิดเวียนตาย เวียนอยู่ในเกิด แก่ เจ็บ ตาย, เกิด แก่ เจ็บ ตาย, เกิด แก่ เจ็บ ตาย, ออกไปไม่ได้; ก็เรียกว่า ติดคุก ของวิญญูสงสาร ในรูปแบบของวิญญูสงสาร. นี้พูดอย่างภาษาคนธรรมดา : ตาย แล้วเข้าโลง เกิดใหม่ ตายแล้วเข้าโลง; เกิด แก่ เจ็บ ตาย, เกิด แก่ เจ็บ ตาย, เป็นรอบ ๆ ไป; ติดคุกวิญญูสงสาร.

ที่นี้ คำว่า วิญญูสงสาร นี้ อธิบายอีกอย่างหนึ่งในภาษาธรรม; ก็นี้ยิ่ง ชัดมากขึ้นอีก, คือว่า การวนเวียนอยู่ในวงของกิเลส ของกรรม ของวิบากกรรม. คือว่าเรามีกิเลส ต้องการอะไร อยากอะไร หลงใหลอะไร ก็มีกิเลส; กิเลสก็เป็น เหตุให้ทำกรรม คือการกระทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่กิเลสต้องการ : หา เงิน หาทอง สมบัติพิสดาน เกียรติยศ ชื่อเสียง อำนาจวาสนาอะไร, นี้เป็นเหตุให้ ทำกรรม; ครั้นทำกรรมแล้ว ก็ต้องได้รับผลของกรรม ตามสมควรแก่การกระทำ นั้น ๆ : เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง ตามที่รู้ ๆ กันอยู่. ได้รับ ผลของกรรมแล้ว มันไม่หมด มันไม่จบ : มันก่อกิเลสใหม่ หรือมันเสริมออกไป เป็นกิเลสใหม่ เป็นเหตุให้เกิดกิเลสใหม่ ได้อะไรมาก็เป็นเหตุให้เกิดความคิดอย่าง อื่น ก็เกิดความอยาก ความต้องการอย่างอื่น เป็นกิเลสอีก, แล้วก็ทำกรรมอีก, ได้รับผลกรรมอีก; ก็เสริมให้ออกไปเป็นกิเลสอย่างอื่นอีก, ทำกรรมอีก, ได้รับ ผลกรรมอีกนี้. เรียกว่า ความอยาก, และการกระทำ, และได้รับผลของการกระทำ ซึ่งทำให้เกิดความอยากอีก. มี ๓ อันเท่านั้นแหละ ที่เป็นหลัก : ต้องการ, แล้วก็กระทำ, ก็ได้ผล; ได้ผล ก็ต้องการอีก, กระทำอีก, ได้ผลอีก; ก็ต้องการอีก, ทำ

อีก, ได้ผลอีก. ในวันวันหนึ่งไม่รู้จักกัวง ในวันแต่ละวันนี่ 'ไม่รู้ว่่ากัวง ๆ : อยากรอะไร ก็ทำสิ่งนั้น, ได้ผลมา ก็ก่อให้เกิดความอยากอย่างอื่นต่อไปอีก; แม้ที่สุดจะเป็นการซ้ำ ๆ ซ้ำ ๆ มันก็เป็นวงอยู่นั่นแหละ, เป็นวงเป็นเหมือนกับขังกูก ออกไปจากคุณนี้ไม่ได้.

นี่คือวัฏฏสงสารที่แท้จริง, ไม่ต้องรอดต่อตายแล้วหรือ; ใฮ่นั่นมันยาวไปนั้ก แล้วก็ควมคุมยาก. ใฮ้วัฏฏสงสารที่นี้และเดี๋ยวนี้แหละ : มีความต้องการ, มีการกระทำ, ได้รับผลของการกระทำ; แล้วก็ต้องการอีก, แล้วก็ทำอีก, ได้รับผลอีก; ...ก็ทำอีก... : นี้เป็นการติดคูก. ช่วยคิดดูเถอะว่า มันนำเวทนา นำสงสารสักเท่าไร : มันติดคูกในทางจิตใจอย่างนี้ มันนำเวทนาสักเท่าไร; แล้วมันก็ติดกันทุกคน มันติดกันทุกคนนะ ไม่ว่าคนธรรมดาสามัญจากเจ้ญใจ ราชา มหาษัตริย์ เป็นเทวดา เป็นพรหม เป็นอะไรก็สุดแท้เถอะ มันทุกชีวิต ทุกชนิด ทุกระดับ, เว้นแต่พระอรหันต์พวกเดี๋ยว. ถ้ายังไม่เป็นพระอรหันต์ก็ยังมีติดไม่มากก็น้อยแหละ. นี้เรียกว่า ติดคูกชีวิต ติดคูกชีวิต ชีวิตกลายเป็นคูกสำหรับชีวิตนั้นแหละติด; แต่เราก็มักจะพูดว่า สำหรับเราจะติด, เราจะติดคูกแห่งชีวิต.

เอาให้เจอะจงลงไปอีกว่า ก็ต้องเรียกว่า **คูกแห่งตัวตน หรือของตน.** ความรู้สึกว่่าตัวตน ว่่าของตน นั้นแหละเป็นตัวคูก. มันไม่ออกไปจากความรู้สึกอันนี้ได้ ไม่ออกไปจากอำนาจของความรู้สึกว่่าตัวตน หรือของตนได้; เรียกเป็นบาลีก็ว่า อุปาทาน, เรียกเป็นไทยก็เรียกว่า ใฮ้ความยึดมั่นถือมั่น. ยึดมั่นว่่าตัวตน ยึดมั่นว่่าของตน, แล้วก็ เกิดความเห็นแก่ตน, แล้วก็ มันต้องทำไปตามความเห็น

แก่ตน แล้วแต่มันมีความเห็นแก่ตนอย่างไร : นี่มันติดคุกแห่งตัวตน; มีความคิด
นอกรอกไปจากนี้ไม่ได้ คือจะนอกรอกไปจากตัวตนหรือของตนไม่ได้ มันวนอยู่
แต่ในตัวตนและของตน. นี่มันติดกันหมดแหละ : มนุษย์ทุกคน, เว้นพระอรหันต์
เท่านั้น, มันติดคุกแห่งตัวตน; เป็นเทวดาก็มีติดคุกแห่งตัวตน ที่มันตามแบบของ
เทวดา – ตัวคนที่สูงที่สวยงาม ที่เอรีดอรัยขึ้นไป, ไม่ต้องพูดถึงไอ้คนร่ำรวย คน
มีอำนาจวาสนา. คนที่ยังมีอำนาจวาสนานั้นแหละ จะยังติดคุกตัวตนจัด; กระจ่าง
เทวดาก็ติด พวกพรหมชั้นรูปพรหมก็ติด พวกพรหมชั้นอรุปรหมก็ติด เพราะมัน
ยังมีความรู้สึกตัวตน – ตัวตนของตน. คุกนี้จะเปรียบก็เล็กนิดเดียวแหละ; แต่
คนทั้งหมดทั้งสิ้น ก็ติดอยู่ในคุกนิดเดี่ยวนี่. คุกที่มีคำว่า “ตัวตน” ว่า “ของตน” นี้
เป็นคุกที่น่าอัศจรรย์ น่าแปลกประหลาดแหละ : มันนิดเดียวเท่านั้นแหละ แต่
มันติดกันหมดทั้งหมด ทั้งสากลจักรวาล, ทั้งจักรวาลก็ตามใจแหละ มันติดอยู่
ในคุกตัวตนด้วยกันทั้งนั้น.

สัตว์เดรัจฉานก็ติดคุกตัวตน, ถึงต้นไม้ต้นไม้มันก็มีความรู้สึกติดคุก
ตัวตน – มันไม่ยอมตาย มันดิ้นรน; แต่เราไม่ได้สนใจมัน เราไม่มีความรู้เรื่อง
ต้นไม้ต้นไม้ได้อย่างเพียงพอว่า ต้นไม้มันมีความรู้สึกนึกคิดไหม. แต่พวกที่เขาเรียนรู้
ทางเรื่องต้นไม้ดี, เขาก็กำลังพิสูจน์ได้ : มันมีความรู้สึกนึกคิดเหมือนกัน, มันกลัว
ตายเหมือนกัน มันต้องการจะเจริญก้าวหน้าเหมือนกัน. ต้นไม้ทุก ๆ ต้นนะ มี
ความรู้สึกกลัวตาย ไม่อยากตาย ดิ้นรนเพื่อไม่ต้องตายเหมือนกับคนเหมือนกัน;
แต่ว่ามันเป็นของเคลื่อนที่ไม่ได้ มันจึงดูไม่ออก, คล้าย ๆ กับว่ามันไม่ได้ดิ้นรน
อะไร. พวกนักวิทยาศาสตร์พวกหนึ่ง เขาทดลองจนรู้ว่า ต้นไม้มันก็มีความรู้สึก

พอใจ ไม่พอใจ เหมือนกับคนเราเหมือนกัน; เขามีเครื่องวัด วัดไอ้ความรู้สึกของ ต้นไม้ล่ะ : คนที่เกลียดต้นไม้ ทำลายต้นไม้ เผาต้นไม้ เข้ามาใกล้, มันแสดงความรู้สึกหวั่นไหวรุนแรงมาก, แล้วคนที่รักต้นไม้เข้ามา มันกลับแสดงความรู้สึกอีกอย่างหนึ่ง. รู้ได้ด้วยเข็มวัดที่เขาสร้างขึ้นเฉพาะเหตุการณ์อันนี้; แต่มันไม่ใช่เรื่องที่อยู่ในความสนใจ เพราะเราก็ไม่ค่อยสนใจ ก็ไม่ค่อยรู้ ไม่ได้เอาใจใส่. แต่การค้นคว้านั้นเป็นที่แน่นอน แสดงผลแน่นอน : ต้นไม้มีความรู้สึก มีความรู้สึก เหมือนกับที่คนหรือสัตว์มีความรู้สึก, แล้วก็รักที่จะอยู่ ก็กลัวที่จะตาย ไม่อยากจะตาย ต่อสู้ดิ้นรนทุกอย่างทุกประการ. ดู ๆ เอาก็แล้วกันแหละ.

ภายิดเก่า ๆ มีอยู่คำหนึ่งว่า “อยากจะเป็นลูกให้เอาไฟสุ่มต้น” : ต้นไม้ต้นนี้ไม่ค่อยจะเป็นลูก เอาไฟสุ่มเข้าไป, มันกลัวตายมันจะรีบออกลูก จะรีบออกลูก เพื่อเหลือพันธุ์ไว้ แล้วก็ตาย แล้วก็ตาย เพราะว่ามันไม่อยากจะสูญพันธุ์. ที่พูดนี้ก็เพื่อจะบอกว่า ชีวิตทุกระดับนับตั้งแต่ต้นไม้ขึ้นไปถึงสัตว์ ถึงคน ถึงเทวดา ถึงพรหมอะไรก็ตาม ล้วนแต่มีความยึดมั่นถือมั่นในชีวิต ผูกพันอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าตัวตน ตัวตน อยากจะให้ชีวิตรอด. นี้ก็เรียกว่าติดคุก.

ติดคูสิ มันน่าหัวสັกก็มากน้อย : เราไปเห็นว่านักโทษติดคุก, แต่ไอ้เราเองก็ติดคุกอย่างหนึ่ง ซึ่งร้ายกาจกว่า ก็ไม่ได้สนใจ ไม่ได้รู้สึก –ไม่ได้รู้สึก ว่าติดคุก; ใต้แต่ไปดูหมิ่นนักโทษในคุกในเรือนจำ แต่ที่ตัวเองติดคุกทุกอย่างอยู่ในจิตใจทั้งหมดทั้งสิ้นนี้ไม่ได้สนใจ; จึงเอามาพูดเสียในวันนี้ ให้รู้ว่า **ไอ้ชีวิตตาม ธรรมดาธรรมชาตินี้ มันติดคุกของชีวิต.** พูดอย่างสมมติก็ว่า “ตัวเราติดคุก”; พูดอย่างไม่สมมติก็ว่า “ชีวิตนั่นแหละเป็นผู้ติดคุกในตัวมันเอง”.

ที่นี้ก็มาพิจารณาว่า 'อ้อการติดคูกนั้นมันสนุกหรือไม่สนุก; ถ้าติดคูก เรือนจำ หรือตารางนั้นนะ มันไม่สนุก ไม่อยาก ไม่อยาก, อยากจะหลุดจากคูก. แต่ที่เป็นคูกของชีวิตนี้ มันกลับอยาก มันกลับอยาก มันต้องการจะติด มันต้องการ จะอยู่ในคูก มันรักคูก มันถึงกับเมาคูกโน่น : เมาตัวตน เมาของตน เมาตัวกู เมาของกูนี่ คือมันเมาคูก. อะไรที่เป็นที่รักที่พอใจนั้นนะ มันก็สร้างขึ้นมา, สร้าง ขึ้นมาสำหรับให้มันพอใจมากขึ้น มันจะได้อยู่ในคูกอันสวยงาม; นี่มันยิ่งกว่าเมา คูก คือมันพัฒนาคูกให้สวยงาม ให้น่าอยู่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. הלิ่งของสวยงาม เอรีดอร้อย อะไรนานาชนิด ไปซื้อ ไปหามา บรรจุเข้าไว้ในบ้านในเรือน ให้มัน หลงรัก ให้มันพอใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป; ทำบ้านทำเรือนให้แพง ให้สวย ให้น่ารัก น่า หวงแหงยิ่ง ๆ ขึ้นไป. הלิ่งของนานาสารพัดอย่างมาใส่ไว้ในบ้านในเรือน הלิ่ง ประเล้าประโลมใจสารพัดอย่างมาใส่ไว้ในบ้านในเรือน; คือในคูก เพื่อจะได้รัก คูก เพื่อจะได้เมาคูก ให้มันยิ่ง ๆ ขึ้นไป. พุดอย่างนี้คงไม่มีใครเห็นด้วย, แล้วบาง ทีจะนึกค่าอยู่ในใจก็ได้ : ว่าเมาคูก บ้าคูก หลงคูก พัฒนาคูก สำหรับจะได้ติดคูกให้ มันสมใจมัน. เราจะไปพุดกับคนทั่ว ๆ ไปนะ เขาไม่ฟังแน่; แต่เดี๋ยวนี้นฐานะ เป็นพุทธบริษัท ก็ควรจะพิจารณาว่า 'อ้อชีวิตนี้มันเป็นการติดคูกจริงหรือไม่; แล้วผู้ติดคูกกำลังรักคูก แล้วก็เมาคูก กับพัฒนาคูก ให้สวยงาม สนุกสนาน สูงสุด เท่าที่จะทำได้ยิ่ง ๆ ขึ้น สำหรับจะได้ติดคูกให้มันถึงใจ ให้มันสนุก ด้วยความ ยึดมั่นว่าตัวกูว่ของกู; มีความโลกก็ยิ่งสบายใจ มีความโกรธก็สบายใจ มีความ หลงใหลมัวเมาก็ยิ่งสบายใจ. อ้อการติดคูกมันเป็นอย่างนี้.

ถ้าใครไม่มองเห็นว่า อាកารอย่างนี้เป็นการติดคุก ก็เลิกพูดกันได้; ธรรมะไม่จำเป็นสำหรับคนชนิดนั้น ธรรมะไม่มีประโยชน์อะไรสำหรับคนที่ไม่เห็นชีวิตเป็นการติดคุก, เพราะว่าเขามั่นพอใจอย่างนั้นแล้ว จะไปพอใจธรรมะที่ต้องการให้เลิก – เลิกความเป็นอย่างนั้น, มันเป็นไปได้. นี่มันจะเป็นเรื่องที่ตรงกับความปลอดภัยของท่านทั้งหลายหรือไม่ อาตมาก็ไม่รับรองหรอก; แต่บอกว่ามันเป็นความจริงอย่างนี้ ที่จะต้องคิดนึกอย่างนี้.

คุณให้คิดว่า มันเป็นการติดคุกหรือไม่, มันเป็นการบีบคั้นทรมานอย่างยิ่งหรือไม่; แล้วที่สุดในที่สุดก็ว่า อยากจะออกจากคุกชนิดนี้หรือไม่. ถ้าอยากจะออกจากคุกชนิดนี้ แล้วก็มา – มาศึกษาธรรมะ; แต่ถ้ายินดีจะสมัครในคุก หรือตายในคุก ก็ไม่ต้องมา – ไม่ต้องมาสนใจกับธรรมะของพระพุทธเจ้า.

สิ่งมีชีวิตติดคุกชีวิตในตัวเอง : สิ่งที่มีชีวิตที่โง่งที่มีอวิชา มีความยึดถือว่าตัวตน มันก็ติดคุกชีวิตในตัวเอง. ขอใช้คำหยาบว่า “คนโง่งไม่รู้เรื่องไวย!” ต้องขอพูดอย่างนี้นะ อย่าหาว่าดูถูกเลย. ขอพูดว่า คนโง่งก็ฟังไม่รู้เรื่องว่า ชีวิตนี้ติดคุกชีวิตในตัวเอง; ต้องขอโอกาสให้สนใจศึกษาใคร่ครวญกัน อย่างละเอียดลออสักหน่อย จึงจะรู้ว่า **ไอ้ชีวิตนี้มันเป็นคุกในตัวเอง ติดคุกโดยตัวเอง ทรมานอยู่ในตัวเอง** แล้วก็ไม่รู้สึกเดือดร้อนรังเกียจอะไร เพราะมันมีอวิชา มีความโง่ง มีความพอใจเช่นนั้น. คนโง่งนะเขายินดีที่จะหัวเราะและร้องไห้ หัวเราะและร้องไห้ จนตลอดชีวิต. ยินดีที่จะหัวเราะนั้นมันง่าย; แต่ยินดีที่จะร้องไห้ คือไม่อยากจะหยุดร้องไห้ ไม่อยากจะเลิกร้องไห้

อุตสาห์เอาความคิดมานึกจนได้ร้องไห้ จนได้หัวอกกัลดหนอง, คนโง่ก็ยงพอใจ ยังชอบอยู่. นี่มันจึงพูดกันยาก; คือเขาพอใจที่จะจมอยู่ในกองทุกข์นั้นแหละ ไม่ต้องการที่จะพ้นจากกองทุกข์ ก็เห็นว่าไม่เป็นไร ไม่เท่าไร, มันร้องไห้ มันก็สบายใจเหมือนกัน ปล่อยอารมณ์ได้ สบายใจได้ เพราะการร้องไห้. หัวเราะก็เอาร้องไห้ก็เอา เลยไม่ต้องการจะแก้ปัญหอะไร, ก็เลยติดคุกแห่งการหัวเราะและร้องไห้ไปเรื่อย ๆ; จนกว่าจะมีสติปัญญาละเอียดอ่อน พอที่จะรู้สึกว่ โห้ะ, อย่างนี้ไม่ดีหรอก ไม่ไหวหรอก ผู้สงบเยียบสงบว่างไม่ได้, นั่นแหละมันจึงจะออกไปหาวิธีที่จะออกจากคุก ที่จะหลุดไปจากคุก.

สรุปชีวิตสัจจะ : ตอนชีวิตก็ติดคุกบ้งจัยที่แวดล้อมชีวิต

นี่บอกให้ทราบว่ ธรรมชาติของชีวิตตามปกติธรรมดา มันเป็นอย่างนี้ : มันโง่แล้วมันก็จมลงไปปัญหา ในกองทุกข์ทั้งหลาย; จึงควรจมองดูให้เห็นชัดอีกแง่หนึ่งว่ ชีวิตนี้มันขึ้นอยู่กบัสิ่งแวดล้อม คือเหตุบ้งจัยที่แวดล้อม มันอยู่ได้อำนาจของบ้งจัยที่แวดล้อม มันก็เท่ากับติดคุกแห่งบ้งจัยที่แวดล้อม, อะไรแวดล้อมมันอยู่อย่างไร มันก็ถูกปรุงแต่งให้เป็นไปอย่างนั้น, ที่เป็นของหยาบ ๆ ง่าย ๆ ก็เป็นเรื่องภายนอก – อกกาย, แต่ที่ในภายใน – ภายในตัว ก็ละเอียด ละเอียดที่สุด : เรื่องมาให้หัวเราะก็หัวเราะ, เรื่องมาให้ร้องไห้ก็ร้องไห้, เรื่องให้รักก็รัก, เรื่องให้โกรธก็โกรธ, เรื่องให้เกลียดก็เกลียด, ให้หลงให้โง่ให้หลง ให้ตื่นตื่น เรื่องให้วิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ เรื่องให้อัจฉริยะ ก็อัจฉริยะ,

ให้หวงให้หิง ก็หวงก็หิง, ให้คูหมื่นผู้อื่นก็คูหมื่นผู้อื่น, ให้กล่าวคำขัดแย้งให้ทำการขัดแย้ง ก็ขัดแย้ง, แล้วมันก็ไม่รู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นเช่นนั้นเอง มันต้องการจะเอาให้ได้ตามที่มันจะต้องการ; มันก็ต้องหัวเราะต้องร้องไห้. นี่เรียกว่า เหตุปัจจัยมันบีบคั้นปรุงแต่งอยู่รอบด้าน ให้ชีวิตนี้เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย; เราจึงกล่าวได้อีกโหวาทหนึ่งว่า **ชีวิตนี้มันติดคุกแห่งเหตุแห่งปัจจัยที่แวดล้อมมันอยู่.** พูดได้ว่าชีวิตนี้มันขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยที่แวดล้อม; มันไม่มีอะไร ที่ไม่มีเหตุปัจจัยแวดล้อม – ทางกายก็ดี ทางจิตก็ดี. อย่างเราอยู่อย่างนี้ มันก็แวดล้อมด้วยธรรมชาติที่เป็นไปอยู่รอบตัวเรา; หรือบางทีก็โหดร้าย ฝนไม่ตกเลย หรือฝนตกมากเกินไป; หรืออะไรเหล่านี้ก็ล้วนแต่ทำให้เกิดการคิด การทำอะไรใหม่ ๆ แปลก ๆ ออกไป.

ปัจจัยภายนอกมันแวดล้อมปัจจัยภายใน เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็แวดล้อมก็ปรุงแต่งให้คิดให้นึกให้ทำไปตามเหตุตามปัจจัย. ชีวิตนี้เป็นไปตามอำนาจ ตามอำนาจของเหตุปัจจัย. ชีวิตนี้ก็ลี้ไปหมุนก็ลี้ไป ตามอำนาจของเหตุของปัจจัย; เปรียบได้เหมือนกับว่าลูกบอล ที่เขาเตะกลางสนาม คนนั้นเตะฝ่ายนี้ คนนี้เตะฝ่ายนั้น ลูกบอลก็ลี้ไปกลิ้งมาตามการที่มันถูกเตะ. ไอ้ชีวิตนี้ก็เหมือนกัน แล้วแต่ปัจจัยนั้นปรุงแต่งที่ ปัจจัยโน้นปรุงแต่งที่ ปัจจัยนี้ปรุงแต่งที่ กลิ้งไปกลิ้งมา, เหมือนกับลูกบอลเหมือนกัน; แม้ว่าจะเป็นเรื่องทางจิต ทางนามธรรม ไอ้จิตชีวิตนี้ก็ถูกกลิ้งไปอย่างนั้น; เรียกว่า **มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ.** ความที่มันต้องเป็นอย่างนี้ เรียกว่าอิทัปปัจจยตา อิทัปปัจจยตา ซึ่งพูดกันหนักหนาแล้ว : ความเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย กฎแห่งอิทัปปัจจยตา ครอบงำอยู่.

ตลอดเวลาที่ยังไม่มีวิชา ไม่มีปัญญา ก็เกิดความยินดียินดีร้าย ซึ่งต้องหัวเราะและร้องไห้ระงมไปเรื่อย ๆ เกิด. ไม่มองเห็นความเป็นเช่นนั้นเอง อยู่เพียงใด มันก็ต้องเป็นอย่างนั้น – เป็นไปตามการปรุงแต่งของอิทัปปัจจยตา; แล้วก็ปรุงแต่งอย่างแรงในลักษณะที่เนียนดี ผลักไส ให้กลิ้งไปกลิ้งมาไปตามแบบของเหตุปัจจัยนั้น ๆ. ปัจจัยสำคัญก็คืออิทัปปัจจยตา สิ่งต่าง ๆ มันเข้ามาในรูปของอิทัปปัจจยตา เข้ามาปรุงแต่งตามเรื่องนั้น ๆ มันก็เป็นการถูกปรุงแต่ง : เหตุปัจจัยทางวัตถุ ทางรูป ทางร่างกาย ก็ปรุงแต่งทางฝ่ายกาย, เหตุปัจจัยทางจิต ก็ปรุงแต่งจิต, เหตุปัจจัยทางสติปัญญา ก็ปรุงแต่งทางสติปัญญา; ไม่ได้เป็นอิสระจากการถูกปรุงแต่งเลย.

แม้ว่าที่มาฟังบรรยายที่นี้ มันก็มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง – อยากจะฟังต้องการจะฟัง มันก็มาฟังบรรยายที่นี้; แล้วมันจะกลับไปกลับมา หรืออะไรก็สุดแท้ ก็แล้วแต่เหตุแล้วแต่ปัจจัย. ชีวิตขึ้นอยู่กับปัจจัยที่แวดล้อม มีลักษณะอย่างนี้; เมื่อมันมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง มันก็ต้องเป็นไป กลิ้งไป หมุนไปตามเหตุตามปัจจัยนั้น ๆ ที่มีอำนาจบังคับ.

สรุปชีวิตสัจจะ : ตอนกระแสแห่งชีวิตและการควบคุมกระแส

ที่นี้เราก็จะมองคู่อีกทางหนึ่งว่า มันมีกระแสแห่งชีวิต ชีวิตต้องเป็นไปตามกระแสของมัน. คำว่า “กระแส” นี้ธรรมดาที่แปลว่า การไหลไปด้วยอำนาจผลักดันอย่างใดอย่างหนึ่ง – ไหลไป ๆ นั้นนะ; คำว่า “กระแส ๆ” นั้นแปลว่า

ไหลไป. ชีวิตที่อยู่ใต้อานาจเหตุปัจจัยอย่างนี้ มันก็มีกระแสที่จะไหลไป, มันก็ไหลไป ไหลไป; แต่มันเป็นเรื่องทางนามธรรม คนไม่มองเห็น. ถ้าพิจารณาให้ดี : มันก็เหมือนน้ำที่ไหลไปในแม่น้ำ – ไปเปะปะ เปะปะ ๆ ไปตามกระแส; นี้เรียกว่า ชีวิตมันมีกระแส, แล้วมันก็ไหลไปตามกระแส. มันเป็นตัวของตัวเอง มันเป็นกระแสด้วย; เช่นเดียวกับที่มันเป็นตัวเองด้วย มันเป็นคูกขังตัวเองด้วย – ตัวเองนะเป็นคูกขึ้นมาสำหรับตัวเอง. เดียวนี้ชีวิตเมื่อถูกปรุงแต่งให้เปลี่ยนแปลงให้ไหลไป มันก็มีกระแส แล้วมันก็ไหลไปตามกระแส.

เรื่องนี้ ก็ต้องดูกันที่อายตนะ : การปรุงแต่งทางอายตนะ ทำให้เกิดกระแส และการไหลไปตามกระแส. ผู้ที่ไม่สนใจเรื่องอายตนะนะ ควรจะสนใจเกิด. ถ้าจะศึกษาพุทธศาสนาให้ถึงความจริงถึงแก่นจริงแล้ว ต้องรู้เรื่องอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, และสิ่งที่เป็นคู่กันกับมัน ก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์; นี้อายตนะภายใน อายตนะภายนอกรวมกัน เรียกว่าอายตนะ. ชีวิตมันเป็นไปตามกระแสปรุงแต่งของอายตนะ หรือว่าเพราะมีอายตนะนั้นแหละ ชีวิตมันจึงมีชีวิตหรือมีหน้าที่ มีการผันแปร. คิดเอาเองก็ได้ว่า ถ้าเราไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จะเป็นอย่างไร; ขอให้คิดหน่อย, เรื่องนี้สำคัญมาก ขอให้คิดหน่อย : ถ้าเราไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันจะเป็นอย่างไร.

ไอ้ที่ง่าย ๆ มันก็เท่ากับไม่มีชีวิต แล้วมันก็เท่ากับไม่มีอะไรทุกอย่างด้วย. เพราะเรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เราจึงรู้สึกทั้ง ๖ อย่างนี้ รอบตัวเรา มันจึงมีทุกอย่างที่เราเห็นอยู่ รู้สึกอยู่นะ : มีแผ่นดิน มีฟ้า มีน้ำ มีภูเขา มีต้นไม้ มีเสียงต่าง ๆ มีกลิ่นต่าง ๆ มีรสต่าง ๆ มีสัมผัสผิวหนังที่เข้ามากกระทบในลักษณะ

ต่าง ๆ มีความคิดนึกรู้สึกขึ้นในใจต่าง ๆ. ถ้าเราไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สิ่งเหล่านี้ก็ไม่มี มันก็เท่ากับไม่มีอะไร เท่ากับไม่มีโลก ไม่มีอะไร; แล้วก็จะไม่มีตัวเราด้วย เพราะว่าตัวเรานี่ มันเป็นผลของความคิดนึก ที่เกิดจากการกระทบทางอายตนะ. ความคิดว่าตัวเรา หรือตัวกู-ของกูนี้ มันไม่ใช่มีอยู่จริง; แต่มันก็มีจริง คือในความคิดนึกว่ามันมีตัวเรา. สิ่งของมันกระทบตัวเราโดยรอบนั้น มันทำให้เกิดความรู้สึกว่ามีตัวเรา; แล้วความโง่ของเรา ก็ทำให้ยึดถือเอวานั้นเป็นตัวจริง.

ตัวตนหรือของตน ที่เป็นเพียงความคิดนึกปรุงแต่ง จากการกระทบทางอายตนะ ถูกยึดถือให้เป็นตัวตน ยึดถือเป็นตัวตน มันเข้ากันกับสัญญาธาตุแห่งความมีตัวตน พอดีกันเลย, หรือว่ามันเป็นเรื่องเดียวกันก็ได้. สัญญาธาตุแห่งความมีตัวตนได้แต่พูด ไม่รู้ว่ามาจากไหน; แต่เดี๋ยวนี้เราก็พูดให้ชัดว่า มันมาจากการปรุงแต่ง ของสิ่งที่เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เกิดความคิดนึกรู้สึกขึ้นมาว่ามีตัวตน, อาศัยสัญญาธาตุ ถ้ามันมีอีกส่วนหนึ่ง; ถ้ามันเป็นสิ่งเดียวกัน มันก็คือสัญญาธาตุนั่นเอง.

สรุปความได้ว่า ใจ่ความรู้สึกว่าตัวตนว่าของตน นี้มันต้องมีและมันก็มีมีอย่างยิ่ง. นี่เป็นจุดปัญหาทั้งหมด : เพราะมีตัวตน เพราะเห็นแก่ตน จึงทำสิ่งต่าง ๆ เสียเต็มโลกทั้งโลก. คนทุกอย่าง ทำอะไรไปตามความเห็นแก่ตน อำนาจของความเห็นแก่ตนมันบังคับให้ทำ. สิ่งที่จะต้องศึกษาเกี่ยวกับอายตนะนั้นแหละสำคัญ หรือคือทั้งหมด : ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันทำอะไร ศึกษาดูให้ดี ๆ; เป็นหัวใจของเรื่องทีเดียวแหละ :-

ตาที่มีอยู่ภายในตัวเรา ถึงกันเข้ากับ รูป ที่อยู่ภายนอกตัวเรา มันก็ เกิด การเห็นทางตา, การเห็นทางตานี้ไม่ได้เกิดได้เองตลอดเวลาหรอก มันเกิดต่อเมื่อ ตากระทบกับรูป มันจึงเกิดการเห็นทางตา, เรียกว่า จักขุวิญญาณ. เมื่อตาด้วย รูปด้วย การเห็นทางตาด้วย : ๓ อย่างนี้ทำงานร่วมกันอยู่ นี้เรียกว่า ผัสสะ ผัสสะ. อย่าเข้าใจว่า ใจ้ตากระทบรูป เรียกว่าผัสสะ มีเพียง ๒ อย่าง, นั้น ชาวบ้านมักจะพูดกันเพียงเท่านั้น; แต่ที่เป็นหลักธรรมที่สมบูรณ์นั้นต้อง ๓ อย่าง นั้นจึงจะเรียกว่า ผัสสะ, คือตานี้ด้วย แล้วก็รูปที่มากระทบตาด้วย แล้วการเห็น ทางตาคือจักขุวิญญาณด้วย ๓ อย่างนี้กำลังทำงานถึงกันอยู่ นั้นเรียกว่าผัสสะ ผัสสะ. อันนี้ ตัวร้ายที่สุด ตัวร้ายที่สุด เป็นต้นเหตุแห่งปัญหาทั้งปวงแหละ : รู้จักผัสสะไว้ให้ดี ๆ เพราะมันมีเรื่อยไปทั้งวันทั้งคืน ทั้งหลับทั้งตื่น มันฝันก็ยัง ได้. เมื่อมีผัสสะ ผัสสะแล้วก็ตั้งต้นแหละ : ถ้าว่าในขณะที่แห่งผัสสะนั้นมันโง่ มันไม่มีวิชา ไม่มีปัญญา ไม่มีความรู้ ปล่อยไปตามธรรมชาติที่ปราศจากความรู้ มันก็มีเวทนาชนิดที่จะหลอก – หลอกดวงต่อไปอีก คือสุขเวทนาหลอกให้รัก ทุกขเวทนาหลอกให้เกลียด อทุกขมสุขเวทนาหลอกให้หลง. นี่คือเรื่องสำคัญตรง นี้; เพราะว่าในขณะที่แห่งผัสสะ เราไม่ได้มีปัญญา – ความรู้เรื่องนี้ เพราะเราไม่ได้ ศึกษาไปปล่อยไปตามธรรมชาติ, มันก็เกิดเวทนาที่จะหลอกให้รัก หลอกให้เกลียด และหลอกให้หลง.

ถ้าเรามีปัญญารู้เรื่องนี้จริง ๆ เราก็บังคับได้ –ไม่รัก ไม่เกลียด ไม่หลง; ดูแต่ว่าจะต้องทำอะไรก็ทำอย่างนั้น จะต้องแก้ไขอย่างไรก็แก้ไขอย่างนั้น, ไม่ ไปเสียเวลารักหรือเกลียดหรือหลง ตามอำนาจของสุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุก

ขม-สุขเวทนา. นี่เป็นธรรมชาติซึ่งของพระพุทธศาสนา; แต่แล้วก็ไม่ค่อยมีใครสนใจ มันจึงไม่รู้เรื่องต้นเหตุของกิเลส ซึ่งเป็นตัวร้าย. กิเลสนี้มันเกิดมาจากผัสสะโง่ คลอดเวทนาโง่ออกมา คือเวทนาที่ไม่ประกอบด้วยปัญญานะ เวทนาที่ไม่ได้ประกอบด้วยความรู้ ไม่ควบคุมอยู่ด้วยความรู้ เป็นเวทนาโง่; มีเวทนาโง่อย่างนี้แล้ว มันก็ให้เกิดไอ้ความต้องการที่โง่คือ **ตัณหา.** ที่เรียกว่า “ตัณหา ๆ” นะ เป็นความอยากเป็นความต้องการตามอำนาจของความโง่; ถ้ามันต้องการด้วยสติปัญญาที่ถูกต้อง ไม่เรียกว่าตัณหานะ, แต่มีบางครูบาอาจารย์จะพูดว่า ถ้าอยากแล้วเรียกว่าตัณหาทั้งนั้น, มันพูดผิด ๆ. ความอยากที่จะเรียกว่าตัณหา นั้น ต้องเป็นความอยากด้วยอำนาจของความโง่; ถ้ามันเป็นความต้องการที่ถูกต้อง ด้วยสติปัญญาด้วยเหตุผลแล้ว ไม่เรียกว่าตัณหาหรอก. ถึงแม้ว่า **ความโลภ** โลภนี่ก็เหมือนกัน จะเป็นความโลภก็ต่อเมื่อมันอยากด้วยความโง่; แต่ถ้ามันอยากด้วยสติปัญญาแล้ว ไม่เรียกว่าความโลภ ไม่เรียกว่าตัณหา หรือไม่เรียกด้วยชื่ออะไรเลย ๆ อย่างนั้น.

เดี๋ยวนี้ มันมีเวทนาโง่ มันหลอกให้อยาก : เวทนาที่น่ารักก็อยากได้ อยากเอา; เวทนาที่ไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจ มันก็อยากจะฆ่า อยากจะทำลาย; เวทนาที่ยังไม่รู้ว่าเป็นอย่างไรแน่ อาจจะเป็นสุขก็ได้เป็นทุกข์ก็ได้ คือดีหรือชั่วก็ได้ มันก็หลงมันก็วนเวียน มันก็วิ่งวนอยู่รอบ ๆ.

จำว่า กิเลสมีอาการ ๓ ชนิด หรือ ๓ ประเภท : ถ้ากิเลสประเภทที่ ๑ คือความโลภ หรือความกำหนัดก็ตาม กิเลสประเภทนี้มันมีอาการที่จะดึงเข้ามาหา หรือกอดรัดไว้ คือเอานั่นแหละ; ถ้าว่าตรงกันข้าม ก็คือกิเลสประเภทโทสะ

หรือโคธะ ก็จะผลัดออกไป หรือทำลายเสีย; ทีนี้ถ้ามันไม่แน่นว่าอย่างนั้น มันสงสัยอยู่ มันก็วิ่งวนอยู่รอบ ๆ วิ่งวนอยู่รอบ ๆ. จับคู่กันได้ง่าย ๆ ว่า โลกะถึงเข้ามา, โทสะผลัดออกไป, โมหะวิ่งอยู่รอบ ๆ อารมณ์นั้น ๆ. นี่ถ้าอยากจะรู้จักกิเลส ก็สังเกตด้วยอาการทั้ง ๓ นี้แหละ ว่าถ้าถึงเข้ามาก็เป็นพวกโลกะ, ถ้าผลัดออกไป หรือทำลายเสียก็เป็นโทสะ, ถ้าวิ่งอยู่รอบ ๆ ด้วยความโง่ ก็คือโมหะ.

ค้นหาเหมือนกัน มีอาการอย่างนั้นแหละ. เวทนาโง่เกิดความอยากที่โง่ คือค้นหา. พอค้นหามีความอยากอย่างรุนแรง อยากอย่างรุนแรงก็เกิดอุปาทาน. ช่วยจำให้ดีกว่า ความอยากเกิดแล้ว จะเกิดความรู้สึกว่าตัวกู้อยาก; ความอยากเกิดก่อน, แล้วจึงเกิดความรู้สึกว่าตัวกู้อยาก. คนที่เล่าเรียนมาอย่างหลักธรรมคาทั่วไป ก็เขาจะพูดว่า “นี่ผิด *logic* แล้ว, นี่ผิด *logic* แล้ว : ไม่มีตัวกู้อยาก จะอยากได้อย่างไร”. แต่เดี๋ยวนี้มันไม่ใช่เรื่องนั้น – มันไม่ใช่ *logic* อย่างนั้น; นี่มันเป็นเรื่องของอนัตตาไม่มีตัวจริงนี่ – มันเป็นความคิดปรุงแต่งนี่. ความอยากเกิดขึ้นเต็มที่แล้ว, ความอยากนั้นจะปรุงแต่งไอ้ความรู้สึกว่าตัวกู้อยาก; ตัวกู้อยาก มาทีหลังความอยาก. เด็ก ๆ ก็ว่า เอ้า! นี่ผิด *logic* แล้ว, ไม่มีตัวกู้อยากจะอยากได้อย่างไร. นี่ขอให้สนใจไว้ด้วยว่า มันเป็นเรื่องไม่มีตัวตนอันแท้จริง มันเป็นมายาเกิดขึ้นมาจากอวิชชา; คือความอยาก – พออยากอะไรมันก็เกิดความรู้สึกว่า ตัวกู้อยาก.

เด็กทารกเมื่อมันกินอะไรอร่อยเข้า มันก็เกิดความรู้สึกว่าตัวกู้อร่อย; พอมันอยากอะไร มันก็เกิดความรู้สึกว่าตัวกู้อยาก – อยากจะได้มา. อันนี้แปลก : มันเป็น *logic* ของธรรมชาติที่ไม่มีตัวตนอันแท้จริง. มันคิดเอา มันปรุงแต่งเอา :

มันโง่แล้วมันคิดขึ้นมา เป็นผลของความโง่ที่คิดขึ้นมา; ดังนั้น **ไอ้ตัวผู้อยากจึงเกิดที่หลังความอยาก.**

ต้นหาคือความอยาก เกิดมาจากเวทนาโง่ หลอกให้ออยาก; แล้วอยากถึงที่สุดแล้ว เกิดอุปาทาน – ยึดถือว่าตัวผู้ผู้อยาก หรือตัวผู้ผู้เป็นอย่างนั้น ตัวผู้ผู้เป็นอย่างนี้; พอมีอุปาทานอย่างนี้แล้ว มันก็มีการยึดถืออันนี้ กวาดเอาามาหมดมาเป็นตัวกู – ของกู, อะไร ๆ ก็มาเป็นตัวกู – ของกู : ความเกิดของกู ความแก่ของกู ความเจ็บของกู ความตายของกู ความได้ของกู กำไรของกู ความชนะของกู บุตร ภรรยา สามีของกู อะไรมันก็เป็นเรื่องตัวกู เป็นเรื่องของกูขึ้นมา ซึ่งเป็นลม ๆ แล้ง ๆ ทั้งนั้น; เพราะว่าตัวการใหญ่ หรือต้นเหตุ มันเป็นลม ๆ แล้ง ๆ, คือตัวกูนะมันเป็นลม ๆ แล้ง ๆ มันเป็นมายา ปรุงขึ้นมาจากความรู้สึกที่อยากด้วยความโง่. ขอให้สนใจไว้ให้ดี ๆ เกิดว่า **ไอ้ตรงนี้เป็นหัวใจของพุทธศาสนา; ถ้าเข้าใจเรื่องนี้แล้ว จะเข้าใจถึงหัวใจส่วนลึกของพุทธศาสนา.**

ที่นี้มันก็มีว่า กิเลสมันเกิดขึ้น – โลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นนี้ อย่างที่พูดมาแล้ว : ได้อย่างใจจะเอา, ก็เป็นโลภะ; ไม่ได้อย่างใจ จะทำลาย, เป็นโทสะ; ไม่แน่, ก็เกิดโมหะ; นี้เรียกว่า กิเลส เกิด กิเลสเกิด. **ให้รู้จักว่านี่คือกิเลสเกิด เรื่องของกิเลส.**

ที่นี้พอกิเลสเกิดขึ้นมาได้ทีหนึ่งแล้ว มันจะเกิดหรือสะสมความเคยชินของกิเลส ที่จะเกิดเช่นนั้นอีก. นี่เป็นกฎธรรมดาที่ฟังง่าย ๆ นะ : กิเลสเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง แล้วมันจะสะสมความเคยชินที่จะเกิดเช่นนั้นอีกไว้หน่วยหนึ่ง ไว้หน่วย

หนึ่ง ทุกคราวที่มันเกิดกิเลส; มันเกิดกิเลสตัวไหน เท่าไร ก็ครั้ง เมื่อไร ที่ไหน เกิดกิเลสครั้งหนึ่ง มันจะสะสมไว้ความเคยชินที่จะเกิดเช่นนั้นอีกไว้หน่วยหนึ่ง หน่วยหนึ่ง หน่วยหนึ่ง ทุกครั้งไป, สะสมไว้ในสันดาน. ความเคยชินที่จะเกิดกิเลสอีกนี้ เขาเรียกว่า **อนุสัย**; อนุสัยนี้อาจจะเป็นคำแปลกหูสำหรับนักศึกษา ท่านนักศึกษาก็ได้, แต่ให้รู้ไว้เถิดว่า ความเคยชินที่กิเลสมันจะเกิดอีกที่มันสะสมไว้ นั่นนะ เขาเรียกว่า **อนุสัย**.

กิเลส คือกิเลสเกิดขึ้นโดยตรง, เกิดแล้วสะสมอนุสัยไว้ เพื่อจะเกิดอีกได้โดยง่าย; เขาจึงเรียกกิเลสบ้าง อนุสัยบ้าง. อนุสัยนั้นเก็บไว้ในสันดานมากขึ้น ๆ มันก็ปริ่ที่จะไหลออกมาเป็นกิเลส : ได้โอกาสเมื่อใด ก็ไหลออกมาเป็นกิเลสตามเดิม เพราะมันสะสมไว้; **ไอ้ที่ไหลออกมาตอนนี้ เรียกว่า อาสวะ, เรียกว่า อาสวะ.**

สามคำจำไว้ให้ดี ๆ ว่า **กิเลส** เกิดขึ้น, สะสม **อนุสัย** คือความเคยชินไว้, ครั้นมากพอ ได้เหตุปัจจัยมาก็ไหลกลับออกมา เรียกว่า **อาสวะ**; ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน, มันคนละชั้น คนละตอน. **กิเลส** เกิดเพราะเหตุปัจจัยของกิเลส, แล้วสร้าง **อนุสัย** ไว้สำหรับจะเกิดอีก, ครั้นมากพอ หรือว่ามีเหตุปัจจัย มันก็ไหลออกมาเป็นกิเลสอีก ตอนนี่เรียกว่า **อาสวะ อาสวะ -ไหลออกมา**; ดังนั้นเราจึงบังคับกิเลสยาก ที่มักจะพูดกันเสมอ - บังคับความโกรธไม่ได้สักที อยากจะบังคับก็บังคับไม่ได้; เพราะที่ไม่รู้เรื่องกิเลส เรื่องอนุสัย เรื่องอาสวะ.

มันมีความลับอยู่อย่างหนึ่งว่า ถ้าเราบังคับกิเลสไม่ให้เกิด คือกิเลสควร จะเกิด หรือจะเกิดอยู่แล้ว เราบังคับได้ ในกรณีนี้บังคับได้; ถ้าบังคับได้อย่างนี้ มันจะไปลดอนุสัยที่สะสมไว้ มันจะไปลดอนุสัยที่สะสมไว้หน่วยหนึ่งแหละ. สมมติบังคับได้ที่หนึ่ง ก็ลดไปหน่วยหนึ่ง อนุสัยก็น้อยลง ๆ, ให้ความปรี่เบ่งที่จะ ออกมา มันก็ลดลง; เพราะฉะนั้นการบังคับกิเลสไว้ได้ทุกทีนะ **พิเศษที่สุด คือ มันจะไปลดอนุสัยข้างใน แล้วอาสวะที่จะไหลออกมา มันก็ลดเอง ลดตาม.** ถ้า บังคับกิเลสไว้ได้เรื่อย ลดอนุสัยหมด มันก็หมดกิเลสแหละ มันไม่มีกิเลสจะเกิด ออกมาอีก จะได้เป็นพระอรหันต์กันตอนนี้; เพราะฉะนั้น พยายามที่จะบังคับกิเลส อย่าให้เกิด เพื่อจะไปลดอนุสัยที่สะสมไว้ลงหน่วยหนึ่ง หน่วยหนึ่ง ๆ ๆ ทุก ๆ กรณี ทุก ๆ ครั้งที่ยังบังคับได้.

นี่เรื่องของกิเลส ของอนุสัย ของอาสวะ เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดสำหรับ มนุษย์; แต่ไม่มีสอนกันในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย ที่เราอยากจะพูดว่า การศึกษา หมาหางควั่น – เรื่องที่ควรจะรู้สำคัญที่สุด ก็ไม่ได้เรียนไม่ได้สอนกัน, สอนแต่ หนังสือให้ฉลาด แล้วก็สอนวิชาชีพสำหรับจะเห็นแก่ตัว แล้วส่งเสริมกิเลส ส่งเสริมกิเลส, ให้อวิชาที่จะหาเงินหาทอง มาบำรุงบำเรอกิเลสนั้นนะ กลายเป็น ได้เปรียบฝ่ายกิเลส หรือว่าเราทำกันเพื่อส่งเสริมกิเลสเสียมากกว่า; แล้วจะไปโทษ ใครเล่า, กิเลสมันก็เต็มบ้าน เต็มเมือง หรือเต็มโลก.

มันมีกิเลสเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยปรุงแต่งนะ : อารมณ์ที่น่ารักมา กระทบ, สติปัญญาไม่พอ, อารมณ์มันก็ปรุงแต่งเป็นกิเลสเกิดขึ้นในใจ แล้วก็ เป็นสิ่งที่บังคับจิตใจ ให้เป็นไปตามอำนาจของกิเลส; นี้เรียกว่า **กระแสของกิเลส.**

กระแสของชีวิต เป็นไปตามกระแสของกิเลส; ต้องควบคุมหรือควบคุมให้ได้, รู้จักป้องกันก็ยิ่งดี. ควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจไว้ได้ มันก็ไม่เกิดกิเลส, อย่าให้โง่เมื่อผัสสะ; เรามีสรุปความง่าย ๆ ว่า :-

“ความทุกข์เกิดที่จิต เพราะทำผิดเมื่อผัสสะ”; ช่วยจำไว้ด้วย อันนี้มีประโยชน์มาก : “ความทุกข์ เกิดที่จิต เพราะทำผิด เมื่อผัสสะ
ความทุกข์ จะไม่โผล่ ถ้าไม่โง่ เมื่อผัสสะ
ความทุกข์ เกิดไม่ได้ ถ้าเข้าใจ เรื่องผัสสะ”.

ความทุกข์เกิดไม่ได้, ถ้าเข้าใจเรื่องผัสสะ; คือควบคุมผัสสะไว้ได้. แล้วก็รู้ว่า ผัสสะ ๆ นี้คือตัวการ – ตัวการของไอ้ตัณหาทั้งหลาย เกี่ยวกับกิเลสเกี่ยวกับความทุกข์. หรือจะเลื่อนออกมาขึ้นหนึ่งก็ได้ เพราะว่าผัสสะทำให้เกิดเวทนา : เวทนานะเป็นตัวการร้าย ที่ทำโลกให้เป็นอย่างนั้น ทำโลกให้เป็นอย่างนี้; มันเป็นไปตามไอ้ความรู้สึกเวทนา – สุข ทุกข์ อทุกขมสุข.

เดี๋ยวนี้โลกทั้งโลกมันตกอยู่ที่อำนาจของเวทนา มันจึงผลิต มันจึงส่งเสริม จึงสะสม สร้างสมแต่เหยื่อของเวทนา – สุขเวทนา : ผลิตแต่สิ่งที่ปรุงแต่ง สุขเวทนา ซึ่งชนิดที่ส่งเสริมกิเลสเสีย, ไม่ใช่เวทนาที่ปกติหรือถูกต้อง; ไปส่งเสริมเวทนาที่ทำให้เกิดกิเลสเสีย. เขาตั้งโรงงานอุตสาหกรรมกันทั้งโลก ผลิตสิ่งซึ่งส่งเสริมสุขเวทนา หรือเหยื่อของสุขเวทนา, และทั้งโลกก็หลงซื้อหาไว้บำรุงบำเรอเพื่อสุขเวทนา; แต่มันส่งเสริมกิเลส ไม่มีสติปัญญาในส่วนนี้ โลกจึงเป็นอย่างนี้ – กำดั่งมีปัญญาเพราะความเห็นแก่ตัว. กิเลสหรือสุขเวทนานั้นนะ มัน

ส่งเสริมความเห็นแก่ตัว; ความเห็นแก่ตัวนะ เป็นกิเลสอยู่โดยตรง หรือว่าตลอด กิเลสออกมา ก็แล้วแต่ระยะขั้นตอน มันใกล้ชิดกันมากแหละ. ถ้ามีความเห็นแก่ตัวมันก็เกิดกิเลส โลก โกรธ หลง, มันก็สะสมอนุสัยไว้, ก็มีอัสวะที่จะไหลออกมา; แล้วมันก็จะได้ฆ่ากันตาย หรือว่าจะได้ฆ่าตัวเองตาย เพราะมันมีความโง่งในเรื่องนี้.

พอมิผัสสะ ระวังเออะ ถ้าไม่มีปัญญาพอแล้ว ก็มันต้องเกิดกิเลสแหละ.
ไอ้ที่มันจะป้องกันได้ก็ : พอมิผัสสะมากระทบตา หรือหู หรือจมูก ลิ่น ภายใจอะไรก็ตาม, เรา **มีสติ** – สติระลึกถึงไอ้ความถูกต้อง คือ **ปัญญา** ที่เราได้เล่าเรียนไว้ศึกษาไว้ทางธรรมะ. เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เรื่องปัญญาต่าง ๆ นะ เราเรียนไว้ สะสมไว้; พอมิอะไรมากระทบทางอายตนะ ตา หู จมูก ลิ่น ภายใจนี้, สตินึกถึงปัญญานั้นให้ได้ – ไปเอาปัญญานั้นมาควบคุมไอ้อารมณ์ที่มากระทบอยู่เดี๋ยวนี้ : “อันนี้เป็นอย่างไร, นี่จริงเท็จอย่างไร, นี่เป็นอะไร”. นี่สติไปเอาปัญญา มา เป็น **สัมปชัญญะ** ควบคุมอยู่เฉพาะหน้าอารมณ์ที่มันเกิดอยู่ในบัดนี้, นี่เรียกว่า สัมปชัญญะ ต่อสู้กับอารมณ์นั้น ๆ. ถ้าว่าสัมปชัญญะมันไม่มีกำลัง ก็ต้อง **มีสมาธิ** สมาธิ – กำลังจิตอันเข้มแข็ง อันมหาเพิ่มเข้าไปให้สัมปชัญญะมันมีกำลัง. อันนี้ขอเรียกว่า **ธรรมะ ๔ เกลอ**; ช่วยจำไว้ให้ดี ๆ, มีประโยชน์เหลือประมาณแหละ. ที่จะป้องกันได้ คุ้มครองได้ ก็ธรรมะ ๔ เกลอนี้.

พอมิอะไรเกิดขึ้น มี **สติ** ตัวหนึ่งแล้ว, สติระลึก **ปัญญา** ไปเอาปัญญามา นี้ตัวที่สอง, ปัญญามาจอหน้าเหตุการณ์นี้แล้ว กลายเป็น **สัมปชัญญะ** ต่อสู้กับ

เหตุการณ์นั้นอยู่, ถ้ากำลังน้อยไปก็ต้องมี **สมาธิ** มาอีกตัวหนึ่ง; ถ้ากล่าวตามลำดับ ก็ : **มีสติ มีปัญญา มีสัมปชัญญะ มีสมาธิ**. ถ้าใครใช้ธรรมะ ๔ เกลอนี้ได้แล้ว ก็ชนะ - ชนะอารมณ์นั้น ๆ, อารมณ์นั้น ๆ ไม่ทำอะไรได้.

นี่เรียกว่า เรื่องของกระแสแห่งชีวิต มีอยู่อย่างนี้, ต้องรู้จัก ต้องป้องกัน ได้ ต้องควบคุมได้. หรือบางทีมันเดินไปตั้งครึ่งกระแสแล้ว สติสัมปชัญญะมาทัน ก็เปลี่ยนได้ : มันเกิดเวทนา เกิดตัณหา; พอเกิดตัณหาแล้ว, สติมาทัน ปัญญามาทัน ระงับตัณหาเสีย ก็ไม่เกิดอุปาทาน ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความทุกข์อะไรเกิดขึ้น; นี่เรียกว่า **ตามทันครึ่งทาง, ควบคุมกระแสได้ครึ่งทาง**. ถ้าป้องกันได้ทั้งหมด ตั้งแต่ต้น มันก็ดีมากแหละ เก่งมาก; แต่ว่าควบคุมได้ครึ่งทางก็ยังดี มันก็ยังไม่เกิดทุกข์เหมือนกัน.

สรุปชีวิตลัจจะ : ตอนพัฒนาสมบัติดั้งเดิมของชีวิต

เฮ้, ทีนี้ เราก็จะ **ดูกันไปทางสัญชาตญาณ** ซึ่งมันเป็นสมบัติประจำตัว **ในสิ่งที่มีชีวิต** : มันหลีกเลี่ยงไม่ได้ มันทำอย่างอื่นไม่ได้ มันต้องมีประจำตัวในสิ่งที่มีชีวิต; ทีนี้เราก็ **จะต้องจัดการกับสัญชาตญาณให้ถูกต้อง**. เรื่องสัญชาต-ญาณนี้ก็เข้าใจว่า นักศึกษาคูบาอาจารย์ทั้งหลาย เคยศึกษามาแล้วว่า มันมีอะไรบ้าง; เราจะไม่เรียนเรื่องสัญชาตญาณโดยตรง, แต่เราจะเรียนเรื่องสัญชาตญาณบางอย่างที่จำเป็นจะต้องควบคุม. **เพราะว่าสัญชาตญาณนี้มันมีมา**

สำหรับชีวิต เพื่อชีวิตมันจะได้รู้จักรักษาตัวเอง ถนอมตัวเอง; แต่ถ้าควบคุมไม่ได้มันกลายเป็นกิเลส. ใ้อสิ่งทีเรียกว่าสัญชาตญาณนานาชาตินั่นแหละ, ถ้าควบคุมให้ถูกต้องไม่ได้ มันกลายเป็นกิเลสนะ : มันเลยสัญชาตญาณ, มันเป็นกิเลส. เช่น :-

ความมีตัวนี้ สัญชาตญาณแห่งความมีตัวนี้ ถ้าควบคุมไม่ได้มันก็กลายเป็นเห็นแก่ตัว, เกิดพลังเดือดเป็นตัณหา-ของกูเห็นแก่ตัว. สัญชาตญาณที่ว่า “มีตัวฉัน” นั่นแหละ ต้องควบคุมไว้ อย่าให้กลายเป็นความเห็นแก่ตัว.

สัญชาตญาณแห่งความรักตัว รักตัว, ขอให้มันเปลี่ยนเป็นรักความเป็นมนุษย์ ความเป็นมนุษย์ หรือมนุษยธรรมทีถูกต้อง ให้รักความก้าวหน้าของชีวิต ให้มันไปถึงจุดหมายปลายทางของชีวิต. สัญชาตญาณแห่งการรักตนนะ ขอให้รักให้ถูกต้อง; อย่าให้กลายเป็นเห็นแก่ตน.

สัญชาตญาณแห่งการกินอาหาร ควบคุมไว้ให้มันเป็นกินอาหาร; อย่าให้มันกลายเป็นกินเหยื่อ. ไม่ลืกกอะไรหรอก ขอให้สังเกตดูเถอะ : เดียวนี้เรามันกินเหยื่อกันทั้งนั้น, มันไม่ใช่กินอาหาร. ถ้ากินเหยื่อมันกินเพื่อความเอร็ดอร่อย, ถ้ากินอาหารมันกินเพื่ออยู่-รอดชีวิต. กินเพื่อรอดชีวิตอยู่ได้ นี้เรียกว่ากินอาหาร, ถ้ากินเพื่อความเอร็ดอร่อย แพง ๆ หรุหรานะ มันกินเหยื่อ. สัญชาตญาณแห่งการกินอาหารนี้มันต้องมี; แต่ควบคุมไว้ให้มันเพียงเป็นการกินอาหาร อย่าให้มันเป็นเหยื่อ. เดียวนี้เกือบจะทั้งหมดแหละ มันเป็นการกินเหยื่อ; เพราะมันเลือกหาแต่ที่อร่อย ๆ, แล้วมันยอมจ่ายเงินมาก ๆ เพื่อความเอร็ดอร่อย, ใ้อันทั้งหมดนี้ มันกิน

เหยื่อไม่ใช่กินอาหาร. ฉะนั้นขอให้ควบคุมสัญญาตญาณแห่งการกินอาหารนั้น ให้ยังคงเป็นการกินอาหารที่ถูกต้อง อย่าให้กลายเป็นกินเหยื่อ; ให้มีสติปายะ คือ ความพอดีถูกต้องไว้ : ในเรื่องกินก็ดี นุ่งห่มก็ได้ อยู่อาศัยก็ดี แม้กระทั่งรักษาโรค ก็ดี เรียกว่าปัจจัยแห่งชีวิตนี้ ให้มันถูกต้อง.

ที่นี้ไปมองดูที่ สัญญาตญาณแห่งความกลัว นี่มันต้องมี, ถ้าไม่กลัว มันก็ไม่หนีภัย ไม่หนีอันตราย มันก็คือตายนั่นแหละ; แต่ว่าต้องให้มีความกลัวที่ถูกต้อง, อย่าให้เป็นความกลัวที่โง่เขลา มันกลายเป็นกิเลส; อย่าให้กลัวอย่างไม่มีเหตุผล, ขอให้กลัวอยู่ในความถูกต้อง. นี่บางคนโตขนาดนี้แล้ว ยังกลัวไส้เดือนจิ้งจก ตุ๊กแก อย่างนี้มันไม่ถูกต้อง; มันต้องพัฒนาให้มันกลัวที่ถูกต้อง – กลัวถึงที่ควรกลัว. **อะไรที่ควรกลัวที่สุด?** มันก็คือ ความทุกข์ : ให้มันรู้จักกลัวความทุกข์ นั่นแหละมันจะเดินไปในทางที่ถูกต้อง.

การต่อสู้ ก็เหมือนกัน ต้องมีแหละ ยังคงมีแหละ; แต่ให้มันต่อสู้ในทางที่ถูกต้อง : ต่อสู้กับการบีบคั้นของกิเลสนะ. ถ้าเราจะเป็นนักต่อสู้อย่างยิ่งแล้ว ก็ขอให้ต่อสู้กับการบีบคั้นของกิเลส; กิเลสมันจะบีบคั้นให้เราไปทำผิดทำชั่ว ต่อสู้กับมันให้จนได้ อย่าให้พ่ายแพ้แก่การบีบคั้นของกิเลส, กิเลสมันจะให้ไปดับทุกข์ที่โรงหน่ง จะพักผ่อนที่โรงหน่ง มันบีบคั้นให้ไปดูหน่ง เราก็ต่อสู้กระทั่งไม่ต้องไปหรอก. ต่อสู้กิเลสด้วยวิธีที่ถูกต้อง ไม่ต้องทำไปตามอำนาจของกิเลส ไม่ต้องไปดับทุกข์ด้วยความเพลิดเพลินที่หลอกลวง ด้วยกามารมณ์ ด้วยอะไรต่าง ๆ. **นี่ ถ้ามีสัญญาตญาณแห่งการต่อสู้ที่ถูกต้อง มันก็ต่อสู้ได้ :** ต่อสู้กับการบีบคั้นของกิเลส ก็มีประโยชน์.

สัญชาตญาณแห่งการเหมือนกับบรรพบุรุษ. ข้อนี้ก็น่าหัว น่าสนใจ
แหละ : ไก่อเกิดเป็นไก่ หมาเกิดเป็นหมา แมวเกิดเป็นแมว อย่างนี้ มันก็ถูกแล้ว;
แต่เราควรจะต้องคิดว่า เรามันเกิดมาจากพระอรียเจ้า เกิดมาจากสัตบุรุษ. ขอให้เรา
เกิดมา แล้วเติบโตขึ้นมาเป็นอริยบุคคล ให้มันเหมือนพ่อ : ให้มีธรรมชาติ เกิดมา
จากธรรมชาติ. ความเหมือนบรรพบุรุษนะ ขอให้เอาบรรพบุรุษที่ดี; อย่าคิดว่าเกิด
มาจากลิง ไม่ต้องคิดว่าเกิดมาจากลิง, นั่นมันไกลแล้ว ทิ้งไปหมดแล้ว. ว่าเกิดมา
จากสัตบุรุษ มีสติปัญญา มีความรู้ถูกต้องดับทุกข์ได้ ดับทุกข์ได้ : ขอเราจง
เกิดมาเป็นบุคคลที่ดับทุกข์ได้; นี่มันจะเป็นการชนะสัญชาตญาณแห่งการเหมือน
บรรพบุรุษ.

ถ้าเป็น สัญชาตญาณแห่งการสืบพันธุ์ ต้องการสืบพันธุ์ก็ได้ ไม่เป็นไร;
แต่ให้มันเป็นการสืบพันธุ์ที่ถูกต้อง. อย่าให้มันเป็นการรับจ้างทางกามารมณ์ – มัน
มีปัญหายุ่งยาก มันลำบาก. มีการสืบพันธุ์โดยไม่ต้องรับจ้างด้วยกามารมณ์ มันก็
ยังทำได้; มันจะถูกต้องดี มันจะปรกติดี มันจะไม่มีเรื่องมาก แล้วก็เลี้ยงลูกให้
ถูกต้อง. **สืบพันธุ์พระอรียเจ้าไว้ให้จนได้** เราถือว่าเรามีพันธุ์แห่งสัตบุรุษ หรือ
พระอรียเจ้า เราต้องสืบพันธุ์อันนี้ไว้ให้ได้. แล้วเราจะเลี้ยงลูกให้ถูกต้อง ก็คือว่า
จิตที่มันเริ่มรู้ธรรมนี้ – จิตที่มันตื่นจากหลับ ตื่นจากความโง่ เริ่มรู้ธรรมะมันยัง
อ่อน ๆ มันตายง่าย เหมือนกับเด็กอ่อนมันตายง่ายต้องระวังมาก. ไอ้จิตที่เราเริ่มรู้
ธรรมะเดี๋ยวนี้ก็เหมือนกันแหละ – มันยังอ่อน ยังตายง่าย; ต้องเลี้ยงให้ดี ๆ ให้มัน
เติบโตให้จนได้ แล้วมันจะได้เป็นผู้ใหญ่ขึ้นมา สืบพันธุ์ไว้ได้ สืบพันธุ์ที่แท้จริงที่
ควรสืบ แล้วก็ให้มันโต ๆ ๆ ๆ จนเต็มที่ คือรู้ธรรมะดับทุกข์ได้โดยสมบูรณ์.

สัญชาตญาณ สุดท้ายอยากจะระบุไปยัง **การรวมกันเป็นหมู่** : สัตว์ทั้งหลายมีสัญชาตญาณแห่งการรวมกันเป็นหมู่. เอาดี! เราก็รวมกันเป็นหมู่เพื่อต่อสู้กับกิเลส; อย่าปลีกตัวแยกตัวไปเข้าฝูงกิเลสเสียสิ; มาอยู่กันเป็นหมู่ของสัตว์บุรุษ – ของบุคคลผู้จะเอาชนะกิเลสนี้. ถ้าเราตั้งชมรมพุทธศาสตร์ ชมรมพุทธศาสตร์ ขึ้นมาในมหาวิทยาลัยนี้ มันก็ถูกแล้วแหละที่จะรวมหมู่ รวมกำลัง เพื่อต่อสู้กับศัตรูคือกิเลส; ขอให้เป็นอย่างนั้นเถิด. **สัญชาตญาณแห่งการรวมหมู่** : อย่าขบถ อย่าปลีกตัวออกไปเข้าฝ่ายกิเลส; ให้ธรรมะรวมหมู่ เหมือนธรรมะ ๔ เกลอนี้ให้มันรวมหมู่กันได้, ธรรมะอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็ให้มันรวมหมู่กันได้; นี่ทางด้านจิตใจ. **รวมหมู่กันได้อย่างถูกต้องทั้งทางกายและทางจิตใจ ขณะกิเลสและความทุกข์ได้สิ้นเชิง.**

นี่สัญชาตญาณเป็นสิ่งสำคัญ ควบคุมชีวิตอยู่ ต้องรู้จักมัน ต้องพัฒนามัน ให้มันเกิดเป็นโพธิ; อย่าปล่อยให้มันพลัดตกไปเป็นกิเลส. นี่ช่วยจำไว้ว่า สัญชาตญาณ – *instinct* นั้นแหละ ถ้าไม่ได้รับการพัฒนาที่ถูกต้อง มันกลายเป็นกิเลส ส่งเสริมกิเลส มีตัวตนเห็นแก่ตน, พิณาศเลย; แต่ถ้าพัฒนาให้ถูกต้อง ถูกต้อง มันกลายเป็นโพธิ เป็นปัญญา; มันช่วยแก้ไขปัญหาได้หมดสิ้น. ไอ้สัญชาตญาณล้วน ๆ แท้ ๆ นะ มันเป็นกลาง ๆ มันเป็นกลาง ๆ อยู่อย่างนั้น; มันจะไปทางไหนก็ได้ : ไปทางกิเลสก็แย่, มาทางโพธิก็ดี. เดียวนี้โดยมากไม่ได้ควบคุมปล่อยให้ไปตามสัญชาตญาณ; ส่วนใหญ่ ส่วนมากมันเป็นทางกิเลส เห็นแก่ตัว เกิดเรื่องปัญหาเต็มทั้งโลก, เพราะควบคุมสัญชาตญาณเหล่านี้ไว้ไม่ได้.

สรุปชีวิตลัทธิ : ตอนควรจะได้อะไรจากการพัฒนาชีวิต

เฮ้, ต่อไปว่า เราจะได้อะไรจากการมีชีวิต ? เราพัฒนาสัญชาตญาณก็คือการพัฒนาชีวิตนั่นแหละ; **ทีนี้เราจะได้อะไรจากการพัฒนาชีวิต ?**

ใครเคยคิดว่า เราจะต้องได้อะไรจากชีวิต ? หรือไม่เคยคิด ปล่อยให้ตามเรื่อง แล้วแต่มันจะเป็นไป. ถ้ามาศึกษาธรรม ก็ต้องรู้ว่าศึกษาทำไม. ศึกษาธรรมะเพื่อพัฒนาชีวิต ให้ชีวิตอยู่ในสภาพที่น่าปรารถนา ที่พึงปรารถนา คือไม่มีความทุกข์. เราจะได้อะไรจากชีวิต ? ใครเคยคิด ? ถ้าใครไม่เคยคิดก็แปลว่า คนนั้นไม่ได้สำนึกถึงความเป็นมนุษย์ของตัวเองเลย : ไม่เคยคิดว่า เราจะได้อะไรจากชีวิต, เราจะได้อะไรจากความเป็นมนุษย์. ถ้าเคยคิด มันก็จะมีเรื่องมีราวขึ้นมาแหละ.

ขอให้หยังดู ให้ใช้ความหมายให้ถูกต้องว่า “เราจะได้” หรือว่า “เราควรได้” หรือว่า “เราต้องได้” หรือว่า “เราได้แน่ ๆ”; นี่ต่างกันมากนะ. **ผลดีเลิศจากชีวิตนั่นนะ** ขอให้พิจารณากันในขั้นตอนที่ว่า ถูกต้องหรือสำคัญว่า “เราจะได้” หรือว่า “เราควรจะได้” หรือว่า “เราต้องได้” หรือว่า “ได้แน่ ๆ”. ถ้าจะเอาพระนิพพานเป็นหลักก็ได้เหมือนกัน : “เราจะได้นิพพาน” หรือ “ควรจะได้นิพพาน” หรือ “ต้องได้นิพพาน” หรือว่า “ได้นิพพานแน่ ๆ”.

เดี๋ยวนี้ได้ความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์ ไม่มีความทุกข์อยู่เหนือความทุกข์ทั้งหลายนี้; สภาพอันนี้เราจะได้ หรือเราควรจะได้ หรือเราต้องได้ หรือเราได้แน่ ๆ. ขอให้มันชัดเจนลงไปว่า เราต้องได้แน่ ๆ **ไม่ให้เสียชาติเกิดนี้**, มัน

พูดคำหยาบแล้ว; แต่แล้วมันก็เสียดชาติเกิดกันอยู่โดยมาก คือมันไม่ได้ คือมันไม่ได้. ฉะนั้น เอมาคิดกันเสียให้แน่นอน ว่าเพื่อจะไม่ต้องเสียดชาติเกิด ว่ามันต้องได้แน่ ๆ ต้องได้แน่ ๆ; คือเอาชนะได้แน่ ๆ : พัฒนาชีวิตขึ้นมาถึงระดับสูงสุดที่มันควรจะได้ คืออยู่เหนือความทุกข์ทั้งปวง อยู่เหนือปัญหาทั้งปวง, อยู่เหนือปัญหาทั้งปวง.

อันนี้มันยังลึก ยังไกลต่อความสนใจ แล้วก็ไม่เคยสนใจ; เพราะเราเกิดมา เราก็รู้จักแต่ว่าได้ตามที่ต้องการในแง่ของดี ในแง่ของ *positive* นะ. เราไม่ชอบ *negative*; แต่เราก็หลงบูชา *positive* เราก็คิดว่าได้ตามที่เราต้องการแล้วจะเป็นการดี, เราหาว่าไม่รู้ว่าการที่ได้ต้องการ – ตามความต้องการ บางทีมันก็ส่งเสริมกิเลสยิ่ง ๆ ขึ้นไปนะ. เราพ่ายแพ้แก่ความหมายหรืออิทธิพลของ *positive*. ถ้าเราได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้ มันต้องอยู่เหนือมัน : เหนือ *negative* คือลบ, แล้วก็เหนือ *positive* คือบวก; ก็คือเหนือลบ – เหนือบวก เหนือดี – เหนือชั่ว เหนือสุข – เหนือทุกข์ เหนือทุกอย่าง. ถ้าจะจำกันง่าย ๆ ก็จะเรียงลำดับให้ว่า :-

จากชั่ว มาถึงดี; ถ้าเหนือดีขึ้นไปอีกคือว่าง – ว่างจากดี ว่างจากชั่ว. เหนือทุกข์ ก็มาถึงสุข, สุขก็ยังเป็นปัญหารบกวนยุ่งยากอย่างสุข; จะเหนือสุขขึ้นไปอีกก็มาถึงว่างอีกแหละ. จากบาป ก็มาถึงบุญ บุญก็บ้าได้ หลงได้ เมาได้ ยุ่งไปตามประสาบุญ, ไม่เอา; จะเหนือบุญก็มาถึงว่าง. นี่เห็นไหม; คำว่าว่างมันอยู่สุดท้าย แล้วเป็นที่จบของไอ้ทุก ๆ อย่างแหละ. จากชั่วถึงดี, จากดีถึงว่าง; จากทุกข์ถึงสุข จากสุขก็ถึงว่าง; จากบาปถึงบุญ จากบุญก็ถึงว่าง. เพราะฉะนั้น ไอ้ว่างนะ – เหนือเป็นคู่ ๆ นี้ คือ... ไม่รู้จะเรียกอะไร ? ถ้าเรียกว่าสุข มันก็มาอยู่ที่

สุขเสียอีก, มันเหนือสุข – เหนือทุกข์ จึงต้องเรียกว่า **ไอ้ความรอด** **ความเป็นอิสระ** **ความสงบ**. เดียวนี้คุณมันชอบดี ชอบได้ ชอบ..., ไม่ชอบความสงบ; จึงไม่รู้จัก **ไอ้ความว่าง**. **ไม่มีที่ไหนจะสงบหรอก** นอกจากที่มันว่างนะ.

บาปก็ยุ่งไปตามแบบบาป, บุญก็ยุ่งไปตามแบบบุญ, ชั่วก็ยุ่งไปตามแบบชั่ว, ไอ้ดีก็ยุ่งไปตามแบบดี, ทุกข์ก็ยุ่งไปตามแบบทุกข์, สุขก็ยุ่งไปตามแบบสุข; **ถ้าจะไม่ยุ่งไม่มีปัญหาเลย** ต้องว่าง ต้องเหนือมัน. แต่ว่าไอ้หลักเกณฑ์อันนี้ไม่เคยเรียนใช่ไหม? ไม่มีการสอนในระบบการศึกษาหมาหวางค์วันใช่ไหม? นี่ขอให้คุณคิดดูให้ดี ๆ.

ถ้ามันยังไม่ถึงว่าง **ไม่ถึงจุดสุดท้ายนั้นแล้ว**, มันก็ไม่ถึงที่สุดของสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ. ถ้าเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ถึงว่าง : ถ้าเป็นพระอรหันต์แล้วจะถึงว่าง. เหนือชั่วเหนือดีไปถึงว่าง, เหนือสุขเหนือทุกข์ไปถึงว่าง, เหนือบาปเหนือบุญไปถึงว่าง, เวลาที่ว่าง **ไม่มี positive หรือ negative** ครอบงำ; นั่นแหละเวลานั้นแหละสบายที่สุด.

ขอพูดซ้ำย้ำเตือนอีกทีหนึ่งว่า ให้ไปสังเกตดูให้ดี ๆ ว่า **เวลาไหนเราสบายใจที่สุด**; เราคอยสังเกตดูให้ดี ๆ เพราะบางทีก็มีเหมือนกันแหละ, มันฟลุคมันบังเอิญก็ได้. เรากำลังสบายใจที่สุด บอกไม่ถูก, ดูให้ดีเถอะ เวลานั้น มันไม่มี – ไม่มีอิทธิพลแห่งความดี – ความชั่ว บุญ – บาป สุข – ทุกข์ มาครอบงำจิตใจ. แต่เราไม่เคยเรียน เราแยกแยะไม่เป็น; เดียวนี้ควรจะแยกแยะเป็น. คือบอกให้รู้ว่า **ไอ้เวลาที่ว่างที่สุดนั้นนะ** เวลานั้น **ไม่มี** ความหมายแห่งดี – ชั่ว บุญ – บาป สุข –

ทุกข์ มีความหมายแต่ความว่าง, ไม่รบกวน ไม่ปรุงแต่งอะไร สบายใจที่สุด. มันมีได้โดยบังเอิญก็ได้ สักแวบหนึ่งก็ยังมี จะได้ว่ารู้จักมันไว้. ถ้าทำได้เด็ดขาดว่างเด็ดขาด ก็เป็นพระอรหันต์แหละ. แต่ถ้าว่างกันได้บ้าง นี่ก็จะเป็นเหตุให้รู้จักนิพพาน, รู้จักสนใจนิพพาน, สนใจเรื่องของพระอรหันต์, สนใจผลสุดท้ายที่ธรรมะจะมีให้ได้ ก็คือความว่าง.

แต่ความว่างนี้ ไม่มีลักษณะเป็น *negative* นะ, อย่าเข้าใจผิด; ใจลูกเด็ก ๆ มันจะเข้าใจเป็น *negative* เสีย. มันเหนือ *negative* เหนือ *positive* เหนือดี –เหนือชั่ว เหนือบุญ –เหนือบาป เหนือสุข –เหนือทุกข์ เหนือกำไร –เหนือขาดทุน เหนือแพ้ –เหนือชนะ เหนือได้ –เหนือเสีย; เหนืออะไรไปทั้งหมดเลยที่เป็นคู่ ๆ, มันเหนือไปทั้งหมดนั้น.

ในพุทธศาสนา เรามีชื่อเรียกภาวะอันนี้ว่า ความหลุดพ้น ความหลุดพ้น หรือความรอด, วิมุตติ วิมุตติ – ความหลุดพ้น : หลุดพ้นจากอำนาจของดี – ของชั่ว ของบุญ – ของบาป ของสุข – ของทุกข์, พุทธอย่างวิทยาศาสตร์ ก็เหนืออิทธิพลของ *positivism* ของ *negativism* ทั้ง ๒ อย่างเลย; เรียกว่าวิมุตติ – หลุดรอด. การปฏิบัติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา มีผลคือวิมุตติ, ไม่ใช่สวรรค์วิมานเหมือนที่ขายแก่เขาสนใจกัน; มันต้องวิมุตติ – หลุดพ้นจากปัญหาทั้งปวง. ไปนอนอยู่ในสวรรค์นะ, คิดดูมันยุ่งจะตาย ทำงานกันอย่างไรก็ไม่รู้ : เทพบุตร ๑ องค์ เทวธิดา ๕๐๐ นี้ทำงานกันอย่างไร, มันก็ยุ่งตาย; มันไม่ใช่รอดจากกิเลสตัณหา, มันเป็นเรื่องเกินไปในส่วนบวก ก็ยุ่งยุ่งมากแหละ, บวกมันก็ยุ่งเหลือเกินบวก(เกินไป)ก็ยุ่งยุ่งใหญ่; ต้องเหนือบวก –เหนือลบ เหนือบุญ –เหนือบาป

เหนือทุกอย่างที่เป็นปัญหา นั่นแหละคือ อิสระภาพ วิมุตติ – หลุดพ้น อิสระภาพ เสรีภาพ.

จะเรียกว่า สะอาดก็ได้ สว่างก็ได้ สงบก็ได้ รู้แจ้งก็ได้ อะไรก็ตาม; ไม่มาอยู่ในคู่ ๆ – คู่บวกคู่ลบดอก. มนุษย์ไปได้จนถึงนั่นแต่ไม่มีใครต้องการ ไม่มีใครต้องการ; การศึกษาในโลกไม่ได้สอนถึงเรื่องนี้ มันเป็นเรื่องส่วนตัวที่จะต้องค้นหาเอาเอง. นี่เราขอรัก – เรียกว่าการศึกษาหมาทางด้วน, มันไม่ขึ้นมาถึงนี้ได้ มันไม่ขึ้นมาจนถึงนี้ได้, มันหยุดอยู่แค่ไอบวกลบนะ มันหยุดอยู่แค่บวกลบ, มันไม่ขึ้นมาเหนือไอบวกลบเป็นลบ ก็คือไม่ใช่ความดับทุกข์สิ้นเชิง. ถ้าจะดับทุกข์สิ้นเชิง ต้องขึ้นมาเหนือบวกเหนือลบ.

สรุปชีวิตสัจจะ : ตอนชีวิตเป็นเดิมพันสำหรับการลงทุน

ที่นี้ก็จะบอกว่า ชีวิตนี้เดิมพัน : นี่ชีวิตนี้คือเดิมพันสำหรับการลงทุน. เคยได้ยินไหม, คุณเคยได้ยินไหม ว่าชีวิตนี้ เป็นเดิมพันที่ธรรมชาติให้มาสำหรับการลงทุน เพื่อหากำไร คือหาสิ่งที่ดีที่สุดที่ควรจะได้. ถ้าไม่มีชีวิตก็เท่ากับว่าไม่มีเงินทุน หรือเดิมพัน; เมื่อได้ชีวิตมาแล้ว ก็ใช้ชีวิตนี้ ดำเนินชีวิต มีลักษณะเป็นการหากำไร หาสูงสุดจนได้กำไร คือหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง. ชีวิต-โหวหาระ, ชีวิตโหวหาระ เรียกเป็นบาลี, – โหวหาระแห่งชีวิต คือ การค้าขายด้วยชีวิต. คำว่าค้าขาย ก็หมายถึงหากำไร. คำว่าโหวหาระ ในภาษาบาลี หมายถึงการลงทุนค้าขาย,

โหวหารนะ โหวหาร –โหวหารตี โหวหารเลว เรื่องการพูดจาณะ ในภาษาไทยใช้กันแต่เพียงว่าโหวหารสำหรับพูดจา; แต่ตัวนี้ คำว่าโหวหารคำนี้ หมายถึงการลงทุนเพื่อได้กำไร, เช่นการค้าขายด้วยเงินนะเรียกว่า **รูปียสังโหวาระ –ค้าขายด้วยรูปียะคือเงินตรา.** เดี่ยวนี้เป็นเรื่องของชีวิต เอาชีวิตเป็นเดิมพัน เอาชีวิตนี้มาลงทุนแล้วปฏิบัติศึกษา ปฏิบัติศึกษาให้เกิดผลออกมาเป็น **เหนือความทุกข์สิ้นเชิง** **เหนือ positive** **เหนือ negative** อย่างที่ว่าแล้ว.

มีคนบางพวกบางลัทธิในอินเดีย สมัยพุทธกาลนั้นแหละ เขาก็ถือว่า ถ้าคนคนนี้เกิดมา มีเงิน ทรัพย์สมบัติเหลือเฟือ มีเกียรติยศชื่อเสียงเหลือเฟือ มีอำนาจวาสนาเหลือเฟือ **ไม่ต้องทำอะไร** **ไม่ต้องทำอะไรคือไม่ต้องทำงานหนัก** **เหนื่อยอะไร** **เงินก็มาก** **ให้ลูกให้หลานจัดการแทนอะไรนี้;** เขาก็ถือว่าคนนี้จบ จบถึงที่สุดแห่งการค้าขายด้วยชีวิตนะ จบชีวิตโหวหาร. สวมเสื้อผ้าสีขาว สวมรองเท้าขาว กั้นร่มขาว ไปเดินอยู่ตามริมแม่น้ำเย็น ๆ ลมพัดสบาย; เขาใช้คำอุปมาอย่างนี้ว่าจบ จบการค้าแห่งชีวิต; เขาไปอวดพระพุทธเจ้า ว่าเขาเป็นอย่างนี้แล้ว. พระพุทธเจ้าบอกว่า **ไม่ ๆ ๆ –ไม่จบการค้าแห่งชีวิตแหละ :** **ยังมีความรัก** **ความโกรธ** **ความเกลียด** **ความกลัว** **หลานตายสักคนก็ร้องไห้;** **ไม่ไม่จบชีวิตแหละ.** ใต้ตาคณนี้ก็ถามว่า **“ถ้าอย่างนั้นทำอย่างไร ?”** พระองค์ก็ทรงแสดงให้ปฏิบัติสัมมัตตะ

๑๐

: อริยมรรคมีองค์ ๘ ประกอบไปด้วยสัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติ. คือ **ไม่มีกิเลส** **ไม่มีความทุกข์โดยประการทั้งปวงนะ** จึงจะเรียกว่า **จบการค้าแห่งชีวิต.**

นี่เขามีความคิดเรื่องชีวิตเป็นเดิมพัน สำหรับหากำไรอันสูงสุด ตามหลักของพุทธศาสนา ก็คือหมดกิเลส หมดอาสวะ หนีความสุข หนีความทุกข์; จะเรียกว่าอดสุข มันก็เข้าใจผิดได้, ก็ว่าหนีปัญหา หนีความทุกข์ นั่นแหละคือกำไรสุดท้ายได้รับจากการใช้ชีวิตเป็นเดิมพัน ลงทุนค่า. พวกเราไม่เคยสนใจเรื่องนี้ ไม่เคยได้ยินเรื่องนี้ ไม่เคย... มีแต่ว่าจะหาเงิน จะเรียนหนังสือหาอาชีพได้เงินเยอะ ๆ แล้วก็มาซื้อหาบำรุงบำเรอตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กันให้สนุก; มันก็กลายเป็นเรื่องเด็กอมมือ. ถ้ามันไปเทียบกับไอ้เรื่องความหลุดพ้นที่แท้จริง มันโกลก้นลิบ.

นี่ขอให้พัฒนาชีวิต จนถึงกับได้สิ่งนี้. ชีวิตโดยทั่ว ๆ ไป ชีวิตโดยทั่ว ๆ ไป มันก็เป็นเรื่องคลุกคลีกันอยู่กับความทุกข์ เรียกว่าชีวิตพื้นฐาน; มันดีขึ้น ดีขึ้น ความทุกข์น้อยลง, พอถึงจุดที่ไม่มีความทุกข์เลย นี่ชีวิตสูงสุด. เราก็อยู่กันแต่ในชีวิตระดับพื้นฐานขึ้น ๆ ลง ๆ ขึ้น ๆ ลง ๆ; ขอให้รีบจัดให้มันสูงขึ้นไปจนถึงระดับสูงสุด คืออยู่หนีปัญหาทั้งปวง โดยจิตใจแล้วอยู่เหนือความหมายของ *positive* และ *negative*. นี่เรียกว่าชีวิตสูงสุด มันเป็นอย่างนี้; ให้มันมีค่าที่สุดสำหรับมนุษย์, แล้วในที่สุดมันก็ไม่มีความ. คุณคงจะไม่เอาอีกแล้วละ : พัฒนาชีวิตให้มีค่าสูงสุด จนกระทั่งว่าไม่มีค่าเลย.

ชีวิตเป็นของมีค่าสำหรับคนเรา ๆ นะ; ชีวิตไม่มีค่าอะไรเลยสำหรับพระอรหันต์นะ; ช่วยฟังให้ดี ๆ นะ. ชีวิตไม่มีราคา ไม่มีค่า สำหรับพระอรหันต์ พระอรหันต์ไม่ต้องการอะไร การได้อะไรไม่มีความหมายแก่พระอรหันต์; พระอรหันต์ไม่มีตัวตน ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู ก็จะเอาชีวิตไปทำอะไร. ชีวิตเป็นสิ่งที่มีความ

สำหรับบุคคลคนทั่วไป; แต่ไม่มีค่าอะไรสักชนิดหนึ่งสำหรับพระอรหันต์ ผู้ไม่ต้องการอะไร. นี่พัฒนาชีวิตให้มีค่า มีค่า ๆ จนกระทั่งไม่มีค่า; มันเลยเป็นเรื่องน่าหัวเราะ; เด็ก ๆ เขาไม่เอาแน่, เด็ก ๆ เขาคงไม่เอาแน่. พัฒนา ๆ จนไม่มีค่าค่าสูงสุดจนเป็นเหนือเหนือค่า; มันมีค่าอีกคำหนึ่งว่า อนันตนะ นะ *invaluable* นะ : มันไม่มีค่านะ, แต่กลับเป็นมีค่าสูงสุดยิ่งกว่าอะไร.

ในภาษาบาลี เรียกว่า *อนนฺค อนนฺค - ตีค่าไม่ได้*, นั่นแหละกลับกลายเป็นว่า *มันไม่มีค่า*; หากว่ามีได้ล่ะ กลับดีที่สุด คือสูงสุดของไอ้ความมีค่า. ไอ้ชีวิตนี้ก็เหมือนกัน : ถ้าพัฒนามันไปถึงขนาดสูงสุดแล้ว มันก็พ้นค่า ไม่มีค่า, จึงพูดว่า *ชีวิตไม่มีค่า ไม่มีราคาแก่พระอรหันต์*; คงมีราคา มีค่าแก่บุคคลคนธรรมดา หรือคนที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์.

นี่รู้ไว้เถิดว่า มันจะหมดปัญหา หมดความทุกข์ ก็ต่อเมื่อมันไม่มีค่า ไม่มีอะไรที่มีค่าที่ครอบงำหัวใจเรา หัวใจของเราไม่ถูกครอบงำด้วยค่าใด ๆ, คุณค่าใด ๆ ไม่ครอบงำจิตใจของเรา; เมื่อนั้นเรารอด หลุดพ้น.

ทุกศาสนาเขาใช้คำว่า “รอด” ด้วยกันทั้งนั้น แต่ไม่เหมือนกัน : รอดตามแบบศาสนาหนึ่ง ก็ไปตามแบบศาสนาหนึ่ง. รอดตามแบบศาสนาพุทธเราคือเป็นอย่างนี้ – รอดไปจากความหมายหรืออิทธิพลใด ๆ ของค่าของคุณ จนไม่อาจจะตีค่า เป็นชีวิตที่รุ่งเรืองตลอดกาล เปลี่ยนแปลงไม่ได้. จิตคนธรรมดาเป็นประภัสสรรุ่งเรือง แต่ว่ารุ่งเรืองชนิดที่เศร้าหมองได้ คือกิเลสยังเกิดได้; ไอ้รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ยังเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำลายความเป็นประภัสสรได้. เรามีทุกข์ มีความทุกข์ เพราะมันไม่ประภัสสรเพราะเศร้า

หมอง; เราก็พัฒนาจิตประภัสสร พัฒนาจิตประภัสสรให้ประภัสสรยิ่งขึ้น จน
เด็ดขาด จนกลับเป็นเศร้าหมองไม่ได้, นี่เป็นประภัสสรถาวร.

ตามธรรมชาติธรรมดาคนมีจิตประภัสสรแต่ชั่วคราว พอมีอะไรเข้ามา
ครอบงำก็เศร้าหมอง; นี่ประภัสสรชั่วคราว. รุ่งเรือง เรืองแสง ยังไม่ใช่บริสุทธิ์
หรอก; เพียงแต่ไม่มีอะไรมาครอบงำ ยังไม่เศร้าหมอง พร้อมทั้งจะเศร้าหมอง,
อะไรมาทำให้เศร้าหมองก็เศร้าหมองแล้วก็เป็นทุกข์ ทีนี้เราเบื่อ เราเกลียดไอ้ความ
เป็นทุกข์; เราพัฒนาจิตให้เศร้าหมองไม่ได้ ให้เป็นประภัสสรตลอดกาล คือเป็น
จิตระอรหัตตอย่างทีกล่าวแล้ว. ถ้าเป็นอย่างนี้มันก็เป็นชีวิตสูงสุด มีอะไรปรุง
แต่งไม่ได้ ครอบงำไม่ได้ ให้เกิดความทุกข์ไม่ได้. ให้มันเป็นชีวิตเย็น เย็น ๆ ๆ
จนเย็นถึงที่สุด : เย็นตามธรรมดาสามัญ เรียกว่านิพพุติ; เย็นสูงสุดเรียกว่า
นิพพาน.

ความเย็นนอกเย็นใจที่เราจะได้กันบ้าง มีธรรมะตามสมควรนี้ เรียกว่านิพ
พุติ – เย็นนอกเย็นใจ มีอะไรถูกต้องไปหมด. คำว่า “นิพพุติ” นี้ ไม่ค่อยจะได้ยิน
ไม่ค่อยจะเคยได้ยิน ถึงได้ยินก็ไม่รู้เรื่อง. ถ้ามีการรับศีล สมาทานศีล พระให้ศีล
แล้วคนรับศีลนะ, พระจะบอกเป็นคำสุดท้ายตอนให้ศีลเสร็จว่า สีเลน นิพพุตี อนุต
ตะ, ช่วยฟังให้ดี ๆ ว่า :-

สีเลน สุกตฺติ อนุตฺติ

สีเลน โภกสมุปทา

สีเลน นิพพุตี อนุตฺติ

ตสุมา สีลํ วิโสชเย.

ไ้บรรทัดที่ ๓ ว่า สีเลนะ นิพพุตัง ยันติ นะ คือความเย็น, คือเย็น ๆ ๆ แต่ยังไม่ถึงนิพพาน; ถ้าเย็นที่สุดเรียกว่านิพพาน. ไ้้นิพพุติ-เย็นอยู่ในโลกนี้-เย็นนอกเย็นใจก็แล้วกัน ไม่มีอะไรเดือดร้อน; แต่ยังไม่ถึงขนาดนิพพาน.

มีบุตรดี มีภรรยาดี สามีดี ลูกศิษย์ดี คนใช้ดี นายก็ดี บิดามารดาก็ดี เพื่อนฝูงก็ดี อะไรก็ดี ๆ ๆ : มันเย็น ๆ เพียงเท่านั้น; เรียกว่านิพพุติ. สีเลน นิพพุตียนติ - จะได้รับความเย็นนี้เพราะศีล เพราะการปฏิบัติศีลถูกต้อง, ในทางการทำงาน ในการสังคม สมาคมอะไรต่าง ๆ ก็เย็น เย็นนอกเย็นใจ; ขอให้ไ้้นิพพุติกันให้มาก ๆ ไ้ก่อนเถอะ, แล้วนิพพุตินี้ก็จะสูงขึ้น สูงขึ้น จนเย็นเป็นนิพพาน เพราะไม่มีกิเลสเลย เพราะไม่มีกิเลสเหลือเลย.

อย่าสอนลูกศิษย์ว่า นิพพานแปลว่าตายนะ ขบถอย่างยิ่งนะ. นิพพานไม่ได้แปลว่าตาย นิพพานถึงได้โดยไม่ต้องตาย คือเย็นเพราะหมดกิเลส. ในโรงเรียนมักจะสอนเด็ก ๆ ว่า “นิพพานคือตาย สำหรับพระอรหันต์ หรือพระพุทธ-เจ้า”; ผิด, มันผิด. นิพพานไม่ได้แปลว่าตาย, แปลว่าเย็น, โดยไม่ต้องตายด้วย; หมดกิเลสก็เย็นเป็นนิพพาน. ถ้าเย็นอย่างมีกิเลสเหลืออยู่บ้าง นี้เป็นนิพพุตินิพพุติ; ขอให้เรามีนิพพุติเรื่อย ๆ เรื่อย ๆ ไป, แล้วในที่สุดจนค่อย มีนิพพานต่อเมื่อไรก็แล้วแต่ - เย็นถึงที่สุด.

เดี๋ยวนี้เรามาหลง-ไ้หลงอันคู่ คู่ที่เป็น *positive*, บุษาคือ *positive*; เราไม่เย็นได้หรือเราไม่เย็นได้. เราเป็นทาส, เป็นทาสนะ เป็นจี้ข้านะ, ของ *positivism*; เย็นไม่ได้ : มันจะรัก มันจะหลง มันจะหลงไหลในรสของการไ้ได้อย่างใจ, กิเลสเป็นผู้ไ้ได้อย่างใจ; อย่างนี้ไม่ใช่เย็น ไม่ใช่นิพพาน.

จะมีอุปมาอันลึกลับง่าย ๆ ว่า ไปกินอาหารที่อร่อย อาหารที่อร่อยที่สุด ที่ชอบใจที่สุด คำหนึ่งตั้งพันบาทนั่นแหละ ! แล้วในที่สุดเป็นอย่างไรร : คุณต้องกินน้ำโซ่ไหม ? มันต้องกินน้ำโซ่ไหม ? มันจะกินอาหารให้อร่อยพิเศษอย่างไรก็ตาม ในที่สุดมันก็ต้องมากินน้ำ. ไอ้ *positive* มันขึ้นถึงจุดสูงสุด ในที่สุดต้องมาเป็นเหนือ *positive* แหละ : มาเป็นของจิต มาเป็นของกลาง. ฉะนั้น ไอ้ความสุข ความสุข นี้อย่าไปเล่นกับมัน; ในที่สุดมันต้องวิ่งมาหาความว่างนะ.

กินของอร่อยพิเศษสูงสุดในโลกเท่าไร ในที่สุดก็ต้องมากินน้ำจืด ยิ่งจืดยิ่งดีทีนี้, น้ำยิ่งจืดยิ่งดี น้ำยิ่งเย็นยิ่งดี; ไอ้ที่อร่อย ๆ นั้น หหมดความหมายไปแล้ว. นี่ชีวิตมันจะเป็นอย่างนี้ : เมื่อมันได้ *positive* มันถึงที่สุดแล้ว มันก็จะไปหาความว่าง; นี่เป็นหลักประกันที่ผิดไม่ได้แล้ว. ถ้ามันไป – ไปถึงความว่าง หรือมันขึ้น – ขึ้นเหนือคู่ ๆ เหนือไอ้ของเป็นคู่นี้ เหนือ *dualism* ทั้งหมดทุกอย่างแล้ว, มันก็จะว่าง ๆ ๆ.

[สรุป]

เอาละ, เป็นอันว่า เราได้พูดกันถึง สัจจะเกี่ยวกับชีวิตทุกแง่ทุกมุม, เป็นการบรรยายครั้งสุดท้ายของการบรรยายชุดนี้ เรื่องชีวิต ว่าธรรมะเป็นสิ่งที่พัฒนาชีวิต. ชีวิตคืออะไร ? แล้วเราก็ติดคุกชีวิต; พัฒนาชีวิตเพื่อให้ได้อยู่ในชีวิตอย่างสมรักร; แต่แล้วชีวิตมันก็เป็นอย่างนั้นไม่ได้ มันขึ้นอยู่กับปัจจัยเปลี่ยนไปตามปัจจัย;

ทำให้มีกระแส ทำให้ว่ายไปในกระแสเหมือนตกทะเล, จะต้องต่อสู้ให้ได้ จะไม่จมอยู่ในกระแส; จะขึ้นจากกระแส รู้จักพัฒนาสัญชาตญาณให้ถูกต้องอย่างที่บอกไปแล้ว; แล้วก็ต้องได้แน่ ๆ หรือได้แน่ ๆ ซึ่งสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตมันจะได้; ขึ้นจากพื้นฐานก็ถึงสุดยอดเหนือปัญหาทั้งปวง, เราจะใช้คำว่า “เหนือปัญหาทั้งปวง” ใช้คำว่า “เหนือทุกข์” ก็ยังไม่หมดจดสิ้นเชิง เพราะสิ่งที่เป็สุขมันก็ยังเป็นปัญหาใช้ไหม ? ไอ้สุขนะ ยิ่งมา ยิ่งมา ยิ่งหลง ได้ดีกว่าทุกข์. ไอ้ดีนะ บ้าดี หลงดี เมาคดี เอาไหม ? เอา – ไปเอาไปกับดีสิ ถ้ามันเกิดบ้าดี หลงดี เมาคดีแล้ว มันก็ยิ่งกว่าไม่ดีเสียอีกนั่น. ฉะนั้น ต้องอยู่เหนือความหมายของไอ้คำเป็นคู่ ๆ เหล่านี้, ก็เลยเรียกว่า โลกุตตระเหนือโลกเหนือโลก; คำว่า “เหนือโลก” นี้ เข้าใจให้ถูกต้อง : ไม่ต้องเหนือไปไหนหรอก ไม่ต้องไปอยู่โลกอังคาร โลกอังคารก็เป็นโลกขึ้นมาอีก, ไปอยู่ที่พระเคราะห์ดวงไหน ก็เป็นโลกขึ้นมาที่นั่นอีก.

ถ้าเหนือโลกก็คือว่า เหนือสิ่งต่าง ๆ ในโลกที่มันมีอิทธิพลเหนือจิตใจ มันก็ไม่มีอะไร คือของเป็นคู่กันแหละ : ความดี – ความชั่ว ความสุข – ความทุกข์ บุญ – บาป นั่นแหละเรื่องโลก. ขอย่าให้สิ่งเหล่านี้ มามีอิทธิพลอยู่เหนือจิตใจของเรา, จิตใจของเราอยู่เหนืออิทธิพลของสิ่งเหล่านี้; นั่นแหละคือโลกุตตระ – เหนือโลก, ชาวบ้านเขาเรียกกันว่า โลกอุดร โลกอุดร. ที่คุณฟังไม่ถูกก็คิดว่าอยู่ทางทิศเหนือแน่ อยู่ทางทิศเหนือแน่; แล้วก็หาไม่พบดอก. โลกอุดรนะมันอยู่เหนืออิทธิพลของสิ่งต่าง ๆ ในโลก : ไม่มีสิ่งใดมาทำให้หัวเราะได้ ไม่มีสิ่งใดมาทำให้ร้องไห้ได้อีกต่อไป; นี่คือโลกุตตระ; แล้วเรื่องก็จบแหละ – ถ้ามันถึงโลกุตตระหรือนิพพานแล้วเรื่องมันก็จบ.

นี่เราพูดถึงเรื่องชีวิตแบบอะไร, แบบ *outline* – แบบมองดูทีเดียวหมด
ว่ามันเป็นอย่างนี้; ขอให้ใช้เป็นบทสำหรับศึกษาหาความรู้รายละเอียดต่อไป ใน
อนาคต, จะสะดวกมาก.

การบรรยายในวันนี้ เป็นครั้งสุดท้ายของภาคนี้, เสาร์หน้าก็จะเปลี่ยนเรื่อง
ชุดอื่น; สำหรับวันนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยายครั้งนี้ ให้เป็นโอกาสแก่
พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทธรรมคณสาธยาย ชนิดที่เป็นการส่งเสริมกำลังใจ ให้
คนเรามีกำลังในการปฏิบัติธรรมะ เพื่ออยู่เหนือโลกให้จนได้; ขอให้
ตั้งใจฟังให้ดีเถิด.

ภาคผนวก

- ชีวิตอันประเสริฐ
- ชีวิตที่ว่าง
- ชีวิตที่สนุกเหมือนเล่นกีฬา

ชีวิตอันประเสริฐ

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ อาตมาจะได้บรรยายเรื่อง **ชีวิตอันประเสริฐ**; หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะพอฟังออกว่ามันหมายถึงเรื่องอะไร. **ชีวิตประเสริฐนี้ประเสริฐอย่างไร** ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา : คนพวกหนึ่ง ๆ เขาก็มีความประเสริฐไปตามความหมายหนึ่ง ๆ ตามแบบของเขา; ส่วนของพุทธบริษัทเรา มีความหมายแห่งคำว่าประเสริฐอย่างไร ? นี้ขอให้สนใจฟังให้สำเร็จประโยชน์.

ความหมายของชีวิตที่ประเสริฐ

คำว่าประเสริฐก็มี ๓ ชั้นแหละ; คือ ประเสริฐธรรมดา นี้อย่างหนึ่ง, แล้วก็ ประเสริฐกว่า นี้อย่างหนึ่ง, แล้วก็ ประเสริฐที่สุด นี้อีกอย่างหนึ่ง อีกชั้นหนึ่ง. ในที่นี้ เราก็หมายถึงประเสริฐที่สุดแหละ เอาจนถึงขั้นที่สุดเลย ว่า ประเสริฐที่สุดนั้นเป็นอย่างไร? ความประเสริฐนี้เป็นสิ่งที่ทำได้แน่ เพราะว่า ธรรมชาติได้จัดมาให้ อย่างเพียงพอสำหรับจะทำให้มันประเสริฐ; แต่ถ้าคนมันโง่ มันไม่รู้ มันไม่ได้จัด มันไม่ได้ทำให้ประเสริฐ ก็ไม่ต้องโทษใคร, ไม่ต้องโทษธรรมชาติซึ่งจัดมาให้เพียงพอ สำหรับที่จะประเสริฐ; มันเป็นหน้าที่ที่จะต้องพัฒนาเอาเอง ไม่มีการพัฒนามันก็ประเสริฐไปไม่ได้.

ชีวิตที่ประเสริฐนั้น มีใจความสั้น ๆ ว่า ไม่กัดเจ้าของ : ชีวิตที่เป็นทุกข์ มันก็กัดเจ้าของนั่นเอง, ถ้าไม่เป็นทุกข์ มันก็ไม่กัดเจ้าของ. ใจชีวิตที่กัดเจ้าของ มันคงจะเลวกว่าสุนัข เพราะสุนัขไม่เห็นตัวไหนมันกัดเจ้าของ; แต่แล้วทำไมชีวิตนี้จะต้องกัดเจ้าของ? ก็เพราะว่าเจ้าของมันโง่จะทำยังไงได้. ถ้าเจ้าของฉลาดพัฒนาให้ดีให้ถูกแล้ว ชีวิตนี้ก็จะไม่กัดเจ้าของ : นั่นแหละใจความสั้น ๆ มันก็จะอยู่ที่ตรงนี้แหละ; แต่มันก็ยังอธิบายออกไปได้โดยละเอียดว่า เป็นชีวิตที่สงบเย็น และเป็นประโยชน์ และเป็นประโยชน์, สงบเย็นไม่เป็นทุกข์ แล้วก็ เป็นประโยชน์แก่ทุกคนหรือทุกฝ่าย. คำว่า “สงบเย็น” ก็หมายความว่าไม่มีไฟ-ไฟคือกิเลส; ขึ้นชื่อว่าไฟก็เป็นของร้อน ไม่มีไฟมันก็สงบเย็น จึงชื่อว่ามันไม่กัดเจ้าของ. มีไฟเป็นราคา โทสะ โมหะ มันก็กัดเจ้าของ : มีความรักความรักก็กัด, มีความโกรธ

ความโกรธก็กัด มีความเกลียดความเกลียดก็กัด, มีความกลัวความกลัวก็กัด, มีความตื่นเต็นความตื่นเต็นมันก็กัด วิตกกังวลมันก็กัด อาลัยอาวรณ์มันก็กัด อิจฉาริษยามันก็กัด หึงก็กัด หวงก็กัด. นี่คิดดูเถอะว่า ถ้าทำไม่ถูกวิธีมันมีเรื่องที่จะต้องกัดมากมาย; สิ่งเหล่านั้นเป็นกิเลสทั้งนั้นแหละ, เป็นของร้อน เผาให้ร้อน เราเรียกว่ากัด. นี่เป็นความหมายหนึ่งที่ว่า *ประเสริฐเพราะไม่กัด*.

ทีนี้ก็มีอีกความหมายหนึ่ง *ประเสริฐเพราะเป็นประโยชน์*. บางคนมีชีวิตไม่เป็นประโยชน์แก่ใครนะ ไม่เป็นประโยชน์แม้แก่ตัวเองด้วยซ้ำไป. คำว่า “ประโยชน์” ในทางพุทธศาสนา ท่านแบ่งไว้เป็น ๓ : *อัตตัตถะ* – เป็นประโยชน์แก่ตนเอง, *ปรัตถะ* – เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น, *อุภยัตถะ* – เป็นประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกันทั้งสองฝ่าย แยกออกจากกันไม่ได้ : ประโยชน์มีเท่านี้. ประโยชน์ตัวเองได้รับเต็มที่, ประโยชน์ผู้อื่น ผู้อื่นก็พลอยได้รับ, แม้ประโยชน์ที่มันเกี่ยวข้องกัน โดยไม่อาจจะแยกกัน มันก็ได้รับพร้อมกันนั้นแหละ; ประโยชน์มันก็มีเท่านี้.

ชีวิตที่ประเสริฐ ก็คือ เย็น ไม่มีความทุกข์ร้อนใด ๆ ด้วย, แล้วยังมีประโยชน์ ด้วย; มีแต่ความเยือกเย็นส่วนตัว ยังไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็เรียกว่าไม่ประเสริฐที่สุด, มันจะประเสริฐเฉย ๆ มันไม่ใช่ประเสริฐกว่า มันไม่ใช่ประเสริฐที่สุดนะ. ขอให้เราสนใจกันให้ถึงขนาดว่ามันเป็นประโยชน์ที่มีความประเสริฐซึ่งถึงที่สุด. พุคส์นั้น ๆ ก็เพียง ๒ คำ ว่า สงบเย็น แล้วก็ เป็นประโยชน์; นี่ ชีวิตประเสริฐ มันเป็นอย่างนี้.

เฮ้, ทีนี้ก็มาพูดกันถึงเรื่อง ชีวิตสงบเย็น. ชีวิตสงบเย็นนี้ มันก็คือไม่มีความทุกข์นั้นแหละ. เย็นอยู่ด้วยอะไร ? เย็นอยู่ด้วยความรู้สึก ว่า ถูกต้อง ๆ ๆ

พอใจ ๆ ๆ; มีความรู้สึกว่าคุณต้องและพอใจไปทุกอย่าง ทุกเวลา ทุกสถานที่ จนกระทั่งยกมือไหว้ตัวเองได้. ใครยกมือไหว้ตัวเองได้บ้าง และเคยยกมือไหว้ตัวเอง คนนั้นก็จะรู้จักความเย็นของชีวิต : เขาได้ประสบความสำเร็จในการฝึกฝนจิต ไม่ให้เกิดความรู้สึกเป็นตัวกู เป็นของกู เลยไม่มีอะไรเป็นที่ตั้งแห่งความร้อน, มันไม่มีตัวกู ก็เลยไม่มีอะไรเป็นที่ตั้งแห่งความร้อน, ถ้ามีตัวกู กูเป็นผู้ทำ กูเป็นผู้ได้รับประโยชน์ อะไร ๆ มันก็เกี่ยวกับตัวกู มันก็มีที่ตั้งแห่งความร้อน คือเกิดกิเลสอย่างนั้นอย่างนี้ได้ทุกอย่างทุกประการแหละ กิเลสตัวไหนมากก็ร้อนทั้งนั้นแหละ; เขาเป็นคนฉลาดไม่เกิดตัวกู เพราะว่ามีปัญญา มีวิชา ซึ่งไม่เป็นที่เกิดของตัวกู.

ตัวกูเกิดจากอะไร ? ไม่มีตัวกูได้อย่างไร ?

นี่ขอให้ช่วยจำไว้สักนิดเถิดว่า ลึกซึ้งหรือสำคัญที่สุดว่า ตัวกู ตัวกู นี้มันเกิดมาจากอวิชา – ความโง่เขลา โดยอัตโนมัตติในตัวมันเอง : พอมีอะไรมาทำให้เจ็บปวด มันก็ไม่ได้คิดว่า ไอ้ที่นั่นเจ็บปวด – มือ ตีน เจ็บปวด อะไรเจ็บปวด , มันว่ากู กูเจ็บปวด, พอรู้สึกเจ็บ มันก็ว่ากูเจ็บ กูเกิดขึ้นมาทันทีว่ากูเจ็บ; ไม่ได้รู้สึกแต่เพียงว่า โอ้ มันระบบประสาท ระบบประสาทที่นั่น ตรงนั้น มันรู้สึกอย่างนั้น มันเป็นเพียงความรู้สึกของระบบประสาท. เขาไม่คิดอย่างนี้; พอเจ็บก็ “กูเจ็บ”. อะไรก็เหมือนกันแหละ : พออรรอยขึ้นที่ลิ้นมันก็ว่า “กูอรรอย” มันโง่ ไม่รู้ว่ามันระบบประสาทมันรู้สึกอย่างนั้น, หวาน ขม อะไร ก็ “กูเป็นผู้รู้สึกหวานขม”, พอรู้สึกความรัก อ้าวก็กูรัก, พอรู้สึกเป็นความเกลียด ก็กูเกลียด,

รู้สึกเป็นความโกรธก็โกรธ, เป็นความกลัวก็กลัว, พอใจตื่นเต้น กุพอใจ
 ตื่นเต้น; ไม่ได้รู้สึกว่สิ่งนั้นเป็นเพียงความรู้สึกของระบบประสาทตามธรรมชาติ
 เท่านั้นเอง โดยไม่มีตัวกู, มันรู้สึกอย่างนั้นเอง, แล้วความโง่หรืออวิชาหรือ
 ความหลงนั้น มันเข้าไปทำให้เกิดความรู้สึกว่าตัวกู. มีดบาดนิ้ว ก็ว่า “มีดบาดกู”,
 มันโง่หรือไม่โง่คิดดู. ถ้ามีดบาดนิ้ว มันมีดบาดนิ้วก็แล้วกันไปสิ ทำไมจะต้องมีด
 บาดกู; ถ้าลืกลงไปว่านั่นอีกก็ว่าไม่ใช่มีดมีดอะไร มันของแข็งอันหนึ่ง มันผ่านเข้า
 ไปในเนื้อทะลุออกไป ไม่เรียกว่ามีดว่าเมดด้วยซ้ำไป, อย่างนี้ก็ยังไม่มีกู จะไม่เกิด
 กู. (ตัวกู)มันเกิดได้โดยอวิชา, แล้วเกิดภายหลังจากความรู้สึก.

ขอให้เข้าใจให้จะได้หายโง่ : พอเจ็บขึ้นมาก็รู้ว่า “โง่ ระบบประสาท
 มันรู้สึกอย่างนั้น”; อย่าให้เป็นกูเจ็บสิ. เห็นได้ว่า ตัวกู ตัวกูนี้มาทีหลังนะ : มัน
 เกิดความรู้สึกอย่างไรอย่างหนึ่งเสร็จแล้วนะ จึงเกิดตัวกูเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ มา
 ทีหลัง, บ้าบออย่างไร ! มันมิได้เกิดอยู่ก่อน รอคอยอยู่ว่าจะรู้สึกอย่างนั้น จะรู้สึก
 อย่างนี้; ไม่ ไม่ – ไม่มี. ต่อเมื่อมีความรู้สึกอะไร ก็รู้สึกแก่ระบบประสาทขึ้น
 มาแล้ว มันจึงเกิด “ตัวกูผู้” ผู้ – อย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา; แล้วก็คงจะมีใครโง่ต่อไป
 อีกว่า “เอ๊ะไม่น่าเชื่อเว้ย ! ทำไมตัวกูกระทำนะ มาทีหลังการกระทำ”. โง่คน
 ยึดถือ *logic* มันก็ว่าไม่ใช่แล้ว ทำไมผู้กระทำมาทีหลังการกระทำ ? ก็เพราะว่า
 “โง่ตัวผู้กระทำ” มันไม่ใช่ของจริงนี่ มันเป็นของหลอกนี่ เป็นเพียงความรู้สึกที่
 เกิดขึ้น

ในใจ มันจึงมาทีหลังการกระทำ. เช่นเจ็บแล้ว จึงเกิดรู้สึกว่ “ผู้เจ็บ” ตามมานี้,
 อะไร ๆ ก็ตาม โง่ “ผู้ ๆ ๆ” เหล่านี้มาทีหลัง. นี่ข้อที่มันมาทีหลังนั้นแหละ มัน

แสดงอยู่แล้วว่าไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ตัวจริง ไม่ใช่เป็นของจริง เป็นของมายา. รู้ว่า “ตัวกู ตัวกู” เป็นของมายาอย่างนี้แล้ว ก็ไม่ต้องยึดถือให้เป็นตัวกู; เมื่อไม่ยึดถือเป็นตัวกูแล้ว มันก็ไม่ยึดถือเป็นของกูแหละ. มีคบาล : “กูเจ็บ”, แล้ว “ความเจ็บของกู”; อย่างนี้ มันโง่มากไป. มันเพียงแต่ความรู้สึกที่ระบบประสาทเท่านั้นก็พอ, อย่างนี้เรียกว่าเราจะไม่เกิดความรู้สึกที่เป็นตัวกู – ของกู; มันก็เลยไม่ต้องรู้สึกรัก โกรธ เกลียด กลัวใด ๆ, และดีกว่านั้น มันก็คือไม่หวัหระ ไม่ร้องไห้ ไม่ดีใจ ไม่เสียใจแหละ.

ข้อนี้ช่วยสนใจกันหน่อยเถอะว่า **ไอ้ความรู้สึกที่เป็นสุขที่สุดนั้น คือความรู้สึกที่ไม่ใช่ดีใจ และไม่ใช่เสียใจ.** ดีใจ ดีใจ มันก็วิ่งวายไปตามแบบดีใจ, เสียใจ เสียใจ ก็วิ่งวายไปตามแบบเสียใจ หากความสงบมิได้; ต่อเมื่อมันไม่มีทั้งดีใจไม่มีทั้งเสียใจ นั่นแหละเป็นความสงบนั่นแหละคือความเย็น มันอยู่ที่ตรงนั้น, เรียกเป็นวิทยาศาสตร์สักหน่อยก็ว่า มันไม่บวก มันไม่ลบ. เรื่องบวกเรื่องลบนี้มันบ้าพอ ๆ กันแหละ เอามาชนกันเข้ามันก็เกิดกำลังงาน มันก็ไปกันใหญ่แหละ; ไม่ให้มันเป็นบวก ไม่ให้มันเป็นลบ มันก็ไม่เกิดกำลังงาน มันก็ไม่ปรุงแต่งกันไปได้. ถ้า **ความรู้สึกเกิดเป็นบวกนะ** คนก็เกิดกิเลสบวก, กิเลสบวกคือโลภะหรือราคะ อยากได้ กำหนด ยึดถือ เอา ๆ นี้กิเลสบวก; พอ **ความรู้สึกเป็นลบ** มันก็เกิดกิเลสประเภทลบแหละ คือโทสะหรือโอหัง มันโกรธมันจะฆ่าเสียให้ตาย; นี่ทั้งบวกและทั้งลบมันไม่ไหว; **ทีนี้ถ้ามันไม่แน่ว่าบวกหรือลบ** มันยังเปลี่ยนอยู่ ปุบปับ พลุบพลับ **ไม่รู้ว่าบวกหรือลบ,** มันก็เกิดโมหะ – หลงไหลไปตามเรื่อง

สงสัย ๆ ๆ อยู่ นั่นแหละ มันก็มีความทุกข์ไปแบบประเภทโมหะนี่. **อย่าให้บวก
อย่าให้ลบ.**

แม้ว่าไอ้ความรู้สึกหรือสิ่งที่เป็นบวกเกิดขึ้น ก็ให้มันบวกอยู่นั่นแหละ
อย่าให้ปรุงเป็นตัวกู ไปดีใจ ไปหลงไหล, ลบก็ให้ลบอยู่ที่นั่น อย่าให้เป็นเสียใจ
ขัดเคือง, น่าสงสัยน่าอะไรก็อยู่นั่น อย่าไปสงสัย อย่าไปอะไรกับมัน; อย่างนี้ก็
เรียกว่า ไอ้ความเป็นบวกหรือความเป็นลบนั่นมันเป็นมันไปเอง, ความเป็น
บวกเป็นลบทำให้เกิดตัวกูไม่ได้ ไม่ให้เกิดตัวกูเพราะความเป็นบวกเป็นลบ; แต่
คนธรรมดา มันเกิดตัวกูตามความที่เป็นบวกและเป็นลบ.

แต่พระอรหันต์ท่านไม่เกิดความรู้สึกเป็นตัวกู, แม้จะมีความรู้สึกที่เป็น
บวกเป็นลบเข้ามาเกี่ยวข้อง; ถ้าเป็นพระอรหันต์ชั้นเลิศยิ่งไปกว่านั้น ก็คือไม่เกิด
รู้สึกเป็นบวกเป็นลบเสียเลย. นี้รู้จักพระอรหันต์ไว้อย่างนี้. พวกแรกธรรมดา
รู้สึกเป็นบวกเป็นลบอย่างที่มีมันเคยรู้สึก แต่ไม่เกิดตัวกู, ไม่เกิดตัวกู ก็ไม่เกิดกิเลส
ก็ไม่มี ความทุกข์; พวกที่สองไม่เกิดความรู้สึกเป็นบวกเป็นลบเลย เรื่องก็เลิกกัน
ตั้งแต่ต้น. นี้พระอรหันต์เป็นอย่างนี้; แต่ปุถุชนมันไม่เป็นอย่างนี้ มันเป็นบวกเป็น
ลบไปเสียหมด, กินข้าวไม่อร่อยมันก็เป็นบ้า กินข้าวอร่อยมันก็เป็นบ้า, คือมันเดียว
ก็
ดีใจ – เสียใจ ดีใจ – เสียใจ.

ขอให้สนใจกันสักหน่อยว่า ถ้าดีใจ ดีใจ ดีใจ มันกินนอนไม่หลับ กิน
ข้าวไม่ลงเหมือนกันแหละ, เสียใจ เสียใจ มันก็กินข้าวไม่ลง นอนไม่หลับ

เหมือนกัน; ต่อไม่ ไม่ทั้งสองอย่าง –ไม่ดีใจไม่เสียใจ ปกติดี ก็จะไม่นอนหลับและกินข้าวอร่อยดี นั่น, แต่ไม่ค่อยมีใครชอบใช้ไหม? แล้วไม่รู้จักเสียด้วย. ไอ้ความรู้สึกที่ไม่ใช่ดีใจ ไม่ใช่เสียใจ มันละเอียด มันประณีต; แต่ถ้าสนใจจะรู้จักกันบ้าง มันก็ต้องรู้จักแหละ.

ขอให้สังเกต : เวลาไหนสบายใจที่สุด สบายใจ บอกไม่ถูกว่าสบายใจเพราะอะไร? ด้วยอะไร? บอกไม่ถูก; ไปสังเกตเถอะว่า เวลานั้นมันไม่มีดีใจและไม่มีเสียใจ เวลานั้นจะสบายใจบอกไม่ถูก, แต่ว่าสังเกตยากหรือว่าคนไม่ค่อยจะสังเกต แล้วก็ไม่ใช่ชอบ เพราะว่าคนมันชอบตื่นตื่น คนมันชอบให้มีสิ่งกระตุ้นให้ตื่นตื่น มันไปหาความตื่นตื่นไว้เสมอแหละ, มันไปดูกีฬาหรือว่ามันไปเที่ยวเล่นอย่างนั้นอย่างนี้ หรือแม้จะไปซื้อวิทยุมาไว้บนอนฟัง มันก็เพื่อความตื่นตื่นทั้งนั้นแหละ. คนธรรมดามันชอบให้มีอะไรมากระตุ้นให้ตื่นตื่น แล้วก็พอใจ; ที่จริงไม่ใช่ความสงบ. ความที่ไม่มีอะไรมากระตุ้นให้ตื่นตื่น ไม่ใช่เป็นไปในทางบวก ไม่ใช่เป็นไปในทางลบ นั่นแหละสบายที่สุด.

แต่เดี๋ยวนี้มันไม่เป็นอย่างนั้น จะทำอย่างไร มันก็ต้องมีความตื่นตื่นดีใจ – เสียใจ ดีใจ – เสียใจ สลับกันไป. พุคให้ลึกกว่านี้หน่อยก็ได้ว่า มันไม่บ้าดี มันไม่หลงชั่ว. ไอ้คนที่บ้าดี บ้าดี อยากสวย อยากรวย อยากเก่ง อยากอะไร มันก็บ้าดี มันก็ยุ่งไปตามแบบบ้าดี, ไอ้บ้าชั่วมันไปทำชั่ว มันก็ยุ่งไปตามแบบชั่ว; ฉะนั้นไม่บ้าดีไม่บ้าชั่ว, ไม่หลงดีไม่หลงชั่ว ไม่หลงบุญไม่หลงบาป กระทั่งว่าไม่หลงสุขไม่หลงทุกข์ นั่นแหละว่าง, ว่างอย่างนี้สบายที่สุด. ความสุขมันก็ยุ่งไปด้วยความตื่นตื่นเหมือนกันแหละ; ความทุกข์มันก็ยุ่งไปด้วยความรบกวนเจ็บปวด

แหละ; เหนือสุข – เหนือทุกข์ เหนือดี – เหนือชั่ว เหนือบุญ – เหนือบาป เหนืออะไรไปทั้งหมดนั่นแหละ ประเสริฐสูงสุด เป็นพระอรหันต์.

ถ้ายังเป็นไม่ได้ ก็ให้เป็นมันน้อย ๆ หน่อย; อย่าให้มันกระโดดโลดเต้นไปตามบวกรหรือลบ เพราะว่ามันจะเป็นบ้า. ดีใจ, ลองดีใจเกินขีดเกินประมาณมันก็เป็นบ้าแหละ, เสียใจเกินขอบขีดเกินประมาณมันก็เป็นบ้า; เพราะพอเริ่มดีใจ มันก็เริ่มบ้าแล้ว, พอเริ่มเสียใจ มันก็เริ่มบ้าแล้ว. **อย่าเอา กับมันเลย ใช้อึดใจ – เสียใจนี้, จะรู้สึกปกติ ปกติอยู่เสมอไปนั่นแหละ.**

พูดเป็นสูตรหน่อยก็ว่า “จากชั่วขึ้นมาถึงดี; จากดีขึ้นไปอีกก็ถึงว่าง” : ชั่วก็ยุ่งยากเจ็บปวดครวคร่าไปตามแบบชั่ว, ละชั่วมาถึงดีก็ยุ่งไปตามแบบดี ยุ่งอย่างหลอกลวงนั่นนะ ยุ่งอย่างเมานั่นนะ **มันก็ไม่สงบ;** เอ้า จากดีไปอีกทีที่นี้ถึงว่างนั่นแหละ ไม่ชั่วไม่ดีนั่นแหละ **จะหยุดหรือสงบ.** จากทุกข์ก็เหมือนกันแหละ; พอมาถึงสุข มันก็ยุ่งไปตามแบบสุขแหละ; ว่างไม่สุขไม่ทุกข์นั่นแหละดี. เป็นคนจน มันก็ทนทรมานไปตามแบบคนจน, จากคนจนมาเป็นคนมั่งมี มันก็ยุ่งไปตามแบบคนมั่งมี; อย่าเป็นทั้งคนจน อย่าเป็นทั้งคนมั่งมี แล้วก็ว่าง เป็นว่างคือ **ไม่เป็นอะไรนั่นแหละสบาย** แต่ไม่มีใครชอบ. ทุกคนอยากมั่งมี อยากสวย อยากรวย อยากเก่ง อยากมีอำนาจวาสนา, มันสมักรที่จะยุ่ง นี่ใครจะช่วยได้.

ทำอย่างไรให้ชีวิตเย็น ไม่มีไฟกิเลส ?

เราจะดูให้ดี ๆ ว่า ถ้าจะให้ชีวิตนี้มันเย็น มันเย็น ไม่มีไฟ จะต้องทำอย่างไร ? ก็คือ อย่าให้มันเกิดกิเลสเป็นไฟทุกชนิดขึ้นมา, อย่าให้กิเลสทุกชนิดเกิดขึ้นมา ก็อย่ามีตัวกู - ของกู; ให้เห็น ให้รู้ว่า เป็นของธรรมชาติ ตามธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ. มีขนาดนี้ก็อย่าว่ามีคบบาดู, เจ็บปวดขึ้นมาก็อย่าให้กูเจ็บเลย เป็นระบบประสาทเป็นอย่างนั้น ถ้าไม่ชอบก็แก้ไขเอาเองโดยระบบประสาทแหละ โดยจิตใจที่ไม่ต้องเป็นตัวกู.

นี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนที่หลังเขาทั้งหมดแหละ. เขาสอนกันมาล้วนแต่มีตัวกูอย่างนั้นอย่างนี้ ตัวกูอย่างนี้ อย่างนั้นอย่างนี้; พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นสอนเรื่องไม่มีตัวกู, หรือว่าถ้าจะให้ไม่มีตัวกู ก็เป็นตัวกูชนิดที่ไม่ใช่ตัวกู. อย่าเพ้อว่าบ้านะ; มีตัวกูชนิดที่มีใช่ตัวกู ก็คือมีตัวกูตามความรู้สึกของอวิชชา มีตัวกูตามความรู้สึกของสัญชาตญาณ, บรรดาสิ่งที่มีชีวิตแล้วมันก็ต้องมีความรู้สึกที่ตัวกูตามสัญชาตญาณ; ถ้าเพียงเท่านี้ยังไม่เกิดกิเลส. แต่ถ้ามันมีความรู้สึกเป็นบวกเป็นลบเป็นอะไรขึ้นมา มันจึงจะเกิดกิเลส. ดังนั้น ตัวกูโดยสัญชาตญาณก็ดี ตัวกูโดยความรู้สึกของความโง่ก็ดี, มันไม่ใช่ตัวกู คือไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง.

“มีตัวตนซึ่งไม่ใช่ตัวตน” นี่ฟังให้ดี ฟังยาก; แต่ดี แต่ถูก นี่ถูกที่สุด. พวกหนึ่งเขาสอนนะ เขาสอนกันอยู่ก่อนพระพุทธเจ้านะ สุด-สุดไปทางโน้น สุดไปทางฝ่ายซ้าย : มีตัวตน มีตัวตนอย่างยิ่ง มีตัวตนเต็มที่มีตัวตนอย่างนี้ตัวเดียวกัน เวียนว้ายตายเกิดอย่างนั้นอย่างนี้ : พวกนี้เป็นพวกสุดไปทางว่ามีตัวตน เรียกว่ามี

อัตตา – ตัวตน. ที่นี้ข้างสุดฝ่ายนี้ ฝ่ายตรงกันข้าม ฝ่ายขวานี้ มันว่า ไม่มีอะไรเลย ไม่มีอะไรเลย, เป็นลัทธิไม่มีอะไรเลย – *Nihilism* ที่เขาเกลียดกลัวกันนัก, บาลีเรียกว่า นัตถิกทิกฺขุ อูจเฉททิกฺขุ, นี้ว่า ไม่มี ไม่มีตัวตน ไม่มีอัตตา เรียกว่า นิรัตตา นีร+อัตตา = นิรัตตา.

ฝ่ายซ้ายสุดเหวี่ยง ว่ามีอัตตา, ฝ่ายขวาสุดเหวี่ยง ว่าไม่มีอัตตา; แต่พระพุทธศาสนาอยู่ตรงกลาง คือมีอัตตาซึ่งมิใช่อัตตา เลยเรียกว่าอนัตตา. อนัตตานะ แปลว่า มิใช่อัตตา : แม้จะมีความรู้สึกโง่ ๆ ว่าอัตตาก็ตามใจมันเถอะ แต่มันมิใช่อัตตา, โดยสัญชาตญาณจะรู้สึกว่าอัตตาก็ตามใจ มันก็มีมิใช่อัตตา, อวิชาเข้าใจเอาเองว่าอัตตา มันก็มีมิใช่อัตตา : นี้เรียกว่าอนัตตา อยู่ตรงกลาง เป็นมัชฌิมาปฏิปทา นี้เป็นพระพุทธศาสนา; ไม่มีตัวตน (: อนัตตา) อย่างนี้ ไม่มีที่ตั้งแห่งความทุกข์. “มีตัวตน” ก็มีที่ตั้งแห่งความทุกข์ แห่งกิเลส; “ไม่มีตัวตน (: นิรัตตา)” ก็เป็นที่ตั้งแห่งความไม่ ๆ ... ความว่าเหว่ ความไม่ยึดมั่นอะไร ก็ผิดไปหมดเหมือนกัน เพราะมันไม่ถูกกับสิ่งที่มีอยู่จริง; มันอยู่ตรงกลาง เป็น “อนัตตา” แปลว่ามิใช่ตัวตน. ซ้ายสุด นะ เขามีอัตตา, ขวาสุด เขาว่าไม่มีอัตตา, ตรงกลางคือพวกเรานี้ว่า มีอัตตาซึ่งมิใช่อัตตา มีอัตตาที่มันหลอกขึ้นมา มันโง่ แต่มันมิใช่อัตตา : นี้เข้าใจอย่างนี้เถอะ เข้าใจพุทธศาสนาโดยถูกต้องแหละ. อย่ามีอัตตา.

ไม่มีอัตตาโดยแท้จริงแล้ว มันเกิดไอ้ความรู้สึกกิเลสไม่ได้หรอก. อย่างที่พูดมาแล้ว : พอมีความรู้สึกเป็นบวก อัตตาก็เกิดกิเลสประเภทบวก, ความรู้สึกประเภทลบก็เกิดกิเลสประเภทลบนะ; มันดีมันชั่ว มันได้มันเสีย มันแพ้

มันชนะ มันกำไร มันขาดทุน มันเอาเปรียบ มันได้เปรียบ มันเสียเปรียบ มันเป็นคู่ ๆ ไม่รู้จักก็ร้อยคู่เหล่านี้ มันโง่ทั้งนั้นแหละ. ไม่ใช่อย่างนั้นของอิตตา ไม่มีอิตตาอย่างนั้นของอิตตา; แต่มันเป็นไปตามธรรมชาติ ตามกฎของธรรมชาติ แล้วจิตมันรู้สึกเอาเอง เพราะจิตมันโง่. มาศึกษาให้จิตฉลาดเสียมันก็ “โอ้, มันก็เป็นเพียงอย่างนั้นเอง เท่านั้นเอง ไม่มีตัวตน มีก็ไม่ใช่ตัวตน แต่เข้าใจว่าตัวตนมันก็มีใช่ตัวตน ชาวบ้านเรียกว่าตัวตนก็ตามใจเถอะ ผู้รู้ ผู้ตรัสรู้แล้วก็ไม่เรียกว่าตัวตน”.

นี่ “มีตัวตนซึ่งมีใช่ตัวตน”, ถ้าฟังไม่ถูกก็ไม่ถูก; ถ้าฟังถูกก็เป็นพุทธบริษัทขึ้นมาทันที – รู้ รู้เรื่องอนัตตา : อนัตตา แปลว่า มีใช่ตัวตน, ใจสิ่ง que เข้าใจหรือรู้สึกอยู่ว่าตัวตนนั้นไม่จริง ไม่ใช่ตัวตน เป็นเพียงการเป็นไปของธรรมชาติ ของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ที่มากระทบใจแล้วปรุงแต่งกันเป็นความรู้สึกอย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น หลายขั้นตอน ทุกขั้นตอนมีใช่ตัวตน : มันก็ไม่มีความรู้สึกเป็นบวกเป็นลบ จึงเป็นกิเลสอย่างนั้นกิเลสอย่างนี้, ชีวิตนี้มันก็เย็นนะ เพราะมันไม่มีไฟซึ่งเป็นของร้อน.

ธรรมะคือหน้าที่ เป็น เครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต-คู่ชีวิต-ตัวชีวิต

เฮ้, ที่นี้ชีวิตนี้มันอยู่ได้ด้วยปัจจัยนี้ มันต้องทำงาน มันต้องทำงานนะ; ถ้ามีสติปัญญาอย่างที่ว่านี้ ไม่มีตัวตนแล้ว, แม้จะต้องทำงานเหงื่อไหลเป็นแม่น้ำ

มันก็ไม่ร้อน มันก็ไม่เป็นทุกข์ ไม่... มันไม่มีตัวตนที่จะเป็นทุกข์ ไม่มีตัวตนที่จะทุกข์ร้อน, มันเห็นเป็นเรื่องธรรมชาติธรรมดา ชีวิตนี้อยู่ได้ด้วยสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิต หน้าที่การงานนั้นนะทำเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิต, มันก็ทำสนุกไป ไม่ต้องเสียใจ ไม่ต้องตีใจ ไม่ต้องเสียใจ ทำหน้าที่หล่อเลี้ยงชีวิต.

ตรงนี้ก็ต้องรู้กันไว้บ้าง มีความสำคัญมากที่สุด ว่า ธรรมะ ธรรมะ เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต; ธรรมะ ธรรมะ แปลว่าหน้าที่, ไม่ได้แปลว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า. ในโรงเรียนหรือในมหาวิทยาลัยไหนก็ไม่ว่า มันสอนว่า ธรรมะเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า; นี่ไม่ถูก ถูกนิดเดียว หรือไม่ถูกเลย. คำว่า “ธรรมะ ธรรมะ” นี้ พุคอยู่ในอินเดียก่อนพระพุทธเจ้าเกิดโน่น, ก่อนศาสนาใด ๆ จะเกิดโน่น. มนุษย์คนแรกสังเกตเห็น สิ่งที่เป็นหน้าที่, หน้าที่ไม่ทำแล้วตายนะ, มันสังเกตเห็นแล้วก็เรียกชื่อไอ้สิ่งนั้นว่า ธรรมะ ธรรมะ แปลว่าแปลเป็นภาษาไทยก็คือหน้าที่, ถ้าพูดเป็นไทยก็คือหน้าที่ พุคเป็นภาษาบาลีก็ว่า ธรรมะ ธรรมะนี่. ยังไม่เกิดศาสนา ยังไม่เกิดพระพุทธเจ้า ก็ได้มีคำว่า “ธรรมะ ธรรมะ” นี้มีใช้แล้ว มันหมายถึงหน้าที่; แต่นั่นแหละ คือสิ่งที่เอามาสอน. ธรรมะมิใช่คำสั่งสอน แต่มันก็เอาคำสั่งสอนเรื่องธรรมะคือหน้าที่ หน้าที่, สอนกันสูงขึ้นมา สูงขึ้นมา หน้าที่สูงขึ้นมาเป็นหน้าที่สูงมาทางจิตใจ จึงเกิดเป็นฤทธิ มุณี โยคี พระศาสดาอะไรขึ้นมาสอนหน้าที่ หน้าที่ทางจิตใจ. ธรรมะแปลว่า หน้าที่; สูงสุดที่หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงนี้ ก็เรียกว่าหน้าที่เหมือนกัน.

ฉะนั้นเราพอใจว่าเป็นหน้าที่ คือธรรมะ, จึงพอใจเพราะมันเป็นธรรมะ เพราะมันเป็นหน้าที่, แล้วก็ทำงานสนุก เหนือออกมาก็เป็นน้ำมนต์ พอใจ เย็น ยินดี. ถ้าทำงานด้วยกิเลส เหนือออกมาก็เป็นน้ำร้อน “ไม่ไหว ไม่ไหว ไปงโมย ดึกว่า ไปปล้น ไปจีเอาดึกว่า อย่ามัวทำงานให้เหนื่อออกอย่างนี้”; นั่นเพราะเขา ไม่รู้ว่าธรรมะหรือหน้าที่นั่นคืออะไร. ถ้ารู้ว่าธรรมะคือหน้าที่แล้ว มันก็พอใจ ทำ; แม้เหนื่อจะออกมาก็กลายเป็นน้ำเย็น อาบรดให้เยือกเย็น.

สิ่งที่มีชีวิตนั้นนะ มันต้องมีหน้าที่ที่จะดำรงชีวิต; ส่วนที่จะต้องทำ เพื่อให้ชีวิตรอดนั้นนะ คือธรรมะในภาษาบาลี คือหน้าที่ในภาษาไทย. ธรรมะ ธรรมะนั้นอย่าแปลว่าคำสั่งสอน; คำสั่งสอนมันสอนเรื่องธรรมะก็จริง แต่ตัว ธรรมะนั้นคือตัวหน้าที่; ฉะนั้นเขาสอน สอนเรื่องหน้าที่ หน้าที่ คือการปฏิบัติ ที่ถูกต้องให้ชีวิตมันรอด : หน้าที่ที่ทำให้ชีวิตรอดนั้นแหละ คือตัวธรรมะ. ก็มัน สอนธรรมะ ตัวธรรมะผิด ผิดความจริงอยู่ตลอดเวลา ตลอดทั่วประเทศนี้ มันก็ไม่มีธรรมะดี ! เพราะมันเข้าใจคำนี้ผิดเสียแล้ว.

ช่วยฟังให้ดี จะบอกหน่อย : ธรรมะ นะ คือระบบปฏิบัติ, คำคำแรก ประธานของวลีว่า “ระบบปฏิบัติ”, คำถัดมา ที่ถูกต้อง ๆ ถูกต้องคือเป็น ประโยชน์, แล้วก็ แก่ความรอด ทั้งทางกายและทางจิต ทุกชั้นตอนแห่ง วิวัฒนาการ ทั้งของตนเองและผู้อื่น : นี่คือตัวธรรมะ ธรรมะ กฎของธรรมชาติ. ขึ้นด้วยคำว่า “ระบบการปฏิบัติ” นะ เพราะต้องปฏิบัติหลายอย่างร่วมกัน ถูกต้อง ด้วยกันเป็นระบบ จึงเรียกว่าระบบปฏิบัติ เพราะต้องปฏิบัติเป็นระบบ ไม่ใช่ สิ่งเดียวล้วน, แล้วก็ “ต้องถูกต้อง ถูกต้อง” นะ คำว่าถูกต้องนี่คือเป็นประโยชน์

ไม่ใช่ถูกต้องด้วยการคำนวณทาง *philosophy logic* อะไร ไม่ใช่ อย่างนั้นไม่เอา
 หรอก ถูกต้องอย่างนั้นไม่เอา ถูกต้องคือมันเป็นประโยชน์ มันเป็นประโยชน์เห็น
 อยู่ชัด ๆ นี้เรียกว่าถูกต้อง, แล้ว “ถูกต้องแก่ความรอด” รอดคือไม่ตาย, “รอดทั้ง
 ทางกาย รอดทั้งทางจิต” จิตก็ไม่ตาย กายก็ไม่ตาย ตายทางร่างกายนี้ก็เห็นกันอยู่
 ใต้อายทางจิตคือหมดความเป็นมนุษย์ หมดความคิดแล้ว ความรอด – รอดทั้งทาง
 กายและทางจิต, แล้ว “ทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ” วิวัฒนาการเอาตั้งแต่เกิดจาก
 ท้องแม่มาก็ได้จนเข้าโลง จากมดลูกถึงโลงแหละ วิวัฒนาการนะ – ทุกขั้นตอน
 แห่งวิวัฒนาการ, กระทั่ง “ทั้งเพื่อตนเองและเพื่อผู้อื่น” ตอนนี้อย่างนี้ คนธรรมดา
 มันเห็นแก่ตัว ไม่รับรู้คนอื่น “กูได้ กูได้แล้วนั่นแหละคือดี กูได้แล้วยุติธรรม” มัน
 คิดเสียอย่างนั้น แต่ถ้าเป็นเรื่องของธรรมะแล้วต้องทั้งตนเองและผู้อื่น.

บททวนอีกที ฟังให้ดีว่า ธรรมะ คือระบบการปฏิบัติ ที่ถูกต้อง แก่
 ความรอด ทั้งทางกายและทางจิต ทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ ทั้งตนเองและ
 ผู้อื่น. ในโรงเรียนไหนมันสอน มหาวิทยาลัยไหนมันสอน ว่าธรรมะคืออย่างนี้;
 มันมีแต่สอน “ธรรมะคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า” อยู่นั่นแหละ ถูกสักก็เจ็บ
 หนึ่งก็ไม่ได้ คือมันไม่ถูกนี้ มันผิดความจริงนี้ มันมีอยู่ก่อนพระพุทธเจ้า.

ธรรมะคือหน้าที่ หน้าที่คือสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิต; พอไม่มีหน้าที่มันก็ตาย
 แหละ, คนนี้ก็ตาย สัตว์เดรัจฉานก็ตาย ต้นไม้ต้นไถ้ก็ตาย พอไม่มีหน้าที่. นี่ดี
 ที่ว่ามันทำหน้าที่ : บางอย่างมันทำอยู่โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัวโน่น ไม่รู้สึกรู้สีกตัวก็มีโน่นพวก
 หนึ่ง เช่น เซลล์ เซลล์ทั้งหลายในชีวิตมันทำหน้าที่อยู่อย่างถูกต้อง โดยที่เราไม่
 รู้สึกรู้สีกตัว, เลยไม่ตาย. ถ้าเซลล์เหล่านั้นเกิดไม่ทำหน้าที่มันก็ตายวูบเดียว ตาย

เหมือนสายฟ้าแลบ. นั่นนะ ไม่มีหน้าที่ก็คือตาย มันอยู่ได้ด้วยหน้าที่; ฉะนั้น หน้าที่คือสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต เป็นคู่ชีวิต. ถ้าจะมีคู่ชีวิตกันให้ถูกต้องแล้ว จะมีหน้าที่ที่ถูกต้องเป็นคู่ชีวิต. คู่ส่วนตัวเมียนั้นไม่จริงดอก แยกกันอยู่สัก ๓ ปีก็ไม่ตาย; คู่ชีวิตคือหน้าที่นี้ แยกไม่ถึงวินาที มันก็ตาย คือตายวูบเดียว คู่ชีวิตนี้, ฉะนั้นจึงถือว่าเป็นตัวชีวิตเสียดีกว่ามัง? ธรรมะหรือหน้าที่เป็นตัวชีวิตเลย พอไม่มีก็ตาย.

ชีวิตที่เป็นพระรัตนตรัย !

เรามีธรรมะที่ปฏิบัติอยู่อย่างถูกต้อง อย่างถูกต้อง เป็นชีวิตประเสริฐ มีพระพุทธเจ้าสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง พระพุทธเจ้าเป็นกองเชียร์ให้เรา; คือท่านสอนเรื่องอิทธิบาท ๔ บ้าง ฆราวาสธรรม ๔ บ้าง สัมปติธรรม ๗ บ้าง พอประพฤติตามเท่านั้น ชีวิตสะอาด สว่าง สงบ เยือกเย็น แจ่มใส, สรุปความว่า เย็น ไม่มีความทุกข์ : มีชีวิตอยู่กับพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นผู้คุ้มครองข้างหลัง, นี้พูดโดยอุปมานะว่าเหมือนกันอย่างนั้น. เราปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า อยู่ทุกอย่างทุกประการ ไอ้หน้าที่นี้มันก็ต้อง ชีวิตนี้ก็เป็นของเย็นอย่างนี้. ขอให้เย็นอย่างนี้ในความหมายที่หนึ่งว่า ชีวิตนี้เป็นของเย็น เป็นของเย็น. พูดให้ไม่เชื่อนะ, พูดให้คุณไม่เชื่อดีกว่า : รู้แบบนี้ คือเป็นพระพุทธเจ้า รู้ข้อนี้คือเป็นพระพุทธเจ้า, แล้ว มีสิ่งนี้เป็นความรู้ นี้คือพระธรรม, แล้ว ปฏิบัติอยู่อย่างนี้ คือพระสงฆ์; ดังนั้น ชีวิตของเราเป็นพระพุทธ เป็นพระธรรม เป็นพระสงฆ์

เสียเอง : ชีวิตนี้มัน เป็นผู้รู้ อย่างนี้ ชีวิตนี้มัน มีความรู้ อย่างนี้ ชีวิตนี้มัน มีการปฏิบัติ อย่างนี้, ดังนั้นชีวิตนี้จึงเป็น พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียเอง; คนโง่ ฟังไม่ถูก ขอยกเว้น. ให้มีชีวิตเย็น มีชีวิตเย็น ปฏิบัติถูกต้องพอใจ ให้ถูกต้องพอใจ ให้ถูกต้องพอใจอยู่ตลอดเวลา ทุกกระเบียดนิ้ว นี่ชีวิตเย็น ชีวิตเย็น. ความหมายที่หนึ่ง ชีวิตนี้เย็น; ความหมายที่สอง ชีวิตนี้มีประโยชน์ มีประโยชน์ อย่างที่กล่าวมาแล้วว่า ประโยชน์ตัวเอง ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกัน โดยไม่อาจจะแยกกัน, จะให้สั้นว่า ประโยชน์ตัวเอง กับ ประโยชน์ผู้อื่น –โลก, เป็นประโยชน์แก่ตัวเองและเป็นประโยชน์แก่โลก ทั้งโลกนี้.

คำที่ต้องรู้สำหรับผู้ไม่เคยเรียนบาลี

เรื่องที่ต้องรู้สำหรับผู้ไม่เคยเรียนบาลีนะ ท่านทั้งหลายไม่เคยเรียนบาลี ไม่รู้จักภาษาบาลีโดยถูกต้อง มีความเข้าใจผิดกันอยู่ :- คำว่า **ประโยชน์** ประโยชน์นั้นนะ ได้ยินได้ฟังมาตั้งแต่เล็ก ล้วนแต่ในแง่ดี น่ารักน่าพอใจ; เป็น **ประโยชน์มีประโยชน์** แล้วก็ว่า **น่ารักน่าพอใจ**; ก็ถูกแล้ว : นั่นก็ถูกแล้ว ภาษาคน ภาษาชาวบ้าน ภาษาธรรมดา. แต่ในภาษาบาลีโดยแท้จริงนั้น คำว่า **ประโยชน์ (ปโยชน)** นะ เป็นคำที่น่ากลัว น่าเกลียด น่าชัง : **ป-ประ** ว่า ทัว หรือสิ้นเชิง, **โย-ชะ-นะ** แปลว่าผูกพัน ผูกมัด ผูกพัน ผูกมัด; **ประโยชน์** แปลว่า **ผูกมัดสิ้นเชิง** เพราะในตัวประโยชน์นั้น มีสิ่งน่ารัก น่าพอใจ แล้วก็ผูกพันจิตใจของผู้ที่เข้าไปมี ไปได้. คำว่า “**ประโยชน์**” นั้นแหละคือตัวร้าย, ร้ายกาจแหละ.

หลงประโยชน์ บ้าประโยชน์ ติดประโยชน์นั้นแหละ คือความทุกข์แหละ; แล้วมันก็ฆ่ากันตายเพราะประโยชน์นั้นนะ. ระวังให้ดี : คำว่าประโยชน์ ถ้าเอาตามตัวหนังสือแล้วมันน่ากลัวแหละ. แต่เดี๋ยวนี้มองกันในทางดีแง่ดี ภาษาชาวโลก ชาวบ้านธรรมดา ก็แปลว่าสิ่งที่เป็นประโยชน์. คำว่าประโยชน์นะ คือสิ่งผูกพัน, ถ้าไม่มีผูกพันจิตใจก็ไม่ใช่ประโยชน์หรอก; เพราะมันมีอิทธิพลผูกพันจิตใจให้รักให้หลงไหล จึงได้เรียกว่าประโยชน์.

และยังมีอีกคำหนึ่ง : **สวรรค์**, สวรรค์นั้น พอใจกันนัก ชอบใจกันนัก อยากได้กันนัก ตักบาตรช้อนได้วิมานหลังก็พอใจกันนัก; แต่คำว่า **สวรรค์**, หรือ **สกุค** ในภาษาบาลี **สุรวค** ในภาษาสันสกฤต, นี้ แปลว่ามัน **เกี่ยวเหมือนกับเบ็ด**, ที่มันเกี่ยวไว้ไม่ให้หลุดไปจากอำนาจ ไม่ให้หลุดไปจากเงื้อมมือมัน นั่นนะคือคำว่า **สวรรค์**ละ. **สวรรค์น่ากลัวที่สุด**แหละ; แล้วคนก็พอใจจะได้สวรรค์ อะไรก็จะเพื่อไปสวรรค์, ก็คือจะได้สิ่งที่เกาะเกี่ยวหัวใจไว้อย่างแน่นแฟ้น ดิ้นไปไหนไม่ได้ นั่นแหละ : นั่นคือคำว่าสวรรค์. นี่ถ้ารู้บาลีขึ้นแล้ว มันก็จะว่า โอ๊ย เรื่องสวรรค์นี้ มันก็เรื่องน่ากลัวเหมือนกับคำว่าประโยชน์เหมือนกันแหละ.

คำว่า **คุณ** คุณ – คุณค่าของส่วนที่ผูกมัดจิตใจ : **คุณ** **คุณ** **มีคุณอย่างนั้น** **มีคุณอย่างนี้นั้น** ก็เป็นเรื่องผูกพันจิตใจ; แต่ถ้าพูดตามภาษาธรรมดา ชาวบ้านกลางถนน ภาษาคนเดินถนน มันก็ดี ก็ดีแหละ มันก็ดี.

มันก็ดูกันที่ว่า ถ้ามันผูกพัน ถ้ามันเกี่ยวไว้ หรือมันอะไร มันก็ไม่ใช่เย็นหรอก. ฉะนั้นโลกนี้มันก็ยุ่ง, ไปถึงสวรรค์ก็ยุ่งกว่า, ไปถึงพรหมโลกก็ยุ่งอย่าง

แบบเนียน ยุ่งอย่างเอื่อยเฉื่อย; ต้องเลยนั้นเป็นนิพพาน. นรกไม่ไหว เลิก, ไปสู่สวรรค์ก็ยุ่ง, เลิกสวรรค์ไปสู่นิพพานก็ว่างนั้นนะ. มันไปสูงสุด ลึกลงที่คำว่า ความว่าง นั้นนะ แปลว่า สุญญตา สุญญตา – ความว่าง ไม่มีตัวกู, ไม่มีตัวกู ก็ไม่มีที่ตั้งแห่งกิเลส, ไม่มีกิเลสก็ไม่มีความทุกข์ : นี่มันว่าง ว่างนั้น. จากชั่วถึงดี จากดีถึงว่าง, จากนรกถึงสวรรค์ จากสวรรค์ถึงว่าง; แต่ฟังดูแล้วไม่มีใครชอบ เพราะคำว่า “ว่าง ว่าง” นี้ เขาหมายถึงมันไม่มีอะไร ไม่สนุกอะไร ไม่มีรสไม่มีชาติอะไร ไม่มีใครต้องการคำว่าว่าง, เลยไม่ต้องการพระนิพพานซึ่งว่างอย่างยิ่ง – ว่างจากกิเลส ว่างจากความทุกข์ ว่างจากตัวกู ว่างจากกรรม ว่างจากการเวียนว่ายตามกรรม ว่างไปหมดแหละคือพระนิพพาน นี้ไม่มีใครชอบ. เขาชอบยุ่ง ให้มันยุ่งที่สุดเท่าไรนั้นแหละยิ่งสนุกสนานอ่อยกัน. พระนิพพานเป็นของให้เปล่าก็ไม่มีใครเอา; เรื่องความยุ่งเรื่องสวรรค์นี้ ต้องใช้เงินมาก ๆ นี้ คนมันชอบ. “ประโยชน์” แปลว่าสิ่งผูกพัน, “สวรรค์” แปลว่าสิ่งเกี่ยวเกาะ; นี้ต้องเข้าใจให้ดี.

“ประโยชน์” ในความหมายที่ถูกต้อง, ฟังประสงค์

เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึงว่า มีประโยชน์ เอาแต่ในแง่ที่ว่า มันดับทุกข์ มันดับทุกข์, ไม่เอาในแง่ที่ว่ามันผูกพันหรือเกี่ยวเกาะ, เพราะว่าเรากำลังพูดกันด้วยภาษาคน ภาษาชาวบ้านธรรมดา ภาษาคนเดินถนน เดินถนน; เอากันแต่เพียงว่า ประโยชน์ เป็นประโยชน์ในความหมายธรรมดาสามัญนี้ : ประโยชน์ตนด้วย ประโยชน์ผู้อื่นด้วย ประโยชน์ที่ผูกพันกันด้วย. ประโยชน์ในความหมายที่

ถูกต้อง มันก็ต้องเพื่อดับความทุกข์; แต่ไม่ใช่เพื่อให้ผูกพันอยู่ในสิ่งที่น่ารัก น่าพอใจอะไร. สิ่งที่น่ารักน่าพอใจ มันก็ผูกพันจิตใจทั้งนั้นแหละ. ฉะนั้นถ้ามันโง่ มันก็ไปหลงรัก พอใจในที่มันโง่ ๆ ต่ำ ๆ; ถ้ามันฉลาด มันก็พอใจสูงกว่า; ถ้ามันฉลาดที่สุด มันก็พอใจในนิพพาน นิพพานนั้นแหละ –ไม่ผูกพัน ไม่เกี่ยวเกาะ ไม่อะไรทั้งนั้น.

แต่โดยเหตุที่ว่า เราเป็นคนธรรมดาอยู่ในโลกซึ่งธรรมชาติสร้างมาให้ อยู่ด้วยกันมาก ๆ นี้ อย่าอวดดีว่าอยู่คนเดียวได้มันจะโง่ต่อไปอีก; บางคนจะคิดว่าเอาโลกนี้ทั้งหมดมาให้กู กูอยู่คนเดียวสบายเลย นี่คนโง่ที่สุด, มันอยู่ไม่ได้ มันต้องอยู่ด้วยกัน พร้อม ๆ กันอย่างปกติ ปกติ มีเสรีภาพ ไม่เบียดเบียนกัน แล้วก็ร่วมรักสามัคคีกัน คือไม่เห็นแก่ตัว. คนเมื่ออยู่กันมาก ๆ ก็มีประโยชน์, สัตว์เดรัจฉาน เมื่ออยู่กันมาก ๆ ก็มีประโยชน์, ต้นไม้ต้นไร่ เมื่ออยู่กันมาก ๆ ก็มีประโยชน์; ปล่อยให้อยู่คนเดียว ตัวเดียว ต้นเดียวอยู่ไม่ได้หรอก, ฉะนั้นต้องนึกถึงว่าประโยชน์ตนเอง ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกันแยกกันไม่ออกนี่. เมื่อตนทำตนให้เป็นประโยชน์อย่างนี้แหละก็ใช้ได้ ที่เรียกว่าพัฒนามาอย่างถูกต้อง, ให้มันเป็นไปเพื่อเป็นความดับทุกข์นะ อย่าให้มันเป็นไปเพื่อสร้างความทุกข์ขึ้นมาใหม่, ให้ดับความอยากเสีย อย่าสร้างความอยากใหม่ขึ้นมาอีก; นี่คือนั่นสิ่งที่ดับทุกข์.

ถ้าคิดว่า “เราทำงาน ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ ใช้นี้” ก็ยังดี : เราเกิดมาในโลกนี้ เราได้ใช้สิ่งที่เขาทำไว้ก่อน สบายเลย, เราเป็นหนี้เขาโดยไม่รู้สึกรู้ว่าเราก็กทำประโยชน์ตอบแทนใช้นี้เขาไป; หรือคิดว่า “เราสร้างหนี้แก่คนชั้นหลัง

เราทอดหน้ไว้ใหม่ เราทำให้เป็นประโยชน์แก่คนชั้นหลังเอาไว้อีก” ก็ได้เหมือนกัน; ก็จะพอใจอิมใจ พอใจอิมใจ ด้วยการทำให้ชีวิตนี้มีประโยชน์.

อย่างหนึ่ง เย็น อย่างหนึ่ง มีประโยชน์; ชอบคำฝรั่งกันนักก็บอกว่า *peaceful, useful* สองคำพอ *peaceful* แล้วก็ *useful* สองคำพอ. ชีวิตนี้เป็น *peaceful* เป็น *useful* คือสงบเย็น แล้วก็เป็ประโยชน์. ชีวิตนี้ประเสริฐอย่างนี้ ก็คือประเสริฐที่สุดอย่างนี้ : เย็นไม่มีความทุกข์โดยประการทั้งปวง แล้วก็ เป็นประโยชน์รอบด้าน ประโยชน์รอบด้าน แผ่ประโยชน์ออกไปรอบด้าน เหมือนแสงสว่าง เหมือนดวงอาทิตย์อะไรก็ตาม เพราะมันทอแสงส่องไปรอบด้านรอบตัว นั่นนะ.

ชีวิตประเสริฐเพราะ “มีสวรรค์ที่แท้จริง”

ขอให้เราเป็นคนมีความเย็นแผ่ไปรอบตัว มีความเป็นประโยชน์แผ่ไปรอบตัว ชีวิตนี้ก็จะประเสริฐ ชีวิตนี้ก็จะไม่มีส่วนที่กัดเจ้าของ. ใครกล่าวพูดว่ามีชีวิตที่ไม่กัดเจ้าของแล้ว; ถ้ายังมีกิเลสเหลืออยู่แม้เพียงนิดเดียว มันก็กัดเจ้าของแหละ : ความรักก็กัด ความโกรธก็กัด ความเกลียดก็กัด ความกลัวก็กัด ความตื่นเต็นก็กัด วิตกกังวลก็กัด อาลัยอาวรณ์ก็กัด อิจฉาริษยาที่กัด หวงก็กัด หึงก็กัด, ถึงกับฆ่ากันตาย. ชีวิตที่ไม่กัดเจ้าของต้องไม่มีสิ่งเหล่านี้ อยู่ด้วยความถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจ ยกมือไหว้ตัวเองได้. เมื่อไรยกมือไหว้ตัวเองได้ เมื่อนั้นเป็นสวรรค์ : สวรรค์ที่ไม่ใช่เกี่ยวเกาะ ไม่ใช่สวรรค์บ่าบอ เกี่ยวเกาะ

เหมือนกับเบ็ด, คือสวรรค์กามคุณนั้นนะ สวรรค์เบ็ด. สวรรค์ที่แท้จริงยกมือไหว้ตัวเองได้ เพราะมองเห็นตัวเอง : โอ้ มันเต็มไปด้วยความถูกต้อง เต็มไปด้วยความสงบเย็น เป็นประโยชน์ : นี่คือนิเวศน์ที่ควรจะมีและควรจะมีอย่างยั่งยืน; และเป็นสวรรค์ชนิดที่เป็นของพุทธศาสนา.

สวรรค์อย่างที่ถือกันโดยมากนั้น ไม่ใช่ของพุทธศาสนา คือเขาสอนกันอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าโน่น. สวรรค์บนฟ้า นรกใต้ดิน : นรกใต้ดินยังงี้ ยังงี้, บนฟ้าสวรรค์ยังงี้ ยังงี้, เขาสอนกันอยู่ก่อนพระพุทธเจ้า; ฉะนั้นจะเรียกว่าของพระพุทธเจ้าไม่ได้. พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในหมู่คนที่เขาเชื่อกันอย่างนั้น ท่านไม่ไปขัดคอ ไม่ไปขัดแย้ง ไม่ใช่ไปพูดว่า “นั่นไม่ถูก นั่นไม่มี” พระพุทธเจ้าจะไม่พูดอย่างนี้. เขาเชื่อกันอย่างนั้นก็เชื่อกันไป แต่ถ้าจะพูดอย่างของพระองค์ ก็พูดว่าของพระองค์ โดยไม่ต้องพูดว่าไอ้ฉันมันผิด ไอ้ฉันมันถูก; ไม่มี. การที่จะไปชี้ว่าถูกผิดมันผิดนั้นเป็นอันขาด พระพุทธเจ้าไม่มี พระพุทธเจ้าสอนนักสอนหนาว่าอย่าทำอย่างนั้น : ไม่กล่าวคำขัดแย้ง ไม่กล่าวคำขัดแย้งว่าของท่านผิด ของฉันถูก ของท่านไม่มีเหตุผลเลย ของฉันมีเหตุผล อย่างนี้ไม่ ๆ –ไม่พูด. มีพระพุทธรูปติดกล่าวชัดไว้เป็นหลักเกณฑ์ เป็นหลักใหญ่ ๆ เหมือนกับหลักทั่วไป อยู่หลักหนึ่งเหมือนกันว่า ตถาคตไม่กล่าวคำขัดแย้งกับบุคคลใด ๆ ในโลก ในเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์โน่น คือในทุกโลก พระพุทธเจ้าไม่กล่าวคำขัดแย้ง; แต่ลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้านี้ มันคือ มันบ้า มันชอบกล่าวคำขัดแย้ง.

เดี๋ยวนี้ยังนิยมคำขัดแย้ง ต้องตั้งพรรคฝ่ายค้านขึ้นมาให้ขัดแย้งกัน; มันไม่มีก็อุตสาห์ตั้งมันขึ้นมา. ไม่กล่าวคำขัดแย้ง ไม่กล่าวคำขัดแย้ง; การขัดแย้งนั้น เรียกว่าอุปัทวะ – อุปัทวะ อูบาทว์, คำว่าอูบาทว์ในภาษาไทย ภาษาบาลีเรียกว่า อุปัทวะ(อุปทุท), อุปัทวะคือขัดแย้ง; มีการขัดแย้งที่ไหน มีอุปัทวะที่นั่น ดังนั้นไม่กล่าว. ฉะนั้นเราไม่จำเป็นจะต้องกล่าว เราก็ไม่ควรจะกล่าว; แต่เราจะพูดอะไรก็พูดไป.

ดังนั้น พระพุทธเจ้าที่ไม่ขัด ไม่ขัดแย้ง, นรกสวรรค์ ที่เขาพูดกันอยู่ก่อน ท่านก็ไม่ขัดแย้งสิ, ผสมโรงไปเลยว่า เออ, ถ้าแกอยาก ไม่อยาก – ไม่อยาก ตกนรก ก็ทำอย่างนี้ อยากไปสวรรค์ก็ทำอย่างนี้, ก็พูดไปเลยไม่ต้องขัดแย้ง. แต่ถ้าท่านพูดของท่านเฉย ๆ ว่า “นรกอยู่ที่อายตนะทั้งหก ฉันเห็นแล้ว, สวรรค์อยู่ที่อายตนะทั้งหก ฉันเห็นแล้ว, สหายตนิกา นิรยา มยา ทิฏฐา – นรกอยู่ที่อายตนะทั้งหก ฉันเห็นแล้ว, สหายตนิกา สกคา มยา ทิฏฐา – สวรรค์อยู่ที่อายตนะทั้งหก ฉันเห็นแล้ว. เมื่อพวกโน้น พวกที่สอนอยู่ก่อนว่านรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้า; ท่านว่ามันอยู่ที่อายตนะหก. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำผิดกฏปฏิบัติสมุปบาท เมื่อใด ก็เป็นนรกที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจที่นี้ทันทีเดี๋ยวนี้เต็มทีเลย ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว : นี่นรกที่แท้จริง ทำผิดที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. เมื่อใดทำถูกต้อง ปฏิบัติถูกต้อง ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตามกฏปฏิบัติสมุปบาท ไม่มีความทุกข์ มีแต่ความสุข, ก็สวรรค์ ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ฉันเห็นแล้ว; จริงที่สุด รู้จักได้เอง ควบคุมได้เอง รู้สึกได้เองที่นี้และเดี๋ยวนี้ ไม่ต้องรอต่อตายแล้วนี้. ให้รู้จักสวรรค์อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสโดยตรงกันบ้างสิ.

ไอน์รกรสวรรค์ที่เขาพูดกันอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิดในอินเดีย นั่นคืออย่าง ที่ว่านั่นแหละ; แล้วก็มาสอนที่นี้เหมือนกัน เพราะว่าวัฒนธรรมหรืออะไรของ อินเดีย นั่น ที่มาสอนทางสุวรรณภูมินี้ พวกฮินดู พวกพราหมณ์เขามาก่อน มา สอนอยู่ก่อน. ฉะนั้นนรกหรือสวรรค์อย่างพวกฮินดู พวกก่อนพระพุทธเจ้าก็มา สอนอยู่ก่อนแล้ว; แต่เดี๋ยวนี้ ในสมัยพระพุทธเจ้าตรัส พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้ว ท่านตรัสสอนว่า โอ้ ! มันอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ที่นี้อาตมา จะบ่าบอนอกจริตยังงี้ที่จะพูดว่า **เมื่อยกมือไว้ตัวเองได้นะ คือสวรรค์ที่แท้จริง.** เมื่อยกมือไว้ตัวเองได้นั้นมันหมายความว่า มันทำถูกต้อง, ถูกต้อง ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั่นแหละ มันจึงยกมือไว้ตัวเองได้. เมื่อทำผิด ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เกลียดค้ำหน้าตัวเอง เป็นนรก; ถูกต้องที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็พอใจตัวเอง ยกมือไว้ตัวเองได้นี้ : เพื่อให้ชัด ให้ชัดยิ่งขึ้น กว่าที่ จะว่าทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พูดถึงผลของมันเสียเลย, ไม่ใช่ตัวการกระทำ หรอก. การกระทำแล้วเกิดผล : ผลคือความถูกต้อง ถูกต้องอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เป็นสวรรค์, ผิดพลาดอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เป็นนรก.

ปู่ย่าตายายนี้ เคยเข้าใจถูกต้อง พูดไว้ดีแล้ว แต่ลูกหลานมันโง่เองนี่ ไอ่ ลูกหลานเดี๋ยวนี้มันโง่เองจะว่ายังไง. ปู่ย่าตายาย เคยพูดว่า “สวรรค์ในอก นรกใน ใจ” นะ, ไม่ได้อยู่ที่ใต้ดินหรือบนฟ้าณะ; อยู่ในอกในใจ คือในตัวนั่นแหละ, ไม่ผิด อะไรกันนักกับที่จะพูดว่าที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ฉะนั้นขอบใจปู่ย่าตายาย เคย เข้าใจพุทธศาสนาถูกต้อง จึงพูดว่า “สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ”, แม้ว่าพวก ฮินดูจะมาสอนไว้ก่อนหน้าโน้น ก่อนพุทธศาสนามาถึง ว่านรกใต้ดิน สวรรค์บน

ฟ้า, ก็แก่เข้าใจถูกต้องแล้ว. แปลว่าปู่ย่าตายาย บรรพบุรุษของเราละ คำสอนโง่ ๆ นั้นเสียแล้ว, มารับคำสอนที่ถูกต้องของพระพุทธเจ้าแล้วว่า จนรู้ว่า สวรรค์อยู่ในอกนรกอยู่ในใจ นี้.

ขอให้สนใจ ขอให้ปฏิบัติให้ถูกต้อง; ขอให้ปฏิบัติหน้าที่ หน้าที่ถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้องไปเสียทุกอย่าง ทุกกระเปาะนี้ว ทุกวินาที คือทุกกาลเทศะนั้นแหละ : ที่เป็นชวานาชาวสวน ก็เป็นชวานาชาวสวนให้ดีที่สุด, จะเป็นพ่อค้าก็เป็นดีที่สุด, จะเป็นข้าราชการก็ขอให้มันดีที่สุด ถูกต้องที่สุด, เป็นกรรมกรก็ถูกต้องที่สุด ดีที่สุด, แม้จะเป็นขอทาน นั่งขอทานก็ให้ถูกต้องที่สุด ดีที่สุด; จะเกิดความรู้สึกรพอใจ พอใจ ถูกต้อง พอใจ ยกมือไหว้ตัวเองได้ด้วยกันทั้งนั้นแหละ ไม่มีใครเสียเปรียบใครหรอก. **นี่การที่มีหน้าที่ หรือมีการทำหน้าที่ถูกต้อง**

ถูกต้องจนพอใจ พอใจ ยกมือไหว้ตัวเองได้นั้นแหละ ชีวิตนี้เย็น ชีวิตนี้มีประโยชน์. หน้าที่ต่อผู้อื่นก็ทำถูกต้อง หน้าที่ตนเองทำถูกต้อง หน้าที่ผูกพันกันก็ถูกต้อง หน้าที่หาเลี้ยงชีวิตก็ถูกต้อง หน้าที่บริหารชีวิตอยู่แต่ละวัน ๆ ก็ถูกต้อง หน้าที่ต่อสังคมครอบครัวก็ถูกต้อง : นี่มันถูกต้องอย่างนี้. ทำนาทำสวน ถูกต้อง ทำราชการถูกต้อง นั่นหาเลี้ยงชีวิตถูกต้อง, แล้วบริหารร่างกายอยู่ในบ้าน ในเรือน กินอาบถ่ายอะไรก็ตาม บริหารให้ถูกต้อง นี่เรียกว่าบริหารชีวิตถูกต้อง, แล้วคบหาสมาคมเพื่อนมนุษย์ด้วยกันถูกต้อง; ก็เรียกว่าหน้าที่ถูกต้อง พอใจ พอใจ นึกขึ้นมาทีไรก็เคารพตัวเอง นับถือตัวเอง บูชาตัวเอง ยกมือไหว้ตัวเองได้โดยไม่ต้องออกท่าหรือออกปากคอก, แต่ว่าจิตใจมันเคารพตัวเอง นับถือตัวเอง

ยกมือไหว้ตัวเองได้. นี่ก็มีความประเสริฐ มีชีวิตที่ประเสริฐ ชีวิตที่ไม่กัด
เจ้าของ มีแต่ความเยือกเย็นแล้วก็เป็นประโยชน์.

หวังว่าท่านทั้งหลายได้ฟังแล้ว จะเข้าใจความมุ่งหมาย ว่าชีวิตประเสริฐ
นั้นเป็นอย่างไร; เรายืนยันกับทำทนายว่า ชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนานั้นแหละ
ประเสริฐ ประเสริฐ เยือกเย็นและเป็นประโยชน์ : เยือกเย็นในส่วนตัว แล้วเป็น
ประโยชน์รอบด้าน นี่ชีวิตนี้ประเสริฐ, ไม่กัดเจ้าของ แล้วก็ไม่ได้ใครหอก มัน
ไม่ได้ใครดอก, แล้วก็มิแต่สันติภาพแหละ มันไม่เห็นแก่ตัว. เห็นแก่ตัวนั้นคือ
ความผิดพลาดอย่างยิ่ง เกิดกิเลสเต็มไปหมดแหละ; ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เกิดกิเลส
ไม่เป็นอันตรายแก่ผู้ใด. นี้ขอให้ศึกษาชีวิตชนิดนี้.

ชีวิตประเสริฐที่เกิดจากมีการศึกษาที่ถูกต้อง

เดี๋ยวนี้มนุษย์กำลังศึกษาผิด ๆ กันทั้งโลกแหละ : ยิ่งฉลาดยิ่งเห็นแก่ตัว
ยิ่งฉลาดยิ่งเห็นแก่ตัว เพราะไม่รู้ธรรมะ. การศึกษาที่ไม่รู้ธรรมะ, มันยิ่งฉลาด
ยิ่งฉลาดก็ยิ่งเห็นแก่ตัว ยิ่งกอบโกย ยิ่งเอาเปรียบ : การศึกษาอย่างนี้มันผิด.
ต้องกลับไปหาการศึกษาที่ถูกต้อง; คือว่ายิ่งฉลาดแล้วก็ยังไม่เห็นแก่ตัว มีสิ่ง
ควบคุมอย่าให้เห็นแก่ตัว, ยิ่งฉลาดยิ่งเห็นแก่หน้าที่ ยิ่งฉลาดยิ่งเห็นแก่หน้าที่ ไม่
ยิ่งเห็นแก่ตัว : ก็รอดตัว. ขอให้นักศึกษาปัญญาชนทั้งหลาย มีการศึกษาเสียใหม่
ให้ถูกต้อง อย่าให้ฉลาดชนิดที่ไม่ควบคุม; ฉลาดไม่ควบคุมแล้ว มันเอาเปรียบ
มันเห็นแก่ตัว มันกอบโกย มันสารพัดอย่างที่กำลังทำกันอยู่เดี๋ยวนี้.

สิกขา ภาษาบาลี, ศิกษา ภาษาสันสกฤต, ศีกษา ภาษาไทย; สามคำนี้คำเดียวกัน แปลว่า “ศีกษา” เหมือนที่เราเรียก. ตัวหนังสือแท้ ๆ มันแปลว่า “เห็นเอง” – ฉะนั้นเห็นเอง เห็นข้างในตัวเอง : สะ (สะ) นี้แปลว่า “เอง” ก็ได้ แปลว่า “ข้างใน” ก็ได้ แปลว่า “ที่ใกล้” ก็ได้, อิกขะ แปลว่าเห็น ดูแล้วเห็น; สะ+อิกขะ สะ กับ อิกขะ บวกกันเป็น สิกขะ นั่นแหละคือ ศีกษา คือ สิกขา ละ. **ดูเข้าไปในตัวเอง เห็นตัวเอง รู้ว่าเป็นอย่างไร แล้วก็ปฏิบัติให้ถูกต้องตามนั้น; นั่นแหละเรียกว่า ศีกษา : เรียกว่า สิกขา หรือ ศีกษา ที่แท้จริง.** ไม่ใช่จับลูกเด็ก ๆ มาให้บังคับ ทำอย่างนี้ ทำอย่างนี้แล้วเป็นการศึกษา : นี่หลับหูหลับตา; ต้องให้เป็น สิกขา ภาษาบาลี, หรือ ศิกษา ภาษาสันสกฤต, ศีกษา ภาษาไทย – ดูเข้าไปข้างในตัวเอง ด้วยตัวเอง เห็นตัวเองว่ามีสถานะอย่างไร ปัญหามีอย่างไร แล้วปฏิบัติให้ถูกต้องตามนั้น. คุณก็จำไว้ ๓ คำสิว่า ดู, เห็น, แล้ว ปฏิบัติ; รวมกัน ๓ คำนี้เรียกว่า

ศิกษา – ศีกษาที่ถูกต้อง. ไม่ใช่จับเด็ก ๆ มาให้ทำอะไรไปตามคำสั่ง โดยไม่ต้องรู้ว่าทำทำไม, ต้องให้เขารู้ให้เขาเห็นว่าทำทำไม; มิฉะนั้นมันเป็นการศึกษาครึ่งเดียว – มีแต่บังคับให้ปฏิบัติ. ถ้าศึกษาครบทั้งสองครึ่ง มันต้อง ดู, แล้ว เห็น, มันมีเรื่องอย่างไร มีเหตุผลอย่างไร แล้วก็ ปฏิบัติ ให้ถูกต้องตามนั้น; จึงจะเรียกว่า **การศึกษาที่ถูกต้อง.**

เดี๋ยวนี้ทั้งโลกมันไม่มีการศึกษาอย่างนี้; มีแต่สำเร็จรูปบอกให้ทำอย่างนั้น อย่างนั้นเลย โดยไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรจึงต้องทำอย่างนั้น; มันก็เป็นการศึกษาบ้า ยิ่งเรียนยิ่งเห็นแก่ตัว ยิ่งฉลาดยิ่งเห็นแก่ตัว. โลกยังมีการศึกษาบ้าบออยู่อย่างนี้ มัน

จะประเสริฐไปไม่ได้หรอก; ศึกษาเสียใหม่ให้ถูกต้องสิ : ดู เห็น แล้วทำให้ถูกต้องกับเรื่องกับราว. นี่คือคำว่าศึกษา.

หวังว่าท่านนักศึกษาทั้งหลาย จะศึกษาให้เป็นเรื่องศึกษา ให้เป็นศึกษาที่แท้จริง เห็นความจริงแล้วปฏิบัติ; แล้วท่านก็จะได้ชีวิตที่ประเสริฐ เพราะว่าท่านมีการศึกษาจริงแท้จริง ถูกต้องตามความหมายของคำว่าศึกษา. ศึกษามักจะพูดกันแต่ว่า สติ สมาธิ ปัญญา แล้วปฏิบัติ สติ สมาธิ ปัญญา โดยไม่รู้ว่าต้องปฏิบัติทำไม; นั่นมันหลับตา, ไม่ใช่... ไม่ใช่เรื่องของพระพุทธเจ้า ที่ต้องมีสัมมาทิฐิ รู้ว่าเป็นอย่างไร เป็นอย่างไร เป็นอย่างไร เสียก่อน แล้วจึงปฏิบัติสติ สมาธิ ปัญญา จึงจะเรียกว่าเป็นศึกษาที่ถูกต้อง. ไม่ใช่จับมาหัดเหมือนหัดละครลิงให้มันทำไปอย่างนั้น, ไม่ ๆ ๆ -ไม่สำเร็จ; ต้องรู้ว่าทำทำไม ทำอย่างไร ทำเพื่อประโยชน์อะไร นี่จึงจะเป็นการศึกษา.

เดี๋ยวนี้ในโรงเรียนของเรายังไม่เป็นอย่างนี้ ทั้งชั้นอนุบาล ชั้นประถม ชั้นมัธยม, ชั้นมหาวิทยาลัย มันก็ไม่มีการศึกษาอย่างนี้ มีแต่สอนให้ฉลาดอย่างเดียว ฉลาดอย่างเดียว มันก็เอาไปกอบโกย เอาเปรียบ เห็นแก่ตัว; ศึกษาอย่างนั้นใช้ไม่ได้ เพราะไม่มีอะไรควบคุมความฉลาด นี้เขาก็เอาความฉลาดไปใช้เพื่อเห็นแก่ตัว โลกนี้ก็เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว ไม่มีสันติภาพสักขีเล็บหนึ่งเลย คุณก็เห็นกันอยู่แล้ว, เพราะมันไม่มีการศึกษาที่ถูกต้อง ไม่มีอะไรควบคุมความฉลาด.

เอาละ, เป็นอันว่า เรามีการศึกษาที่ถูกต้อง โดยเฉพาะตามหลักที่พระพุทธเจ้าท่านทรงแนะนำไว้, เห็นจริง - เราเห็นจริง เห็นด้วย เห็นจริงแล้ว

เราก็ปฏิบัติตาม ได้ผลขึ้นมาเป็นความเยือกเย็นเป็นสุขที่ตัวเอง แล้วก็เป็นคนมีประโยชน์แก่คนทุกคน. ชีวิตประเสริฐ คือตัวเองสงบเย็น แล้วก็ประโยชน์แก่ทุกคน. การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว สมควรแก่เรี่ยวแรงแล้ว มันต้องขอยุติแล้ว; ขอฝากไว้อย่างมั่นคงว่า จงมีชีวิตที่ประเสริฐนี้ คือเยือกเย็น เป็นสุขและเป็นประโยชน์รอบด้าน ส่องแสงออกไปเป็นความเย็นและเป็นประโยชน์รอบด้านเหมือนดวงอาทิตย์.

ขอยุติการบรรยาย, เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมคณสาธยาย, แล้วท่านทั้งหลายจะเกิดกำลังใจ เข้มแข็ง กล้าหาญในการที่จะปฏิบัติพระธรรมให้ถูกต้อง และก้าวหน้า สืบต่อไป, ในกาลบัดนี้.

ชีวิตที่ว่าง

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ ในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวข้อความ
เกี่ยวเนื่องกันมาจากการบรรยายครั้งก่อน คือกล่าวถึง เรื่องของชีวิตในลักษณะต่าง
ๆ กัน, เพื่อว่าเมื่อท่านเข้าใจแล้ว ก็จะรู้จักเลือกเอาตามพอใจ. แต่ที่คิดว่านั้นก็คือ
มันจะเป็นไปเองของมันโดยอัตโนมัติ : สิ่งใดเป็นที่พอใจ มันก็ดำเนินไปในสิ่ง
นั้น โดยไม่ต้องรู้สึกตัว ด้วยอำนาจความพอใจมันมีอยู่เบื้องหลัง. อาตมาเห็นว่า
เราควรจะรู้จักชีวิตกันไว้ ในทุกแง่ทุกมุม.

ในครั้งที่แล้วมา ได้พูดถึงเรื่อง **ชีวิตประเสริฐ**; วันนี้ จะพูดถึง **ชีวิตว่าง**. ขอให้เข้าใจว่า มันพูดได้มากแถมมากมวม แล้วแต่จะมองกันในแง่ไหน; มองถูกก็จะ มีประโยชน์ จะเลือกเอาส่วนที่ควรจะพอใจ; มองไม่ถูกมันก็อาจจะมีความยุ่งยาก ขึ้นมาบ้าง คือไม่รู้จะทำอย่างไร.

ชีวิตนี้ เป็นได้มากอย่าง, **ไม่รู้จบ**หรือ : เป็น **ชีวิตว่าง** ก็ได้; เป็น **ชีวิตที่ปล่อยวาง** ก็ได้; เป็น **ชีวิตที่สนุกสนาน** เหมือนกับเล่นกีฬาก็ได้; เป็น **ชีวิตที่เยือกเย็น** แสนที่จะเย็นก็ได้; เป็น **ชีวิตเพื่อน** มีความหมายเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น, เป็น **ชีวิตเพื่อน** อย่างนี้ก็ได้; เป็น **ชีวิตยืม**, ของยืม ชั่วคราวนั้นแหละ ถ้าพูดตามอุปมา, มันยืมของธรรมชาติมาชั่วคราว เสร็จแล้วก็ คืนเจ้าของ, **ชีวิตนี้** มันก็เป็นของยืม; จะเป็น **ชีวิตจริง** ก็ได้, ไม่ใช่ความฝัน; เป็น **ชีวิตฝัน** ก็ได้ เพราะมันไม่ใช่ความจริง; เป็น **อิสระเสรี** ก็ได้; เป็น **ของผูกพัน** ตกจมอยู่ในความผูกพันก็ได้; เป็น **ชีวิตเสื่อมลงไป** ก็ได้; เป็น **ชีวิตพัฒนาขึ้นมา** ก็ได้; เป็น **ชีวิตที่เต็มไปด้วยสังโฆหาระ** คือการค้ำหากำไรยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนกว่าจะ ถึงที่สุดก็ได้; เป็น **ชีวิตที่เต็มไปด้วยปัญหา** ก็ได้; เป็น **ชีวิตชนิดที่ว่ามัน เหมือนกับตายเสร็จแล้วก่อนตาย** ก็ยังได้; เป็น **ชีวิตที่กำลังหลงทาง** อย่างคนงို เกลานี้ก็ได้; เป็น **ชีวิตที่ถึงแล้ว** ถึงแล้ว **ไม่ต้องเดินทางอีกต่อไป** ก็ได้ : ขึ้นพูด กันอย่างนี้วันหนึ่งก็ไม่จบ.

ที่นี้ จะพูดกันเฉพาะอย่าง เฉพาะอย่าง ที่ควรจะเข้าใจ; เมื่อพอใจแล้ว ก็จะได้ปฏิบัติตาม. มันไม่ว่าใครจะชอบอย่างไร ก็เอามาพูดไว้ทุกอย่างเรื่อย ๆ ไป, คิดว่าจะทำอย่างไร.

วันนี้ เราจะพูดกันเรื่องชีวิตที่ว่าง. พอได้ยินคำว่า “ว่าง” บางคนก็ สิ้นหัว, บางคนจะนึกไปถึงว่า ‘ตายแล้ว’ ก็ได้ บางคนจะคิดว่า ‘ไม่มีอะไร ว่าง ไปหมดไม่มีอะไร เหมือนกับถูกจับโยนลงมาในอากาศ’ ก็ได้; เพราะไม่เข้าใจว่า คำว่า “ว่าง” นั้น มันเป็นอย่างไรร ?

ตามความรู้สึกของคนทั่วไป ถ้าพูดพร้อม ๆ กันสองอย่างว่า “ชีวิต ประเสริฐ” กับ “ชีวิตว่าง”, เกือบจะทุกคนแหละ มันจะเลือกเอาข้างชีวิต ประเสริฐ ไม่ชอบข้างชีวิตว่าง; แต่แล้วอาจจะผิดหมด อย่างกลับหลังหันก็ได้ เพราะว่าชีวิตว่างนั้น มันดีกว่าชีวิตที่ประเสริฐ. ชีวิตที่ประเสริฐ อาจจะเป็นชีวิต ยังไม่รู้จบก็ได้ หรือมีเรื่องต้องทำ ต้องรักษา ต้องระมัดระวัง ต้องทะนุถนอม, อะไรอย่างนี้ก็ได้. นี่ชีวิตว่างก็ดีกว่า, แล้วมันก็สบายดี.

สูญณะที่แปลตามความหมายของภาษาบาลี

คำว่า “ว่าง” นี้บาลีมันว่า สุ๑๐๑ สุ๑๐๑ : สุ๑๐๑ เป็น สุ๑๐๑ สุ๑๐๑ สุ๑๐๑ ๑อะไรก็เรียกว่า สุ๑๐๑ แปลว่า ว่าง. เขาแปลกันมาแต่ไหนแต่ไร แล้วว่าสูญ : สุ๑๐๑ แปลว่าสูญ. ทีนี้ คำว่า “สูญ” คืออะไร ? ก็มีคนแปลกันว่า สูญเปล่า

สูญเปล่า; นี่ยังมีอยู่ ยังมีอยู่ในหมู่นักศึกษา ครูบาอาจารย์ นักปราชญ์ราชบัณฑิต : ก็ยังแปล สุ๑๐๑ ว่า สูญเปล่า สูญเปล่า ไม่มีอะไรนี่; นี่มันแปลผิดนี่.

ถ้าว่า สูญ ตามบาลีมันแปลว่า ว่าง, ไม่ใช่สูญเปล่า. คำว่า สุ๑๐๑ ไม่ได้เคยแปลว่าสูญเปล่า ในบาลี, แปลว่า ว่าง ว่าง; แต่อาการมันก็คล้าย ๆ

อย่างนั้นแหละ. “สูญเปล่า” นะ มันจะต้องตีความให้ถูก, ถ้ายังชอบคำว่า สูญเปล่า : มันก็มีส่วนที่ว่าสูญเปล่าแหละ – เนื้อ หนึ่ง ร่างกาย อะไรเหล่านี้ มันก็มีลักษณะไม่ผูกพันกับเจ้าของ พร้อมทั้งจะสูญหายแยกกันไป สูญเปล่า หายไปก็มี, แม้แต่เนื้อหนังร่างกายนี้; แม้แต่ชีวิตนี้ มันก็มีลักษณะสูญไปแหละ, แต่มันไม่ใช่สูญไปอย่างไม่มีอะไร, มันจะสูญไป มันก็เฉพาะสิ่งที่ควรจะสูญนะ, แต่แล้วจิตใจมันก็เป็นอิสระ มันว่าง มันสบายดี, ชีวิตจะสูญก็สูญเถอะ แต่ว่าจิตใจมันก็ไม่ได้สูญ, จิตใจมันก็ยังรู้อยู่ เป็นความอิสระ : อย่างนี้ก็ใช้ได้, ถ้าชอบแปลคำนี้ว่า สูญเปล่า สูญเปล่า. แต่ชอบบอกว่ามันไม่ถูก, มันไม่ได้แปลว่า สูญเปล่า, มันแปลว่า ว่าง มันแปลว่า ว่าง. คนกลัว “ว่าง” ก็ไม่สนใจแหละ เขากลัวจะไม่มีอะไร กลัวจะสิ้นเนื้อประดาตัว ไม่มีอะไรเป็นของตน ไม่มีอะไรเป็นตัวตน เลยก็ไม่ชอบ, ก็สิ้นหัว ไม่เอา; คนอย่างนี้มันก็ต้องไปในทางวุ่นแหละ คือจับฉวยรอบด้านทุกอย่าง เอามาเป็นตัวตน เอามาเป็นของตน, มันก็ไม่ว่างแหละ.

คำว่า “ว่าง ว่าง” นี้ เข้าใจได้ง่าย ๆ ตามภาษาธรรมดาณะ : อย่างว่า ถ้ามือมันไปจับอะไรไว้ ก็เรียกว่า “มือมันไม่ว่าง”; ถ้ามือไม่ได้ไปจับอะไรไว้ ก็เรียกว่า “มือมันว่าง”. ก็ลองเปรียบเทียบกันดูว่า “มือที่ว่าง” กับ “มือที่ไม่ว่าง” นี้มันต่างกันอย่างไร? มือไหนเป็นอิสระ? มือไหนไม่หนัก? มือไหนไม่ผูกพัน? นั่นแหละ คือ “ความว่าง” ในความหมายนี้.

ความหมายของชีวิตที่ว่าง, ความว่างเป็นสิ่งที่ทำได้

ชีวิตที่ว่าง ก็หมายความว่า มันไม่จับจายอะไร ไม่ยึดถืออะไร, มันไม่ผูกพันอยู่กับอะไร. ที่จริงมันก็คือ “จิต” นั้นแหละ : เมื่อจิตไม่ไปจับจายอะไร ไม่ผูกพันกับอะไร ไม่ตกเป็นทาสของอะไร มันก็ว่าง ว่าง. นี่ก็คือความหมายที่ถูกต้อง.

ว่าง นี่มันมีประโยชน์อยู่ในตัวมันเอง; ถ้าไม่ว่าง มันก็วุ่น ก็เป็นทุกข์ทรมานอยู่ในตัวมันเอง. แล้วคำว่า “ว่าง ว่าง” นี้ ก็แปลกที่ว่า ประโยชน์มันอยู่ที่ความว่างนั้นแหละ; ความว่างนั้นแหละมันเป็นประโยชน์. สิ่งของที่เป็นภาชนะใช้สอย ที่เป็นถ้วย เป็นแก้ว เป็นจาน เป็นชามอะไร ถ้าในนั้นมันไม่ว่าง มันจะใช้ประโยชน์อะไรได้ มันก็ต้องโยนทิ้ง. แก้วน้ำ ถ้ามันไม่ว่าง มันใส่น้ำไม่ได้ จะเอาไว้อะไร มันก็ต้องโยนทิ้ง. ด้วยเหตุที่มันมีว่าง จึงให้ใช้ประโยชน์อะไรได้. แก้วนี้ ถ้ามันไม่ว่าง มันก็ทิ้งไม่ได้; ห้องหับก็เหมือนกัน ถ้าไม่ว่าง มันก็เข้าไปอยู่ไม่ได้. นี่เราจึงมองเห็นว่า ใจที่ว่างนี้ มันมีความหมายนะ; มันไม่ใช่ที่น่ากลัว น่าตกใจ, ไม่ใช่ความตาย.

ควรจะได้พิจารณากัน ต่อจากชีวิตประเสริฐ ที่พูดมาแล้วในการบรรยายครั้งก่อน; ครั้งนี้ จะพูด “ชีวิตว่าง”. มันเป็นสิ่งที่ทำได้, ไม่ใช่เหลือวิสัย เพราะธรรมชาติกำหนดมาให้แล้วว่า เป็นสิ่งที่ทำได้. ที่ “ไม่ว่าง” นี้ มันเป็น(สิ่งที่มา)ทีหลัง มันเพิ่งมาทีหลัง, มันมีอะไรมาแทรกเข้าไป; ถ้าปล่อยตามธรรมชาติเดิม มันก็ว่าง. จิตใจตามธรรมชาติ ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นนั้นนี่ โดยความเป็นเจ้าของดอก;

ทีหลังมันเกิดโง่ ไปจับฉวยเอาอะไรมาเป็นตัวตน มาเป็นของตน มันเลยไม่ว่าง. ใ้วุ่นนี้มันมาทีหลัง; ใ้เดิมแท้ มันไม่ได้วุ่นหรือค คือมันว่าง. จิตของเด็ก ๆ ในท้องมารดา มันก็ว่าง; พอคลอดออกมาแล้ว มันรู้อารมณ์ต่าง ๆ : มันรัก มันเกลียด มันโกรธ มันกลัว มันอะไรก็ตาม, มันก็เลยไม่ว่าง.

ขอสรุปความว่า ความว่างนี้เป็นสิ่งที่ทำได้ มันธรรมชาติอันช่วยให้ทำ, ธรรมชาติจัดสรรมาแล้ว มาให้แล้ว; เราก็ดูให้ดี จะได้ง่าย แล้วก็จะได้รับประโยชน์.

ลักษณะของความว่างที่ควรสังเกตไว้

จะพูดเป็นหลักสำหรับสังเกต คือเป็น ลักษณะของความว่าง นะ ลักษณะของความว่าง : ถ้ามันว่าง มันก็ไม่วุ่น เพราะมันไม่มีอะไรจะวุ่น, ถ้ามันว่างเสียแล้ว มันก็ไม่วุ่น; ถ้ามันวุ่น คือมันไม่สงบ มันวุ่นวาย มันไม่สงบ มันก็ เพราะมันไม่ว่าง, แต่ถ้าว่างเสียแล้ว มันจะวุ่นวายได้อย่างไร ? นี่เมื่อว่าง มันก็เป็นความสงบอยู่ในตัวมันเอง.

ชีวิตว่างนี้ มันสงบอยู่ในตัวมันเอง; มัน มีความสงบด้วย แล้วมันเป็นประโยชน์ด้วย. สองคำนี้ช่วยจำไว้ให้ดี มันสองคำเท่านั้นแหละ ที่จะต้องทำ : ชีวิตนี้ จะต้องทำให้สงบเย็น ก็คือว่าเป็นความสุข, แล้วก็ต้องเป็นประโยชน์ด้วย ไม่ใช่ให้อยู่เฉย ๆ; เป็นสุขด้วย มีประโยชน์ด้วย, นี่มีสองคำเท่านั้น. พูดเป็นฝรั่งหน่อยก็ว่า *peaceful* แล้วก็ *useful*, สองอย่างนี้ : *peaceful* มันสงบเย็น, *useful* มันมีประโยชน์. มันทั้ง *peaceful* และทั้ง *useful* นั่นแหละที่ต้องการแหละ.

ถ้าไม่ว่าง มันไม่สงบเย็นหรอก. ถ้ามันไม่ว่างแล้ว มันก็คิดธุระไปหมด, ไปทำอะไรให้ใครไม่ได้, เห็นแก่ตัวหมด, ไปยุ่งกับตัวกู-ของกูหมด, ไม่มีเวลา ไม่มีอะไรที่จะไปทำประโยชน์ให้แก่ใคร : **ไม่เป็นประโยชน์; แล้วก็ไม่เป็นประโยชน์** แม้แก่ตัวเองด้วย, ตัวเองก็ไม่ได้รับประโยชน์ ของชีวิตที่มันไม่ว่าง.

นี่คำว่า ว่าง มันมีความหมาย สงบเย็น. **สงบเย็นนี้ มัน จะต้องฉลาด จะต้อง สามารถ จะต้อง เก่งกาจในการทำหน้าที่;** ถ้ามันวุ่นวายเสียแล้ว มันทำไม่ได้. และถ้ามันสงบเย็นอย่างนี้ มันดีอีกอย่างหนึ่งเชียวนะ คือ **มัน ไม่กั๊กเจ้าของ.**

แม้จะเป็นคำแปลกอยู่บ้าง ก็ขอให้จำไว้เถอะว่า “ชีวิตที่ไม่กั๊กเจ้าของ”, ชีวิตของคนฉลาด มีธรรมะ ไม่กั๊กเจ้าของ; ชีวิตของคนโง่ ไม่รู้จักสงบ ไม่รู้จักว่างนี้ เป็น “**ชีวิตที่กั๊กเจ้าของ**”. ไม่ต้องมีอะไรมาที่ไหน มาจากไหน, มันกั๊กเจ้าของ **มันกั๊กในตัวมันเอง กั๊กตัวเอง** : **เดี๋ยวรัก กั๊กด้วยความรัก, เดี่ยวโกรธ กั๊กด้วยความโกรธ, เดี่ยวเกลียด กั๊กด้วยความเกลียด, เดี่ยว กั๊กด้วยความกลัว, เดี่ยว กั๊กด้วยความตื่นเต็นวุ่นวาย, เดี่ยว กั๊กด้วยความวิตกกังวล ความอสังขารธรรม์, เดี่ยว กั๊กด้วยความอิจฉาริษยา, เดี่ยว กั๊กด้วยความหวง, เดี่ยว กั๊กด้วยความหึง;** แล้วมันจะมีอะไรเป็นความสงบล่ะ ? มันถึงฆ่าตัวเองตายได้ ! ชีวิตอย่างนี้เราเรียกว่า **ชีวิตที่กั๊กเจ้าของ กั๊กเจ้าของ, เลวกว่าหมา;** หมาไม่เคยกั๊กเจ้าของ, ชีวิตนี้มันกั๊กเจ้าของ; **ระวังดูให้ดี ๆ ใครกำลังมีชีวิตชนิดนี้ คนนั้นแหละจะไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากการที่เกิดมา. เขาเกิดมาได้ชีวิตชนิดที่กั๊กเจ้าของแล้ว เขา เสียชาติเกิด**แหละ, ไม่เกิดมาจะดีกว่า.

เราจะต้องได้ชีวิตที่ยืน ไม่กັดเจ้าของ; พอเหลือจากนั้น ก็ให้เป็นประโยชน์ เป็นประโยชน์ : ประโยชน์ แก่ตนเอง ก็ได้, ประโยชน์ แก่ผู้อื่น ก็ได้, ประโยชน์ แก่ทุกฝ่าย ที่มันแยกกันไม่ออกก็ได้. ประโยชน์มีเป็นสามอย่าง อย่างนี้เสมอแหละ :- ๑. ประโยชน์ที่เป็นแก่ตัวเราณะ, ๒. ประโยชน์ที่เป็นกับผู้อื่นณะ, ๓. ประโยชน์ที่มันเกี่ยวข้องกันไม่อาจจะแยกกัน. มันได้ประโยชน์เหล่านี้แหละ ก็เรียกว่า ได้-ได้สิ่งที่ควรจะได้, ไม่เสียทีที่มีชีวิต.

สูญญตา – ความว่างตามพระบาลี

เฮ้อ, คำว่าว่าง ว่าง ตามพระบาลี คือ ว่างจากอตฺตา, ว่างจากอตฺตนิยา : ว่างจากความยึดมั่นว่าตัวกู, ว่างจากความยึดมั่นว่าของกู; ว่างจากอตฺตา คือ ว่างจากตัวกู; ว่างจากอตฺตนิยา คือว่างจากของกู, มีสองอย่างเท่านั้นแหละ ความรู้สึกที่ทำให้ไม่ว่าง. ถ้าจิตมันว่าง มันก็ปราศจากความรู้สึกอะไร ๆ ว่าเป็นตัวกู, อะไร ๆ ว่าเป็นของกู; พอมันไม่มีความรู้สึกสองอย่างนี้ มันก็เรียกว่า มันว่างแหละ มันว่าง.

ที่แรกว่า เป็นอตฺตา คือ เป็นตัวตน ที่เป็นที่ตั้งแห่งความรัก ความยึดถือ อย่างยิ่ง, นี้ก็วุ่น วุ่นไปตามเรื่องของอตฺตา. ทีนี้ถ้ามาเห็นว่า โอ! มันเป็นอนัตตา มันไม่ใช่อตฺตา มันไม่ใช่อตฺตา, แม้ใครจะพูดว่าอตฺตา แม้จะรู้สึกว่อตฺตา แต่ก็ไม่ใช่อตฺตาจริงหรอก, มันอตฺตาที่ไม่จริง ก็เรียกว่า ไม่ใช่อตฺตา; อย่างนี้ก็ใช้ได้ คือไม่เห็นว่ามันเป็นอตฺตาอะไรที่แท้จริง เป็นตัวตนที่แท้จริง มันเป็นความรู้สึกเพราะความเียงว่อตฺตา, ก็เท่ากับว่างเหมือนกัน – ว่างจากอตฺตา เพราะมี

ถ้าเราจะมีโดยไม่ต้องหนักจะดีไหม ? มีโดยไม่ต้องยึดถือนะ : มีชีวิตก็มี, แต่โดยไม่ต้องยึดถือว่าเป็นตัวตน ไม่ต้องยึดถือว่าเป็นของตน; นี่มันก็จะว่าง – ว่างจากตัวตน ว่างจากของตน.

ดำรงชีวิตชนิดว่าง ไม่เหลือวิสัย

มันเป็นของละเอียดประณีต ยากที่จะทำได้. เหมือนกับงานฝีมือ งานฝีมือ, ไปดูเถอะ ที่เราไปเห็นงานฝีมือ งานจักสาน งานประดับ मुख งานฝังเพชร พลอย งานลงยา อะไรนี่ ประณีตละเอียด; นี่เรายากที่จะทำได้. นั่นมันเรื่องทางวัตถุ; แต่เรื่องทางจิตนี่ มันก็พอ ๆ กันแหละ : มันต้องเฉลียวฉลาด มันต้องละเอียดลออ มันต้องสุขุมเยือกเย็น มันจึงจะดำรงชีวิตชนิดที่ว่างนี้ได้. แต่มันก็ยังมีที่ว่าง **มันไม่เหลือวิสัย มันไม่เหลือวิสัย :-**

รู้จักเข็ดหลาบ มีหิริโอตตปปะ : เครื่องช่วยให้มีชีวิตรว่าง

เมื่อมันถูกกัณฑ์, เมื่อชีวิตมันกัณฑ์เจ้าของมากเข้า มากเข้า มันก็เบื่อระอา, มันก็ไม่อยากจะให้ถูกกัณฑ์ : มันรู้จักเข็ดหลาบ ก่อน แล้วมัน รู้จักละอาย, นี่เป็นข้อแรก; แล้วมันก็จะค่อยรู้จักระมัดระวัง, รู้จักความจริงในตอนหลัง. เดียวนี้ **มันไม่รู้จักเข็ดหลาบ** : ในการที่ถูกกัณฑ์ มันไม่รู้จักเข็ดหลาบ เพราะว่ามันไม่รู้สึกลัวถูกกัณฑ์เอาเสียเลยก็มี; ถึงแม้ถูกกัณฑ์แล้ว มันก็ไม่เข็ดหลาบ เพราะมันฉาบไว้ด้วยความเอร็ดอร่อย หรือเสน่ห์ หรือไอ้สิ่งจูงใจเหลือประมาณ. เช่นเดียวกับการที่

คนไม่รู้จักละวางการทำชั่ว, แม้จะถูกลงโทษ แม้จะเดือดร้อน แม้จะลำบากยากเข็ญ เพราะสิ่งนั้น ๆ มันก็ยังไม่เจ็ดหลายนี้ มันไม่กลัวนี้ เอากับมันสิ ! แล้วมันจะละได้อย่างไร ? นี่ข้อต่อมา : มันหน้าด้าน มันหน้าด้าน, มันไม่รู้จักละอาย ไม่มีหิริโอตตปปะ; มันไม่มีหิริ มันหน้าด้าน, มันไม่รู้จักละอาย มันจึงทำผิดได้เรื่อย ๆ ไป ได้อีก ได้ซ้ำแล้วซ้ำอีก. มันเหมือนกับเดินตรอก; ถ้ามัน กลัว มันก็ไม่ตก, ถ้ามัน ละอาย มันก็ต้องไม่ตก, มันระวังดีนี่. เดียวนี้ มันไม่กลัว ด้วย, มันไม่ละอาย ด้วย เรียกว่า ไม่มีหิริโอตตปปะ : มันไม่รู้จักละอาย ต่อการเกิดกิเลสนี้เป็นทุกข์, เกิดกิเลสอันสกปรก เกิดเป็นทุกข์อันเผ็ดแสบเผ็ด ให้นักอื่นเห็น หรือให้ตัวเองเห็น, มันไม่ละอายแก่คนอื่น มันไม่ละอายแก่ตัวเอง; แล้วมันก็ไม่กลัว สิ่งนั้น.

นี่, ขอให้ถือเป็นเบื้องต้นว่า หิริและโอตตปปะนี้สำคัญ เป็นพื้นฐานแหละ, เป็นจุดตั้งต้น ที่จะให้ดำเนินไปหาความดับทุกข์ หรือนิพพาน. ขอให้กลัวความทุกข์, ขอให้ละอาย เมื่อมีความทุกข์, ก็จะเป็นจุดตั้งต้นที่ดี.

ที่นี้มันก็น่าอะไร, น่าหัว หรือน่าขัน ที่ว่ามันเป็นกันเสียทั้งบ้านทั้งเมือง จนไม่รู้จะอายใคร, มันเป็นกันเสียทั้งโลก จนไม่รู้จะไปอายใครนะ : มันลำบากอย่างนั้น. หรือเมื่อคนทั้งโลกมันไม่กลัว ให้อันก็ไม่กลัวเหมือนกัน, เมื่อคนทั้งโลกเขาไม่ละอายกันข้อนี้ ฉันก็ไม่ละอาย : มันก็ประกวดนางหน้าด้านแบบสากลได้, ประกวดนางงามแบบสากล – ประกวดนางหน้าด้าน, ถ้าประกวดอย่างอื่นยังไม่รู้. เดียวนี้มันหลง, มันหลงเรื่องหนึ่งเรื่องใดอยู่จนหลง จนมันจึงไม่รู้จักความผิด – ถูก, ความควร – ความไม่ควร, มันเห็นเป็นของที่วิเศษประเสริฐ

ไปเสีย. ก่อนนี้ก็เคยอาย ไม่อยากจะให้ใครเห็น แม้แต่ส่วนลึกเข้าไปสักหน่อย; เดียวนี้มันเปลือยหมด ให้เขาเห็นได้โดยไม่ต้องอาย.

หิริ – ความอาย, โอตตัปปะ – ความเกรงกลัว ต่อความชั่วต่อความทุกข์ เป็นธรรมะ ก ข ที่เดียวแหละ, เป็นธรรมะ ก ข มาก. ถ้ามีธรรมะ ก ข แล้ว จะมีธรรมะต่อ ๆ ไป : จะมีศีล จะมีสมาธิ จะมีปัญญา มีอะไรเป็นลำดับไปแหละ; แต่ถ้าไม่รู้สีกกลัวต่อความทุกข์ ไม่รู้สีกอายเมื่อมีความทุกข์แล้ว มันไม่มีทางละ มันไม่เคยคิดละ.

เห็นความว่าง – ความไม่ว่างของชีวิต ก็ช่วยให้มีจิตว่างได้

มันมีลักษณะว่าง ลักษณะว่าง, ดูยาก เข้าใจยาก. ว่าง ว่าง ว่าง มันไม่มีที่กำหนด มันไม่มีกว้าง – ยาว, สูง – ต่ำ, หนา – บาง : มันว่างในลักษณะนี้. นั่นแหละมันลักษณะของพระนิพพาน : พระนิพพาน ว่างอย่างยิ่ง; มันไม่มีมิติใด ๆ ที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ. มันไม่มีมิติใด ๆ มันก็ถือว่าอย่างนั้นอย่างนี้ไม่ได้, จะถือว่าสวยก็ไม่ได้, ไม่สวยก็ไม่ได้, หอมก็ไม่ได้, เหม็นก็ไม่ได้, สุขก็ไม่ได้, ทุกข์ก็ไม่ได้, อะไรก็ไม่ได้. ถ้ามันเป็นความว่างแล้ว มันคืออย่างนั้นแหละ : มันไม่มีที่ตั้งแห่งความยึดถือว่าเป็นอะไร เป็นอะไร เป็นอะไร, มันก็เลยไม่ได้เป็นอะไร มันไม่ได้เป็นอะไร.

เดี๋ยวนี้ มันมีอยู่ เป็นความไม่ว่าง เป็นของมีมิติ ให้ยึดถือว่าอย่างนั้นอย่างนี้ : ว่าเป็นสีสวย สีไม่สวย, เป็นกลิ่นหอม เป็นกลิ่นไม่หอม, เป็นเสียงไพเราะ เป็นเสียงไม่ไพเราะ, เป็นอะไรไปหมด; มันมีที่ตั้งแห่งความยึดถือ. นี่คือ

ความที่มันไม่ว่าง; มันกลายเป็นวุ่นขึ้นมา. แต่บางอย่าง มันก็เป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้นแหละ : ใจที่มันเป็นเรื่องเข้าไปครอบงำจิตใจ มันก็เป็นเพียงความรู้สึกที่สร้างขึ้นมาใหม่, เช่นว่า เห็นใครสวย อย่างนี้ คนสวยมันเข้าไปครอบงำจิตใจไม่ได้ มันสร้างความรู้สึกสวย เป็นความสวย เป็นมโนภาพว่าสวย มันจึงเข้าไปครอบงำจิตใจได้. เสียงเพราะ ก็เหมือนกัน, เสียงมันเข้าไปในจิตใจไม่ได้หรอก; แต่ความสำคัญยึดมั่นว่าเสียง ว่าเพราะ ว่าเสียง มันเข้าไปครอบงำจิตใจได้. หอมเหม็น ก็เหมือนกัน : กลิ่นนี้มันเข้าไปถึงในจิตใจไม่ได้; แต่อุปาทาน ว่าหอมว่าเหม็น อะไรนี้ มันเข้าไปครอบงำจิตใจได้. เป็นสองชั้นอยู่อย่างนี้แหละ; ระวังให้ดี.

อุปาทานในสิ่งใด มันก็เกิดเป็นตัวตนของสิ่งนั้น เข้าไปข้างในจิตใจ ไปครอบงำจิตใจ ไปย่ำยีจิตใจ ไปเผาผลาญจิตใจได้ตามสบาย. ใจตัวรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะแท้ ๆ เข้าไปไม่ได้หรอก, มันอยู่ข้างนอก มันเข้าไปไม่ได้ มันเป็นวัตถุ; แต่มันถูกยึดถือด้วยอุปาทาน อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว แล้วมันก็เข้าไปได้, ก็เรียกว่าจะเป็นมโนภาพ มโนภาพที่จิตสร้างขึ้นด้วยอุปาทานนี้.

ตัวตนนี้ ก็เหมือนกันแหละ ถ้ามีอุปาทานก็มีตัวตน; ไม่มีอุปาทานก็ไม่มีตัวตน. ระวังว่า อย่าโง่ อย่าเผลอเมื่อมีอารมณ์ – เมื่อมีอารมณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง, โดยเฉพาะทางความรู้สึก. เกิดความรู้สึกเป็นอะไรแล้ว มันก็จะเกิดความรู้สึกว่าตัวกู : พอกระเพาะมันหิว กระเพาะอาหารมันเกิดหิวนะ มันก็สร้างความรู้สึกอันใหม่ขึ้นมาว่า “กูนี้หิว”, ไม่ใช่กระเพาะหิว; นี่จิตใจมันไม่พอใจ มันเกลียดขึ้นมา มันก็เกิดคำว่า “กูนี้เกลียดมึง”, “กู กู” โผล่หัวออกมา. ฉะนั้น มีความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งก่อน แล้วจึงเกิดตัวกู กูผู้มีความรู้สึกอย่างนั้น. นี่ตัวกู

จึงเป็นของมายา ไม่ใช่ตัวจริงหรือ, แต่ก็สร้างปัญหาเหลือประมาณ; เพราะมันไม่ใช่ของจริง เป็นของหลอก มันจึงสร้างปัญหา. เพราะฉะนั้น ขอให้ระวังไว้

ดี ๆ เอะ : ถ้ามันเปลอ หรือมันไม่รู้ มันโงะอะไรก็ตาม จนเกิดความรู้สึกเป็นตัวกูแล้ว มันช่วยไม่ได้แล้ว มันไม่ว่างเสียแล้ว มันไม่ว่างเสียแล้ว, มันวุ่นเสียแล้ว มันเป็นทุกข์เสียแล้ว; ฉะนั้น อย่าให้มันเกิดเป็นตัวกูขึ้นมา.

เจ็บอยู่ที่เนื้อ นี่ก็เจ็บอยู่ที่เนื้อ, อย่าให้เป็นกูเจ็บเลย; ชอบก็มันชอบอยู่ที่ใจ, อย่าให้ตัวกูชอบเลย – อย่าให้มันมีตัวกูอยู่ที่ความรู้สึกนะ ความรู้สึกทางประสาทนะ อย่าเอามาเป็นตัวกู; ไม่ชอบก็ให้มันอยู่ที่ความรู้สึกมันไม่ถูกกับระบบประสาท ให้มันอยู่ที่นั่น, อย่าให้เป็นตัวกูไม่ชอบ; ถ้ามันมากลายเป็นตัวกูชอบ หรือไม่ชอบแล้ว ทีนี้มันจะเกิดกิเลส มันช่วยไม่ได้. ถ้ามันไปชอบ จนเกิดตัวกูชอบ แล้วไม่ต้องสงสัย มันเกิดกิเลสประเภทโลภะ – จะเอา; ราคะ – จะกำหนดยินดี และกิเลสชื่ออื่นอีกมากมาย ในหมวดหมู่ไอ้โลภะนี่. ถ้ามันไม่ถูกใจ มันไม่ชอบขึ้นมา ตัวกูมันไม่ชอบขึ้นมา มันก็เกิดกิเลสประเภทตรงกันข้าม คือ โทสะ โกรธ – ประทุษร้าย โกรธเคือง ชัดแค้น ชื่ออื่น ๆ อีกมาก. ถ้ามันยังไม่แน่ถึงขนาดนั้น แต่มันมีความสงสัย เป็นอารมณ์ที่จะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ พอใจอะไรได้ มันก็สงสัย มันก็วนเวียน มันก็ติดตามอยู่นั้นแหละ.

นี่ กิเลสทั้งสามประเภท มันเกิดจากตัวตน เพราะความมีตัวตน ซึ่งจะเป็นผู้เลือกเอาในแง่บวก ในแง่ลบ แล้วแง่ที่ไม่รู้ว่าอะไร แต่ไม่ใช่หมดความรู้สึก ไม่ใช่หมดความยึดถือออก.

นี่เรียกว่า ลักษณะของความว่าง หรือความไม่ว่าง : ความไม่ว่าง ก็มีตัวเกิดอยู่ในความรู้สึก, ความว่าง ก็ไม่เกิดตัวอยู่ในความรู้สึก; เกิดตัวก็ร้อน และไม่มีประโยชน์, ไม่เกิดตัวก็เย็น แล้วก็มีประโยชน์ : มีอยู่เท่านั้น. จะพูดว่า ง่ายมันก็ง่าย แต่พอปฏิบัติมันมันยาก พอปฏิบัติมันมันยาก เพราะมันเคยชินกับ เป็นอย่างไม่ว่างกันมาเสียจนเป็นนิสัย จนพร้อมที่จะไม่ว่าง พร้อมที่จะไม่ว่าง, พร้อมที่จะเกิดตัว-ของกู : จะได้อะไรมาก็ตัวกู จะเสียอะไรไปก็ตัวกู; นี่มันพร้อมที่จะเกิดตัวกู ทั้งในแง่บวกและในแง่ลบกัน มันจึงเต็มไปด้วยความรู้สึกชนิดนี้ แล้วก็ทำให้ชีวิตนี้มันไม่ว่าง เป็นชีวิตที่ทนทุกข์ทรมาน.

วิธีปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตว่าง

เฮ้, ทีนี้ก็ มาถึงตอนนี้ จะพูดถึงเรื่องวิธีปฏิบัติ : วิธีปฏิบัติ ที่จะจัดตัวกู-ของกูออกไปเสีย เพื่อให้ชีวิตนี้มันว่าง.

เมื่อตะกี้ก็ได้พูดบ้างแล้วว่า ใจความละเอียดละออ ความกลัว หรือความละเอียด เป็นจุดตั้งต้นของการปฏิบัติ; ถ้ามันไม่มี มันก็ไม่มีอะไรเป็นเครื่องกระตุ้น. ถ้าเราเดินตกร่อง เราก็ละเอียดใจคนที่เขาเห็นว่าเราเดินตกร่อง, หรือเราก็กลัวมันเจ็บปวด. ความละเอียดอย่างนี้ช่วยได้, ความกลัวอย่างนี้ช่วยได้. หรือว่า ทำไมเราไม่ไปทำฟ้านุงหลุดกลางถนนเล่า? มันเป็นอย่างไร? เพราะมันกลัวนี่ เพราะมันละเอียดนี่ มันมีมากนี่. แต่พอเรื่องกับกิเลส มันไม่กลัวนี่ มันไม่ละเอียดมากถึงขนาดนั้นนี่, มันไม่กลัวถึงขนาดนั้น ทั้งที่มันเป็นเรื่องน่ากลัวกว่า มันก็ไปไม่สนใจ ไม่สนใจที่จะกลัว ไม่สนใจที่จะละเอียด.

หิริ และโอตตปปะนี้ ขอให้พิจารณากันให้ดี ๆ : มันเป็นจุดตั้งต้น, เป็นจุดแรก, เป็นพื้นฐาน, สมภูฐาน ของสิ่งที่เรียกว่า ศีลธรรม. ไอ้คนที่ทำ อบายมุข คิมน้ำเมา เที้ยวกลางคืน ดูการละเล่น เล่นการพนัน อะไรก็ตาม ที่ เรียกว่า อบายมุข มันไม่มีสิ่งนี้นะ มันไม่มีสิ่งนี้ : มันไม่มีหิริ มันไม่มีโอตตปปะนี้

-มันไม่คิดว่ามันละอาย หรือน่ากลัว หรือน่าละอาย; มันไม่มีความคิดอย่างนี้, มันกระทำกันจนเป็นของว่าไม่ต้องละอาย หรือไม่ต้องกลัวไปเสีย.

อย่าเข้าใจไปว่า เรื่องเล็ก ๆ - เรื่องหิริ โอตตปปะเป็นเรื่องไม่สำคัญ; มันก็สำคัญที่สุด. ไม่มีหิริ โอตตปปะแล้ว จะเป็นอุบาสกอุบาสิกาอยู่ไม่ได้หรอก, จะเป็นภิกษุสามเณรอยู่ไม่ได้, หนีหายหมด จะไปหมดไม่มีอะไรเหลือ; มันอยู่ได้ด้วยหิริและโอตตปปะนะ. ถ้าว่าไปละโมบโลภลาภให้ใครเห็น ก็ละอาย ละอาย จนไม่รู้จะเอาหน้าไว้ไหน แล้วก็กลัวว่าความทุกข์จะเกิดขึ้น ความทุกข์จะเกิดขึ้น. หรือว่าเป็นพระเป็นเณรไปบันดาลโทสะ มันก็น่าละอาย น่าละอายเหลือประมาณ; แต่มันไม่ละอาย, มันก็ไม่กลัวว่าอะไรจะเกิดขึ้น.

เอาละ, ความละอาย และความกลัวนี้ เป็นจุดตั้งต้น ให้เราต้องการที่จะเอาชนะไอ้สิ่งนั้น; จึงได้ไปค้นหา ไปค้นคว้า ไปค้นหว่า จะทำอย่างไรดี จึงจะพ้นจากไอ้สิ่งรบกวนเหล่านี้ ?

ค้นหาที่ตัวปัญหา ที่ตัวปัญหา ก็จะเห็นความจริงว่าจะต้องทำอะไร, แล้วก็ทำ; การทำอย่างนี้แหละ เรียกว่า การศึกษาที่สมบูรณ์.

จำไว้อีกสักคำหนึ่ง, ท่านทั้งหลายเหล่านี้ช่วยจำไว้; ศึกษา ศึกษา การศึกษา การศึกษานั้น ท่านมีกันแต่ “การศึกษาหมาหางด้วน” ไม่สมบูรณ์ ไม่สมบูรณ์ ไม่เป็นการศึกษาที่แท้จริง, **ศึกษานิดที่ไม่สามารถจะควบคุมอะไรได้ เพราะมันไม่มองเห็นจริงมาตั้งแต่ต้น.** ยิ่งการศึกษาเดี๋ยวนี้แล้วไม่ไหว, ไม่ใช่การศึกษา, เป็นการทำลายมากกว่า. ในโลกทั้งโลกปัจจุบันนี้ ศึกษา ๆ ๆ ให้ฉลาด ๆ ๆ แล้วก็ไม่เกิดสันติภาพสักขี้เล็บหนึ่ง. การศึกษาเจริญเป็นภูเขาเลากา แล้วสันติภาพไม่เกิดขึ้นสักขี้เล็บหนึ่ง เพราะมันมีแต่ฉลาด ฉลาด ฉลาดที่จะกอบโกย ฉลาดที่จะเอาเปรียบ ฉลาดที่จะเห็นแก่ตัว. นี่การศึกษานิดนี้ มันไม่สมบูรณ์ เป็นหมาหางด้วน.

การศึกษาที่ถูกต้องสมบูรณ์แท้จริง ตามหลักของศาสนา

ช่วยจำไว้ว่า การศึกษาที่ถูกต้อง ที่สมบูรณ์ ที่เป็นการศึกษาโดยแท้จริงนั้น มันต้องมีการควบคุมความฉลาด อย่าให้ความฉลาดมัน free ไปตามเรื่องของมัน; ควบคุมความฉลาดให้อยู่ในร่องในรอย ใช้ความฉลาดถูกต้อง แล้วมันก็ไม่ไปสร้างความเห็นแก่ตัว. ดังนั้น เราจึงมามีการศึกษาที่สมบูรณ์; ช่วยฟังให้ดีด้วย :-

การศึกษา ศึกษาที่สมบูรณ์นั้นนะ เอาตามตัวหนังสือเลย : สะ + อิกขะ. สิกขามันมาจาก ส + อิกข หรือ ศ + อิกข, แล้วแต่จะเป็นคำบาลี หรือสันสกฤตนะ : มันต้องการดู ซึ่งตนเอง; สะ สะ แล้ว อิกขะ, อิกขะ แปลว่า ดู เห็นด้วยตนเอง ในตัวเอง แล้วก็ซึ่งตัวเอง. มันต้องมีการดู ซึ่งตัวเอง ด้วยตนเอง ใน

ตัวเอง, นี้เรียก ดู ดู ซึ่งตัวเอง ในตัวเอง โดยตัวเอง, นี้ดู ดู นี้ขั้นหนึ่ง; ครั้นดู ถูกต้อง ดูอย่างถูกต้องนะ มันก็จะเกิดการเห็นนะ, ดูแล้วก็ต้องเห็นแหละ ไม่ใช่ว่า เห็นโดยไม่ต้องดู มันเป็นไปไม่ได้หรอก, มันโง่เกินไปแหละ จะเห็นโดยไม่ต้องดู, มันดู ดู ดูให้ถูกต้อง แล้วก็เห็น เห็น เห็น เห็นมันก็ต้อง, เห็นนี่ระยะที่สอง; หลังจากนั้น เป็นระยะที่สาม ก็คือ รู้ รู้, เพราะเห็นทั่วถึง แล้วมันก็รู้ว่า มันเป็นอย่างไรรู้, รู้ว่าอะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นผล, รู้แจ้งถึงปัญหา ถึงวิธีที่จะแก้ปัญหา, นี้อันที่สามนี่ ระยะที่สามนี่รู้; พอถึงระยะที่สี่ ก็ปฏิบัติให้ถูกตามที่รู้ ตามเหตุผลที่แสดงอยู่ในความรู้.

ถ้าอย่างนี้ก็เป็นการศึกษาที่สมบูรณ์ ตามความหมายของคำว่า ศึกษา, ศึกษา, ศึกษา-ในภาษาไทย, ภาษาบาลี, ภาษาสันสกฤต, อะไรก็ตาม; แยกเป็นสี่ ขั้นตอน : ดู - look , เห็น - look and see, แล้วจึงรู้ - แล้วก็ know, แล้วจึง commit, practice อะไรไปตามเรื่อง. ดู เห็น แล้วรู้ แล้วปฏิบัติ; ถ้าครบทั้งสี่นี้ จะเป็นการศึกษาที่สมบูรณ์, มันจะมีการปฏิบัติที่ถูกต้อง ตามเหตุ ตามผลที่แท้จริง ที่เป็นผลของการดู การเห็น และการรู้; ไม่ใช่อยู่เฉย ๆ ก็จับตัวมันมาปฏิบัติ : จับลิงมาหัดละคร, อย่างนี้มันทำไม่ได้, มันจะเป็นความรู้แจ้งเห็นจริง ไม่ได้หรอก.

มันต้องตั้งต้นด้วยการดู ดูเป็นเสียด้วย, แล้วก็เห็น เห็นตามที่เป็นจริง, แล้วมันก็รู้ รู้ว่าอะไรเป็นอะไร, ทีนี้ก็ปฏิบัติตามเหตุผลที่ว่า มันควรจะทำอะไร ? ควรจะละเว้นอะไร ? ควรจะส่งเสริมอะไรที่ตรงไหน ? ควรจะบังคับกันที่ตรงไหน ? ควรจะส่งเสริมอะไรกันที่ตรงไหน ? นี้อย่างนี้เรียกว่า การศึกษา

สมบูรณ์. เดียวนี้ การศึกษาในโรงเล่าโรงเรียน มันมีไม่ครบทั้งสี่นี้; มันมีแต่เพียงบอก

แก้ทำอย่างนี้เถอะแจะจะได้เงินมาก ๆ, แกก็จะได้สนุกสนานรื่นเริงบันเทิง, แกก็จะสอบได้ : มันไม่เป็นการศึกษาตามหลักของธรรมชาติ ของศาสนา ที่ครบถ้วนทั้งสี่ ความหมาย ว่าดู ว่าเห็น ว่ารู้ แล้วจึงปฏิบัติ. เด็ก ๆ ก็ถูกจับมาศึกษา ศึกษา โดยไม่ต้องรู้ ไม่ต้องเห็น ไม่ต้องอะไร, มันก็เป็นไปไม่ได้; มันก็กลายเป็นว่า ยังหมายมั่น ยังยึดถือ ยังจะได้ ยังจะเอา ยังจะเพิ่มพูนให้แก่กิเลสแหละ, ก็เป็นการศึกษาไปไม่ได้ เพราะไม่ได้ดูให้เห็น ตัวความทุกข์ แล้วให้รู้จัก ความทุกข์ ว่ามันเกิดมาจากอะไร ? แล้วจะต้องจัดการกับมันอย่างไร ? นี้ ครั้นรู้อย่างถูกต้องอย่างนั้นแล้ว จึง **ปฏิบัติลงไป** ตามที่รู้.

นี่เป็นเรื่องศึกษาธรรมชาติ ปฏิบัติธรรมะในพระศาสนาละ. แต่ว่าแม้การศึกษาในโลก ในโลกนี้ ก็เหมือนกันแหละ อาตมาคิดว่าหลักการอันนี้ใช้ได้; จะให้เขาศึกษาอะไร ก็ขอให้เขากระทำให้ครบทั้งสี่ความหมาย, **สี่ขั้นตอน** : ขอให้เขาดูสิ่งนั้น เขาเห็นสิ่งนั้น เขารู้จักสิ่งนั้น แล้วเขาก็ปฏิบัติสิ่งนั้น.

ขั้นตอนเกี่ยวกับการเกิด – ดับแห่งตัวตน

เอาละ, ทีนี้ก็มาดู มาดู มาดู : ตัวกู ตัวตน ตัวกู อยู่ที่ตรงไหน ? ตัวกู ตัวตน มันอยู่ที่ตรงไหน ? ตาเห็นรูป หูฟังเสียง เป็นต้น มันก็เกิดวิญญูณ แล้วเกิดผัสสะ : อายตนะข้างนอก มีรูปเป็นต้น กระทบอายตนะข้างใน มีตาเป็นต้น เกิดจักขุวิญญูณ แล้วเป็นผัสสะขึ้นมา; แล้วมันจะคลอออกมาเป็นเวทนา.

นี่ เวทนา; ถ้าโง่ตอนนี้ โง่ตอนนี้ เวทนานั้นก็จะหลอกให้น่ารักบ้าง น่าเกลียดบ้าง คือ ชอบใจบ้าง ไม่ชอบใจบ้าง, ก็เกิดตัณหา คือความอยากในการจะเอาบ้าง อยากในการที่จะทำลายเสียบ้าง : นี่เป็นสองฝ่ายอยู่อย่างนี้.

ขอให้ดูเข้าไปที่ตรงนี้ ว่า **ไอ้ความรู้สึกที่เป็นตัวตนนะ มันเกิด** ภายหลังจากที่จิตมันโง่ไปหลงรัก หรือหลงเกลียดนะ – เป็นบวกเป็นลบขึ้นมาแล้ว : เป็นบวกก็ถูกใจ ก็เกิดตัวกู ตัวกูผู้ถูกใจ, เป็นลบ ไม่ถูกใจ ก็เกิดตัวกู ตัวกูผู้ไม่ถูกใจ; นี่มันก็เกิดตัวกูขึ้นมา. ถ้ารู้อย่างนี้แล้ว ก็จะมีสติสัมปชัญญะมาเสียดตั้งแต่ต้นนะ : เมื่อตากระทบรูป เกิดผัสสะ แล้วก็มิตติปัญญาเสียให้เพียงพอ; อย่าให้เกิดเวทนาโง่ อย่าให้เกิดตัณหาโง่ อุปาทานยึดมั่นเป็นตัวกู – ของกู.

นี่เรียกว่า ดู เห็น รู้ แล้วก็ ปฏิบัติ; แต่มันก็คงจะยากมั้ง? ถ้าว่าจะไปให้คนทั่วไปที่ไม่เคยศึกษาเรื่องนี้มาก่อนเลยนะ; แต่ว่าก็ **ทำได้ตามแบบของพระพุทธเจ้า**. อาตมาเคยบอกท่านทั้งหลายมาที่ครั้งก็หนแล้ว จำได้ไหม ว่าอาจารย์ของพระพุทธเจ้านั้นชื่อนายอะไร? อาจารย์ที่แท้จริงของพระพุทธเจ้านั้นชื่อ **“นายคล้า”** : นั่นแหละคือ ดู เห็น รู้ แล้วทำ; นั่นแหละ มันมีการคล้าอย่างนั้นแหละ. ใครมาสอนท่านเล่า? ท่านก็คล้ามาเอง.

ในการตรัสรู้ของท่านในวันตรัสรู้ท่านก็คล้ามาว่า นี่ความทุกข์กำลังกัดเราอยู่นี้หว่า! ความทุกข์มันมาจากอะไร? มาจากชาติ – เกิดตัวกู; ชาติ – เกิดตัวกูมาจากอะไร? มาจากภพ – ความเต็มเปี่ยมแห่งความยึดมั่นถือมั่น; ภพมาจากอะไร? มาจากอุปาทาน; อุปาทานมาจากอะไร? มาจากตัณหา; ตัณหามาจากอะไร? มาจากเวทนา; เวทนามาจากอะไร? มาจากผัสสะ; ผัสสะมาจากอะไร

? มาจากการกระทบทางอายตนะภายนอก – ภายใน และวิญญาณ. อ้าว, โอ้!
 ตรงนี้เอง : อายตนะภายนอก – ภายในกระทบกัน โดยโง่เขลา อย่างโง่เขลา มัน
 ก็เกิดความรู้สึก เห็นผิด โง่ไปตลอดสาย. ท่านจึงจับได้ทีเดียวว่า โอ้! ต้อง
 จัดการตรงนี้ : ทำไมจึงโง่? เพราะมีอวิชชา เมื่อผัสสะ; กำจัดอวิชชาเสีย
 ผัสสะก็ไม่โง่ แล้วเรื่องมันก็จบ. นี่ท่านก็ดู แล้วท่านก็เห็น แล้วท่านก็รู้ แล้ว
 ท่านก็ปฏิบัติ : พระพุทธเจ้าท่านได้ใช้หลักการอันนี้ สมบูรณ์ในการศึกษาของ
 ท่าน.

ขอให้เราทั้งหลายทุกคน ในฐานะที่เป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้า หรือ
 ว่าจะไม่ยอมเรียกออย่างนั้นก็ตามใจ, ก็ได้เหมือนกันแหละ, แต่ขอให้มีการศึกษาที่
 มันถูกต้องเถอะ ว่าท่านจงมีการดู แล้วมีการเห็น แล้วก็มีการรู้ แล้วจึงมีการ
 ปฏิบัติ. จะแก้ไขปัญหาใด ๆ ซึ่งเป็นการละก็ดี จะเป็นการพัฒนาใด – อันใดที่ทำให้
 มันมีขึ้นมาก็ดี, ขอให้ใช้หลักการศึกษาทั้งสี่ความหมายนี้ ก็จะสำเร็จประโยชน์;
 ไม่อย่างนั้น มันจะติดตัน มันเป็นไปไม่ได้.

ไอ้ความรู้สึกด้วยมานะว่า เราเป็นอย่างนี้ ความรู้สึกที่เราเป็นนี้
 ความรู้สึกด้วยมานะ ก็คือค้นหาว่าเราเป็นของของเรา ความรู้สึกด้วยทฤษฎีว่า มัน
 เป็นอรรถาของเราอย่างนี้ : ตัณหา, มานะ, ทิฏฐิ อยู่ มันก็ชวนให้เกิดความรู้สึก
 เป็นตัวตนอย่างนี้เสมอแหละ.

เอาละ, เป็นอันว่า วิธีปฏิบัติ ก็คือ ศึกษา ศึกษา ศึกษา, ให้เป็น
 การศึกษา ศึกษา, คือ ดู เห็น รู้ แล้วก็ปฏิบัติ; อย่างนี้มันก็ต้อง เพราะมัน
 ดูก่อน แล้วมันเห็นแล้ว มันรู้แล้วนี่ มันก็ไม่มีทางผิด มันก็กำจัดต้นเหตุเสียได้ ละ

ก็เลสเสียได้, ได้รับความประโยชน์สมตามความปรารถนา. มันไม่เห็นเป็นตัวตน ไม่เห็นเป็นของตน; เห็นเป็นของว่าง ไม่มีตัวกูผู้กระทำ ไม่มีการกระทำของกู ไม่มีผลเป็นการกระทำเป็นของกู มีแต่จิตที่กระทำไปอย่างนั้นอย่างนั้น, ถ้าผิดก็เกิดความทุกข์ ไม่ผิดก็ไม่เกิดความทุกข์.

ขอให้รู้ว่า มันขึ้นอยู่กับการศึกษาที่ถูกต้อง หรือไม่ถูกต้อง; มันจะว่างหรือจะไม่ว่าง ก็เพราะการศึกษามันถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง. ฉะนั้น ขอฝากไว้ให้ทุกคนมีการศึกษาถูกต้อง ไม่ว่าเรื่องอะไร ไม่ว่าเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ, จะหุงข้าวต้มแกงอะไรก็ตามเถอะ, ให้มีความรู้ มีการศึกษาว่า ดู แล้วก็เห็น แล้วรู้ แล้วจึงกระทำ : ดูเสียก่อน ให้เห็นเสียก่อน ให้รู้เสียก่อนว่าจะทำอย่างไร แล้วจึงกระทำ; อย่างนี้ ทำสำเร็จสมตามประสงค์ ไม่มีติดขัด.

นี่, เทวดาเขาบอกให้เตรียมตัวหยุดแหละ (ฝน)มันจะมาแล้ว. เท่าที่พูดไปแล้ว มันก็ลมไปแล้วแหละ, มากพอแล้วแหละ. ขอให้สนใจเถอะว่า **ไอ้ว่างนี้ดีกว่าประเสริฐนะ ! ชีวิตว่างนี้ ดีกว่าชีวิตประเสริฐ !** ชีวิตประเสริฐมันจะยั่วให้หลงรัก ให้ยึดมั่นถือมั่น ไปติดอยู่ที่นั่น; ไอ้ชีวิตว่างนี้ดีกว่า มันไม่ชวนให้หลงรัก ให้ไม่ยึดมั่นถือมั่น, มันดีกว่า มันให้เสรีภาพมากกว่า มันจะไม่จับตัวไปใส่คุกทุกข์ทรมาน.

ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคน นำไปพิจารณาให้ดีที่สุดว่า ชีวิตว่างมันเป็นอย่างไร ? เปรียบเทียบกับชีวิตประเสริฐ ชีวิตประเสริฐ ที่บรรยายมาแล้วในวันก่อน, ว่ามันต่างกันอย่างไร ? แล้วก็เลือกเอาเถิด.

วันนี้บรรยายมาสมควรแก่เวลา, และเหตุการณ์ก็บังคับให้หยุดการบรรยาย,
จึงขอยุติการบรรยายในวันนี้ เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมคณ
สาชยาย ส่งเสริมกำลังใจให้เข้มแข็ง ในการที่จะปฏิบัติหน้าที่การงานของตนสืบ
ต่อไป, ณ กาลบัดนี้.

ภาคผนวก

- ๓ -

๓๐ กันยายน ๒๕๓๒

ชีวิตที่สนุกเหมือนเล่นกีฬา

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายวันเสาร์ในวันนี้ เป็นวันเสาร์สุดท้าย ซึ่งจะปิดเทอมฤดูฝน สามเดือน : เดือนตุลาคม ต้นฤดูฝน, เดือนพฤศจิกายน เป็นกลางฤดูฝน, เดือนธันวาคม เป็นปลายฤดูฝน : รวมสามเดือน หยุดการบรรยายวันเสาร์; นี้เรา จะต้อง ไม่พบกันอีกสามเดือน, เว้นไว้แต่จะมีการบรรยายพิเศษ.

การบรรยายทั้งหมดทั้งสิ้นตั้งแต่ไหนแต่ไรมา ก็ปีมาแล้วก็ตาม เรียกกันสั้น ๆ ว่า **เรื่องความดับทุกข์**; ท่านทั้งหลายก็เรียกอย่างนั้น, ใคร ๆ ก็เรียกอย่างนั้น : นี้เรียกว่ายังไม่ฉลาด. ถ้าว่า **ดับทุกข์** นะ มันหมายความว่า ทุกข์เกิดขึ้นแล้ว, แล้วก็ดับ; ก็หมายความว่ามันก็เป็นทุกข์แล้ว ยุ่งยากไปหมดแล้ว. คำว่า “**ดับทุกข์ที่แท้จริง ที่ถูกต้อง**” นั้น คือทำให้ทุกข์มันเกิด ทำโดยวิธีที่ความทุกข์ไม่มาเยี่ยมเยียน ไม่มาวิแวอะไรเลย; นั่นแหละเขาเรียกว่า **ความดับทุกข์ที่แท้จริง**. ดับทุกข์ชนิดที่ว่า มีทุกข์อยู่เกือบตายแล้วจะดับทุกข์, อย่างนี้มันก็ไม่สนุกอะไร ไม่สนุกอะไร จำไว้ให้ดี ๆ; เพราะว่าวันนี้จะพูดเรื่องมีชีวิตสนุกนะ ช่วยจำไว้ให้ดี ๆ, วันสุดท้ายนี้จะพูดเรื่อง **ชีวิตที่สนุกเป็นกีฬา**.

หลายคนที่นั่งอยู่ที่นี้คงไม่เชื่อ ว่าพูดเล่นแล้วไว้อ ! ทำชีวิตให้สนุกเป็นกีฬา นี่มันคนบ้าพูดละมั้ง ? หรือว่าพูดเล่น พูดไม่มีสาระอะไร. **ที่จริงมันเป็นสิ่งที่ทำได้; แต่เมื่อไม่รู้ก็ทำไม่ได้, หรือบางทีมันก็ทำไม่ได้** ทั้งรู้ ๆ ก็มีเหมือนกัน; **แต่ว่าชีวิตนี้ ทำให้สนุกเหมือนกับเล่นกีฬาก็ได้.**

ในวันเสาร์ก่อน ๆ ได้พูดมาหลายรูปแบบแล้วว่า **ชีวิตเย็น บ้าง ชีวิตประเสริฐ บ้าง ชีวิตหลุดพ้น บ้าง ชีวิตปล่อยวาง บ้าง ชีวิตว่าง บ้าง**; มาถึงวันนี้เป็นวันสุดท้าย จะพูดโดยหัวข้อว่า **ชีวิตที่สนุกเหมือนเล่นกีฬา**, จะเรียกสั้น ๆ ว่า “**ชีวิตกีฬา**”. ไม่เชื่อก็ได้; ถ้าเชื่อก็ลองฟังดู คิด ๆ ตามไปดู มันจะเป็นไปได้ไหม ? “**ชีวิตประเสริฐ**” เป็นไปได้ อย่างที่ว่าแล้ว; “**ชีวิตว่าง**” เป็นไปได้อย่างที่ว่ามาแล้ว, “**ปล่อยวาง**” ก็ได้, “**เย็น**” ก็ได้; เดียวนี้จะทำให้มันเป็นเล่นกีฬาไปเสียเลย เรียกว่า “**ชีวิตกีฬา**”.

ทำให้ชีวิตสนุกดูเล่นกีฬา ดีกว่าชีวิตที่รบกวนอยู่ตลอดเวลา

ถ้าท่านรู้จักชีวิตที่แท้จริง จะมองเห็นด้วยตนเอง โดยไม่ต้องเชื่อผู้อื่นว่าชีวิตนี้ มันมีการรบ, รบนะ รบรา, กันอยู่ตลอดเวลาเสมอไป; จะแพ้หรือจะชนะ ก็แล้วแต่ชีวิตของคนนั้นมันจะเป็นอย่างไร, แต่ว่ามันมีการรบอยู่เสมอไป. รบกันอยู่ระหว่าง ความดี กับ ความชั่ว, หรือรบกันอยู่ระหว่างชีวิตสองฝ่าย ชีวิตหนึ่งมันจะลงต่ำ ชีวิตหนึ่งมันจะขึ้นสูง; อ้าว เอากันสิ มันต้องทะเลาะกัน ต้องรบกัน, ชีวิตไหนชนะมันก็ไปทางนั้นแหละ. ชีวิตหนึ่งว่าไปหาปลาดีกว่า ชีวิตหนึ่งว่าไปวัดดีกว่า, มันก็รบกันพักหนึ่ง; ชีวิตไหนชนะมันก็ไปแหละ มันก็ไปที่นั่นแหละ. มาฟังเทศน์ดีกว่า, นอนดีกว่า; เอ้ารบกัน, อันไหนชนะ มันก็ทำอย่างนั้นแหละ. นี่ขอให้ถือว่า โดยเนื้อแท้ ชีวิตนี้เป็นการรบกันอยู่เสมอตลอดเวลา; มีแพ้มีชนะอยู่ตลอดเวลา. แต่ว่าถ้ารบชนิดนั้นมันไม่สนุกนะ : รบชนิดที่ทำให้เลือดตกยางออกไม่สนุก.

เอากันใหม่ : ให้ชีวิตนี้ มันน่าสนุกเหมือนกับเล่นกีฬา. *ใครเป็นคนเล่น ?* ก็เรานั้นแหละ : ให้อชีวิตนะเป็นคนเล่น เป็นคนแสดง เป็นคนเล่นกีฬา. *ใครเป็นคนดู ?* ก็เราแหละ, เราก็ก่อน เราก็กู้ เราก็กู้สึกอยู่ เราก็กเป็นคนดู. *แล้วใครเล่าเชียร์ ?* เรานี้แหละมันเชียร์ แล้วแต่อยากจะเชียร์ฝ่ายไหน สนับสนุนฝ่ายไหน สนับสนุนฝ่ายดี-ฝ่ายชั่วมันก็เชียร์. แล้ว *ใครตัดสินเล่า ?* เรานั้นแหละ : เราตัดสิน อันไหนชนะอันไหนแพ้. แล้ว *ใครจะให้เหรียญเล่า ?* ก็เรานั้นแหละ มันก็ให้เหรียญแหละ : ดีใจยกมือไหว้ตัวเองได้ ว่ามันชนะแล้วโว้ย ! นี่เรา

นั่นแหละดูให้ดี ๆ เอะ มันเป็นผู้เล่นกีฬา ผู้ดูกีฬา ผู้เชียร์กีฬา แล้วผู้ตัดสินกีฬา แล้วก็เป็นผู้ให้รางวัลนะ; ถ้าว่ามันมีการเล่นผิดกติกา, ก็ไอ้เราเป็นผู้ลงโทษ.

เชื่อหรือไม่เชื่อก็ลองคิดดู; อาตมามองเห็นอย่างนี้ มองเห็นอย่างนี้ ว่า ชีวิตนี้ มันเป็นการเล่นกีฬา, หรือเรียกให้น่ากลัวกว่านั้น ก็เป็นการรบพุ่งกันอยู่ เป็นนิจ ประกอบอยู่ด้วยความแพ้และความชนะ, เมื่อจะดูให้เห็นแพ้เห็นชนะ มันก็คือดูกีฬานั้นเอง. ดังนั้น จดให้ดี ๆ ลิขีวิตนี้ จะไม่มีความทุกข์, นั่น; มันจะไม่เกิดความทุกข์, นั่น; ไม่ต้องเกิดความทุกข์ แล้วจึงดับความทุกข์, นั่น. มันจะเป็นเหมือนคนโบราณเขาว่า “เอาไม้สั้นไปรันจี้”; หน้าตามันและสมน้ำหน้ามันคนโง่ เอาไม้สั้นไปรันจี้. ถ้าคนฉลาดมันก็ไม่เอาไม้สั้นไปรันจี้ หรือมันเอาไม้ยาว หรือเอาไม้อะไรก็ตาม, หรือมันทำไม้ให้ต้องจี้เสียดีกว่า โน่น; นั่นดีกว่ากันมาก ๆ นั่น. ฉะนั้นอย่าปล่อยให้เกิดทุกข์ แล้วจึงดับทุกข์; จงมีวิธีที่จะไม่ต้องเกิดทุกข์, ไม่ต้องเกิดทุกข์, อย่างที่พูดมาแล้วโดยชีวิตหลายรูปแบบ, วันนี้จะพูดในรูปแบบที่ค่อนข้างจะฟังดูแล้วแปร่งหู ประหลาด มีอยู่ว่า ชีวิตกีฬา ชีวิตที่เป็นกีฬา; เลยถือโอกาสชักชวนท่านผู้ฟังทั้งหลายให้เป็นนักกีฬา.

ตัวอย่าง ๕ คู่ แห่งชีวิตที่เป็นกีฬา

ฟังให้ดี ๆ จะชักชวนให้เป็นนักกีฬา นักกีฬา, ดูการเล่นสองฝ่าย ว่า ฝ่ายไหนจะแพ้ ฝ่ายไหนจะชนะ, ดูเอง ตัดสินเอง ลงโทษเอง ให้รางวัลเอง. กีฬาระหว่างอะไร ที่เราจะเล่น ?

ข้อแรก มันก็ต้องนึกถึงว่า กีฬาระหว่าง “ความสำเร็จ” กับ “ความไม่สำเร็จ”; นี้คู่แรก. เราทำอะไรต้องการได้ผล ได้อะไรทั้งนั้นแหละ คือ สำเร็จ : ทำนา ทำสวน ค้าขาย อะไรก็ตาม เรียกว่า ต้องการความสำเร็จ. แต่ มันมีอุปสรรคที่จะทำให้ไม่สำเร็จ; มันจึงมีการต่อสู้กันระหว่างความสำเร็จกับความไม่สำเร็จ. จิตนี้ก็ทำตัวเป็นผู้ดู เป็นผู้ดูกีฬาเสียสิว่า ถ้าสำเร็จจะต้องทำอย่างไร, ที่มันไม่สำเร็จนั้นเพราะเหตุใด : คู่มันทั้งสองฝ่ายเถอะ – ฝ่ายที่มันสำเร็จ กับฝ่ายที่มันไม่สำเร็จ, แล้วมันรบกันอย่างไรนี่; เราจะเชียร์ฝ่ายไหนก็เอาสิ; ในที่สุดมันก็ต้องเป็นไปอย่างหนึ่งแหละ, สำเร็จหรือไม่สำเร็จนี่. ทำให้มันเป็นของ สนุกสนานเหมือนกับดูกีฬาอย่างนั้นแหละ ไม่ต้องเป็นทุกข์ ไม่ต้องเป็นทุกข์; มันจะสำเร็จหรือไม่สำเร็จ ให้มันเป็นเรื่องของกีฬา, เราไม่ต้องเป็นทุกข์หรอก. เราจะเล่นกีฬาเก่งขึ้น ๆ ๆ เพราะว่ามันดูกีฬาอย่างแท้จริง อย่างถูกต้องอยู่เสมอ จนเล่นกีฬาเก่งขึ้น ๆ แล้วก็สนุกเรื่อยไป; แล้วในที่สุด เป็นผู้ชนะ ชนะกีฬา. นี่ ชีวิตกีฬา.

หรือว่าจะดู การต่อสู้ ระหว่าง “ความเหลวไหล” กับ “ความเอาจริง”. ไม่อยากจะเหลวไหล แต่มันก็เหลวไหล; คุณดูเอาเองที่แล้ว ๆ มา : ไม่อยากจะเหลวไหล แต่มันเหลวไหลขึ้นมาเมื่อไรก็ไม่รู้ นี่, อยากจะให้มันจริงแต่ มันก็ไม่ค่อยจะเอาจริง นี่; มันเป็นการต่อสู้กันระหว่างความเหลวไหลกับความเอาจริง. รู้สึกอยู่ว่ามันควรจะทำแล้ว ถึงเวลาทำแล้ว “ไปนอนเสียดีกว่า ขอนอนสักหน่อย”, ไปนอนเสียเฉย ๆ อย่างนั้นแหละ; นี่ก็คิดดูสิมันมีกันทุกคนแหละอาตมาก็ มี ไม่ใช่ไม่มี, อย่างเวลาที่ควรจะมาเทศน์อย่างนี้บางทีก็ “ไปนอนนิดเดียว” –

อยากนอนไม่อยากมา. การต่อสู้ระหว่างความเหลวไหล กับความเอาจริงนะ มันมีอยู่ตลอดไป. มันรู้ที่อยู่ว่า “ทำอย่างนี้ดีที่สุด, ทำอย่างนี้ละเอียดที่สุด ประณีตสุขุม”; มันก็ยังไม่เอา มันเหลวไหลมันทำซุ้ย ๆ ทำหวิด ๆ. นี่เล่นก็พากันอย่างนี้ ระหว่างความเหลวไหลกับความเอาจริง; ถ้าควบคุมได้ ให้มันเอาจริงชนะ ฝ่ายเอาจริงชนะ, มันก็สำเร็จประโยชน์ สนุกด้วย ได้ประโยชน์ด้วย. นี่ก็พา.

นี่ ก็พาระหว่าง “ความรู้ที่เพียงพอ” กับ “ความรู้ที่ไม่เพียงพอ”. ฟังเทศน์มา ๕๐ ปีแล้ว พอหรือยัง ? รู้พอหรือยัง ? ความรู้ที่เพียงพอกับความรู้ที่ไม่เพียงพอ นะ มันเป็นคู่กีฬาเหมือนประมาณแหละ. ความรู้ไม่เพียงพอ, แต่มันอวดดีว่าเกิน ว่ารู้ดีแล้ว รู้เกินแล้วโน่น; เป็นเสียอย่างนี้ก็มี. ที่จริงมันยังไม่รู้เท่าไรหรอก, พอเอ่ยปากมันก็รู้ว่าไอ้หมอนี่มันไม่รู้อะไร; มันก็พูดเป็นคั่งเป็นแคว เหมือนกับว่ารู้ รู้มาก. เรามีความรู้ที่ไม่เพียงพอ เราก็อยากจะคุยจะอวดว่ามีความรู้เพียงพอ; พอทำอะไรเข้ามันก็ต้องต่อสู้กับการที่ความรู้มันไม่เพียงพอ นั่นแหละ มันก็รบกัน มันก็รบกัน มันชวนจะล้มละลาย ชวนจะเหลวไหล ชวนจะทิ้ง เลิกอยู่เสียเรื่อยไป. ความรู้ที่เพียงพอกับความรู้ที่ไม่เพียงพอ; ผู้ไม่ประมาทก็ต้องพยายามพอกพูน ศึกษาเพิ่มเติม ศึกษาเพิ่มเติม ให้รู้อย่างเพียงพอ.

ตรงนี้ขอโอกาสแทรกเรื่องพิเศษหน่อยนะ : เรื่องคำว่า ศึกษา ศึกษา หรือ ศึกษา แล้วแต่จะใช้ภาษาอะไร, เรียกว่าศึกษา. การศึกษาที่ไม่สมบูรณ์ นั้นนะ มันทำให้ความรู้ไม่เพียงพอ; ฟังเทศน์จนตายมันก็ไม่รู้ ถ้าว่าการศึกษามันไม่สมบูรณ์ มันไม่เป็นการศึกษา มันเป็นความรู้ที่ไม่เพียงพออยู่เรื่อยไป.

เราไม่มีการศึกษาที่สมบูรณ์อย่างนี้; ศึกษาในโรงเรียน ศึกษาของเด็ก ศึกษาของผู้ใหญ่ ศึกษาของมหาวิทยาลัย มันก็ยังไม่สมบูรณ์, มันเป็นหมาทาง ค้วนทั้งนั้นแหละ; มันไม่มีการดู มันไม่มีการเห็น มันไม่มีการรู้ มันไม่มีการทำ ตามที่รู้; มันดีแต่ครูจับให้ทำ บอกรให้ทำ โดยไม่ต้องดู ไม่ต้องเห็น ไม่ต้องรู้ ไม่มีเหตุผลในการทำ. ถ้าทำกันอย่างนี้แล้ว; ความรู้จะไม่เพียงพอ ความรู้นะจะมีไม่เพียงพอ จะมีความรู้ที่ไม่เพียงพอ, แม้แต่รู้เรื่องพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ก็ไม่เพียงพอ. ฉะนั้น จะศึกษาเรื่องพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ก็ต้องทำให้มันถึง ที่สุด ตามความหมายของคำว่า ศึกษา – ต้องดู, เห็น, แล้วก็รู้, รู้แล้วก็ปฏิบัติ. “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” นะ พระพุทธเจ้าท่านว่าอย่างนั้นนะ : เห็น – ดู เห็น ธรรม เห็นเรา, เห็นเราคือเห็นปัจจุสมุปบาทนะ, เห็นปัจจุสมุปบาท คือเห็นว่า ความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร ความทุกข์ดับลงอย่างไร, แล้วก็ปฏิบัติชนิดที่ความทุกข์ เกิดไม่ได้นี่; นี่ ๆ คือ ดู เห็น แล้วก็ รู้ แล้วก็ ปฏิบัติ. การศึกษาที่สมบูรณ์ต้อง เป็นอย่างนี้.

ถ้าท่านมีการศึกษาสมบูรณ์อย่างนี้; ท่านก็ต้องมีความรู้ที่เพียงพอ เล่นกีฬาชนะเรื่อยไปแหละ. มันจะมีการต่อสู้กันระหว่างความรู้ที่ไม่เพียงพอ กับ ความรู้ที่เพียงพอ, ในที่สุดความรู้ที่เพียงพอมันชนะ เพราะว่าเรามีอุบาย มีวิธีที่จะ ศึกษาอย่างนี้. กระโดดเข้าไปดูเถอะในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย มันก็ไม่ได้มี ศึกษาถึงอย่างนี้; พอเราบอกว่าศึกษาต้องอย่างนี้ มันว่าไม่เชื่อ มันก็ไม่เชื่อ มันว่า พุคเอาเอง. ความจริงคำว่า “ศึกษา ศึกษา” ต้องเป็นอย่างนี้; แล้วจะมีความรู้ที่ ถูกต้องที่เพียงพอ, ก็ชนะสิ.

เฮ้, ทีนี้อีกคู่ – คู่ต่อไป : การต่อสู้กันระหว่าง “ความกล้าหาญ” กับ “ความขี้ขลาด”. กล้าหาญกับขี้ขลาดนี้เหลือประมาณแหละ. ความขี้ขลาดเป็นความโง่เขลา, โดยมากมันไม่ต้องขลาดหรอก ไม่ต้องอะไร; แต่ความกล้าหาญบางทีมันก็โง่ได้เหมือนกันแหละ, แต่ถ้ามีความรู้เพียงพอ ความกล้าหาญมันก็ไม่โง่ มันมีความรู้จริง. นี่พูดกันง่าย ๆ, เอากันอย่างนี้ก็ได้ว่า ที่นั่งกันอยู่ทั้งหมดนี้ เขาชวนไปนิพพานใครกล้าไปบ้าง, หือ ? ชวนไปนิพพานนี้มีใครกล้าไปบ้าง ? กลัวว่าจะสงสัยอยู่ว่า ไม่ จะไม่ไหวนะ จะไม่มีอะไรสนุก จะไม่มีอะไรน่าพอใจ จะแห้งแล้ง อะไร, ไม่กล้าไปหรอก; แม้เขาจะชวนไปนิพพานนั้นนะ มันก็ไม่กล้าไป. นี่เรียกว่ามันไม่มีความกล้าหาญ มันยังขลาดอยู่. จะให้พยายามเป็นพระอรหันต์ มันก็ไม่กล้า มันก็ไม่กล้า มันยังกลัว ๆ อะไรอยู่ก็ไม่รู้ ไม่กล้า : นี่ความขลาดมันยังมีอยู่.

ความไม่แน่ใจ ไม่ไว้ใจตัวเองนะมันไม่มี มันจึงไม่กล้าหาญ, มันก็ขลาดแหละ. ที่มันโง่มากกว่านั้นมันก็คือขลาด อย่างไม่มีเหตุผล ไม่มีสาระ : กลัวลูกหนู กลัวไส้เดือน กลัวตุ๊กแก กลัวจิ้งจก ขี้ขลาดอย่างนี้มันก็เหลือเกินแหละ, มันถูกทำให้ขี้ขลาดอย่างโง่เขลา มาตั้งแต่เด็ก ๆ. ข้อนี้จะโทษใครก็ไม่ได้ เพราะว่าถ้าทำให้เด็กขลาดหรือกลัว แล้วมันไม่ทำอะไรบางอย่างที่ไม่ต้องการให้ทำนะ; ผู้ใหญ่ก็เหลือเกินแหละ เอาความโง่ไปหลอกเด็ก ให้ไม่ต้องทำอะไรที่ไม่อยากให้ทำนี่, มันก็ขลาด ขลาดอย่างโง่ ๆ มาแต่เด็ก. มันควรจะสอนให้มีปัญญาให้กล้าหาญ ให้รู้ตามที่เป็นจริง ไม่ต้องมีความขลาด เพราะไม่มีประโยชน์อะไร; เราทำให้มันถูกต้อง ทำให้มันแน่ใจ ไม่ต้องขลาด. เราไม่ทำอะไรที่ควรทำ เพราะความขลาดก็มีอยู่มาก : นี่ก็พ่ายแพ้ในการเล่นกีฬา.

เฮ้, ที่นี้ก็พอจะพูด คู่สูงสุดเลย, มันมากคู่หลายร้อยหลายพันคู่, จะพูดคู่สุดท้าย ก็ว่า มันมีการต่อสู้กันระหว่าง “ความมีอึดมมยตา” และ “ความไม่มีอึดมมยตา”. นี่คู่ต่อสู้ที่สนุกที่สุดแหละ : อีกคนหนึ่งฝ่ายหนึ่งมันมีอึดมมยตา, ฝ่ายหนึ่งมันไม่มี; นี่มันต่อสู้. ความที่มีจิตใจแข็งเป็นเพชร มีหัวใจเป็นเพชรนั้นมันก็มีอยู่, และความที่ไม่มีหัวใจเป็นเพชร ล้วนแต่อ่อนแอรวนเร เหลวไหลกเหลวไหลไม่มั่นคงนะ ก็มีอยู่ ไม่ใช่ไม่มี, ดู ดูตัวเองเถอะ; แล้วมันก็ต่อสู้ แล้วต่อสู้ ต่อสู้กันอยู่บ่อย ๆ แหละ : ความเข้มแข็งกับความไม่เข้มแข็ง. ที่เรียก “อึดมมยตา” นั่นก็เอาความหมายในที่นี้ที่ว่า มันเข้มแข็งถึงที่สุด อะไร ๆ ทำไม่ได้ อะไรมาปรุงแต่งไม่ได้ อะไรมาจับยึดไม่ได้ อะไรมาลากไปไม่ได้ มันไม่หวั่นไหว; อึดมมยตา อะไรปรุงแต่งไม่ได้ มันจึงไม่หวั่นไหว. อึดมมยตานี้เข้มแข็งมันคง ยิ่งกว่าสิ่งใด ยิ่งกว่าสิ่งใด, ช่วยจำไว้เถอะ; ถ้าไม่มีอึดมมยตาแล้วมันก็โอนเอน โกงงแงน กลอนแคลน ไปตามไอสิ่งยั่วชวนหรือกิเลส.

เปรียบเทียบอึดมมยตาว่าไม่หวั่นไหวกันว่า ภูเขาหิมาลัยนะยาวสองพันกิโลเมตรนะ ภูเขาหิมาลัยยาวสองพันกิโลเมตร ยาวมาประเทศอินเดียอยู่ตอนบน. ภูเขาหิมาลัยยาวสองพันกิโลเมตรยังหวั่นไหวนะ มันยังหวั่นไหวนะ : พอแผ่นดินไหวมันก็หวั่นไหวนะ ทั้งที่มันเป็นหินยาวสองพันกิโลเมตร มันก็หวั่นไหว, พอแผ่นดินไหวมันก็ไหว. แต่อึดมมยตานี้ ให้แผ่นดินไหวเท่าไร ๆ มันไม่หวั่นไหว มันไม่หวั่นไหว; อึดมมยตาไม่หวั่นไหว, แม้แผ่นดินมันจะไหวนี้. นี่เราจึงต้องเปรียบโดยอุปมาให้เห็น มันจึงจะรู้ว่ามันเข้มแข็งอย่างไร – เป็นเพชรหัวใจเป็นเพชร. หญิงสาวคนหนึ่งมีอึดมมยตา ให้ชายชู้รูปงามสักคู่หนึ่ง

ก็มาเกี่ยวไม่สำเร็จ เอาตัวไปไม่ได้, นี้เรียกว่ามันมือตัมมยตา; หรือว่าชายหนุ่มคนหนึ่งมันมีจิตใจเป็นอตัมมยตา ให้นางงามจักรวาลมาสักคู่หนึ่งก็ลากหัวมันไปไม่ได้ ให้นางฟ้ามาทั้งฟ้ามาลากหัวมันไปไม่ได้, ถ้ามันมือตัมมยตา. นั่นคือความเข้มแข็งของอตัมมยตา; แต่เราก็ไม่มี. มันต้องมีการต่อสู้กันระหว่างความเข้มแข็งกับความไม่เข้มแข็งนี้ คือความมือตัมมยตาหรือไม่มีมือตัมมยตา. ฉะนั้นขอให้จำไว้เป็นหลักประจำใจเถอะว่า มือตัมมยตาแล้วก็ไม่หวั่นไหวไปตามสิ่งใดที่เข้ามาปรุงแต่ง.

อตัมมยตายังวิเศษมากกว่านั้น : มันทำให้ไม่ติดอยู่กับสิ่งที่ปรุงอยู่นะ. มันปรุง สิ่งอะไรปรุงแต่งอยู่, ก็ไม่ไปติดอยู่กับสิ่งนั้น ให้ถอนขึ้นมาไปสู่สิ่งที่ดีกว่า, ไปสู่สิ่งที่ดีกว่าแล้ว ก็ไม่ติดอยู่กับสิ่งที่ดีกว่า มันถอนให้ขึ้นไปถึงสิ่งที่ดีกว่าอีก : ก็ไม่ติดอยู่กับสิ่งที่ดีกว่านั้น มันถอนขึ้นไปสู่ที่ดีกว่า ๆ ๆ ดีกว่า จนสุดหรือพ้นจากความดีนั้นจึงจะสุด เห็นอชัวนีโดยประการทั้งปวง; นี้เป็นอตัมมยตา. จากกามธาตุทั้งหลายมากมาย ไปสู่รูปธาตุ; จากรูปธาตุก็ไปสู่อรูปธาตุ; เลื่อนขึ้นอีกก็ไปสู่นิโรธธาตุ คือธาตุนิพพาน. กามธาตุ – สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่ปรารถนากาม; รูปธาตุ คือพอใจในรูป ไม่ปรารถนากาม – พวกพรหม รูปพรหม; แล้วพวก อรูปธาตุ ก็คืออรูปพรหม นั้นมันหมด มันสูงสุดแค่นั้น – เป็นเนวสัจญานา-สัจญายตนะ แล้วมันหมดแค่นั้น; ทีนี้ถ้าพ้นไปจากนั้นอีก มันก็ไปสู่ นิโรธธาตุ นิพพานธาตุ.

ในบาลีพูดไว้ตามภาษาบาลี มันฟังไม่ค่อยถูกดอก : เช่นพูดว่า ละกามสัจญานาเสย ด้วยนันทตตอเบกขา, ฟังถูกไหม? แล้วก็ ละนันทตตอเบกขาเสย

ด้วยเอกัตตอุเบกขา นี้, ฟังถูกไหม ? แล้วก็ ละเอกัตตอุเบกขาเสีย ด้วยอตัมมยตา; เรื่องมันจบ. คุณฟังไม่ถูกเลยใช่ไหม ? ภาวะจิตที่ติดอยู่ในกาม เรียกว่ากาม-สัญญา : สัตว์ทั้งหลายจะเป็นมนุษย์ เทวดา สัตว์นรก เสร็จงานอะไรก็ตาม ถ้ายังบูชากามอยู่ละก็ เรียกว่าอยู่ในกามโลกหรือในกามสัญญา, ก็ละกามสัญญานี้เสียได้ด้วยนानัตตอุเบกขา, คือสมาธิทั้งหลายมากมายประเภทรูปฌาน รูปฌาน นี้เรียกว่า นานัตตอุเบกขา; แล้วก็ละนานัตตอุเบกขาเสียด้วยเอกัตตอุเบกขา คือสมาธิประเภทอรุฌาน; ถึงสูงสุดของอรุฌานเป็นภวักคพรหมสูงสุดแล้ว ก็ละเสียได้ด้วยอตัมมยตา. นี่คืออตัมมยตา มีแล้วมันคงเป็นเพชร มีความเป็นเพชร มีหัวใจเป็นเพชร มีเครื่องมือเป็นเพชร มีอะไรแข็งโก้ก โดยสมมติมันนั่นแหละ ถ้าสักว่าเป็นความจริงอย่างนี้. เพชรนี่แข็ง ๆ ๆ ไม่มีอะไรแข็งเท่า, เพชรนี่ตัดอะไรได้ทุกอย่าง แต่อะไรจะมาตัดเพชรไม่ได้ เพราะว่าเพชรมันแข็งที่สุด, จึงขอเปรียบเทียบอตัมมยตาว่าเพชร เพชรนี้. ที่มีการต่อสู้กันระหว่างจิตที่มีอตัมมยตา กับจิตที่ไม่มีอตัมมยตานั้นแหละ : ถ้าไม่มีอตัมมยตามันก็แพ้, ก็มีความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความตื่นเต้น อิจฉาริชยาไปตามเรื่อง; ถ้ามันมีอตัมมยตามันก็ไม่แพ้, มันคงที่ คงที่อยู่ในความถูกต้อง. นี่ก็พาที่ตอนสนุกที่สุดแหละ; คือการต่อสู้กันระหว่างความมีอตัมมยตากับความไม่มีอตัมมยตา. อย่าไปโทษใคร บางทีเราก็อ่อนแอไม่มีอตัมมยตา, บางทีก็มีอตัมมยตาบ้า แข็งโก้กเกินไปเป็นบ้า บ้าบิ่นไปเสียก็มี; ไม่ใช่อตัมมยตาออกอย่างนั้น มันไม่มีเหตุผล มันไม่มีความจริง.

มีอตัมมยตาที่แท้จริง เห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง ว่ายึดมันถือมันโดยความเป็นตัวตนไม่ได้, มันก็แข็งโก้ก ด้วยการที่จะไม่ยึดมันถือมัน

อะไร ไม่มีอะไรมาปรุงแต่งก็ได้. ที่ว่าพูดกับเด็ก ๆ นะ : ถ้าพูดกับเด็ก ๆ ว่า “กูไม่เอากับมึงแล้วโว้ย!” นะ, ความรู้สึกอันนั้นแหละคืออึดอัดมมตา : กูไม่กินเหล้า กูไม่สูบบุหรี่ กูไม่ไปเล่นปลา กัด กูไม่ไปทำอะไรอย่างนั้น กูไม่เอากับมึงแล้วโว้ย! เลิกกันทีนะ นี่อย่างนี้เรียกว่าอึดอัดมมตาของเด็ก ๆ. ถ้ามันมีมันก็เลิกได้ดี; ถ้ามันไม่มีมันก็เลิกไม่ได้ดี. นี่การต่อสู้กันระหว่างเลิกได้กับไม่เลิกได้นี้ ก็สนุก; ไม่ต้องเป็นทุกข์ ไม่ต้องเป็นทุกข์, มีแต่สนุกและคูกีฬา. เล่นเองด้วย คูเองด้วย เขียร์เองด้วย ตัดสินเองด้วย ลงโทษเองด้วย ให้รางวัลเองด้วย, อะไรหมด; สนุกหรือไม่สนุก? ถ้าไม่สนุกมันบ้าแล้วแหละ; แต่มันอาจจะไม่สนุกก็ได้เพราะมันไม่รู้นี่! เพราะมันไม่รู้ มันบ้าทั้งที่ไม่รู้นี่! มันมานั่งเป็นทุกข์ ร้องไห้ฮือ ๆ โส ๆ น้ำตา

นองอยู่นี่! โดยไม่เห็นเป็นกีฬานี้! พอไม่สมหวังมันมานั่งร้องไห้กันอยู่ทั้งนั้นแหละ! นี่มันเล่นกีฬาไม่เป็น ชีวิตมันไม่เป็นกีฬา, เลิกกันที – เลิกร้องไห้กันที.

จัดให้มันเป็นการเล่นกีฬาเสียให้หมด : เล่นกีฬากันระหว่างความสำเร็จกับความไม่สำเร็จ, ระหว่างความเหลวไหลกับความเข้มแข็ง, ระหว่างความรู้ที่เพียงพอกับความรู้ที่ไม่เพียงพอ, ระหว่างความกล้าหาญกับความขี้ขลาด, ระหว่างความมื่ออึดอัดมมตากับไม่มีอึดอัดมมตา; โอ๊ย, จะเป็นคู่ ๆ คู่ ๆ, ร้อยคู่พันคู่ เอามาพูดไม่ไหว. เพียงเท่านี้ก็เป็นตัวอย่างที่พอแล้ว ว่า ถ้ารู้จักจัด รู้จักทำ, แล้วชีวิตแต่ละวัน ๆ มันจะเป็นการเล่นกีฬา. นี่อาตมาเรียกว่า ชีวิตสนุก ชีวิตสนุก ชีวิตสนุกเหมือนเล่นกีฬา. ทำสมาธิได้คล่องแคล่วเปลี่ยนอยู่เสมอ สนุกทั้งวันทั้งคืน; นี่พวกฤๅษีชีไพรเขาเล่นกีฬา, เขาเรียกว่าฌานกีฬา – เล่นฌาน คือเล่นเป็น

กีฬาทั้งวันทั้งคืน เลยพวกฤทธิชีไพร่ ไม่มีความทุกข์. เป็นอันว่า เราพูดกันวันนี้ว่า “ชีวิตกีฬา” รู้จักจัดจกทำให้เป็นกีฬาเสียแล้วมันก็เป็นชีวิตที่ไม่ต้องมีความทุกข์; ไม่ต้องดับทุกข์หรืออก มันมีแต่ไม่ทุกข์ มีแต่ไม่ทุกข์ ไม่ทุกข์ ไม่ทุกข์ทั้งนั้น ความทุกข์ไม่เกิด.

เล่นกีฬาชีวิตอย่างไรให้ชนะเรื่อย

เฮ้, ทีนี้จะมีมาถึงอุบายจะเล่นกันอย่างไร ? เล่นกันอย่างไร ? ให้มันชนะเรื่อยไป :-

ข้อแนะนำข้อแรก ก็ว่า **ทำงานหรือทำหน้าที่ให้สนุก มีความสุขเมื่อกำลังทำหน้าที่.** ทำงานให้สนุก มีความสุขเมื่อกำลังทำหน้าที่; ถ้าใครทำได้ นั่นแหละมันเล่นกีฬาชนะแล้ว. แล้วแต่จะมีหน้าที่อะไร : เล่าเรียนศึกษาก็ได้ ทำการงานก็ได้ ทำ ทำ ทำหน้าที่ก็แล้วกัน, หน้าที่อะไร – ทำนา ทำสวน ค้าขาย ทำหน้าที่อะไร, ทำให้สนุก แล้วก็มีความสุขพอใจเสียเมื่อกำลังทำงาน. ไถนาอยู่กลางแดดเหงื่อโซมตัว : “โ๊ย, พอใจเป็นสุข สนุกพอใจ พอใจ, ถูกต้อง พอใจ, ถูกต้อง พอใจ, ถูกต้อง พอใจ”; นั่นแหละมันจะชนะกีฬา, มันจะชนะกีฬา. ถ้ามันพ่ายแพ้แก่กีฬา : “โ๊ย ! เหนื่อยตาย เหงื่อทั้งนั้นเลย, ไปขโมย ไปจี๊ ไปปล้นเสียดีกว่าโวย !” มันก็ทิ้งไปเสีย; นี่มันแพ้แล้ว มันก็แพ้แล้ว. ให้ทำงานให้สนุก สนุกเหมือนกับเล่นกีฬา, แล้วเป็นสุข เป็นสุขเมื่อทำงาน; ไม่ใช่ต่อได้เงิน, ไม่ใช่. สนุกเสียเมื่อกำลังไถนา, ไม่ใช่ต่อเอาข้าวไปขาย เอาเงิน, ไม่ใช่;

กำลังไถนาอยู่นั้นแหละมันเป็นสุข ถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจ;
 คำนวณ ปลูกข้าว รักษา อะไร ๆ ก็ ถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจ
 ทุกวันทุกคืน นอนรอ พอใจ ถูกต้องพอใจ, จนมันออกรวงแหละ. **ทำงานสนุก
 เป็นสุขขณะทำงาน.**

เฮ้, ทีนี้ถ้ามันเก่งกว่านั้น ก็อย่าทำงานเพื่อตัวกู ก็อย่าทำงานเพื่อ
 เงิน, **กระทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่;** เหมือนพระพุทธเจ้าทำ
 หน้าที่เพื่อหน้าที่ ไม่ได้ทำงานเพื่อเงิน ไม่ได้ทำงานเพื่อตัวกู **กระทำหน้าที่เพื่อ
 หน้าที่.** นี่ **ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่;** หรืออีกอย่างหนึ่งว่า **เพื่อความสมบูรณ์แห่ง
 ความเป็นคน,** ถ้ามันไม่ทำหน้าที่ มันไม่เต็มคน ไม่สมบูรณ์, ทำหน้าที่เพื่อให้คน
 นี้ – ให้ความเป็นคนของเรามัน “เต็ม ๆ”, ทำหน้าที่เพื่อความสมบูรณ์แห่งความเป็น
 มนุษย์นะ; นี่ก็เรียกว่าสนุกได้ มันจะสนุกได้เพราะมันไม่มีขาดทุนไม่มีกำไร, มัน
 ได้ ได้กำไรเรื่อยไป มันมีแต่ชนะเรื่อยไป.

แล้วก็ “มีพระพุทธเจ้าเป็นกองเชียร์”, พุศเป็นอุปมา; ก็หมายความว่าเอา
 ธรรมะของพระพุทธเจ้านั้นแหละ มาเป็นกำลังหนุน. อิทธิบาท ๔ ธรรมะของ
 พระพุทธเจ้า เอาธรรมะนี้เหมือนกับเอาพระพุทธเจ้ามาเป็นกองเชียร์. มีอิทธิบาท
 ๔ ทำงาน ๆ ทำงาน, นี่มีพระพุทธเจ้าเป็นกองเชียร์; มีฆราวาสธรรม ๔ ทำงาน
 ทำงาน เหมือนมีพระพุทธเจ้าเป็นกองเชียร์; มีสัปปุริสธรรม ๗ ทำงาน
 ด้วยมีสัปปุริสธรรม ๗ ทำ, ก็มีพระพุทธเจ้าเป็นกองเชียร์; **ถ้าสูงสุดไปกว่านั้น ก็
 มีความรู้เรื่องปฏิจกสมุปบาทนั้นแหละ มาหนุนหลังอยู่เสมอไป.** ข้อนี้พวกกันตั้ง
 หลายนั่น หรือหลายสิบหนแล้ว, จำได้หรือไม่ได้ก็ไม่รู้; พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม, ผู้ใดเห็นปฏิจตุสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม” : เห็นปฏิจตุสมุปบาทนั่นแหละคือเห็นธรรม, เห็นธรรมนั่นแหละคือเห็นพระพุทธเจ้า. ฉะนั้นปฏิจตุสมุปบาทนั่นแหละ คือพระพุทธเจ้า คือความรู้เรื่องทุกข์เกิดอย่างไร ทุกข์ดับอย่างไร, นั่นแหละพระพุทธเจ้า; เอาอันนั้นแหละมาเป็นความรู้สับสนุนอยู่ให้เห็นว่า มันสำเร็จได้อย่างไร มันดับทุกข์ได้อย่างไร. นี่มีพระพุทธเจ้าเป็นกองเชียร์. จะเรียกว่าเราทำงานก็ได้ จะเรียกว่าเราเล่นกีฬาก็ได้ หรือจะเรียกว่าเราทำการรบก็ได้; มีพระพุทธเจ้าเป็นกองเชียร์แล้วไม่ต้องสงสัย มันชนะ ชนะท่าเดียว. มีพระพุทธเจ้าเป็นกองเชียร์.

เดี๋ยวนี้มันมีแต่ทำงานเพื่อตัวกู เพื่อเงินของกู เพื่อครอบครัวของกู เพื่อลูกเพื่อเมียของกู, มันทำงานเพื่ออย่างนี้กันทั้งนั้นนี่; มันไม่ได้ทำงานเพียงแต่ทำให้ความเป็นมนุษย์ของกูเต็มเปี่ยม ให้วิวัฒนาการของกูถูกต้องนะ; (ทำงานเพียงแต่ทำให้มีวิวัฒนาการไปในทางที่ถูกต้อง ให้มีความเป็นมนุษย์ที่เต็มเปี่ยมแหละ, ถ้าอย่างนี้มันสูงแหละ มันสูง, แล้วมันไม่มีแพ้ มันชนะท่าเดียว มันไม่มีผิดพลาดหรอก. ฉะนั้นการทำงานทุกชนิด จะสำเร็จหรือไม่สำเร็จมันก็เพื่อความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ทั้งนั้น เพื่อวิวัฒนาการที่เป็นไปถูกต้องอย่างดีทั้งนั้น; อย่างนี้เรียกว่าชนะท่าเดียว. นี่เรียกว่าไอ้หมอนี่ชนะท่าเดียว : เล่นกีฬาชนะท่าเดียว.

เฮ้, ทีนี้ยังไม่หมดนะ ยังมีดีกว่านั้น มากกว่านั้น สูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง; ก็คือ เล่นอย่างไม่มีแพ้ไม่มีชนะ เหนือแพ้เหนือชนะ ไม่มีความแพ้ไม่มีความชนะ, นี่สูงสุดแหละ : ไม่มีตัวตนผู้เล่น ไม่มีตัวตนผู้ดู ไม่มีตัวตนผู้

ตัดสิน ผู้อะไรทั้งนั้น ไม่มีตัวตน ไม่มีอัตรตา ไม่มีอัตรนียา ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู : จิต
 อย่างนี้ไม่มีแพ้ มีแต่ชนะ, ทำอะไรมีแต่ชนะไม่มีแพ้, จะทำนา ทำสวน ค้าขาย
 จะทำอะไรก็ตาม มันมีแต่ชนะนะ ไม่มีตัวตนที่จะแพ้ มันชนะโดยอัตโนมัติเสีย
 เองเรื่อยไป มันไม่มีตัวตน. “ไม่มีตัวผู้เล่น” เพราะมันไม่มียึดถือว่ากู แล้วก็ไม่มี
 ตัวผู้เล่น; แล้วมันก็ “ไม่มีแพ้หรือชนะ” ซึ่งมันเป็นแต่เพียงสมมตินะ, ช่วยจำไว้
 ให้ดี คำว่า “แพ้” ก็ดี คำว่า “ชนะ” ก็ดี มันเป็นแต่เพียงสมมติ ตามกติกาสम्मติ,
 คนที่ยังไม่รู้ธรรมะแท้จริงมันสมมติ มันหลงว่ามีแพ้มีชนะ. ที่จริงมันไม่มีแพ้มี
 ชนะ, มีแต่อาการแห่งปฏิจปสมุပ္บาท เป็นมัชฌิมาปฏิปทา ไม่ควรกล่าวว่าแพ้
 ว่าชนะ มีแต่อาการที่เป็นไปตามปฏิจปสมุပ္บาท; นี่ถ้าอย่างนี้ไม่มีแพ้ไม่มีชนะ
 ไม่ต้องเล่น ไม่ต้องเล่นแต่ชนะ แต่ว่าชนะอยู่โดยอัตโนมัติ ชนะโดยไม่ต้องเล่น
 ไม่มีตัวผู้เล่น.

เรียกว่า เล่นเพื่อสอบไล่ : “กูเป็นนักกีฬาหรือไม่ ?” เล่นอย่างนี้ก็
 เพื่อสอบไล่ตัวเอง ว่ากูเป็นนักกีฬาหรือไม่ ? ถ้ากูเป็นนักกีฬาที่แท้จริง ต้องไม่มี
 ความทุกข์; สอบไล่ดูว่า “กูยังมีตัวตนอยู่ หรือกูไม่มีตัวตนแล้ว ?” ถ้ามีตัวตนอยู่
 ก็เอาไปก็เอาไปเถอะ – มีแพ้มีชนะ, ถ้าไม่มีตัวตนแล้ว ก็ไม่มีแพ้ไม่มีชนะ อยู่
 เหนือการเล่น อยู่เหนือการแพ้ การชนะ การไม่มีตัวตน. นี้อย่างนี้ไม่มีแพ้ ไม่มี
 ชนะ เป็นพระอรหันต์ : นักกีฬานั้นมันเป็นพระอรหันต์ไปเสียแล้ว. นี่ชีวิตสนุก
 เป็นนักกีฬา เป็นเห็น เป็นการดู เป็นกีฬาไปหมด แพ้ก็ได้ ชนะก็ได้; ในที่สุด,
 โอ้ ! มันไม่มีตัวตนผู้เล่น มันไม่มีแพ้ มันไม่มีชนะ มันเหนือ เหนือความรู้สึก

แพ้หรือเหนือความรู้ลักษณะ เหนือดี เหนือชั่ว เหนือบุญ เหนือบาป เหนือสุข เหนือทุกข์ เหนือแพ้เหนือชนะไปหมด.

นี่ชีวิตนักกีฬา ชีวิตนักกีฬาที่แท้จริง; ชีวิตชนิดนี้ไม่เป็นทุกข์ มีแต่สนุก ๆ ๆ เพราะว่าเป็นการเล่นกีฬา ดูกีฬา ตัดสินกีฬา.

[สรุป]

เอาละ, สรุปความ สรุปความเสียที่ : ถ้าเรามีธรรมะพอ มีการศึกษาพอ อย่างที่ว่ามาแล้ว – ศึกษาชนิดที่ดู เห็น รู้ แล้วปฏิบัติ, เราก็จะสามารถเป็นนักกีฬาอย่างที่ว่านี้ เราสามารถจะทำให้ชีวิตเป็นการเล่นกีฬาไปเสีย ชนะเรื่อย ชนะเรื่อยก็ได้ มันไม่มีแพ้ มันชนะอัตโนมัติเสียเรื่อยไป มันไม่มีแพ้. ถ้ามีธรรมะอย่างที่ว่า ไม่มีตัวตนอย่างที่ว่าแล้ว มันก็มีแต่ ชนะโดยอัตโนมัติ นั่น; แล้วมันจะนำหัวที่ว่า ชนะโดยไม่ต้องเล่น นะ ชนะโดยไม่ต้องเล่นนะ แล้วก็ สนุกโดยไม่ต้องดู นะ, มันวิเศษกันตอนนี่.

ถ้าเรามีชีวิต ดำรงชีวิต ทำหน้าที่ของชีวิต เพื่อความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์ แล้วหมดปัญหา; อย่าเพื่อตัวกู เพื่อเงินของกู เพื่อบุตรภรรยาสามีของกู เพื่อตัวกู, อย่างนั้นมีปัญหาเต็มไปหมด แล้วแพ้เรื่อยไปแหละ มันจะแพ้เรื่อยไป. ทำหน้าที่นี้เพื่อความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์ เกิดมาเป็นมนุษย์ ต้องมีความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์ ต้องทำหน้าที่ทำหน้าที่ของมนุษย์, อะไร

เป็นหน้าที่ของมนุษย์แล้วก็ทำ ๆ ทำ ๆ ก็เกิดความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์; อย่างนี้ไม่มีแพ้ ไม่มีความทุกข์ที่เป็นความทุกข์ดอก, จะมีทุกข์หรือมีความสุขมันเป็นการเล่นกีฬาไปเสียหมด เป็นความรู้ไปเสียหมด ผิดก็เป็นครู ถูกก็เป็นครู สุขก็เป็นครู ทุกข์ก็เป็นครู มันฉลาดไปเสียหมด.

แต่มันเป็นความลับ, ความลับอยู่มากสำหรับคนทั้งหลาย; ที่จะมองเห็นว่าชีวิตเป็นกีฬาได้นะ เป็นความลับที่คนทั้งหลายเขาไม่รู้, เป็นความลับสุดยอดก็ได้ ที่ว่าชีวิตนี้มันเป็นกีฬา. เขาไม่รู้ เขาไม่รู้เขาก็ต้องเป็นทุกข์ เขาก็ต้อง “เป็นคน” เป็นคนที่ทนทุกข์; ถ้า “เป็นมนุษย์” แล้ว ก็ จะชนะความทุกข์ขึ้นไปเรื่อย ๆ, จนพ้นความเป็นคน พ้นความเป็นมนุษย์ มันก็หมดปัญหา. ตลอดเวลาที่มีชีวิต ตั้งแต่เกิดมดลูกที่จะเข้าโลง มีแต่เล่นกีฬา; และดีกว่านั้นก็ว่า มดลูกถึงโลกุตตระ โนน, ไม่หยุดแค่โลง : จากมดลูกถึงโลกุตตระ มีแต่ความพอใจ พอใจ ถูกต้องพอใจชีวิต เป็นการเล่นกีฬา.

คนทั้งปวงมันมีมดลูก ออกจากมดลูกก็เข้าโลง ออกจากมดลูกก็เข้าโลง มันจบเสียเท่านั้น; มันไม่เลยมดลูกไปสู่โลกุตตระ. ตั้งต้นที่มดลูกเหมือนกันแหละ, โดยมากมันจบที่โลง มันไม่จบที่โลกุตตระ; จึงขอร้องให้ท่านทั้งหลายสังเกตให้ดี ศึกษาให้ดี ตามวิธีที่พูดแล้วนี้ว่า ดู ดู, เห็น เห็น เห็น, ฐู ฐู ฐู ฐู, ปฏิบัติถูกต้องด้วยตัวเอง ในตัวเอง เพื่อตัวเอง; แล้วมันก็ นั่นแหละมันจะเป็นกีฬา จากมดลูกไปถึงโลกุตตระเลย. มันจะพอสมกับว่าเป็นวันเสาร์สุดท้าย เราพูดเรื่องสูงสุด จากโลงไปสู่โลกุตตระ เพราะมีชีวิตเป็นกีฬา ชีวิตสนุก ชีวิตสดชื่น ไม่มีความทุกข์ ชีวิตเป็นกีฬา, มันเป็นความลับอยู่มากสำหรับผู้ที่ไม่เข้าใจไม่

ศึกษา; แต่มันก็ไม่เหลือวิสัยที่จะเข้าใจและจะปฏิบัติ. ขอให้ท่านทั้งหลายได้รับประโยชน์ จากการที่เข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนา สามารถจะมีความรู้ขนาดนี้ สามารถจะปฏิบัติชนิดนี้ ทำให้ชีวิตนี้ไม่มีความทุกข์เลย; ไม่ต้องเกิดทุกข์แล้ว จึงดับทุกข์ มันไม่ไหว, ไม่เกิดความทุกข์ดีกว่า. ขอให้นึกถึงคำอธิบายในวันเสาร์ที่แล้ว ๆ มา; วันนี้มาจบลงด้วยคำว่า ชีวิตสนุก เพราะเป็นกีฬา.

การบรรยายนี้สมควรแก่เวลาแล้ว สวมกับเร็วแรงด้วย, จะต้องขอยุติการบรรยาย เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมคณสาชยาย มีความหมายเป็นการส่งเสริมกำลังใจให้กล้าหาญ ให้เข้มแข็ง ในการปฏิบัติธรรมะ ให้สูงสูงขึ้นไป, สืบต่อไป ณ กาลบัดนี้.

บันทึก

หนังสือชุด "ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส" เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา

มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๗]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓)	สันตสเสตัพพธรรม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕)	พุทธิกจริยธรรม	๑๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๑]
(๗)	โอสาเรตัพพธรรม	๑๓.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลากาวิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๐)	มหิตลธรรม	๑๗.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๙.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๕)	สุญญตาปริทรรศน์ เล่ม ๑	๓๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๖)	ค้ำยธรรมบุตร	๓๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๗)	ฆราวาสธรรม	๑๗.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตถสภาพธรรม	๑๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๙)	ปฏิบัติทาปริทรรศน์	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๑)	สุญญตาปริทรรศน์ เล่ม ๒	๓๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๒)	เตกิจจกธรรม	๑๗.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๔)	ศารทกาลิกเทศนา เล่ม ๑	๒๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษย์โลก	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสัจจสงเคราะห์	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๒๙)	ปฏิจจสมุปปาทจากพระโอบุษฐ์	๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๘.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๑)	เยาวชนกับศีลธรรม	๑๘.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๒)	เมื่อธรรมครองโลก	๑๘.ฉ	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๓)	ไถ่ภัยธรรม	๑๒.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๓๔)	อาสาพัฒนาเทศนา เล่ม ๑	๒๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๕)	มาฆบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๖)	พระพุทธคุณบรรยาย	๑๑.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๗)	วิสาขบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๘)	ชุมนุมล้ออายุ เล่ม ๑	๔๒.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๙)	ธรรมบรรยายต่อทางสุนัษ	๓๙.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๐)	เทคนิคของการมีธรรมะ เล่ม ๑	๓๗.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๑)	อะไรคืออะไร?	๓๗.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๒)	ใครคือใคร?	๓๗.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๓)	อริยสังจากพระโอบุษฐ์	๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๗]
(๔๔)	ราชาภิเษก	๓๙.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๕)	กข กกา ของการศึกษาพุทธศาสนา	๑๔.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๖)	ธรรมะเล่มน้อย	๔๐	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๗)	ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ	๔๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๘)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๒	๓๑.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๙)	หัวข้อธรรมในคำกลอน และบทประพันธ์ของ "สิริवास"	๔๒.ค	
(๕๐)	ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๑	๔๖.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๑)	ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒	๔๖.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๒)	ชุมนุมปาฐกถาชุด "พุทธธรรม"	๓๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๓)	สมถวิปัสสนาแห่งยุคปรมาณู	๑๔.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๔)	นวกานุสาสน์ เล่ม ๑	๓๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๕)	สันติภาพของโลก	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๖)	ธรรมะกับสัญญาตญาณ	๑๕	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๗)	ธรรมศาสตร์ เล่ม ๑	๔๐.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๘)	อติมมยตาประยุกต์	๑๒.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๙)	ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์	๑๕.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๐)	อติมมยตาประทีป	๑๒.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๖๑)	อดัมมยตาปริทัศน์	๑๒.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๒)	สันทิฏฐิภพธรรม	๑๓.ข	
(๖๓)	พุทธธรรมประยุกต์	๑๗.จ	
(๖๔)	สัมมัตตานุภาพ	๔๐.ฉ	
(๖๕)	ตุลาการภิธรรม เล่ม ๒	๑๖.ก	
(๖๖)	โพธิปักขิยธรรมประยุกต์	๑๔.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๗)	คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา	๔๐.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๘)	อานาปานสติบรรยาย-อภิปราย-สัมมนา-สาธิต	๒๐.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๙)	พลังจิตไตรเทศนา	๒๕.ง	
(๗๐)	ตุลาการภิธรรม เล่ม ๓	๑๖.ข	
(๗๑)	คู่มือที่จำเป็นในการศึกษาและปฏิบัติธรรม	๔๐.ข	
(๗๒)	ธรรมะคือเรื่องของธรรมชาติ	๓๗.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๓)	มนุสสรธรรม	๑๗	
(๗๔)	พุทธวิธีชนะความทุกข์	๑๔.จ	
(๗๕)	หลักพุทธศาสนาที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่	๑๔.ฉ	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๖)	ปัญหาแห่งมนุษยภาพ	๑๗.ฉ	
(๗๗)	เทคนิคของการมีธรรมะ เล่ม ๒	๓๗.จ	
(๗๘)	ธรรมสังคยปกิณณกะ	๑๘.ฉ	
(๗๙)	ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต	๑๘.ญ	

ผู้บริจาคทรัพย์ในการพิมพ์ และผู้มีมือช่วยเหลือทุกท่าน
ขออุทิศกุศลแก่สรรพสัตว์

[โปรดช่วยค่าพิมพ์ ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต เล่มละ ๓๐๐ บาท]